CORINT ISTORIE

GEOFFREY ROBERTS

MAREȘALUL lui STALIN

Viața lui GHEORGHI JUKOV

GEOFFREY ROBERTS

MAREȘALUL lui STALIN

Viața lui
GHEORGHI JUKOV

CORINT
ISTORIE

Colecţie coordonată de
LAVINIA BETEA

GEOFFREY ROBERTS

MAREȘALUL lui STALIN

Viața lui GHEORGHI JUKOV

Traducere din limba engleză de Anca Irina Ionescu
Prefață de Armand Goșu

CORINT BOOKS
2019

Geoffrey Roberts (n. 1952) a studiat la North Staffordshire Polytechnic și a urmat cursuri postuniversitare la London School of Economics. În 1989 a publicat prima carte apreciată de public, *The Unholy Alliance: Stalin's Pact with Hitler*. Au urmat numeroase alte cărți și articole: *The Soviet Union and the Origins of the Second World War (1995), The Soviet Union in World Politics, 1945–1991 (1998), Victory at Stalingrad: The Battle That Changed History (2002)*. În 2006, la Yale University Press i-a apărut lucrarea *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953*. În prezent este decan și profesor la Facultatea de Istorie a Colegiului Universitar din Cork (Irlanda), precum și comentator politic specializat în istoria URSS și în relații externe.

Redactare: Dan Criste
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: Gheorghi Jukov (cu eșarfă roșie), Bernard Montgomery (în stânga lui), Konstantin Rokossovski și Vasili Sokolovski (în spate, între Montgomery și Rokossovski) la Berlin, pe 12 iulie 1945; în fundal se vede Poarta Brandenburg (sursa: Imperial War Museum).

GEOFFREY ROBERTS
Stalin's General. The life of Georgy Zhukov
Copyright © 2012 by Geoffrey Roberts
This translation published by arrangement with Random House, a division of Penguin Random House LLC.
All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
EDITURII CORINT BOOKS.

ISBN: 978-606-793-558-5
ISBN ebook: 978-606-793-840-1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ROBERTS, GEOFFREY

Mareșalul lui Stalin: viața lui Gheorghi Jukov / Geoffrey Roberts; trad. din lb. engleză de Anca Irina Ionescu; pref.: de Armand Goșu. – București: Corint Books, 2019

ISBN 978-606-793-558-5

I. Ionescu, Anca Irina (trad.)
II. Goșu, Armand (pref.)

Prefață

Cartea profesorului britanic Geoffrey Roberts intitulată în original *Stalin's General: The Life of Georgy Zhukov*, cea mai nouă biografie dedicată mareșalului Jukov, este acum tradusă și în limba română, grație eforturilor Editurii Corint.

Nu este prima și, cu siguranță, nu va rămâne ultima biografie a lui Jukov scrisă de cercetători anglofoni. Totuși cartea semnată de profesorul Roberts este, de departe, cea mai nuanțată și cel mai bine documentată biografie dintre cele dedicate până acum acestei mari personalități a armatei sovietice. În același timp, este o carte impresionant de bine scrisă. Deși avem de a face cu o lucrare de istorie extrem de solidă, rezultatul mai multor ani de cercetări efectuate în arhive și biblioteci, stilul în care a fost elaborată o transformă într-o carte de popularizare, un veritabil bestseller. Chiar dacă se adresează în primul rând publicului occidental, de limbă engleză, biografia lui Jukov este la fel de utilă și celui din Rusia, care este crescut și educat în cultul mareșalului Jukov și care cunoaște mult mai multe amănunte despre istoria războiului pe care-l numește „pentru Apărarea Patriei". Nu întâmplător, la doar câteva luni de la apariție, a fost tradusă în limba rusă și publicată la Moscova, unde s-a bucurat de mare succes. În Statele Unite

ale Americii, ea a primit premiul pentru cartea anului din partea prestigioasei Societăți de Istorie Militară.

Gheorghi Jukov este una dintre personalitățile care fac parte din panteonul sovietic și rusesc. Este eroul de excepție, militarul care l-a învins pe Hitler, omul simplu, provenind dintr-o familie modestă de țărani, care a plecat dintr-un sat sărac pentru a salva Europa și lumea din ghearele nazismului și a avansat până la cele mai înalte poziții în stat.

Jukov este cel care, pe un cal alb, primește onorul la Parada Victoriei din Piața Roșie, desfășurată în vara anului 1945. El este cel care ține, alături de Stalin, de la tribuna Mausoleului lui Lenin, un discurs în fața miilor de militari sovietici întorși victorioși de pe front. Momentul lui de glorie este însă rezultatul unei întâmplări. Stalin nu știa să călărească, iar atunci când a exersat, a fost trântit la pământ de superbul armăsar, motiv pentru care a renunțat în favoarea lui Jukov, ofițer de cavalerie la origine.

Chiar dacă este rodul unei întâmplări, prezența lui Jukov la parada din Piața Roșie e cum nu se poate mai nimerită și meritată. În septembrie 1941, el a organizat apărarea Leningradului, în decembrie, a condus apărarea Moscovei și a lansat prima contraofensivă care a îndepărtat trupele germane de capitală. De asemenea, Jukov a condus contraofensiva de la Stalingrad, a coordonat eliberarea Bielorusiei și asediul Berlinului. Tot el este cel care a primit oficial capitularea necondiționată a Germaniei la 9 mai 1945.

Cartea profesorului Roberts este o biografie completă, prezentând și cariera politică a lui Jukov, implicarea lui în jocurile pentru putere, cele două episoade de cădere în dizgrație și, apoi, de reabilitare.

Primul episod a fost provocat de invidia dictatorului Stalin pe atenția și aprecierea de care se bucura Jukov. La un an după parada din Piața Roșie, Jukov este trimis deja departe de Moscova, la Odessa, unde îndeplinește funcția de comandant al regiunii militare cu același nume. În februarie 1947, a fost exclus din CC al PCUS pentru „atitudine antipartinică". La începutul anului următor, a fost expediat și mai departe de capitală, fiind numit comandant al Regiunii Militare Urali. Îndură cu stoicism umilințele la care este supus. În ciuda faptului că Jukov se aștepta să fie arestat dintr-o zi în alta, Stalin întârzie să dea acest ordin. Motivele nu sunt foarte limpezi: poate pentru că se temea de prestigiul enorm pe care mareșalul îl dobândise în anii de război sau pentru că orice acuzație la adresa lui ar fi sunat fals.

Jukov a fost soldat credincios regimului sovietic. Originea lui modestă și ascensiunea fulgerătoare sunt esențiale pentru a înțelege loialitatea față de comunism, față de Stalin.

În toamna anului 1949, apar primele semne ale reabilitării sale: numele lui începe să fie vehiculat din nou în spațiul public, e introdus în enciclopedii, menționat în presă. În octombrie 1952, la al XIX-lea Congres al PCUS, este ales membru-candidat al Comitetului Central și astfel reintră – chiar dacă într-o manieră mai modestă – în rețelele de putere de la Moscova.

Moartea lui Stalin în martie 1953 a contribuit la relansarea carierei lui Jukov. Printre primele decizii ale noii puteri s-a aflat numirea mareșalului ca adjunct al ministrului sovietic al apărării. Doi ani mai târziu, în februarie 1955, a devenit titularul portofoliului apărării, funcție pe care a îndeplinit-o vreme de peste doi ani și jumătate.

Aportul lui Jukov este decisiv în veritabila lovitură de stat pusă la cale de Nikita Hrușciov împotriva ministrului de interne, Lavrenti Beria, în vara anului 1953. Toate amănuntele arestării petrecute la Kremlin au fost stabilite de Jukov, astfel că, dintr-o improvizație ce părea sortită eșecului, lovitura provocată de Hrușciov l-a promovat pe acesta în fruntea partidului, în poziția de principal concurent în lupta pentru succesiune în fruntea partidului și statului sovietic după dispariția lui Iosif Vissarionovici Stalin.

În 1957, Jukov l-a salvat încă o dată pe Hrușciov, de data aceasta de o lovitură de palat pusă de cale de stalinistul Molotov. În toamna aceluiași an însă, Jukov însuși a fost victima unor manevre de culise, fiind acuzat că ar complota la subminarea rolului jucat de partidul comunist în armată. Este înlăturat din funcția de ministru al apărării, iar, în martie 1958, a fost trecut în rezervă la doar 61 de ani.

Urmează o nouă perioadă de dizgrație, numele îi este scos din manualele de istorie, nu mai apare cu articole și interviuri în ziare și abia dacă mai este amintit în filmele documentare despre cel de-al Doilea Război Mondial.

Ultima mare bătălie pe care o dă Jukov este chiar aceea pentru un loc în manualele de istorie. Inspirat de memoriile lui Churchill, Jukov a început să-și scrie amintirile. Le scrie pentru a-și lua revanșa, de unde și exagerările, chiar falsurile prezente în paginile acestora.

După octombrie 1964, când Hrușciov a fost înlăturat de la conducere, Jukov este din nou reabilitat. Numele lui reapare în presă. Este invitat la manifestări, menționat în diverse articole și lucrări de istorie, omagiat.

Publică prima ediție a memoriilor în aprilie 1969, tirajul de 300 000 de exemplare epuizându-se în câteva zile. Urmează

alte ediții, cartea fiind tradusă și publicată și în afara Uniunii Sovietice. Ultimii ani de viață i-a petrecut îngrijind-o pe cea de a doua soție, cu 30 de ani mai tânără, care suferea de cancer. A supraviețuit doar câteva luni morții ei. S-a stins în spital, în vara anului 1974, la 77 de ani.

A avut parte de funeralii impresionante, cele mai mari organizate după moartea lui Stalin. Urna cu cenușa învingătorului lui Hitler a fost depusă de însuși liderul PCUS de la acea vreme, Leonind Brejnev, în zidul Kremlinului.

Armand Goșu

Pentru Celia

Cuvânt-înainte și mulţumiri

Dacă Rusia are un erou de-a dreptul excepţional, acela este Gheorghi Jukov, omul care l-a învins pe Hitler, băiatul de ţăran, născut sărac şi devenit apoi cel mai mare general din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, personalitate impresionantă, care s-a certat şi cu Stalin, şi cu Hruşciov, dar a reuşit să supravieţuiască. Când Jonathan Jao de la Random House mi-a propus să scriu o nouă biografie despre Jukov, am fost intrigat. Pe când lucram la cartea mea intitulată *Stalin's Wars*, pusesem sub semnul întrebării rolul jucat de Jukov în victoria sovieticilor împotriva Germaniei naziste şi mai ales legendele cărora le-au dat naştere memoriile sale, care-l puneau într-o lumină favorabilă. Dacă aveam un general sovietic preferat, acela era Konstantin Rokossovski – un rival al lui Jukov care avea un stil de conducere total diferit. Titlul provizoriu dat de mine noului proiect a fost „Jukov – o biografie critică", iar intenţia mea era să elaborez un portret realist, care să pună capăt miturilor referitoare la viaţa şi cariera acestuia, dar şi să surprindă marea dramă a victoriilor şi înfrângerilor sale militare, ca şi traiectoria sa politică plină de suişuri şi coborâşuri. Dar, cu cât lucram mai mult la biografia lui Jukov, cu atât manifestam mai multă înţelegere pentru punctul lui de vedere. Empatia s-a combinat

cu critica, iar rezultatul este ceea ce sper să fie o reevaluare echilibrată, care desființează exagerările specifice cultului lui Jukov și apreciază, în același timp, pe deplin omul și realizările acestuia.

Nu este prima biografie în limba engleză a lui Jukov și trebuie să fiu recunoscător pentru eforturile cu totul remarcabile depuse de Albert Axell, William J. Spahr și mai ales Otto Preston Chaney. Principala limită a lucrărilor lor o constituie faptul că s-au bazat prea mult pe memoriile lui Jukov, o sursă indispensabilă, dar problematică. În biografia de față am reușit să folosesc un număr mare de documente noi din arhivele ruse, inclusiv din dosarele personale ale lui Jukov, aflate la Arhiva Militară de Stat a Rusiei. Am beneficiat de lucrările multor cercetători ruși, în special V.A. Afanasiev, V. Daines, A. Isaev, A. Krasnov, care au scris studii biografice valoroase, axate pe rolul lui Jukov în cel de-al Doilea Război Mondial. Studiul meu este însă o biografie completă, care acordă ponderea necesară anilor de început ai lui Jukov, precum și carierei lui politice postbelice.

La Moscova, cercetările pe care le-am efectuat au fost facilitate în mare măsură de prietenii mei de la Institutul de Istorie Generală al Academiei Ruse de Științe, în special de Oleg Rjeșevski, Mihail Meagkov și Serghei Listikov. Profesorul Rjeșevski a avut amabilitatea să-mi aranjeze o întâlnire și un interviu cu fiica cea mare a lui Jukov, Era. Domnii Nikita Maximov și Aleksandr Pozdeev m-au însoțit în fascinanta vizită făcută la Muzeul Jukov din orașul natal al acestuia, care acum îi poartă numele. Deși nu împărtășesc opinia sa ostilă despre Jukov, Boris Sokolov mi-a atras atenția cu generozitate asupra lucrării Irinei Mastîkina referitoare la familia și viața privată a lui Jukov.

Evan Mawdsley a avut amabilitatea să citească lucrarea într-o primă formă, să-mi dea câteva sugestii valoroase şi să-mi corecteze câteva greşeli. Cea mai amuzantă dintre ele a fost convingerea mea că Jukov se îndrăgostise de o tânără gimnastă, nu de o elevă de liceu (în rusă *ghimnazistka*). Chiar lucrarea lui Evan referitoare la războiul sovieto-german a fost indispensabilă, la fel ca scrierile lui Chris Bellamy, David Glantz, Jonathan House şi ale regretatului John Erickson. Principalele mele călăuze în legătură cu Armata Roşie antebelică, în care a servit Jukov, au fost lucrările lui Mary Habeck, Mark von Hagen, Shimon Naveh, Roger Reese şi David Stone.

Îi sunt recunoscător ambasadorului John Beyrle pentru că şi-a găsit timp în programul său foarte aglomerat ca să-mi vorbească despre întâlnirea întâmplătoare a tatălui său, Joseph, cu Jukov din 1945 şi pentru că mi-a pus la dispoziţie materialele datorită cărora am reuşit să reconstitui acea întâmplare.

Societatea de Istorie Militară, Asociaţia Irlandeză pentru Studii Ruse şi Est-Europene, Societatea pentru Cooperare în Studii Ruse şi Sovietice de la Londra, Centrul de Istorie Militară şi Studii Strategice de la Universitatea Maynoot şi Departamentul de politică şi studii internaţionale de la Universitatea Hull mi-au oferit şansa să prezint rezultatele cercetărilor mele cu privire la Jukov.

Am avut posibilitatea să stau la Moscova şi să mă dedic cercetărilor timp de mai multe săptămâni, iar apoi scrisului timp de câteva luni numai datorită concediului şi sprijinului financiar oferit de conducerea instituţiei la care lucrez, Colegiul Universitar din Cork, Irlanda.

La această carte am avut norocul să mă bucur de contribuţia nu a unuia, ci a doi excelenţi redactori: partenera mea, Celia Witson – căreia îi este dedicată cartea – şi Jonathan Jao,

care mi-a dat o adevărată lecţie de elaborare a unei biografii ştiinţifice de popularizare. În același timp, am avut privilegiul să beneficiez de serviciile agentului meu literar, Andrew Lownie, care m-a încurajat să accept provocarea de a scrie pentru un public mai larg.

În sfârșit, îi sunt recunoscător lui Nigel Hamilton pentru lucrarea *How to Do Biography*. Abia după ce am citit a doua oară cartea lui – după ce terminasem de scris biografia lui Jukov – mi-am dat seama câte lucruri am învăţat de la el. Dar nici el, nici nimeni dintre cei menţionaţi în acest cuvânt-înainte nu pot fi învinuiți de vreunul dintre defecte, care îmi aparţin în întregime.

Capitolul 1

Sic transit gloria: *ascensiunile și decăderile mareșalului Jukov*

Dintre toate momentele de triumf din viața mareșalului Gheorghi Konstantinovici Jukov, niciunul nu se compară cu acea zi de iunie 1945, când a fost prezent la marea Paradă a Victoriei din Piața Roșie. Jukov, călare pe un superb armăsar arăbesc alb, pe nume Ţpeki, a intrat în Piața Roșie pe Poarta Spaski, având palatul Kremlinului în dreapta și vestitele cupole în formă de ceapă ale Catedralei Sf. Vasile chiar în fața lui. În acel moment, o orchestră alcătuită din 1 400 de persoane a început să cânte *Slavă* (Maicii Rusia)*. În piață îl așteptau coloanele regimentelor combinate, reprezentând forțele armate sovietice. În mijlocul pieței, Jukov s-a întâlnit cu mareșalul Rokossovski, care a dat comanda „drepți!" și apoi l-a însoțit pe Jukov în timp ce acesta trecea călare prin dreptul fiecărui regiment și îi saluta pe soldați.

Când a terminat, Jukov s-a dus alături de dictatorul sovietic Stalin la tribuna Mausoleului lui Lenin și a ținut un discurs în care a preamărit victoria Armatei Roșii împotriva Germaniei naziste. Cerul era acoperit de nori și cădea o ploaie mocnită,

* Cor din opera *Ivan Susanin (O viață pentru țar)* de M. Glinka (n. tr.).

care se întețea. La un moment dat, cascheta lui Jukov era atât de udă, încât acesta a fost tentat s-o scoată și să-i șteargă cozorocul, dar a renunțat văzând că Stalin nu făcea acest lucru.

Ca fost cavalerist, lui Jukov i-a plăcut mult partea ceremoniei cu salutul. Rostirea unui discurs care avea să fie auzit și văzut de milioane de oameni din întreaga lume era cu totul altceva. Gândul acesta îl neliniștea, motiv pentru care s-a pregătit cât mai temeinic, repetând chiar cuvântarea în fața fiicelor sale, Era și Ella, care au fost atât de impresionate, încât au izbucnit în aplauze spontane. Rostirea discursului a fost pregătită cu grijă, cu indicații pe marginea textului, care îi spuneau lui Jukov când să vorbească mai încet, când mai tare și când să adopte un ton solemn.

Jukov era mai mult decât emoționat, dar, la urma urmelor, era vorba despre executarea unui ordin. Discursul a fost șovăielnic, dar energic și a atins un crescendo odată cu fraza finală: „Slavă înțeleptului nostru conducător și comandant, mareșal al Uniunii Sovietice, Marelui Stalin!" În acel moment, artileria a tras o salvă, iar orchestra a intonat imnul Uniunii Sovietice.

După ce și-a rostit discursul, Jukov a asistat la parada militară alături de Stalin. La un moment dat, defilarea s-a întrerupt și, în răpăitul tobelor, 200 de steaguri de luptă naziste au fost aruncate spre zidul Kremlinului, așa cum soldații mareșalului Kutuzov aruncaseră steagurile franceze la picioarele țarului Alexandru I după ce îl înfrânseseră pe Napoleon în 1812. Parada s-a încheiat, iar ziua s-a sfârșit cu un fabulos foc de artificii.[1]

Nimeni nu a comentat faptul că Stalin îl alesese pe Jukov să conducă parada. Acesta era, în definitiv, adjunctul comandantului suprem, recunoscut de cei mai mulți drept principalul arhitect al victoriei sovietice împotriva Germaniei lui Adolf Hitler, o victorie care salvase Europa și Rusia de jugul nazist. Filmul paradei de

la Moscova a făcut înconjurul lumii şi a consolidat statutul lui Jukov de cel mai mare general sovietic din cel de-al Doilea Război Mondial.

În vara anului 1941, când armata germană a invadat URSS, Jukov a fost cel care a condus prima contraofensivă reuşită a Armatei Roşii, forţând Wehrmachtul să se retragă şi demonstrând întregii lumi că maşina de război a lui Hitler nu era invincibilă. În septembrie 1941, când Leningradul a fost încercuit de germani, Stalin l-a trimis pe Jukov să salveze oraşul de o iminentă cucerire. O lună mai târziu, Stalin l-a rechemat pe Jukov la Moscova şi l-a numit comandant al apărării capitalei sovietice. Nu numai că Jukov a oprit înaintarea spre Moscova a trupelor germane, dar, în decembrie 1941, a lansat o contraofensivă care a îndepărtat Wehrmachtul de capitală şi a pus capăt speranţelor lui Hitler de a învinge Armata Roşie şi de a cuceri Rusia în urma unui blitzkrieg.

Şase luni mai târziu, Hitler a încercat din nou să dea o lovitură nimicitoare Armatei Roşii, de astă dată lansând în sud o ofensivă cu scopul de a ocupa câmpurile petroliere sovietice de la Baku. În toiul înaintării trupelor germane spre sud, Jukov a jucat un rol esenţial în conducerea contraofensivei sovietice de la Stalingrad, din noiembrie 1942 – o operaţiune de încercuire în urma căreia 300 000 de soldaţi germani au fost blocaţi în oraş. În iulie 1943, acest succes răsunător a fost urmat de o uluitoare victorie în marea înfruntare a blindatelor de la Kursk – bătălie în care au fost nimicite şi ultimele unităţi de blindate germane. În noiembrie 1943, mulţimea l-a aclamat pe Jukov în momentul în care acesta, împreună cu viitorul lider sovietic, Nikita Hruşciov, au intrat în Kiev, capitala eliberată a Ucrainei. În iunie 1944, Jukov a coordonat Operaţiunea Bagration – campania de eliberare a Bielorusiei de sub

ocupația germană. Armata Roșie a ajuns la porțile Varșoviei și a cucerit capitala poloneză în ianuarie 1945, marcând începutul operațiunii Vistula–Oder – armatele lui Jukov au traversat Polonia spre Germania de Est, oprindu-se în preajma Berlinului. În aprilie 1945, Jukov a condus atacul final al sovieticilor împotriva Berlinului. Lupta înverșunată care s-a dat pentru capitala germană a costat viața a 80 000 de soldați sovietici, dar, la sfârșitul lunii aprilie, Hitler era mort și steagul sovietic flutura pe ruinele Reichstagului. Jukov a fost cel care a primit în mod oficial capitularea necondiționată a Germaniei la 9 mai 1945.

După trecerea sa triumfătoare prin fața soldaților Armatei Roșii, Marinei Militare și Aviației Militare în iunie 1945, Jukov părea predestinat unei cariere postbelice la fel de glorioase în calitate de prim soldat al Uniunii Sovietice, iar în martie 1946 a fost numit comandant al forțelor terestre sovietice. Cu toate acestea, trei luni mai târziu, Jukov a fost dat afară de Stalin și trimis să comande Regiunea Militară Odessa.

Motivul aparent al demiterii a fost acela că Jukov dăduse dovadă de lipsă de respect și loialitate față de Stalin și își asumase prea multe merite pentru victoria obținută în Marele Război pentru Apărarea Patriei, cum îl numeau sovieticii. În realitate, loialitatea lui Jukov față de Stalin era mai presus de orice îndoială. Dacă cineva merita apelativul de „generalul lui Stalin", atunci el era acela. Jukov nu se sfia să se umfle în pene, cel puțin în particular, dar aceasta este o trăsătură caracteristică marilor comandanți militari din toată lumea, inclusiv multora dintre colegii lui din Înaltul Comandament sovietic – care au votat toți în favoarea deciziei lui Stalin de a-l îndepărta din funcția de comandant al armatei terestre. Lui Stalin nu-i plăceau de fapt atitudinea independentă a lui Jukov și tendința lui

de a spune adevărul din punctul său de vedere, calitate care îi fusese de folos dictatorului în timpul războiului, dar era mai puţin lăudabilă pe timp de pace, când Stalin nu simţea nevoia să se sfătuiască cu nimeni altcineva decât cu el însuşi. La fel ca Jukov, Stalin putea fi vanitos şi era invidios pe atenţia de care se bucura adjunctul lui în timpul războiului şi imediat după încheierea acestuia, deşi el însuşi jucase un rol esenţial în crearea reputaţiei de mare general a lui Jukov. Tratamentul aplicat de Stalin lui Jukov era şi un mesaj adresat celorlalţi generali ai lui: dacă Jukov, cel mai vestit dintre ei şi cel mai apropiat de Stalin, avea o asemenea soartă, acelaşi lucru i se putea întâmpla oricăruia dintre ei dacă nu se purta cum trebuie.

După cum afirmă Era, fiica lui, Jukov nu era omul care să-şi manifeste în mod deschis emoţiile, nici chiar în intimitate, dar demiterea şi exilul la Odessa i-au provocat o mare supărare.[2] Iată ce i-a spus el mai târziu scriitorului sovietic Konstantin Simonov: „Eram ferm hotărât să rămân eu însumi. Am înţeles că se aşteptau să cedez şi să nu rezist nicio zi în postul de comandant de regiune. Nu puteam îngădui să se întâmple aşa ceva. Firește, reputaţia este reputaţie. În acelaşi timp, este o sabie cu două tăişuri, care se întoarce uneori împotriva ta. După această lovitură, am făcut totul ca să rămân aşa cum fusesem. Aşa am văzut eu salvarea mea interioară."[3]

Necazurile lui Jukov erau însă de abia la început. În februarie 1947, a fost exclus din Comitetul Central al Partidului Comunist pe motiv că avea o „atitudine antipartinică". Jukov a fost îngrozit şi l-a rugat pe Stalin să-i acorde o întrevedere privată ca să se reabiliteze. Stalin l-a ignorat, iar campania anti-Jukov a continuat. În iunie 1947, Jukov a fost criticat pentru că îi dăduse cântăreţei Lidia Ruslanova o medalie militară atunci când aceasta vizitase Berlinul în august 1945. La puţin timp după

aceea, Ruslanova şi soţul ei, generalul V.V. Kriukov, au fost arestaţi şi trimişi la închisoare. „În 1947, mă temeam în fiecare zi că voi fi arestat, îşi amintea Jukov mai târziu, şi aveam pregătită o sacoşă cu lenjerie intimă."[4]

Următoarele evenimente au fost şi mai ameninţătoare: a început o anchetă cu privire la prada de război luată de Jukov în timp ce slujise patria în Germania. În conformitate cu raportul unei comisii a partidului, Jukov strânsese o mulţime de trofee, printre care 70 de bijuterii de aur, 740 de obiecte de argint, 50 de covoare, 60 de tablouri, 3 700 m de pânză de mătase şi – probabil, după ce le examinase cu un ochi de profesionist (căci fusese blănar în tinereţe) – 320 de blănuri. Jukov a afirmat că acestea erau cadouri sau că le plătise din propriul buzunar, dar comisia a considerat că explicaţiile lui erau nesincere şi evazive, trăgând concluzia că, deşi nu merita să fie exclus din partid, trebuia să înapoieze statului bunurile dobândite ilegal. În ianuarie 1948, Jukov a fost trimis la comanda Regiunii Militare Urali, cu sediul la Sverdlovsk.[5]

Apoi, tot ca o formă de pedeapsă, Jukov a fost tratat ca un „nimeni". A fost pur şi simplu şters din istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Nu a fost înfăţişat în tablourile de la Parada Victoriei din 1945. Într-un documentar din 1948 despre Bătălia Moscovei, abia dacă s-a pomenit despre el. În 1949, într-un afiş-tablou care îi înfăţişa pe Stalin şi generalii lui punând pe hartă şi planificând marea contraofensivă de la Stalingrad, Jukov nu se vedea.

În octombrie 1949 însă, au apărut primele semne ale reabilitării lui Jukov. În acea lună, *Pravda* a publicat un necrolog dedicat mareşalului F.I. Tolbuhin, iar Jukov era trecut printre semnatari.[6] În 1950, împreună cu alţi ofiţeri superiori, Jukov a fost reales în Sovietul Suprem al URSS. În 1952, ediţia

a II-a a *Marii enciclopedii sovietice* cuprindea un articol scurt, dar favorabil despre Jukov, în care se sublinia rolul important jucat de acesta în realizarea planurilor militare ale lui Stalin din timpul războiului.[7] În octombrie 1952, Jukov a fost delegat la al XIX-lea Congres al Partidului şi a devenit din nou membru-candidat (adică de probă) al Comitetului Central. Deşi pare neverosimil, Jukov a crezut că Stalin se pregătea să-l numească ministru al apărării.[8]

În martie 1953, Stalin a murit, iar Jukov a făcut parte din garda de onoare la funeraliile de stat ale dictatorului.[9] Numirea lui Jukov în postul de ministru adjunct al apărării a fost unul din primele anunţuri făcute de guvernul sovietic poststalinist. Reabilitarea lui Jukov a continuat repede cu numirea lui, în februarie 1955, ca ministru al apărării de către Hruşciov, succesorul lui Stalin în funcţia de conducător al partidului. În iulie 1955, Jukov a participat la întâlnirea reprezentanţilor Marilor Puteri – Marea Britanie, Franţa, Uniunea Sovietică şi SUA – de la Geneva, prima reuniune de acest fel de la sfârşitul războiului. Acolo s-a întâlnit şi a discutat cu preşedintele Dwight Eisenhower, cu care lucrase la Berlin imediat după război. „Ar putea oare prietenia a doi vechi soldaţi să stea la baza unei relaxări autentice a situaţiei încordate dintre SUA şi URSS?" se întrebau cei de la revista *Time*.[10]

În calitate de ministru al apărării, Jukov s-a distins ca o personalitate proeminentă a Uniunii Sovietice, a doua ca importanţă după Hruşciov. În iunie 1957, Jukov a avut un rol esenţial în dejucarea unei tentative de răsturnare a lui Hruşciov de la putere, întreprinsă de facţiunea radicală condusă de Veaceslav Molotov, fostul ministru de externe. Din nefericire pentru Jukov, curajul de care a dat dovadă în lupta împotriva lui Molotov l-a transformat într-un pericol politic pentru Hruşciov.

În octombrie 1957, Jukov a fost acuzat de complot în vederea subminării rolului jucat de partidul comunist în armată. Printre acuzatorii cei mai vehemenţi ai lui Jukov s-au aflat mulţi dintre generalii şi mareşalii cu care lucrase în timpul războiului. Hruşciov l-a demis pe Jukov din funcţia de ministru al apărării şi, în martie 1958, acesta din urmă a fost pensionat la numai 61 de ani.

Până la sfârşitul epocii Hruşciov, Jukov a avut parte de aceeaşi scoatere din cărţile de istorie pe care o cunoscuse în anii exilului de pe vremea lui Stalin. De exemplu, în 1960, partidul a început să publice o istorie în mai multe volume a Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în care numele lui Jukov abia dacă era pomenit, în timp ce rolul lui Hruşciov era amplificat peste măsură.[11] O altă manifestare a dizgraţiei în care căzuse Jukov a reprezentat-o izolarea sa faţă de restul lumii. În 1963, când scriitorul american Cornelius Ryan a vizitat URSS ca să se documenteze pentru cartea sa despre Bătălia Berlinului, Jukov a fost singurul mareşal sovietic pe care nu a avut voie să-l vadă.[12] Jukov şi-a găsit consolarea în scrierea memoriilor. Modelul lui în această privinţă a fost Winston Churchill, ale cărui amintiri despre cel de-al Doilea Război Mondial le citise în anii 1950, când, în URSS, a fost publicată, în tiraj limitat, o traducere în limba rusă a acestora. Deviza sub care alcătuise Churchill respectiva lucrare era aceea că istoria avea să confirme cele spuse de el, deoarece el urma să scrie istoria! Jukov părea să nutrească aceleaşi sentimente, iar memoriile scrise de el au avut menirea nu numai să prezinte punctul său de vedere, ci să şi răspundă criticilor lui Hruşciov şi să le respingă, chiar dacă aceasta însemna să deformeze adevărul istoric în favoarea lui.

În timp ce Hruşciov continua să conducă Uniunea Sovietică, nu exista nicio şansă ca memoriile lui Jukov să fie publicate.

Când Ella, fiica lui, l-a întrebat de ce se mai oboseşte să scrie, Jukov a răspuns că scrie pentru sertar, dar, în octombrie 1964, Hruşciov a fost dat jos de la putere şi atunci a început un proces de reabilitare a lui Jukov ca personalitate militară importantă. Lucrul cel mai remarcabil a fost că presa sovietică a început să publice din nou articole scrise de Jukov, inclusiv despre bătăliile de la Moscova, Stalingrad, Kursk şi Berlin.

A doua reabilitare a lui Jukov a trezit din nou interesul pentru el în Occident, după ce acesta scăzuse întru câtva în urma demiterii sale din funcţia de ministru al apărării. În 1969, ziaristul şi istoricul american Harrison E. Salisbury a publicat o traducere neautorizată a articolelor lui Jukov într-o carte intitulată *Marshal Zhukov's Greatest Battles (Marile bătălii ale mareşalului Jukov)*. În introducere, Salisbury l-a înfăţişat pe Jukov ca pe „maestrul artei războiului de masă din secolul al XX-lea".[13] Majoritatea criticilor au fost de acord cu această afirmaţie. John Erickson, cel mai mare specialist britanic în Armata Roşie, a scris în *The Sunday Times:* „Cel mai mare soldat pe care l-a dat până acum secolul al XX-lea este mareşalul Gheorghi Jukov din Uniunea Sovietică. Conform unei socoteli foarte simple, el este generalul care nu a pierdut nicio bătălie… Destul de multă vreme, generalii germani au spus ce au avut de spus, ridicând în slăvi propriile calităţi… acum este rândul mareşalului Jukov, o apariţie întârziată, desigur, dar care s-ar putea să aibă ultimul cuvânt."[14]

În aprilie 1969, memoriile lui Jukov au fost publicate într-o ediţie frumoasă, cu hărţi colorate şi sute de fotografii, inclusiv câteva din arhiva sa personală.[15] Publicul sovietic a fost foarte entuziasmat. Tirajul iniţial de 300 000 de exemplare s-a epuizat cu repeziciune. Au urmat alte câteva milioane de exemplare vândute, inclusiv mai multe sute de mii în traducere în

diverse limbi. Memoriile sale au devenit foarte repede – şi rămân – cea mai importantă relatare personală despre Marele Război pentru Apărarea Patriei.

Jukov nu a mai apucat să se bucure de victoria repurtată în bătălia pentru memoria istorică a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. În 1974, când a apărut a doua ediţie, revizuită, a memoriilor sale, Jukov era mort.[16] În 1968, a suferit un puternic atac cerebral, din care nu şi-a mai revenit cu adevărat niciodată. Problemele de sănătate au fost exacerbate şi de stresul provocat de boala celei de-a doua soţii, Galina, care suferea de cancer. Din noiembrie 1973, când aceasta a murit la 47 de ani, sănătatea lui s-a deteriorat cu repeziciune, iar Jukov a încetat din viaţă la vârsta de 77 de ani, la spitalul din Kremlin, în iunie 1974.

Funeraliile lui Jukov au fost cele mai impresionante din Uniunea Sovietică de la moartea lui Stalin. În timp ce trupul neînsufleţit lui Jukov a fost expus pe catafalc la Casa Centrală a Armatei Sovietice din Moscova, mii de oameni au venit să-i aducă un ultim omagiu. Când cenuşa lui a fost depusă în zidul Kremlinului la 21 iunie, principalul purtător al urnei a fost Leonid Brejnev, iar la ceremonia funerară care a urmat, principalul vorbitor a fost mareşalul A.A. Greciko, ministrul apărării.[17]

În Rusia, Jukov a fost şi este considerat în continuare nu numai cel mai mare general din cel de-al Doilea Război Mondial, ci şi cel mai talentat *polkovodeţ* (conducător de oşti) din istoria rusă. În Occident, reputaţia lui Jukov este aproape la fel de bună. Firește, nu toată lumea vede în Jukov un erou. Chiar şi în Rusia are critici. Există oameni care îl consideră o brută egotistă, cu o reputaţie militară mult exagerată. După cum afirmă Viktor Suvorov, fost ofiţer sovietic de informaţii, ale cărui cărţi de istorie sunt adevărate bestselleruri în Rusia, „toţi conducătorii

militari de frunte ai ţării erau împotriva lui Jukov. Generalii ştiau, mareşalii ştiau că Jukov era un înfumurat. Ştiau că era un om înfricoşător şi obtuz. Ştiau că era o persoană brutală şi un uzurpator. Ştiau că făcea parte dintr-o clasă specială de carieriști. Ştiau că era gata să calce în picioare pe oricine îi stătea în cale. Ştiau că era însetat de putere şi că se credea infailibil."[18]

După cum vom vedea, Jukov avea, fără îndoială, defecte, iar colegii lui generali au avut, într-adevăr, multe lucruri negative de spus despre el pe parcursul carierei acestuia, dar Suvorov a accentuat numai aspectele negative. Atitudinea critică a lui Suvorov nu a avut un impact prea mare asupra popularităţii lui Jukov în Rusia. Dimpotrivă, controversa continuă nu a făcut decât să sporească atractivitatea lui Jukov ca personaj cu multe trăsături negative, dar cu realizări epocale.

Una dintre criticile cel mai frecvent formulate la adresa lui Jukov era aceea că îi sacrifica cu uşurinţă pe soldaţii aflaţi sub comanda sa şi nu-l tulbura prea mult preţul în vieţi omeneşti plătit pentru victoriile sale. Jukov a respins cu vehemenţă aceste afirmaţii, arătând că le era uşor celor care-l criticau stând în fotoliu să susţină retrospectiv că bătălia cutare sau campania cutare ar fi putut fi câştigată cu sacrificarea unui număr mai mic de vieţi omeneşti. Este adevărat că era un general înclinat să atace, dar, în timpul războiului, deprinsese virtuţile retragerii şi replierii. Într-adevăr, există numeroase dovezi că Jukov a făcut tot ce a putut pentru a-şi conserva forţele şi a-şi proteja trupele. Pregătirea lui pentru luptă era întotdeauna meticuloasă. În plus, folosea resursele doar în măsura în care îi permitea Stalin. Desigur că trupele de sub comanda lui Jukov nu au suferit pierderi mai mari decât cele ale altor generali sovietici, inclusiv ale lui Rokossovski, care avea reputaţia de a fi un comandant mai blând. Ideea că Jukov personal era indiferent

faţă de soarta soldaţilor lui este şi ea eronată. Tratamentul brutal pe care îl aplica uneori subordonaţilor nu era o chestiune de cruzime personală, ci de stil de comandă, iar atunci când era frustrat şi nemulţumit, îşi vărsa supărarea de cele mai multe ori pe ofiţerii superiori – ceea ce poate explica faptul că aceştia au avut mai târziu o opinie atât de critică despre Jukov.

Când şi-a publicat Jukov memoriile, arhivele ruse erau închise şi nu se găseau decât foarte puţine documente independente. Pentru a-i scrie biografia, trebuia neapărat să-i studiezi memoriile, aprobate de autorităţi, rezultând o relatare dezechilibrată a vieţii lui. Situaţia a început să se schimbe în anii 1990, când noile ediţii ale memoriilor lui Jukov au inclus un volum mare de materiale eliminate de cenzorii sovietici din anii 1960.[19] După dispariţia regimului sovietic în 1991, au fost publicate multe mii de documente aflate în arhivele militare şi politice ruse, referitoare la cariera lui Jukov. Recent, pe lângă aceste materiale, cei interesaţi au beneficiat de acces direct la câteva dintre documentele personale ale lui Jukov.[20] Acum se poate scrie o poveste a vieţii lui bazată pe dovezi scrise.

Viaţa lui Jukov nu este doar o înşiruire de bătălii. Povestea lui reflectă deopotrivă victoriile şi tragediile regimului sovietic pe care l-a slujit. Jukov a fost, mai presus de orice, un comunist devotat şi un slujitor credincios al lui Stalin şi al regimului sovietic. Victoriile lui împotriva nazismului au fost de folos omenirii, dar au contribuit şi la consolidarea şi legitimarea unui sistem autoritar şi profund represiv. Ca ideolog, dar şi ca soldat, Jukov a acceptat represiunea sovietică, considerând-o necesară pentru progresul cauzei comuniste în care credea. Dacă ar fi apucat să vadă sfârşitul Uniunii Sovietice, nu este sigur că Jukov ar fi simţit nevoia să-şi repudieze convingerile sau să-şi ceară iertare pentru rolul jucat în salvarea regimului stalinist. Mai degrabă,

asemenea multora din generaţia lui, ar fi spus că a fost patriot şi comunist şi că regimul sovietic – cu toate defectele lui – era singurul pe care putea să-l slujească în numele ţării sale.

Jukov nu a fost nici eroul legendar, fără pată, nici ticălosul înverşunat, înfăţişat de detractorii săi. Fără îndoială, a fost un mare general, un om cu un imens talent militar, un bărbat binecuvântat cu tăria de caracter necesară purtării şi câştigării unor războaie crâncene. Dar a făcut şi multe greşeli, plătite cu sângele a milioane de oameni. Şi pentru că a fost un personaj plin de defecte, contradictoriu, nu se va putea da un verdict limpede referitor la viaţa şi cariera lui Jukov. Tocmai aceste defecte şi contradicţii, ca şi marile lui victorii şi înfrângeri fac din Jukov un personaj atât de fascinant.

Capitolul 2

Tinereţea legendară: de la fiul de ţăran la soldatul comunist (1896–1921)

Povestea unanim acceptată a copilăriei lui Gheorghi Jukov sună ca un basm tipic despre omul sărac care se îmbogăţeşte miraculos. Născut într-o familie de ţărani din Rusia rurală în anul 1896, spune povestea, Jukov a devenit ucenicul unui blănar la vârsta de 12 ani şi a fost trimis apoi să muncească la Moscova. Recrutat în armata ţarului în 1915, a luptat în Primul Război Mondial. A fost rănit şi decorat pentru vitejie. Influenţat de Revoluţia Rusă din 1917, tânărul Gheorghi a intrat în Armata Roşie şi, apoi, în Partidul Comunist, luptând de partea bolşevicilor victorioşi în timpul Războiului Civil. Selectat pentru a se pregăti ca ofiţer, Jukov a avansat în ierarhia Armatei Roşii, ajungând în cele din urmă mareşal al Uniunii Sovietice şi cel mai vestit general sovietic din cel de-al Doilea Război Mondial.

Este foarte mult adevăr în această poveste, iar originea modestă a lui Jukov şi ascensiunea lui fulgerătoare sunt esenţiale pentru a înţelege loialitatea lui faţă de comunism şi de sistemul sovietic. Regimul pe care Jukov l-a slujit toată viaţa a fost brutal, represiv, autoritar şi, uneori, terorist. În plan economic, nu a fost deosebit de eficient, dar a reuşit să mobilizeze în mod eficace resursele în situaţii de urgenţă (cum ar fi războaiele). A fost un sistem care nu a reuşit niciodată să se ridice la înălţimea

idealurilor sale egalitare, dominat de un partid politic care nu s-a bucurat aproape niciodată sau poate numai rareori de sprijinul majorităţii populaţiei. În comparaţie însă cu vechiul regim ţarist, el le-a oferit unor oameni ca Jukov posibilităţi de mobilitate socială fără precedent şi de neimaginat înainte. Odată cu avansarea, au venit şi privilegiile materiale, poziţia socială înaltă şi un puternic sentiment de identitate cu o elită decisă să construiască o societate nouă, socialistă. Aceasta nu înseamnă că devotamentul lui Jukov faţă de sistemul sovietic era legat numai de posibilităţile pe care i le oferea cariera. Pentru Jukov şi mulţi alţii care au reuşit să devină membri ai noii elite sovietice, nu exista contradicţie între idealurile lor şi beneficiile promovării. Ambele făceau parte integrantă din progresul societăţii.

Problema cu povestea anilor de tinereţe ai lui Jukov este aceea că principala sursă de informaţii o constituie Jukov însuşi. În plus, deşi a avut într-adevăr o copilărie grea, judecând după standardele moderne, originea lui nu era chiar atât de umilă cum pare a indica legenda. Datorită locului în care se născuse şi legăturilor de familie, era un ţăran relativ privilegiat.

Copilăria şi tinereţea

Povestea lui Jukov începe la 1 decembrie 1896, în satul Strelkovka din provincia Kaluga, la aproximativ 130 km sud-vest de Moscova.[1] Tatăl lui, Konstantin, era cizmar, iar mama, Ustinia, se ocupa cu muncile agricole. Numele familiei Jukov este derivat din cuvântul rusesc *juk,* care înseamnă „gândac". În vorbirea populară, poate însemna şi „potlogar". Pentru ambii părinţi ai lui Jukov, aceasta era a doua căsătorie, căci soţii anteriori muriseră de tuberculoză.[2] În memoriile sale, Jukov îşi aminteşte că părinţii lui erau relativ în vârstă atunci când s-au căsătorit, având 50, respectiv 35 de ani. Cu toate acestea, după cum susţine fiica lui cea mică, Maria, registrele bisericii (inaccesibile

lui Jukov atunci când și-a scris memoriile) arată că, în 1892, când s-au căsătorit, Konstantin avea 41 de ani, iar Ustinia, 26.[3] Dată fiind însă viața grea a țăranului din Rusia, poate nu este surprinzător faptul că Jukov își amintea sau și-i închipuia pe părinții lui mai bătrâni decât erau în realitate.

Gheorghi era al doilea copil al familiei; o soră, Maria, se născuse cu doi ani înainte. Când el avea cinci ani, mama lui a mai născut un fiu, Aleksei, dar acesta a murit înainte să împlinească un an. „Sora mea și cu mine, ca să nu mai vorbesc de tata și de mama, au suferit foarte mult și mergeau adesea la mormântul lui."[4] Toți cei trei copii au fost botezați în Biserica Ortodoxă Rusă. „Prin naștere, educație și felul de a gândi, tata era ortodox, susținea Maria, fiica lui Jukov, la fel ca soldații lui, care, înainte de orice bătălie, spuneau: «Mergem cu Dumnezeu!»"[5] Se zvonea că, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Jukov avea o icoană în mașină. Cu toate acestea, atunci când șoferul lui Jukov din acea perioadă a fost întrebat în legătură cu aceasta, a spus că era o absurditate: „Era comunist… dacă ar fi existat o icoană în mașină, aș fi știut și eu."[6] Făcând abstracție de convingerile fiicei lui, nu există nicio dovadă că, în viața lui Jukov, credința ar fi jucat vreun rol.

Rusia în care se născuse Jukov era un imperiu uriaș, care se întindea pe mii și mii de kilometri, de-a lungul a zece fusuri orare, de la Varșovia la Vladivostok, de la Oceanul Arctic până la Marea Caspică și Marea Neagră. Între frontierele lui trăiau peste o sută de naționalități și grupuri etnice, cea mai mare parte a populației fiind formată din ruși ca Jukov. În 1900, populația Rusiei era de aproape 140 de milioane de oameni, marea majoritate fiind țărani.

Localitatea din provincia Kaluga în care se născuse Jukov era situată în așa-numita Regiune Industrială Centrală – Moscova și provinciile înconjurătoare. Spre deosebire de stepele

fertile, cu cernoziom din sudul Rusiei şi din Ucraina, relieful Regiunii Industriale Centrale era dominat de lacuri, râuri şi păduri adiacente – potrivite pentru vânătoare şi pescuit, care lui Jukov îi plăceau foarte mult – nu foarte prielnice pentru agricultură. Principalele plante cultivate erau inul şi legumele, mai puţin cerealele. O mare parte dintre muncile agricole erau prestate de ţărănci ca mama lui Jukov, în timp ce bărbaţii din Regiunea Industrială Centrală practicau meserii neagricole, mergând adesea în căutare de lucru la Moscova, unde găseau foarte mulţi compatrioţi de-ai lor de la ţară.

La începutul secolului al XX-lea, viaţa ţăranului rus trecea printr-o revoluţie culturală, căci învăţământul primar începuse să se răspândească în mediul rural. În cele mai multe sate, au fost înfiinţate şcoli. Unul dintre beneficiarii acestora a fost chiar Jukov, care a făcut cursul primar complet de trei clase, şi nu pe cel de două clase, preferat de majoritatea ţăranilor – dovadă că, aşa săraci cum or fi fost, părinţii lui aveau anumite aspiraţii pentru fiul lor. Educaţia era calea pe care trebuia să o urmeze cineva ca să progreseze, iar Jukov a reţinut această idee toată viaţa şi a transmis-o şi familiei sale.

Deşi avea o meserie, tatăl lui Jukov, Konstantin, nu avea niciodată prea mult de lucru. Drept urmare, primii ani ai copilăriei lui Gheorghi au fost marcaţi de sărăcie, soarta comună a ţăranilor ruşi, chiar şi a celor care trăiau în relativ prospera Regiune Industrială Centrală. Se pare că Gheorghi semăna cu mama lui, de la care moştenise şi forţa fizică deosebită – se spune că aceasta putea să care un sac de grâu de 100 kg.[7] Din punct de vedere afectiv însă, pare să fi fost mult mai apropiat de tatăl lui, deşi Konstantin lipsea adesea de acasă, căutându-şi de lucru la Moscova, sau poate tocmai de aceea: „Îl adoram pe tata, care mă răsfăţa. Dar mă şi pedepsea din când în când

pentru o greșeală oarecare. Își scotea cureaua și îmi spunea să-mi cer iertare. Eram încăpățânat și, indiferent cât de tare mă lovea, îmi mușcam buzele și nu ceream niciodată iertare. Într-o zi, m-a bătut așa de rău, că am fugit de acasă și am stat trei zile ascuns în câmpul de cânepă al unui vecin."[8]

Pedeapsa fizică a fost prezentă și în viața de ucenic a lui Jukov, ca și atunci când a intrat în armată, dar nu a păstrat resentimente împotriva acestui tratament. „Traiul greu este cea mai bună școală a vieții", îi spunea el fiicei sale Maria, multe decenii mai târziu.[9]

Gheorghi a început școala în 1903, la vârsta de 7 ani, și a absolvit cursul primar de trei clase. Pentru a sărbători succesul, mama i-a dăruit o cămașă nouă, iar tata i-a făcut o pereche de ghete noi. Familia a decis curând că Gheorghi va pleca la Moscova să lucreze ca ucenic pentru fratele mamei lui, Mihail, blănar.

Moscova era la numai patru ore de mers cu trenul de Strelkovka (astăzi, drumul durează puțin peste o oră), dar, pentru tânărul Gheorghi, era o lume total diferită de cea cu care fusese obișnuit. În vara anului 1908, când a sosit aici, a fost șocat și derutat de mulțimea oamenilor, de clădirile înalte (în sat, niciuna nu avea mai mult de un etaj) și de ritmul trepidant al vieții. Pe de altă parte, Moscova era plină de oameni ca el, copii de țărani care făcuseră școală și aveau rude la oraș, unde lucrau ca meșteșugari: blănari, croitori, tâmplari, cizmari.

Atelierul unchiului său se afla în centrul orașului, nu departe de Piața Roșie. Ziua de lucru a lui Jukov avea 12 ore, inclusiv o oră pentru masa de prânz. Munca era grea, fiind întreruptă din când în când de bătăile aplicate ucenicilor de meșteri (și de femei), dar Gheorghi s-a descurcat foarte bine, găsindu-și timp să se înscrie la cursuri serale ca să-și continue studiile. Deprinderile de studiu disciplinat l-au însoțit pe Jukov toată viața.

Jukov nu a fost un general intelectual. A fost mai degrabă ceea ce sovieticii numeau *praktik* – un om de acţiune. A studiat însă cu sârguinţă teoria, strategia şi tactica militară, fiind un cititor vorace de literatură de tot felul. După cum afirmă fiica sa, Ella, cititul a fost întotdeauna o preocupare importantă în familia Jukov, iar, în momentul morţii sale, mareşalul avea în biblioteca lui de la *dacea,* casa de la ţară, 20 000 de cărţi. Din păcate, cea mai mare parte a colecţiei s-a pierdut atunci când casa a reintrat în posesia statului după moartea lui, dar câteva sute de volume au ajuns în colecţiile muzeelor.[10]

Partenerul de învăţătură al lui Gheorghi era vărul lui, Aleksandr, fiul şefului. Studiau împreună limba rusă, matematica, geografia, lucrări de popularizare a ştiinţei. Un alt obiect de studiu era limba germană. Aleksandr a fost trimis de tatăl lui la Leipzig să înveţe germana ca să-l ajute în afaceri. În revenirile lui periodice acasă, la Moscova, îşi găsea timp să-l înveţe pe vărul său această limbă[11] – cunoştinţe de care Jukov avea să profite din plin în timpul carierei sale militare.

În 1914, Jukov îşi încheiase ucenicia şi câştiga destul de bine ca blănar calificat, având trei tineri care lucrau în subordinea lui. O fotografie a sa din această perioadă, făcută împreună cu alţi colegi blănari, îl înfăţişează ca un tânăr orăşean înstărit, bine îmbrăcat, foarte încrezător în viitorul lui. O altă fotografie a lui Jukov împreună cu Aleksandr ne arată, la fel, un tânăr care şi-a depăşit deja condiţia umilă iniţială şi s-a adaptat cu succes la noul mediu urban. Dacă, în 1914, nu ar fi izbucnit Primul Război Mondial, fără îndoială că Jukov şi-ar fi continuat cariera de blănar şi şi-ar fi deschis propria firmă.

Jukov a fost sincer în memoriile sale în legătură cu lipsa atitudinii politice în tinereţe, subliniind că apatia politică era ceva obişnuit printre colegii lui blănari, fapt atribuit de el mentalităţii individualiste, mic-burgheze a meseriaşilor, diferită

de solidaritatea proletară a clasei muncitoare din industrie. În același timp, el susținea că a fost influențat de diverse idei revoluționare, care se răspândeau în Rusia sub impactul evenimentelor din Primul Război Mondial, iar relatarea lui indica o convertire treptată la comunism. În afară de propria mărturie, nu există însă nicio dovadă că la el ar fi fost prezente o conștiință de clasă și un activism incipient. Aderarea la cauza comunismului a fost probabil mai șovăielnică decât a prezentat-o el mai târziu. A devenit într-adevăr un comunist devotat, dar mai mult din întâmplare decât intenționat, mai puțin ca rezultat al unei revelații socialiste și mai mult ca urmare a evenimentelor militare și politice. Cel mai important dintre aceste evenimente a fost Primul Război Mondial, care l-a făcut să îmbrățișeze cariera militară.

Soldat țarist

Primul Război Mondial a izbucnit în urma crizei din iulie 1914. Ca urmare a asasinării, la Sarajevo, a moștenitorului tronului Austro-Ungariei, arhiducele Franz Ferdinand, de către un naționalist sârb la sfârșitul lui iunie (soția arhiducelui, Sofia, a fost și ea asasinată), Austro-Ungaria s-a mobilizat de război împotriva Serbiei. La 28 iulie, Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, iar Rusia s-a mobilizat în sprijinul aliatului său din Balcani și statului-frate slav. Ca reacție la mobilizarea Rusiei, Germania, aliata Austro-Ungariei, a declarat război Rusiei la 1 august și, două zile mai târziu, a atacat Franța, aliata Rusiei. Imaginea a fost completată de declarația de război adresată Germaniei de Marea Britanie la 4 august, ca reacție la încălcarea neutralității Belgiei de către Germania. În continuare, mai multe state au fost implicate în război – Turcia (1914) și Bulgaria (1915) de partea Germaniei și Austro-Ungariei, Japonia

(1914), Italia (1915) şi Statele Unite ale Americii (1917) de partea Marii Britanii, Franţei şi Rusiei.

Din punctul său de vedere, Rusia era implicată într-un război de apărare naţională împotriva agresorilor germani şi austro-ungari. Izbucnirea războiului a provocat o mobilizare patriotică masivă în Rusia – în mare măsură, asemănătoare cu cea produsă un sfert de secol mai târziu, când Hitler a atacat Uniunea Sovietică. Jukov, cuprins de fervoarea patriotică, a fost ispitit să se ofere voluntar, dar, după ce a discutat cu un alt blănar din satul natal, a decis să aştepte până când avea să fie chemat sub arme contingentul lui. Aleksandr s-a înrolat însă voluntar şi a încercat să-l convingă şi pe Gheorghi să facă la fel.

În vara anului 1915, când a fost recrutat, Gheorghi s-a sfătuit cu unchiul său, Mihail, care i-a spus că poate obţine o amânare de un an din motive medicale. Când Jukov i-a spus că era sănătos şi că putea să lupte pe front, unchiul l-a întrebat dacă chiar voia să fie fraier ca Aleksandr. „I-am spus că este datoria mea să-mi apăr patria”[12], îşi amintea Jukov.

Jukov s-a prezentat la recrutare în provincia Kaluga în august 1915 şi a fost repartizat în Regimentul 5 Cavalerie de Rezervă, în care a fost foarte bucuros să servească „pentru că aveam sentimente foarte romantice [despre cavalerie]”[13]. În septembrie, Jukov a fost trimis cu regimentul său în provincia Harkov din Ucraina ca să facă joncţiunea cu Divizia 10 Cavalerie. Acolo a făcut instrucţia la cavalerie. Primul lui cal a fost o iapă murgă nărăvaşă, cu numele de Ceaşecinaia, pe care o ţesăla de trei ori pe zi.

Jukov şi-a încheiat instrucţia în primăvara anului 1916, dar apoi a fost ales să-şi continue pregătirea pentru a deveni subofiţer. În acest timp, a avut primul conflict cu autoritatea, mai precis cu un subofiţer deosebit de brutal, poreclit

Patru-şi-Jumătate, pentru că îi lipsea jumătate din degetul arătător de la mâna dreaptă. Patru-şi-Jumătate pusese ochii pe Jukov şi făcea presiuni asupra lui, ca să-l determine să renunțe la cavalerie şi să devină funcţionar. Deşi Jukov se aştepta să absolve primul din clasă, cu două săptămâni înainte de examene, a fost anunţat că era exmatriculat pentru lipsă de loialitate şi insubordonare faţă de Patru-şi-Jumătate. Credea că acesta era sfârşitul carierei lui în cavalerie, dar a fost salvat atunci când un coleg a adus problema la cunoştința comandantului, care a decis că Jukov putea să termine cursul.

În memoriile lui, Jukov priveşte cu sentimente amestecate la perioada de instruire ca subofiţer. Pe de o parte, beneficiase de o pregătire bună în arta călăriei, utilizarea armelor şi metodele de instrucţie. Pe de altă parte, „subofiţerul nu era învăţat cum trebuie să se poarte cu oamenii. Dorea să-l modeleze pe soldat pentru a face din el un robot supus. Disciplina era menţinută prin duritate. Deşi regulamentele nu stipulau pedeapsa corporală, aceasta era ceva destul de obişnuit."[14]

În august 1916, Jukov a fost trimis în misiune pe malul râului Nistru din Moldova, pe atunci provincie a Rusiei Ţariste. Chiar înainte de a ajunge pe front, Jukov a avut parte de botezul focului, atunci când unitatea lui a fost bombardată de un avion de recunoaştere, care a ucis un soldat şi a rănit cinci cai. La puţin timp după sosirea pe front, Jukov a primit prima medalie, Crucea Sf. Gheorghe, pentru că a luat prizonier un ofiţer german. Într-un interviu acordat unui ziarist sovietic la Berlin, în 1945 şi rămas nepublicat, Jukov îşi aminteşte că era fascinat de munca informativă şi, deoarece ştia ceva germană, se specializase în prinderea soldaţilor duşmani.[15] În octombrie 1916, în timp ce era într-o patrulă de recunoaştere, Jukov a fost aruncat de pe cal de explozia unei mine care i-a rănit grav pe

doi dintre camarazii săi. Traumatizat, Jukov a fost evacuat la Harkov, în Ucraina, şi internat în spital. Datorită faptului că a fost vătămat, a primit pentru a doua oară Crucea Sf. Gheorghe. La sfârşitul anului 1916, a fost trimis înapoi la unitatea sa, Regimentul 5 Cavalerie de Rezervă. Aşa cum îşi amintea în memorii, „părăsisem escadronul ca tânăr soldat. Mă întorceam acum cu tresele de subofiţer, cu experienţă de luptă şi două Cruci Sf. Gheorghe."[16]

Revoluţia şi Războiul Civil

Vechea unitate a lui Jukov îşi avea baza la Lagheri, lângă Balakleia, la aproximativ 130 km sud-est de Harkov. Aici, Jukov şi camarazii lui de arme au fost implicaţi curând în evenimentele revoluţionare ale anului 1917, începând cu prăbuşirea dinastiei autocrate a Romanovilor, care domnea în Rusia de 400 de ani, şi culminând cu preluarea puterii de către Lenin şi bolşevici. Evenimentul care a precipitat totul a fost abdicarea ţarului Nicolae al II-lea în martie 1917, în urma unei greve generale şi a revoltei soldaţilor din Petrograd, capitala Rusiei. (Petrogradul se numea înainte Sankt-Petersburg, denumire la care a revenit în 1991, după prăbuşirea Uniunii Sovietice. În perioada sovietică, oraşul s-a numit Leningrad.)

Cauza căderii ţarului a fost un val uriaş de nemulţumire şi de proteste populare. Războiul mersese prost pentru Rusia, care suferise mai multe înfrângeri şi pierduse o serie de teritorii şi milioane de oameni. Guvernul ţarist se dovedise incapabil să organizeze efortul de război. Armele şi muniţiile erau insuficiente, multe dintre nevoile de bază ale trupelor – alimente, haine, asistenţă medicală – erau satisfăcute de organizaţii civice. Tipărirea de bani cu scopul de a acoperi cheltuielile de război provocase o inflaţie galopantă şi, în consecinţă, o

lipsă acută de produse alimentare la oraș, căci țăranii nu erau dispuși să-și dea produsele pe bani care se devalorizau permanent. Populația urbană a reacționat organizând greve și demonstrații politice. În noiembrie 1915, țarul Nicolae a preluat conducerea armatei, identificându-se personal cu înfrângerile militare ale Rusiei și cu celelalte nenorociri aduse de război. La problemele sale s-au adăugat pierderea încrederii clasei de mijloc în capacitatea lui de a conduce și apelurile constante ale acesteia la modernizarea și democratizarea Rusiei.

Situația s-a înrăutățit și mai mult când, în martie 1917, demonstrațiile textilistelor din Petrograd s-au transformat în proteste ale întregului oraș. Trupele au primit ordin să restabilească ordinea, iar mai mulți demonstranți au fost uciși. Soldații din garnizoana orașului s-au răsculat însă și au trecut de partea protestatarilor. Pierzând controlul asupra capitalei, Nicolae a fost sfătuit ca, în interesul națiunii, să renunțe la tron. A abdicat în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail, care a refuzat să preia tronul. Acesta a fost sfârșitul dinastiei autocrate a Romanovilor.

Administrația țaristă a fost înlocuită cu un guvern provizoriu, alcătuit din politicieni liberali, democrați și socialiști, al căror scop era să realizeze urgent reforme politice, economice și sociale și să pregătească alegerea unei Adunări Constituante care să adopte o nouă constituție. Aceste planuri au fost zădărnicite însă de apariția unei situații de „dualitate a puterii", autoritatea și puterea fiind împărțite între guvernul provizoriu și sovietele muncitorilor, țăranilor și soldaților – consilii alese de cetățeni, care preluaseră conducerea la nivel local. Mai radicale decât guvernul provizoriu, sovietele ofereau un teren fertil pentru agitația și propaganda bolșevicilor și a altor grupări revoluționare care luptau pentru instaurarea unui regim socialist

şi, deopotrivă, democrat în Rusia. Conduşi de Vladimir Ilici Lenin, bolşevicii cereau ca întreaga putere să fie transferată sovietelor, precum şi Pace, Pâine şi Pământ – pământ pentru ţărani, pâine pentru muncitori şi încetarea participării Rusiei la război. Politica bolşevicilor se bucura de foarte multă popularitate, mai ales în rândurile soldaţilor şi ale clasei muncitoare. În şase luni, ei au devenit partidul cel mai puternic şi mai bine organizat din Rusia. În noiembrie 1917, bolşevicii au pus la cale o lovitură de stat la Petrograd, în urma căreia guvernul provizoriu a fost răsturnat de la putere, fiind anunţată instalarea unui nou guvern socialist, care urma să conducă ţara în numele sovietelor.

O trăsătură importantă a acestor revolte, care s-au răspândit curând de la Petrograd în tot restul ţării, a reprezentat-o politizarea armatei. Una dintre primele acţiuni ale guvernului provizoriu a fost emiterea unui decret prin care se autoriza constituirea de comitete ale soldaţilor şi marinarilor care să aleagă delegaţi în sovietele locale. Jukov a fost ales preşedinte al comitetului escadronului său şi delegat în sovietul regimentului. Ulterior, el a afirmat că a sprijinit facţiunea bolşevică din cadrul regimentului, dar alegerea lui s-a datorat probabil nu atât atitudinii sale politice, cât statutului său şi popularităţii de care se bucura ca subofiţer. Jukov spune de asemenea că sovietul regimentului său era dominat de elemente antibolşevice. Drept urmare, unele dintre unităţile regimentului erau de partea naţionaliştilor ucraineni. Chiar unitatea lui a fost dizolvată, iar soldaţilor li s-a spus să meargă acasă, Jukov fiind nevoit să se ascundă câteva săptămâni ca să nu fie prins de ofiţerii loiali naţionaliştilor ucraineni. Acesta pare să fie motivul pentru care nu a sosit la Moscova decât după preluarea puterii de către bolşevici.

La sfârşitul anului 1917, Jukov se afla din nou în satul natal, Strelkovka, intenţionând, aşa cum spune în memorii, să se odihnească înainte de a intra în Armata Roşie, pe care bolşevicii au înfiinţat-o în ianuarie 1918. S-a îmbolnăvit însă de tifos şi nu s-a putut înrola timp de şase luni. Totuşi este mai probabil ca Jukov să fi făcut ceea au făcut majoritatea soldaţilor demobilizaţi din armata ţaristă – s-a dus acasă şi a aşteptat să vadă ce se întâmplă.

În martie 1918, bolşevicii au semnat Tratatul de pace de la Brest-Litovsk cu Germania, retrăgând Rusia din război. Pacea i-a costat pe bolşevici, care au fost nevoiţi să cedeze Germaniei părţi mari din teritoriu. Tratatul i-a făcut, de asemenea, pe adversarii bolşevicilor să organizeze o insurecţie împotriva guvernului lui Lenin – lucru pe care se abţinuseră să-l facă în timp ce Rusia mai era în război. Ca reacţie la acest început de război civil, bolşevicii au trecut la organizarea unei forţe armate capabile să-i apere acum, când preluaseră pe cale revoluţionară puterea. Miliţiile revoluţionare care îi aduseseră la putere pe bolşevici au fost înlocuite cu o armată profesionistă. S-a renunţat la obiceiul alegerii ofiţerilor şi s-a constituit o structură de comandă tradiţională. Au fost introduse solde adecvate. Dar cel mai important lucru a fost acela că bolşevicii au început să recruteze foşti ofiţeri şi subofiţeri din armata ţaristă. La începutul lui septembrie 1918, bolşevicii au emis un decret prin care se ordona contingentului lui Jukov să se prezinte la datorie până la sfârşitul lunii.[17]

Deşi trăia în inima Rusiei Bolşevice, Jukov ar fi putut ignora ordinul de mobilizare, aşa cum au făcut mulţi ţărani ruşi. Faptul că a acceptat să se înroleze a fost, din câte se pare, o opţiune mai degrabă profesională decât politică: i se oferea astfel posibilitatea de a-şi continua cariera militară. La fel ca în cazul

multor altor membri ai acestei prime generaţii de soldaţi ai Armatei Roşii, convingerile politice ale lui Jukov au fost rezultatul, şi nu motivul intrării sale în armată.

Jukov s-a înrolat în Regimentul 4 al Diviziei 1 Cavalerie Moscova a Armatei Roşii la 1 octombrie 1918.[18] Membrii Partidului Bolşevic au făcut parte din primul grup de recruţi ai Armatei Roşii, iar în unitatea lui Jukov erau multe cadre comuniste. În acest context, nu este de mirare că Jukov a gravitat spre bolşevici şi că, în martie 1919, a devenit membru-candidat al Partidului Comunist (noul nume al Partidului Bolşevic). Candidaţii la calitatea de membru erau supuşi unei perioade de probă în care aceştia trebuiau să facă dovada devotamentului faţă de cauza comunistă; Jukov a devenit membru plin al partidului abia în mai 1920.[19]

În mai 1921, divizia lui Jukov a fost deplasată în sudul Uralilor pentru a participa la campania bolşevică împotriva amiralului Aleksandr Kolceak, fost comandant ţarist, care preluase puterea în Siberia şi era hotărât să răstoarne guvernul bolşevic. În iunie, Jukov a participat la prima sa bătălie în calitate de membru al Armatei Roşii, o luptă înverşunată cu aproximativ 800 de călăreţi cazaci. În septembrie, Jukov a avut din nou parte de acţiune, de astă dată la Ţariţîn (redenumit Stalingrad în 1924), în sudul Rusiei. La sfârşitul lui octombrie, Jukov a fost implicat într-o luptă corp la corp, în care a fost rănit de explozia unei grenade. A fost trimis pentru recuperare la spitalul de campanie din Saratov, unde a întâlnit o liceană, pe Maria Volhova. Cei doi au fost nedespărţiţi timp de o lună, dar relaţia s-a încheiat când Maria s-a întors în oraşul ei natal, Poltava, iar Jukov a fost trimis acasă, la Strelkovka, pentru o nouă perioadă de convalescenţă. Despărţirea celor doi s-a dovedit a fi temporară, căci relaţia s-a reluat trei ani mai târziu, deşi, între timp,

Jukov se căsătorise cu altă femeie. La vremea sorocită, Maria i-a dăruit lui Jukov o fiică ilegitimă, Margarita.[20]

Comandant în Armata Roșie

În ianuarie 1920, Jukov s-a prezentat din nou la datorie, dar, pentru că nu era pe deplin refăcut (avusese din nou tifos, o boală frecventă la vremea respectivă), a fost repartizat la Divizia 3 Cavalerie de Rezervă. Trei luni mai târziu, cariera lui Jukov în Armata Roșie a luat o nouă întorsătură, fiind trimis să urmeze cursul de cavalerie pentru comandanții Armatei Roșii de la Reazan, la aproximativ 160 km sud-est de Moscova. Cursul de cavalerie pentru comandanții Armatei Roșii era destinat tinerilor ofițeri, dar bolșevicii desființaseră gradele ofițerești și nu aveau să le reintroducă până la cel de-al Doilea Război Mondial. Până atunci, Armata Roșie a folosit titlul generic de „comandant" pentru a-i deosebi pe ofițeri de cei care aveau grade inferioare.

Mai multe documente referitoare la șederea lui Jukov la Reazan ne oferă o imagine fascinantă a activităților lui din această perioadă.[21]

Jukov fusese propus pentru acest curs de celula de partid din divizia lui. A fost înscris pe 15 martie 1920, fiind apoi repartizat la un curs pregătitor de bază. A obținut note bune sau excelente la toate materiile – rusă, aritmetică, geografie, igienă, administrație militară, educație politică, reguli și regulamente militare – și a absolvit cu ușurință cursurile de specializare în tactica cavaleriei; datorită experienței dobândite în armata țaristă, a ajuns să pună umărul la instruirea celorlalți cadeți.

Jukov a fost foarte activ în celula de partid de la Reazan, devenind la un moment dat secretarul acesteia, dar se pare că a renunțat la funcție din cauza unei controverse referitoare la șeful grupei, Stavenkov, care a fost acuzat că moțăia în post.

Când celula s-a întrunit ca să discute cazul, Jukov l-a apărat cu tărie pe Stavenkov, susţinând că era un bun lucrător de partid şi un bun comandant. Jukov s-a opus propunerii ca acesta să nu mai fie primit la cursul de cavalerie, susţinând în schimb că acuzatorul lui ar trebui exclus din celula de partid şi, după aceea, chiar din partid. Moţiunea lui Jukov a fost adoptată cu o singură abţinere.

Calităţile lui Jukov au fost recunoscute şi prin numirea lui într-un comitet de trei persoane însărcinate cu supravegherea situaţiei sanitare din şcoală şi într-o comisie de verificare a dosarelor noilor cursanţi. Rezultatele obţinute de Jukov la şcoală nu au fost însă exemplare. La sfârşitul anului 1920, a fost suspendat câteva zile ca urmare a încălcării disciplinei militare; nu se ştie precis pentru ce anume.

Cursul de la Reazan s-a încheiat pentru Jukov în august 1920, când, împreună cu alţi 120 de cadeţi, a fost trimis la Brigada 2 Puşcaşi Moscova, o unitate mixtă, alcătuită din două regimente de infanterie şi unul de cavalerie. La sfârşitul lui august, brigada lui a fost trimisă la Krasnodar, în Caucazul de Nord, pentru a lupta împotriva forţelor baronului Vranghel – conducătorul armatei antibolşevice cu baza în Crimeea. După ce a participat la câteva ciocniri, Jukov a fost transferat la Regimentul 1 Cavalerie al Brigăzii Detaşate 14 Cavalerie, care avea drept misiune să lichideze resturile forţelor lui Vranghel din apropiere de Novojerelievskaia.

În octombrie 1920, Jukov primise deja comanda unui pluton şi fusese avansat comandant de escadron când brigada lui era staţionată în provincia Voronej, cu misiunea de a înăbuşi o răscoală ţărănească pornită împotriva bolşevicilor. Această răscoală a devenit cunoscută sub numele de Revolta de la Tambov, fiind condusă de A.S. Antonov, fost comandant al miliţiilor locale.

Împotriva forţelor lui Antonov, Jukov a participat la câteva dintre cele mai înverşunate încleştări din Războiul Civil Rus. În urma uneia dintre aceste înfruntări, a primit prima decoraţie a Armatei Roşii – Ordinul Steagul Roşu. După cum se spune în dispoziţia de acordare a distincţiei, escadronul lui Jukov „a ţinut piept duşmanului, care avea 1 500–2 000 de cavalerişti, timp de şapte ore […] în ziua de 5 martie 1921, după care a contraatacat şi i-a zdrobit pe bandiţi după şase ciocniri corp la corp". În memorii, Jukov îşi aminteşte că, „într-o luptă corp la corp cu un soldat al lui Antonov, acesta a tras cu puşca în mine şi mi-a ucis calul. Noi am căzut, iar calul m-a prins sub el. În clipa următoare, aş fi fost sfârtecat dacă nu ar fi apărut Nocevka, instructorul politic, care a sărit în ajutorul meu. Cu o lovitură de sabie, l-a ucis pe bandit, a prins calul acestuia de frâu şi m-a ajutat să urc în şa"[22].

În vara anului 1921, Revolta de la Tambov a fost înăbuşită, dar unitatea lui Jukov a continuat să urmărească resturile forţelor lui Antonov până aproape de sfârşitul anului. Printre cei care îl însoţeau se afla şi tânăra lui soţie. După cum afirmă fiica lui, Era, Jukov o cunoscuse pe mama ei, Aleksandra Dievna (n. 1900), care era învăţătoare la ţară, atunci când fusese transferat la Voronej. Dacă cei doi s-au căsătorit în 1920, aşa cum susţine Era, trebuie să fi fost o poveste de dragoste năvalnică, căci Jukov a ajuns în zonă de abia în octombrie. Aceasta spunea:

> Erau vremuri grele, şi, urmărind bandele [lui Antonov], detaşamentul era mereu în mişcare. Mama s-a ataşat de statul-major al detaşamentului, iar comandantul nu o pierdea nicio clipă din ochi. Odată, a fost cât pe-aci s-o trimită în arest pentru că făcuse nu ştiu ce greşeală când pregătise un spectacol de teatru de amatori. Privaţiunile şi greutăţile vieţii de militari nomazi nu i-au împiedicat totuşi să fie fericiţi. Îmi

> amintesc că amândoi povesteau cu plăcere despre anii aceia: cum se zgâlţâia mama ore întregi într-o căruţă, cum transforma tunicile militare în cămăși scurte, iar cămășile de pânză aspră ale Armatei Roșii în lenjerie intimă, cum împletea „sandale" din frânghie.[23]

Nimic din toate acestea nu apare în memoriile lui Jukov. În afară de povestea copilăriei şi a primei tinereţi, în memorii sunt puţine lucruri cu adevărat intime. Din momentul în care intră în Armata Roșie, amintirile lui devin un fel de registru al carierei lui militare şi al activităţii desfăşurate în slujba statului sovietic. Nu s-a sinchisit nici măcar să menţioneze, de exemplu, că, în 1921, i-a murit tatăl.

Devotamentul lui Jukov faţă de ceea ce considera a fi datoria sacră a soldatului sovietic constituie, firește, partea centrală a poveștii vieţii lui, dar este departe de a fi întreaga poveste. Chiar şi în sistemul sovietic bine organizat şi represiv, cetăţenii aveau o personalitate şi o viaţă particulară, pe lângă cea publică. Jukov nu făcea excepţie. La originea uluitorului succes al carierei sale militare și politice s-au aflat uriașa ambiţie personală şi tăria de caracter care l-au ajutat să treacă uşor peste eşecuri. Deși ar fi prea simplu să spunem că, în povestea copilăriei şi a tinereţii lui, se pot discerne toate calităţile şi trăsăturile lui, există totuși câteva de importanţă majoră: stăpânirea de sine în faţa vitregiei soartei, dăruirea cu care studia și învăța singur, vitejia, dorința de a-și asuma răspunderi şi de a exercita autoritatea.

Lecţia esenţială pe care a învăţat-o tânărul Jukov din drumul lui în viaţă – din copilărie până la maturitate, de la sat la oraș, prin război şi revoluţie, în Armata Roșie și în Partidul Comunist – a fost aceea că evenimentele tumultuoase şi prefacerile sociale oferă şanse de avansare celor care au talentul să profite de ele. Acest lucru avea să se repete de-a lungul întregii sale vieţi şi cariere.

Capitolul 3

Viaţa de soldat: formarea unui comandant roşu (1922–1938)

În 1921, când Războiul Civil a luat sfârşit, grosul Armatei Roşii a fost demobilizat rapid. De la un efectiv de cinci milioane de oameni, Armata Roşie a scăzut rapid la aproximativ o jumătate de milion până la mijlocul deceniului. Jukov a fost printre cei care au rămas în rândurile ei. În memorii, acesta nu prezintă motivul pentru care şi-a continuat serviciul militar, dar aminteşte de o directivă din februarie 1921 a partidului prin care li se cerea tuturor comuniştilor să rămână în Armata Roşie. În acea perioadă, s-au emis multe astfel de directive, dar ele n-au reuşit să stăvilească exodul membrilor de partid din armată. Jukov a rămas în armată pentru că i-a convenit. Aşa cum spunea chiar el, „majoritatea celor rămaşi în armată au făcut acest lucru deoarece, în virtutea înclinaţiilor şi capacităţilor lor, au ales să se dedice serviciului militar”[1].

Deşi era numai comandant de rang inferior la încheierea războiului, Jukov avea mari şanse să facă carieră în Armata Roşie. Fusese subofiţer în armata ţaristă, apoi comandant de rang inferior în Armata Roşie, iar ambele armate îl decoraseră pentru vitejie. În plus, era relativ bine instruit şi absolvise cursul de cavalerie pentru comandanţii Armatei Roşii. Înainte de toate însă, Jukov era membru al Partidului Comunist – cea

mai importantă calitate pe care o putea avea cineva dornic să avanseze în carieră în noul regim sovietic.

Ascensiunea lui Jukov în rândurile Armatei Roşii în anii 1920–1930 a fost nu atât spectaculoasă, cât constantă. A început în 1922 în calitate de comandant de escadron, iar până la sfârşitul deceniului, a ajuns comandant de regiment şi de brigadă. Prima lui funcţie de comandant de rang superior a fost cea de inspector adjunct de cavalerie al Armatei Roşii, încredinţată în 1931. A fost apoi comandant de divizie şi de corp de armată, iar în 1938 a fost numit comandant adjunct al Regiunii Militare Bielorusia, fiind responsabil cu instruirea. Numele lui a început să fie cunoscut însă abia în mai 1939, când a fost trimis în Orientul Îndepărtat să cerceteze deficienţele forţelor sovieto-mongole care luptau împotriva Japoniei.

Armata comunistă

Organizaţia în cadrul căreia Jukov a făcut carieră era o instituţie-cheie a represivului şi autoritarului sistem socialist sovietic. De fapt, tânărul regim sovietic poate fi descris ca o formă tipică de „socialism militarizat", fiind în egală măsură produsul Războiului Civil Rus şi al evenimentelor revoluţionare din 1917.[2]

În timpul Războiului Civil, milioane de oameni au fost ucişi ori au murit de foame. Bolşevicii au învăţat să fie necruţători în lupta cu duşmanul, recurgând la toate formele de violenţă pentru a-şi apăra regimul. Coerciţia a înlocuit persuasiunea ca metodă de mobilizare politică. Conducerea Partidului Bolşevic (care şi-a schimbat numele în Comunist în 1918) a devenit încă şi mai rigidă şi autoritară. În 1919–1920, în plin război civil, bolşevicii au fost la un pas de înfrângere în momentul în care bastionul lor din Rusia Centrală şi de Nord a fost asediat din toate părţile de Armata Albă contrarevoluţionară. Albii

erau ajutați de mai multe guverne străine – ale Marii Britanii, Franței, Japoniei și Statelor Unite ale Americii – care se temeau că o revoluție bolșevică încununată de succes s-ar fi putut răspândi în propriile țări. Din acest motiv, bolșevicii au considerat Războiul Civil drept o luptă pe viață și pe moarte nu numai cu dușmanii lor interni, ci cu întreaga lume capitalistă. Bolșevicii sperau ca mișcările socialiste revoluționare din alte țări să vină în ajutorul lor, dar acest lucru nu s-a întâmplat, și atunci au acceptat faptul că, cel puțin deocamdată, statul socialist sovietic trebuia să coexiste cu capitalismul.

În pofida victoriei repurtate în Războiul Civil, bolșevicii se temeau în continuare de pericolul unei posibile combinații mortale între un atac capitalist lansat din exterior și o subversiune pusă la cale din interior. Cicatricele războiului se vedeau peste tot în URSS în anii 1920–1930, iar în cea mai mare parte a perioadei interbelice, regimul sovietic a fost într-o stare de semimobilizare. În acest context tensionat, Armata Roșie era văzută drept scutul și sabia care trebuiau să apere revoluția.

Armata Roșie – a cărei denumire oficială era Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor – era considerată în același timp o școală a socialismului pentru mase, un model de disciplină și de angajare politică, menit să asigure legătura populației cu regimul sovietic. Așa era în teorie; în practică, serviciul militar în Armata Roșie era o experiență brutală și abrutizantă pentru majoritatea recruților. Pentru ofițeri de carieră ca Jukov, aceasta a fost totuși pozitivă. Ofițerii erau tratați cu respect, iar solda și condițiile oferite erau mult mai bune decât ale recruților. Poziția înaltă acordată de regim Armatei Roșii a consolidat de asemenea încrederea acesteia în sistemul sovietic și în conducerea lui.

La sfârșitul anilor 1920, Armata Roșie a devenit și mai importantă pentru regim, atunci când acesta a început un program

de modernizare rapidă a Uniunii Sovietice. Programul avea două componente principale. În primul rând, s-au accelerat industrializarea şi urbanizarea. În 1928, sovieticii au adoptat primul plan cincinal cu scopul de a creşte semnificativ producţia industrială şi de a transforma URSS dintr-o societate preponderent ţărănească într-un stat industrializat avansat. În conformitate cu statisticile oficiale, în anii 1930, producţia industrială a crescut cu 850%. Deşi cifrele reale erau probabil ceva mai mici, a existat, fără îndoială, un vast proces de industrializare, care a dus la construirea a mii şi mii de fabrici, baraje, canale, drumuri, căi ferate şi la creşterea cu 30 de milioane de persoane a populaţiei urbane. Procesul de industrializare a vizat în mare măsură industria de apărare, fiind motivat de teama unui atac al statelor capitaliste. Iată ce spunea Stalin într-o faimoasă cuvântare din februarie 1931: „Suntem cu 50 sau 100 de ani în urma ţărilor avansate. Trebuie să recuperăm această distanţă în zece ani. Fie facem acest lucru, fie ne vor zdrobi."[3]

A doua componentă era colectivizarea forţată a agriculturii sovietice. Din punct de vedere ideologic, bolşevicii erau hotărâţi să creeze un sector agricol controlat de stat, dar abia la sfârşitul anilor 1920 au început să-i forţeze pe ţărani să renunţe la pământ şi să devină membri ai gospodăriilor agricole colective. În 1937, peste 90% din agricultura sovietică fusese colectivizată. Ţăranii au opus însă o puternică rezistenţă, iar producţia agricolă a avut mult de suferit. Reacţia regimului comunist la criza provocată de colectivizare a constat în execuţii, arestări şi deportări în masă. Drept urmare, milioane de ţărani au murit, mai ales în perioada 1932–1933, când brutalităţile colectivizării combinate cu vremea nefavorabilă au produs foamete în Ucraina şi în unele părţi ale Rusiei. Principalele instituţii de coerciţie au fost Partidul Comunist şi instituţiile

securităţii statului, dar şi Armata Roşie a jucat un rol, deşi nu există dovezi că Jukov ar fi luat parte în mod direct la campania de colectivizare.

În momentul în care Jukov a luat decizia să-şi continue cariera militară, Armata Roşie nu era nici pe departe instituţia importantă care avea să devină mai târziu. În perioada imediat următoare Războiului Civil, demobilizarea haotică i-a perturbat funcţionarea şi i-a subminat moralul. Partidul Comunist a cerut să se desfiinţeze armata permanentă şi să se constituie miliţii cu personal angajat cu normă parţială – ideea originală a bolşevicilor din momentul preluării puterii în 1917. Drept reacţie, conducătorii Armatei Roşii au afirmat că permanentele ameninţări interne şi externe făceau necesară menţinerea unei armate profesioniste.

Dezbaterea din interiorul partidului s-a încheiat cu un compromis între cele două poziţii – a fost creată o armată regulată de aproximativ 500 000 de oameni, plus un număr de divizii teritoriale alcătuite din soldaţi cu normă parţială, care trebuiau să presteze două luni de serviciu militar în fiecare an. Unităţile armatei regulate erau concentrate în regiunile de frontieră, în timp ce diviziile teritoriale erau localizate în zona mai sigură din interiorul ţării. Dar chiar şi aşa-numitele trupe regulate erau alcătuite în cea mai mare parte din recruţi obligaţi să facă un stagiu de doi ani. Nucleul profesionist al Armatei Roşii rămânea foarte restrâns. Aproape toate diviziile teritoriale erau de infanterie, în condiţiile în care existau o singură divizie teritorială din 11 divizii de cavalerie şi opt brigăzi de cavalerie. Înzestrarea cu personal, aprovizionarea şi eficienţa tehnică a unităţilor de cavalerie erau menţinute la un nivel relativ înalt de pregătire operaţională, iar Jukov făcea parte din elita Armatei Roşii reformate după Războiul Civil. Aşa se explică în parte faptul că, în timpul

Marelui Război pentru Apărarea Patriei, foarte mulţi ofiţeri de cavalerie au ocupat cele mai înalte funcţii.

Personajul principal al reformei Armatei Roşii de după Războiul Civil a fost şeful statului-major al acesteia, Mihail V. Frunze, care a deţinut şi funcţia de comisar al poporului pentru armată şi marină (adică ministru al apărării). Frunze a reorganizat structurile de comandă ale Armatei Roşii, desfiinţând sistemul de conducere politico-militară, creat în timpul Războiului Civil, în cadrul căruia comisarii politici aveau drept de veto asupra deciziilor luate de comandanţii militari. În 1924, Frunze a introdus comanda individuală – *edinonacealie* – lucru care a pus capăt amestecului comisarilor în procesul de luare a deciziilor militare.

Jukov a servit sub comanda lui Frunze în Diviza 1 Cavalerie Moscova şi, la fel ca mulţi alţi memorialişti care au făcut parte din armata sovietică, vorbeşte cu multă afecţiune şi admiraţie despre meritele lui Frunze în refacerea Armatei Roşii după Războiul Civil. Frunze a murit prematur, în octombrie 1925, în urma unei operaţii nereuşite la stomac, dar moştenirea de profesionalism lăsată de el Armatei Roşii a supravieţuit. Frunze credea în disciplina de fier, în instrucţia intensivă şi în educaţia politică a ofiţerilor – principii pe care Jukov le-a adoptat şi el în calitate de comandant.

În pofida ataşamentului faţă de cauza comunistă, Frunze era deschis la idei noi cu privire la treburile armatei şi, nu în ultimul rând, în legătură cu doctrina militară. Armata Roşie la a cărei reorganizare contribuise era o organizaţie în care aveau loc dezbateri cu privire la strategia militară, la tactică şi la tehnologie. Datorită faptului că Armata Roşie juca un rol vital în apărarea URSS, i s-a permis să menţină în sânul ei un mediu neobişnuit de creator şi dinamic, într-un sistem sovietic în care

gândirea independentă era tot mai mult descurajată și chiar și cea mai cumpătată discuție critică referitoare la linia partidului era absolut interzisă.

Unul dintre motivele acestei combinații aparte de tradiționalism și creativitate a fost acela că ea se potrivea stilului de conducere al omului care, începând cu mijlocul anilor 1920, a fost personalitatea covârșitoare a regimului sovietic dictatorial – Iosif Vissarionovici Stalin, ajuns secretar general al Partidului Comunist în 1922. În 1924, când Lenin a încetat din viață, Stalin a devenit succesorul lui și, după o serie de lupte împotriva rivalilor săi din partid, și-a impus dominația. La sfârșitul anilor 1920, Stalin era pe punctul să devină dictatorul partidului și al țării conduse de acesta. O trăsătură caracteristică a stilului de conducere al lui Stalin o reprezenta faptul că acesta cerea în mod constant metode și soluții noi în vederea atingerii obiectivelor stabilite – atât timp cât inovațiile nu afectau puterea partidului sau propria dictatură. Fiind în același timp un comunist fidel și un susținător – chiar dacă ceva mai ponderat – al înfloritorului cult al personalității lui Stalin, lui Jukov nu-i era greu să lucreze în cadrul prescris, chiar dacă uneori acesta era restrictiv.[4]

Comandant de regiment

În iunie 1922, Jukov a fost numit comandant de escadron în Regimentul 38 Cavalerie, ceea ce înseamnă că avea în subordine aproximativ 100 de oameni. În martie 1923, a fost promovat în funcția de adjunct al comandantului Regimentului 40 Cavalerie din cadrul Diviziei 7 Cavalerie Samara. În iulie, a fost numit comandant interimar și apoi definitiv al Regimentului 39 Cavalerie Buzuluk din aceeași divizie. La vârsta de 26 de ani, Jukov ajunsese la un grad echivalent cu cel de locotenent-colonel din armatele occidentale. Avea să rămână comandant de regiment

în următorii şapte ani. Aşa cum spune în memorii, aceasta a fost cea mai instructivă perioadă a formării sale ca militar:

> Comanda unui regiment a fost considerată întotdeauna cea mai importantă etapă a însuşirii artei militare. Regimentul este unitatea de bază în care se organizează cooperarea pentru luptă a tuturor celorlalte unităţi ale armatei terestre. Comandantul de regiment trebuie să-şi cunoască foarte bine unităţile proprii, precum şi unităţile de sprijin repartizate în mod normal regimentului în timpul luptei. Trebuie să aleagă în mod corespunzător direcţia principală în luptă şi să-şi concentreze în consecinţă forţele principale. […] Un comandant care şi-a însuşit tehnicile de ţinere sub control a unui regiment şi îl poate menţine tot timpul în stare de luptă va fi întotdeauna un comandant militar de frunte la toate nivelurile, atât pe timp de pace, cât şi pe timp de război.[5]

Când Jukov a preluat comanda Regimentului 39 Buzuluk, acesta era într-o stare deplorabilă: nu era capabil să lupte, iar ofiţerii nu ştiau foarte bine ce trebuiau să facă pe timp de pace.[6] Jukov a îndreptat în scurt timp situaţia, fapt recunoscut în analiza făcută de către superiori activităţii lui din anul 1923: „Bine pregătit din punct de vedere teoretic şi practic. Îi place şi cunoaşte bine cavaleria. Capabil să se adapteze repede oricărei situaţii. Disciplinat în cel mai înalt grad. În scurt timp, a ridicat regimentul pe care-l conduce la cel mai înalt nivel. Decizia numirii lui la comanda regimentului a fost absolut corectă."[7]

Judecând după ordinele date şi rapoartele elaborate de Jukov în calitate de comandant al regimentului, cheia succesului său a constat în atenţia asiduă acordată detaliilor în ceea ce priveşte pregătirea militară, disciplina şi instruirea politică.[8] După cum afirmă A.L. Kronik, care i-a fost subaltern în anii 1920, Jukov era un comandant onest, dar sever, rezervat în relaţiile

personale, mai ales cu subordonaţii, fără să devină vreodată exagerat de familiar cu oamenii lui. Atitudinea lui Jukov, observa Kronik, „exprima faptul că înţelegea responsabilităţile pe care le avea faţă de subordonaţii săi şi rolul său nu numai de comandant, ci şi de dascăl al acestora”[9].

În octombrie 1924, comandantul diviziei a decis să-l trimită pe Jukov la un curs de un an la Şcoala Superioară de Cavalerie de la Leningrad. Scopul cursului era să le formeze ofiţerilor superiori o serie de deprinderi militare şi politice, pe care aceştia, la rândul lor, să le transmită propriilor subordonaţi atunci când aveau să se întoarcă la unităţi. „Programa era foarte încărcată”, îşi aminteşte Jukov. „În afara orelor de curs, trebuia să învăţăm foarte mult acasă.”[10]

Printre colegii de clasă ai lui Jukov erau doi viitori mareşali ai Uniunii Sovietice, Konstantin K. Rokossovski şi Ivan K. Bagramian, amândoi destinaţi să joace un rol esenţial în viaţa şi cariera lui Jukov.

Născut în 1896 din tată polonez şi mamă rusoaică, Rokossovski fusese crescut lângă Varşovia şi vorbea rusa cu accent polonez. Intrase în armata ţaristă în 1914, când a izbucnit războiul, şi servise cu distincţie în cavalerie, ajungând comandant de rang inferior în 1917. Când bolşevicii au preluat puterea, Rokossovski a intrat în Gărzile Roşii – precursoarele Armatei Roşii. În timpul Războiului Civil, Rokossovski a fost rănit de două ori şi a primit tot de atâtea ori Ordinul Steagul Roşu. La sfârşitul conflictului, avea reputaţia unui excepţional comandant de cavalerie. Personalitatea şi stilul lui de conducere erau total opuse celor ale lui Jukov. În timp ce Jukov era un comandant intransigent şi plin de sine (ca generalul George S. Patton, de exemplu), Rokossovski era mai afabil, mai intelectual (ca Dwight Eisenhower) şi prefera să obţină ceea ce voia de la soldaţii lui prin

convingere, nu recurgând la forţă. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, din cauza personalităţilor lor diferite, cei doi vor avea câteva conflicte foarte dure.

Ivan Bagramian era fiul unui feroviar armean şi unul dintre puţinii ofiţeri din Armata Roşie care au ajuns la rangul de mareşal deşi nu aveau origini slave. Născut în 1897, a luptat în armata ţaristă în Primul Război Mondial şi, după aceea, a fost ofiţer în armata unei mişcări naţionaliste armene care a luat naştere în haosul Revoluţiei şi al Războiului Civil. Bagramian a intrat în Armata Roşie în 1920, dar nu a devenit membru de partid decât în 1939. La fel ca Rokossovski, avea înclinaţii intelectuale şi a fost pus să ţină cursuri la Academia Marelui Stat-Major în anii 1930. Trecerea lui la comanda operaţiunilor militare şi primirea celor mai înalte grade militare au avut loc în anii 1940, când a servit împreună cu Jukov în Regiunea Militară Specială Kiev.

În memoriile sale, Rokossovski îşi amintea de clasa de la Şcoala de Cavalerie: „Eram tineri, plini de energie şi am format repede, cum era şi firesc, o echipă strâns unită. Ne-am cufundat în studiu cu multă hotărâre, mai ales Jukov, care s-a dedicat total însuşirii subtilităţilor ştiinţei militare. Ori de câte ori ne duceam pe la el, era aplecat peste o hartă întinsă pe podea. Chiar şi atunci, pentru el, nimic nu era mai presus de datorie."[11] Bagramian avea şi mai multe complimente la adresa lui Jukov: „Din grupa noastră, el era cel mai talentat. Încă de pe atunci dădea dovadă nu numai de o voinţă excepţională, ci mai ales de o gândire originală. În sfera tacticii cavaleriei, Jukov ne-a surprins nu o dată. Deciziile lui provocau întotdeauna cele mai multe discuţii, dar, de regulă, reuşea să-şi apere punctul de vedere cu o logică solidă."[12] Chiar dacă asemenea amintiri au fost probabil influenţate de reflecţii

retrospective, nu există nicio îndoială că Jukov era un elev sârguincios şi un tânăr comandant talentat.

Programa includea şi concursuri de călărie – sărituri peste obstacole, dresaj, curse cu şi fără obstacole, mânuirea sabiei şi a lăncii – la care au participat toţi trei, Jukov, Rokossovski şi Bagramian. În vara anului 1925, s-a trecut la instruirea tactică de luptă pe teren, care a culminat cu un marş forţat până la râul Volhov, pe care participanţii au trebuit să-l treacă înot împreună cu caii lor. „Este o treabă destul de grea să treci un râu împreună cu calul", îşi amintea Jukov. „Nu este suficient să fii în stare să înoţi în uniformă, trebuie să-ţi stăpânești şi calul care înoată."[13]

La încheierea cursului, Jukov şi alţi doi colegi au hotărât să se întoarcă la divizia lor călare. Divizia era staţionată la Minsk, în Bielorusia, iar parcurgerea distanţei de 963 km ar fi reprezentat un record mondial pentru un grup de călăreți. Drumul a durat şapte zile, deşi calul lui Jukov a început să șchioapete, ceea ce l-a obligat pe Jukov să descalece frecvent şi să-l ducă de căpăstru. Când a ajuns la Minsk, grupul a fost întâmpinat cu ovaţii de mulţime, cu laude din partea Înaltului Comandament şi cu o răsplată sub forma unei scurte permisii. Jukov s-a dus acasă la Strelkovka să-şi vadă mama şi sora (între timp, tatăl lui murise). Când s-a întors la divizie, a aflat că regimentul lui urma să fuzioneze cu un altul, iar din regimentele 41 şi 42 avea să ia naştere o unitate mai mare, Regimentul 39 Cavalerie Melekess-Pugacevsk. Jukov a fost numit comandant al noului regiment, iar la scurt timp după aceea, şi comisar al regimentului. Numirea lui Jukov în calitate de comandant militar şi politic al Regimentului Melekess-Pugacevsk – prima numire de acest fel din Divizia 7 Samara – era în conformitate cu reformele lui Frunze şi reflecta încrederea Înaltului Comandament atât în loialitatea partinică, cât şi în competenţa lui militară.[14]

Pe lângă responsabilităţile militare şi politice, Jukov a avut de rezolvat şi câteva probleme personale. În toamna anului 1923, când Divizia 7 Samara a fost mutată la Minsk, Jukov îşi reluase relaţia cu Maria Volhova, liceana pe care o cunoscuse în timp ce se recupera la Saratov, la finele anului 1919. Între timp, el se căsătorise cu Aleksandra Dievna, iar în 1928 i s-a născut prima fiică, Era. Şase luni mai târziu, în iunie 1929, Maria a adus-o pe lume pe cea de-a doua fiică a lui Jukov, Margarita. După cum afirmă Margarita, Jukov era un tată grijuliu şi a înregistrat el însuşi naşterea. Fata primise acest nume datorită obrajilor rumeni şi ochilor ei albaştri care îi aminteau de o floare. Cu toate acestea, Margarita a fost crescută de un tată vitreg şi, în anii 1930, Jukov a pierdut legătura cu ea şi cu mama ei. Au reluat-o abia după ce tatăl ei vitreg a fost ucis în luptă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.[15]

La sfârşitul anului 1929, Jukov a fost trimis la Academia Militară „Frunze" de la Moscova, la un curs avansat pentru comandanţii superiori. Din nou, Jukov s-a aflat într-o companie selectă, alături de colegi de clasă care urmau să ocupe funcţii înalte în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, inclusiv mareşalul L.A. Govorov, care a comandat forţele sovietice în timpul asediului Leningradului, şi mareşalul F.I. Tolbuhin, vestit comandant sovietic de tancuri. Cursul era destinat celor avuţi în vedere pentru posturi de comandă la nivel de divizie şi la niveluri superioare, punând un accent deosebit pe teoria şi practica desfăşurării luptelor în condiţii moderne. Raportul făcut lui Jukov în primăvara anului 1930, la încheierea cursului, conţine o evaluare foarte subtilă a capacităţilor comandantului în vârstă de 33 de ani. Cunoştinţele lui de tactică bazată pe combinarea armelor erau considerate pe deplin satisfăcătoare, la fel ca participarea la jocurile de război şi munca

în grup. Era considerat suficient de familiarizat cu regulamentul aplicabil în zonele de luptă, fiind lăudat pentru claritatea şi mai ales fermitatea deciziilor tactice şi operaţionale. Evaluatorul aprecia că, dacă progresa, Jukov avea să poată conduce pregătirea tactică pentru luptă atât la nivel de regiment, cât şi la nivel de divizie. Singura sferă în care Jukov nu s-a ridicat la înălţime a fost munca de stat-major, evaluată drept „aproape" satisfăcătoare. „Prin înclinaţii şi caracter, este în mod evident un comandant de front [şi puţin potrivit pentru munca de stat-major]", conchidea autorul raportului.[16]

Lupta în adâncime

La fel ca alte armate, şi cea sovietică a acordat o mare atenţie însuşirii învăţămintelor desprinse din participarea la Primul Război Mondial şi evaluării efectului produs de ultimele evoluţii pe care le-a cunoscut tehnologia militară – mai ales în domeniul tancurilor şi al avioanelor – asupra unui viitor război. Armata Roşie trebuia, de asemenea, să asimileze experienţa acumulată în timpul Războiului Civil, conflict care, spre deosebire de războiul static, de poziţii, cum a fost în mare parte Primul Război Mondial, se caracterizase prin manevre şi operaţiuni de anvergură, desfăşurate pe distanţe de sute de kilometri. Conducerea Armatei Roşii a ajuns la concluzia că războaiele viitorului vor fi mecanizate şi se vor caracteriza prin operaţiuni combinate de tancuri, artilerie, aviaţie, infanterie motorizată şi trupe aeropurtate, care vor pătrunde repede şi adânc în teritoriul şi în liniile de apărare ale inamicului.

La începutul anilor 1930, Armata Roşie elaborase şi adoptase doctrina „luptei în adâncime" şi a „operaţiilor în adâncime". Conform acesteia, valuri succesive de forţe combinate urmau să pătrundă adânc în apărarea inamicului şi, după aceea, să

exploateze breşa făcută, învăluind forţele inamicului din spate. Războiul consta într-o serie consecutivă de astfel de operaţii, utilizându-se ceea ce sovieticii numeau „arta operaţională", respectiv sofisticata coordonare a „armelor combinate" – diversele ramuri ale forţelor armate – în vederea desfăşurării luptei în adâncime şi a operaţiilor în adâncime. Ideea era asemănătoare conceptului german de *blitzkrieg*, elaborat cam în aceeaşi perioadă – realizarea unei breşe pe un front îngust, cu ajutorul unei coloane de tancuri, care aveau să-l încercuiască apoi pe inamic din spate. Sovieticii se bazau însă mai puţin pe tancuri decât germanii şi subliniau importanţa acţiunii combinate a diverselor arme, tancurile jucând atât un rol de sprijin, cât şi unul independent. De asemenea, ei erau mai conştienţi decât germanii de importanţa coordonării şi sincronizării tancurilor cu artileria, infanteria, cavaleria şi aviaţia.

În conformitate cu noua doctrină, Armata Roşie a înfiinţat în 1932 primul corp mecanizat din lume – două formaţiuni, fiecare constând în câteva sute de tancuri şi vehicule blindate, sprijinite de infanterie, artilerie şi detaşamente aeriene – care trebuiau să acţioneze ca principală forţă de atac în cazul unui război. În 1936, existau patru corpuri mecanizate, şase brigăzi mecanizate şi şase regimente de tancuri. S-a observat însă repede că existau o mulţime de probleme practice legate de lupta şi operaţiile în adâncime. Cum vor fi realimentate cu combustibil şi muniţie tancurile implicate într-o asemenea luptă? Cum vor reuşi infanteria şi artileria, care se deplasează încet, să ţină pasul cu forţele mecanizate, care se mişcă repede? Cum va conduce comandamentul central forţele care acţionează în adâncime pe teritoriul duşmanului (într-o perioadă în care comunicaţiile pe câmpul de luptă nu erau foarte avansate)? Răspunsul la aceste întrebări – cel puţin pe hârtie – era acela că

trebuia să se reducă viteza de deplasare a tancurilor ca să nu rămână fără combustibil și muniție, să se mărească viteza de deplasare a infanteriei prin motorizare, să se exercite un control și o coordonare mai strânse, centralizate a armelor combinate.[17]

Protagonistul procesului de evoluție a doctrinei și practicii Armatei Roșii în perioada interbelică a fost Mihail N. Tuhacevski, succesorul lui Frunze în funcția de șef al statului-major în anii 1920 și comisar adjunct pentru apărare în anii 1930.[18] Jukov l-a cunoscut pe Tuhacevski în 1921, în timpul reprimării revoltei țărănești din Tambov, și admira foarte mult faptul că acesta „stăpânea diverse aspecte ale științei militare. Profesionist inteligent, cu cunoștințe temeinice, era foarte familiarizat atât cu problemele de tactică, cât și cu cele de strategie. Înțelegea bine rolul pe care puteau să-l joace diversele arme în războiul modern și aborda în mod creator toate problemele. […] Tuhacevski era un as al gândirii militare, o stea de primă mărime între marii soldați ai Armatei Roșii."[19]

Ca ofițer relativ tânăr, cu slabe înclinații pentru munca de stat-major, Jukov nu a jucat un rol vizibil în elaborarea doctrinei militare a Armatei Roșii. Și-a însușit însă filozofia și metodologia luptei în adâncime și a operațiilor în adâncime, care s-au dovedit a fi cruciale în activitatea desfășurată ulterior ca general. Mai târziu, va remarca în mod deosebit influența Regulamentului temporar pentru zonele de luptă din 1936, în care erau prevăzute principiile aplicate de Armata Roșie în timpul luptei și operațiilor militare ca armată cu orientare ofensivă, bazată pe folosirea combinată a armelor în atacurile în adâncime lansate împotriva inamicului:

> Mijloacele moderne de neutralizare, în primul rând tancurile, artileria, aviația și incursiunile executate de infanterie cu sprijinul tancurilor, desfășurate pe o scară largă, fac posibilă organizarea atacului simultan împotriva inamicului pe

întreaga adâncime a poziţiilor sale, cu scopul de a-l izola, de a-l încercui complet şi de a-l distruge.[20]

Cu toate acestea, în momentul în care a fost publicat acest regulament, conceptul de luptă în adâncime şi cel de operaţii în adâncime erau din ce în ce mai criticate în cadrul Armatei Roşii. Un efect important asupra evoluţiei şi modificării doctrinei operaţionale a Armatei Roşii l-a avut Războiul Civil din Spania, care a izbucnit în iulie 1936, când generalul Francisco Franco şi o coaliţie formată din conservatori, monarhişti şi fascişti au pornit o rebeliune militară împotriva guvernului republican ales. La Războiul Civil din Spania au participat peste 2 000 de consilieri militari sovietici, iar URSS a fost principalul furnizor de muniţie al guvernului republican, căruia i-a livrat şi un mare număr de tancuri. Din conflictul spaniol se pare că s-au tras două învăţăminte importante: în primul rând, tancurile erau vulnerabile în faţa artileriei şi a armelor antitanc, iar unităţile de tancuri sufereau pierderi grele în lupta purtată în câmp deschis; în al doilea rând, tancurilor le era greu să obţină un rezultat decisiv fără sprijinul infanteriei. Din acest motiv, în doctrina sovietică s-a pus şi mai mult accentul pe importanţa operaţiilor desfăşurate cu mai multe arme (spre deosebire de manevrele independente efectuate cu tancuri) şi pe rolul tancului în sprijinirea infanteriei. Experienţa spaniolă a contribuit şi la decizia luată în noiembrie 1939 de a se desfiinţa corpurile mecanizate şi de a se grupa în schimb tancurile în formaţiuni mai mici, repartizate tuturor unităţilor componente ale forţelor armate.

O stea în ascensiune

În primăvara anului 1930, când a terminat cursul de la Academia „Frunze", Jukov era încă un obscur comandant de cavalerie de rang mediu, chiar dacă unul în plină ascensiune.

La 17 mai 1930, comandantul Corpului de Cavalerie, S.K. Timoșenko – viitor mareșal și comisar al apărării – scria că, în ultimii șapte ani, Jukov își ridicase regimentul la cel mai înalt nivel de moral și capacitate de luptă.[21] În aceeași lună, Jukov a fost promovat la comanda Brigăzii 2 Cavalerie a Diviziei 7 Samara, ceea ce îl făcea răspunzător de Regimentul 40, precum și de vechiul său regiment, 39. În acest moment, comandantul Diviziei 7 era fostul coleg de clasă al lui Jukov, Rokossovski, care se presupune că a avut un cuvânt de spus în numirea lui în funcția de comandant de brigadă. În noiembrie 1930, Rokossovski a făcut o evaluare a noului său comandant de brigadă care aruncă lumină atât asupra personalității lui Jukov, cât și asupra capacităților lui profesionale în această etapă a carierei lui:

> Voluntar. Hotărât. Are inițiativă și știe cum s-o aplice în munca sa. Disciplinat. Exigent. Ca om, puțin cam rece și oarecum lipsit de tact. Are o doză mare de încăpățânare. Foarte mândru. Bine pregătit în chestiunile militare. Are foarte multă experiență practică de comandant. Îi place meseria de militar și tinde necontenit spre perfecțiune. Are perspective de dezvoltare a capacităților personale. Autoritar. În anul curent, a obținut rezultate importante în pregătirea pentru luptă a brigăzii sale și în instrucția cu pușca, precum și în perfecționarea brigăzii în ansamblu în domeniul tactic și al luptei. Cunoaște și este interesat de munca de mobilizare. Acordă atenția cuvenită chestiunilor de economie a armelor și regulamentului cavaleriei, obținând rezultate pozitive. În domeniul politic este bine pregătit. Numirea sa în funcția respectivă este pe deplin justificată. Ar putea fi folosit drept comandant de divizie sau comandant de unitate mecanizată, cu condiția să urmeze un curs adecvat. Nu poate fi folosit în activități de stat-major și didatice – le detestă.[22]

La puţin timp după întocmirea acestui raport, în februarie 1931, Jukov a fost promovat din nou – de astă dată ca inspector adjunct al cavaleriei.[23] Inspectoratul pentru Cavalerie avea sediul la Moscova, iar Jukov a fost numit responsabil cu pregătirea pentru luptă. A fost ales şi secretar al organizaţiei locale a Partidului Comunist. Inspectoratul avea o colaborare strânsă cu secţia de pregătire pentru luptă din cadrul Comisariatului Apărării, unde lucra Aleksandr M. Vasilevski. Jukov a legat o strânsă prietenie şi relaţie de lucru cu el în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, când Vasilevski a fost şef al Marelui Stat-Major, iar Jukov, adjunctul lui Stalin în funcţia de comandant suprem.

Născut în 1895, Vasilevski era fiul unui preot ortodox, fiind destinat să slujească în biserică până când izbucnirea războiului în anul 1914 i-a întrerupt studiile seminariale. Spre deosebire de cei mai mulţi membri ai elitei Armatei Roşii, Vasilevski era infanterist, nu cavalerist. În timpul Primului Război Mondial, a luptat pe Frontul de Sud-Vest şi a ajuns până la gradul de căpitan. Recrutat în Armata Roşie, a terminat Războiul Civil cu rangul de comandant adjunct de regiment. Ţinând seama de studiile pe care le făcuse, lui Vasilevski i se dădeau cu precădere munci didactice, de instrucţie şi de stat-major, însă, din cauza originii lui „burgheze", nu a fost acceptat ca membru-candidat al Partidului Comunist decât în 1931, devenind membru plin abia în 1938. În memoriile sale, Vasilevski aminteşte de Jukov, spunând că „talentul lui militar era tot mai evident cu fiecare an. Îmi amintesc aprecierea unanimă de care se bucura pentru calităţile sale din partea tovarăşilor săi pe vremea când era comandant al unei divizii de cavalerie şi al unui corp de cavalerie, apoi în calitate de comandant adjunct al trupelor din Regiunea Militară Bielorusia"[24].

În octombrie 1931, șeful lui Jukov de la inspectorat, Semion Budionnîi, comandantul legendar al Armatei 1 Cavalerie din timpul Războiului Civil Rus, a făcut o evaluare a lui Jukov, ajungând cam la aceleași concluzii ca și Rokossovski. Jukov era un „comandant cu o voință puternică, foarte exigent cu el însuși și cu subordonații săi, […] prea dur și nepoliticos". Din punct de vedere militar și politic, era un comandant bun, multilateral, conchidea Budionnîi, apt să comande o divizie sau chiar să conducă o școală de cavalerie.[25]

Tendința de a fi exagerat de sever în privința disciplinei era un defect pe care Jukov avea să și-l recunoască mai târziu. „Se spune că eram exagerat de exigent – dar acest lucru îl consideram indispensabil pentru un comandant bolșevic. Privind în urmă, recunosc că, uneori, eram prea exigent, nu întotdeauna suficient de stăpânit și de tolerant cu greșelile subordonaților mei. […] Nu puteam suferi să văd delăsare în munca sau în comportamentul soldaților. Unii dintre ei nu puteau să înțeleagă lucrul acesta, iar eu, la rândul meu, probabil că nu eram suficient de tolerant față de slăbiciunile omenești."[26]

Munca lui Jukov în cadrul Inspectoratului Cavaleriei implica și organizarea exercițiilor desfășurate în teren și a celor de stat-major, a jocurilor de război, a întâlnirilor dintre ofițerii care se ocupau cu pregătirea pentru luptă, în vederea schimbului de cunoștințe și de experiență. A participat, de asemenea, la elaborarea Regulamentului militar pentru cavaleria Armatei Roșii la începutul anilor 1930, când cavaleria cuprindea și unități mecanizate, de artilerie și de tancuri.[27]

După doi ani petrecuți la Inspectoratul Cavaleriei, în martie 1933, Jukov a fost mutat la comanda Diviziei 4 Cavalerie (Voroșilov), cu baza la Sluțk, în Bielorusia. Jukov a comandat Divizia 4 (care, în 1936, a fost redenumită Divizia 4 Cazacii de pe

Don, ca urmare a transferului acesteia de la Corpul 3 Cavalerie la Corpul 6 Cazaci) vreme de patru ani şi, în acest timp, a fost „preocupat de un singur gând: să fac din divizia mea cea mai bună unitate a Armatei Roşii". Sub comanda lui se aflau regimentele de cavalerie 19, 20, 21 şi 23, Regimentul 4 Artilerie Călare şi Regimentul 4 Mecanizat. Conform afirmaţiilor lui Jukov, divizia era într-o stare proastă în momentul în care a preluat-o el, deoarece soldaţii petrecuseră ultimele 18 luni construind cazarma şi grajdurile, în urma transferului de la Leningrad în Bielorusia: „Drept urmare, o divizie admirabil instruită a fost transformată într-o forţă de muncă ineficientă. Situaţia era înrăutăţită şi mai mult de lipsa materialelor de construcţii, de vremea ploioasă şi de alţi factori nefavorabili, care au împiedicat pregătirea la timp pentru iarnă, afectând moralul şi capacitatea de luptă. Disciplina slăbise, iar numărul cailor bolnavi crescuse."[28] Soluţia lui Jukov a fost cea pe care el o aplica de obicei: instrucţie şi exerciţii, urmate din nou de instrucţie şi exerciţii, plus o doză mare de disciplină. În 1935, Jukov transformase total divizia şi atât el, cât şi unitatea lui au primit, în semn de recunoaştere, Ordinul Lenin. Datorită faptului că era localizată în Regiunea Militară Bielorusia, divizia a luat parte la toate exerciţiile importante efectuate de Armata Roşie în timp ce aceasta se pregătea pentru războiul mecanizat şi pentru aplicarea doctrinei bazate pe lupta şi operaţiile în adâncime. De aceea, Jukov a acordat o atenţie deosebită Regimentului 4 Mecanizat şi activităţilor desfăşurate cu tancurile sale.

L.F. Minuk, care a fost şef de stat-major la Divizia 4 Cavalerie, îşi aminteşte că Jukov era un comandant energic, organizat, extrem de disciplinat, meticulos şi la fel de exigent cu sine însuşi ca şi cu subordonaţii săi. Minuk era întru totul de acord cu stilul de comandă al lui Jukov pentru că obţinea

rezultate bune şi era potrivit cu zona de graniță în care era localizată Divizia 4 – ceea ce însemna că, în eventualitatea izbucnirii unui război, ea avea să ducă greul luptei. Se spune că Jukov l-ar fi întrebat pe Minuk: „Dacă un comandant se pierde şi şovăie în faţa mea, la ce ne putem aştepta de la el în bătălie?" Minuk afirmă însă că Jukov nu doar îi critica pe comandanții din subordinea lui, ci le corecta greşelile şi era atent la nevoile lor personale, ajutându-i, de exemplu, în probleme familiale sau medicale. În afara serviciului, îşi aminteşte Minuk, pentru Jukov nu exista nici grad, nici clasă socială şi putea să fie foarte sociabil: „Nu am observat la el nici urmă de infatuare, de aroganţă sau de îngâmfare, dar erau limite clare între relaţiile oficiale şi cele neoficiale cu subordonaţii."[29]

În amintirile lor, oamenii fie îl laudă, fie îl condamnă pe Jukov, iar, în cazul lui Minuk, este clar încotro se îndreaptă simpatiile lui. Amintirile lui Minuk se potrivesc cu imaginea în formare a unui comandant intransigent, dar foarte respectat, care putea insufla în egală măsură afecţiune şi teamă. Mai presus de orice, este portretul unui om mânat de dorinţa de a reuşi.

Chiar în memoriile sale, Jukov vorbeşte puţin despre viaţa personală şi se concentrează aproape exclusiv pe cariera militară. Ceea ce ştim despre viaţa lui privată din anii 1930 provine din amintirile Erei, fiica lui cea mare. Se pare că Jukov pretindea să fie ordine şi acasă, nu doar la serviciu şi nu-i plăcea când cineva întârzia sau nu respecta o promisiune. Nu tolera nici ipocrizia sau necinstea în familie. Era îşi aminteşte că tatăl ei citea şi studia mereu – impresie confirmată de sora ei, Ella, născută la Sluţk în 1937, care spunea că, în familia Jukov, cărţile ocupau un loc central. Amintirile Erei ne spun mai multe lucruri despre mama lor, Aleksandra. Aceasta îi era devotată

lui Jukov, fiind nu numai soţia, ci şi asistenta lui. De exemplu, în primii ani ai căsniciei lor, îl ajutase să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limba rusă. Aleksandra era o femeie sociabilă, care se împrietenea uşor, inclusiv cu soţiile colegilor ofiţeri ai lui Jukov. Şi Era, şi Ella erau convinse că Jukov era tot atât de devotat soţiei şi familiei sale cât îi erau şi acestea lui.[30] Chiar luând în considerare exagerarea firească a devotamentului filial, pare limpede faptul că Jukov s-a putut baza pe sprijinul familiei în perioada în care a făcut carieră în Armata Roşie. Portretul realizat de cele două fiice indică, de asemenea, că, la fel ca în cazul multor altor militari – al bărbaţilor, în general – Jukov îşi rezerva pentru locul de muncă energia şi izbucnirile emoţionale.

În iulie 1937, Jukov a mai urcat o treaptă pe scara ierarhiei, fiind numit comandant al Corpului 3 Cavalerie din Regiunea Militară Bielorusia. Apoi, în martie 1938, a fost transferat la Corpul 6 Cazaci – mutare care i-a plăcut, deoarece avea în subordine şi Divizia 4 Cavalerie, pe care o mai comandase. În calitate de comandant de corp de armată, Jukov s-a concentrat pe utilizarea în luptă a cavaleriei împreună cu unităţile mecanizate şi pe chestiunile operaţionale şi strategice. Stătea, de asemenea, nopţi întregi şi-i citea pe clasicii marxism-leninismului, „o sarcină deloc uşoară", nota el în memorii, „mai ales să studiezi *Capitalul* lui Karl Marx şi lucrările filozofice ale lui Lenin"[31]! Apoi, în iunie 1938, a fost numit comandant adjunct al Regiunii Militare Bielorusia, răspunzând de instruirea unităţilor de cavalerie şi a brigăzilor de tancuri.

Progresul profesional relativ rapid al lui Jukov din anii 1930 a avut loc pe fundalul a două evenimente foarte importante: extinderea forţelor armate sovietice şi marea epurare a Armatei Roşii făcută de Stalin în 1937–1938.

Cheltuielile pentru apărare ale Uniunii Sovietice au crescut de la 10% la 25% din buget între 1932 şi 1939. La începutul anilor 1930, efectivul Armatei Roşii a crescut la aproape un milion de oameni, iar la sfârşitul deceniului, trecuse de patru milioane. Cea mai mare parte a acestei extinderi s-a realizat prin transformarea diviziilor teritoriale alcătuite din voluntari în divizii regulate şi prin prelungirea perioadei serviciului militar obligatoriu de la doi la trei ani. Între 1932 şi 1937, bugetul apărării a crescut cu 340% în termeni absoluţi; apoi, între 1937 şi 1940, s-a dublat. În 1939, URSS producea peste 10 000 de avioane pe an, aproape 3 000 de tancuri, peste 17 000 de piese de artilerie şi 114 000 de mitraliere. În cadrul acestui proces de extindere, soldele şi condiţiile de trai ale ofiţerilor s-au îmbunătăţit simţitor. Solda de 2 000 de ruble pe an, pe care o primea Jukov în 1939 în calitate de comandant de corp de armată, era de trei ori mai mare ca în 1934.[32]

Originile acestui program masiv de reînarmare datau din 1927, când sovieticii crezuseră că polonezii şi britanici puneau la cale un atac combinat împotriva lor. Sovieticii şi-au examinat sistemul de apărare şi au constatat că era extrem de vulnerabil. Analiza a coincis cu lansarea primului plan cincinal de industrializare a URSS, care promitea să furnizeze Armatei Roşii resursele tehnice necesare construirii propriei maşinării de război. În 1931, invadarea de către armata japoneză a provinciei Manciuria, din nord-estul Chinei, a provocat şi mai multă neliniște în legătură cu starea propriului sistem de apărare. Sovieticii aveau multe lucruri care îi interesau în privința Chinei. Nu în ultimul rând, era vorba despre securitatea frontierei, sovieticii temându-se că atacul japonez se putea transforma într-un conflict mai amplu, în care aveau să fie antrenaţi şi ei. Apoi, în ianuarie 1933, în Germania au venit la putere Adolf Hitler

şi naziştii. Anticomunismul şi antisovietismul erau trăsăturile principale ale identităţii politice a naziştilor, iar, în *Mein Kampf,* Hitler anunţase scopul obţinerii de *Lebensraum* (spaţiu vital) în Rusia pentru poporul german. Ca răspuns la aceste ameninţări grave, sovieticii au încercat să creeze, până la sfârşitul deceniului, o alianţă internaţională care să contracareze pericolul japonez şi mai ales pe cel german. Pentru a se apăra, sovieticii se bazau însă în primul rând pe Armata Roşie.

Creşterea efectivului forţelor armate le-a oferit unor ofiţeri talentaţi, profesionişti, de felul lui Jukov, posibilităţi profesionale fără precedent. Cei care făceau parte din Armata Roşie s-au bucurat, de asemenea, de un statut social mai bun, în special comandanţii de rang superior. În septembrie 1935, au fost reintroduse în Armata Roşie gradele militare la nivel inferior şi mediu – locotenent, locotenent-major, căpitan, maior şi colonel. Nu exista însă gradul de general, iar comandanţii de brigadă şi de corp de armată continuau să fie desemnaţi prin funcţia lor (în limba rusă, prin abrevierile *kombrig* şi *komkor*). Armata Roşie nu avea generali, în schimb avea mareşali. În noiembrie 1935, acest titlu a fost acordat lui K. Voroşilov, M. Tuhacevski, S. Budionnîi, şeful statului-major, A.I. Egorov şi V.K. Bliuher, comandantul Armatei din Orientul Îndepărtat.

Teroarea stalinistă

Epurarea făcută de Stalin în Armata Roşie la sfârşitul anilor 1930 a fost al doilea lucru care a influenţat cariera lui Jukov. Nu era prima dată când se făceau epurări în Armata Roşie – în anii 1920 şi la începutul anilor 1930, din armată fuseseră îndepărtaţi foşti ofiţeri ţarişti şi cei suspectaţi de simpatii cu marele rival al lui Stalin, Lev Troţki, exilat în 1929. Epurarea din 1937 avea să cuprindă însă chiar Înaltul Comandament sovietic. A început

în mod dramatic în mai 1937 cu arestarea mareșalului Tuhacevski și a altor șapte ofițeri superiori, acuzați de trădare și implicare într-o conspirație cu Germania nazistă, cu scopul de a răsturna guvernul sovietic. În iunie, toți acuzații au fost judecați în secret, găsiți vinovați și împușcați. Verdictul și sentința au fost anunțate de presa sovietică, iar, zece zile mai târziu, au fost arestați alți 980 de ofițeri. La încheierea epurării, peste 34 000 de ofițeri fuseseră îndepărtați din armată. Printre victime s-a aflat și Rokossovski, arestat și băgat la închisoare în august 1937. Deși, în cele din urmă, aproximativ 11 500 de ofițeri au fost reintegrați (printre aceștia și Rokossovski), majoritatea au fost executați ori au murit în închisoare. Printre cei care au pierit s-au aflat trei mareșali (Tuhacevski, Egorov și Bliuher), 16 ofițeri cu rang echivalent gradului de general, 15 amirali, 264 de colonei, 107 maiori și 71 de locotenenți. Categoria de ofițeri care a suferit cele mai mari pierderi a fost însă cea a comisarilor politici, care au pierit cu miile. Fiind păzitorii corectitudinii politice în armată, era ușor ca ei să fie găsiți vinovați atunci când era pusă la îndoială loialitatea politică a ofițerilor. Comisarii erau dușmăniți și de mulți ofițeri de carieră, astfel că unii dintre aceștia au profitat de ocazie ca să-i denunțe.

Nimeni nu știe exact de ce a avut loc această epurare, dar se pare că Stalin credea cu adevărat că era amenințat de anumite elemente din Armata Roșie, deși nu există nici cea mai mică dovadă de lipsă de loialitate sau de rea-voință. După cel de-al Doilea Război Mondial, toate victimele epurărilor staliniste din armată au fost reabilitate, multe dintre ele, în timpul mandatului lui Jukov de ministru al apărării de la mijlocul anilor 1950.[33]

Armata nu a fost singura țintă a mâniei și paranoiei lui Stalin. În urma asasinării șefului organizației de partid de la

Leningrad, Serghei Kirov, în decembrie 1934, au fost arestaţi mii de membri de partid bănuiți de participare la un complot în vederea asasinării liderilor sovietici. La mijlocul anilor 1930, li s-au înscenat o serie de procese politice publice unor foşti membri de frunte ai Partidului Bolşevic, acuzaţi că erau spioni, sabotori şi complotişti împotriva lui Stalin. Principalul acuzat în contumacie era Troţki, care a fost asasinat în Mexic în 1940 de un agent al lui Stalin. A existat apoi aşa-numita *ejovşcina* – denumită astfel după şeful securităţii lui Stalin, Nikolai Ejov – o vânătoare frenetică a aşa-numiţilor „duşmani din interior", care a dus la arestarea şi execuţia în masă a reprezentanţilor partidului şi statului. Toate aceste evenimente, cunoscute sub numele de Marea Teroare, au avut loc într-o perioadă de represiuni politice intense şi de violenţă sancţionată oficial, în care milioane de oameni au fost arestaţi şi sute de mii, executaţi, cei mai mulţi în 1937–1938. În acest context, epurarea armatei a avut proporţii relativ restrânse; în afară de atacul împotriva Înaltului Comandament, a fost vorba despre un asalt moderat în comparaţie cu ceea ce au suferit alte segmente ale populaţiei sovietice.[34]

Ce efect au avut aceste evenimente asupra lui Jukov? În versiunea memoriilor sale publicată în epoca sovietică, el notează că, în 1937, „au avut loc arestări nejustificate în armată, în contradicţie cu legalitatea socialistă. Au fost arestaţi conducători militari de frunte, ceea ce, firește, a afectat dezvoltarea forţelor noastre armate şi capacitatea lor de luptă"[35]. În versiunea postumă, publicată în epoca postsovietică, Jukov se referă mai pe larg la epurări, numind chiar câteva victime proeminente pe care le cunoscuse personal, şi vorbeşte despre suspiciunile care căzuseră asupra lui din cauza legăturilor sale cu persoanele respective. Povestește, de asemenea, că a intervenit cu succes

în sprijinul unuia dintre comandanții lui de divizie care fusese atacat la o ședință de partid. Punctul culminant al relatării lui Jukov referitoare la epurări îl constituie descrierea modului în care a fost atacat înaintea unei ședințe a membrilor proeminenți ai organizației de partid a Corpului 6 Cavalerie și acuzat de duritate, de intransigență și de legături dubios de bune cu „dușmanii poporului". Jukov s-a apărat cu tărie și a întors situația în favoarea lui, scăpând astfel de condamnare și poate chiar de excluderea din partid – primul pas spre arestare.[36]

După cum afirmă Era și Ella, tatăl lor se aștepta să fie arestat în orice clipă și avea o sacoșă pregătită pentru orice eventualitate. Într-un interviu acordat în 1971 scriitorului și ziaristului sovietic Konstantin Simonov, Jukov spunea:

> Cea mai grea experiență emoțională din viața mea este legată de anii 1937–1938. Documentele care trebuiau să-mi fie fatale erau deja pregătite; se pare că erau suficiente, cineva alerga pe undeva cu ele într-o servietă. În general, lucrurile ar fi mers astfel: aș fi avut aceeași soartă ca mulți alții. […] Și apoi, dintr-odată, am primit acel telefon! Și mi s-a ordonat să merg la Halhin-Gol. […] M-am dus bucuros acolo.[37]

Problema cu versiunea lui Jukov este că nu există niciun document doveditor, iar singurul martor supraviețuitor este el însuși. Jukov afirmă că a fost cât pe-aci să cadă victimă epurărilor, cu scopul aparent de a respinge acuzația că ar fi fost un beneficiar al epurărilor, deși promovarea lui la comanda Corpului 3 și apoi la comanda Corpului 6 s-a produs tocmai pentru că titularii anteriori fuseseră înlăturați. Mai mult chiar, dacă Jukov ar fi acționat așa cum susține în versiunea postsovietică a memoriilor sale, fără îndoială că ar fi făcut parte dintre cei epurați. Numai cei care s-au conformat fără crâcnire – adică, trebuie spus, marea majoritate a militarilor – au supraviețuit

epurărilor. Aceasta nu înseamnă că Jukov nu a fost afectat de epurări sau că nu s-a speriat cu adevărat. Este însă greu să nu tragem concluzia că Jukov, ca majoritatea cetăţenilor sovietici, a ţinut capul plecat, şi-a reprimat îndoielile şi s-a refugiat în convingerea că Stalin ştia cu siguranţă ce face.[38]

La fel de problematică este afirmaţia lui Jukov că a scăpat de epurări numai fiindcă, în mai 1939, a fost trimis la Halhin-Gol. De ce i-ar fi încredinţat conducerea sovietică o misiune atât de importantă, din moment ce existau dubii cu privire la loialitatea lui? Mai mult chiar, Jukov a fost trimis la Halhin-Gol nu ca să lupte, ci ca să cerceteze lacunele conducerii militare locale în timpul ciocnirilor cu japonezii de la graniţa mongolo-manciuriană. În realitate, a fost trimis în Orientul Îndepărtat ca să facă o epurare. Şi de această dată, duritatea şi caracterul represiv al sistemului sovietic i-au fost favorabile lui Jukov.

Capitolul 4

Halhin-Gol (1939): un general primește botezul focului

Numirea lui Jukov în Orientul Îndepărtat în mai 1939 s-a făcut ca urmare a unei serii de ciocniri sângeroase produse între trupele sovietice şi cele japoneze de-a lungul râului Halhin-Gol, la frontiera mongolo-manciuriană. Misiunea lui era să conducă o echipă de inspecţie care să cerceteze cauzele „activităţii nesatisfăcătoare" a lui N.V. Feklenko, comandantul Corpului Special 57, care se bătea cu japonezii. Ordinele detaliate primite de Jukov erau specificate într-o directivă din 24 mai, emisă de Kliment Voroşilov, comisarul apărării: „Să analizeze activitatea comandantului Corpului 57 şi a statului-major al acestuia în legătură cu instruirea pentru luptă, măsurile luate de comandantul corpului pentru sprijinirea subordonaţilor săi în pregătirea unităţilor pentru acţiune, să verifice efectivul şi componenţa personalului Corpului 57, starea şi securitatea armelor şi proviziilor. Dacă se vor depista deficienţe în instruirea pentru luptă, să ia împreună cu comandantul corpului măsuri hotărâte şi imediate în vederea remedierii acestora."[1]

Numirea lui Jukov era logică, date fiind activitatea desfăşurată de el la Inspectoratul Cavaleriei la începutul anilor 1930 şi dibăcia lui recunoscută privind instruirea pentru luptă. În anul anterior numirii în Orientul Îndepărtat, fusese comandant

adjunct al Regiunii Militare Bielorusia, cu responsabilităţi speciale referitoare la instruirea unităţilor de cavalerie şi a brigăzilor de tancuri, iar, după opinia Marelui Stat Major, blindatele şi deplasarea rapidă urmau să joace un rol important în viitoarele lupte cu japonezii de pe terenul deschis şi neted de la Halhin-Hol.

La 24 mai, Jukov îi scria soţiei, Aleksandra:

> Dragă nevastă,
>
> Am fost astăzi la comisarul poporului. Cred că a mers foarte bine. Plec într-o misiune prelungită. Comisarul poporului a spus că va dura vreo trei luni.
>
> Am o rugăminte la tine: în primul rând, nu te smiorcăi, fii tare şi suportă cu demnitate şi onestitate această despărţire neplăcută. Ţine seama, draga mea, că mă aşteaptă o misiune foarte grea, iar eu, în calitate de membru de partid şi de comandant în Armata Roşie, trebuie s-o execut în mod onorabil şi exemplar. Mă cunoşti, nu sunt obişnuit să-mi îndeplinesc prost îndatoririle, dar trebuie să fiu liniştit în privinţa ta şi a fiicelor noastre. Te rog să creezi această linişte pentru mine. Foloseşte-ţi toată puterea, dar fă-o… În ceea ce mă priveşte, poţi să fii 100% liniştită.
>
> Lacrimile tale mă dor foarte tare. Înţeleg însă că şi ţie îţi este greu.
>
> Te sărut cu afecţiune şi cu dragoste. Le sărut şi pe dragile mele fiice.
>
> Al tău, Jorj[2]

Rusia contra Japoniei

Conflictul de la Halhin-Gol îşi avea rădăcinile în rivalitatea îndelungată existentă în China între Rusia şi Japonia.[3] Din motive strategice şi economice, cele două ţări pătrunseseră adânc în China la sfârşitul secolului al XIX-lea. Ca urmare a

Războiului Sino-Japonez din 1894–1895, Japonia scosese Coreea de sub stăpânirea împăratului chinez. Chinezii cedaseră, de asemenea, Japoniei Peninsula Liaodong din sudul Manciuriei. Rusia însă, sprijinită de Franţa şi de Germania, care aveau şi ele interese mari în China şi erau neliniştite din cauza pătrunderii japonezilor în ţară, au făcut presiuni asupra Japoniei să renunţe la Peninsula Liaodong. Drept urmare, ruşii au intrat în peninsulă şi au luat în concesiune de la chinezi baza navală de la Port Arthur (Lushan), care le asigura o ieşire permanentă la zona caldă a Pacificului. Pentru a stabili o legătură terestră cu Port Arthur, ei au început să construiască ceea ce avea să fie cunoscut ulterior sub numele de Calea Ferată a Chinei de Est – o linie care traversa Manciuria şi făcea legătura cu oraşul Vladivostok şi cu Transsiberianul. De asemenea, ruşii au început să aducă atingere intereselor economice ale japonezilor în Coreea. Alarmaţi de aceste evoluţii, japonezii au încercat să negocieze o înţelegere cu ruşii prin care să li se recunoască influenţa asupra Coreei în schimbul hegemoniei Rusiei în Manciuria. Negocierile au eşuat însă, iar, în februarie 1904, japonezii au lansat un atac prin surprindere împotriva flotei ruse de la Port Arthur.

În timpul Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905, forţele ţarului au suferit o serie de înfrângeri atât pe mare, cât şi pe uscat, pierzând şi Port Arthur. Zeci de mii de victime s-au înregistrat de ambele părţi. Înfrângerile militare ale Rusiei au contribuit la izbucnirea Revoluţiei din 1905 – o serie de greve, proteste şi tulburări violente, menite să-l obliga pe ţarul Nicolae al II-lea să reformeze regimul autocrat. Fiind într-o poziţie dezavantajoasă atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, ţarul a fost silit să semneze, în septembrie 1905, la Portsmouth, un tratat umilitor cu Japonia. În conformitate cu acesta, ruşii au fost siliţi să se retragă din Manciuria, să accepte dominaţia

japonezilor în Coreea şi să cedeze din nou, în favoarea acestora, controlul asupra jumătăţii de sud a Insulei Sahalin, ocupată de Rusia din 1875. Japonezii au obţinut şi controlul asupra părţii sudice a Căii Ferate a Chinei de Est.

Următoarea ciocnire dintre Rusia şi Japonia a avut loc după ce puterea a fost preluată de bolşevici în 1917. În vara anului 1918, 70 000 de soldaţi japonezi, sprijiniţi de unităţi americane, britanice şi franceze, au debarcat la Vladivostok şi au făcut legătura cu adversarii bolşevicilor în Siberia. Intervenţia a avut loc în contextul semnării tratatului de pace cu Germania în martie 1918 şi al ieşirii Rusiei din Primul Război Mondial. Scopul aparent al forţei expediţionare japonezo-occidentale a fost să asigure furnizarea de materiale de război foştilor aliaţi ruşi. În realitate, expediţia a făcut parte dintr-o intervenţie mai amplă, desfăşurată în cadrul Războiului Civil Rus, cu scopul de a răsturna regimul revoluţionar bolşevic. Bolşevicii au câştigat însă Războiul Civil şi, în aprilie 1920, forţele occidentale s-au retras din Siberia. Japonezii – care năzuiau să-şi stabilească o bază permanentă în Siberia – au rămas încă doi ani şi s-au retras numai din cauză că sovieticii s-au opus cu hotărâre perpetuării prezenţei lor.

Japonia a rămas însă pe poziţie în Coreea, anexată în 1910, şi în Manciuria, unde Armata Kwantung apăra partea controlată de japonezi a Căii Ferate a Chinei de Est şi zonele dimprejurul acesteia. În septembrie 1931, Armata Kwantung a folosit sabotarea unei părţi a liniei, chipurile, de către disidenţi naţionalişti chinezi ca pretext pentru a invada şi a ocupa toată Manciuria. În februarie 1932, japonezii au înfiinţat în Manciuria un stat-marionetă numit Manchukuo.

Sovieticii urmăreau cu multă îngrijorare aceste evenimente, temându-se de renaşterea ambiţiilor imperialiste ale japonezilor

în legătură cu Siberia; temerile s-au mărit în decembrie 1932, când japonezii au refuzat oferta sovieticilor de a semna un tratat de neagresiune. Moscova a ripostat, continuând să-şi consolideze prezenţa militară în Orientul Îndepărtat.

Problema cea mai presantă pentru Moscova era legată de porţiunile nordice ale Căii Ferate a Chinei de Est din Manciuria, aflate sub controlul sovieticilor, dar situate acum în teritoriul ocupat de japonezi. Problema a fost rezolvată în martie 1935, când linia a fost vândută japonezilor. Mai greu de rezolvat erau disputele referitoare la frontiera dintre teritoriul sovietic şi cel manciurian, care au dus la o serie de ciocniri între trupele sovietice şi cele japoneze. Tensiunile existente în relaţiile sovieto-japoneze au fost amplificate de semnarea pactului anti-Comintern dintre Japonia şi Germania, care a avut loc în noiembrie 1936. Îndreptat în aparenţă împotriva activităţilor Internaţionalei Comuniste – înfiinţată de bolşevici în 1919 pentru a pregăti revoluţia mondială – pactul era în realitate îndreptat împotriva Uniunii Sovietice şi conţinea un acord secret potrivit căruia Japonia şi Germania se angajau să rămână neutre dacă aveau să fie implicate într-un război cu URSS. Pactul i-a întărit lui Stalin convingerea că spionii şi sabotorii japonezi pătrunseseră în Siberia. El a reacţionat arestând în masă coreeni şi japonezi care trăiau în zonă.

În iulie 1937, Japonia a invadat China de Nord, ocupând repede oraşele Pekin şi Shanghai. În timpul Războiului Sino-Japonez – considerat de mulţi istorici drept faza inaugurală a conflictului global care avea să fie al Doilea Război Mondial – URSS a devenit principalul furnizor de arme şi muniţie al Chinei. Între 1937 şi 1941, Uniunea Sovietică a livrat Chinei 904 avioane, 82 de tancuri, 602 tractoare, 1 516 automobile, 1 140 de piese de artilerie, 9 720 de mitraliere, 50 000 de puşti, 180 de milioane

de cartuşe, 31 600 de bombe şi două milioane de obuze. Sute de consilieri militari sovietici, inclusiv mulţi piloţi, au lucrat în China.[4]

O problemă deosebit de spinoasă existentă în relaţiile sovieto-japoneze o reprezenta frontiera dintre Mongolia şi Manciuria. Republica Populară Mongolă, fosta provincie chineză Mongolia Exterioară, a fost întemeiată ca stat-satelit al URSS în 1924. Când japonezii au ocupat Manciuria, disputele frontaliere dintre Mongolia şi guvernul din Manchukuo au început să se înteţească. Întrucât aceste dispute erau tot mai frecvente, în martie 1936, a fost semnat un tratat de ajutor reciproc sovieto-mongol, Moscova semnalându-şi astfel intenţia fermă de a apăra Mongolia împotriva intervenţiilor Japoniei.

Incidentul cel mai grav care s-a produs înainte de Bătălia de la Halhin-Gol din 1939 l-a reprezentat o ciocnire produsă în 1938 între Armata Sovietică din Orientul Îndepărtat şi Armata Kwantung lângă lacul Hasan, la graniţa dintre Coreea, Manciuria şi URSS. După lupte grele, japonezii s-au retras şi au acceptat demarcaţia făcută de sovietici. Conducerea sovietică a observat faptul că japonezii se retrăgeau întotdeauna dacă li se opunea cineva cu fermitate.

În ciuda succesului general al sovieticilor, mai existau câteva semne de întrebare în legătură cu felul în care Armata Roşie luptase lângă lacul Hasan. În urma unei anchete, în septembrie 1938, Armata Orientului Îndepărtat a fost dizolvată, iar locul ei a fost luat de două grupuri de armate separate. Sovieticii au decis, de asemenea, să creeze Corpul Special 57, care să fie staţionat în Mongolia.

Disputa de la Halhin-Gol privea frontiera dintre Manciuria şi Mongolia. Graniţa era pe râul Halhin-Gol, aşa cum susţineau japonezii, sau era situată undeva mai la est de râu, aşa

cum pretindeau mongolii? Dat fiind faptul că disputa se referea la câțiva kilometri pătrați de teritoriu inospitalier și slab populat, acesta nu era important pentru niciuna dintre părți. Istoria zbuciumată a relațiilor sovieto-japoneze din China îi amplifica însă importanța. Erau în joc raportul de putere dintre Japonia și Uniunea Sovietică în Orientul Îndepărtat, precum și răspunsul la întrebarea „cine avea să triumfe în cazul unui conflict militar mai amplu între cele două state?".

Misiunea din Mongolia

Jukov a ajuns la cartierul general al Corpului 57 de la Tamțak-Bulak la foarte puțin timp după ce a primit ordinul lui Voroșilov pe 24 mai. Până la 30 mai, el și echipa lui de inspecție i-au transmis lui Voroșilov un raport cu privire la „o bătălie excepțional de dezorganizată" cu japonezii, care avusese loc la est de râul Halhin-Gol în zilele de 28 și 29 mai – luptă care se soldase pentru sovietici cu 71 de morți, 80 de răniți și 33 de dispăruți. Dezorganizarea, raporta Jukov, era rezultatul aplicării unei tactici necorespunzătoare, al unui plan de luptă prost conceput și al faptului că nu fuseseră luate în calcul și anticipate manevrele inamicului.[5] La 3 iunie, Jukov i-a scris lui Voroșilov că, dintre comandanții corpului, numai Kușcev, șeful statului-major, își făcea treaba. Cât despre Feklenko, spunea următoarele: „Ca bolșevic și ca om, este bun și devotat, fără îndoială, cauzei partidului și își dă toată silința, dar este în esență prost organizat și nu se concentrează suficient. O evaluare completă a lui Feklenko va putea fi făcută numai după ce acesta va fi studiat mai îndeaproape."[6] În Mongolia se afla și adjunctul șefului forțelor aeriene, I.V. Smușkevici, trimis la Halhin-Gol cu întăriri pentru lupta aeriană împotriva japonezilor. Acesta îl cunoștea foarte bine pe Jukov de pe vremea când era la Regiunea Militară

Bielorusia. Pe 8 iunie, Smuşkevici i-a scris lui Voroşilov: „Am ajuns la concluzia că şi comandamentul corpului, şi Feklenko personal au dat greş. […] Fără îndoială, comandamentul nu a fost pregătit sau a fost prost pregătit pentru luptă. […] Jukov face acum oarece ordine. După părerea mea, ar fi de dorit să rămână o vreme comandant al corpului." Voroşilov i-a răspuns lui Smuşkevici în aceeaşi zi, fiind de acord cu analiza situaţiei făcută de el şi informându-l că Feklenko va fi înlocuit.[7] Jukov a fost numit comandant al Corpului 57 la 12 iunie 1939.

Şi-a început noua misiune cu energia şi hotărârea care îl caracterizau. Una dintre primele lui decizii a fost să propună crearea unui sistem de culegere a informaţiilor bazat pe infiltrarea unor agenţi, recunoaştere aeriană şi interogarea prizonierilor. Fără un astfel de sistem, îi scria Jukov lui Voroşilov la 16 iunie, „nu avem o imagine completă şi clară a inamicului". O altă iniţiativă a lui Jukov a fost să îmbunătăţească instruirea şi pregătirea pentru următoarea luptă cu japonezii, dar mai ales să reinstaureze disciplina militară în Corpul 57. Lupta s-a reluat în iulie, când japonezii au încercat să-i disloce pe sovietici de pe poziţiile ocupate la est de râul Halhin-Gol şi să-şi stabilească propriul cap de pod pe malul vestic. În timpul luptelor crâncene, Armata Roşie a suferit pierderi grele. Din 16 mai până în 25 iulie, Corpul 57 a înregistrat peste 5 000 de victime, cele mai multe în bătăliile din iulie. Nu este de mirare că accentul pus de Jukov pe disciplină a devenit şi mai pronunţat, emiţându-se ordine conform cărora comandanţii şi comisarii aveau să fie traşi personal la răspundere pentru comportamentul unităţilor lor în timpul luptei. Dacă nu îndeplineau ordinele, aceştia urmau să fie aduşi în faţa tribunalelor militare şi pedepsiţi cu asprime. La 13 iulie, Jukov a anunţat printr-un decret că doi soldaţi au fost împuşcaţi pentru laşitate. Decretul, distribuit tuturor soldaţilor

din Corpul 57, se încheia într-un stil bombastic: „Nouă, fiilor unei națiii cu 170 de milioane de oameni, ne-a revenit înalta cinste de a apăra masele de oameni ai muncii din Republica Populară Mongolă împotriva invadatorilor infami. […] Fac apel la voi să daţi dovadă de curaj, bărbăţie, îndrăzneală, vitejie şi eroism. Moarte laşilor şi trădătorilor infami!”[8]

În toiul bătăliei din iulie, s-a întâmplat un lucru care va avea consecinţe personale importante pentru Jukov. G.I. Kulik, adjunctul comisarului pentru apărare, care răspundea de artileria sovietică, a sosit în inspecţie la Halhin-Gol. Pe 13 iulie, i-a ordonat lui Jukov să retragă grosul forţelor sovietice de la est de râu pe malul de vest. Jukov – ca întotdeauna, un model de disciplină – a trecut la executarea ordinului, dar când Marele Stat-Major de la Moscova a văzut rapoartele lui asupra situaţiei şi a aflat ce se întâmpla, i-a ordonat să se oprească. Într-o discuţie avută pe 14 iulie cu Boris Şapoşnikov, şeful Marelui Stat-Major, Jukov i-a explicat că el acţiona conform ordinului dat de Kulik, dar că va opri retragerea dacă i se ordona. În aceeaşi zi, Voroşilov i-a telegrafiat lui Jukov instrucţiuni stricte în acest sens. Între timp, Kulik a făcut apel la Moscova să-i susţină decizia, dar Voroşilov i-a retezat-o scurt, spunându-i să nu se amestece în treburile Corpului 57.[9]

Acest incident a determinat Moscova să ia o importantă decizie organizatorică. Corpul 57 a fost subordonat oficial din acel moment unui grup format din toate forţele sovietice din Siberia şi din Orientul Îndepărtat, înfiinţat la 5 iulie 1939 şi comandat de G.M. Ştern. La 19 iulie, Corpul 57 a fost reorganizat şi denumit Grupul de Armate 1, asigurându-i-se independenţa operativă faţă de Grupul de Fronturi al lui Ştern. Acest aranjament special a avut menirea de a-i da lui Jukov posibilitatea să acţioneze fără alte intervenţii, în afara instrucţiunilor venite direct

de la Marele Stat-Major. Se pare că Voroşilov şi Şapoşnikov doreau să evite o posibilă repetare, în timpul apropiatei bătălii, a incidentului care l-a avut ca protagonist pe Kulik. Structura de comandă a fost completată la 31 iulie, când Jukov a fost promovat din *komdiv* (comandant de divizie) în *komkor* (comandant de corp de armată) – echivalentul gradului de general în armatele occidentale.

Planificarea bătăliei

Grupul de Fronturi al lui Ştern a continuat să fie implicat în planificarea şi pregătirea luptei de la Halhin-Gol, iar, pe 27 iulie, Ştern i-a trimis lui Jukov o directivă în care îi cerea să prezinte până la 31 iulie propuneri în vederea distrugerii tuturor forţelor japoneze şi a alungării lor de pe teritoriul mongol. Deşi, în memoriile sale, nu şi-a asumat merite pentru elaborarea planului ofensivei din august 1939, Jukov a dat bineînţeles impresia că el şi statul său major au jucat un rol esenţial în pregătirea lui – lucru plauzibil, întrucât el comanda unităţile din prima linie, iar Moscova îi dăduse independenţă operaţională. Ştern a fost însă cel care a prezentat planul la Moscova pe 10 august, iar şeful statului-major al lui Ştern, M.A. Bogdanov, a fost cel care a elaborat planurile de pregătire pentru luptă.[10] Poate că Jukov a executat planului bătăliei, dar nu a fost singurul care l-a conceput.

De departe, cel mai important aspect al pregătirii Armatei Roşii pentru ofensiva din august a fost concentrarea forţelor sovietice la Halhin-Gol. În ajunul ofensivei, Grupul de Armate 1 includea diviziile 57 şi 82 puşcaşi şi Divizia 36 Puşcaşi Motorizată, diviziile 6 şi 8 cavalerie mongole, brigăzile mecanizate 7 şi 8, Brigada 5 Mitraliori, brigăzile 6 şi 11 tancuri. În total, Jukov a dispus de 35 de batalioane de puşcaşi şi 20 de

escadroane de cavalerie. În atacul împotriva japonezilor, a folosit 57 000 de soldați, peste 500 de piese de artilerie, aproape 900 de tancuri și vehicule blindate și 500 de avioane. Împotriva lui, japonezii au desfășurat 25 de batalioane și 17 escadroane, un total de 75 000 de soldați și un număr de piese de artilerie și avioane echivalent cu cel al sovieticilor, dar mult mai puține tancuri și vehicule blindate decât a putut desfășura Jukov.[11]

Adunarea, aprovizionarea și pregătirea unei forțe atât de mari au constituit o operațiune logistică uriașă. Terenul era greu, drumurile, proaste, iar cel mai apropiat cap de linie ferată se găsea la o distanță de 650 km. Potrivit afirmațiilor lui Jukov, drumul dus-întors până la acel cap de linie dura cinci zile, iar sovieticii au avut nevoie de aproximativ 5 000 de camioane ca să transporte 18 000 de tone de muniție de artilerie, 6 500 de tone de muniție pentru avioane, 15 000 de tone de combustibil și lubrifianți, 7 500 de tone de combustibil solid, 4 000 de tone de alimente și 4 000 de tone de alte articole.[12]

O atenție foarte mare s-a acordat ascunderii de japonezi a intențiilor ofensive și pregătirilor făcute de sovietici – ceea ce ei numeau *maskirovka*. Mișcările de trupe și de materiale au fost ascunse de ochii dușmanului, iar forțele de asalt au fost desfășurate pentru atac numai în ultimul moment. S-au transmis prin radio informații false conform cărora Armata Roșie săpa tranșee, pregătindu-se de apărare, nu de atac. Un manual intitulat *Ce trebuie să știe soldatul sovietic în apărare* a fost distribuit trupelor și făcut să ajungă în mâinile japonezilor. Instruirea s-a desfășurat în secret, iar planurile preliminare au fost distribuite numai comandanților superiori. Un singur om a bătut la mașină toate directivele operaționale și ordinele de luptă.[13] Jukov i-a ținut mai departe pe japonezi într-o stare de incertitudine lansând atacuri locale împotriva pozițiilor

inamice. Aceste trucuri, aceste tehnici de *maskirovka*, au avut efect. Armata Kwantung nu a avut nici cea mai mică idee că se pregătea un atac sovietic de proporţii, iar când a început, ofensiva lui Jukov a fost o surpriză totală, ceea ce a determinat în mare măsură succesul imediat şi uimitor al operaţiunii.

Pe 17 august, Jukov a transmis Grupului de Armate 1 directiva generală cu privire la ofensiva de la Halhin-Gol.[14] Atacul trebuia să înceapă la 20 august; scopul acestuia, se spunea în directivă, era să se încercuiască şi să se distrugă forţele japoneze de pe teritoriul mongol de la est de râul Halhin-Gol. Pentru atingerea acestui scop, Jukov şi-a împărţit forţele în trei grupuri. Grupul de Sud, care forma aripa dreaptă a armatei lui Jukov, urma să dea lovitura principală şi să traverseze râul Halhin-Gol, îndreptându-se spre Nomonhan, cu scopul de a încercui forţele japoneze pe la nord de Hailastîn-Gol (un afluent al râului Halhin-Gol). Acolo, urma să facă joncţiunea cu grupurile de centru şi de nord ale lui Jukov şi să-i distrugă pe japonezii încercuiţi. Rolul Grupului de Nord era să atace flancul nordic al japonezilor în dreptul înălţimilor Fui şi să sprijine ofensiva grupurilor de centru şi de sud împotriva forţelor inamicului de la nord de Hailastîn-Gol. Cea mai mare parte a blindatelor şi a forţelor mecanizate ale lui Jukov au fost repartizate grupurilor de nord şi de sud. Grupul Central, constând în special în infanterie, trebuia să lanseze un atac frontal împotriva poziţiilor japoneze de la nord şi de la sud de Hailastîn-Gol, în cazul din urmă făcând legătura cu elemente ale Grupului de Sud într-o altă manevră de încercuire. Jukov îşi avea cartierul general la Hamar Daba, în sectorul central, iar chiar în spatele lui a fost adusă o puternică rezervă mobilă, gata să exploateze succesul grupurilor de nord şi de sud. (A se vedea harta 1.)

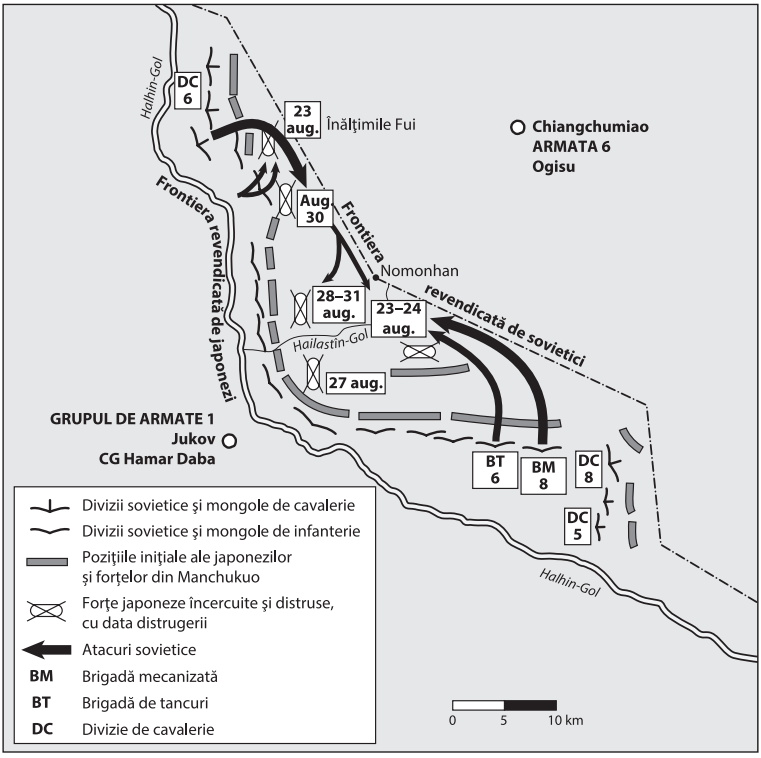

HARTA 1. *Bătălia de la Halhin-Gol (20–31 august 1939)*

Victoria de la Halhin-Gol

Atacul a început în zorii zilei de duminică, 20 august, o zi anume aleasă, după cum susține Jukov, pentru că mulți ofițeri superiori japonezi, neașteptându-se la o ofensivă sovietică, își luaseră permisie la sfârșit de săptămână. În memoriile sale, Jukov își amintește:

> La ora 6.15 dimineața, artileria noastră a deschis focul cu toată puterea împotriva armelor și mitralierelor antiaeriene ale inamicului. Câteva baterii ale noastre au aruncat obuze

> fumigene spre obiectivele care urmau să fie bombardate de aviaţia noastră. În zona Halhin-Gol, mugetul avioanelor care se apropiau de poziţiile de luptă a devenit din ce în ce mai asurzitor. Peste 150 de bombardiere şi aproximativ 100 de avioane de luptă erau în aer. […] La 8.45, artileria şi mortierele de toate calibrele au deschis focul împotriva ţintelor inamice. […] Între timp, aviaţia noastră a lovit ţinte din spatele liniilor. […] La ora 9 fix, când avioanele noastre mitraliau de la mică înălţime inamicul şi îi bombardau artileria, au izbucnit flăcări roşii, care au anunţat începutul ofensivei. Unităţile de asalt, acoperite de artilerie, au pornit la atac.[15]

Operaţiunea a decurs mai mult sau mai puţin conform planului. Tancurile şi forţele motorizate sovietice au trecut repede de poziţiile ocupate de artileria şi infanteria japoneză. Avioanele sovietice au efectuat sute de ieşiri şi au aruncat 86 000 kg de bombe. Artileria sovietică a bombardat poziţiile japoneze, provocând de departe cele mai mari pierderi inamicului. Pe 24 august a existat o situaţie mai grea, în momentul în care japonezii au lansat un contraatac cu scopul de a rupe cercul în care fuseseră prinse trupele lor de la nord de Hailastîn-Gol. Jukov a ripostat însă, aruncând în luptă o parte a rezervelor, inclusiv Brigada 6 Tancuri, cu scopul de a para lovitura japonezilor. La 27 august, Jukov a transmis Grupului de Armate 1 un mesaj potrivit căruia forţele japoneze de pe teritoriul mongol de la Halhin-Gol fuseseră încercuite şi distruse.[16] Lupta nu se încheiase totuşi, iar, între 28 şi 31 august, au mai fost lichidate câteva puncte în care japonezii rezistau cu încăpăţânare.

La 30 august, guvernul sovietic sărbătorea deja victoria de la Halhin-Gol. Printr-o declaraţie publicată în ziarul Comisariatului pentru Apărare, *Krasnaia zvezda (Steaua roşie),* şi în alte ziare sovietice, s-a anunţat că Jukov, Ştern şi alţi 31 de comandanţi participanţi la bătălie au primit titlul de Erou al

Uniunii Sovietice, cea mai înaltă distincţie a URSS. În fruntea listei celor recompensaţi şi citaţi se afla însă numele lui Ştern, nu al lui Jukov:

> Comandant excepţional, elev talentat al tovarăşului Voroşilov şi conducător al bătăliei de la lacul Hasan, Grigori Mihailovici Ştern şi-a îndeplinit în mod strălucit misiunea militară. Una dintre personalităţile militare cele mai remarcabile ale partidului nostru şi membru al Comitetului Central, este un model de bolşevic şi de comandant militar viteaz. Dragostea şi admiraţia stârnite de numele Eroului Uniunii Sovietice, *komkor* G.K. Jukov, sunt binemeritate. Admirabil organizator, om cu o voinţă nestrămutată şi un curaj fără margini, şi-a unit trupele în vederea îndeplinirii misiunii militare încredinţate de guvern.[17]

Ordinea în care au fost publicate numele celor recompensaţi i-a făcut pe unii să afirme că, poate, Ştern a avut mai multe merite în victoria de la Halhin-Gol decât a fost făcută să creadă posteritatea. Probabil însă că explicaţia este mult mai simplă. Ştern era cel mai în vârstă (şi mai bine cunoscut) dintre cei doi ofiţeri şi s-ar putea ca aceia care au redactat comunicatul guvernului să nu fi ştiut nimic despre independenţa operaţională care îi fusese acordată lui Jukov de către Marele Stat-Major.

Este adevărat că Ştern a jucat un rol important în pregătirea ofensivei din august, dar principalul ei organizator şi executant a fost Jukov. În timpul bătăliei, acesta a fost lăsat să ia singur decizii, ceea ce nu este surprinzător dată fiind rapiditatea cu care s-a desfăşurat ofensiva, şi a reuşit să atingă scopurile propuse. Jukov a afirmat ulterior că, în a treia zi a ofensivei, Ştern a venit la el şi i-a propus să oprească atacul timp de două-trei zile pentru regrupare şi reaprovizionare, înainte de a continua încercuirea japonezilor. Conform spuselor lui Jukov, el i-a

zis lui Ştern că, dacă îi dădea un sfat, era un lucru, dar dacă îi dădea un ordin, avea să apeleze la Moscova peste capul lui Ştern. Nu mai este nevoie să spunem că Ştern a dat înapoi, iar Jukov a continuat atacul.[18] S-ar putea ca un astfel de incident să fi avut loc, dar este mai important faptul că această relatare reflectă tensiunile generale existente între Jukov şi Ştern, generate de felul neobişnuit în care Marele Stat-Major hotărâse să se exercite comanda. Jukov era mai tânăr decât Ştern şi era firesc ca un ofiţer mai în vârstă să se simtă lezat văzând că este exclus de la adoptarea celor mai importante decizii. Tensiunile dintre cei doi vor ieşi din nou la iveală în timpul conferinţei de la Înaltul Comandament din decembrie 1940, când s-a discutat despre învăţămintele trase în urma bătăliei de la Halhin-Hol, aplicabile războiului modern.[19]

Pe 28 august, când lupta se apropia de sfârşit, Jukov a început a-i scrie soţiei o scrisoare pe care terminat-o la 1 septembrie:

> Bun-găsit, draga mea soţie!
>
> Îţi transmit sărutările şi salutările mele cele mai cordiale. Am primit o mulţime de scrisori şi de telegrame de la tine, dar te rog să mă ierţi, nu am putut să răspund, fiindcă eram angajat în luptă. Din 20.8, am dus o luptă continuă. Astăzi, va fi desăvârşită nimicirea samurailor. Pentru distrugerea armatei inamicului, a fost nevoie de peste 100 de piese de artilerie şi o mulţime de maşini şi echipamente de tot felul. […]
>
> Nu mai e nevoie să-ţi spun că bătălia a fost crâncenă. Firește, în calitate de comandant, a trebuit să lucrez, nu să dorm. Nu a fost prea rău, căci rezultatul a fost bun. Îţi aminteşti că ţi-am scris de la Moscova că misiunea partidului trebuie îndeplinită cu cinste. Nu ştiu cum va evolua conflictul. Sper că se va încheia repede şi că ne vom vedea. Îţi trimit scrisoarea aceasta printr-un mesager. Cred că o să reuşească să ajungă la tine.

> Astăzi am primit raportul prin care mi s-a comunicat că am fost răsplătit cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Firește, probabil știi deja asta. Asemenea laude din partea guvernului, a partidului și a lui Voroșilov mă obligă să mă străduiesc și mai mult să-mi îndeplinesc datoria față de patrie.
>
> Te îmbrățișez și te sărut cu multă dragoste.
>
> Până ne vom revedea curând.
>
> Jorj[20]

Nefiind sigur că soţia lui a primit scrisoarea, Jukov i-a scris din nou la mijlocul lui septembrie: „Sunt în viaţă şi mă simt bine. Ai aflat probabil din reportajul transmis de TASS despre bătălia de la graniţa mongolo-manciuriană. Acum înţelegi de ce a trebuit să plec aşa de urgent de la Smolensk. Ştii probabil, tot din reportajul TASS, că samuraii au fost nimiciţi, atât în aer, cât şi pe uscat. […] În timpul misiunii m-am simţit foarte bine. Pe scurt, exact ca în timpul Războiului Civil."[21]

Reci, formale şi demonstrând puţină afecţiune reală, aceste scrisori sunt tipice pentru corespondenţa lui Jukov cu prima soţie. Ceea ce nu este atât de surprinzător, date fiind contextul şi condiţiile în care scria Jukov. Cetăţenii de rang înalt ca Jukov trebuiau să aibă angajamente politice, nu sentimente personale şi putem bănui că scrisorile lor particulare erau citite cu atenţie de serviciile de securitate. Corespondenţa celor doi nu era lipsită de informaţii personale şi dezvăluia anumite preferinţe în limitele unui cadru prescris. În cazul lui Jukov, este limpede că îi plăcea să fie acolo unde era acţiune, temă care avea să revină adeseori în corespondenţa lui de război cu familia.

Al doilea Cannae

Victoria lui Jukov de la Halhin-Gol a fost aproape unanim apreciată ca o lovitură tactică de maestru şi ca un exemplu

clasic de operaţiune cu arme combinate, care a demonstrat atât puterea, cât şi rapiditatea forţelor mecanizate moderne. În monumentalul său studiu dedicat acestei bătălii, Alvin D. Coox a intitulat capitolul referitor la ofensiva sovietică de vară „A doua bătălie de la Cannae – capodopera lui Jukov din august 1939".[22] William J. Spahr, alt istoric militar american, a fost de acord cu această apreciere: „Jukov a aplicat tactica de la Cannae, dubla învăluire, în stepele aride ale Mongoliei, pe un câmp de luptă cu o lungime de 74 km şi o lăţime de 20 km, la aproape 2 000 de ani după ce Hannibal a distrus armata romană a lui Terentius Varro."[23] Laude excepţionale, într-adevăr, dacă ne gândim că succesul lui Hannibal de la Cannae este considerat una dintre cele mai mari victorii militare din istorie, o acțiune de prindere în clește pe care generalii din întreaga lume au visat întotdeauna s-o imite, chiar dacă, în cele din urmă, Războaiele Punice au fost câștigate de Roma, nu de Cartagina.

Bătălia de la Halhin-Gol este considerată, de asemenea, un moment-cheie în maturizarea lui Jukov în calitate de comandant al forțelor operative. După cum susține biograful american Otto Preston Chaney, de exemplu,

> în această bătălie s-a văzut stilul de comandă al lui Jukov: recunoașterea personală, preluarea inițiativei, acțiuni ofensive îndrăznețe, inovație, coordonare excelentă a unităților terestre și aeriene, acceptarea unor pierderi grele dacă situația o impunea. […] A dat dovadă de calm în condiții de tensiune puternică, rămânând în același timp perfect stăpân pe situație. […] S-a dovedit a fi un comandant rigid, urmărind ca ordinele sale să fie executate de către subordonați, dar capabil să-și tempereze rigiditatea cu flexibilitate tactică atunci când era convins că își va atinge scopurile. Această calitate se reflectă în

> concentrarea superioară a forţelor, în planul îndrăzneţ şi reuşit de încercuire, în slăbirea agresivă, dar ingenioasă a inamicului încercuit şi în coordonarea forţelor combinate, în combinarea corectă a armelor moderne şi în măsurile ofensive ad-hoc, care au contribuit la o victorie sovietică totală.[24]

Toate acestea sunt adevărate, dar numai până la un punct. Aşa cum am văzut, Jukov nu a fost nici pe departe singurul autor al victoriei de la Halhin-Gol, care a fost rezultatul unui efort colectiv al lui, al statului său major, al Grupului de Fronturi al lui Ştern şi al Marelui Stat-Major de la Moscova. Calităţile de comandant de care a dat dovadă erau lăudabile, dar, în mod sigur, la ele aspiră orice bun general. Mai mult chiar, este uşor să faci treabă bună împotriva unui inamic inferior, mai ales atunci când câştigi. Adevăratul test de comandant al lui Jukov de abia urma să aibă loc: păstrarea stăpânirii de sine în faţa înfrângerilor teribile suferite, în vara anului 1941, în faţa germanilor, un adversar mult superior prost echipatei şi demodatei Armate Kwantung.

Pentru Jukov, lupta de la Halhin-Gol a fost mai importantă în plan psihologic şi personal. Se descurcase într-un mod strălucit şi i se recunoscuseră meritele pentru o mare victorie – prima repurtată de Armata Roşie după Războiul Civil. Era o victorie pe care sovieticii au considerat-o în acelaşi timp o răzbunare pentru umilitoarea înfrângere suferită de Rusia în Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905. Încrederea lui Jukov în forţele proprii a sporit neînchipuit de mult. Din acest moment, el va avea egali printre generali, dar nu superiori.

Ne putem face o oarecare idee despre transformarea personală suferită de Jukov ca urmare a succesului de la Halhin-Gol din relatarea ziaristului Konstantin Simonov despre prima lui întâlnire cu Jukov. Simonov a sosit la Halhin-Gol la puţin timp

după încheierea luptei. Împreună cu un grup de ziarişti sovietici, s-a dus să-l vadă pe Jukov în adăpostul lui. Jukov stătea într-un colţ, la o masă mică. „Probabil că tocmai se întorsese de la baie", îşi aminteşte Simonov, „era roşu în obraji, transpirat şi fără cămaşă, cu tunica galbenă vârâtă în pantalonii bufanţi, de flanel. De înălţime medie, cu pieptul lat văzându-se prin deschizătura tunicii, părea foarte masiv şi puternic." Când un ofiţer de informaţii a venit cu un raport, Jukov s-a uitat supărat la el şi a spus: „Cât despre cele şase divizii, este o absurditate: am stabilit că sunt numai două. Restul este absurd." Apoi, întorcându-se către ziarişti, a spus: „Aşa îşi câştigă ei existenţa." Când ofiţerul a întrebat dacă poate să plece, Jukov i-a spus: „Pleacă. Şi spune-le ălora să nu mai inventeze. Dacă aveţi spaţii libere, fiţi cinstiţi şi lăsaţi-le aşa, nu-mi băgaţi în locul lor divizii japoneze inexistente." După ce a plecat ofiţerul, Jukov a repetat: „Aşa îşi câştigă ei existenţa. Ofiţerii de informaţii."[25] Este greu să ni-l imaginăm pe Jukov din urmă cu câţiva ani purtându-se într-un mod atât de sincer şi degajat în faţa unui public format din ziarişti.

Zece ani mai târziu, Simonov a scris un roman despre Halhin-Gol – *Tovarăşi de arme* – în care apare un „Comandant" anonim al forţelor sovietice. Simonov a subliniat mereu că este vorba despre un personaj fictiv, însă în portretul comandantului sever, dar energic şi eficace îl putem recunoaşte cu uşurinţă pe Jukov.[26]

Încrederea în sine de care dădea tot mai mult dovadă Jukov se vede şi dintr-un lung raport despre Halhin-Gol adresat lui Şapoşnikov în noiembrie 1939. Acesta începe cu o critică severă la adresa lui Feklenko şi a incapacităţii lui „criminale" de a pregăti cum trebuie bătălia cu japonezii; mai departe, în raport, Feklenko era descris ca „duşman al poporului". O mare

parte a raportului era dedicată rolului crucial jucat de tancuri în înfrângerea Armatei Kwantung. Jukov atrăgea însă atenţia şi asupra unor neajunsuri. Tancurile erau greu de comandat din cauza lipsei informaţiilor şi a comunicaţiilor proaste pe câmpul de luptă. Absenţa sprijinului pe care infanteria îl putea oferi tancurilor le permisese japonezilor să se retragă în unele cazuri. Din cauza lipsei unor informaţii adecvate, rezervele nu fuseseră folosite pentru a nu lăsa forţele inamice să iasă din încercuire. Jukov a criticat şi ce a făcut aviaţia, mai ales în prima fază a luptei. Unităţile nu fuseseră pregătite pentru bătălia în grupuri, nu a existat coordonare între acţiunile diverselor tipuri de avioane şi nu s-a studiat tactica aeriană a inamicului. Lăsând la o parte aceste rezerve, concluzia generală a lui Jukov era pozitivă: „La Halhin-Gol, în perioada 20–31 august, forţele RKKA [Armata Roşie a Muncitorilor şi Ţăranilor] şi ale MNR [Republica Populară Mongolă] au efectuat cele mai complexe operaţiuni din vremea noastră şi au repurtat o victorie care, după părerea noastră, trebuie studiată cu atenţie de toţi comandanţii."[27]

Impactul politic produs asupra japonezilor de înfrângerea de la Halhin-Gol a constat în consolidarea poziţiei celor care susţineau adoptarea unei aşa-numite „strategii sudice". Conform acesteia, era mai bine pentru Japonia să se extindă în Asia de Sud-Est şi în Pacific decât să se împotmolească într-un război complicat cu sovieticii în Siberia. Această orientare din politica japoneză a fost întărită de semnarea Pactului sovieto-german la 23 august 1939 şi de constituirea rapidă a unei alianţe sovieto-germane în Europa – care a pus capăt visului unui atac comun germano-japonez împotriva URSS. Jukov nu ştia că acest lucru îi determinase pe japonezi să plănuiască atacul de la Pearl Harbor din decembrie 1941. În vara anului 1941, când Pactul sovieto-german a fost încălcat

şi germanii au atacat Uniunea Sovietică, japonezii şi-au reconsiderat aşa-numita „strategie nordică" – desăvârşirea ocupării Chinei combinată cu un atac împotriva URSS – dar, în acel moment, Japonia era prinsă într-o luptă pentru putere cu americanii în Orientul Îndepărtat şi foarte hotărâtă să pună în practică „strategia sudică".

După bătălie, Jukov s-a mutat la Ulan Bator, capitala Mongoliei, unde se afla cartierul general al Grupului de Armate 1 şi unde s-a întâlnit cu familia. A rămas aici în următoarele nouă luni. Unul dintre motivele acestei neprevăzute şi lungi şederi a fost acela că negocierile sovieto-japoneze în vederea încheierii unui armistiţiu trenau de mai multe luni. În septembrie 1939 s-a declarat încetarea ostilităților, dar Ştern şi Jukov au primit apoi misiunea să negocieze cu japonezii detaliile referitoare la linia de frontieră. Abia în iunie 1940 s-a ajuns la un acord.

Din punctul de vedere al lui Jukov, şederea la Ulan Bator a avut şi avantaje, şi dezavantaje. Pe de o parte, acţiunea se desfăşura în Europa. Ca răspuns la invadarea Poloniei de către Hitler, Marea Britanie şi Franţa au declarat război Germaniei la 3 septembrie. Sovieticii negociaseră timp de mai multe luni încheierea unei alianţe antigermane cu Marea Britanie şi Franţa. Stalin era convins însă că britanicii şi francezii încercau să-l facă să lupte în locul lor. În urma unei manevre diplomatice uluitoare, el a semnat cu Hitler un tratat de neagresiune care ţinea Uniunea Sovietică în afara războiului. Tratatul conţinea o înţelegere secretă referitoare la împărţirea Poloniei şi a statelor baltice – Estonia, Finlanda, Letonia şi Lituania – în sfere de influenţă germană şi sovietică. Conform înţelegerii, Armata Roşie s-a alăturat atacului lansat de germani împotriva Poloniei pe 17 septembrie şi a reocupat Bielorusia de Vest şi Ucraina de Vest – teritorii pierdute în favoarea

Poloniei în timpul Războiului Ruso-Polonez din 1919–1920. Deşi polonezii au opus o slabă rezistenţă forţelor sovietice invadatoare, aceasta a fost de departe cea mai mare operaţiune a Armatei Roşii de după Războiul Civil. A urmat extinderea influenţei sovietice în zona Mării Baltice, Estonia, Letonia şi Lituania cedând în faţa pretenţiilor lui Stalin de a instala acolo baze militare sovietice.

Pe de altă parte, aflându-se în Mongolia, Jukov nu a participat la campania dezastruoasă a Armatei Roşii din Finlanda, din iarna anilor 1939–1940. În acest conflict, Armata Roşie a înregistrat 200 000 de victime, dintre care aproape 50 000 de morţi. Aşa-numitul Război de Iarnă s-a încheiat în martie 1940 cu semnarea unui tratat de pace sovieto-finlandez. Cele două părţi au fost determinate să facă pace de posibilitatea implicării Angliei şi Franţei în conflict, ceea ce ar fi atras Germania în conflictul sovieto-finlandez şi ar fi aruncat probabil toate ţările scandinave în război.

Abia au apucat sovieticii să digere lecţiile Războiului de Iarnă, că, în mai 1940, Hitler a început campania-fulger de cotropire a Europei Occidentale. Franţa a capitulat după şase săptămâni, iar Marea Britanie a rămas singură împotriva lui Hitler. Între timp însă, Jukov se întorsese pe Frontul de Vest şi era gata să devină unul dintre personajele importante ale pregătirii războiului iminent cu Germania.

Capitolul 5

La Kiev: jocuri și pregătiri de război (1940)

Rechemarea lui Jukov din Orientul Îndepărtat în mai 1940 a făcut parte dintr-o acțiune de restructurare a Armatei Roșii după războiul dezastruos cu Finlanda. Sovieticii se hrăniseră chiar cu iluzia că, în Finlanda, clasa muncitoare se va ridica la luptă și îi va primi pe soldații Armatei Roșii ca pe eliberatorii ei socialiști. În loc de aceasta, finlandezii au opus o rezistență înverșunată, câștigând simpatia și admirația lumii întregi. Una dintre multele consecințe politice negative suportate de sovietici a fost umilința de a fi excluși din Liga Națiunilor pentru agresiune – soartă pe care Germania nazistă, Japonia și Italia o evitaseră părăsind din proprie inițiativă organizația. În anii 1930, Uniunea Sovietică fusese cel mai mare susținător al ideii de securitate colectivă și al politicii Ligii potrivnice agresiunilor. Acum, era supusă condamnării internaționale tocmai din cauza acestui păcat.

Pe front, Războiul Sovieto-Finlandez a avut două faze principale. (A se vedea harta 2.) În decembrie 1939, Armata Roșie a lansat un amplu atac frontal împotriva apărării finlandeze, folosind cinci armate cu aproximativ 1,2 milioane de soldați, sprijinite de 1 500 de tancuri și 3 000 de avioane. Atacul principal s-a dat asupra Liniei Mannerheim din Istmul Kareliei. Denumită astfel după comandatul suprem al armatei finlandeze,

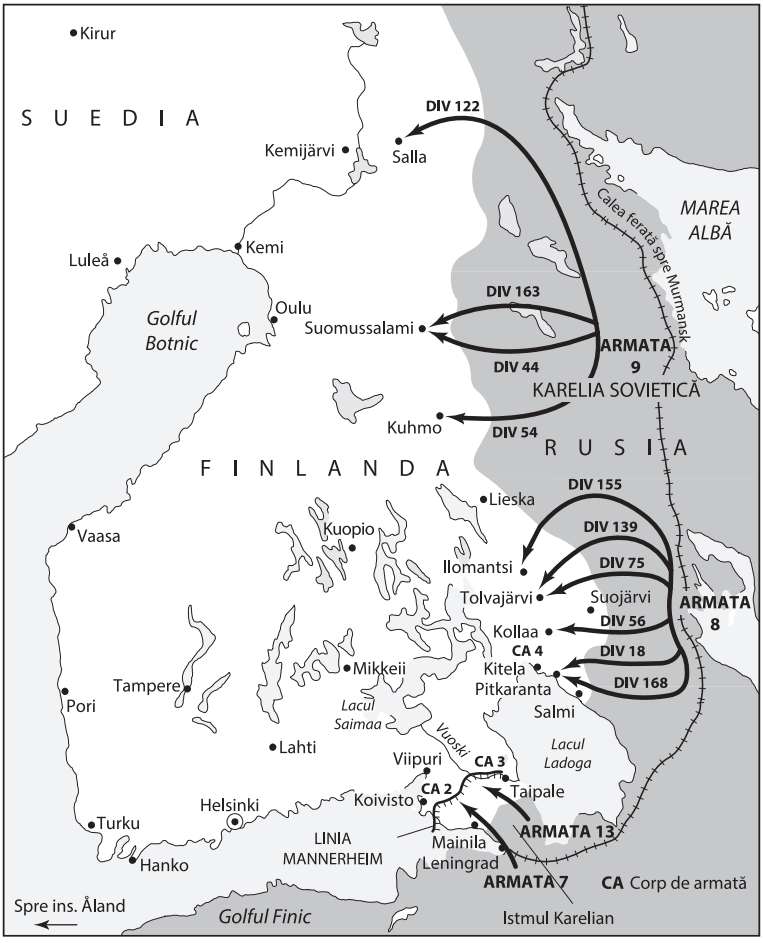

HARTA 2. *Războiul Sovieto-Finlandez (1939–1940)*

aceasta era o centură defensivă, alcătuită din obstacole naturale și construite de om, care traversa istmul de la un capăt la celălalt. Principalul atac împotriva Liniei Mannerheim a fost lansat de Armata 7 sub conducerea lui K.A. Mereţkov, care comanda Regiunea Militară Leningrad. Obiectivul sovieticilor era

să străpungă Linia Mannerheim, să ocupe oraşul Viipuri şi apoi să se îndrepte spre vest, unde se afla capitala Finlandei, Helsinki. După ce atacul iniţial a eşuat – din cauza vremii nefavorabile, dar mai ales din cauza incompetenţei Armatei Roşii – sovieticii s-au regrupat, au primit întăriri şi au lansat o nouă ofensivă în ianuarie 1940, sub comanda lui S.K. Timoşenko, şeful Regiunii Militare Speciale Kiev, care a fost transferat în nord pe durata campaniei. Atacul lui Timoşenko a reuşit. În martie 1940, Armata Roşie era în măsură să nimicească resturile apărării finlandeze şi să pornească în marş spre Helsinki. Dar Stalin, temându-se de o intervenţie anglo-franceză, a decis să negocieze încheierea unui tratat de pace cu finlandezii, care a fost semnat la 12 martie 1940. În conformitate cu termenii tratatului, finlandezii au făcut sovieticilor concesii teritoriale, au mutat chiar frontiera mai departe de Leningrad, dar şi-au păstrat independenţa politică, deci şi libertatea de a se alătura atacului împotriva URSS lansat de Germania în iunie 1941.

După încheierea conflictului, sovieticii au efectuat o analiză post-factum a acestuia, încercând să explice de ce suferiseră pierderi atât de mari (200 000 de oameni, dintre care 50 000 de morţi) şi de ce fusese atât de greu să înfrângă o ţară aşa de mică precum Finlanda. La o şedinţă specială a Înaltului Comandament din aprilie 1940, Stalin s-a plâns că Armata Roşie era încă obsedată de experienţa şi lecţiile Războiului Civil şi nu reuşise să adopte o concepţie modernă, mai ales în ceea ce priveşte rolul artileriei, tancurilor, avioanelor şi rachetelor în războiul modern.[1]

După şedinţă, s-a înfiinţat o comisie specială care să sintetizeze învăţămintele desprinse din războiul finlandez. Activitatea comisiei a contribuit la înfăptuirea mai multor reforme în armata sovietică. În mai, guvernul a reintrodus gradele de

general și amiral, iar în iunie a avansat la aceste grade sute de ofițeri care primiseră botezul focului. Cam în aceeași perioadă, Stalin a reprimit în armată mii de ofițeri înlăturați și căzuți în dizgrație. Printre aceștia se afla și colonelul K.K. Rokossovski, colegul de clasă al lui Jukov din anii 1920, care fusese arestat și trimis la închisoare în 1937. La 16 mai 1940, regulamentul privind instrucția a fost revizuit în așa fel încât armata să beneficieze de mai multă pregătire reală de luptă. În iulie a fost întărit codul disciplinar al armatei, iar în august a fost reinstituită comanda unitară (desființată în timpul epurărilor antebelice) la nivel tactic, astfel că ofițerii de pe front nu mai trebuiau să se pună de acord cu un comisar politic în privința ordinelor date. De asemenea, s-au luat măsuri de îmbunătățire a activității de propagandă în armată și de primire a mai multor ofițeri și soldați în Partidul Comunist.

Un alt factor care a stimulat reforma Armatei Roșii a fost uluitorul succes al campaniei-fulger a germanilor care au invadat Europa Occidentală în mai–iunie 1940. Impresionat de succesul diviziilor de blindate ale lui Hitler, Stalin a renunțat la intenția de a desființa unitățile mecanizate. În iulie 1940, se înființau prin ordin nouă corpuri mecanizate, constând în peste 1 000 de tancuri fiecare, sprijinite de infanterie motorizată, unități de transmisiuni și unități de geniu. Cam în aceeași perioadă, s-a luat decizia de a se produce mai multe modele de tancuri, mitraliere și avioane care aveau să devină principalul sprijin al armatei sovietice în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, inclusiv vestitul tanc T-34.

Personajul principal al acestor reforme a fost Timoșenko, care îl înlocuise pe Voroșilov în funcția de comisar al apărării în mai 1940. De altfel, ele sunt numite adesea „reformele lui Timoșenko". O altă schimbare a constituit-o remanierea

Consiliului Militar Superior – organul care răspundea de organizarea, funcţionarea şi mobilizarea Armatei Roşii. Stalin a părăsit consiliul, iar Timoşenko a preluat conducerea acestuia în locul lui Voroşilov.[2]

În timpul războiului, cei de la BBC glumeau spunând că Timoşenko avea origini irlandeze şi că numele lui adevărat era Tim O'Shenko.[3] Semion Konstantinovici Timoşenko se născuse, de fapt, în regiunea Odessa în 1895. De aceeaşi vârstă cu Jukov, provenea tot dintr-o familie de ţărani şi servise, asemenea lui, în cavaleria ţaristă în timpul Primului Război Mondial. După revoluţia din 1917, a intrat în Armata Roşie şi în Partidul Comunist, iar în timpul Războiului Civil, a cunoscut o ascensiune rapidă, ajungând comandant de divizie. Timoşenko făcea parte din aşa-numita clică a cavaleriei, termen care se referea la un grup de ofiţeri superiori care luptaseră împreună cu Stalin în timpul Războiului Civil şi luaseră parte la apărarea oraşului Ţariţîn, numit ulterior Stalingrad. Un alt membru al clicii cavaleriei era Voroşilov.[4]

După Războiul Civil, Timoşenko a comandat Corpul 3 Cavalerie, unde unul dintre comandanţii de divizii era Rokossovski, iar în subordinea lui se afla comandantul de regiment Gheorghi Jukov. Timoşenko a fost cel care l-a promovat pe Jukov la gradul de comandant de brigadă în 1930. Cei doi au servit din nou împreună din 1933 până în 1935, când Timoşenko a fost adjunct al comandantului Regiunii Militare Bielorusia, iar Jukov, comandant de divizie. Următoarea funcţie de comandă a lui Timoşenko a fost cea de şef al Regiunii Militare Speciale Kiev, el conducând forţele sovietice care au invadat Polonia de Est în septembrie 1939. Modul în care Timoşenko a condus această operaţiune l-a impresionat pe Stalin, la fel şi modul în care acesta a făcut ordine în urma dezastrului suferit de Armata Roşie în

Finlanda. Faptul că fiica lui era căsătorită cu Vasili, fiul lui Stalin, s-ar putea să fi jucat de asemenea un rol în cariera lui. Timoşenko a devenit astfel succesorul firesc al lui Voroşilov în funcţia de comisar al apărării atunci când Stalin şi-a pierdut în cele din urmă răbdarea cu acest vechi prieten al lui din cauza incompetenţei de care dăduse dovadă în timpul Războiului de Iarnă.

Numirea lui Timoşenko în funcţia de comisar al apărării a lăsat astfel liber postul din fruntea Regiunii Militare Speciale Kiev. Triumful lui Jukov de la Halhin-Gol, care contrasta cu rezultatele îngrozitoare obţinute de colegii lui în timpul războiului din Finlanda, au făcut din el succesorul firesc al lui Timoşenko la Kiev – o regiune militară destinată să se afle în prima linie a apropiatului război cu Germania. Fără îndoială că legătura personală a lui Jukov cu Timoşenko a jucat şi ea un rol benefic.

Rechemarea lui Jukov din Mongolia în luna mai a prilejuit prima lui întâlnire cu Stalin, care a avut loc la 2 iunie 1940. Obiceiul lui Stalin era să se trezească târziu şi să lucreze până noaptea târziu, iar Jukov a fost primit în biroul lui la ora 23.[5] Întrevederea a durat o jumătate de oră, iar discuţia s-a axat, potrivit afirmaţiilor lui Jukov, pe evenimentele de la Halhin-Gol. Stalin a vrut să ştie ce credea Jukov despre armata japoneză şi ce dificultăţi întâmpinase în Mongolia. În versiunea memoriilor sale publicată în epoca sovietică, Jukov formula astfel prima lui impresie despre Stalin: „Înfăţişarea lui Stalin, vocea lui blândă, profunzimea şi pragmatismul judecăţii lui, cunoştinţele militare, atenţia cu care mi-a ascultat vorbele – toate acestea m-au impresionat profund." În versiunile postsovietice ale memoriilor, publicate în anii 1990, există o completare: „Dacă era aşa cu toată lumea, oare de ce se spunea despre el că este un om atât de cumplit?"[6]

În numărul din 5 iunie, ziarul *Pravda* anunţa că Jukov a fost avansat la gradul de general de armată, grad imediat inferior celui de mareşal, subliniind în mod special modul eficient în care folosise tancurile în timpul bătăliei de la Halhin-Gol. Şi G.M. Ştern, care comandase împreună cu Jukov trupele sovietice de la Halhin-Gol, a fost avansat, dar numai la gradul de general-colonel.[7] Acesta a fost primul dintr-o serie de anunţuri apărute în *Pravda* cu privire la promovarea unor ofiţeri la gradul de general, inclusiv a lui Rokossovski la gradul de general-maior pe 10 iunie.

În Regiunea Militară Specială Kiev

În mai 1940, când a sosit în Ucraina ca să preia conducerea Regiunii Militare Speciale Kiev, Jukov părea a fi pregătit să stea mai mult timp într-un post de mare răspundere. Regiunea Militară Kiev, cea mai mare din Uniunea Sovietică, cuprindea Ucraina reunită şi păzea frontiera de stat pe o lungime de 800 km. Era una dintre cele trei regiuni militare speciale de la graniţa de vest a URSS – celelalte două fiind Regiunea de Vest, cu sediul la Minsk, şi Regiunea Baltică, cu sediul la Riga. Denumite „speciale" datorită importanţei lor în apărarea Uniunii Sovietice şi capacităţii lor de a executa operaţiuni strategice independente fără să fie nevoie să mobilizeze rezerve suplimentare, fiecare dintre ele trebuia să joace un rol important şi într-o contrainvazie a teritoriului inamic în eventualitatea izbucnirii unui război. Pentru că era o perioadă de continuă reorganizare şi extindere a Armatei Roşii, este greu de precizat ce forţe existau în Regiunea Kiev în momentul în care Jukov a preluat conducerea ei la mijlocul anului 1940. Fără îndoială însă că avea la dispoziţie o forţă compusă din mai multe armate şi divizii, câteva sute de mii de oameni, la care se adăugau mii de tancuri, avioane şi piese de artilerie.[8]

Jukov a fost încântat de numirea sa în Ucraina; „am considerat o mare onoare să fiu pus în fruntea celei mai mari regiuni militare din țară. […] Regiunea Militară Specială Kiev era o organizație militară de prim rang, […] armatele, formațiile și statul-major erau comandate de tineri ofițeri și generali foarte capabili."[9]

În realitate, situația de la Kiev nu era chiar așa de roz cum își amintea Jukov. Regiunea Kiev era copleșită de probleme specifice Armatei Roșii de la vremea respectivă: moral scăzut, trupe prost instruite și indisciplinate, pondere mare a dezertorilor, echipament și materiale defectuoase, lipsa locuințelor și, mai ales, numărul foarte mic al ofițerilor capabili. Extinderea regiunii spre Ucraina de Vest ca urmare a invadării Poloniei de către sovietici în septembrie 1939 a produs alte perturbări, ca și trimiterea câtorva dintre cele mai bune divizii și unități în războiul din Finlanda.[10] Aceste dificultăți au reprezentat un alt motiv pentru ca la Kiev să fie trimis un comandant recunoscut pentru punerea pe picioare a unităților prin aplicarea disciplinei severe și instrucție riguroasă.

În momentul în care a sosit la Kiev, Jukov se afla în fața unei misiuni presante: să pregătească invazia teritoriului României. La 26 iunie 1940, guvernul sovietic a dat un ultimatum României, cerând restituirea Basarabiei (acum parte din statul modern Moldova) – un teritoriu disputat, ocupat de români din 1918. Stalin le cerea românilor să cedeze și nordul Bucovinei, teritoriu cu populație ucraineană pe care sovieticii nu-l revendicaseră niciodată până atunci. Deși Stalin nu se aștepta la un război cu România pentru Basarabia și Bucovina, Jukov a primit, ca măsură de precauție, ordinul să creeze un „Front de Sud", compus din armatele 5 și 12 din regiunea sa și o treia din regiunea militară învecinată, Odessa. Înainte de a răspunde la

ultimatum, românii s-au consultat cu Berlinul. Deşi germanii nu erau mulţumiţi de fapta sovieticilor, Hitler cedase Basarabia lui Stalin atunci când semnase Pactul sovieto-german în august 1939. Românii au fost sfătuiţi să accepte ultimatumul sovietic şi au procedat în consecinţă în ziua de 28 iunie. Trupele lui Jukov au trecut frontiera în aceeaşi zi. Două zile mai târziu, teritoriile recent anexate se aflau sub controlul Armatei Roşii.[11]

Jukov nu a fost impresionat de felul în care s-au descurcat trupele sale în timpul ocupării Basarabiei şi Bucovinei. La 17 iulie, a emis un decret în care enumera o serie de deficienţe, inclusiv lipsa pregătirii de luptă, organizarea şi controlul inadecvat al unităţilor, munca slabă de culegere a informaţiilor, disciplina care lăsa de dorit şi comportamentul incorect faţă de populaţia locală. Conform obiceiului lui Jukov, urmau instrucţiuni detaliate referitoare la instruire şi reorganizare, astfel încât unităţile să fie aduse la nivelul necesar. Comandanţii care nu reuşeau să-şi îndeplinească sarcinile erau ameninţaţi cu pedepse. Susţinându-şi ameninţările cu fapte, a eliberat din funcţie mai mulţi comandanţi de divizii şi l-a trimis pe unul dintre ei în faţa curţii marţiale deoarece pierduse controlul asupra diviziei, iar soldaţii lui umblau bezmetic prin Basarabia.[12]

Printre comandanţii aflaţi în subordinea sa era şi Rokossovski, numit în Regiunea Kiev la comanda Corpului 5 Cavalerie – unitatea pe care o comandase înainte să cadă victimă epurării. Dar întrucât Corpul 5 Cavalerie era încă în drum spre Ucraina dintr-un alt loc, Rokossovski a fost pus temporar sub comanda directă a lui Jukov: „Am fost numit într-un grup de generali care lucrau direct cu comandantul regiunii. Majoritatea timpului stăteam cu soldaţii. Sarcinile trasate de generalul Jukov erau extrem de interesante şi reuşeam să evaluez atuurile şi slăbiciunile trupelor noastre."[13]

Sub comanda lui Jukov, a servit în Regiunea Kiev și un tânăr tanchist pe nume Mihail Kalașnikov. În memoriile sale, Kalașnikov își amintește că „ne-am dat toți seama imediat de hotărârea și energia lui G.K. Jukov". Kalașnikov se ocupa de îmbunătățirea randamentului tancurilor sovietice și a inventat un dispozitiv care înregistra felul în care funcționa motorul tancului, ceea ce i-a captat atenția lui Jukov. Acesta a fost așa de impresionat de demonstrația făcută de Kalașnikov cu dispozitivul său, încât a decis să-l trimită la Școala Tehnică de Tancuri de la Kiev și apoi la Moscova, unde erau testate dispozitive similare. Acesta a fost începutul carierei lui Kalașnikov de proiectant de arme recunoscut la nivel mondial, vestit mai ales pentru crearea puștii automate AK–47 (Kalașnikov). Așa cum notează unul dintre biografii lui Jukov, „atmosfera de inovație pe care a creat-o Jukov a oferit condiții propice evoluției viitorului proiectant"[14].

O altă persoană cu care a făcut cunoștință Jukov la Kiev a fost Nikita Hrușciov, pe atunci secretar de partid în Ucraina. Era primul dintre numeroasele prilejuri în care drumurile celor doi aveau să se intersecteze. Pe atunci, Hrușciov avea o părere foarte bună despre Jukov și își amintește că „era mai mult decât satisfăcător ca înlocuitor al lui Timoșenko"[15].

Planurile de război ale sovieticilor

O altă sarcină importantă a lui Jukov în vara anului 1940 a fost aceea de a coordona participarea subordonaților săi din comandament la revizuirea planului sovietic general de război. Între 1928 și 1941, au fost elaborate șapte astfel de planuri, care prezentau în linii generale strategia Armatei Roșii – felul în care plănuia Uniunea Sovietică să contracareze un atac inamic. Fiecare plan identifica potențialii inamici, evalua amploarea și posibila dispunere a forțelor adversarilor și indica

direcţia probabilă de pătrundere a acestora. Ultimul plan elaborat înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a fost pregătit în martie 1938 sub coordonarea şefului Marelui Stat-Major, mareşalul Boris Şapoşnikov. Fost ofiţer ţarist, Şapoşnikov era mentorul Armatei Roşii şi autorul *Creierului armatei*, un studiu detaliat al funcţionării Marelui Stat-Major al armatei austro-ungare înainte de Primul Război Mondial, care a servit drept model pentru Marele Stat-Major sovietic, creat în mod oficial în anul 1935.[16]

Planul lui Şapoşnikov din 1938 identifica drept principali inamici ai URSS Germania cu aliaţii acesteia din Europa şi Japonia în Extremul Orient. Deşi armata sovietică trebuia să fie pregătită să lupte pe două fronturi, Germania era considerată ameninţarea principală, iar Occidentul, principalul teatru de operaţii. Germanii, spunea Şapoşnikov, aveau să încerce să invadeze Uniunea Sovietică fie pe la nord de Mlaştinile Pripeat, în direcţia Minsk, Leningrad sau Moscova, fie pe la sud de acestea, cu scopul de a înainta spre Kiev şi de a cuceri Ucraina. Direcţia aleasă avea să depindă de situaţia politică din Europa şi de forţele pe care urmau să le mobilizeze împotriva Uniunii Sovietice Germania şi aliaţii ei din Europa Răsăriteană (posibil, şi Polonia). Documentul prezenta apoi cu lux de amănunte două variante ale planurilor operaţionale sovietice de respingere a unei invazii conduse de Germania. Dacă germanii atacau în nord, Armata Roşie avea să contraatace în acel sector şi să rămână în defensivă în sud. Dacă germanii atacau în sud, Armata Roşie avea să contraatace acolo şi să rămână în defensivă în nord. În ambele variante, scopul era să se atace şi să se distrugă principalele concentrări de forţe ale inamicului.[17]

Următoarea versiune a planului a fost pregătită în împrejurările foarte diferite din vara anului 1940. Deşi asemănătoare în

linii mari cu documentul din 1938, versiunea din 1940 prevedea că germanii vor ataca în nord, din Prusia Orientală (acum, după ce naziștii cuceriseră Polonia, realipită la Germania) prin Lituania, Letonia, vestul Bielorusiei (în acel moment, toate cele trei state baltice făceau parte din Uniunea Sovietică). De aceea, planul prevedea ca grosul forţelor Armatei Roșii să se concentreze în nord.[18] Printre ofiţerii care au lucrat la acest plan s-a aflat și A.M. Vasilevski, adjunctul șefului secţiei de operaţii a Marelui Stat-Major, care va deveni cel mai apropiat coleg al lui Jukov în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

Această versiune a planului de război a fost pregătită de ofiţerii din statul-major al lui Șapoșnikov înainte ca acesta să se retragă din funcţie în august 1940 din motive de sănătate. El a fost înlocuit de Kiril Mereţkov, care comandase primul atac nefericit împotriva Finlandei. Lucrul la plan a continuat, fiind elaborat un nou proiect, datat 18 septembrie. Ultima versiune repeta ideea că germanii aveau să atace foarte probabil în nord, dar nu excludea posibilitatea ca principalele forţe ale acestora să fie concentrate în sud, reafirmând astfel necesitatea elaborării unui plan cu două variante de răspuns strategic din partea sovieticilor. Dacă germanii se concentrau în sud, Armata Roșie avea să se concentreze tot acolo și să lanseze un contraatac spre Lublin și Cracovia, în Polonia ocupată de germani, iar după aceea spre Breslau*, în sudul Germaniei, cu scopul de a-i tăia lui Hitler legătura cu aliaţii din Balcani și cu resursele economice esenţiale din acea regiune. Dacă germanii se îndreptau spre nord, Armata Roșie avea să invadeze Prusia Orientală.[19]

Planul din septembrie a fost prezentat lui Stalin și conducerii sovietice spre analiză. În urma acesteia, la începutul lui octombrie, a apărut un amendament crucial: principalele forţe

* Astăzi Wrocław în Polonia (n. tr.).

de atac ale Armatei Roșii urmau să fie concentrare în sud, cu misiunea de a înainta spre Lublin, Cracovia și Breslau. Motivul acestei schimbări nu este specificat în memoriul pe care Timoșenko și Mereţkov l-au trimis lui Stalin.[20] Există mai multe explicaţii posibile. Cea dată de Jukov în memoriile sale se referă la convingerea lui Stalin că prioritatea lui Hitler va fi să pună mâna pe resursele economice și minerale din Ucraina și Rusia de Sud, inclusiv pe țițeiul din Caucaz. Nu există însă nicio dovadă directă cu privire la faptul că decizia de concentrare a forţelor proprii în sud i-a aparţinut lui Stalin personal, deși el trebuie s-o fi aprobat. De asemenea, este posibil ca, în 1940, atunci când a fost elaborat planul, conducerea sovietică să fi fost obsedată de situaţia din Balcani, inclusiv de decizia din august a lui Hitler de a garanta securitatea României după pierderea Basarabiei. În această perspectivă, decizia de concentrare a forţelor sovietice în sud se poate să fi fost determinată mai mult de considerente politice decât strategice.[21] O altă ipoteză interesantă o formulează mareșalul Matvei Zaharov în studiul său cu privire la Marele Stat-Major sovietic dinainte de război: s-ar putea ca preferinţele personale și factorii birocratici să fi jucat un rol esențial. Principalul beneficiar al deciziei de concentrare a forţelor în sud era Regiunea Militară Kiev. Atât Mereţkov, cât și Timoșenko erau foști comandanţi ai acesteia. Mai mulţi ofiţeri superiori din Marele Stat-Major serviseră tot în Regiunea Kiev, inclusiv foarte talentatul general N.F. Vatutin, care fusese șeful de stat-major al lui Jukov înainte să fie transferat la Moscova în iulie 1940.[22] Fără îndoială, sub conducerea lui Jukov, Regiunea Kiev a devenit o susţinătoare foarte activă a ideii că germanii își concentrau forțele în sud-vest și făceau presiuni să li se trimită mai multe forţe care să contracareze acest lucru.[23]

O ipoteză inedită este aceea că Stalin și generalii săi au decis să se concentreze în sud deoarece Armata Roșie plănuia

o lovitură preventivă împotriva Germaniei, iar câmpiile din sudul Poloniei erau mai ușor de străbătut în cazul unei invazii decât râurile, lacurile, bălțile și pădurile din Prusia Orientală. Explicația cea mai probabilă este însă și cea mai simplă: sovieticii se așteptau ca, atunci când va izbucni războiul, principala concentrare de forțe germane să se afle în sud. În lunile care au urmat, această convingere a dominat percepția sovieticilor în legătură cu apropiatul război împotriva Germaniei – percepție întărită de numeroasele informații potrivit cărora Wehrmachtul își concentra forțele în partea de sud a frontierei sovieto-germane. Această evaluare eronată reflecta eficacitatea campaniei de dezinformare duse de Germania cu scopul de a-și ascunde intențiile reale – de a-și concentra atacul în nord, în direcția Leningrad și pe axa Minsk–Smolensk–Moscova.

Decizia sovieticilor de a se pregăti pentru o concentrare în sud a germanilor a fost fatală. În iunie 1941, când aceștia au atacat, grosul armatei sovietice se afla în sud-vest. Trebuie remarcat totuși că intenția inițială a lui Hitler a fost, într-adevăr, aceea de a-și concentra atacul de-a lungul axei sudice, dar generalii lui l-au convins să-și schimbe părerea. Chiar și așa, Moscova a apărut ca obiectiv principal abia în cursul campaniei germane din Rusia din vara anului 1941.

Conferința comandamentului din decembrie 1940

La sfârșitul lunii septembrie a anului 1940, Jukov a fost invitat să prezinte o comunicare la apropiata conferință a ofițerilor superiori din cadrul comandamentului. Titlul acesteia era „Natura operațiunilor ofensive moderne", iar Jukov a primit ordinul să-i prezinte lui Timoșenko o formă preliminară a comunicării până la 1 noiembrie. „Datorită complexității temei mele și nivelului extrem de înalt al conferinței", își amintește

Jukov, „am lucrat o lună întreagă la raport, timp de câteva ore pe zi. Am primit un ajutor preţios din partea lui Ivan Bagramian, şeful secţiei de operaţii a regiunii."[24] Spre deosebire de Jukov, Bagramian – viitor mareşal al armatei sovietice – studiase la Academia Statului-Major. După cum afirmă acesta, Jukov a avut ideea să apeleze la ajutorul altor membri ai comandamentului regiunii. Ajutorul primit de la Bagramian şi de la alţii i-a făcut pe unii dintre criticii lui Jukov să ajungă la concluzia necruţătoare că meritul pentru înalta calitate a comunicării le aparţine acestora. Bagramian nu emite însă nicio pretenţie în acest sens atunci când notează în memoriile sale: „Jukov nu avea numai un talent militar remarcabil, ci şi un intelect superior şi o voinţă de fier." Una dintre manifestările inteligenţei superioare a lui Jukov era aceea că putea recunoaşte şi folosi talentul unor ofiţeri precum Bagramian, care, departe de a fi nemulţumiţi de acest lucru, i-au rămas profund loiali.[25]

Jukov fusese ales să prezinte această comunicare în mod special pentru că era învingătorul de la Halhin-Gol şi, în acelaşi timp, şeful unei regiuni militare care urma să joace, la momentul potrivit, un rol esenţial în războiul ofensiv al URSS împotriva Germaniei. Principala datorie a lui Jukov era să studieze operaţiunile ofensive ale germanilor din Vest. În acest sens, şeful lui de stat-major, generalul M.A. Purkaev, i-a fost un ajutor de nepreţuit. Acesta vorbea fluent germana şi franceza şi se întorsese recent de la Berlin, unde fusese ataşat militar. De asemenea, Jukov avea acces la rapoarte şi articole despre operaţiunile militare germane publicate într-un buletinul militar sovietic, inclusiv la traduceri ale comentariilor făcute de autori străini.[26]

Conferinţa a durat o săptămână şi s-a ţinut la Moscova, la sfârşitul lui decembrie 1940. Au participat 270 de ofiţeri superiori, inclusiv comandanţii regiunilor militare, ai armatelor şi

șefii de stat-major ai acestora, directorii academiilor militare, inspectorii generali ai forţelor armate, numeroși comandanţi de mari unități militare. Printre participanţi s-au aflat și 24 de ofiţeri care luptaseră în Primul Război Mondial, 43 în Războiul Civil Rus, 5 în Războiul Civil din Spania, 10 în Războiul Sovieto-Finlandez și 4 la Halhin-Gol. Timoșenko a deschis lucrările conferinţei cu un scurt discurs, în care a prezentat ordinea de zi. A fost urmat de Mereţkov, care a vorbit despre instruirea pentru luptă și comandă pe timp de război a Marelui Stat-Major. În continuare a vorbit Jukov, fiind urmat de o comunicare despre lupta pentru superioritate aeriană, prezentată de generalul de aviaţie P.V. Rîceagov. Generalul I.V. Tulenev, șeful Regiunii Militare Moscova, a vorbit despre natura operaţiunilor defensive moderne, iar generalul D.G. Pavlov, șeful Regiunii Militare Vest, despre utilizarea forţelor mecanizate în operaţiunile ofensive. În final, generalul A.K. Smirnov, inspector general al infanteriei, a prezentat un raport cu privire la rolul diviziilor de pușcași în luptele cu caracter ofensiv și defensiv. Fiecare comunicare a fost urmată de ample discuţii – în total au fost 74 de vorbitori. Conferinţa s-a încheiat cu un rezumat prezentat de Timoșenko.[27]

Jukov și-a prezentat comunicarea în ziua de Crăciun. El s-a referit la învățămintele care se puteau trage pentru operațiunile ofensive din modul în care se desfășurau războaiele moderne. Concluzia principală era că armatele moderne aveau acum la dispoziţie forţe – aviaţie, tancuri, artilerie foarte mobilă și infanterie motorizată – care făceau posibilă executarea unor atacuri rapide și puternice. Exemplul cel mai detaliat prezentat de el cu privire la operaţiunile ofensive în războiul contemporan a fost bătălia de la Halhin-Gol. Aceasta, spunea Jukov, a fost pregătită cu grijă și s-a caracterizat printr-o coordonare

foarte bună a tancurilor, artileriei, infanteriei şi aviaţiei. Un alt exemplu pe care l-a folosit a fost invadarea Franţei de către Germania, caracterizată prin atacuri îndrăzneţe şi decisive executate cu tancuri şi unităţi mecanizate, sprijinite de aviaţie şi prin exploatarea independentă a străpungerilor de către aceleaşi unităţi. Desfăşurarea în viteză şi fără întreruperi a operaţiunilor ofensive era dovedită de timpul de care avuseseră nevoie germanii ca să ocupe Polonia (18 zile), Olanda, Belgia şi nordul Franţei (20 de zile), centrul şi sudul Franţei (18 zile). Victoriile germane, susţinea Jukov, erau rezultatul unor operaţiuni strategice individuale, desfăşurate pe un front larg şi în mai multe direcţii. Din această experienţă, Jukov trăgea concluzia că operaţiunile strategice ofensive trebuiau să fie executate pe un front de 400–500 km, cu scopul de a realiza o penetrare de 80–100 km. Pentru aceasta era nevoie de 85–100 de divizii de puşcaşi, 4–5 corpuri mecanizate, 2–3 corpuri de cavalerie, 30–35 de divizii de aviaţie. Jukov preconiza că, în cursul unor asemenea operaţii, aveau să se dea lupte de străpungere asemănătoare celei de la Halhin-Gol, dar la o scară mult mai mare. Forţele principale ale inamicului trebuiau să fie blocate în centru, în timp ce forţe mobile puternice aveau să atace pe flancuri, creând breşe şi încercuiri ce urmau să fie exploatate de rezerve puternice. Pentru a reuşi, asemenea operaţiuni trebuiau să distrugă între o treime şi jumătate din forţele inamice în faza iniţială şi să asigure o înaintare de 10–15 km pe zi. „Evoluţia actuală a mijloacelor de luptă – artilerie, tancuri, forţe motorizate, aviaţie etc.", a rezumat Jukov, „creează o bază amplă pentru desfăşurarea unor operaţiuni ofensive şi face posibilă desfăşurarea lor în mare viteză pe distanţe mari."[28]

La discuţiile care au avut loc pe marginea comunicării lui Jukov s-au înscris şase participanţi. Comentariile lor au constat

mai ales în argumente tehnice referitoare la forţele necesare desfăşurării unei ofensive de anvergură, la momentul şi modalitatea folosirii acestora, la sincronizarea şi diversele faze ale unor asemenea operaţiuni, precum şi la ritmul înaintării. Cea mai controversată intervenţie a avut-o generalul P.L. Romanenko, comandantul Corpului 1 Mecanizat din cadrul Regiunii Militare Leningrad, care a spus că ideile lui Jukov reflectă gândirea din anii 1932–1934 şi că nu ţin seama în mod corespunzător de experienţa Germaniei din Occident. Operaţiunile desfăşurate de aceasta indicau necesitatea creării unor „armate de şoc" masive, cu 4–5 corpuri mecanizate, 3–4 corpuri de aviaţie, 1–2 divizii aeropurtate şi 9–12 regimente de artilerie. Aceste armate de şoc trebuiau să fie implicate nu numai în faza de exploatare a operaţiunilor ofensive, ci şi în faza de străpungere. Cel mai detaliat comentariu a aparţinut generalului Ştern, afectat probabil de menţiunea făcută în treacăt de Jukov în comunicarea sa că, în prima fază a bătăliei de la Halhin-Gol (când Ştern deţinea comanda tuturor forţelor sovietice), Corpul Special 57 fusese slab pregătit pentru luptă. Ştern a spus că trebuie să se ţină seama de cele întâmplate în Primul Război Mondial, precum şi de războiul actual. Ambele conflicte arătau că era nevoie de mult timp pentru pregătirea operaţiunilor ofensive, iar acelaşi lucru a fost valabil şi la Halhin-Gol. Pornind probabil de la neînţelegerile mai vechi avute cu Jukov la Halhin-Gol, comentariul cel mai critic al lui Ştern s-a referit la momentul introducerii tancurilor în atacurile de străpungere. Jukov era în favoarea unei folosiri relativ timpurii a acestora, în timp ce Ştern considera că ele nu ar trebui introduse în luptă decât după ce infanteria şi artileria de asalt îşi vor fi făcut datoria, mai ales atunci când se aflau în faţa unei apărări puternice, eşalonate. În timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei,

Jukov a ajuns să vadă lucrurile la fel ca Ștern, având tendința să introducă în luptă formaţiunile independente de tancuri abia după ce armatele polivalente efectuau străpungerea necesară. La conferinţă, Jukov nu a făcut însă niciun fel de comentariu despre argumentele lui Ștern și, în scurtul său răspuns la discuţia care a avut loc, a declarat că nu existau dezacorduri fundamentale în legătură cu textul prezentat de el.[29]

Complementară comunicării lui Jukov a fost prezentarea generalului Pavlov referitoare la utilizarea forţelor mecanizate în războiul blindatelor. La fel ca Jukov, Pavlov era comandantul unei regiuni militare (Vest) vitale pentru aplicarea planurilor sovietice privind desfășurarea unor operațiuni ofensive împotriva Germaniei. Ca șef al direcţiei de blindate din cadrul Armatei Roșii la sfârșitul anilor 1930, Pavlov jucase un rol important în elaborarea doctrinei sovietice cu privire la folosirea tancurilor. În timpul războiului cu Finlanda, Pavlov începuse să pună la îndoială valoarea unităţilor de tancuri dispersate în toată armata, opinie întărită de succesele diviziilor de panzere din Europa Occidentală. Comunicarea lui Pavlov reflecta o concepţie nouă, bazată pe masarea, concentrarea şi folosirea tancurilor ca armă independentă în cadrul operaţiilor ofensive. Pavlov a subliniat de mai multe ori compatibilitatea comentariilor lui cu cele ale lui Jukov şi a reiterat opinia acestuia că tancurile puteau fi utilizate pentru a străpunge apărarea inamicului pe toată adâncimea ei (80–160 km), distrugând rezervele acestuia şi obţinând succesul strategic operaţional.[30]

În concluziile sale, Timoşenko a susţinut cu tărie accentul pus pe ofensivă de Jukov şi Pavlov, inclusiv estimările acestora cu privire la viteza şi puterea mijloacelor moderne de atac. Participanţii la conferinţă au analizat şi problema defensivei, iar cuvântul de încheiere al lui Timoşenko a cuprins un capitol

întreg dedicat acestui subiect. El a afirmat cu tărie că nu exista o „criză a apărării actuale", așa cum pretindeau unii, și a contestat ideea că înfrângerea rapidă a Poloniei și a Franței dovedea inutilitatea apărării în fața puterii de foc din acel moment și a unor atacatori extrem de mobili. O apărare eficientă era posibilă în condițiile de atunci, spunea Timoșenko, dar trebuia să fie o apărare în adâncime, cu mai multe zone și eșaloane. El a afirmat însă răspicat că „apărarea nu contribuie în mod hotărâtor la înfrângerea inamicului: numai atacul poate asigura atingerea acestui scop. La apărare trebuie să se recurgă atunci când nu există forțe suficiente pentru atac sau când aceasta contribuie la crearea condițiilor necesare pregătirii unui atac"[31].

Stalin nu a asistat la conferință, dar, la 2 ianuarie, participanții cei mai importanți, printre care Timoșenko, Mereţkov, Jukov și Pavlov, s-au strâns în biroul acestuia de la Kremlin, unde l-au informat timp de două ore despre ce s-a discutat.[32] După cum afirmă Jukov, întâlnirea a fost convocată pe neașteptate de Stalin, care a profitat de ocazie ca să se plângă de faptul că stătuse toată noaptea să corecteze discursul de încheiere al lui Timoșenko, dar comisarul apărării îl rostise înainte ca el să apuce să-i trimită corecturile. Timoșenko a spus că i-a trimis lui Stalin atât programul conferinței, cât și ciorna discursului său. Stalin nu s-a linișit, afirmând că nu era obligat să citească totul.[33]

Jocurile de război

În aceeași zi, Marele Stat-Major a început primul dintre cele două jocuri de război. Acestea erau exerciții bazate pe hărți, în care participanților li se atribuiau anumite forțe și resurse, după care mișcările și ripostele lor erau evaluate de un juriu

independent. În fruntea juriului se aflau Timoşenko, Mereţkov, Şapoşnikov şi alte somităţi ale armatei sovietice, în timp ce echipa care elabora jocurile era condusă de generalul N.F. Vatutin, şeful secţiei de operaţii a Marelui Stat-Major. Scopul era acela de a le da comandanţilor superiori posibilitatea să exerseze planificarea şi executarea unor operaţiuni ofensive şi defensive, cel puţin pe hârtie.

Scenariul primului joc, desfăşurat între 2 şi 6 ianuarie, a prevăzut o invazie a inamicului din Prusia Orientală în Bielorusia şi zona baltică. Tabăra apuseană (Germania) era reprezentată de o echipă condusă de Jukov, iar Pavlov comanda forţele taberei răsăritene (sovietice). Pavlov a reuşit să limiteze pătrunderea inamicului dincolo de graniţă şi a lansat apoi o contraofensivă puternică pe flancul stâng, menită să învăluie forţele lui Jukov. Acesta a răspuns permiţând forţelor lui Pavlov să se arunce asupra liniilor sale fortificate şi lansând un contraatac simultan asupra flancului său stâng, în direcţia Riga. (A se vedea harta 3.) Al doilea joc, care s-a desfăşurat între 8 şi 11 ianuarie, s-a concentrat asupra teatrului de sud-vest şi a simulat o invazie a sovieticilor în Polonia ocupată de germani, ca şi un atac împotriva aliatelor Germaniei, România şi Ungaria. Pentru acest joc, Jukov şi Pavlov au schimbat rolurile. Jukov a executat din nou cu succes o manevră de încercuire, care a avut drept rezultat pătrunderea în adâncime pe teritoriul Poloniei ocupate de germani şi distrugerea unui număr mare de divizii inamice. (A se vedea harta 4.) Niciunul dintre cele două jocuri nu a fost dus până la capăt, dar avantajul a fost în mod clar de partea lui Jukov în ambele cazuri. Unul dintre avantajele pe care Jukov le-a avut faţă de Pavlov a fost, firește, acela că avea – de la Halhin-Gol – experienţa reală a operaţiilor de anvergură.

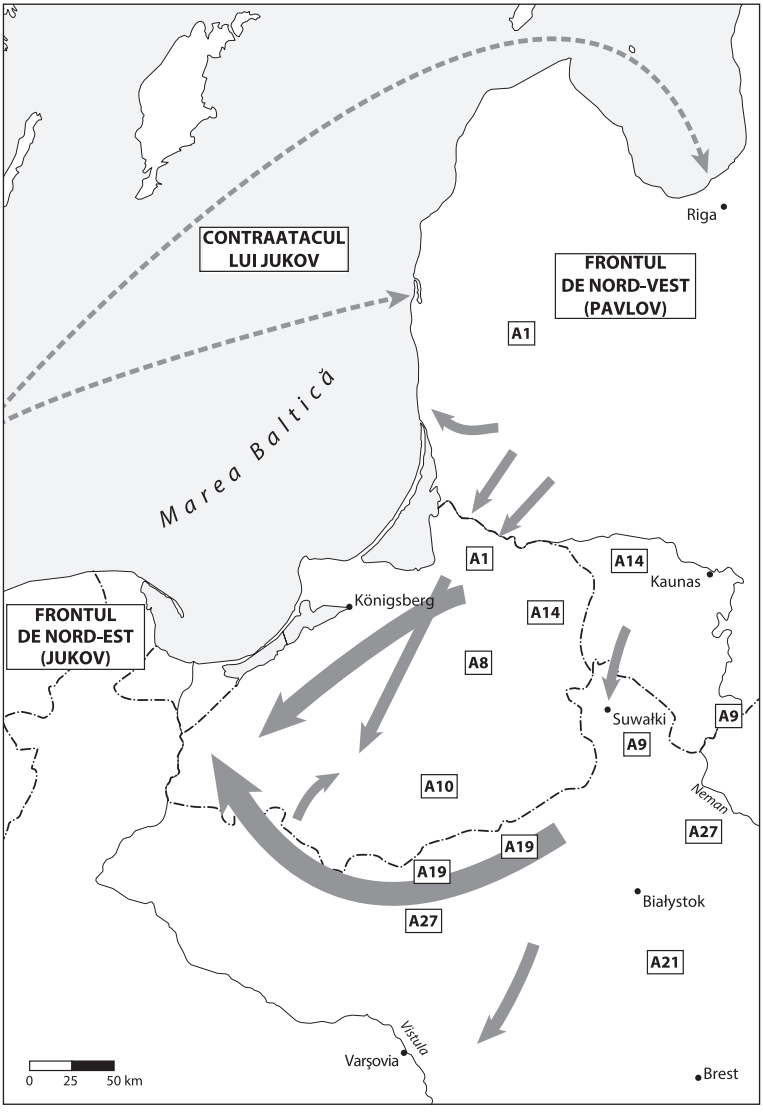

HARTA 3. *Primul joc de război (2–6 ianuarie 1941)*

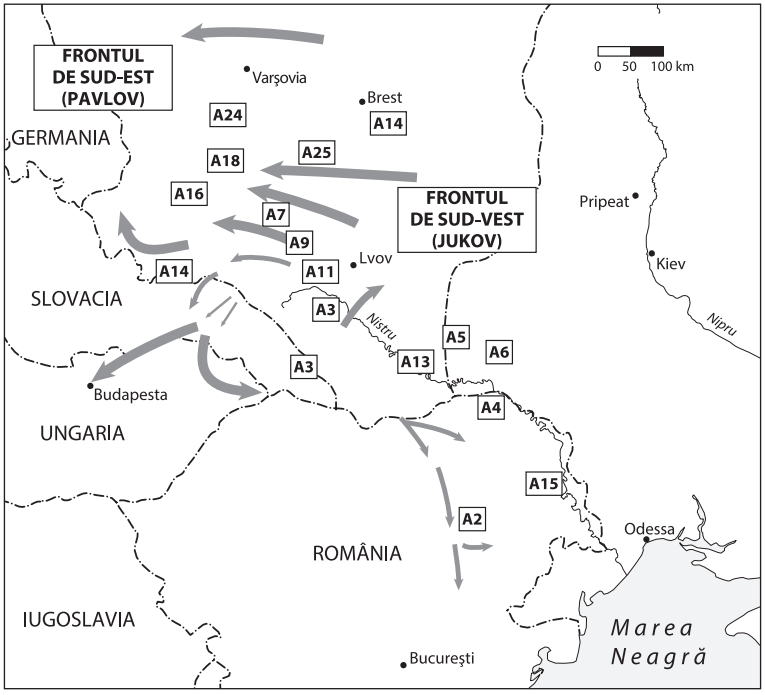

HARTA 4. *Al doilea joc de război (8–11 ianuarie 1941)*

În aceste jocuri de război şi în rezultatul lor existau trei aspecte revelatoare. Primul îl constituia ipoteza că germanii aveau să iniţieze ostilităţile, iar sovieticii urmau să contraatace după o perioadă de aproximativ două săptămâni de lupte duse la frontieră. În al doilea rând, ambele jocuri confirmau avantajele oferite de o contrainvazie strategică în sectorul sud-vestic – întărind astfel decizia luată de cei care elaboraseră planul de război din octombrie de a concentra forţele sovietice în această zonă. În al treilea rând, pierderile la care Armata Roşie se putea aştepta în momentul izbucnirii războiului erau estimate la 120 000 de oameni pe lună – cifră care s-a dovedit a fi cu mult sub cea reală.[34]

Se pare că Jukov își amintea numai de primul joc, despre care spunea următoarele:

> Folosind date realiste cu privire la forţele inamicului, am desfăşurat […] acţiuni exact pe direcţiile pe care le-au urmat germanii mai târziu. Loviturile principale au fost date acolo unde le-au dat ei ulterior. Grupările de armate au luat forma pe care au luat-o mai târziu în timpul războiului. Configuraţia frontierelor, terenul, situaţia – totul m-a determinat să iau exact deciziile pe care le-au luat germanii ulterior, în 1941.[35]

Probabil că felul în care Jukov s-a achitat de sarcini în timpul jocurilor, precum şi la conferinţă l-a convins pe Stalin să-l numească şef al Marelui Stat-Major în locul lui Mereţkov, în pofida lipsei lui de experienţă ca ofiţer de stat-major. Alţi factori care au pledat în favoarea lui au fost sprijinul lui Timoșenko și cunoașterea detaliată a celor două regiuni militare, Bielorusia și Kiev. La fel de important a fost atașamentul deplin al lui Jukov față de doctrina operațiunilor ofensive exprimată în planurile de război ale sovieticilor. Aceștia intenţionau să ducă un război ofensiv împotriva Germaniei, iar Stalin vedea în Jukov omul în stare să conducă atacurile Armatei Roșii.[36]

Stalin și-a anunţat decizia la o întâlnire cu Jukov şi Mereţkov desfăşurată în biroul lui, în ziua de 14 ianuarie 1941. După cum afirmă Mereţkov, dictatorul sovietic a spus: „Tovarășul Timoșenko a cerut numirea tovarășului Jukov în postul de şef al Marelui Stat-Major.” Mereţkov nu a avut nimic împotrivă, căci oricum nu-și dorise niciodată acest post. În vara anului 1940, când Șapoșnikov s-a îmbolnăvit, iar Mereţkov a fost numit în locul lui, Stalin îi spusese că era o măsură provizorie, până avea să găsească pe cineva mai potrivit.[37] Se pare că Stalin a crezut că găsise acel om în persoana lui Jukov.

La fel ca toată lumea, Jukov era pătruns de admiraţie pentru Stalin şi va rămâne aşa până la moartea dictatorului sovietic. Chiar şi în 1945, când Jukov era în culmea gloriei, nu a existat niciodată niciun dubiu cu privire la faptul că, în relaţia dintre cei doi, figura dominantă era Stalin. Dezechilibrul din relaţia lor personală nu i-a împiedicat însă pe aceştia să formeze o echipă originală, productivă – echipă care avea să ducă Armata Roşie în pragul unei catastrofe totale înainte de a o duce la cea mai mare victorie din istorie.

Capitolul 6

Arhitectul dezastrului? Jukov și 22 iunie 1941

În vara anului 1941, Armata Roşie a suferit o serie de înfrângeri mai mari decât oricare dintre înfrângerile suferite de o altă armată în istorie. La câteva săptămâni după începutul invaziei germane împotriva Rusiei în ziua de 22 iunie 1941, Armata Roşie pierduse deja milioane de soldați. În câteva luni, a fost silită să se retragă la porţile Leningradului şi ale Moscovei. În toamna anului 1941, planul lui Hitler de a cuceri Rusia în urma unui război-fulger părea că va reuşi, iar existenţa Uniunii Sovietice ca stat independent atârna de un fir de păr.

Pentru biografia lui Jukov este esenţial faptul că, la 22 iunie, când a început dezastrul pentru Armata Roşie şi poporul sovietic, el era şeful Marelui Stat-Major şi principalul responsabil cu planificarea şi pregătirea ţării pentru anticipatul război cu Germania. La sfârşitul lunii iulie a anului 1941, Stalin l-a eliberat din funcţie şi l-a numit responsabil cu Frontul de Rezervă, care avea sarcina să organizeze o contraofensivă împotriva germanilor în regiunea Smolensk. În memorii, Jukov susţine că a fost înlăturat de la şefia Marelui Stat-Major nu pentru că nu făcuse faţă, ci pentru că îl înfuriase pe Stalin cu propunerea de a retrage trupele sovietice de la Kiev[1] – afirmaţie menită să-l distanţeze de pierderea unei jumătăţi de milion de soldaţi atunci când Germania a asediat capitala Ucrainei în

septembrie 1941. De fapt, numirea lui la conducerea Frontului de Rezervă nu a fost o pedeapsă din partea lui Stalin şi nici măcar o retrogradare. A fost o misiune importantă, care lui Jukov i-a făcut plăcere şi pe care a îndeplinit-o cu mult succes. Ofensiva de la Elnea din august–septembrie 1941, pe care a condus-o, a reprezentat chiar un prim punct de cotitură în conflictul sovieto-german. A fost prima victorie importantă a Armatei Roşii împotriva Wehrmachtului şi, lucrul cel mai important, a întârziat înaintarea germanilor spre Moscova cu câteva săptămâni.

Şef al Marelui Stat-Major

Jukov a fost numit şef al Marelui Stat-Major la 14 ianuarie, dar nu şi-a luat postul în primire decât la 1 februarie. În plus, a fost numit comisar adjunct al apărării, iar, la 15 martie, a primit îndatoriri suplimentare în ceea ce priveşte comunicaţiile militare, rezervele de combustibil, apărarea antiaeriană şi conducerea Academiei Marelui Stat-Major.[2] Noul statut de şef al Marelui Stat-Major i-a fost recunoscut şi prin alegerea lui ca membru supleant al Comitetului Central al Partidului Comunist (adică putea participa la şedinţe, dar nu putea vota) la a XVIII-a Conferinţă a partidului din februarie 1941. Teoretic, Comitetul Central era cel mai înalt organ de decizie al partidului; practic, acesta era dominat de Stalin şi de Biroul Politic. Deşi importantă pentru el personal, alegerea lui Jukov în Comitetul Central nu a însemnat foarte mult din punct de vedere politic, în calitatea lui de membru de partid. A fost însă foarte importantă ca simbol al unităţii dintre partid şi armată.

Devenit membru al elitei sovietice, Jukov a primit un apartament într-un bloc de lux de pe strada Granovskaia, o stradă lăturalnică, liniştită, vizavi de bulevardul care ducea la

Kremlin. Printre vecinii lui se numărau mareșalii Budionnîi și Timoșenko, iar Voroșilov, fostul comisar al apărării, locuia alături. Acesta avea să fie domiciliul familiei Jukov în următorii 20 de ani, locuinţa rămânând a lui chiar și în perioada de exil de după război.

În prima lună petrecută în calitate de șef al Marelui Stat-Major, Jukov a studiat îndeaproape activităţile acestuia. Era foarte mult de învăţat, iar nevoia lui de a-și însuși modul în care funcţiona Marele Stat-Major era tot mai mare cu fiecare zi. Până la izbucnirea războiului nu mai era mult, iar dovezile că Hitler se pregătea să atace se înmulţeau.

După semnarea Pactului germano-sovietic din august 1939, se părea că între Germania și Uniunea Sovietică va exista o cooperare permanentă. Între cele două state exista o colaborare intensă în plan politic, economic și militar. Uniunea Sovietică a devenit principalul furnizor de materii prime pentru economia de război germană. În schimb, Germania furniza mașini, bunuri finite și armament. Stalin a sprijinit apelurile la pace lansate de Hitler după cucerirea Poloniei, iar Führerul a oferit sprijin politic sovieticilor în timpul Războiul de Iarnă cu Finlanda. Germanii au primit permisiunea să-și creeze o bază pentru submarine pe teritoriul sovietic, la nord de Murmansk. Ambele părţi s-au abţinut de la atacuri propagandistice reciproce, spre deosebire de anii 1930, când sovieticii duseseră o adevărată cruciadă ideologică împotriva Germaniei naziste, iar naziștii îi identificaseră pe comuniști (și pe evrei) drept principalii lor inamici.

Relaţiile dintre Stalin și Hitler au început să se deterioreze în vara anului 1940, când Germania a cucerit Franţa. Stalin crezuse că al Doilea Război Mondial va fi o reluare a Primului Război Mondial, că germanii, britanicii și francezii se vor

împotmoli într-o luptă prelungită în Europa Occidentală. Acum, dictatorul sovietic avea în faţă un partener care domina Europa Continentală şi ameninţa să pună stăpânire şi pe Anglia. Deşi era pregătit să se alieze cu Hitler, Stalin nu avea încredere în el. Ca răspuns la creşterea pericolului german, în iulie 1940, sovieticii au ocupat statele baltice, Estonia, Letonia şi Lituania, şi s-au extins în România – operaţiunea din Basarabia în care fusese implicat Jukov pe vremea când conducea Regiunea Militară Kiev. De asemenea, Stalin a încercat să negocieze o împărţire a sferelor de influenţă din Balcani cu Germania şi cu aliata ei, Italia fascistă, condusă de Benito Mussolini. Această mişcare a fost respinsă de Hitler, care şi-a extins protecţia asupra României şi a cerut sovieticilor să înceteze cu acapararea de teritorii.

Acţiunile lui Stalin erau menite ca măsuri defensive şi ca preludiu la negocierile cu germanii în legătură cu încheierea unui nou pact. Hitler însă a considerat că acţiunile sovieticilor erau agresive, determinându-l să-şi reînnoiască planurile cu privire la cucerirea unui spaţiu vital în Răsărit – prin ocuparea şi colonizarea Rusiei.

Criza din relaţiile sovieto-germane s-a agravat în noiembrie 1940, când Stalin l-a trimis pe ministrul său de externe, Veaceslav Molotov, la Berlin să negocieze cu Hitler. Negocierile au eşuat atunci când sovieticii au refuzat oferta lui Hitler de a deveni parteneri secundari ai Axei Germania–Italia–Japonia. Văzând că i se respinge oferta, la 18 decembrie 1940, Hitler a emis directiva cu privire la Operaţiunea Barbarossa – numele codificat al invaziei URSS.[3]

Informaţii referitoare la un apropiat atac german se primeau cu ţârâita la Moscova încă de la mijlocul anului 1940, din diferite surse – militare, politice şi diplomatice. În prima parte

a anului 1941, când germanii au început să se pregătească activ de invazie, pârâul de informaţii a devenit un şuvoi şi apoi un potop. Jukov nu era la curent cu toate lucrurile care îi erau aduse la cunoştinţă lui Stalin, dar primea în mod regulat informaţii de la sursa cea mai autorizată: serviciul de informaţii al armatei sovietice.[4]

Cunoscut în general prin acronimul său rus, GRU (Glavnoe Razvedîvatelnoe Upravlenie – Direcţia Principală de Informaţii), serviciul de informaţii al armatei sovietice era un departament al Marelui Stat-Major. În 1941, era condus de generalul F.I. Golikov, adjunct al şefului Marelui Stat-Major. Lui Jukov nu i se trimiteau toate informaţiile pe care le obţinea GRU, dar le primea pe cele mai importante, iar rezumatele informative ale lui Golikov despre masarea forţelor inamice de-a lungul frontierei sovietice erau de cea mai mare importanţă pentru planurile de război şi pregătirile militare ale sovieticilor.

Pe 10 martie, Golikov le-a prezentat lui Stalin, Jukov şi Timoşenko un raport cu privire la capacitatea armatei germane. După estimările sovieticilor, în septembrie 1940, germanii aveau 228 de divizii, inclusiv 15–17 divizii de tancuri şi 8–10 divizii motorizate. Şase luni mai târziu, germanii aveau 263 de divizii, inclusiv 20 de tancuri şi 20 motorizate. În aceeaşi perioadă, a avut loc un transfer important de divizii (10%) din Occident în Europa de Est, unde erau concentrate acum 47% din totalul forţelor germane. Deosebit de important pentru sovietici era faptul că forţele germane din estul Europei fuseseră repoziţionate şi erau concentrate acum în sud-est (adică în faţa Ucrainei).

La 20 martie, Golikov a prezentat un rezumat al rapoartelor informative care arăta că un atac german împotriva URSS urma să aibă loc în primăvara anului 1941. Golikov observa că majoritatea acestor informaţii veneau de la surse anglo-americane

şi conchidea că „momentul cel mai probabil al începerii unei acţiuni militare împotriva URSS este după victoria împotriva Angliei sau după încheierea unei păci onorabile între aceasta şi Germania. Zvonurile şi documentele conform cărora un război împotriva URSS este inevitabil în primăvara acestui an trebuie considerate o dezinformare emanată de la spionajul englez sau poate chiar de la cel german". Raportul lui Golikov a fost criticat de mulţi, inclusiv de Jukov, insinuându-se că şeful serviciului de informaţii îi spunea lui Stalin ce dorea acesta să audă. Totuşi următorul rezumat informativ al lui Golikov prezenta într-un mod mai obiectiv datele cu privire la concentrarea de forţe germane şi aliate de-a lungul frontierei sovietice. La 4 aprilie, acesta a raportat că mutarea trupelor germane din vest spre est continua, fiind transferate inclusiv 6 noi divizii de infanterie şi 3 de tancuri. La 16 aprilie, Golikov a raportat că, în Prusia Orientală şi în teritoriul polonez ocupat de Germania, erau 78 de divizii, remarcând de asemenea că existau informaţii cu privire la evacuarea familiilor ofiţerilor germani din zona Varşovia. În raportul lui Golikov din 26 aprilie se arăta că, în acel moment, la frontiera sovietică, erau 95–100 de divizii germane. Pe 5 mai, numărul lor estimativ ajunsese la 103–107, iar pe 15 mai, la 114–119, cu 23–24 de divizii masate în faţa Regiunii Militare Speciale Baltice, 30 de divizii în faţa Regiunii Militare Speciale Vest, 33–36 de divizii în faţa Regiunii Militare Speciale Kiev. Pe 31 mai, Golikov a raportat că, la frontiera sovietică, se aflau 120–122 de divizii germane, observând o întărire semnificativă a flancului drept al germanilor (în faţa Ucrainei), ca urmare a eliberării unităţilor implicate în invazia Greciei şi a Iugoslaviei în aprilie 1941. În acelaşi timp, Golikov nota că germanii aveau încă 122–126 de divizii desfăşurate împotriva britanicilor (în toate teatrele de război, inclusiv în Africa de Nord

și în Mediterana) și presupunea că aveau mai departe în vedere o invazie a Angliei.[5]

În mod surprinzător, sovieticii nu au văzut aceste evoluții de rău augur ca pe o amenințare *imediată*. Explicația acestui paradox evident este aceea că sovieticii aveau o opinie exagerată despre efectivele armatei germane, considerând că ajunseseră la 300 de divizii în primăvara anului 1941, când cifra reală era în jur de 200. Din această perspectivă, cele 120 de divizii pe care sovieticii estimau că germanii le concentraseră împotriva lor nu erau nici prea multe, nici la nivelul așteptat în ajunul unei invazii.[6]

Ca răspuns la concentrarea de forțe germane, sovieticii și-au continuat propriile pregătiri militare. Unul dintre primele documente ale Marelui Stat-Major care poartă semnătura lui Jukov este MP-41, *Mobilizaționnîi plan 1941*. Datând de la mijlocul lui februarie 1941, acesta era un plan de creștere a efectivului Armatei Roșii de la puțin peste 4 milioane de soldați la mai mult de 8 milioane. Dintre cele 300 de divizii planificate a fi create, 60 erau divizii de tancuri și 30 de motorizate, fiind organizate în 30 de corpuri mecanizate de câte trei divizii. Grosul acestei forțe (6,5 milioane de soldați) avea să se găsească în regiunile militare de vest ale URSS. Planul de mobilizare implica chemarea sub arme a unui număr de aproximativ 5 milioane de rezerviști, inclusiv 600 000 de ofițeri și 885 000 de subofițeri. Nu este clar când sperau sovieticii să termine mobilizarea, dar în mod sigur nu înainte de sfârșitul anului 1941. Până la urmă, în iunie, în momentul în care germanii au atacat URSS, Armata Roșie avea cele 300 de divizii – inclusiv 198 de pușcași, 61 de tancuri, 31 motorizate și 13 de cavalerie – dar multe dintre acestea aveau un efectiv insuficient, iar numărul total al militarilor era cu un milion mai mic decât cel prevăzut. În regiunile de vest au fost desfășurați aproape 3 milioane de soldați,

cei mai mulţi fiind în sud-vest, unde erau 97 de divizii, inclusiv 27 de divizii de tancuri.[7]

MP-41 era un plan la care Marele Stat-Major lucrase încă din vara anului 1940, astfel încât este puţin probabil ca Jukov, recent numit în funcţie, să fi avut o contribuţie considerabilă la elaborarea lui. Probabil că a avut un cuvânt mai greu de spus în revizia planului de război al sovieticilor din 8 martie 1941, dar schimbările aduse planului existent – datând din octombrie 1940 – nu erau mari. Conform planului din martie, se estima că germanii aveau 260 de divizii, aproximativ 110 fiind desfăşurate împotriva Uniunii Sovietice. Se considera că, după încheierea războiului cu Marea Britanie, germanii aveau să poată folosi împotriva URSS 200 de divizii, sprijinite de alte 70 de divizii din România, Ungaria şi Finlanda. Pentru a face faţă atacului, sovieticii plănuiau să desfăşoare cel puţin 250 de divizii în regiunile de vest. Esenţial era faptul că, în planul din martie, la fel ca în cel din octombrie, se presupunea că atacul german principal avea să se dea în sud, deşi un atac în nord, din Prusia Orientală, nu era exclus. Riposta plănuită de sovietici urma să constea într-o contraofensivă puternică executată dinspre Ucraina spre sudul Poloniei.[8]

Se pare că, la mijlocul lunii mai a anului 1941, a fost elaborată o nouă versiune a planului sovietic de război. Proveniența și statutul acestui document reprezintă însă o chestiune complicată și controversată. Datat 15 mai 1941, documentul respectiv a fost scris de mână de generalul A.M. Vasilevski, pe atunci adjunct al şefului secţiei de operaţii, şi corectat de Vatutin, superiorul lui direct. I s-a dat titlul „Consideraţii cu privire la planul de desfăşurare strategică a forţelor armate ale Uniunii Sovietice în cazul unui război cu Germania şi aliaţii acesteia" şi a fost semnat în numele lui Timoşenko şi Jukov – de unde și denumirea des întrebuințată, dar inexactă de „Planul

Jukov". În esență, planul din mai era identic cu cele din octombrie 1940 și martie 1941: trebuia să se amortizeze atacul german și apoi să se contraatace în teatrul principal de operații cu scopul de a distruge grosul forțelor inamice și de a duce războiul pe teritoriu străin. (A se vedea harta 5.) În planul din mai era însă un element nou, care a constituit subiectul multor discuții – o propunere de atac preventiv:

> Având în vedere faptul că își menține în momentul de față armata, inclusiv trupele din spatele frontului, în stare de mobilizare, Germania are posibilitatea să-și desfășoare forțele înaintea noastră și să atace pe neașteptate.
>
> Pentru a preveni acest lucru (și a distruge armata germană), consider că este necesar să nu se permită sub nicio formă comandamentului german să preia inițiativa, inamicul să fie împiedicat să se desfășoare, iar armata germană să fie atacată în momentul în care este încă în faza de desfășurare și nu a reușit să creeze un front sau să-și coordoneze diferitele arme. Obiectivul strategic al Armatei Roșii va fi acela de a distruge forța principală a armatei germane de la sud de Demblin. […] Forțele Frontului de Sud-Vest vor executa lovitura principală pe direcția Cracovia–Katowice, izolând Germania de aliații ei din sud. Forțele din flancul stâng al Frontului de Vest vor executa o lovitură de sprijin în direcția Sedlec–Demblin, cu scopul de a ține sub control dispozitivul din Varșovia și de a ajuta Frontul de Sud-Vest să distrugă trupele inamice din Lublin. Se va realiza o apărare activă împotriva Finlandei, Prusiei Orientale, Ungariei și României și se vor face pregătiri pentru un atac împotriva României în condiții favorabile.

Documentul se încheia cu cererea ca Stalin să permită mobilizarea și concentrarea „la timp" și „în secret" a armatelor de rezervă ale Înaltului Comandament.[9]

HARTA 5. *Planul sovietic de război ofensiv împotriva Germaniei (mai 1941)*

Doctrina ofensivă a Armatei Roşii şi pregătirile acesteia pentru purtarea unui război ofensiv împotriva Germaniei din momentul în care aveau să înceapă ostilităţile i-au făcut pe unii istorici să creadă că Stalin intenţiona să lanseze o lovitură preventivă împotriva lui Hitler în vara anului 1941. Conform acestei opinii, ceea ce nu s-a spus despre cele întâmplate pe 22 iunie 1941 este că Armata Roşie a fost prinsă pe picior greşit de invazia germană nu fiindcă a fost luată prin surprindere, ci fiindcă era în toiul propriilor pregătiri de atac. Este oare acest plan din mai 1941 dovada de netăgăduit pe care o caută susţinătorii ipotezei loviturii preventive? O problemă ar fi că, deşi documentul îi era adresat lui Stalin, nu se ştie dacă i-a fost sau nu i-a fost trimis. După ce existenţa planului din mai a ajuns la cunoştinţa publicului la începutul anilor 1990, s-a afirmat că Jukov şi Timoşenko au vorbit cu Stalin despre el, dar aceste afirmaţii aveau caracter retrospectiv. Povestea cel mai des întâlnită care derivă din aceste afirmaţii destul de dubioase făcute după consumarea unui fapt leagă versiunea din martie 1941 a planului, refăcută de Vasilevski în luna mai, de o cuvântare secretă rostită de Stalin la 5 mai 1941 în faţa a 2 000 de absolvenţi ai academiilor de stat-major ale Armatei Roşii. Pe atunci, era normal ca toate comentariile cu caracter public sau semipublic ale lui Stalin să fie amplu difuzate în Uniunea Sovietică. De astă dată însă, nu s-a publicat niciun text, ci numai un scurt reportaj în *Pravda*, a doua zi, sub titlul „Trebuie să fim pregătiţi să facem faţă oricărei surprize”:

> În cuvântul său, tovarăşul Stalin a acordat atenţie schimbărilor profunde care au avut loc în Armata Roşie în ultimii ani şi a subliniat că, având în vedere experienţa războiului modern, organizarea acesteia a cunoscut transformări importante. De asemenea, armata a fost substanţial reînzestrată. Tovarăşul Stalin i-a felicitat pe ofiţerii care au absolvit academiile militare şi le-a urat mult succes în munca lor.[10]

Nu este de mirare că au început să circule zvonuri despre ce ar mai fi putut să le spună Stalin absolvenților. Conform unuia dintre ele, Stalin i-ar fi avertizat că avea să înceapă cu siguranță un război cu Germania; conform altuia, el ar fi susținut necesitatea unui război ofensiv pentru extinderea orânduirii socialiste. Versiunea pe care sovieticii au lăsat-o să ajungă la cunoștința germanilor a fost aceea că Stalin a vorbit despre un nou compromis cu Hitler. Adevărul, așa cum se întâmplă de obicei, era mai prozaic decât zvonurile. Așa cum reiese din textul cuvântării lui Stalin, care a ieșit la lumină în 1995, tema lui principală a fost, așa cum afirmaseră cei de la *Pravda,* reforma, reorganizarea și reînzestrarea Armatei Roșii. Totuși cuvântarea a conținut și o serie de amănunte despre reforme și despre forța numerică a Armatei Roșii – genul de informații care nu erau destinate publicului larg în ajunul unui război.

După ceremonia de absolvire, a avut loc, la Kremlin, o recepție la care Stalin, ca de obicei, a propus mai multe toasturi. Câteva dintre remarcile lui de dinaintea toasturilor s-au păstrat pentru posteritate. După cum afirmă în jurnalul său Gheorghi Dimitrov, liderul Internaționalei Comuniste, Stalin „era într-o dispoziție excepțional de bună" și a spus că „politica noastră de pace și securitate este în același timp o politică de pregătire pentru război. Nu există apărare fără ofensivă. Armata trebuie să fie instruită în spirit ofensiv. Trebuie să ne pregătim de război". Un alt observator își amintește că Stalin a spus: „Să te aperi bine înseamnă să ataci. Ofensiva este cea mai bună apărare." Potrivit documentelor oficiale, Stalin a mai afirmat:

> Politica de pace este un lucru bun. Până acum, am promovat o linie bazată pe apărare. […] Iar acum, când armata noastră a fost refăcută și a fost înzestrată din plin cu echipament modern de luptă, când am devenit mai puternici, acum este necesar să trecem de la defensivă la ofensivă. În apărarea țării

> noastre trebuie să acţionăm ofensiv. De la defensivă să trecem la o doctrină militară a acţiunilor ofensive. Instruirea, propaganda, agitaţia, presa noastră trebuie să sufere o transformare în spirit ofensiv. Armata Roşie este o armată modernă, iar o armată modernă este o armată ofensivă.[11]

Se bănuieşte că, după ce au ascultat cuvântarea şi toasturile lui Stalin, Jukov şi Timoşenko au hotărât să ceară un plan de acţiune preventivă. În acest moment, povestea planului din mai se împarte în două direcţii: un grup de istorici susţine că Stalin a respins planul, iar altul afirmă că l-a acceptat şi a ordonat să se înceapă pregătirile pentru executarea unui atac preventiv la sfârşitul verii anului 1941. S-ar putea să nu aflăm niciodată dacă Stalin a văzut planul din mai şi ce părere a avut despre el, dar documentul respectiv ne poate ajuta să înţelegem ce gândeau Jukov şi Timoşenko, căci Vasilevski nu ar fi elaborat niciodată un astfel de document fără a primi ordin de la superiori. Dar, aşa cum afirma istoricul Evan Mawdsley, Jukov şi Timoşenko nu se gândeau probabil la un atac preventiv imediat, ci doreau să pună Armata Roşie în situaţia de a „o lua înaintea germanilor *la un moment dat, în viitor,* când aceştia se vor afla în ultimele faze ale pregătirii unui atac împotriva URSS, şi *nu înainte*"[12]. Când avea să vină acel moment, planul din mai nu specifica, dar, aşa cum am văzut, rapoartele informative ale GRU arătau că atacul german nu era iminent. Între timp, Jukov şi Timoşenko erau preocupaţi să grăbească punerea în aplicare a planurilor de mobilizare şi poate că documentul lui Vasilevski a avut scopul – şi a fost folosit – să-l convingă pe Stalin să accelereze mobilizarea. În orice caz, în urma întocmirii planului din mai, nu s-a întâmplat nimic deosebit. Creşterea constantă a efectivelor Armatei Roşii a continuat, dar armatele de rezervă ale Înaltului Comandament nu au fost, în niciun moment, mobilizate în secret cu scopul de a

pregăti un atac preventiv. Printre măsurile luate în vederea mobilizării s-au numărat următoarele:

- din februarie 1941, au început să se formeze trei comandamente de front (grupuri de armate) – Nord-Vest, Vest și Sud-Vest – în regiunile militare speciale Baltica, Kiev și Vest;
- la 8 martie, s-a luat decizia să fie chemați sub arme 900 000 de rezerviști;
- în mai, 13 regiuni militare au primit ordin să mute 28 de divizii, 9 comandamente ale unor corpuri de armată și 4 comandamente ale unor armate (16, 19, 21 și 22) din zonele interioare în zonele de frontieră;
- la 20 mai, regiunilor de la graniță li s-a cerut să elaboreze planuri detaliate de apărare a frontierelor de stat;
- la 27 mai, regiunile de la graniță au primit ordin să construiască posturi de comandă pe teren;
- la începutul lui iunie, au fost mobilizați 800 000 de rezerviști sub pretextul desfășurării unor ample exerciții de instruire;
- în iunie, 38 500 de oameni au fost trimiși în zonele fortificate din regiunile de la graniță;
- în 12–15 iunie, regiunile militare au primit ordin să-și mute forțele la frontieră;
- la 19 iunie, comandamentele regiunilor militare au primit ordin să se mute la noile posturi de comandă. S-a dat de asemenea ordin regiunilor militare să camufleze țintele și să disperseze avioanele.[13]

Aceste măsuri erau într-adevăr foarte ample, dar, așa cum sublinia istoricul Evan Mawdsley, nu erau nici pe departe suficiente pentru a da lovitura preventivă prevăzută în proiectul de plan din mai.[14]

În această perioadă, Jukov s-a întâlnit în mod regulat cu Stalin în biroul lui de la Kremlin. Conform agendei, Stalin l-a văzut pe Jukov de 26 de ori între 1 februarie şi 21 iunie 1941. De fiecare dată, cu o singură excepţie, Jukov a fost însoţit de Timoşenko. Una dintre cele mai lungi întrevederi (de peste trei ore) a avut loc la 24 mai, când, alături de Jukov şi Timoşenko, în biroul lui Stalin s-au aflat şi alţi ofiţeri superiori, printre care Vatutin şi Pavlov, şeful Regiunii Militare Vest. S-a afirmat că aceasta ar fi fost întâlnirea la care s-a decis executarea unui atac preventiv împotriva Germaniei în vara anului 1941, dar este mult mai probabil ca, în timpul ei, să fi avut loc o discuţie despre măsurile de mobilizare în curs de aplicare. Mai mult chiar, Stalin nu s-a mai întâlnit cu Jukov, Timoşenko sau ceilalţi generali ai lui în următoarele zece zile, comportament care nu se potriveşte cu o decizie atât de importantă ca începerea unui război cu Germania.[15]

Până la urmă, nu există nicio dovadă că Stalin ar fi dorit sau ar fi intenţionat să înceapă un război împotriva lui Hitler în vara anului 1941 (dacă este posibil să fi avut în vedere acest lucru pentru 1942, când pregătirile militare ale sovieticilor ar fi fost încheiate, este o cu totul altă chestiune). Dimpotrivă, el s-a luptat să evite războiul cât mai mult cu putinţă – mult prea mult după opinia multor analişti militari, inclusiv a lui Jukov. Până în ultima zi de pace, Stalin a continuat să creadă că va putea să mai amâne războiul vreo câteva luni şi că, atunci când germanii vor ataca, apărarea sovietică va rezista, dând timp armatei să se pregătească pentru contraofensivă.

Numărătoarea inversă până la război

Deşi sovieticii erau optimişti în privinţa iminenţei unui atac german, pe tot parcursul lunii iunie, s-au înmulţit dovezile că o astfel de ofensivă ar putea avea loc mai devreme decât

îşi imaginau. De la regiunile aflate la frontiera de vest veneau informaţii amănunţite cu privire la pregătirile pe care le făceau germanii în vederea unei invazii. Deosebit de neliniştitoare erau informațiile potrivit cărora și Finlanda și România se pregăteau de război.[16] Între timp, pe frontul politic, germanii respingeau cu dispreț aluziile conform cărora sovieticii erau interesaţi de noi negocieri între cele două state. Aceste aluzii luaseră forma unei declarații din 13 iunie a agenției sovietice de presă TASS, care nega zvonurile privind iminența unui război între URSS și Germania. URSS, spunea TASS, rămânea fidelă pactului de neagresiune sovieto-german, la fel ca Germania, iar informaţiile contrare erau minciuni şi provocări. În declaraţie se nega faptul că Germania formulase noi revendicări faţă de URSS, dar se lăsa a se înţelege că, dacă era nevoie, ar putea avea loc negocieri. În zilele de pace care au mai rămas, sovieticii le-au mai făcut germanilor o serie de oferte de conciliere, dar Berlinul a continuat să tacă.[17] La 15 iunie, ultimul raport al GRU confirma faptul că avusese loc un transfer masiv de forţe germane spre est și că, în acel moment, de-a lungul frontierei sovietice, Wehrmachtul avea desfășurate 120–122 de divizii, o mare parte dintre acestea fiind concentrate în sud-vest.[18]

În memoriile sale, Jukov afirmă că, văzând pericolul din ce în ce mai mare, el şi Timoşenko s-au dus la Stalin în ziua de 14 iunie ca să-l îndemne să alerteze forţele de la frontieră şi să autorizeze desfăşurarea mai multor unităţi în apropierea acesteia – măsuri care ar fi întărit apărarea necesară desfășurării în siguranță a mobilizării totale atunci când ar fi izbucnit războiul. Stalin s-a opus însă, spunând că toate aceste acţiuni ar fi fost considerate o provocare şi că, în orice caz, forţele de la graniță erau deja suficient de numeroase. „Am plecat de la Kremlin cu inima grea", își amintește Jukov. „Am hotărât să mă

plimb puţin. Eram foarte deprimat. În Grădina Alexandrov de lângă zidul Kremlinului, copiii se zbenguiau fără absolut nicio grijă. M-am gândit la fetiţele mele şi mi-am dat seama ce responsabilitate imensă aveam faţă de copiii noştri, faţă de viitorul lor, faţă de întreaga ţară."[19] Impresionantă poveste, atâta doar că nu este sigur dacă o astfel de întrevedere a avut loc. Conform agendei lui Stalin, Jukov şi Timoşenko au fost la el pe 11 şi pe 18 iunie, dar nu şi între aceste date. Nu există documente din acea perioadă – ci doar afirmaţii ulterioare – care să ateste că Jukov şi Timoşenko, şi cu atât mai puţin Stalin, şi-ar fi dat seama de iminenţa ameninţării germane, cel puţin nu până în ajunul invaziei. La 19 iunie, Jukov a ordonat comandamentelor fronturilor de vest să se mute la posturile de comandă avansate, dar le-a dat ca termen 23 iunie – adică prima zi de după atacul efectiv al germanilor.

Discuţiile istoricilor pe această temă s-au concentrat asupra unor chestiuni precum incapacitatea lui Stalin de a interpreta corect informaţiile sau convingerea lui fermă că Hitler nu va ataca Rusia înainte să termine cu Marea Britanie. Aceste considerente sunt valabile, dar motivul cel mai important pentru care Stalin a refuzat să dea crezare avertismentelor cu privire la atacul iminent al germanilor a fost altul: el nu a crezut că va conta foarte mult dacă se înşela, iar Hitler îl va lua prin surprindere.[20] Nici Stalin şi nici Marele Stat-Major nu credeau că germanii vor ataca cu un efectiv masiv chiar din prima zi a războiului. Aşa cum spune Jukov în memorii, sovieticii se aşteptau ca ostilităţile să înceapă cu lupte relativ minore la frontieră, care aveau să dureze câteva zile. În această perioadă, cele două tabere aveau să-şi mobilizeze şi apoi să-şi angajeze în luptă forţele principale. La fel ca Stalin, Jukov şi Marele Stat-Major erau perfect convinşi că apărarea de la frontieră va rezista în această

fază iniţială a războiului şi că, astfel, vor avea suficient timp să încheie mobilizarea restului Armatei Roşii pentru a putea executa plănuita contraofensivă.

În seara zilei de 21 iunie, Purkaev, fostul şef de stat-major al lui Jukov de la Kiev, i-a dat telefon şi i-a spus că un dezertor german îi avertizase că trupele germane se deplasau spre poziţiile de plecare şi că atacul urma să înceapă a doua zi.[21] Probabil că această singură întâmplare nu a provocat prea multă îngrijorare; trebuie să fi fost şi alţi stimuli care au declanşat acţiunile următoare. De fapt, este foarte posibil ca însuşi Stalin să fi instigat la acţiune. El era singurul care primea toate informaţiile, nu numai de la GRU, ci şi de la alte agenţii de informaţii, precum şi din surse politice şi diplomatice. Lui Stalin trebuie să-i fi fost limpede faptul că atacul era posibil cu adevărat, chiar dacă el îşi dorea altceva. La ora 20.50, Jukov şi Timoşenko au început o întrevedere de o oră şi jumătate cu Stalin în biroul acestuia de la Kremlin.[22] În urma acesteia a fost emisă o directivă adresată regiunilor militare Leningrad, Baltică, Vest şi Kiev, prin care acestea erau avertizate că, pe 22 sau 23 iunie, era posibil să se producă un atac-surpriză din partea germanilor. Aceste regiuni au primit ordin să evite orice acţiune provocatoare, dar să-şi pună forţele pe picior de luptă. Directiva a fost trimisă regiunilor respective la scurt timp după miezul nopţii de 21 spre 22 iunie.

Operaţiunea Barbarossa

Invazia Uniunii Sovietice de către armata germană a început chiar înainte de a se crăpa de ziuă. În fruntea atacului, de-a lungul unui front de 1 600 km, se aflau 152 de divizii germane, sprijinite de 14 divizii finlandeze în nord şi 14 divizii româneşti în sud. Ulterior, acestei forţe de 3,5 milioane de oameni aveau să i se alăture armate din Ungaria şi Italia, Divizia

Albastră din Spania, unități din Croația și Slovacia, precum și unități de voluntari recrutați de naziști din toate țările europene ocupate de ei.

Forța de atac era organizată în trei mari grupuri de armate: Grupul de Armate Nord a atacat dinspre Prusia Orientală și și-a continuat înaintarea spre Leningrad, de-a lungul țărmului Mării Baltice; Grupul de Armate Centru a înaintat spre Minsk, Smolensk și Moscova; Grupul de Armate Sud s-a îndreptat spre Ucraina și capitala acesteia, Kiev. Contrar așteptărilor sovieticilor, atacul german principal s-a dat la nord de Mlaștinile Pripeat, în direcția Leningrad și Moscova. Numele de cod al invaziei, Barbarossa, a fost ales în onoarea lui Frederic I („Barbă Roșie"), împăratul Sfântului Imperiu Roman care, în secolul al XII-lea, a condus o cruciadă la locurile sfinte pentru a le elibera de sub stăpânirea musulmanilor. (A se vedea harta 6.)

Obiectivele strategice ale invaziei fuseseră stabilite de Hitler în directiva sa din 18 decembrie 1940:

> Wehrmachtul trebuie să fie pregătit să învingă Rusia Sovietică în urma unei campanii rapide… Grosul armatei [Roșii] staționat în vestul Rusiei trebuie nimicit prin operații îndrăznețe, care presupun pătrunderea rapidă, în adâncime a blindatelor din avangardă, iar retragerea elementelor capabile de luptă în interiorul Rusiei trebuie împiedicată… Obiectivul final al operațiunii îl constituie crearea unei bariere defensive împotriva Rusiei de-a lungul fluviului Volga până la Arhanghelsk.

Intenția germanilor era să aplice în mare măsură aceeași tactică pe care o aplicaseră în Polonia și Franța. Coloanele concentrate de blindate aveau să străpungă apărarea inamică și să atace forțele sovietice pe la spate. Tancurile germane aveau să fie urmate de divizii de infanterie cu misiunea de a distruge forțele încercuite ale inamicului și de a proteja teritoriul ocupat.

HARTA 6. *Operațiunea Barbarossa (iunie–decembrie 1941)*

Mai mult chiar, germanii plănuiseră să ducă în Rusia un *Vernichtungskrieg* – un război de distrugere, de exterminare. Nu numai Armata Roșie trebuia distrusă, ci și întregul regim sovietic comunist. Conform ideologiei naziste antisemite, Uniunea Sovietică era un stat iudeo-bolșevic – un regim comunist aflat sub controlul și sub influența evreilor. Ideologia rasistă a naziștilor definea popoarele slave din Rusia drept o rasă inferioară de *Untermenschen*, oameni inferiori. Spre deosebire de evrei, slavii nu erau vizați de naziști pentru exterminare sau expulzare, ci erau destinați să fie slugi și sclavi.

Războiul pe care Hitler voia să-l poarte împotriva Rusiei era unul ideologic. „Războiul împotriva Rusiei", le-a spus el generalilor săi în martie 1941, „nu poate fi dus în mod cavaleresc; este o luptă între divergențe ideologice și rasiale, care se va purta cu o cruzime fără precedent, fără milă și fără răgaz." În acest scop, Hitler a emis mai multe decrete care îi scuteau pe soldații germani de pedeapsă pentru atrocitățile pe care le-ar putea comite în Rusia, ordonându-le să-i execute pe comuniști pe loc. În aceste ordine se afla germenul Holocaustului, care a început cu executarea de către germani, în 1941–1942, a peste un milion de evrei sovietici. Tot ele au stat la originea tratamentului sălbatic aplicat de germani prizonierilor de război sovietici, dintre care trei milioane au murit în captivitate în condiții cumplite, din cauza înfometării, a bolilor și a abuzurilor.

În timp ce Moscova a început să primească detalii despre atac, Jukov și Timoșenko s-au întors la biroul lui Stalin la ora 5.45. Au rămas acolo aproape trei ore, iar la 7.15 a fost emisă a doua directivă, în care li se ordona trupelor să distrugă forțele inamicului care trecuseră frontiera, dar să nu treacă la rândul lor frontiera fără ordin special. Aviația a fost instruită să execute atacuri împotriva forțelor aeriene și terestre ale

inamicului, să lanseze lovituri asupra teritoriului german pe o adâncime de 100–150 km, dar să nu survoleze teritoriile Finlandei şi României fără ordin special. La ora 9.15, s-a dat a treia directivă, în care se spunea că atacurile principale ale germanilor erau concentrate în regiunea Suvalki, de la frontiera lituaniană din nord-vest, şi în regiunea Zamostie, de la sud de Mlaştinile Pripeat. Deşi, în aceste zone, „inamicul a repurtat un succes considerabil… în celelalte sectoare a fost înfrânt, suferind pierderi grele". Drept reacţie, fronturile de Nord-Vest şi Vest au primit ordin să atace inamicul în regiunea Suvalki şi să ocupe teritoriul inamic până la 24 iunie. În acest scop, Frontul de Vest a primit ordin să desfăşoare două corpuri mecanizate şi să execute un puternic contraatac asupra flancului şi ariergărzii grupării germane de la Suvalki. În sud, Frontul de Sud-Vest a primit ordin să atace, să încercuiască şi să distrugă forţele inamicului din regiunea Zamostie, după care să se îndrepte spre Lublin – aflat la 100 km vest de graniţa sovietică – şi să ocupe regiunea respectivă până la 24 iunie. În această operaţie urmau să fie desfăşurate cinci corpuri mecanizate, împreună cu întreaga aviaţie a Frontului de Sud-Vest.[23] Directiva a treia semăna foarte mult cu scenariul avut în vedere în cadrul jocurilor de război din ianuarie şi în planurile de război din martie şi mai, exceptând faptul că, în sud, contraofensiva era ceva mai puţin ambiţioasă şi urma să înceapă imediat, nu după o perioadă de pregătire şi mobilizare.

În memoriile sale, Jukov s-a străduit să se distanţeze de directiva a treia. Conform versiunii lui, Stalin îi telefonase pe 22 iunie, la ora 13 şi îi ordonase să pornească imediat spre Kiev şi spre Frontul de Sud-Vest în calitate de reprezentant al Înaltului Comandament. „La sfârşitul zilei, eram la Comitetul Central al Partidului Comunist Ucrainean de la Kiev, unde mă aştepta

Hrușciov." Jukov afirmă că, după ce a sosit la comandamentul Frontului de Sud-Vest, i-a telefonat Vatutin, care i-a spus de a treia directivă și de ordinul lui Stalin de a-și pune semnătura pe ea. Dacă ar fi fost după el, susține Jukov, ar fi așteptat ca situația să se limpezească înainte să ordone contraatacurile.[24] Problema cu această variantă este că, în agenda lui Stalin, este menționată prezența lui Jukov, alături de alți ofițeri superiori, la o ședință între orele 14 și 16. Probabil că, la această ședință, s-a discutat nu numai despre situația de pe front, ci și despre chestiunea aplicării planurilor elaborate mai de mult cu privire la executarea unor contraofensive. Mai mult chiar, după cum afirmă Bagramian în memoriile sale, Jukov a sosit la comandamentul Frontului de Sud-Vest abia după ce s-a primit directiva a treia.[25]

Jukov voia să se distanțeze de această directivă deoarece aplicarea ei a avut consecințe dezastruoase, dar, date fiind tendințele lui ofensive, nu avem motive să presupunem că nu a fost întru totul de acord cu măsurile prevăzute în aceasta. Într-adevăr, este greu să înțelegem ce sens ar fi avut să fie trimis el – șeful Marelui Stat-Major – în Ucraina, într-un moment critic dacă nu pentru a urmări desfășurarea amplei contraofensive autorizate de a treia directivă. Marele Stat-Major anticipase de mult că Ucraina va deveni principalul teatru de operații și acolo fusese concentrat grosul forțelor sovietice. Probabil că Jukov ceruse să meargă el la Frontul de Sud-Vest – pe care îl comandase în trecut – ca să ajute la aplicarea planurilor pe care le elaborase chiar el. Șederea lui a fost oricum scurtă. În după-amiaza zilei de 26 iunie, era înapoi la Moscova, în biroul lui Stalin.[26]

În timp ce Jukov era în Ucraina, încercarea de contraofensivă a Frontului de Sud-Vest a eșuat, deși contraatacul a întârziat pentru puțină vreme înaintarea germanilor în Ucraina. Nu era de mirare, deoarece atacul lansat de aceștia în Ucraina a fost

relativ timid, iar Frontul de Sud-Vest era extrem de redutabil la graniţa de vest, constând în patru armate, opt corpuri mecanizate, şapte corpuri de puşcaşi şi un corp aeropurtat. Cu Frontul de Vest, unde Pavlov a înfruntat cele mai puternice forţe ale germanilor, lucrurile au stat cu totul altfel. Ulterior, Jukov l-a criticat aspru pe Pavlov, mai ales în legătură cu faptul că pierduse controlul forţelor de la frontieră. Cea mai mare problemă cu care se confrunta Pavlov erau însă ordinele Marelui Stat-Major de aplicare a directivei a treia, care îi cerea să-şi trimită forţele din eşalonul al doilea în punga de la Białystok, care pătrundea spre centrul Poloniei. Acest lucru i-a expus forţele unei ample manevre de dublă încercuire executate de germani, care au închis cercul la est de Minsk – în urma acestei operaţii, au fost prinse în capcană 30 de divizii ale Armatei Roşii, fiind făcuţi prizonieri 400 000 de soldaţi. Când Minskul a căzut în mâinile germanilor, la sfârşitul lui iunie, Frontul de Vest al lui Pavlov – a doua grupare ca mărime a Armatei Roşii – a încetat propriu-zis să mai existe. (A se vedea harta 7.)

În acest context, Stalin l-a chemat de urgenţă pe Jukov la Moscova. După cum afirmă Jukov, Stalin a fost la Comisariatul pentru Apărare de două ori în ziua de 29 iunie şi, „în ambele rânduri, a reacţionat violent la situaţia care se crease pe direcţia strategică vestică”[27]. Un alt martor al acestor evenimente a fost Anastas Mikoian, membru al Biroului Politic, care aminteşte în memoriile sale că, atunci când Jukov nu a fost în stare să spună ce pierderi s-au produs, Stalin s-a răstit la el: „Ce face Marele Stat-Major? Ce face şeful Statului-Major dacă îşi pierde cumpătul în primele zile ale războiului, nu ţine legătura cu forţele lui, nu reprezintă pe nimeni şi nu comandă pe nimeni?” După cum afirmă Mikoian, Jukov „a izbucnit în lacrimi şi a fugit într-o altă încăpere, iar Molotov s-a dus după el… 5–10 minute mai târziu,

HARTA 7. *Bătăliile de la graniță (22 iunie–9 iulie 1941)*

Molotov s-a întors împreună cu Jukov, care părea a fi calm, dar tot avea lacrimi în ochi"[28]. Deși este greu de crezut, fiind probabil inventată ca parte a atacului lansat de Hrușciov împotriva lui Jukov și destinată să-l discrediteze pe acesta, povestea lui Mikoian reflectă totuși tensiunile existente între Stalin și Înaltul Comandament în timpul acestor prime zile dezastruoase ale războiului.

Mai există o poveste potrivit căreia, după atacul german, Stalin s-a pierdut cu firea și a intrat într-o depresie din care nu a ieșit decât la insistențele colegilor lui din Biroul Politic. Potrivit afirmațiilor lui Jukov însă, „Stalin era un om cu voinţă puternică. Nu era laș. O singură dată l-am văzut oarecum deprimat. Era în zorii zilei de 22 iunie 1941, atunci când convingerea lui că războiul putea fi evitat fusese zdruncinată. După 22 iunie 1941 și pe tot parcursul războiului, Stalin a condus ţara cu fermitate"[29].

La 1 iulie, Stalin l-a îndepărtat pe Pavlov de la comanda Frontului de Vest și l-a numit pe Timoșenko în locul lui.[30] Curând după aceea, Pavlov a fost arestat împreună cu șeful lui de stat-major, șeful comunicaţiilor și alţi ofiţeri superiori de la Frontul de Vest. Anunţând arestarea acestora într-o rezoluţie datată 16 iulie, Stalin a arătat în mod limpede că intenţiona să dea o lecţie tuturor ofiţerilor superiori care încălcau disciplina.[31] La început, când a fost arestat, Pavlov a fost acuzat de implicare într-o conspiraţie antisovietică, dar, ulterior, la 22 iulie, tribunalul militar i-a condamnat pe el și pe alţii pentru laşitate, răspândirea panicii, neglijenţă criminală și retragere neautorizată.[32] În realitate, Pavlov a fost considerat ţap ispăşitor pentru cele întâmplate la 22 iunie 1941, pentru greșelile dezastruoase ale conducerii politico-militare sovietice, inclusiv ale lui Stalin, Timoșenko și Jukov.

Fostul șef al Marelui Stat-Major, Mereţkov, a fost arestat când Pavlov l-a indicat, sub tortură, drept părtaș la un complot antisovietic. Deși securitatea l-a supus unui interogatoriu sever, Mereţkov a fost eliberat și, în septembrie, a fost trimis ca reprezentant al Înaltului Comandament în zona Leningrad, unde a rămas până în 1945.[33] Numeroși ofiţeri superiori ai aviației sovietice au căzut și ei victimă mâniei lui Stalin, fiind arestaţi și acuzați că nu au împiedicat atacurile devastatoare din 22 iunie 1941 ale Luftwaffe împotriva aerodromurilor sovietice. Printre aceștia s-a aflat și vechiul rival al lui Jukov de la Halhin-Gol, generalul Ștern, care a avut nenorocul să răspundă de apărarea antiaeriană atunci când s-a produs invazia germană. Asemenea celorlalţi, Ștern a fost împușcat fără judecată în octombrie 1941.

Aceste epurări au fost una dintre multele măsuri luate de dictatorul sovietic pentru a-și consolida regimul după prăbușirea sistemului de apărare al Armatei Roșii și după ce aceasta a fost silită să se retragă tot mai departe în interiorul ţării.[34] La 30 iunie, Stalin a emis un decret prin care se înființa Comitetul de Stat al Apărării (în rusă, GKO – Gosudarstvennîi Komitet Oboronî). Conceput ca un fel de cabinet de război, GKO, prezidat de Stalin, răspundea de coordonarea și controlul tuturor aspectelor legate de efortul sovietic de război.

La 10 iulie, Stavka (Cartierul General al Înaltului Comandament), înființată sub conducerea lui Timoșenko la 23 iunie, a fost reorganizată, devenind Cartierul General al Comandamentului Suprem, cu Stalin la conducere. În aceeași zi, cele cinci fronturi ale Armatei Roșii (Nord, Nord-Vest, Vest, Sud-Vest și Sud) au fost puse în subordinea a trei direcţii strategice (*napravlenii*), cu mai multe fronturi. La comanda celor trei direcţii au fost numiţi membri ai clicii de cavalerişti a lui Stalin. Mareșalul

Voroşilov a fost trimis la comanda Direcţiei Nord-Vest, mareşalul Timoşenko, la Direcţia Vest, iar mareşalul Budionnîi, la Direcţia Sud-Vest. La 19 iulie, Stalin a fost numit comisar al poporului pentru apărare, iar la 8 august a devenit comandant suprem al forţelor armate. Prin numirea lui Stalin în funcţia de comandant suprem, organizarea şi conducerea întregului efort de război sovietic au fost puse sub controlul său personal. (A se vedea diagrama de la pagina 152.)

Stalin era convins că înfrângerile şi retragerile Armatei Roşii din faza iniţială erau în parte rezultatul indisciplinei, mai ales la nivelul poziţiilor de comandă. Soluţia lui era aceeaşi cu cea adoptată de bolşevici în timpul Războiului Civil: exercitarea unui control politic mai strict asupra forţelor armate. La 16 iulie, direcţia de propagandă din cadrul Comisariatului Apărării a fost reorganizată, primind numele de Administraţia Politică Principală a Armatei Roşii (în rusă, GPU – Glavnoe politiceskoe upravlenie RKKA). În acelaşi timp, a fost reintrodusă în armată instituţia comisarilor politici. Drept urmare au fost numiţi din nou ofiţeri politici, care aveau puterea de a anula deciziile comandantului şi acţionau în calitate de comandanţi adjuncţi la toate nivelurile forţelor armate. La 20 iulie, Stalin şi noul şef al GPU, generalul Lev Mehlis, au emis o directivă către toţi comisarii politici în care subliniau răspunderea specială care le revenea acestora pentru menţinerea disciplinei în armată şi pentru tratarea cu asprime a celor care dădeau dovadă de laşitate, a dezertorilor şi a celor care creau panică. La 17 iulie, printr-o rezoluţie a GKO, s-a înfiinţat o secţie specială (*osobîi otdel*) în NKVD (Narodnîi Kommissariat Vnutrennîh Del – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne), însărcinată cu lupta împotriva spionilor şi trădătorilor din Armata Roşie şi învestită cu autoritatea de a-i executa pe loc pe dezertori.

STRUCTURA DE DECIZIE MILITARĂ ȘI POLITICĂ ÎN TIMPUL MARELUI RĂZBOI PENTRU APĂRAREA PATRIEI

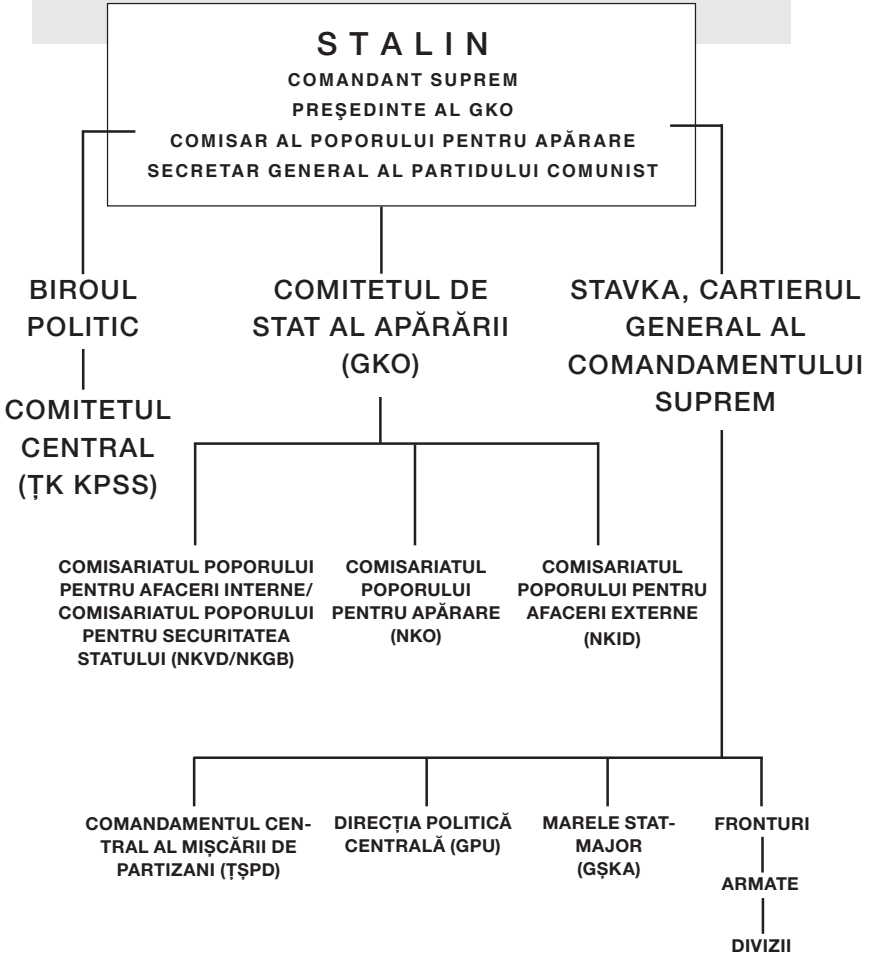

La 16 iulie, Stalin a emis Ordinul nr. 270. Semnată printre alţii şi de Jukov, această directivă adresată tuturor membrilor armatei prevedea ca toţi laşii şi dezertorii să fie eliminaţi şi orice comandant care se arăta lipsit de îndrăzneală în faţa luptei să fie imediat înlocuit. Unităţile care ajungeau să fie încercuite erau instruite să lupte până la ultimul om. Stalin a anunţat chiar că familiile celor laşi, ale dezertorilor şi trădătorilor vor fi pasibile de arest. Câteva zile mai târziu, el a ordonat să se facă liste cu numele comandanţilor superiori şi comisarilor daţi dispăruţi, împreună cu cele ale rudelor lor apropiate. Prima dintre aceste liste trebuia să fie prezentată Marelui Stat-Major până la 8 septembrie, iar după aceea, în zilele de 1 şi 15 ale fiecărui luni. La 12 septembrie, Stalin a ordonat comandanţilor să formeze „detaşamente de blocaj" (*zagraditelnîe otreadî*) pentru a-i împiedica pe soldaţii Armatei Roşii să fugă de pe front şi le-a cerut să-i lichideze pe cei care provocau panică sau fugeau de pe câmpul de luptă.

Întrucât Timoşenko preluase acum conducerea Direcţiei Vest, directivele adresate armatei de Marele Stat-Major prin intermediul Stavka erau elaborate în numele lui Jukov. Multe dintre ele aveau un caracter himeric, căci Jukov ordona contraatacuri costisitoare care aduceau puţine beneficii, atacuri imposibil de executat şi înaintări care se transformau repede în retrageri.[35] Între timp, situaţia de pe teren s-a înrăutăţit. La mijlocul lui iulie, germanii pătrunseseră 300–600 km în interiorul URSS, pe un front foarte larg.

Jukov nu şi-a pierdut însă cumpătul în faţa dezastrului, aşa cum reiese din documentele în care sunt consemnate convorbirile avute cu comandanţii de fronturi[36] şi, indirect, din eforturile Marelui Stat-Major de a trage învăţăminte de pe urma războiului. La 15 iulie, Jukov a emis o directivă cu privire la „folosirea

experienţei dobândite în război". Autorul ei trăgea cinci concluzii pe baza experienţei de până atunci. În primul rând, corpurile mecanizate erau prea mari şi greu de manevrat; trebuiau desfiinţate şi înlocuite cu divizii de tancuri, puse în subordinea unui comandant de armată. În al doilea rând, armatele cu un număr mare de divizii se dovediseră greu de controlat şi trebuiau transformate în armate mai mici, cu maxim cinci–şase divizii. În al treilea rând, diviziile de puşcaşi respinseseră foarte greu tancurile inamicului, neavând propriile unităţi de tancuri. Soluţia era ca, în toate diviziile de infanterie, să existe mici unităţi de tancuri. În al patrulea rând, fusese subestimată importanţa cavaleriei – concluzie care probabil că îi mersese la inimă cavaleristului Jukov. Într-o situaţie în care linia frontului era foarte lungă, iar spatele frontului inamic se întindea pe câteva sute de kilometri, incursiunile în adâncime ale cavaleriei puteau juca un rol important în atacarea liniilor de aprovizionare ale duşmanului. În sfârşit, marile corpuri ale aviaţiei se dovediseră ineficiente şi ar fi fost mai bine să fie organizate regimente aeriene, constând în aproximativ 30 de avioane fiecare.[37]

Deşi s-a făcut vinovat împreună cu alţii de erorile fundamentale conţinute de strategia militară sovietică şi de consecinţele ei – în primul rând cele care au decurs din tentativa de aplicare a doctrinei ofensive în primele zile ale războiului – Jukov s-a descurcat de minune ca şef al Marelui Stat-Major, nu în ultimul rând, datorită faptului că şi-a păstrat sângele rece în timpul dezastrului din 22 iunie 1941. Atunci de ce l-a îndepărtat Stalin din funcţie la sfârşitul lui iulie? După cum relatează Jukov, a fost îndepărtat deoarece nu a fost de acord cu Stalin în privinţa evacuării Kievului. Se pare că întrevederea cu Stalin care a dus la demiterea lui a avut loc pe 29 iulie. Când Jukov a propus ca Armata Roşie să se retragă la est de Nipru şi deci să abandoneze

Kievul, Stalin s-a înfuriat: „Cum de ţi-a venit ideea să predai inamicului Kievul?" Neputându-se abţine, Jukov ar fi ripostat: „Dacă credeţi că eu, în calitate de şef al Marelui Stat-Major, sunt în stare să spun numai prostii, nu mai am ce să caut aici. Cer să fiu eliberat din funcţia de şef al Marelui Stat-Major şi trimis pe front." Stalin ar fi răspuns, chipurile: „Dacă aşa pui problema, o să mă descurc şi fără dumneata." Jukov a fost dat afară, dar Stalin l-a chemat înapoi după o jumătate de oră şi i-a spus că a fost înlocuit cu Şapoşnikov. Când Stalin l-a întrebat unde vrea să fie trimis, Jukov a răspuns că era dispus să facă orice, chiar să comande o divizie. Stalin i-a spus să nu se enerveze aşa de tare, după care l-a numit la comanda Frontului de Rezervă, care pregătea o ofensivă în zona Elnea.[38]

Prin aceste scurte relatări care îl favorizau, Jukov îşi consolida reputaţia de comandant sincer, care putea să-i spună lui Stalin şi ceea ce acesta nu dorea să audă. Fără îndoială că, adesea, Jukov i-a spus lui Stalin ceea ce gândea cu adevărat, dar oare această relatare este adevărată? O versiune nepublicată a memoriilor sale, aflată în arhivele ruse, ne spune altceva:

> STALIN: Cine crezi că poate organiza contraofensiva pentru a lichida punga de la Elnea?
>
> JUKOV: Puneţi-mă pe mine să lichidez punga de la Elnea şi numiţi-l pe Şapoşnikov şef de stat-major.
>
> STALIN: Vrei o muncă mai uşoară?
>
> JUKOV: Nu, nu vreau o muncă mai uşoară, vreau să fiu mai folositor patriei, făcând un lucru la care mă pricep mai bine.[39]

Dată fiind dorinţa evidentă a lui Jukov de a participa direct la luptă, această versiune a evenimentelor este mai probabilă. O altă problemă cu versiunea prezentată în memoriile

lui Jukov date publicității este aceea că întâlnirea din 29 iulie cu Stalin nu a avut loc, cel puțin în conformitate cu agenda de lucru a lui Stalin. Jukov l-a văzut pe Stalin pe 20 iulie și apoi, din nou, pe 5 august, dar nu și între cele două date.[40] Mai mult chiar, anunțul că Jukov a fost numit comandant al Frontului de Rezervă era inclus într-un ordin al Stavka datat 30 iulie și semnat de el și de Stalin, iar numirea lui Șapoșnikov ca șef de stat-major nu a fost anunțată oficial decât la 10 august.[41] Se pare așadar că plecarea lui Jukov de la Marele Stat-Major s-a făcut fără probleme, cu acordul ambelor părți.

Relatarea dată publicității de Jukov a avut drept scop să-l distanțeze de orice vină pentru dezastrul reprezentat de încercuirea Kievului. La începutul lui august, când Grupul Sud al armatei germane se afla în apropiere de Kiev, s-a pus problema retragerii forțelor sovietice din capitala ucraineană. Jukov spune că a continuat să-l îndemne pe Stalin să ordone retragerea chiar și după ce nu a mai fost în Marele Stat-Major, dar comandamentul Frontului de Sud-Vest era împotriva unei asemenea mișcări și a transmis acest lucru la Stavka. Pe 18 august, Stalin și Stavka au emis o directivă conform căreia Kievul trebuia să reziste cu orice preț.[42] Până la sfârșitul lui august însă, Armata Roșie a fost silită să se retragă pe un aliniament defensiv de-a lungul Niprului, iar Kievul a rămas expus la capătul unei pungi lungi și vulnerabile. În acest moment, generalul Heinz Guderian, vestitul comandant german de tancuri, a fost detașat de Hitler împreună cu renumita sa Armată 2 Panzere din Grupul de Armate Centru și a primit ordin să meargă spre sud și să atace Frontul de Sud-Vest din spate, amenințând să încercuiască forțele sovietice de la Kiev și din jurul acestuia. Jukov l-a avertizat pe Stalin despre ceea ce se întâmpla[43], dar dictatorul era convins că un nou front – Breansk – comandat

de generalul A.I. Eremenko – va putea face faţă acestei ameninţări. Eremenko nu a reuşit să-l oprească însă pe Guderian şi, la 7 septembrie, consiliul militar al Frontului de Sud-Vest a cerut permisiunea de a retrage unele forţe pe râul Desna, pentru a-şi proteja flancul drept împotriva înaintării lui Guderian. Stalin a autorizat o retragere parţială la 9 septembrie, însă, a doua zi, când a vorbit cu generalul M.P. Kirponos, comandantul Frontului de Sud-Vest, i-a spus: „Propunerea dumitale de a retrage forţele […] noi o considerăm periculoasă. […] Încetează să mai cauţi linii de retragere şi caută linii de rezistenţă şi numai de rezistenţă."[44] La 13 septembrie, şeful de stat-major al lui Kirponos, gen.-mr. Tupikov, i-a prezentat lui Şapoşnikov un raport în care spunea că o catastrofă completă se afla la numai două zile distanţă. Înfuriat, Stalin a dictat el însuşi răspunsul: „Gen.-mr. Tupikov a trimis Marelui Stat-Major un raport care denotă panică. Situaţia necesită însă ca toţi comandanţii de la toate nivelurile să-şi păstreze mintea foarte limpede şi să se stăpânească. Nimeni nu trebuie să se lase cuprins de panică. […] Toate trupele trebuie să înţeleagă nevoia de a lupta cu înverşunare fără să privească înapoi".[45]

Cu toate îndemnurile lui Stalin, sfârşitul a venit repede. La 17 septembrie, Stavka a autorizat în cele din urmă retragerea de la Kiev pe malul stâng al Niprului.[46] Era însă prea puţin şi prea târziu; forţele germane de la est de Kiev închiseseră deja cercul în jurul oraşului. Patru armate sovietice, în total 43 de divizii, au fost încercuite. Frontul de Sud-Vest a pierdut aproximativ 750 000 de oameni, dintre care peste 600 000 au fost ucişi, făcuţi prizonieri sau daţi dispăruţi în timpul bătăliei Kievului. Printre cei morţi s-au aflat Kirponos şi Tupikov. Unul dintre supravieţuitori a fost Bagramian, şeful de operaţii al lui Kirponos, care a reuşit să iasă prin luptă din încercuire.

Prevăzuse oare Jukov toate acestea la sfârșitul lui iulie? Nu s-ar zice. Pe 29 iulie – cu o zi înainte de a fi demis, chipurile, de Stalin fiindcă a insistat pentru evacuarea Kievului – Jukov semnase împreună cu Stalin o directivă care interzicea Corpului 63 Pușcași să se retragă pe malul estic al Niprului.[47] Este important de asemenea să reținem faptul că insistența cu care Jukov revine în memoriile sale asupra dezastrului de la Kiev, în special asupra rolului negativ jucat de conducerea locală, a servit la reglarea unor conturi. Șef politic la Kiev era Nikita Hrușciov, cel care îl dăduse afară din postul de ministru al apărării în 1957, cu puțin timp înainte să înceapă să-și scrie memoriile. O altă țintă a lui Jukov era Eremenko, cel care n-a reușit să salveze Frontul de Sud-Vest și care a fost mâna dreaptă a lui Hrușciov în timpul atacului declanșat împotriva carierei militare a lui Jukov în momentul destituirii acestuia. Dorința lui Jukov de a se apăra și de a ataca reputația lui Hrușciov, Eremenko și a altora l-a determinat să alcătuiască relatări distorsionate și ale altor evenimente din timpul războiului.

Ofensiva de la Elnea

În timp ce se desfășura catastrofa de la Kiev, Jukov conducea o operațiune încununată de succes la Elnea, în apropiere de Smolensk. Ofensiva lui Jukov a făcut parte dintr-o serie de operațiuni complexe desfășurate de Armata Roșie în regiunea Smolensk în vara anului 1941, destinate să blocheze drumul germanilor spre Moscova. Smolenskul a căzut în mâinile germanilor la mijlocul lui iulie, dar, în împrejurimi, au avut loc mai departe lupte crâncene. Armata Roșie nu a avut o atitudine defensivă la Smolensk; strategia ei a fost ofensivă și a luat forma unor numeroase contralovituri, contraatacuri și contraofensive precum cea de la Elnea. Germanii au fost ținuți în loc la Elnea

timp de două luni, dar cu costuri foarte mari. Pierderile totale ale Armatei Roşii s-au ridicat la aproape 500 000 de morţi şi dispăruţi şi alţi 250 000 de răniţi.

Frontul de Rezervă pe care Jukov îl comanda de la sfârşitul lui iulie era compus din şase armate – aproximativ 50 de divizii, cele mai multe de puşcaşi, dar şi câteva de tancuri, cavalerie şi forţe motorizate. Acestea erau desfăşurate la aproximativ 100 km în spatele Frontului de Vest al lui Timoşenko, pe un aliniament lung, care se întindea de la Rjev până la Veazma. Misiunea lor era să lichideze un puternic cap de pod german situat la est de râul Desna. La Halhin-Gol, în 1939, Jukov îşi pregătise ofensiva cu foarte mare grijă. În 1941, nu s-a mai bucurat de acest lux şi Armata 24 a fost silită să atace prematur, la mijlocul lui august.[48] La 21 august, Jukov îi raporta lui Stalin că, până în acel moment, duşmanul nu fusese încercuit şi distrus. El sublinia că, în cele zece zile de luptă, trecuse pe la toate diviziile şi observase conduita acestora, care, în cea mai mare parte, era foarte bună. Continuarea luptei ar fi produs însă un mare număr de victime, ceea ce ar fi subminat capacitatea de luptă a unităţilor respective. Jukov cerea permisiunea să facă o pauză de trei–patru zile, pentru a se regrupa şi a studia situaţia înainte de a relua ofensiva. Între timp, germanii aveau să fie supuşi unui bombardament continuu de către artileria şi avioanele sovietice. Dacă era cu putinţă, Jukov voia să folosească în următorul atac Divizia 303 Puşcaşi din rezerva sa.[49] Ofensiva a fost reluată pe 30 august, de astă dată cu sprijinul Armatei 43 a Frontului de Rezervă. La 6 septembrie, Elnea a fost recucerită, iar germanii, siliţi să se retragă. (A se vedea harta 8.)

Sovieticii erau atât de nerăbdători să vorbească despre succesul ofensivei de la Elnea, încât au făcut un gest fără precedent, invitând un grup de ziarişti occidentali să viziteze câmpul

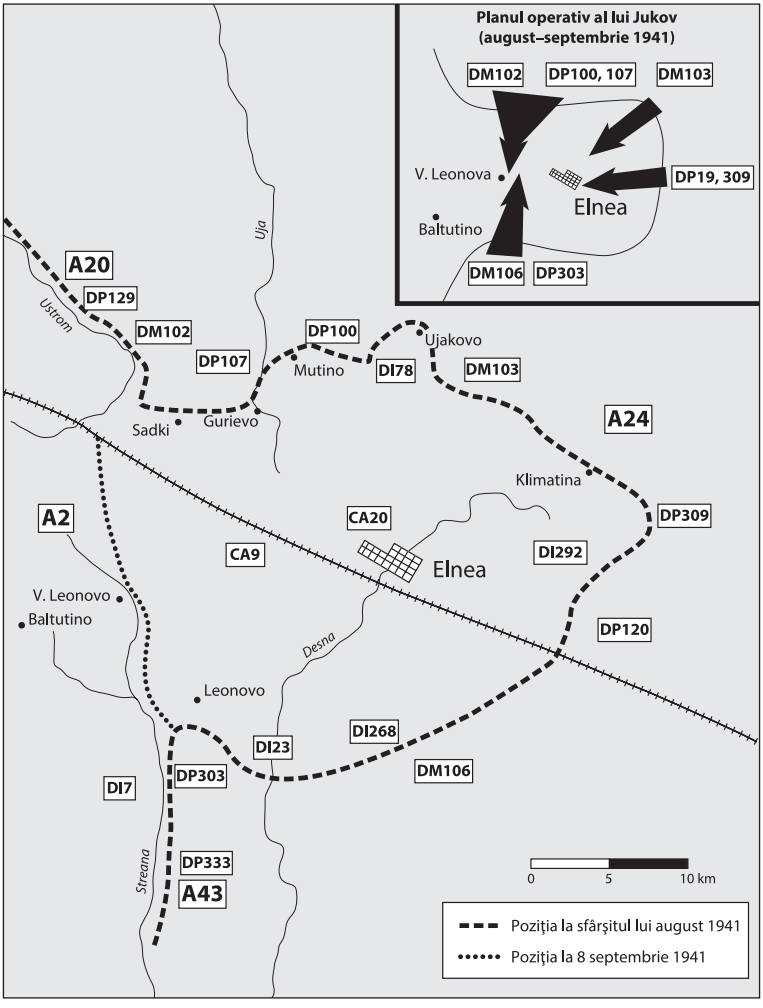

HARTA 8. *Ofensiva de la Elnea (august–septembrie 1941)*

de luptă. Printre participanţi s-au aflat Alexander Werth de la *Sunday Times* din Londra şi Henry C. Cassidy, corespondentul Associated Press la Moscova, care a scris următoarele:

> Distrugerile erau cu mult mai mari decât tot ceea ce am văzut după război în Occident. Acolo, după căderea Parisului, am constatat că frontul trecuse repede și ușor prin cele mai multe locuri, făcând numai câteva gropi într-un sat ori distrugând o intersecție. La Elnea, totul fusese mistuit într-o încăierare cumplită, devastatoare, între doi uriași încleștați într-o luptă pe viață și pe moarte.[50]

După încheierea operațiunii, Șapoșnikov a făcut în scris o critică a ofensivei Frontului de Rezervă:

> Recenta ofensivă a armatelor 24 și 43 nu a dat pe de-a-ntregul rezultate pozitive și a dus la pierderi excesive de personal și echipamente. Principalele cauze ale insuccesului au fost absența dispozitivului de atac din cadrul armatelor, încercarea de a ataca pe întregul front, pregătirea insuficient de puternică, prea scurtă și rușinos de prost organizată, cu ajutorul aviației și artileriei, a atacurilor infanteriei și tancurilor. De aceea, este necesar să înceteze și să nu se tolereze sprijinul dezorganizat și prost pregătit dat de artilerie și aviație atacurilor lansate de infanterie și tancuri fără susținerea rezervelor trebuincioase.[51]

Opinia lui Jukov despre operațiunea respectivă era total diferită. În raportul adresat lui Stalin la 8 septembrie, el sublinia rezultatul bun obținut de diviziile sale, arătând că pierderile suferite de inamic se ridicau la 45 000–47 000 de oameni, în timp ce pierderile sovieticilor erau de circa 17 000 de oameni. Cel mai important era însă impactul psihologic al victoriei de la Elnea: „Ca urmare a acestei operațiuni, moralul forțelor noastre a crescut, la fel și încrederea în victorie. Acum, unitățile sunt sigure că pot să facă față atacurilor inamicului, că pot să înfrunte focul acestuia și să contraatace apoi rapid."[52] Se pare că Stalin a fost de acord cu evaluarea lui Jukov.

La 18 septembrie, a emis un ordin în urma căruia diviziile 100, 127, 153 și 161 ale lui Jukov au devenit primele divizii sovietice „de gardă". Erau divizii care își dovediseră valoarea în luptă și urmau să fie răsplătite cu solde mai mari și provizii mai bune. Multe alte divizii au primit această denumire în timpul războiului. Ulterior, au apărut și armate de gardă.

Operațiunea de la Elnea a contribuit la creșterea reputației lui Jukov de comandant de front și i-a dat încredere lui Stalin să facă din acesta omul său de nădejde în chestiunile militare. Deși, aparent, eșuase ca șef al Marelui Stat-Major, Jukov a ieșit din dezastrul de la 22 iunie 1941 cu poziția și reputația îmbunătățite. Privind retrospectiv, poate părea surprinzător faptul că Jukov n-a fost criticat în epocă pentru eșecul inițial al Armatei Roșii, dar, la vremea respectivă, acesta nu a stârnit niciun fel de comentariu. Observatorii de atunci nu au fost deosebit de surprinși de succesele armatei germane – acestea erau chiar de așteptat din partea unei armate călite în luptă, care cucerise Polonia, Franța și cea mai mare parte a restului Europei.

În 1953, după moartea lui Stalin, când a avut loc o analiză critică a dezastrului din 22 iunie 1941, cea mai mare parte a criticilor s-au concentrat asupra vinovăției personale a lui Stalin, care a ignorat nenumăratele avertismente referitoare la iminenta invazie germană și a împiedicat mobilizarea armatei în vederea contracarării apropiatului atac. Jukov, care, între timp, se întorsese la Moscova din exilul postbelic în provincie și devenise adjunct al ministrului, iar apoi ministru plin al apărării, nu a subliniat acest aspect particular al criticii aduse de Hruşciov lui Stalin, preferând în schimb să se concentreze asupra efectelor negative ale epurării realizate de dictatorul sovietic în Armata Roșie înainte de război. După 1957 însă, când el și Hruşciov s-au certat, atacul împotriva lui Stalin a luat amploare, incluzând

incapacitatea lui Jukov de a anticipa sau de a pregăti în mod adecvat armata pentru atacul-„surpriză" lansat de germani.

Lui Jukov nu i s-a permis să răspundă acestor critici decât după 1964, când Hruşciov a căzut de la putere. În memoriile sale, publicate pentru prima dată în 1969, Jukov și-a apărat cu strășnicie scurta activitate desfășurată în calitate de șef al Marelui Stat-Major, spunând că, de fapt, Armata Roșie era pregătită pentru război și fusese mobilizată într-o proporție substanțială în momentul atacului german. Jukov recunoștea că s-au făcut câteva greșeli, mai ales în determinarea direcției principale a atacului lansat de germani, care, după părerea Înaltului Comandament sovietic și, mai ales, a lui Stalin, vizau ocuparea teritoriilor cu pământ fertil, bogate în materii prime și resurse industriale din Ucraina, și nu, așa cum s-a văzut ulterior, ocuparea Leningradului și a Moscovei. În al doilea rând, Stalin a greșit grav în determinarea momentului atacului german. Stalin, spunea Jukov, credea că războiul mai putea fi evitat și bănuia că rapoartele referitoare la un atac german iminent erau opera agenților provocatori americani și britanici. Stalin se mai temea că o mobilizare prematură a trupelor sovietice putea accelera declanșarea ostilităților cu Hitler. „Mobilizarea înseamnă război", îi spusese el lui Jukov, gândindu-se la criza din iulie 1914, care dusese la izbucnirea Primului Război Mondial.

Din cauza atitudinii precaute, Stalin nu a permis Marelui Stat-Major să mobilizeze întregul efectiv și să aducă Armata Roșie în stare deplină de luptă. Jukov susținea că acest lucru a fost un factor major în succesul pe termen scurt al atacului german. Nu era însă dispus să accepte în totalitate critica lui Hruşciov și să facă din Stalin singurul vinovat pentru dezastru, subliniind că Înaltul Comandament ar fi trebuit să se străduiască să-l convingă pe „șef" de pericolul unui atac german iminent.

Concentrarea Marelui Stat-Major pe contraofensivă, și nu pe apărare era rezultatul unei concepții ofensive adânc înrădăcinate și al doctrinei Armatei Roșii care data de pe vremea Războiului Civil și căpătase consistență, transformându-se în dogmă în anii 1930, când a fost elaborat conceptul de luptă în adâncime. Așa cum spune Jukov într-un pasaj din memorii omis în ediția sovietică, „nu credeam că forțele noastre armate vor suferi o asemenea înfrângere la începutul războiului și vor fi silite să se retragă în interiorul țării". Într-un alt pasaj, necenzurat, Jukov nota că, „la vremea respectivă, în general, teoria noastră militară nu ținea seama de problemele profunde ale apărării strategice, considerându-le în mod eronat drept neimportante."[53]

Jukov nu a fost singurul general al lui Stalin care a împărtășit iluziile acestuia cu privire la capacitățile defensive ale Armatei Roșii. Și nici nu a fost singurul care a încercat, după moartea dictatorului, să se distanțeze de consecințele dezastruoase ale acestei greșeli fundamentale. Jukov a fost însă mai cinstit decât cei mai mulți și și-a asumat o parte din răspundere. De asemenea, el a sesizat corect faptul că originile acelei greșeli se aflau în istoria și tradiția Armatei Roșii.

Cea mai sinceră expunere a erorilor sale și ale Înaltului Comandament nu se găsește în diversele ediții ale memoriilor lui și nici măcar în discuțiile particulare avute cu oameni precum scriitorul și ziaristul sovietic Konstantin Simonov. În ambele împrejurări, Jukov a avut o atitudine defensivă și circumspectă, fiind preocupat să nu ofere muniție criticilor săi care-l susțineau pe Hrușciov. O sursă mai bună sunt scrierile nepublicate aflate în dosarele lui personale de la Arhiva de Istorie Militară a Rusiei. Iată ce nota Jukov într-un manuscris: „În conformitate cu știința militară sovietică din perioada antebelică,

se considera că numai ofensiva îl putea distruge pe inamic, că apărarea juca un rol pur auxiliar în protejarea grupărilor ofensive care se străduiau să atingă obiectivele stabilite." Drept urmare Armata Roșie a neglijat pregătirea pentru apărare, mai ales la nivel strategico-operațional, și nu a fost pregătită pentru războiul defensiv pe care a fost silită să-l poarte în perioada 1941–1942 – o „greșeală gravă", spune Jukov, care a dus la pierderi mari. Greșeala a fost amplificată de faptul că nu s-au tras învățămintele cuvenite din primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial. Victoriile germane din Polonia, Franța și alte țări arătau că un atac rapid executat de forțe blindate concentrate, sprijinite de o forță aeriană puternică, „putea înfrânge repede apărarea, tăia repede căile de retragere ale inamicului și încercui grupările de bază ale acestuia". Firește, Marele Stat-Major studiase tactica germanilor, dar, recunoștea Jukov, nu își dăduse cu adevărat seama despre ce era vorba decât atunci când blindatele Wehrmachtului zdrobiseră apărarea Armatei Roșii ca niște berbeci uriași. În același timp, el nu credea că invazia germană ar fi putut fi oprită la graniță. O apărare mai bună ar fi redus pierderile sovieticilor și le-ar fi mărit pe cele ale germanilor, dar succesul inițial al atacului-surpriză a fost determinat în primul rând de superioritatea cantitativă și calitativă a Wehrmachtului. „Este cât se poate de clar", scria Jukov, „că forțele noastre nu ar fi putut stăvili loviturile puternice date de inamic în primele zile ale războiului, că nu aveam capacitatea de a ne opune unor lovituri atât de puternice, că inițiativa strategică a aparținut inamicului în primele zile ale războiului."

Jukov nu are cuvinte de laudă nici la adresa celor mai importanți comandanți sovietici. Kiril Meretkov, predecesorul lui la Marele Stat-Major, este descris ca un om cu experiență și cunoștințe temeinice, dar exagerat de precaut și cu tendință spre

pasivitate, în timp ce Semion Timoșenko, comisarul poporului pentru apărare, nu era „decât un diletant" atunci când venea vorba despre strategia generală și pregătirea țării pentru război. Cât despre el însuși, Jukov scria următoarele: „Voi spune pe șleau că nu eram pregătit pentru rolul de șef al Marelui Stat-Major (și i-am spus acest lucru lui Stalin atunci când m-a numit). Cu toată străduința mea, la începutul războiului, încă nu stăpâneam chestiunea principală a apărării țării și a pregătirii strategico-operaţionale a forţelor armate pentru un război cu un inamic atât de puternic și de experimentat ca Germania fascistă."[54]

Jukov este tranșant și în privința acelor istorici și memorialiști care se străduiau să interpreteze acțiunile și deciziile lui Stalin privind lucrurile retrospectiv: „De cele mai multe ori, oamenii dau vina pe Stalin pentru aceste erori și calcule greșite… Acum, când consecinţele se cunosc, nu este nimic mai ușor decât să te întorci în timp și să exprimi tot felul de opinii. În plus, nimic nu este mai greu decât să ajungi la esența problemei în integralitatea ei – lupta diverselor forţe, multitudinea de opinii și fapte – într-un anumit moment al istoriei."[55]

Jukov îi lua apărarea lui Stalin în încercarea de a ascunde o întrebare mai importantă: de ce a fost pusă o persoană considerată nepotrivită pentru munca de stat-major în fruntea Marelui Stat-Major tocmai în ajunul războiului? Răspunsul este pe cât de simplu, pe atât de revelator: când au atacat germanii, sovieticii plănuiau să răspundă cu o contrainvazie strategică a teritoriului inamic, iar Jukov – învingătorul de la Halhin-Gol și adept înfocat al războiului ofensiv – era văzut de Stalin drept omul potrivit să conducă astfel de operaţii. Dacă eșecul contraofensivei inițiale a Armatei Roșii de la sfârșitul lui iunie 1941 a aruncat o umbră de îndoială asupra discernământului lui Stalin, succesul de la Elnea a restabilit încrederea dictatorului în Jukov.

Răsplata primită de Jukov pentru victoria de la Elnea a fost o altă misiune importantă. Pe tot parcursul luptei, Stalin l-a îndemnat pe Jukov să se întoarcă la Moscova pentru consultări, dar acesta a rămas neclintit în ideea că trebuia să se afle aproape de trupele sale. În momentul în care Jukov l-a întâlnit pe Stalin la 11 septembrie, dictatorul avea mare nevoie de serviciile lui într-o altă zonă a câmpului de luptă. Leningradul, înconjurat și asediat, era în pericol să cadă în mâinile germanilor. Stalin avea nevoie de cineva cu voința și capacitatea de a întări și de a însufleți apărarea celui de-al doilea oraș al Uniunii Sovietice, iar Jukov era omul potrivit.

Capitolul 7

Generalul lui Stalin: salvarea Leningradului și a Moscovei (1941)

Relaţia lui Stalin cu Jukov se baza pe aceleaşi lucruri ca relaţiile dictatorului cu toţi comandanţii superiori: competenţa lor şi loialitatea faţă de el, pe de o parte, încrederea lui în ei, pe de altă parte. Pe parcursul întregii sale cariere militare, Jukov a fost loial și respectuos față de superiori, chiar dacă nu a fost astfel și față de subordonați și omologi. Respectul lui pentru autoritatea lui Stalin a fost consolidat de cultul personalității dictatorului, la care Jukov a subscris la fel ca toată lumea, deși cu moderație în cazul său. Mult mai importantă era însă forța personalității lui Stalin. Acesta îi domina pe toți cei care intrau în contact direct cu el, iar Jukov nu a făcut excepție.

Pe lângă relaţia lor profesională, Stalin şi Jukov aveau multe alte lucruri în comun. Amândoi aveau origine ţărănească. Taţii amândurora fuseseră cizmari, fiind înclinaţi să aplice pedepse corporale copiilor lor. Mamele celor doi se străduiseră să le asigure fiilor o educaţie bună. Amândoi aveau o atitudine sentimentală faţă de propriii copii (în cazul lui Stalin, aceasta se manifesta mai mult faţă de fiică decât faţă de ceilalţi doi fii ai săi). Războiul Civil fusese o experienţă brutală, instructivă pentru Jukov şi Stalin, deşi primul fusese un soldat umil, iar cel de-al doilea, comisar politic de rang înalt. Deşi avea unele

pretenții de intelectual, Stalin se considera, la fel ca Jukov, în primul rând un *praktik* – o persoană pragmatică. Amândoi erau nestrămutați în urmărirea scopurilor proprii și atât de lipsiți de scupule cât era necesar ca să le atingă. În plan politic, Stalin și Jukov împărtășeau nu numai ideologia comunistă, ci și un profund devotament patriotic pentru apărarea Uniunii Sovietice ca protectoare a tuturor naționalităților și grupurilor etnice – peste 100 – care constituiau statul multinațional numit URSS. Acest patriotism „sovietic" îi unea pe georgianul Stalin și pe rusul Jukov. În cazul lui Hitler și al naziștilor, cei doi înfruntau nu numai un invadator străin, ci și un dușman care intenționa să extermine milioane de cetățeni sovietici (mai ales evrei) și să-i transforme pe restul în sclavi.

Relația lui Jukov cu Stalin s-a înfiripat atunci când cel dintâi a devenit șef al Marelui Stat-Major, în ianuarie 1941, dar s-a închegat pe deplin în creuzetul războiului. Războiul i-a demonstrat lui Stalin că se putea bizui pe Jukov chiar și în cele mai cumplite împrejurări, că nu intra în panică în condiții de stres și că avea talentul și dârzenia să se ridice la înălțimea provocării de a face față unei urgențe absolute.

Ceea ce gândea Jukov despre Stalin rezultă dintr-un capitol al memoriilor sale dedicat funcționării Cartierului General al Comandamentului Suprem (Stavka). Scopul principal urmărit de Jukov când a scris acel capitol – adăugat la memorii atunci când le-a revizuit la începutul anilor 1970 – era să apere reputația conducerii pe timp de război a Comandamentului Suprem și, nu în ultimul rând, rolul jucat de el în calitate de adjunct al comandantului suprem. Voia însă, în același timp, să respingă critica adusă modului în care Stalin condusese războiul, inaugurată de Hrușciov în ceea ce avea să devină cunoscut drept cuvântarea secretă de la Congresul al XX-lea al

PCUS din 1956. Jukov a reuşit să facă în mod strălucit acest lucru – portretul remarcabil pe care i l-a creionat lui Stalin în calitate de comandant suprem a devenit unul dintre textele fundamentale în procesul de reabilitare a reputaţiei dictatorului de mare comandant militar.

Pe parcursul războiului, Jukov s-a întâlnit cu Stalin în biroul acestuia de peste 120 de ori – un număr foarte mare de întrevederi, ţinând seama de faptul că Jukov a petrecut cea mai mare parte a timpului pe front.[1] Multe alte întâlniri au avut loc în vilele lui Stalin de la periferia Moscovei. Când nu-l vedea pe Stalin în persoană, Jukov vorbea cu el la telefon sau comunicau prin telegraf, uneori zilnic. Nu este de mirare că Jukov a ajuns să-l cunoască foarte bine pe Stalin în timpul războiului. „Nu am fost niciodată aşa de apropiat de el ca până atunci, iar, la început, mă simţeam puţin stingherit în prezenţa lui. […] La începutul relaţiei noastre, Stalin nu avea prea multe să-mi spună. Simţeam că mă cântăreşte cu foarte multă atenţie şi nu are o părere clară despre mine. […] Dar, pe măsură ce am acumulat experienţă, am devenit mai încrezător, mi-am exprimat ideile cu mai multă îndrăzneală. Am observat că şi Stalin a început să le acorde mai multă atenţie."

Multe dintre întrevederile lui Jukov cu Stalin au avut loc noaptea. Dictatorul se trezea târziu şi, în general, lucra până la primele ore ale dimineţii. Programul lui de lucru, de 15–16 ore pe zi, era la fel de epuizant pentru subordonaţi ca şi pentru el însuşi. Liderul sovietic cerea să fie informat de Marele Stat-Major de două sau de trei ori pe zi şi nu lua niciodată decizii operaţionale importante fără să se consulte cu membrii de frunte ai Comandamentului Suprem, mai ales cu şeful Marelui Stat-Major, iar din august 1942, cu noul lui adjunct în calitate de comandant suprem, Jukov. În timpul informărilor,

Stalin se plimba încoace şi încolo prin cabinet şi fuma pipă sau ţigări ruseşti, oprindu-se din când în când să analizeze situaţia pe hartă. Jukov îşi aminteşte: „De regulă, era calm şi metodic; toată lumea avea voie să-şi spună părerea. […] Avea talentul să-i asculte pe oameni cu atenţie, dar numai dacă vorbeau la obiect. […] Taciturn de felul lui, nu-i plăceau vorbăreţii. […] În timpul războiului, mi-am dat seama că Stalin nu era omul care să se opună unor întrebări incisive sau celor care îl contraziceau. Dacă cineva spune altfel, este un mincinos." Jukov aprecia foarte mult talentul şi gândirea militară ale lui Stalin:

> Pot spune că Stalin era familiarizat cu principiile organizării operaţiilor fronturilor şi grupurilor de fronturi şi le urmărea în cunoştinţă de cauză. În mod cert, cunoştea principiile strategice majore. Calităţile lui Stalin de comandant suprem s-au evidenţiat mai ales după Bătălia de la Stalingrad. […] Stalin datora acest lucru inteligenţei sale native, experienţei de lider politic, intuiţiei şi vastelor lui cunoştinţe. Într-o situaţie strategică, găsea legătura principală de care se folosea pentru a organiza acţiunile împotriva inamicului şi a asigura astfel succesul operaţiilor ofensive. Fără îndoială, a fost un admirabil comandant suprem.

Lui Jukov îi plăcea cel mai mult la Stalin atitudinea degajată a acestuia şi lipsa pretenţiilor. Dictatorul râdea rareori zgomotos, dar avea simţul umorului şi gusta o glumă bună. Pe de altă parte, Stalin putea fi uneori capricios, impetuos, secretos şi extrem de iritabil: „Iar când era furios, nu mai era obiectiv, se schimba brusc chiar în faţa ta, pălea şi mai mult, iar privirea îi devenea gravă şi greu de suportat. Nu mulţi aveau curajul să-l înfrunte pe Stalin şi să-i pareze atacurile când era furios." Cu toate acestea Jukov era mai degrabă hipnotizat decât înspăimântat şi, la fel ca mulţi alţii, vrăjit de Stalin:

> Lipsit de afectare și manierisme, câștiga inimile oamenilor cu purtarea lui simplă. Modul lui neinhibat de a vorbi, capacitatea de a se exprima clar, gândirea analitică înnăscută, cunoștințele ample și memoria fenomenală îi făceau chiar și pe oamenii cu experiență și reputație să fie prevăzători și să-și păstreze prezența de spirit când discutau cu el.[2]

În versiunile postsovietice ale memoriilor lui și în alte materiale care au ieșit la lumină, Jukov este ceva mai critic la adresa lui Stalin decât în memoriile publicate oficial, dar opinia sa favorabilă despre Stalin ca mare comandant militar a rămas.[3]

Ce credea Stalin despre Jukov este mai greu de spus, căci dictatorul a vorbit puțin despre gândurile lui personale. Fără îndoială că nutrea afecțiune pentru mulți dintre generalii săi. Le admira profesionalismul și era dispus să învețe de la ei, chiar dacă se considera el însuși un mare general. Putem presupune că Stalin îl respecta pe Jukov mai mult decât pe majoritatea celor din cercul său intim, mulți dintre ei fiind înclinați să-l măgulească. În egală măsură însă, Stalin era bănuitor în privința oricui dădea dovadă de prea multă independență în gândire, așa ca Jukov, chiar dacă loialitatea acestuia era mai presus de orice îndoială. Atitudinea lui Stalin față de Jukov este exprimată probabil cel mai bine de tratamentul pe care i l-a aplicat atunci când cei doi s-au certat după război: exil pentru lipsă de respect, urmat de o reabilitare rapidă, atunci când Jukov și-a dovedit din nou loialitatea.

Apărarea Leningradului

Prima misiune primită de Jukov de la Stalin după victoria de la Elnea a fost să organizeze apărarea Leningradului. Când germanii au invadat URSS, obiectivul lor principal nu a fost să ajungă la Moscova, ci să ocupe Leningradul. Forțele germane

urmau să pornească împotriva Moscovei numai după ce Grupul de Armate Nord ocupa Leningradul. Iniţial, totul a mers conform planului. Apărarea sovietică de la graniţa lituaniană a fost străpunsă uşor, iar în trei săptămâni germanii au înaintat 500 km de-a lungul unui front larg şi au ocupat o mare parte din regiunea baltică. Ritmul înaintării germane a încetinit însă pe măsură ce rezistenţa Armatei Roşii a devenit mai înverşunată. Germanii au ajuns la periferia Leningradului abia la începutul lui septembrie 1941. În acel moment, Hitler şi-a stabilit drept ţintă principală Moscova şi a hotărât să ocupe Leningradul nu prin asalt, ci prin asediu, să-i distrugă apărarea şi să-i înfometeze populaţia, care avea să fie silită astfel să se predea. Germanii erau convinşi că oraşul avea să cadă în scurtă vreme. La 22 septembrie 1941, Hitler a emis următoarea directivă referitoare la Leningrad: „Führerul a hotărât să radă oraşul Peterburg de pe faţa pământului. Nu am niciun interes să mai existe aici un punct cu o populaţie numeroasă după înfrângerea Rusiei sovietice. […] Intenţionăm să instituim o blocadă strictă asupra oraşului şi să-l radem de pe suprafaţa pământului cu ajutorul artileriei de toate calibrele şi cu bombardamente aeriene continue." (A se vedea harta 9.)

Pentru sovietici, pericolul care păştea Leningradul era şi mai mare decât prăbuşirea din Ucraina. Dacă Leningradul cădea, germanii ar fi avut cale liberă să lanseze un atac din flanc împotriva Moscovei dinspre nord. Pierderea celui de-al doilea oraş al Uniunii Sovietice ar fi lipsit ţara de un centru esenţial al industriei de apărare, iar impactul psihologic negativ al căderii leagănului Revoluţiei Bolşevice în mâinile naziştilor ar fi fost uriaş.

Stavka nu era mulţumită de rezultatele Frontului de Nord-Vest. La 10 iulie, Jukov – în acel moment încă şef al Marelui

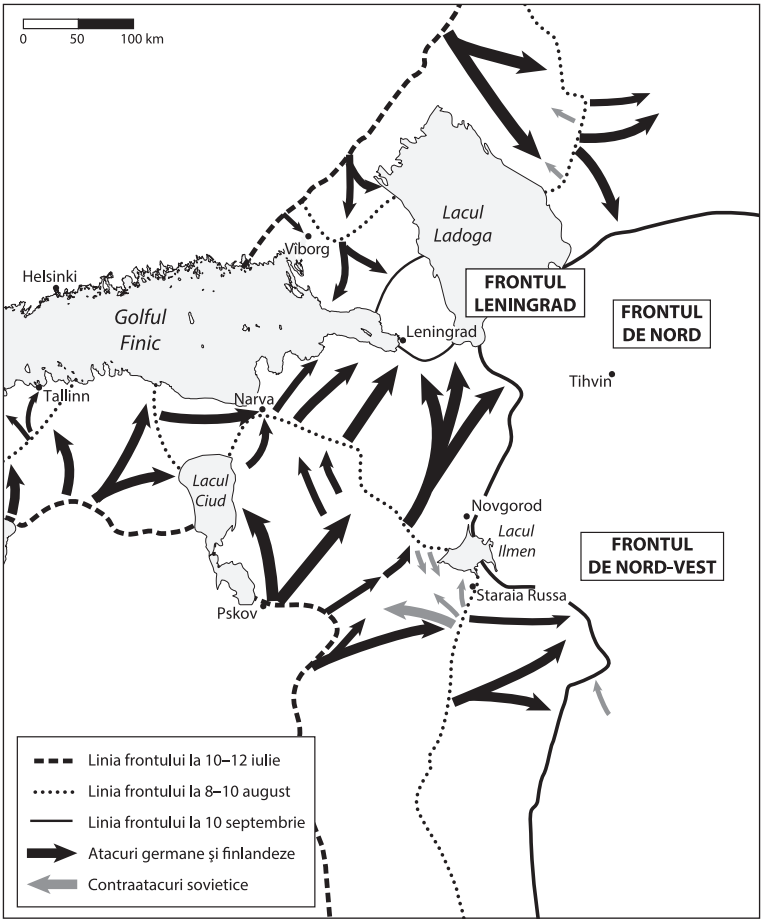

HARTA 9. *Înaintarea germanilor spre Leningrad (iunie–septembrie 1941)*

Stat-Major – a mustrat comandamentul frontului pentru că „nu i-a pedepsit pe comandanții care nu au îndeplinit ordinele acestuia și au părăsit fără autorizație pozițiile defensive. Această atitudine prea îngăduitoare pe care o aveți față de lași nu poate fi justificată, […] mergeți imediat la unități și terminați pe loc

cu laşii şi criminalii”[4]. În aceeaşi zi, Stavka a înfiinţat o Direcţie Nord-Vest cu mai multe fronturi, care să înlocuiască Frontul de Nord-Vest. Ea includea Frontul de Nord, aflat în faţa finlandezilor, la nord de Leningrad, căci Finlanda se alăturase atacului german din iunie 1941 ca să-şi recapete teritoriile pierdute în urma Războiului de Iarnă din 1939–1940.[5] La comanda noii direcţii a fost numit Kliment Voroşilov, fostul comisar al apărării. Ordinele primite de el de la Stavka erau să contraatace în zonele Solţî, Staraia Russa şi Dno, din apropierea lacului Ilmen, la sud-est de Novgorod. Atacurile lui Voroşilov de la mijlocul lui iulie şi apoi de la începutul lui august au stăvilit un timp înaintarea germanilor, dar nu au oprit-o. În plus, Stavka a fost din ce în ce mai nemulţumită de stilul lui de comandă. La 29 august, Direcţia Nord-Vest a fuzionat cu Frontul Leningrad, comandat de generalul M.M. Popov. Voroşilov a fost numit comandant al unui nou Front Leningrad, cu Popov ca şef de stat-major. Stalin era însă în continuare nemulţumit, iar seria constantă de înfrângeri şi retrageri din 22 iunie începea să-l preocupe. În aceeaşi zi, a trimis o telegramă comisarului pentru afaceri externe, Veaceslav Molotov, care era la Leningrad, în fruntea unei puternice comisii politice trimise să examineze sistemul de apărare al oraşului:

> Mă tem că vom pierde Leningradul din cauza unei prostii şi că diviziile de la Leningrad riscă să fie luate prizoniere. Ce fac Popov şi Voroşilov? Nici măcar nu ne raportează ce măsuri intenţionează să ia împotriva acestui pericol. Este evident că sunt preocupaţi să caute căi de retragere. De unde oare această uriaşă pasivitate şi fatalismul lor pur ţărănesc? Ce oameni – eu nu înţeleg nimic. […] Credeţi că cineva le deschide în mod deliberat calea nemţilor în acest sector decisiv? Cine este acest Popov? […] Vă scriu acestea fiindcă sunt îngrijorat de inactivitatea de neînţeles pentru mine a Comandamentului de la Leningrad.[6]

La 9 septembrie, localitatea Șlisselburg, de pe malul lacului Ladoga, la nord-est de Leningrad, a căzut în mâinile germanilor, care au tăiat astfel ultima legătură terestră cu orașul. Trebuind să facă ceva, Stalin l-a numit pe Jukov, în care avea încredere, la comanda Frontului Leningrad. După cum afirmă Jukov, la 9 septembrie a fost chemat de urgență la Moscova. A ajuns la Kremlin în aceeași seară și a fost introdus nu în cabinetul lui Stalin, ci în apartamentul privat al dictatorului. După ce au discutat despre situația de la Leningrad, Jukov a primit ordin să plece cu avionul acolo și să preia comanda. Stalin i-a zis: „Știi probabil că, la Leningrad, va trebui să zbori peste linia frontului sau peste lacul Ladoga, care este controlat de aviația inamică." Apoi, i-a dat lui Jukov un bilet pentru Voroșilov în care a scris: „Predă lui Jukov comanda frontului și întoarce-te imediat la Moscova." După aceea, i-a spus că ordinul de numire va fi emis când va ajunge la Leningrad. „Mi-am dat seama din aceste cuvinte", scrie Jukov, „că era îngrijorat și că zborul nostru se putea sfârși prost." Jukov a discutat cu Stalin și despre căderea iminentă a Kievului, propunându-i ca Timoșenko să fie numit comandant al Frontului de Sud-Vest, iar generalul Konev să preia de la el comanda Frontului de Vest. Stalin „i-a telefonat pe loc lui Șapoșnikov (succesorul lui Jukov în fruntea Marelui Stat-Major) și i-a cerut să-l convoace pe mareșalul Timoșenko și să-i transmită ordinul lui Konev"[7]. Zborul lui Jukov la Leningrad de a doua zi s-a dovedit a fi destul de periculos, așa cum se temuse Stalin: când avionul a ajuns la lacul Ladoga, a trebuit să coboare brusc și să zboare foarte aproape de suprafața apei, urmărit de două Messerschmitt-uri.[8]

Dacă zborul la Leningrad a fost probabil dramatic, așa cum îți amintește Jukov, restul pare să fie o altă poveste plină de culoare, dar inexactă. Conform documentelor oficiale, Jukov s-a

întâlnit cu Stalin la 11 septembrie în biroul dictatorului, nu în apartamentul acestuia. Întrevederea a început la ora 17.10 şi a durat patru ore. Şapoşnikov a fost şi el de faţă, la fel şi Timoşenko.[9] În toiul întrevederii – la ora 19.10 – a fost trimisă Frontului Leningrad o directivă cu privire la schimbarea comenzii, aşa cum era regula în cazul anunţării unor astfel de decizii. Câteva minute mai târziu, au fost date directive pentru numirea lui Konev şi Timoşenko.[10]

Jukov a fost însoţit la Leningrad de generalii I.I. Feduninski, M.S. Hozin şi P.I. Kokorev. După cum afirmă Feduninski, avionul a decolat spre Leningrad în dimineaţa zilei de 13 septembrie, protejat de avioane de luptă. Nu menţionează că au fost urmăriţi de avioane germane, dar memoriile lui Feduninski au fost publicate pe vremea lui Hruşciov, când Jukov era căzut în dizgraţie, iar portretul care i se făcea în calitate de proaspăt comandant al Frontului Leningrad nu era foarte măgulitor. Jukov apare ca fiind derutat şi slab informat, neavând idee, de exemplu, ce misiune îi va da lui Feduninski când vor ajunge la Leningrad. Şi mai puţin măgulitoare sunt memoriile publicate pe vremea lui Hruşciov de generalul B.V. Bîcevski, şeful secţiei de geniu a Armatei Roşii de la Leningrad. Bîcevski îl înfăţişează pe Jukov ca pe un tiran care dă ordine pe un ton răstit şi se agită tot timpul fără folos.[11]

Nu este greu să ni-l imaginăm pe Jukov comportându-se ca un mitocan. Era modul lui preferat de a-şi impune autoritatea când prelua comanda unei noi unităţi. Dacă era chiar atât de ineficient cum susţin Feduninski şi Bîcevski este o altă problemă. Când a sosit Jukov la Leningrad, situaţia se înrăutăţise şi mai mult. Germanii închiseseră cercul în jurul oraşului la 9 septembrie şi acum căutau punctele slabe ale sistemului de apărare al acestuia. Jukov a reacţionat ordonând câteva

contraatacuri. În ordinul său din 15 septembrie se spuneau următoarele:

1. Inamicul va fi sufocat cu foc de artilerie, de mortiere și atacuri aeriene și nu i se va permite să străpungă apărarea.
2. Se vor forma, până la 18 septembrie, cinci brigăzi și două divizii de pușcași, care vor forma patru linii defensive pentru apărarea imediată a Leningradului.
3. Inamicul va fi lovit în flanc și în spate de Armata 8.
4. Armata 8 se va coordona cu Armata 54, al cărei obiectiv este să elibereze regiunile Mga și Șlisselburg.[12]

Două zile mai târziu, la 17 septembrie, Jukov și Consiliul Militar comandat de acesta au emis un ordin referitor la apărarea sectorului sudic al Leningradului, care juca un rol vital: „Toți comandanții, lucrătorii politici și soldații care părăsesc linia indicată fără un ordin scris din partea comandamentului frontului sau a consiliului militar al armatei vor fi împușcați imediat." Stalin a aprobat din toată inima, în spirit și în literă, ordinul amenințător dat de Jukov. La 21 septembrie, le-a scris lui Jukov și Consiliului Militar să transmită comandanților locali acest mesaj:

> Se spune că, în timp ce înaintau spre Leningrad, nemernicii de germani au trimis printre soldații noștri […] moși, babe, neveste și copiii […] cerându-le bolșevicilor să predea Leningradul și să reinstaureze pacea.
>
> Se spune că, printre bolșevicii din Leningrad, se găsesc oameni care nu cred că este posibil să se folosească armele împotriva unor asemenea indivizi. Eu cred că, dacă avem astfel de oameni printre bolșevici, trebuie să-i nimicim […] pentru că le este frică de fasciștii germani.
>
> Răspunsul meu este să nu fiți sentimentali, ci să-i pocniți peste bot pe inamic și pe complicii lui, bolnavi sau sănătoși. Războiul este nemilos și va duce la înfrângerea […] celor care dau dovadă de slăbiciune și își îngăduie să șovăie. […]

> Bateţi-i pe germani şi pe uneltele acestora, indiferent cine ar fi, în orice fel şi fiţi necruţători cu duşmanul; nu contează dacă ne sunt duşmani cu bună ştiinţă sau împotriva voinţei lor.[13]

Când a preluat comanda la Leningrad, Jukov avea la dispoziţie aproximativ 450 000 de soldaţi în armatele 8, 23, 42 şi 55. În faţa lui era un număr echivalent de soldaţi germani, dar aceştia mai aveau două divizii de tancuri, pe când Jukov nu avea niciuna, iar Luftwaffe deţinea în mod clar supremaţia aeriană. În plus, 14 divizii finlandeze atacau Leningradul şi Karelia sovietică. Lupta principală se ducea însă la periferia de sud a Leningradului, unde germanii ocupau poziţii la câţiva kilometri de oraş. Luptele s-au desfăşurat cu intensitate variabilă pe tot parcursul lunii septembrie, însă până la sfârşitul acesteia, sovieticii îşi stabilizaseră apărarea, iar forţa atacurilor germane slăbise. (A se vedea harta 10.)

În toiul bătăliei, Jukov şi-a găsit timp să le scrie fiicelor sale, Era şi Ella:

> Salutări de pe front. Aşa cum v-aţi dorit, lupt împotriva nemţilor la Leningrad. Nemţii suferă pierderi mari şi încearcă să ocupe Leningradul, dar cred că o să rezistăm şi o să-i alungăm până la Berlin.
>
> Cum mai merg treburile la voi? Mi-e tare dor de voi, dar cred că numai după ce îi voi bate pe nemţi voi putea să vin la voi sau să veniţi voi la mine. Scrieţi-mi mai des. Eu nu am vreme, aici luptăm tot timpul.
>
> Vă sărut pe amândouă cu drag.[14]

Istoricii au păreri diferite în legătură cu rezultatele obţinute de Jukov la Leningrad. După cum afirmă David Glantz, „voinţa de fier a lui Jukov […] a produs «miracolul de pe Neva»". Pe acelaşi ton, John Erickson scrie: „În mai puţin de o lună, Jukov a rezolvat cea mai gravă criză, a organizat o apărare eficientă

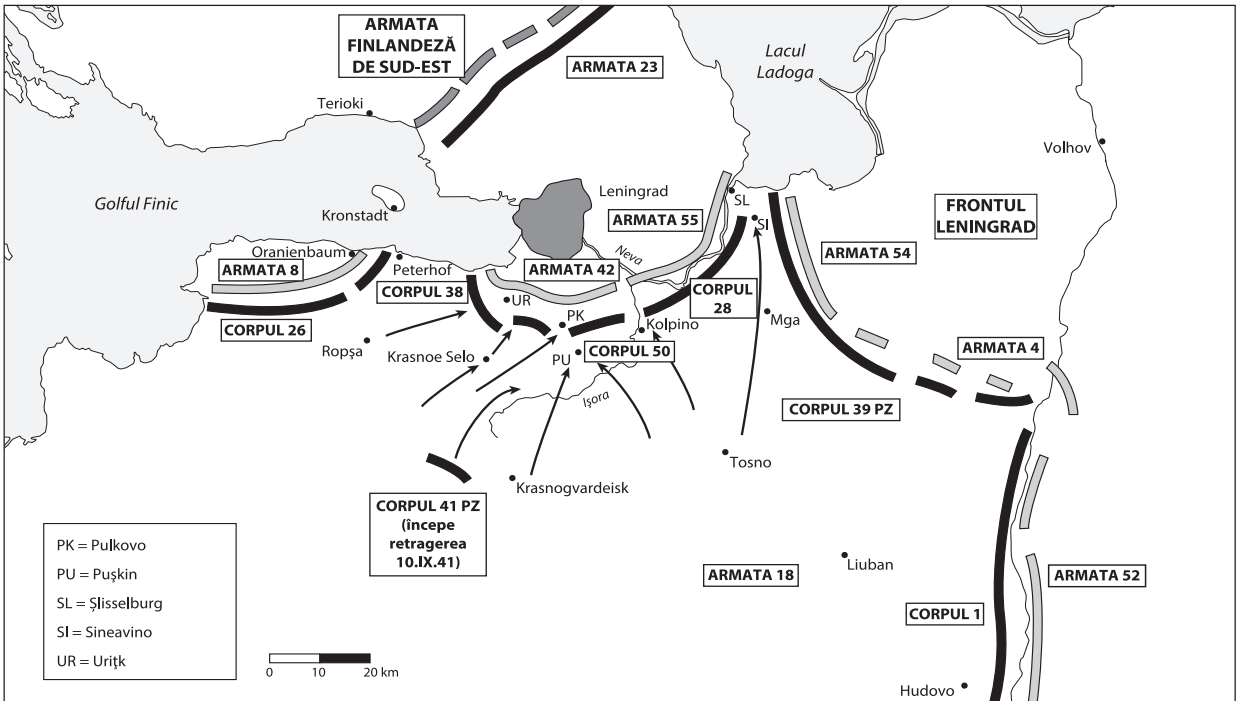

HARTA 10. *Bătălia Leningradului (septembrie 1941)*

şi a refăcut moralul şi disciplina, care se prăbuşiseră înainte de sosirea lui." Evan Mawdsely are îndoieli în privinţa succesului impresionant repurtat de Jukov la Leningrad. Încă înainte de sosirea lui Jukov, Hitler începuse să mute o parte dintre forţele Grupului de Armate Nord pentru a sprijini apropiatul atac împotriva Moscovei. Poate că germanii ar fi reuşit să ocupe Leningradul dacă ar fi lansat un atac în forţă cu toate blindatele Grupului de Armate Nord, susţine Mawdsley, în timp ce istoricul rus Vladimir Beşanov subliniază că Jukov a fost trimis la Leningrad să ridice blocada – sarcină pe care nu a reuşit nici pe departe să o ducă la îndeplinire.[15]

Un lucru era sigur: Jukov devenea tot mai faimos. Halhin-Gol, Elnea, iar acum Leningrad – poate că nu a fost un succes chiar aşa de mare cum se deduce din legenda lui Jukov, dar, oricum, a fost un succes relativ. Jukov se dovedea a fi generalul norocos al lui Stalin; oriunde se ducea, apăreau succesele sau măcar nu se înregistrau înfrângeri, iar realizările lui Jukov nu se comparau cu dezastrele suferite de Armata Roşie în alte locuri. Kievul a căzut la mijlocul lui septembrie, iar germanii se îndreptau acum în viteză spre Crimeea şi Rostov-pe-Don – poarta spre Caucaz şi câmpurile petrolifere de la Baku. La începutul lunii octombrie, germanii şi-au reluat marşul spre Moscova, obţinând rezultate imediate: au încercuit forţele sovietice de la Veazma şi Breansk, făcând Armata Roşie să piardă încă o jumătate de milion de soldaţi. Confruntat cu o nouă situaţie de urgenţă, Stalin a hotărât să-l recheme pe Jukov la Moscova. Pe 5 octombrie, i-a telefonat lui Jukov la Leningrad, iar între cei doi a avut loc următoarea conversaţie:

> STALIN: Am o singură întrebare pentru dumneata: poţi să iei un avion şi să vii la Moscova? Având în vedere complicaţiile de pe flancul stâng al Frontului de Rezervă din regiunea

Uhnov, Stavka ar dori să cunoască părerea dumitale cu privire la măsurile care se impun. Ar putea Hozin să-ţi ia locul?

JUKOV: Permiteţi să iau avionul mâine dimineaţă, în zori.

STALIN: Foarte bine. Te aşteptăm mâine la Moscova.[16]

Când a plecat Jukov de la Leningrad, calvarul oraşului abia începea. Acesta avea să mai rămână trei ani încercuit şi asediat de germani şi de finlandezi. În timpul asediului, au murit de foame 640 000 de civili, iar alţi 400 000 au pierit ori au dispărut în timpul evacuărilor forţate, mulţi dintre ei în apele reci ale lacului Ladoga, în iarna 1941–1942. Peste un milion de soldaţi sovietici şi-au pierdut viaţa în luptele din regiunea Leningrad. Germanii au încercat de nenumărate ori să străpungă apărarea oraşului, dar nu au mai fost niciodată atât de aproape de reuşită ca în septembrie 1941. În noiembrie–decembrie 1941, Armata Roşie a lansat o contraofensivă încununată de succes la Tihvin, la est de Leningrad, protejând Moscova de o posibilă manevră de încercuire a germanilor dinspre nord-vest. După aceea, Leningradul şi-a pierdut importanţa strategică, lăsând la o parte numărul mare de soldaţi ai inamicului imobilizaţi în zonă (o treime din forţele Wehrmachtului în 1941).[17]

Salvarea Moscovei

Odată cu rechemarea sa la Moscova, a sosit şi clipa hotărâtoare pentru Jukov. Bătălia iminentă pentru capitala sovietică avea să-i consolideze sau să-i distrugă reputaţia. Şi mai important era faptul că urma să fie decisă soarta Operaţiunii Barbarossa – încercarea lui Hitler de a cuceri Rusia în urma unei campanii-fulger, menite să evite desfăşurarea unui costisitor război de uzură pe Frontul de Răsărit.

Până acum, planul lui Hitler reuşise, exceptând faptul că Armata Roşie produsese Wehrmachtului pierderi mai grele decât

fusese prevăzut. Numai în vara anului 1941, germanii au suferit pierderi de două ori mai mari decât cele suferite în campania de cucerire a Franţei din 1940. Prețul plătit de sovietici fusese însă și mai mare. Deși Armata Roșie putea chema sub arme câteva milioane de foști recruţi, care serviseră deja în rândurile ei un an sau doi, era nevoie de timp pentru a mobiliza, a reinstrui și a reechipa această rezervă masivă. Armata Roșie începea să ducă lipsă de echipament, ca și de trupe instruite. Rusia Europeană fiind ocupată în mare măsură de germani, sovieticii nu mai aveau acces la o mare parte a resurselor lor industriale. Pe măsură ce germanii înaintau, sovieticii au înfăptuit aproape o minune, demontând și transportând în est sute de fabrici, împreună cu sute de mii de muncitori. Avea să mai treacă însă ceva timp până când fabricile au fost puse din nou în funcțiune și au început să producă tancurile, avioanele și muniţia de care era atât de mare nevoie. Aliaţii occidentali ai Uniunii Sovietice – Marea Britanie, SUA și alte ţări – trimiteau ajutoare, dar acestea nu au început să sosească în cantitate semnificativă decât în 1942. Între timp, sovieticii au trebuit să facă față Operaţiunii Taifun – un atac împotriva Moscovei executat de 70 de divizii, constând în 1 milion de oameni, 1 700 de tancuri, 14 000 de piese de artilerie și aproape 1 000 de avioane. Dacă Hitler reușea să ocupe capitala sovietică, regimul lui Stalin se prăbușea. Poate că sovieticii ar fi supraviețuit un timp după pierderea capitalei, dar este greu de imaginat că Armata Roșie și-ar mai fi revenit în urma unei asemenea înfrângeri devastatoare, mai ales dacă Japonia, aliata Germaniei, ar fi hotărât, în decembrie 1941, să lanseze un atac împotriva URSS în Orientul Îndepărtat, și nu împotriva SUA la Pearl Harbor.

Jukov nu a fost numit imediat la comanda apărării Moscovei. Mai întâi, pe 6 octombrie, Stavka l-a numit pe Jukov

reprezentant al său pe lângă Frontul de Rezervă pe care acesta îl comandase la Elnea și a dat ordine stricte să fie aduse la îndeplinire toate deciziile referitoare la desfășurarea și folosirea trupelor. Apoi, la 8 octombrie, Jukov a fost numit comandant al Frontului de Rezervă în locul mareșalului Budionnîi. În sfârșit, la 10 octombrie, Stalin a unit fronturile de Vest și de Rezervă într-un singur Front de Vest, comandat de Jukov. Konev, comandantul în funcție al Frontului de Vest, a fost numit adjunct al lui Jukov. Câteva zile mai târziu, Konev a fost numit la comanda nou-formatului Front Kalinin și a primit misiunea să protejeze flancul nordic al lui Jukov.[18]

Împrejurările exacte ale numirii lui Jukov la comanda noului Front de Vest au făcut subiectul unei controverse nu foarte cunoscute, dar pline de învățăminte. Într-o carte despre bătălia Moscovei publicată în 1968, Konev afirmă că Jukov a fost numit în fruntea Frontului de Vest în urma recomandărilor lui. În aceeași carte, Jukov susține că numirea lui în calitate de comandant al noului Front de Vest s-a făcut după o convorbire telefonică cu Stalin – una dintre multele pe care le-a avut după întoarcerea de la Leningrad. În timpul acelei convorbiri, notează Jukov, Stalin l-a întrebat dacă avea vreo obiecție ca generalul Konev să fie adjunctul său.[19] Potrivit unei alte variante, relatată de Jukov ziaristului și scriitorului Konstantin Simonov în 1964–1965, în timpul convorbirii telefonice, Stalin a spus că dorea să-l trimită pe Konev în fața curții marțiale din cauza eșecurilor suferite de Frontul de Vest și a renunțat numai după ce Jukov l-a convins pe dictator că generalul Konev era un om cinstit și nu merita să sfârșească precum Pavlov, ghinionistul comandant al primului Front de Vest, care fusese executat în iulie 1941.[20]

Deși versiunea lui Konev este confirmată de documente,[21] și afirmația lui Jukov conform căreia el se bucura de încrederea

lui Stalin este adevărată. Repartizarea lui Jukov într-un rol principal în apărarea Moscovei era inevitabilă, căci Stalin nu-l chemase de la Leningrad numai ca să-l pună comandant al Frontului de Rezervă.

La originea acestei mici dispute din anii 1960 între cei doi generali ieșiți la pensie se afla o îndelungată rivalitate profesională și animozitate personală. În timpul războiului, Konev se evidențiase ca unul dintre principalii rivali la glorie și reputaţie militară ai lui Jukov – rivalitate care a atins punctul culminant în cursa lor pentru cucerirea Berlinului, în 1945. După război, când Stalin l-a demis pe Jukov, Konev i-a luat locul în calitate de comandant al forţelor terestre sovietice. În 1957, când Hrușciov l-a demis pe Jukov din postul de ministru al apărării, Konev a fost cel mai proeminent critic al acestuia, mergând până acolo încât să publice, în *Pravda,* un articol în care făcea praf activitatea desfășurată de Jukov în timpul războiului. Nu este de mirare că Jukov era iritat de orice aluzie potrivit căreia numirea lui în postul de comandant al Frontului de Vest s-ar fi datorat lui Konev. Memoriile lui Jukov sunt presărate chiar cu înțepături directe sau indirecte la adresa rezultatelor obținute de Konev în calitate de comandant în timpul războiului.

La originea conflictului dintre Konev și Jukov se aflau temperamentul și stilul lor de conducere asemănător. La fel ca Jukov, Konev era un comandant energic și exigent, căruia nu-i plăceau proștii și care avea izbucniri nervoase. De asemenea, se ocupa cu meticulozitate de pregătirea pentru luptă și controla îndeaproape desfășurarea operaţiilor. Spre deosebire de Jukov, Konev avea studii de artilerie și își începuse cariera în Armata Roșie în calitate de comisar politic în timpul Războiului Civil. Abia în anii 1920 primise o funcție propriu-zisă de comandă în armată. Apoi a urcat treptele ierarhiei, ascensiunea

lui asemuindu-se cu cea a lui Jukov, dar abia în timpul bătăliei pentru Moscova cei doi au lucrat împreună pentru prima, dar nu și pentru ultima oară.[22]

Misiunea lui Jukov în calitate de comandant al Frontului de Vest era să oprească înaintarea germanilor spre Moscova. Problema lui era aceea că avea la dispoziție puține forțe cu care să poată face acest lucru. Încercuirile de la Veazma și Breansk de la începutul lui octombrie fuseseră și mai dezastruoase decât cele de la Minsk și Kiev din vară. Fronturile Breansk, de Vest și de Rezervă pierduseră în total 64 de divizii de pușcași, 11 brigăzi de tancuri, 50 de regimente de artilerie[23], lăsându-i lui Jukov numai 900 000 de oameni care să apere capitala sovietică. Încă înainte de sosirea lui Jukov, Stavka ordonase retragerea trupelor la Linia Mojaisk – o serie de poziții defensive situate la aproximativ 100 km vest de Moscova, care se întindeau pe o distanță de 250 km de la Kalinin, în nord, până la Tula, în sud. Linia respectivă nu a rezistat însă foarte mult. La mijlocul lui octombrie, germanii au pătruns pe flancuri, au cucerit Kalinin și au atacat Tula, unde a început o luptă înverșunată, care a durat câteva săptămâni. Mojaisk a fost abandonat la 18 octombrie. Astfel, în condițiile în care drumul spre Moscova era liber, în capitala sovietică s-a instalat panica. Au izbucnit revolte, s-au produs jafuri și încercări ale populației de a părăsi orașul. Atmosfera încordată era amplificată de zvonurile potrivit cărora autoritățile se pregăteau să evacueze orașul (ceea ce și făceau). Nervii au fost potoliți de o cuvântare a lui A.A. Șcerbakov, liderul organizației de partid Moscova, difuzată la radio pe 17 octombrie, care îi asigura pe cetățeni că tovarășul Stalin rămânea în capitală. Situația s-a stabilizat și mai mult după ce a fost dată publicității, pe 19 octombrie, o rezoluție a GKO (Consiliul de Stat al Apărării) care instituia starea de asediu, introducea

interdicția de a circula în oraș după o anumită oră și anunța că Jukov era comandantul unităților care apărau Moscova.[24] A doua zi, Stalin l-a sunat pe David Ortenberg, redactor la *Krasnaia zvezda (Steaua roșie)* – ziarul Armatei Roșii – și i-a cerut să publice un portret al lui Jukov. I s-a mai spus să transmită fotografia ziarului *Pravda*, ca să fie publicată și acolo. La 21 octombrie, fotografia a apărut în *Krasnaia zvezda,* fiind pentru prima oară când ziarul publica portretul unui comandant de front. Fotografia a fost publicată și de *Pravda* în aceeași zi. Ortenberg pretinde că, ulterior, Jukov i-a spus că fotografia sa a fost publicată numai pentru ca, în cazul în care orașul cădea în mâinile germanilor, să se poată da vina pe el. Explicația cea mai ponderată este aceea că Stalin a pus să i se publice fotografia pentru a insufla încredere oamenilor în forțele care apărau Moscova.[25]

Jukov a reacționat la această criză gravă tot așa cum reacționase la Leningrad: disciplină draconică; fără capitulare și fără retragere; contraatac oriunde și oricând era posibil. Primul act emis de Jukov în calitate de comandant al Frontului de Vest a fost declarația din 13 octombrie conform căreia „lașii și cei care provoacă panică" fugind de pe câmpul de luptă, abandonându-și armele sau retrăgându-se fără permisiune aveau să fie împușcați pe loc. „Niciun pas înapoi! Pentru patrie, înainte!" încheia el.[26] Această amenințare era valabilă atât pentru ofițerii superiori, cât și pentru soldații de rând. La 3 noiembrie, Jukov a anunțat că col. A.G. Gherasimov, comandantul Diviziei 133 Pușcași, și comisarul diviziei, G.F. Șablov, fuseseră împușcați fiindcă ordonaseră o retragere neautorizată.[27]

Se spune că, în timpul bătăliei de la Moscova, Jukov citea *Război și pace* și poate că descrierea războiului cu Napoleon din monumentalul roman al lui Tolstoi l-a inspirat pe acesta să facă apel la sentimentul patriotic. „Câmpiile și pădurile în care

staţi acum voi în apărarea maicii Moscova sunt pătate de sângele sfânt al înaintaşilor voştri, care au intrat în istorie pentru că au înfrânt hoardele napoleoniene", le spunea Jukov soldaţilor săi la 1 noiembrie. „Noi suntem fiii marelui popor sovietic. Am fost crescuţi şi educaţi de partidul lui Lenin şi Stalin. Timp de un sfert de secol, ne-am făurit viaţa sub conducerea lui, iar în acest ceas de primejdie, nu ne vom cruţa forţele sau viaţa pentru a ridica un zid de oţel în apărarea patriei şi a sfintei sale capitale, Moscova. Sânge pentru sânge! Moarte pentru moarte! Nimicirea completă a duşmanului! Pentru onoare şi libertate, pentru patria noastră, pentru sfânta noastră Moscova!"[28]

În pofida acestor îndemnuri, Jukov a fost nevoit să se retragă pe noi poziţii defensive, iniţial pe o linie care mergea de la Klin, situat la nord-vest de Moscova, trecea prin Istra şi ajungea la Serpuhov, la sud-vest de oraş. Strategia lui Jukov, bazată pe contraatacuri constante şi retragere în ultimul moment, produsese însă mari pierderi inamicului şi, la sfârşitul lui octombrie, ofensiva germană nu mai avea vlagă. În plus, germanii se împotmoleau tot mai tare în noroiul care apărea toamna în această parte a lumii – ceea ce ruşii numeau *Rasputiţa* (sezonul drumurilor proaste). Germanii au hotărât să se oprească şi să se regrupeze, ceea ce i-a dat timp lui Jukov să aducă întăriri. Între 1 şi 15 noiembrie, Comandamentul de Vest a primit în plus 100 000 de soldaţi, 300 de tancuri şi 2 000 de piese de artilerie.[29]

Pauza a oferit conducerii sovietice şi o şansă politică. La 1 noiembrie, Stalin l-a convocat pe Jukov la Stavka şi l-a întrebat dacă se poate sărbători în siguranţă ziua de 7 Noiembrie, aniversarea preluării puterii de către bolşevici în Rusia.[30] Jukov i-a dat asigurări că nu era niciun pericol, dar, din cauza raidurilor aeriene germane, şedinţa aniversară a partidului s-a ţinut în subteran, în staţia de metrou Maiakovski. Stalin a luat cuvântul la această şedinţă, iar a doua zi s-a adresat soldaţilor

care au defilat în Piaţa Roşie în drum spre câmpul de luptă, aflat chiar lângă Moscova. Situaţia era gravă, le-a spus Stalin, dar regimul sovietic înfruntase greutăţi şi mai mari în trecut:

> Amintiţi-vă de anul 1918, când am sărbătorit prima aniversare a Revoluţiei din Octombrie. Trei sferturi din ţara noastră erau […] în mâinile intervenţioniştilor străini. Pierduserăm pentru un timp Ucraina, Caucazul, Asia Centrală, Uralii, Siberia, Orientul Îndepărtat. Nu aveam aliaţi, nu aveam Armata Roşie, […] era lipsă de alimente, de arme… Paisprezece state făceau presiuni asupra ţării noastre. Dar nu am deznădăjduit, nu ne-am pierdut cumpătul. În focul războiului, am făurit Armata Roşie şi am transformat ţara în tabără militară. Spiritul marelui Lenin ne-a animat. […] Şi ce s-a întâmplat? I-am alungat pe intervenţionişti, am recuperat teritoriile pierdute şi am obţinut victoria.

În încheiere, Stalin a insistat asupra temei patriotice, invocând luptele duse în trecut de ruşi împotriva invadatorilor străini:

> Destinul v-a dat marea misiune a eliberării. Arătaţi-vă demni de această misiune. […] Fie ca imaginile vitejiei marilor noştri înaintaşi – Aleksandr Nevski [care i-a învins pe suedezi], Dmitri Donskoi [care i-a bătut pe tătari], Kuzma Minin şi Dmitri Pojarski [care i-au alungat pe polonezi din Moscova], Aleksandr Suvorov şi Mihail Kutuzov [generali ruşi eroi ai Războaielor Napoleoniene] – să vă inspire în acest război. Fie ca steagul victorios al marelui Lenin să fie steaua noastră călăuzitoare.[31]

În memoriile sale, Jukov a fost generos cu laudele la adresa rolului jucat de Stalin în salvarea Moscovei de germani, notând că dictatorul a rămas în oraş pe tot parcursul bătăliei şi a jucat un rol crucial în organizarea apărării acestuia: „Prin exigenţa sa, Stalin a realizat, s-ar putea spune, un lucru aproape imposibil."[32] În acelaşi timp, Jukov s-a străduit din răsputeri să se distanţeze de câteva decizii greşite luate de Stalin în timpul

luptei. Citind însă ordinele, actele emise de el și înregistrările discuțiilor avute de Jukov în timpul bătăliei pentru Moscova, el apare mai mult ca un general care era dispus să execute ordinele superiorilor săi fără șovăire și care aștepta același lucru de la subordonați. Atitudinea extrem de disciplinată a lui Jukov era ceea ce îi plăcea lui Stalin, nu presupusa lui sinceritate și insubordonare. Un exemplu referitor la stilul său de comandă ierarhic, bazat pe disciplină îl constituie răspunsul dat la 26 octombrie 1941 lui Rokossovski, comandantul Armatei 16, angajată pe atunci în luptă cu germanii în zona Istra. Acesta se plângea de forța opoziției nemților. Jukov i-a spus:

> Irosești timpul fără motiv. Primim mereu rapoarte de la dumneata despre incredibilele forțe ale dușmanului și despre forțele nesemnificative ale armatei dumitale – nu asta este ceea ce se așteaptă de la un comandant. Știm și noi și știe și guvernul ce ai dumneata și ce are inamicul. Nu trebuie să acționezi din teamă, ceea ce este și mai dubios, ci pornind de la obiectivele pe care le ai de îndeplinit și de la forțele reale pe care le ai la dispoziție. Instrucțiunile guvernului și ale comandamentului trebuie să fie executate fără niciun fel de justificare prealabilă.[33]

La mijlocul lui noiembrie, când drumurile noroioase au înghețat, nemții au putut să-și reia ofensiva, făcând oarece progrese pe flancuri, dar apărarea Armatei Roșii a rezistat în poziția critică de la vest de Moscova. Momentul de cotitură al bătăliei pentru capitală a venit la sfârșitul lui noiembrie, când Stavka a dat drumul rezervelor pentru a umple golurile din apărarea lui Jukov. Trebuind să facă față unor forțe proaspete ale inamicului și condițiilor meteorologice tot mai rele, germanii s-au împotmolit la numai câțiva kilometri de centrul Moscovei. (A se vedea harta 11.)

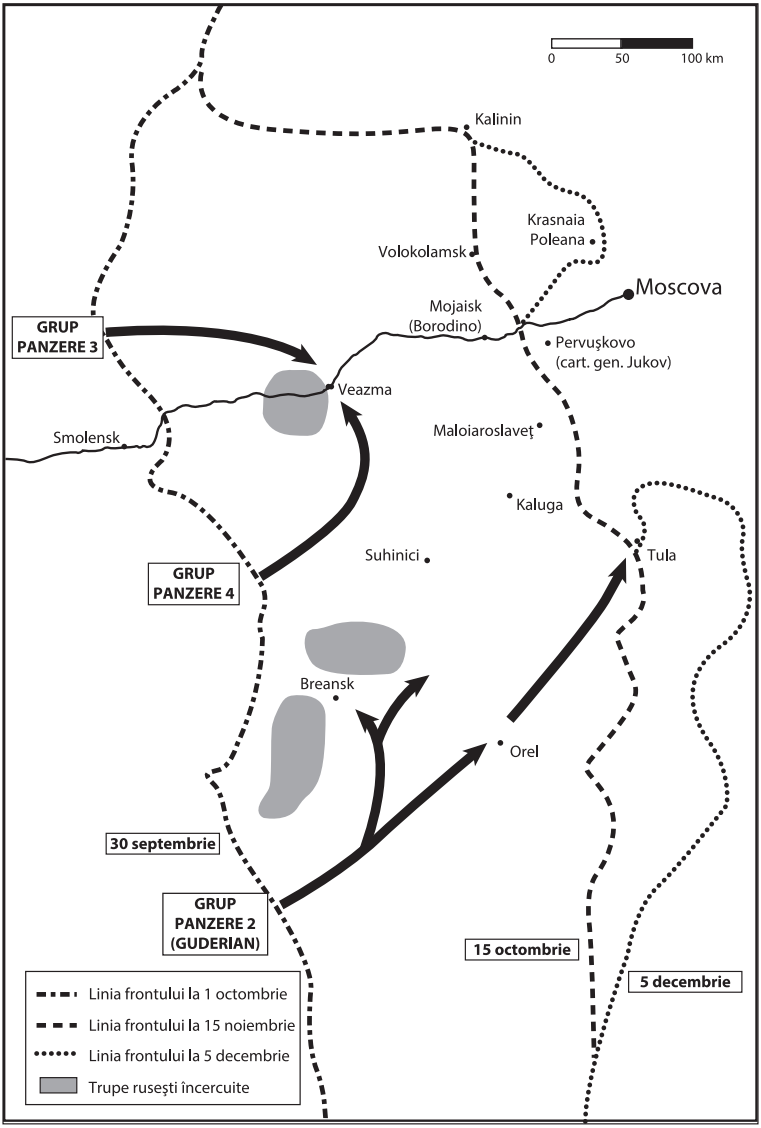

HARTA 11. *Bătălia Moscovei (octombrie–decembrie 1941)*

Jukov și Rokossovski s-au înfruntat din nou în timpul bătăliilor din noiembrie, când acesta din urmă a vrut să-și retragă forțele la râul Istra. Jukov a refuzat, dar Rokossovski a trecut peste capul lui și a apelat la Șapoșnikov, șeful Marelui Stat-Major. Șapoșnikov a fost de acord și i-a dat autorizația cerută. Când a aflat, Jukov i-a telegrafiat lui Rokossovksi: „Eu sunt comandantul frontului! Contramandez ordinul de retragere la lacul Istra și îți ordon să aperi liniile pe care le ocupi fără să faci niciun pas înapoi."[34] „Așa era Jukov", se plângea Rokossovski. „În acest ordin îl poți simți spunând «eu sunt Jukov». Iar orgoliul lui prevala adesea în fața intereselor generale. […] Unii superiori […] credeau că numai ei puteau rezolva problemele în mod eficient și numai ei voiau să reușească. Și că trebuia să se recurgă la strigăte și intimidare împotriva celorlalți pentru a-i face să îndeplinească dorințele șefului. L-aș pune și pe comandantul frontului nostru în această categorie."[35]

După cum afirmă Rokossovski, acest incident a fost numai unul dintre multele conflicte avute de cei doi în timpul bătăliei pentru Moscova care ilustrează diferențele dintre stilul lui de comandă și cel al lui Jukov. Jukov, își amintește Rokossovski, „avea de toate din belșug – talent, energie, încredere în sine" și era „un om hotărât, cu voință puternică, înzestrat din plin cu toate calitățile unui mare conducător militar". Dar, scria Rokossovski, „aveam păreri diferite despre limita până la care comandantul trebuie să-și impună voința și despre maniera în care trebuie s-o facă. […] Stăruința asupra celor mai înalte standarde este o trăsătură importantă, chiar esențială a oricărui conducător militar. Dar la fel de important pentru el este să combine voința de fier cu tactul și respectul pentru subordonați, cu capacitatea de a se bizui pe inteligența și inițiativa lor. În acele zile sumbre, comandantul frontului nostru nu

a respectat întotdeauna această regulă. Putea să devină şi nedrept într-un acces de furie".

Interesant este faptul că Rokossovski compara caracterul furtunos al relaţiilor lui cu Jukov cu sprijinul şi încurajările pe care le primea de la Stalin. Aşteptându-se să primească un telefon jignitor din partea lui Jukov, Rokossovski a ridicat receptorul şi a fost plăcut surprins să audă „vocea calmă, monotonă" a lui Stalin, care exprima „îngrijorarea comandantului suprem. […] Intonaţiile blânde, părinteşti erau încurajatoare şi îţi sporeau încrederea"[36]. La fel ca Jukov, Rokossovski vedea în Stalin imaginea în oglindă a propriei persoane şi a propriului stil de comandă.

Contraofensiva de la Moscova

În timp ce Jukov se ocupa cu apărarea Moscovei, Stavka plănuia şi pregătea o contraofensivă. Deja la 5 octombrie, Stalin decisese să creeze o rezervă strategică formată din zece armate. Unele dintre acestea au fost aruncate în luptă pentru a opri înaintarea germană spre Moscova, dar cele mai multe au fost păstrate pentru contraofensivă. După cum susţine Vasilevski, pe atunci adjunct al şefului Marelui Stat-Major, planificarea contraofensivei a început în primele zile ale lui noiembrie, dar a fost întreruptă de reînceperea atacurilor germane şi nu a fost reluată decât la sfârşitul lunii.[37] Afirmaţia lui Jukov potrivit căreia el ar fi jucat un rol esenţial în pregătirea planului contraofensivei[38] pare exagerată, date fiind răspunderile lui în calitate de comandant de front. În timpul bătăliei pentru Moscova, Jukov s-a întâlnit cu Stalin o singură dată (pe 8 noiembrie) în biroul acestuia de la Kremlin.[39] La 30 noiembrie, Jukov a prezentat membrilor Stavka planul de contraatac al frontului său.

Acesta prevedea un atac la nord de Moscova, pe flancul drept al lui Jukov, în direcţia Klin–Solnecinogorsk–Istra şi la sud de Tula, pe flancul stâng, în direcţia Uzlovaia–Borodiţk. Pentru a-i împiedica pe nemţi să schimbe poziţia unităţilor, Jukov propunea şi lansarea unui atac puternic chiar în faţa Moscovei. Stalin a scris simplu pe propunerea lui Jukov: „De acord. I. Stalin."[40]

Scopul contraofensivei era să distrugă forţele germane care încercau să încercuiască Moscova pe la nord şi pe la sud. În centru, obiectivul se limita la ţinerea pe loc a trupelor germane. În acelaşi timp, posibilitatea unei înaintări mai substanţiale în centru nu era exclusă dacă situaţia evolua în mod favorabil. Exista inclusiv perspectiva unei înaintări foarte profunde, care să taie în două Grupul german de Armate Centru şi să deschidă calea spre Smolensk, pe axa Mojaisk–Veazma.

Contraofensiva de la Moscova a fost lansată, la 5 decembrie, de Frontul Kalinin, comandat de Konev, fiind urmată, a doua zi, de atacul lui Jukov şi, apoi, de înaintarea Frontului de Sud-Vest, comandat de Timoşenko. Efectivul Armatei Roşii era format din 388 000 de soldaţi, sprijiniţi de 5 600 de tunuri şi mortiere şi 550 de tancuri. Acestora li se opuneau 240 000 de soldaţi, 5 350 de piese de artilerie şi 600 de tancuri ale Grupului de Armate Centru.[41] La început, progresul a fost lent, iar, la 9 decembrie, Jukov a emis o directivă adresată comandanţilor săi de armate. Scopul urmărit, le amintea el, era „să înfrângem cât mai repede cu putinţă grupurile din flanc ale inamicului şi, în final, mişcându-ne repede înainte, […] să distrugem toate armatele aflate în faţa Frontului nostru de Vest". Jukov se plângea însă că unele unităţi lansau atacuri împotriva ariergărzii germane, în loc să execute mişcări rapide de învăluire, ceea ce convenea inamicului şi îi dădea

posibilitatea să se retragă „pe poziţii noi, să se regrupeze şi să organizeze o nouă rezistenţă împotriva forţelor noastre". Tehnica corectă, spunea Jukov, era să se imobilizeze ariergarda şi să fie ocolită pe flancuri, nu să se execute atacuri frontale asupra poziţiilor fortificate.[42]

La 12 decembrie, Jukov i-a raportat lui Stalin că Frontul de Vest a provocat germanilor pierderea a 30 000 de oameni şi a eliberat 400 de oraşele şi sate.[43] Printre localităţile eliberate se afla şi satul natal al lui Jukov, Strelkovka, deşi nemţii îl arseseră, inclusiv casa mamei lui. Ea şi familia surorii lui Jukov fuseseră însă deja evacuate. Mama lui Jukov nu a supravieţuit războiului, decedând din cauze naturale în 1944.

La 13 decembrie, presa sovietică a făcut cunoscut succesul uluitor al lui Jukov, care a marcat o cotitură în lupta pentru Moscova; ştirea era însoţită de un portret mare al acestuia. Jukov era un personaj central şi în jurnalele de actualităţi ale bătăliei. Mijloacele de informare în masă din Occident au început să-i acorde şi ele atenţie. În ianuarie 1942, portretul lui a apărut pe prima pagină a publicaţiei *London Illustrated News,* cu explicaţia: „Strălucitul comandant al Frontului Central al Rusiei: generalul Grigori [sic!] Jukov." În iunie 1942, Alexander Werth, corespondentul ziarului *Sunday Times* la Moscova, nota în jurnalul său: „Numele cel mai des menţionat după cele ale lui Stalin şi Molotov este cel al lui Jukov. Pe lângă faptul că a jucat un rol de frunte în organizarea contraofensivei de la Moscova, lui i se datorează în mare măsură sau în întregime salvarea Leningradului în ultimul moment. Cineva a remarcat astăzi că, cu puţin timp înainte de izbucnirea războiului, când ataşatul militar german, care era foarte bine informat, a fost întrebat care este cel mai mare general rus, a răspuns, fără ezitare, «Jukov»."[44]

Până la sfârșitul lui decembrie, Armata Roșie a înaintat 150–250 km de-a lungul unui front larg. (A se vedea harta 12.)

Bătălia de la Moscova a marcat nașterea mitului lui Jukov din timpul războiului. Din acest moment, a început să se spună că, dacă Jukov era la comandă, succesul era asigurat. Ceea ce nu era adevărat, căci Jukov avea să sufere multe înfrângeri în drumul său spre Berlin. Credința în acest mit a insuflat însă încredere la toate nivelurile Armatei Roșii și, nu în ultimul rând, printre soldați, pentru care Jukov a devenit o figură legendară, un uriaș al istoriei militare ruse, echivalentul contemporan al lui Suvorov și Kutuzov, care salvaseră patria de Napoleon. Cei mai mulți soldați din Armata Roșie erau țărani sau aveau origine țărănească, iar Jukov era unul de-ai lor. Deși avea reputația unui om brutal și aspru, era văzut și ca unul care dorea să-și facă treaba și să-și conducă trupele la victorie.

Operațiunile din zona Rjev–Veazma

Succesul contraofensivei din decembrie a dat posibilitatea lansării unui atac mai ambițios, de încercuire și nimicire a unei părți semnificative a Grupului de Armate Centru, iar Stavka a început să elaboreze un plan în acest sens în a doua parte a lunii decembrie. În linii mari, scopul era să se înainteze spre Rjev și Veazma și să se nimicească toate forțele germane de la est de linia dintre aceste două orașe. Misiunea a fost încredințată Frontului de Vest al lui Jukov, sprijinit de Frontul Kalinin, comandat de Konev. Inițial, s-a sperat că, după contraofensiva de la Moscova, se va putea lansa un atac care să includă și acest al doilea obiectiv, ceea ce s-a dovedit a fi imposibil în clipa în care germanii – respectând ordinele lui Hitler de a nu se retrage – au săpat tranșee și s-au menținut pe poziție. Drept reacție, Stavka a ordonat regruparea forțelor și a lansat ceea ce a devenit cunoscut drept prima operațiune de la Rjev–Veazma.

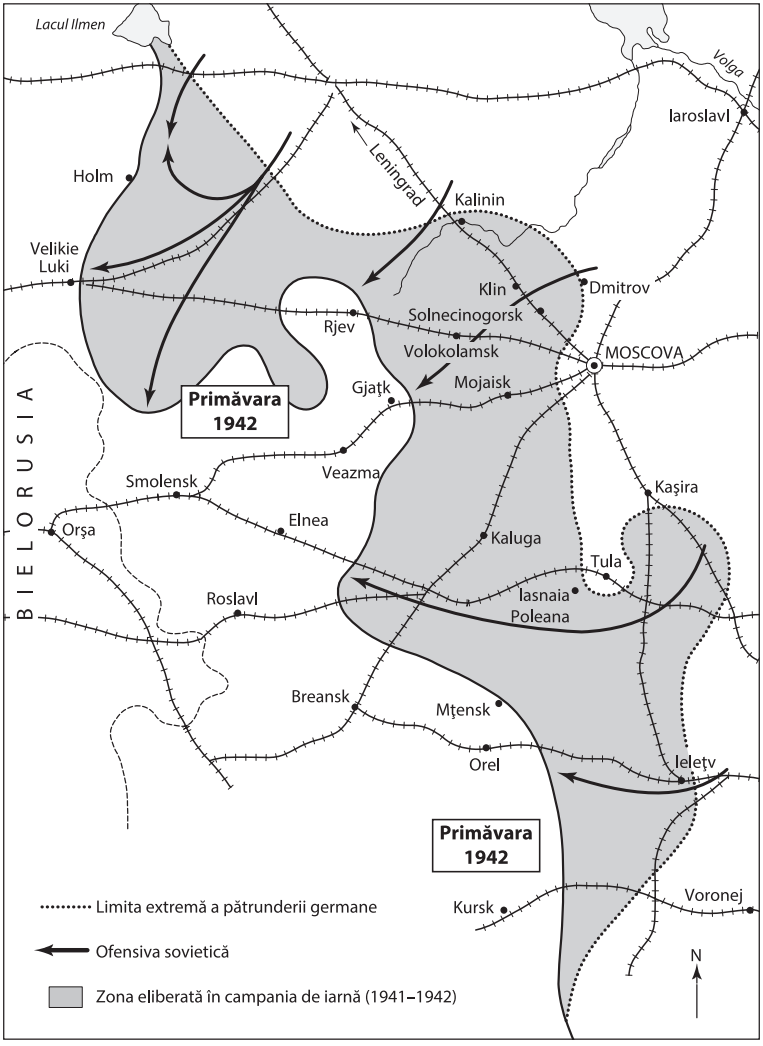

HARTA 12. *Contraofensiva lui Jukov de la Moscova (decembrie 1941)*

Obiectivul operaţiunii de la Rjev–Veazma, specificat în directiva adresată de Stavka pe 7 ianuarie 1942 fronturilor de Vest

și Kalinin, îl constituia încercuirea Grupului de Armate Centru în zona Iuhnov–Veazma–Gjaţk–Rjev. Aproximativ 50 de divizii din rezervele Stavka au fost alocate acestei operaţii. Fronturile de Vest și Kalinin aveau 14 armate, trei corpuri de cavalerie și un sprijin aviatic substanţial – un total de 688 000 de oameni, 10 900 de tunuri și mortiere și 474 de tancuri împotriva unui număr de 625 000 de oameni, 11 000 de piese de artilerie și 354 de tancuri ale Wehrmachtului. Operaţia a început pe 8 ianuarie cu ofensiva Frontului Kalinin în direcţia Rjev. Două zile mai târziu, Frontul de Vest s-a alăturat atacului, îndreptându-se spre Iuhnov și Veazma, în timp ce armatele 1, 16 și 20 ale lui Jukov au continuat să atace în direcţia Gjaţk. La sfârșitul lunii ianuarie, Stavka a înfiinţat o Direcţie Vest (cea inițială fusese desființată în 1941) cu scopul de a coordona acțiunile fronturilor de Vest și Kalinin. Jukov a fost numit comandant al direcţiei, răspunzând în totalitate de operaţiunea din zona Rjev–Veazma.

Deși forţele sovietice au înaintat puţin, aceasta a durat peste trei luni. Stalin era convins că incapacitatea Wehrmachtului de a ocupa Moscova dovedea faptul că ofensiva acestuia putea fi repede respinsă, iar nemții, alungaţi din Rusia. La 10 ianuarie 1942, Stalin a emis următoarea directivă generală adresată comandanţilor sovietici:

> Misiunea noastră este să nu le dăm nemţilor răgaz să respire, ci să-i împingem spre vest fără încetare, să-i obligăm să-și epuizeze rezervele înainte de venirea primăverii, când vom avea rezerve noi, importante, în timp ce germanii nu vor mai avea deloc; aceasta va contribui la înfrângerea completă a forţelor naziste în 1942.[45]

În conformitate cu această viziune asupra evenimentelor, Armata Roșie a lansat atacuri de-a lungul întregului front

sovieto-german, soldate în cel mai bun caz cu succese sporadice. Până la 20 aprilie, când operaţiunea din zona Rjev–Veazma a fost anulată, fronturile Kalinin şi de Vest au pierdut peste 750 000 de oameni. Şi acesta încă nu era sfârşitul. În ultimele zile ale lunii iulie, cele două fronturi au lansat a doua ofensivă în zona Rjev–Veazma, care a continuat până la sfârşitul lui septembrie, din nou fără succes, dar care a făcut alte aproape 200 000 de victime în rândul forţelor sovietice. În noiembrie–decembrie, sovieticii au încercat încă o dată să străpungă frontul german în cadrul unei operaţiuni cu numele de cod Marte. Deşi misiunea unităţilor sovietice participante la operaţiune era limitată la distrugerea Armatei germane 9 din zona Rjev–Sîcevka, Stavka avea în vedere şi o încercuire mult mai amplă a Grupului de Armate Centru. Operaţiunea Marte a eşuat, iar pierderile suferite s-au ridicat la 350 000 de oameni, dintre care 100 000 de morţi.[46] (A se vedea harta 13.)

În timpul primei operaţiuni de la Rjev–Veazma, Armata 33, condusă de generalul M.G. Efremov, a primit misiunea de a ocupa Veazma. Acesta era sprijinit de generalul P.A. Belov, care comanda Corpul 1 Cavalerie, şi de Corpul 11 Cavalerie al Frontului Kalinin. Din păcate, încercarea de a cuceri Veazma a eşuat, iar formaţiunea lui Efremov a fost ea însăşi încercuită de germani. Cavaleria lui Belov şi alte câteva unităţi au reuşit să scape, dar grosul forţelor lui Efremov, inclusiv el însuşi, a fost nimicit. Jukov a dedicat foarte mult spaţiu în memoriile sale acestui episod. Deşi îl critica pe Efremov, concluzia generală avea un pronunţat caracter autocritic: „Privind cu ochi critic evenimentele din 1942, pot spune acum că am judecat greşit situaţia din zona Veazma. Am supraapreciat potenţialul trupelor noastre şi l-am subapreciat pe inamic. Acesta s-a dovedit a fi o nucă mai tare decât credeam noi."[47]

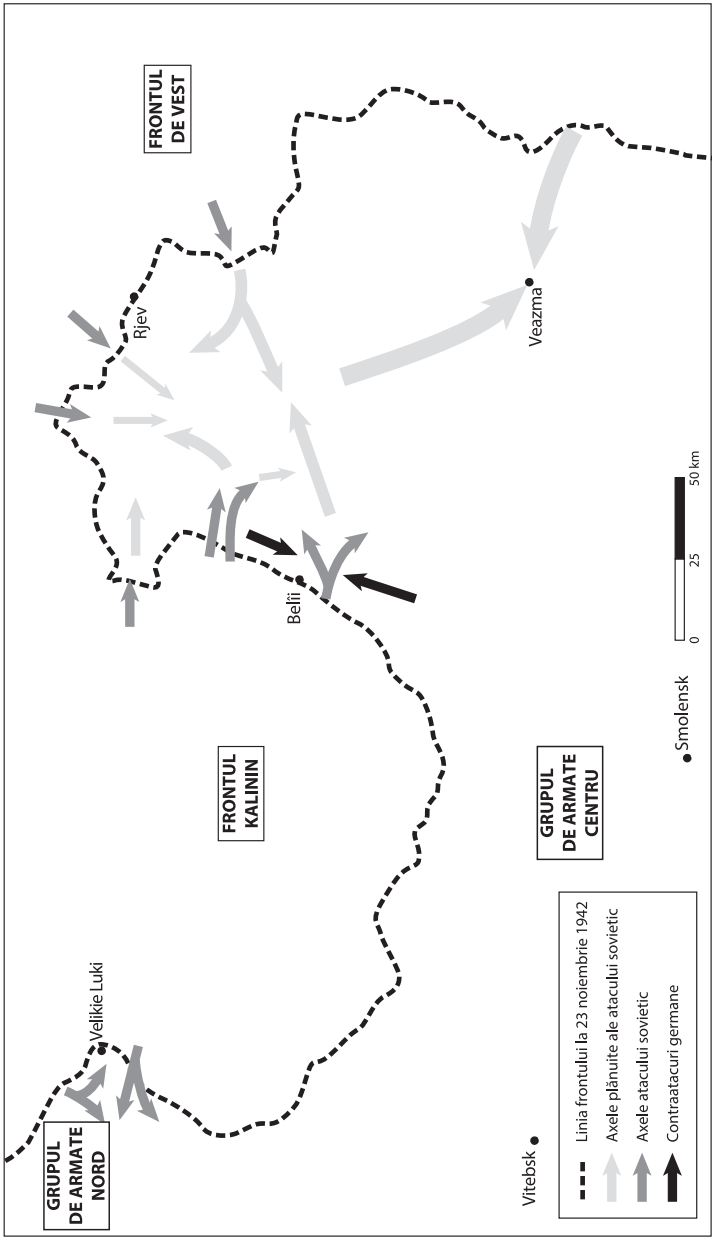

HARTA 13. *Operațiunea Marte. Bătăliile de la Rjev–Veazma (noiembrie–decembrie 1942)*

Pierderea Armatei 33 a provocat multe controverse în Rusia, unii istorici afirmând că Jukov a încercat să ocupe Veazma prea repede şi după aceea nu i-a dat suficient sprijin lui Efremov când operaţia a eşuat. Din documentele de atunci reiese însă limpede că Jukov a făcut tot ce a putut pentru a asigura succesul operaţiei şi pentru a salva Armata 33. Eşecul s-a datorat motivului prezentat în memorii: forţele lui nu au fost suficient de puternice pentru a-i învinge pe germani în împrejurările date.[48]

Interesant este că, în timpul celei de-a doua operaţiuni de la Rjev–Veazma, Jukov a primit o mustrare din partea lui Stalin (şi Vasilevski), fiind criticat pentru incapacitatea Frontului de Vest de a acorda ajutor celor trei divizii ale acestuia încercuite de germani. Datată 17 august 1942, în nota respectivă se sublinia că, atunci când erau încercuite divizii germane, Wehrmachtul făcea tot ce îi stătea în putinţă să le ajute. „Stavka consideră că este o chestiune de onoare pentru comandamentul Frontului de Vest să-şi salveze diviziile încercuite."[49]

Faptul că Stavka stăruia asupra zonei Rjev–Veazma reflecta convingerea Înaltului Comandament că decisivă pentru războiul sovieto-german era axa Moscova– Smolensk–Varşovia–Berlin şi că victoria sovieticilor depindea de distrugerea Grupului de Armate Centru. Din nefericire, Armata Roşie s-a dovedit incapabilă să realizeze acest obiectiv până în 1944. Una dintre cauzele eşecului a constituit-o efectivul limitat de care dispunea Armata Roşie, în contextul în care era nevoie de forţe pe multe alte fronturi; o altă cauză a reprezentat-o faptul că sovieticii înfruntau un inamic tenace, instalat în tranşee, în regiuni puternic împădurite, care se pretau războiului defensiv.

Ruşii au o vorbă: succesul are mulţi taţi, dar eşecul este orfan. Operaţiunile de la Rjev–Veazma au reprezentat principala preocupare a lui Jukov în 1942. Chiar şi după ce a părăsit

Frontul de Vest și a devenit, în august 1942, adjunctul lui Stalin în calitate de comandant suprem, a continuat să acorde o atenție deosebită acestor operații. În memorii, a preferat totuși să se concentreze asupra rolului jucat de el în victoria decisivă a Armatei Roșii de la Stalingrad din noiembrie 1942. Spațiul restrâns dedicat operațiunilor de la Rjev–Veazma a avut în mare parte scopul de a demonstra că eșecurile nu au avut nimic de-a face cu el. Jukov a susținut că prima operațiune de la Rjev–Veazma a dat greș fiindcă nu i s-au alocat suficiente forțe.[50] Totuși documentele arată că Jukov a primit foarte mulți soldați, mai mulți decât fuseseră repartizați altor fronturi.

Catastrofa de la Harkov

Îndoieli serioase pot fi formulate și în legătură cu relatarea lui Jukov privind felul în care Stavka a luat deciziile strategice în primăvara anului 1942. Eșecul ofensivei de iarnă, scrie Jukov, i-a dus pe Stalin și Marele Stat-Major la concluzia că Armata Roșie trebuia să evite acțiunile ofensive majore și să adopte o poziție de apărare strategică activă, cu scopul de a răspunde instantaneu atacurilor germane. În același timp, neținând seama de obiecțiile lui Șapoșnikov, Stalin considera necesar să se organizeze un număr mic de operațiuni ofensive. Jukov era de acord cu Șapoșnikov în ceea ce privește necesitatea de a rămâne în general în defensivă, dar dorea, în același timp, să lanseze un atac major în zona Rjev–Veazma. „Cu încă o armată, două la dispoziție, am fi putut să ne combinăm cu Frontul Kalinin de sub comanda generalului I.S. Konev și să înfrângem forțele inamicului nu numai în zona Rjev, ci în toată regiunea Rjev–Veazma și să îmbunătățim substanțial situația operațională pe toată direcția strategică de vest. Din nefericire, Comandamentul Suprem a ratat această șansă reală."[51]

După părerea lui Jukov, șansa a fost ratată deoarece Stalin a cedat insistențelor lui Timoșenko și ale comandanților Frontului de Sud-Vest de a executa o operațiune majoră în zona Harkov. Aceasta a fost lansată la 12 mai și a avut ca scop recucerirea Harkovului – al doilea oraș ca mărime al Ucrainei. Nu numai că sovieticii nu au reușit acest lucru, dar cele trei armate implicate au fost încercuite de germani și nimicite în cea mai mare parte. Bătălia s-a încheiat la 28 mai, sovieticii pierzând 280 000 de oameni, dintre care 170 000 morți, dispăruți sau făcuți prizonieri. De asemenea, s-au pierdut aproximativ 650 de tancuri și aproape 5 000 de piese de artilerie.

La vremea respectivă, șeful partidului comunist din Ucraina era Nikita Hrușciov, care era și comisar politic al Frontului de Sud-Vest. În cuvântarea secretă de la al XX-lea Congres al PCUS din 1956, Hrușciov a dat vina pe Stalin pentru dezastrul de la Harkov, susținând că atât el, cât și Timoșenko i-au cerut permisiunea lui Stalin să anuleze operațiunea înainte ca forțele sovietice să fie încercuite de germani.[52] Versiunea lui Hrușciov, care servea intereselor acestuia, a fost încorporată conștiincios în istoria oficială a Marelui Război pentru Apărarea Patriei, publicată la începutul anilor 1960, pe vremea când el încă era liderul Uniunii Sovietice.

Jukov a negat ferm povestea lui Hrușciov în memoriile sale și a aruncat vina pentru dezastru pe conducerea Frontului de Sud-Vest, care îl indusese în eroare pe Stalin cu privire la capacitățile sale și apoi îl informase greșit în legătură cu ceea ce se întâmpla în timpul bătăliei propriu-zise. Critica formulată de Jukov la adresa lui Hrușciov și Timoșenko a fost sprijinită de mareșalul K.S. Moskalenko, unul dintre comandanții implicați în operațiune. După părerea lui, Frontul de Sud-Vest a subestimat rezistența germană și a exagerat capacitatea propriilor

forțe.[53] În memoriile sale, Vasilevski este de acord cu părerea lui Jukov și Moskalenko, dar confirmă și relatarea lui Hrușciov referitoare la eforturile făcute pentru a-l convinge pe Stalin să contramandeze ofensiva. Vasilevski susținea că Stavka ar fi putut face mai mult ca să ajute Frontul de Sud-Vest.[54] Acest punct de vedere se regăsește și în memoriile mareșalului Bagramian, șeful Statului-Major al Frontului de Sud-Vest, care consideră că principala problemă a fost insuficiența resurselor alocate de Stavka.[55]

Verdictul lui Stalin cu privire la eșecul operațiunii a fost formulat într-o scrisoare din 26 iunie adresată Frontului de Sud-Vest, în care anunța că Bagramian fusese demis din funcția de șef al statului-major din cauză că nu furnizase Stavka informații clare și exacte; de aceea, „nu doar că s-a pierdut operațiunea Harkov, care era pe jumătate câștigată, dar s-au și cedat inamicului 18–20 de divizii"[56]. Stalin a comparat „catastrofa" cu unul dintre cele mai mari dezastre ale armatei țariste din timpul Primului Război Mondial și a subliniat că nu numai Bagramian a făcut greșeli, ci și Hrușciov și Timoșenko. „Dacă am vorbi țării despre catastrofă în toată amploarea ei, […] mă tem că s-ar purta foarte aspru cu voi."[57] Stalin însă i-a tratat pe cei vinovați cu mai multă îngăduință. Deși a fost demis, Bagramian a devenit ulterior unul dintre cei mai importanți comandanți sovietici din timpul războiului. În iulie 1941, Timoșenko a fost transferat la Leningrad, în funcția de comandant al Frontului de Nord-Vest, dar este greu să vedem în aceasta o pedeapsă sau măcar o retrogradare. Hrușciov a rămas la conducerea Ucrainei, iar, după război, a fost adus la Moscova de Stalin și pregătit ca unul dintre succesorii lui.

Tratamentul aplicat de Stalin conducerii Frontului de Sud-Vest era o recunoaștere tacită a faptului că dezastrul de la Harkov se datora Înaltului Comandament, inclusiv lui în

calitate de comandant suprem. În această privinţă, propunerile şi rapoartele prezentate Stavka de Frontul de Sud-Vest în perioada martie–mai 1942 sunt cât se poate de revelatoare.[58] Documentele demonstrează că, propunând această operaţie, comandamentul frontului era convins de succesul ei şi se arăta extrem de ambiţios, urmărind nu numai să cucerească Harkovul, ci şi să ajungă la Nipru – fluviul care taie în două Ucraina şi trece prin capitala ţării, Kiev. Chiar şi atunci când a devenit limpede în timpul luptei că germanii erau mult mai puternici decât se crezuse şi că obiectivele atinse erau departe de aşteptări, comandamentul frontului a continuat să trimită la Moscova rapoarte optimiste cu privire la rezultatele acestuia.

Frontul de Sud-Vest nu era singurul care formula planuri ambiţioase şi dădea dovadă de un asemenea optimism – în primăvara anului 1942, Stavka a fost bombardată cu propuneri de acţiuni ofensive de la comandanţii din linia întâi, care cereau forţe suplimentare.[59] Aceste propuneri nu apăreau din senin, ci reflectau optimismul lui Stalin şi al membrilor Stavka, care credeau că reluarea ofensivei Armatei Roşii în primăvara şi vara anului 1942 va duce la alungarea forţelor germane din URSS până la sfârşitul anului. Atacul de la Harkov a fost numai una dintre numeroasele ofensive ambiţioase autorizate de Stalin şi de Stavka în primăvara lui 1942. Fără îndoială că orientarea strategică a Stavka spre ofensivă s-a aflat la originea dezastrului de la Harkov, şi nu anumite erori operaţionale comise de Stalin sau de conducerea Frontului de Sud-Vest. Acest adevăr cu privire la cele întâmplate la Harkov a fost ascuns de jocul celor care, în memoriile lor, au dat vina când pe unul, când pe altul şi de afirmaţia lui Jukov, unanim acceptată, conform căreia, în primăvara anului 1942, Stavka a decis să rămână în defensivă. Credibilitatea versiunii lui Jukov a fost întărită de memoriile lui

Vasilevski (publicate după cele ale lui Jukov), în care se spune că politica adoptată de Stavka era ca,

> simultan cu apărarea strategică, să se execute operaţii ofensive locale în câteva sectoare, care, după părerea lui Stalin, aveau să consolideze succesele obţinute în campania de iarnă, să îmbunătăţească situaţia operaţională a trupelor, să ne ajute să păstrăm iniţiativa strategică şi să le stricăm naziştilor planurile de a lansa o nouă ofensivă în vara anului 1942. Se considera că toate acestea vor crea condiţii favorabile pentru ca Armata Roşie să lanseze o ofensivă şi mai puternică în vară pe întreg frontul, de la Marea Baltică până la Marea Neagră.[60]

Dacă acesta pare mai degrabă un program eşalonat de acţiuni ofensive decât unul de apărare strategică, este din cauză că aceasta era ideea de bază care se regăsea în planurile Marelui Stat-Major din primăvara anului 1942. Ele aveau în vedere acţiunile locale menţionate de Vasilevski, dar acestea trebuiau urmate de ofensive tot mai ambiţioase şi de înaintarea spre frontiera de vest a URSS până la sfârşitul anului 1942. Abia *atunci* Armata Roşie urma să treacă în defensivă.[61] Această perspectivă strategică şi-a găsit expresia în Ordinul de zi dat de Stalin la 1 Mai 1942, care definea faza curentă a războiului ca fiind „perioada eliberării teritoriilor sovietice de lepădăturile hitleriste" şi chema Armata Roşie „să facă din 1942 anul înfrângerii definitive a trupelor fasciste germane şi al eliberării pământului sovietic de mişeii hitlerişti"[62]!

Nu era nici prima şi nu avea să fie nici ultima oară când Stalin era din cale afară de optimist. Bătălia de la Harkov dovedise faptul că germanii erau departe de a fi terminaţi. De fapt, cea mai mare încercare pentru Stalin şi generalii săi nu avusese încă loc. Hitler plănuia o altă Barbarossa, de astă dată în sudul Rusiei. Stalin a apelat încă o dată la Jukov ca să salveze situaţia.

Capitolul 8

Arhitectul victoriei? Stalingrad (1942)

În 1942, opțiunile strategice ale lui Hitler erau mai limitate decât în 1941. El ar fi preferat să lanseze o ofensivă strategică în mai multe direcții, ca în Operațiunea Barbarossa, dar nu era suficient de puternic pentru a face acest lucru. Wehrmachtul încasase câteva bătăi serioase din partea Armatei Roșii. În martie 1942, pierderile germanilor se ridicau la 1,1 milioane de morți, răniți, dispăruți sau luați prizonieri – aproximativ 35% din efectivul lor de pe Frontul de Răsărit. Numai câteva divizii mai dispuneau de efectiv complet, iar mobilitatea germanilor fusese serios afectată din cauză că pierduseră 40 000 de camioane, 40 000 de motociclete și aproape 30 000 de automobile, ca să nu mai menționăm miile de tancuri. Cu toată imaginea sa de armată modernă, bazată pe ultimele progrese ale tehnicii, Wehrmachtul folosea pentru transport cai și alte animale de tracțiune, iar, din acest punct de vedere, pierderile se ridicau la 180 000 de capete, numai 20 000 fiind înlocuite.[1]

Singura variantă realistă a lui Hitler era să treacă la ofensivă pe un singur front, iar alegerea lui s-a oprit asupra direcției sudice. La sud de Munții Caucaz se găseau câmpurile petrolifere de la Baku – de unde provenea aproximativ 90% din combustibilul sovietic. Dacă germanii puteau pune mâna pe acestea, mașina sovietică de război ar fi început să scârțâie zdravăn și

s-ar fi oprit curând în loc. În drum spre Baku, nemții puteau pune mâna pe terenurile agricole și pe resursele minerale bogate existente în Ucraina, sudul Rusiei și Transcaucazia. Hitler nu spera neapărat să câștige războiul în 1942, dar dorea să dea Germaniei posibilitatea să supraviețuiască unui război lung de uzură pe Frontul de Răsărit. Acest lucru era extrem de important acum, când SUA intraseră în mod oficial în conflict, ca urmare a atacului Japoniei împotriva flotei americane de la Pearl Harbor din decembrie 1941, iar Hitler declarase război SUA pentru a veni în sprijinul aliatei sale. Era foarte limpede că americanii aveau să pună în curând enormul lor potențial industrial și militar în slujba aliaților ruși.

Obiectivele campaniei germane de vară au fost specificate în Directiva nr. 41 emisă de Hitler la 5 aprilie 1942:

> Toate forțele disponibile vor fi concentrate pe operațiunea principală din sectorul sudic, cu scopul de a distruge dușmanul înainte de Don, pentru a ocupa câmpurile petrolifere caucaziene și trecătorile din Munții Caucaz.[2]

Sovieticii aveau informații că germanii vor ataca în sud în vara anului 1942, dar informațiile nu erau foarte sigure, iar faptul că 70 de divizii rămăseseră staționate la mai puțin de 150 km de Moscova cântărea greu în calculele lui Stalin și ale Stavka. Stalin nu excludea o ofensivă germană importantă în sud, dar considera că aceasta avea drept scop să susțină un atac în flanc asupra Moscovei. Așadar s-a acordat întâietate apărării Moscovei, iar rezervele Stavka au fost poziționate în consecință.

Ideea că Hitler intenționa să ocupe Moscova a prevalat pe tot parcursul anului 1942. În cuvântarea sa din noiembrie 1942, rostită cu prilejul celei de-a XXV-a aniversări a Revoluției Bolșevice – când înaintarea germanilor în sud atinsese punctul culminant – Stalin a negat că obiectivul principal al

campaniei de vară a germanilor era legat de petrol şi a repetat că aceştia urmăreau (încă) să atace Moscova pe flanc dinspre est şi să lovească după aceea capitala sovietică din spate.[3]

Înainte de a începe campania, germanii au desăvârşit cucerirea Crimeei. Deşi, în 1941, cuceriseră practic toată Crimeea, ei au pierdut controlul asupra Peninsulei Kerci la începutul anului 1942, ca urmare a unei serii de contraatacuri ale Armatei Roşii, destinate să-i salveze pe apărătorii epuizaţi ai oraşului fortificat Sevastopol. Armata 11 germană a început campania de reocupare a Peninsulei Kerci la 8 mai şi, în două săptămâni, a distrus trei armate sovietice cu un total de 21 de divizii şi a făcut 170 000 de prizonieri.

Alungarea Armatei Roşii din peninsulă a deschis calea unui ultim asalt împotriva Sevastopolului, care a început la 2 iunie cu un puternic bombardament aerian şi de artilerie. În timpul asediului, care a durat o lună, Luftwaffe a efectuat peste 23 000 de raiduri şi a aruncat 20 000 de tone de bombe asupra oraşului. Germanii au transferat de pe Frontul de la Leningrad artileria cea mai grea, inclusiv tunuri care trăgeau cu obuze de 1, 1,5 şi chiar 7 tone. În urma asalturilor infanteriei, executate inclusiv cu mijloace amfibii, Sevastopolul a căzut la începutul lunii iulie, dar apărătorii oraşului luptaseră cu o înverşunare care prevestea încleştarea titanică pe cale să înceapă la Stalingrad.

Operaţiunea Albastru

Înaintarea germanilor în sud – denumită *Operation Blau* (Operaţiunea Albastru) – a început la 28 iunie 1942. Planul lor era să ocupe Bazinul Doneţ (Donbass) şi tot teritoriul aflat la vest de Don. Forţele sovietice din aceste zone aveau să fie încercuite şi nimicite, stabilindu-se o linie defensivă chiar pe Don. După ce scăpau astfel de Armata Roşie, germanii urmau

să traverseze Donul pe la sud de Rostov și să se îndrepte spre Kuban, Caucaz și Baku. Ocuparea Stalingradului nu era un obiectiv prioritar, dar orașul urma să fie atacat pentru a perturba transportul petrolului pe Volga dinspre Astrahan spre nordul Rusiei. Germanii mai intenționau să creeze o legătură terestră cu rol defensiv de la cotul Donului până pe malul vestic al Volgăi, în apropiere de Stalingrad, pentru a asigura protecția trupelor proprii care înaintau spre sud.

Operațiunea trebuia să fie executată de Grupul de Armate Sud, care consta în armatele 6 și 17 și armatele 1 și 4 panzere, precum și în Armata 11, cu baza în Crimeea. Armatele germane erau sprijinite de un număr de divizii ale aliaților lui Hitler din Axă, inclusiv armatele 2 ungară, 8 italiană, 3 și 4 române. În total, erau 89 de divizii, inclusiv nouă de blindate, însumând aproximativ două milioane de soldați.

Germanii au avansat repede. La sfârșitul lunii iulie, au ocupat tot Donbassul și o mare parte din regiunea Don, zărindu-se la orizont Stalingradul și Caucazul. La sfârșitul lunii august, germanii au ajuns la Volga, iar Stalingradul era sub asediu. Mai la sud, au ajuns la poalele Caucazului, au ocupat câmpul petrolifer de la Maikop și amenințau câmpurile petrolifere de la Groznîi, din Cecenia. La 21 august 1942, drapelul german flutura pe Elbrus, vârful cel mai înalt din Caucaz. (A se vedea harta 14.)

În iulie și august, nemții au făcut 625 000 de prizonieri și au capturat ori au distrus 7 000 de tancuri, 6 000 de piese de artilerie și peste 400 de avioane. Și pierderile germanilor au fost mari: numai în august, acestea s-au ridicat la aproximativ 200 000 de oameni. Pierderile Armatei Roșii erau însemnate, dar nu au avut amploarea celor din vara anului 1941. Cu toate acestea, înaintarea relativ facilă a germanilor l-a convins pe Hitler că victoria era la îndemână.

HARTA 14. *Înaintarea germanilor spre sud (vara lui 1942)*

În concepţia iniţială, Operaţiunea Albastru era o campanie unitară, ale cărei obiective urmau să fie atinse treptat şi prin coordonare. Mai întâi, trebuia dobândit controlul asupra fluviilor Don şi Volga, după care urma să fie executat un atac puternic în sud, spre Caucaz. La 9 iulie însă, Grupul de Armate Sud a fost împărţit în două, grupurile de armate A şi B. Fedor von Bock, comandantul Grupului de Armate Sud, a preluat conducerea Grupului de Armate B, constând în Armata 6, Armata 4 Panzere şi diverse armate ale aliaţilor. Misiunea lui era

să lovească la est dinspre Kursk și Harkov, în direcția Voronej și apoi spre sud-est, către cotul Donului. Grupul de Armate B, condus de feldmareșalul Wilhelm List, era format din Armata 17 și Armata 1 Panzere. Acesta urma să ocupe orașul Rostov-pe-Don și să pornească apoi spre Baku. La 13 iulie, Bock a fost demis din cauza unor dezacorduri privind desfășurarea operațiunii, fiind înlocuit cu feldmareșalul Maximilian von Weichs. În aceeași zi, Armata 4 Panzere a fost detașată de Grupul de Armate B și trimisă să se alăture Grupului de Armate A în sud.

La 23 iulie, Hitler a dat Directiva nr. 45. Aceasta spunea că, „în urma unei campanii care a durat mai puțin de trei săptămâni, obiectivele principale stabilite de mine pentru flancul sudic al Frontului de Răsărit au fost atinse în general". Sprijinit de Armata 11 din Crimeea, Grupul de Armate A a primit ordin să distrugă inamicul la sud de Rostov, apoi „să ocupe toată coasta de est a Mării Negre" și să ajungă la Baku. Între timp, Grupul de Armate B avea să „înainteze spre Stalingrad pentru a nimici forțele inamicului concentrate acolo, să ocupe orașul și să blocheze comunicațiile terestre dintre Don și Volga"[4]. Cu alte cuvinte, Hitler urmărea să atingă două scopuri strategice în același timp – ocuparea orașului Baku și cucerirea Stalingradului.

Decizia lui Hitler de a împărți în două forțele care atacau în sud a fost fatală. Wehrmachtul nu a fost capabil să atingă obiective atât de ambițioase și a dat sovieticilor posibilitatea să-și consolideze apărarea și să pregătească riposta.

Reacția lui Stalin la Operațiunea Albastru a fost influențată de convingerea lui permanentă că principala țintă a germanilor în 1942 era Moscova – convingere confirmată și de forța inițială a atacului german, îndreptat spre Voronej, care era mai aproape de Moscova decât de Stalingrad. Voronejul a căzut în mâinile germanilor la 7 iulie, dar, timp de mai multe săptămâni,

Armata Roşie a lansat în împrejurimi contraatac după contraatac. Importanţa pe care Stavka o acorda acestor operaţiuni este semnalată şi de decizia sa de a crea un Front Voronej şi de a-l numi la comanda acestuia pe Nikolai Vatutin, unul dintre cei mai talentaţi ofiţeri ai Marelui Stat-Major.[5]

Mai la sud, posibilitatea desfăşurării unor acţiuni ofensive era limitată din cauza forţelor slabe de care dispunea Frontul de Sud-Vest al lui Timoşenko după dezastrul de la Harkov, din mai 1942. La începutul lui iulie, când germanii au atacat în sud, apărarea lui Timoşenko s-a prăbuşit, iar Stavka a fost nevoită să ordone retragerea pe Don. Pentru Stalingrad, pericolul era incontestabil, iar, la 12 iulie, Stavka a ordonat constituirea unui Front Stalingrad. Era vorba despre o redenumire a Frontului de Sud-Vest al lui Timoşenko, cu adăugarea a trei armate de rezervă, 62, 63 şi 64. Acum, Timoşenko avea la dispoziţie 38 de divizii, cu un efectiv de peste o jumătate de milion de oameni, precum şi o mie de tancuri şi aproape 750 de avioane. Timoşenko n-a stat însă mult la Stalingrad, căci, la 22 iulie, a fost înlocuit de generalul V.N. Gordov. Apoi, la începutul lui august, s-a luat decizia ca Frontul Stalingrad să fie împărţit în două – Frontul Stalingrad şi Frontul de Sud-Est. La 9 august, generalul A.I. Eremenko a devenit comandantul celor două fronturi.[6]

În istoriografia rusă şi sovietică, ziua de 17 iulie 1942 este considerată data „oficială" a începerii celor „200 de zile de foc" care au constituit Bătălia de la Stalingrad.[7] În acea zi, unităţile Armatei 6 aflate în frunte s-au ciocnit cu armatele 62 şi 64 pe râul Cir. În câteva zile, germanii au trecut în număr mare Donul pe la sud şi au înaintat repede spre Caucaz şi spre Stalingrad. La sfârşitul lui iulie, sovieticii au pierdut Rostovul, eveniment cu importanţă atât simbolică, cât şi strategică. Oraşul reprezenta poarta de intrare în Caucaz, iar cucerirea lui le-a deschis

germanilor calea spre Kuban, o bogată zonă agricolă situată între Don și munții Transcaucaziei. Impactul psihologic al pierderii Rostovului a fost considerabil. Orașul fusese ocupat întâia oară de germani în noiembrie 1941, după care a fost recucerit de Armata Roșie câteva zile mai târziu, eveniment sărbătorit cu mare bucurie, deoarece era primul oraș important recucerit de sovietici. Acum, Rostovul căzuse din nou în mâinile inamicului.

Niciun pas înapoi!

La 28 iulie 1942, Stalin a emis vestitul Ordin nr. 227 – *Ni șagu nazad!* (Niciun pas înapoi!). Ordinul prezenta fără înconjur situația gravă în care se afla URSS:

> Inamicul aruncă pe front forțe noi, […] pătrunde adânc în Uniunea Sovietică, invadează noi regiuni, ne devastează și ne distruge orașele și satele, violează, jefuiește și ucide poporul sovietic. Lupte violente se desfășoară în regiunea Voronej, pe Don, în sud, la intrarea în Caucazul de Nord. Ocupanții germani își croiesc drum spre Stalingrad, spre Volga și doresc să pună mâna cu orice preț pe Kuban, pe Caucazul de Nord, pe resursele de petrol și grânele de acolo.

Dar, spunea Stalin, Armata Roșie nu-și făcuse datoria față de patrie:

> Unitățile Frontului de Sud, cuprinse de panică, au abandonat orașele Rostov și Novocerkassk fără a opune o rezistență serioasă și fără a primi ordine de la Moscova, acoperindu-și astfel drapelele de rușine. Poporul țării noastre […] își pierde încrederea în Armata Roșie, […] blestemă Armata Roșie pentru că lasă poporul sub jugul asupritorilor germani și fuge spre est.

Subliniind amploarea pierderilor suferite până în acel moment, Stalin spunea că „a ne retrage și mai mult înseamnă a ne distruge țara și a ne distruge pe noi înșine. Fiecare fâșie de

pământ pe care o pierdem îl va întări semnificativ pe inamic şi ne va slăbi serios apărarea, patria". Soluţia lui Stalin era să se oprească retragerea, iar pentru aceasta a folosit aceeaşi deviză pe care o folosise Jukov în timpul apărării Moscovei: *Ni şagu nazad!*

> Niciun pas înapoi! Aceasta trebuie să fie deviza noastră principală. Trebuie să apărăm până la ultima picătură de sânge fiecare poziţie, fiecare metru de teritoriu sovietic, să ne agăţăm de fiecare petic de pământ sovietic şi să-l apărăm din răsputeri.[8]

În Ordinul nr. 227 nu era nimic nou. Disciplină de fier, pedepse aspre, nicio retragere neautorizată – acestea fuseseră tema principală a lui Stalin (şi Jukov) încă de la începutul războiului. Tonul imperativ dezvăluia însă îngrijorarea lui Stalin, provocată de înfrângerile tot mai numeroase şi de pierderile din acea vară.

La fel ca în timpul bătăliei pentru Moscova, ameninţarea cu pedeapsa era combinată cu apelul la patriotism. Chemarea la îndeplinirea datoriei patriotice fusese tema centrală a mobilizării politice sovietice – atât a civililor, cât şi a militarilor – încă de la începutul războiului, dar devenise şi mai evidentă în ceea ce Alexander Werth a numit „vara neagră a anului 1942", când înfrângerea catastrofală se profila din nou la orizont.[9] Înaintarea rapidă a germanilor în sud a reprezentat o surpriză pentru cei mai mulţi cetăţeni sovietici, iar deziluzia produsă de aceasta a contribuit la naşterea, în acea vară, a sentimentului acut că patria era în pericol. Propaganda sovietică a schimbat imediat macazul şi a început să sublinieze gravele pericole ale situaţiei. La 19 iulie, în editorialul din *Krasnaia zvezda,* situaţia din sud era comparată cu bătăliile pentru Moscova şi Leningrad din 1941.[10]

Cel mai important grup vizat de apelul la sacrificiu pentru ţară era corpul ofiţerilor. La 30 iulie 1942, Stalin a introdus noi decoraţii numai pentru ofiţeri: ordinele Kutuzov, Nevski şi Suvorov. Presa sovietică a început să fie plină de articole în care se

promovau atât rolul special al ofițerilor în menținerea disciplinei, cât și importanța profesionalismului și a cunoștințelor lor tehnice. Mai târziu, în același an, ofițerii au primit uniforme noi, cu epoleți și tresă aurie (importate special din Anglia). La 9 octombrie 1942 – în toiul luptei pentru Stalingrad – a fost emis un decret prin care se desființa instituția comisarilor politici, punându-se astfel capăt sistemului care le dădea acestora drept de veto asupra deciziilor comandanților.[11] Comisarii își recăpătaseră puterea în urma invaziei germane din vara anului 1941, într-o tentativă de a întări disciplina și loialitatea în rândurile forțelor armate. Un an mai târziu, Stalin voia să transmită un alt mesaj: avea încredere că Armata Roșie își va face datoria față de patrie fără să fie stânjenită de amestecul comisarilor politici.

Sentimentul lui Stalin că la Stalingrad va avea loc o bătălie decisivă s-a văzut în mod limpede în timpul convorbirilor avute cu prim-ministrul britanic, Winston Churchill, care a sosit cu avionul la Moscova în august pentru a discuta despre situația politică și militară. La 12 august, când s-au întâlnit prima dată, Stalin i-a spus lui Churchill următoarele:

> Veștile nu erau bune și nemții făceau eforturi uriașe ca să ajungă la Baku și la Stalingrad. Nu știa cum de reușiseră să adune atât de mulți soldați și tancuri și atâtea divizii ungare, italiene și române. Era sigur că secătuiseră toată Europa de soldați. La Moscova, situația era bună, dar nu putea garanta dinainte că rușii vor fi în stare să facă față unui atac german.

Când Churchill a întrebat dacă germanii vor fi în stare să organizeze o nouă ofensivă la Voronej sau în nord, Stalin a răspuns: „Nu știu. Dar ținând seama de lungimea frontului, este foarte posibil să ia 20 de divizii ca să formeze o forță de atac, creând astfel un pericol în zona Moscovei sau în altă parte."

Discuţia s-a concentrat apoi pe crearea unui al doilea front. Sovieticii cereau de aproape un an ca aliaţii lor britanici şi americani să invadeze nordul Franţei pentru a atrage forţele germane de pe Frontul de Est. Cu câteva săptămâni înainte, comisarul pentru afaceri externe, Molotov, fusese la Londra şi apoi la Washington ca să discute problema cu Churchill şi cu preşedintele Roosevelt. În urma discuţiilor lui Molotov a fost dat publicităţii un comunicat comun în care se spunea că „s-a ajuns la o înţelegere deplină cu privire la urgenţa creării unui al doilea front în Europa în 1942". Britanicii atrăseseră însă atenţia că vor deschide cel de-al doilea front numai dacă puteau, iar, acum, Churchill i-a spus lui Stalin că aşa ceva era imposibil, fiindcă nu avea suficiente nave de desant cu care să realizeze o asemenea operaţie. Informaţiile comunicate de Churchill nu erau o surpriză, dar Stalin a reacţionat cu furie, spunând că britanicii şi americanii „nu trebuie să fie atât de înspăimântaţi de germani". A fost mai încântat de vestea pe care i-a dat-o Churchill în legătură cu Operaţiunea Torţa – o invazie anglo-americană a Africii de Nord plănuită pentru toamnă – dar, a doua zi, i-a prezentat premierului britanic o notă în care pretindea că planurile militare sovietice pentru vară şi toamnă fuseseră făcute luând în calcul deschiderea unui al doilea front în Europa în 1942.

La 15 august, Stalin şi Churchill s-au întâlnit din nou, întrevederea transformându-se într-un dineu privat în apartamentul lui Stalin de la Kremlin, unde Stalin l-a informat pe Churchill în legătură cu situaţia militară de pe frontul sovieto-german. Nemţii, spunea Stalin, atacau pe două direcţii – una spre Caucaz, cealaltă spre Voronej şi Stalingrad:

> Frontul fusese străpuns, inamicul înregistrase succese, dar nu avea suficientă forţă să profite de ele. […] Se aşteptau să facă

> o breșă spre Stalingrad, dar nu au reușit să ajungă la Volga. [Stalin] credea că nu vor reuși să ajungă la ea. La Voronej, voiau să treacă mai departe spre Eleț și Reazan, dând astfel peste cap frontul de la Moscova. Și aici dăduseră greș. […] La Rjev, rușii îndreptaseră cumva linia și Rjev avea să fie cucerit foarte repede. Apoi, rușii urmau să pornească spre sud pentru a izola Smolenskul. La Voronej, nemții fuseseră împinși dincolo de Don. Rușii aveau rezerve mari […] la nord de Stalingrad, iar el spera că, în curând, vor lansa o ofensivă în două direcții: a) spre Rostov și b) pe o direcție situată mai la sud. […] Obiectivul avea să fie acela de a izola forțele inamicului din Caucazul de Nord. […] A încheiat spunând că Hitler nu avea puterea de a desfășura, la un moment dat, acțiuni ofensive în mai mult de un sector al frontului.[12]

După cum se vede, Stalin era îngrijorat de situație, dar avea încredere că putea face față noii crize. Stalin manifesta întotdeauna foarte multă încredere în fața străinilor și, de cele mai multe ori, aceasta reflecta sentimentele lui sincere. Probabil însă că încrederea îi fusese zdruncinată de contraatacurile eșuate ale Armatei Roșii din preajma Stalingradului. La 23 august, germanii erau la porțile orașului, iar Stalingradul se afla sub asediu. Atacul german a început cu puternice raiduri aeriene, în urma cărora au fost uciși cel puțin 25 000 de civili. La 25 august, autoritățile orașului au introdus legea marțială.

Acesta era contextul în care, la 26 august, Stalin a hotărât să-l recheme pe Jukov de la Frontul de Vest și să-l numească adjunctul lui în calitate de comandant suprem (Konev l-a înlocuit pe Jukov la comanda Frontului de Vest). La fel ca Leningradul și Moscova mai înainte, Stalingradul trebuia salvat, iar Stalin voia pe cineva care să se bată așa cum își dorea el – fără șovăială, fără milă, cu o convingere de nezdruncinat. Promovarea lui Jukov nu era determinată însă doar de disperarea de a salva

Stalingradul. Stalin îşi exprimase încrederea absolută în Jukov atât în calitate de consilier principal, cât şi ca om de acţiune. Aşa cum se exprima istoricul John Erickson, numirea lui ca adjunct al lui Stalin a făcut ca, „dintr-o singură lovitură, Jukov să se transforme din pompier de serviciu al fronturilor aflate în pericol în inginer-şef al maşinii militare sovietice”[13].

Promovarea lui Jukov simboliza şi parteneriatul dintre regimul comunist şi Armata Roşie care se crease în timpul războiului, precum şi dintre Stalin şi generalii săi. Este semnificativ faptul că, la 27 august, Jukov a fost numit şi prim-adjunct al comisarului poporului pentru apărare. De acum înainte, numele lui Jukov, precum şi cel al lui Stalin vor apărea pe multe dintre cele mai importante decizii referitoare la efortul sovietic de război.

Pentru a ocupa Stalingradul, germanii trebuiau să ocupe mai întâi malul de vest al fluviului Volga, ceea ce ar fi tăiat accesul Armatei Roşii la întăririle şi la proviziile care veneau dinspre est. Încleştaţi în această luptă unul împotriva celuilalt erau comandantul Armatei 6 germane, generalul Friedrich von Paulus, şi comandantul Armatei 62 sovietice, generalul Vasili Ciuikov, un general plămădit din acelaşi aluat cu Jukov, gata să facă orice sacrificiu pentru victorie.[14] Lupta în interiorul oraşului a fost prelungită şi înverşunată, începând la mijlocul lui septembrie şi durând aproape trei luni. În momentul culminant al acesteia, Wehrmachtul a ocupat 90% din oraş, dar nu a reuşit să disloce trupele lui Ciuikov situate pe o fâşie de 25 km de-a lungul malului vestic al Volgăi. Atât timp cât Armata 62 a ocupat acest cap de pod, germanii nu au putut proclama victoria şi au rămas vulnerabili în faţa unui contraatac sovietic, care putea să le destabilizeze poziţiile nu numai de la Stalingrad, ci din toată zona Don–Volga. Pe parcursul luptelor, forţele lui Ciuikov au pierdut

75% din efectiv, dar dorința lor de a rezista a rămas neclintită. În timp ce lumea întreagă era uimită de lupta care se dădea pentru fiecare casă la Stalingrad, la fel de importantă pentru deznodământul bătăliei a fost apărarea flancurilor orașului de către armatele 63, 64 și 66, care i-au împiedicat pe germani să aducă alte trupe în oraș. Esențială a fost de asemenea lupta pentru supremație dintre Luftwaffe și aviația sovietică, precum și ploaia de foc dezlănțuită împotriva pozițiilor germane de artileria sovietică de pe malul estic al Volgăi.[15] (A se vedea harta 15.)

Stalin nu l-a trimis pe Jukov la Stalingrad imediat. Vasilevski, numit șef al Marelui Stat-Major în iunie în locul lui Șapoșnikov, care era bolnav, acționa deja în calitate de coordonator la Stavka. La sfârșitul lui august însă, Jukov a plecat cu avionul la cartierul general al Frontului Stalingrad, comandat de generalul Gordov, și a rămas în zonă cea mai mare parte a lunii septembrie.[16] Rolul lui ca reprezentant al Stavka era să urmărească și să coordoneze acțiunile celor două fronturi – Stalingrad, al lui Gordov, și de Sud-Est, al lui Eremenko – implicate în apărarea orașului și, lucru la fel de important, să-i raporteze direct lui Stalin.

Comunicațiile dintre Jukov și Stalin din perioada petrecută la Stalingrad fac parte din istoria detaliată a complicatei bătălii pentru acest oraș, dar tonul lor este cât se poate de edificator pentru relația dintre cei doi în acest stadiu al războiului. Stalin avea încredere în rapoartele lui Jukov, îi respecta opinia, era gata să accepte sfaturile lui. Tipice pentru Stalin erau expresii precum „ce plănuiești?", „crezi că…?", „te rog, raportează". De exemplu, la 16 septembrie, Stalin i-a trimis lui Jukov un mesaj prin care îl întreba „dacă s-a gândit la posibilitatea de a trimite două divizii de pușcași la Stalingrad" pentru a întări apărarea orașului. În același mesaj, Stalin îl informa pe Jukov că nu avea obiecții în privința planurilor lui de luptă.[17] Stalin nu arăta de

HARTA 15. *Bătălia Stalingradului (septembrie–noiembrie 1942)*

regulă atâta deferenţă generalilor săi, aşa cum se vede dintr-un mesaj adresat lui Eremenko la 5 octombrie:

> Cred că dumneata nu vezi primejdia care ameninţă forţele frontului de la Stalingrad. Ocupând centrul oraşului şi avansând spre Volga în nordul oraşului, inamicul intenţionează […] să încercuiască Armata 62 şi s-o ia prizonieră, apoi să încercuiască Armata 64 în sud şi s-o ia prizonieră. Inamicul poate să-şi atingă obiectivul dacă reuşeşte să ocupe locurile de traversare a Volgăi de la nord, din centru şi de la sud de Stalingrad. Pentru a preîntâmpina acest lucru, trebuie să-l împingem pe inamic înapoi de la Volga şi să ocupăm străzile şi clădirile pe care inamicul le-a cucerit de la dumneata. Pentru aceasta, trebuie să transformăm fiecare stradă şi fiecare clădire într-o fortăreaţă. Din nefericire, nu ai reuşit să faci acest lucru şi continui să cedezi inamicului bloc după bloc. Aceasta spune multe despre treaba proastă pe care o faci. Forţele pe care le ai în zona Stalingrad sunt mai mari decât ale duşmanului. Cu toate acestea, duşmanul continuă să te preseze. Nu sunt mulţumit de prestaţia dumitale pe frontul de la Stalingrad şi îţi cer să iei toate măsurile care se impun pentru apărarea oraşului. Stalingradul nu trebuie să fie cedat duşmanului, iar fiecare parte a Stalingradului ocupată de inamic trebuie să fie eliberată.[18]

Operaţiunea Uranus

Din punctul de vedere al Stavka, era important ca poziţiile sovietice de la Stalingrad să fie menţinute – fie şi numai din motive psihologice – dar şi mai important era să se găsească o soluţie pentru a pune capăt întregii campanii germane din sud. Soluţia pe care a prezentat-o Stavka a fost Operaţiunea Uranus – contraofensiva forţelor sovietice de la Stalingrad din noiembrie 1942, care au încercuit şi au nimicit Armata 6 a lui Paulus.

Aşa cum susţine Jukov, cei doi autori principali ai planului au fost el şi Vasilevski. La 12 septembrie, Jukov s-a dus la Moscova ca să-l informeze personal pe Stalin despre situaţia de la Stalingrad. După ce l-au informat, Jukov şi Vasilevski s-au depărtat de Stalin şi au început să discute în şoaptă despre nevoia de a găsi „altă soluţie" la problemele cu care se confrunta Stalingradul. Stalin i-a auzit şi a întrebat despre ce discută. Jukov a fost surprins de intervenţia lui Stalin. „Nu-mi imaginasem niciodată că Stalin are un auz aşa de fin." Urmarea a fost că Stalin le-a spus celor doi să vină cu un plan nou.

> Vasilevski şi cu mine am petrecut ziua următoare lucrând la Marele Stat-Major. Ne-am concentrat asupra posibilităţii desfăşurării unei operaţiuni de anvergură, care să ne permită să nu irosim rezervele pregătite pe de-a-ntregul sau pe jumătate în operaţii izolate. […] După ce am discutat despre diversele variante posibile, am decis să-i oferim lui Stalin următorul plan de acţiune: în primul rând, să continuăm să-l obosim pe inamic printr-o apărare activă; în al doilea rând, să pregătim o contraofensivă şi să-l lovim pe inamic în zona Stalingrad destul de puternic ca situaţia strategică din sudul ţării să se schimbe în favoarea noastră.

În aceeaşi seară, când Jukov şi Vasilevski s-au întors la cabinetul lui Stalin, dictatorul s-a arătat sceptic, dar a fost dispus să discute despre propunerile lor. Între timp, ideea unei contraofensive majore trebuia ţinută secretă. Jukov s-a întors în noaptea aceea la Stalingrad, dar a fost rechemat la Moscova la sfârşitul lui septembrie pentru o discuţie mai detaliată cu privire la planul elaborat împreună cu Vasilevski. De data aceasta, Stalin l-a aprobat.[19]

La fel ca multe alte relatări ale lui Jukov, nici aceasta nu trece testul confruntării cu agenda lui Stalin, în care nu se

menţionează nicio întâlnire cu Jukov între 31 august şi 26 septembrie. Stalin s-a întâlnit cu Vasilevski în această perioadă, dar niciodată între 9 şi 21 septembrie. S-ar putea ca întâlnirile din 12 şi 13 septembrie descrise de Jukov să nu fi fost trecute în agenda lui Stalin, să fi avut loc în altă parte sau ca datele menţionate de Jukov să fie greşite. Dovezile indică însă în mod clar că Jukov a inventat tot acest episod. Motivele nu sunt greu de ghicit. După război, paternitatea Operaţiunii Uranus a fost sursa unor controverse considerabile. În 1946, când Jukov a fost demis, una dintre acuzaţiile care i s-au adus a fost aceea că şi-a asumat pe nedrept merite pentru contraofensiva de la Stalingrad. Aceeaşi acuzaţie a fost repetată de Hruşciov şi de susţinătorii acestuia în 1957, când Jukov a fost destituit din funcţia de ministru al apărării. După demiterea lui Jukov, Eremenko şi Hruşciov (care fusese comisar politic principal la Stalingrad) au revendicat paternitatea planului contraofensivei, iar lui Jukov i s-a refuzat dreptul de a spune ceva despre această pretenţie a lor până după căderea lui Hruşciov de la putere în anul 1964. În realitate, versiunea lui Eremenko şi Hruşciov nu avea niciun fundament, iar Jukov (şi Vasilevski) avea tot dreptul să se simtă ofensat. Poate că planul nu a luat naştere exact în momentul menţionat de Jukov şi nici în felul atât de pitoresc descris de el în memorii, dar nu există nicio îndoială că Jukov şi Vasilevski au fost factorii care au stat la originea lui.

În conformitate cu raportul din acea perioadă al Marelui Stat-Major despre bătălia de la Stalingrad, planificarea contraofensivei a început în a doua jumătate a lunii septembrie. Apoi, la 4 octombrie, Jukov a avut o întrevedere cu comandanţii frontului, căror le-a prezentat planul.[20] Din alte surse documentare ştim că, după această întrevedere, cele trei fronturi implicate

în contraofensivă – Don, Stalingrad şi Sud-Vest – le-au prezentat lui Jukov şi lui Vasilevski propunerile lor de realizare. Există, de asemenea, numeroase dovezi că amândoi au jucat un rol important în pregătirea contraofensivei.[21]

O altă controversă privitoare la Operaţiunea Uranus se referă la legătura acesteia cu ofensiva analoagă din zona Rjev–Veazma, Operaţiunea Marte. În memorii, Jukov prezintă Operaţiunea Marte ca pe o diversiune menită să împiedice transferul unităţilor Grupului de Armate Centru în sud în momentul începerii Operaţiunii Uranus.[22] Caracterizarea Operaţiunii Marte drept o diversiune, aşa cum afirmă Jukov, a fost acceptată de majoritatea istoricilor militari ruşi, dar, în lucrarea sa intitulată *Zhukov's Greatest Defeat: The Red Army's Epic Disaster in Operation Mars, 1942,* istoricul american David Glantz afirmă că Marte a fost o operaţiune independentă, considerată de Jukov la fel de importantă, dacă nu chiar mai importantă decât Uranus. Aşa cum subliniază Glantz, Jukov s-a ocupat mai mult de pregătirea Operaţiunii Marte decât de pregătirea Operaţiunii Uranus, iar când ele au început, Jukov a preluat sarcina coordonării celor două fronturi implicate în Marte (Kalinin şi Vest), în timp ce Vasilevski s-a ocupat de Uranus. Forţele desfăşurate în fiecare operaţiune au fost mai mult sau mai puţin egale. Conform cifrelor furnizate de Glantz, în Operaţiunea Marte a fost folosit echivalentul a 36 de divizii şi jumătate, iar în Uranus, echivalentul a 34 de divizii şi jumătate. Totalul forţelor sovietice desfăşurate împotriva Grupului de Armate Centru a fost de 1 890 000 de soldaţi, 24 682 de tunuri şi mortiere, 3 375 de tancuri şi autotunuri şi 1 170 de avioane, faţă de 1 103 000 de soldaţi, 15 501 tunuri şi mortiere, 1 463 de tancuri şi autotunuri şi 1 463 de avioane desfăşurate împotriva Grupului de Armate Sud.

Pledoaria lui Glantz este convingătoare, mai ales dacă Operaţiunea Marte este plasată în contextul seriei de operaţiuni

din zona Rjev–Veazma care au avut loc în 1942. Toate cele trei operaţiuni au avut aceeaşi amploare şi erau destinate să dea o lovitură nimicitoare Grupului de Armate Centru. Nu există niciun motiv să presupunem că Marte ar fi fost altfel. La 25 noiembrie, când a fost lansată Operaţiunea Marte, la scurt timp după Uranus, celor două operaţiuni li s-a acordat o importanţă egală în presa sovietică, aceasta subliniind faptul că era vorba despre o dublă ofensivă. Astfel de aprecieri nu au dispărut decât atunci când a devenit limpede că Marte nu mergea la fel de bine ca Uranus.[23]

Este clar că Operaţiunea Marte a fost mult mai mult decât o diversiune, dar dacă a fost „cea mai mare înfrângere", cum dramatizează Glantz, este discutabil. Mai degrabă, s-ar putea spune că a fost ultima lovitură încasată de Jukov în zona Rjev–Veazma. Mai mult chiar, primele două operaţiuni din acea zonă au fost la fel de dezastruoase ca Marte. În acelaşi timp, nu trebuie subestimate rezultatele pozitive ale Operaţiunii Marte. Aceasta i-a ţinut pe nemţi ocupaţi în sectorul central, în timp ce forţele care executau Operaţiunea Uranus au putut să se opună în mod strălucit campaniei germane din sud. Unităţile participante la Operaţiunea Marte nu au reuşit să alunge Wehrmachtul din zona Rjev–Veazma, dar au produs suficiente pierderi pentru a-i obliga pe germani să se retragă din proprie iniţiativă în primăvara anului 1943.

Operaţiunea Uranus, lansată la 19 noiembrie 1942, a fost o ofensivă combinată, executată de fronturile Stalingrad, Don şi Sud-Vest. Fronturile Stalingrad şi Don fuseseră alcătuite la 28 septembrie, atunci când Frontul de Sud-Est al lui Eremenko a primit numele de Frontul Stalingrad, iar lui Rokossovski i s-a dat comanda vechiului Front Stalingrad, redenumit Frontul Don. Frontul de Sud-Vest, adiacent Frontului Don, a fost format la 31 octombrie sub comanda lui Vatutin. Planul principal era să

se execute o încercuire, armatele celor trei fronturi urmând să se întâlnească la vest de Stalingrad, la Kalaci.

Contraofensiva a început cu un baraj de artilerie executat de 3 500 de tunuri și mortiere. Atacul principal de la nord de Stalingrad a fost efectuat de Armata 21 și Armata 5 Tancuri, aparținând Frontului de Sud-Vest al lui Vatutin. La sud de oraș, sovieticii au atacat cu armatele 51 și 57 ale lui Eremenko. Acest dublu atac a fost sprijinit de Frontul Don al lui Rokossovski. Planul prevedea ca forțele lui Vatutin să înainteze spre sud-est, în direcția Kalaci, iar forțele lui Eremenko să lovească la nord-vest, îndreptându-se spre același obiectiv. În același timp, trebuia să se creeze o linie defensivă exterioară de-a lungul râurilor Cir și Krivaia. Se avea în vedere o ambițioasă încercuire atât a Armatei 6, cât și a Armatei 4 Panzere de la Stalingrad, precum și a forțelor inamice de pe Don. (A se vedea harta 16.)

Contraofensiva a fost pregătită în cea mai mare taină, luându-se mai multe măsuri din categoria *maskirovka* (inducere în eroare și dezinformare).[24] Populația civilă a fost evacuată din zona frontului, iar principalele forțe de atac au fost desfășurate numai în ultimul moment. Aceste măsuri au contribuit la succesul uluitor al Operațiunii Uranus, care a fost o surpriză totală. La 23 noiembrie, încercuirea forțelor lui Paulus de la Stalingrad era încheiată. Stavka se așteptase să prindă în capcană circa 100 000 de soldați inamici. În final, au fost prinși de trei ori mai mulți, iar Operațiunea Uranus a devenit prima manevră de încercuire executată cu succes de Armata Roșie. Printre forțele inamice neutralizate în timpul acestei operațiuni s-au aflat armatele aliaților Germaniei, a căror misiune era să apere flancurile formațiunii lui Paulus. Stalingradul a fost începutul sfârșitului pentru Axa lui Hitler. Prima țară care a ieșit din această alianță a fost Italia, care l-a dat jos pe Mussolini în

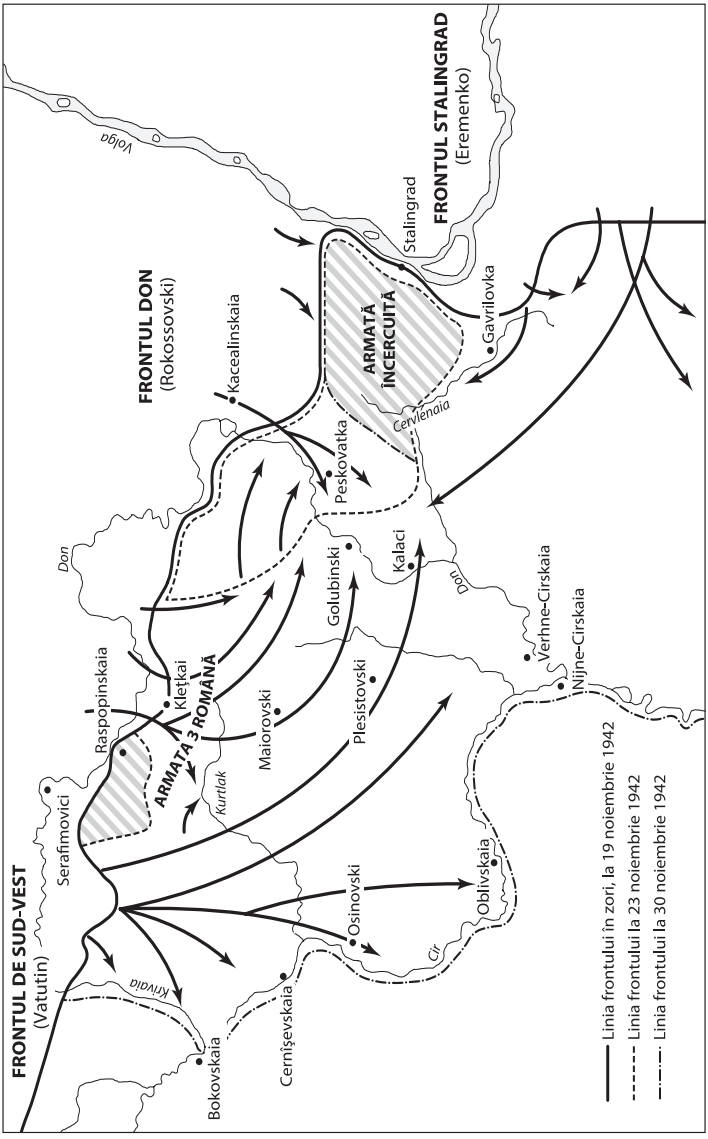

HARTA 16. *Operaţiunea Uranus (noiembrie 1942)*

iulie 1943, urmată un an mai târziu de Bulgaria, România, Ungaria și Finlanda.

Hitler a reacționat la încercuirea armatei lui Paulus încercând să aprovizioneze Armata 6 pe calea aerului, dar, pentru aceasta, Luftwaffe trebuia să transporte zilnic 300 de tone de provizii și nu avea suficiente avioane. Una dintre cauzele lipsei de avioane era aceea că britanicii și americanii tocmai invadaseră nordul Africii, iar mijloacele de transport erau necesare pentru evacuarea trupelor comandate de feldmareșalul Erwin Rommel (Africa Korps). Nemții au organizat o operație de străpungere a încercuirii de la Stalingrad, dar au fost opriți de sovietici la 40–50 km de oraș. Ea a perturbat însă planurile sovieticilor legate de Operațiunea Saturn. Aceasta era o continuare ambițioasă a Operațiunii Uranus, obiectivul fiind acela de a recuceri orașul Rostov și de a izola Grupul de Armate A din Caucaz. Analoaga ei din sectorul central era Operațiunea Jupiter – un plan amplu de încercuire a Grupului de Armate Centru, în cazul în care Operațiunea Marte ar fi reușit. Aceasta însă a eșuat, iar Operațiunea Jupiter a fost abandonată. Saturn a avut succes, dar, pentru că executarea ei a fost întârziată, în momentul în care sovieticii au recucerit Rostovul, în februarie 1943, Grupul de Armate A a reușit să scape. (A se vedea harta 17.)

Când și-au dat seama de anvergura forțelor prinse în capcană la Stalingrad, sovieticii au pregătit o operațiune majoră cu scopul de a strânge și mai mult cercul în jurul lor. La 10 ianuarie 1943, șapte armate sovietice comandate de Rokossovski au dezlănțuit atacul. Până la sfârșitul lunii, lupta inegală era câștigată; mai rămăseseră în viață doar 90 000 de germani, care s-au predat. Printre aceștia se afla și Paulus, unul dintre cei 24 de generali germani de la Stalingrad care au fost duși în captivitate de sovietici.

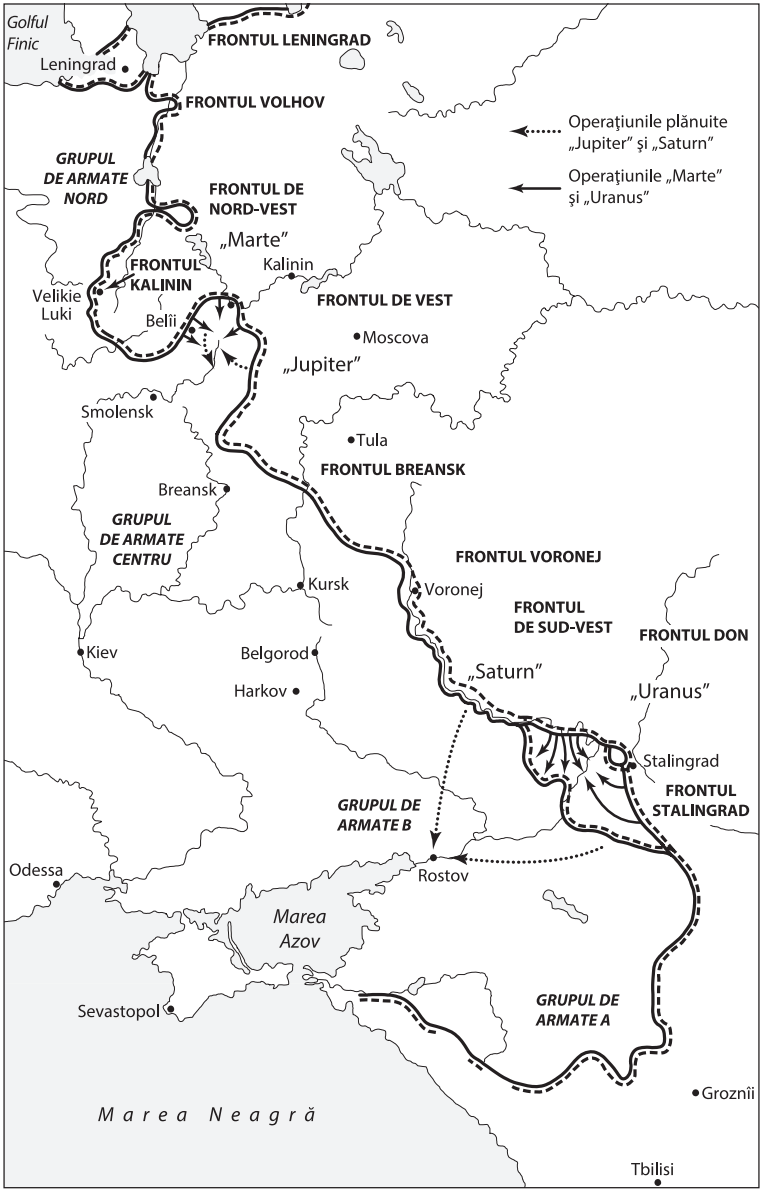

HARTA 17. *Operațiunile Marte, Jupiter, Saturn și Uranus*

Merită să zăbovim o clipă asupra caracterului temerar al marelui plan strategic din toamna anului 1942, elaborat de Stavka. Obiectivul urmărit nu era numai realizarea unor încercuiri substanțiale în zonele Rjev–Veazma și Stalingrad, ci și a unor încercuiri de-a dreptul uriașe ale celor două mari formațiuni germane, Grupul de Armate Centru și Grupul de Armate Sud. Așa cum o indică și denumirea planetară a operațiunilor – Marte, Jupiter, Saturn, Uranus – era vorba despre un proiect de-a dreptul cosmic, care îți tăia respirația. În toamna anului 1942, Stalin, Jukov și Vasilevski intenționau nu numai să schimbe cursul evenimentelor, ci și să câștige războiul. O asemenea dorință depășea capacitățile Armatei Roșii de la vremea respectivă, dar amploarea viziunii strategice prevestea marile ofensive din 1943–1944, în urma cărora Wehrmachtul avea să fie alungat din URSS și împins înapoi până la Berlin.

Ca urmare a dezastrului de la Stalingrad, Germania și aliații săi au pierdut 50 de divizii, iar numărul victimelor s-a ridicat la 1,5 milioane. La începutul anului 1943, Wehrmachtul fusese respins pe pozițiile de pe care pornise în Operațiunea Albastru, în iunie 1942. Pierderile suferite de Armata Roșie în campania de la Stalingrad erau și mai mari, 2,5 milioane de morți și răniți. În continuarea celor întâmplate la Stalingrad, Stavka a încercat să execute o altă mare ofensivă de iarnă. Voronejul a fost recucerit în ianuarie 1943, Harkovul, în februarie, dar Armata Roșie nu a reușit să păstreze acest ultim oraș când germanii au contraatacat. Între timp, operațiunile sovietice de-a lungul frontului încetaseră, căci începuse *Rasputița*.

Înapoi la Leningrad

În timp ce se întâmplau toate acestea, Jukov era ocupat în altă parte. În ianuarie 1943, s-a întors la Leningrad să conducă o operațiune desfășurată de fronturile Volhov și Leningrad,

cu scopul de a sparge blocada instituită de germani asupra oraşului. Operaţiunea Iskra (Scânteia) a început la 12 ianuarie, iar, până pe 18, sovieticii au reuşit să restabilească legăturile pe şosea şi pe calea ferată cu Leningradul. Întrucât fâşia de pământ care făcea legătura cu oraşul avea o lăţime de numai câţiva kilometri şi era ţinta permanentă a artileriei germane, blocada a fost mai degrabă fisurată decât spartă, cum se exprima David Glantz.[25] În aceeaşi zi însă, Jukov a fost promovat la gradul de mareşal al Uniunii Sovietice – cu două luni înainte ca Stalin să şi-l acorde lui însuşi. Autorul unui editorial din *Izvestia*, ziarul guvernului, intitulat „Talentul conducătorilor Armatei Roşii", a pus numele lui Jukov în fruntea listei noilor mareşali şi generali, salutându-l ca pe un „conducător foarte talentat şi viteaz", care a dus la îndeplinire planurile lui Stalin de respingere a germanilor la Moscova, Leningrad şi Stalingrad. La 28 ianuarie, Jukov a fost decorat cu Ordinul Suvorov Clasa I pentru „executarea cu succes a contraofensivei de la Stalingrad"[26].

Spre sfârşitul lunii ianuarie, Jukov s-a întors la Moscova pentru a începe planificarea Operaţiunii Steaua Polară. Era vorba despre o ofensivă grandioasă, executată de fronturile Volhov, Leningrad şi Nord-Vest, cu scopul de a încercui Grupul de Armate Nord din zona Leningrad. Componenta principală a planului o reprezenta înaintarea Frontului de Nord-Vest al lui Timoşenko spre Pskov şi Narva, cu sprijinul fronturilor Volhov şi Leningrad. Rolul cel mai important îl juca un Grup de Forţe Speciale, alcătuit dintr-o armată de tancuri şi o armată de câmp, comandate de generalul M.S. Hozin, a cărui misiune era să închidă cercul interior în jurul Grupului de Armate Nord în zona lacului Ilmen şi a localităţii Staraia Russa. (A se vedea harta 18.)

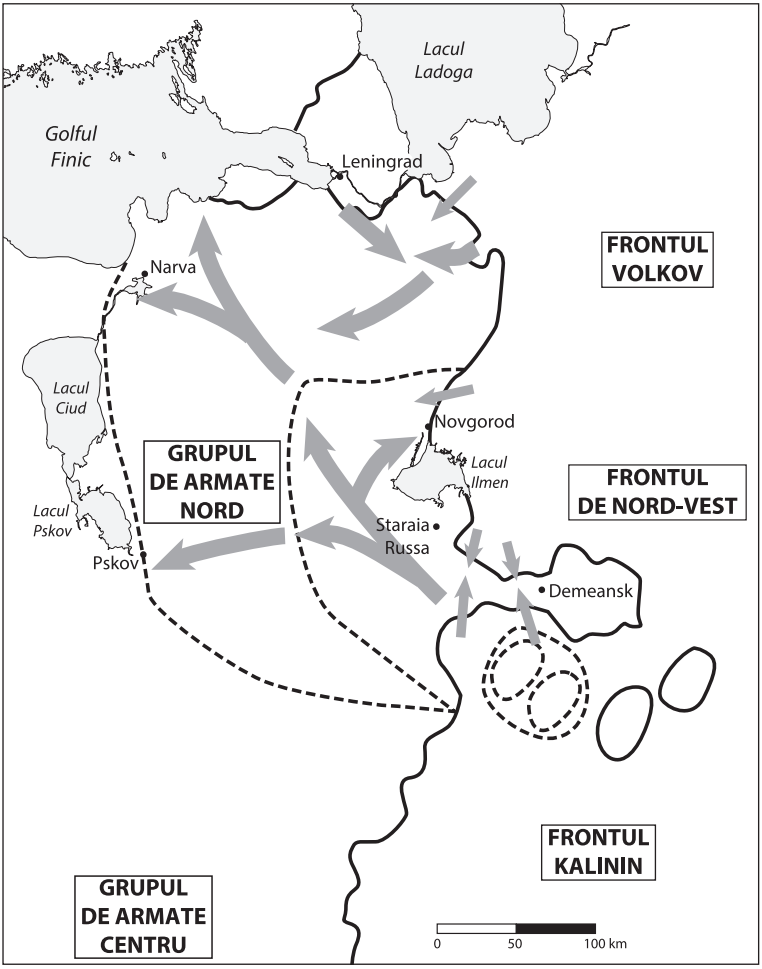

HARTA 18. *Planul lui Jukov pentru Operaţiunea Steaua Polară*

Numele lui Jukov apărea sub cel al lui Stalin în directivele operaţionale adresate celor trei fronturi – ordine emise ca urmare a unei serii de întâlniri între comandantul suprem şi adjunctul său la sfârşitul lui ianuarie şi începutul lui februarie.[27]

Când operaţiunea a început, Jukov s-a întors în nord-vest ca să urmărească desfăşurarea ei. Rolul lui în această operaţiune a fost aproape la fel de important ca şi cel pe care îl jucase în operaţiunile Marte şi Uranus. Cu toate acestea, nu a vorbit decât în treacăt despre ea în memoriile sale, poate din cauză că, la fel ca Marte, Operaţiunea Steaua Polară nu a fost un succes, iar lui Jukov nu-i plăcea să insiste asupra eşecurilor sale, ceea ce este păcat, căci operaţiunea respectivă a ilustrat puterea şi autoritatea pe care le dobândise acum în calitate de adjunct al lui Stalin.

Jukov a acţionat mai mult ca un comandant de fronturi decât ca un coordonator al Stavka, iar încrederea pe care i-o acorda Stalin s-a văzut în rapiditatea cu care aceasta aproba diverse propuneri şi recomandări ale lui Jukov în privinţa ofensivei. Dar poate şi mai semnificativă este flexibilitatea sporită a generalului Jukov, disponibilitatea din ce în ce mai mare de a schimba tactica atunci când era confruntat cu situaţii noi.

Cheia succesului Operaţiunii Steaua Polară o reprezenta lichidarea Armatei 16 germane din punga de la Demeansk. Această misiune a fost încredinţată Armatei 1 de Şoc, care a primit instrucţiuni să încercuiască forţele germane aflate în pungă şi apoi să le nimicească. Armata 1 de Şoc a dat greş, deoarece, la mijlocul lui februarie, în momentul în care a fost lansată Operaţiunea Steaua Polară, germanii începuseră să se retragă deja de la Demeansk pe poziţii mai uşor de apărat de-a lungul râului Lovat. Răspunzând acestei situaţii noi, Jukov i-a telegrafiat lui Stalin la 28 februarie, spunându-i că Steaua Polară trebuia să se limiteze la ocuparea localităţii Staraia Russa în vederea pregătirii terenului pentru continuarea ofensivei la primăvară.[28] Stalin a fost de acord, iar Jukov a încercat să ocupe Staraia Russa timp de câteva săptămâni, dar fără succes. Pierderile suferite de Armata

Roşie ca rezultat al Operaţiunii Steaua Polară au fost de circa 250 000 de oameni, dintre care 50 000 de morţi.

La mijlocul lui martie, Stalin l-a rechemat pe Jukov la Moscova şi l-a trimis la Frontul Voronej ca să cerceteze situaţia de acolo în urma reocupării Harkovului de către germani. Din această perspectivă, Jukov i-a scris lui Stalin o notă lungă la 8 aprilie 1943, în care făcea aprecieri cu privire la viitoarea acţiune a nemţilor şi la modul în care ar trebui să răspundă sovieticii. Jukov nu credea că germanii mai au rezerve să reia campania din sud şi nici să efectueze ample operaţiuni. Urmau să atace în schimb pe un front mai îngust, unde aveau deja forţe concentrate şi unde o ofensivă ar fi contribuit la atingerea obiectivului final, ocuparea Moscovei. De aceea, prezicea Jukov, germanii aveau să atace în direcţia Kursk, care se afla în mijlocul pungii apărate de fronturile Central, Voronej şi Sud-Vest. În acest atac, germanii urmau să se bazeze în esenţă pe diviziile de tancuri, putând folosi 2 500 de tancuri împotriva sovieticilor la Kursk. Pentru a face faţă acestui atac, Jukov recomanda să se întărească apărarea antitanc şi să se transfere cât mai multe avioane în rezerva Stavka pentru a se crea o forţă capabilă să stăvilească atacul cu tancuri al inamicului. Jukov încheia spunând că nu consideră necesar să se execute o ofensivă preventivă: „Va fi mai bine dacă îl vom obosi pe inamic cu acţiuni defensive, distrugându-i tancurile şi, după aceea, […] pornind o ofensivă generală, vom lichida gruparea principală a acestuia."[29]

Era o analiză profetică a următoarei mari bătălii din războiul sovieto-german. În 1941, maşina de război germană se oprise la Moscova, în faţa apărării tenace şi a contraofensivei sovietice hotărâte. În 1942, sovieticii au întors la Stalingrad cursul războiului în favoarea lor printr-o strălucită manevră de încercuire. Ambele bătălii începuseră cu ofensiva germanilor

și se încheiaseră cu contraofensive sovietice, care răsturnaseră dramatic situația. Același lucru avea să se întâmple la Kursk. Jukov jucase un rol critic în bătăliile pentru Moscova și Stalingrad și era menit să strălucească din nou la Kursk. Una dintre cheile succesului lui consta în curajul de care dădea dovadă din ce în ce mai mult în calitate de înalt comandant militar. La fel de importantă era însă și încrederea constantă a lui Stalin în el, încredere care se păstrase în ciuda înfrângerilor suferite în operațiunile Marte, Steaua Polară și alte operațiuni nereușite. Când imaginea lui Jukov a apărut pe coperta revistei *Time* în decembrie 1942, titlul însoțitor era cum nu se poate mai potrivit: „Stalin's Liubimets" – favoritul lui Stalin.

Capitolul 9

Na zapad! *De la Kursk la Varșovia (1943–1944)*

Războiul i-a lăsat puţin timp lui Jukov pentru viaţa de familie. În august 1941, soţia lui, Aleksandra, și fiicele, Era și Ella, au fost evacuate de la Moscova la Kuibîșev, oraș aflat la 800 km sud-est de capitală, aceasta fiind destinaţia multor familii ale reprezentanţilor guvernului în acea vară. Acolo au venit și mama și sora lui Jukov, Maria, care fuseseră nevoite să fugă din satul lor natal, Strelkovka, ocupat de germani în toamna anului 1941.

Familia Jukov nu s-a mai întors la Moscova până în 1943. În acest răstimp, familia nu s-a reunit decât o singură dată – cu ocazia Anului Nou, în ianuarie 1942, la cartierul general de la Perhușkin al Frontului de Vest, unde se afla Jukov. Ella își amintea că familia a luat avionul de la Kuibîșev în timpul nopţii. „În căsuţa în care locuia tata erau un brad și o masă plină cu dulciuri, sau așa mi se părea mie. De fapt, nu erau chiar așa de multe, dar așa ni se părea după Kuibîșev, unde nu văzuserăm niciodată niciun fel de dulciuri. Dar cea mai importantă era atmosfera de sărbătoare. Această fericire și entuziasmul tatei erau rezultatul marelui succes [contraofensiva de la Moscova]."[1]

După ce s-au întors la Moscova, aflată acum în siguranţă, membrii familiei au mai vorbit cu Jukov la telefon și îl vedeau atunci când vizita capitala, ceea ce, în 1943–1944, nu s-a

întâmplat prea des, deoarece a petrecut mult timp pe front. Cu toată absența lui Jukov de acasă, „nu ne simțeam rupte de tata sau de munca lui măreață și importantă", își amintea Era.[2]

După cum afirmă Era, tatăl ei nu scria des acasă în timpul războiului, iar scrisorile lui erau întotdeauna foarte scurte. Puținele scrisori care s-au păstrat dezvăluie însă câte ceva din sufletul bărbatului aflat în spatele comandantului care lua decizii și dădea ordine privind viața și moartea a milioane de oameni.

Pe 8 ianuarie 1943, Jukov i-a scris Aleksandrei:

> Dragă nevastă,
>
> Ce ghinion! Am vrut să trec pe la tine 30–40 de minute, dar, din păcate, erai la teatru. Firește, o să spui că este vina mea pentru că nu ți-am spus ce intenții am. S-a produs însă o întârziere când am schimbat trenurile. Ce era să fac? O să împărțim vina între noi.
>
> Ce mai faci? Eu fac bine. Sunt sănătos, cu excepția blestematului de reumatism. Este așa de deprimant. Poate că am să mă pot trata cu săruri de baie și băi de soare.
>
> Cam atât deocamdată.
>
> Al tău, Jorj.[3]

Nemulțumirile referitoare la starea de sănătate se pare că erau o temă care revenea frecvent în corespondența lui Jukov cu soția sa. Pe 5 octombrie 1943, i-a scris:

> Salutări și sărutări afectuoase. Îmbrățișări și sărutări afectuoase și pentru Era și Ella. Vă trimit niște semințe de floarea-soarelui. Nu puteți face nimic cu ele, numai să le mâncați. Îți trimit înapoi șuba, este prea grea… ar fi mai bun un pulover gros. Lucrurile nu stau prea rău aici. Suntem instalați pe Nipru. Nemții ar vrea să reziste aici, pe Nipru. Dar se pare că nu vor reuși. Ca de obicei, mă deplasez împreună cu armata… este în firea mea să-mi doresc să fiu pe teren, cu soldații, unde mă simt ca peștele în apă.

Cu sănătatea nu stau rău, dar nu aud prea bine. Trebuie să-mi tratez urechea, dar este greu să mă ocup de asta acum. Uneori, mă doare puţin capul, mă dor şi dinţii. Asta este deocamdată tot ce doream să-ţi scriu. Vă urez ţie şi copiilor multă sănătate.

Pe un ton similar i-a scris şi la 23 octombrie 1943:

Am primit scrisoarea ta, pentru care îţi trimit două sărutări fierbinţi. Am primit pachetul cu lenjerie. Era să mor de râs când am văzut cum arăt în cămaşa de noapte! Lucrurile merg bine pe front. E adevărat că unele unităţi au fost ţinute în loc, dar probabil că aşa ceva este inevitabil după o asemenea înaintare. Am vrut să termin cu Kievul mai curând şi să mă întorc la Moscova, dar, din păcate, a apărut o întârziere.

Ca de obicei, starea mea de sănătate se îmbunătăţeşte, după care se înrăutăţeşte. Acum mă doare şi un picior. Aş vrea să vin la Moscova să mă tratez. Cu auzul stau la fel ca înainte – nu am scăpat de zgomote. Se pare că, odată cu vârsta, totul iese la iveală.

Dacă totul merge bine, cred că am să vin la Moscova peste vreo opt zile dacă îmi permite [Stalin]. Se pare că aşa o să fie. Şi mai spui că nu-ţi scriu. Uite ce mult am mâzgălit. Încă o dată vă sărut pe tine şi pe copii.

Poate că, gândindu-se la securiştii care ar fi putut să-i citească scrisorile, Jukov era mai formal şi mai reţinut în corespondenţa sa. Pe 10 februarie 1944, i-a scris Aleksandrei:

Îţi mulţumesc pentru scrisoare, pentru varză, pentru căpşune şi pentru toate celelalte. În general, lucrurile merg bine. Toate planurile armatei sunt duse la îndeplinire foarte bine. Este clar că Hitler se îndreaptă spre eşecul total, iar ţara noastră, spre victoria necondiţionată şi triumful armatelor sale. În general, frontul face faţă misiunilor care-i revin. Acum, totul depinde de ce se-ntâmplă în spatele frontului. Cei din spatele

> frontului au foarte multe de făcut pentru ca frontul să primească ceea ce îi trebuie. Dacă țara se depride cu situația și rămâne puternică din punct de vedere moral, victoria rușilor este sigură.
>
> Te sărut cu afecțiune.

Această scrisoare este semnată „al tău, G. Jukov", și nu cu diminutivul familiar „Jorj".[4]

În timpul războiului, Jukov a reluat legătura cu Margarita, fiica lui cu Maria Volhova. Când tatăl vitreg al Margaritei a fost ucis la Stalingrad și fratele ei vitreg, dat dispărut în luptă (a murit ulterior din cauza rănilor), Maria a apelat la ajutorul lui Jukov. Aceasta a dus la un schimb de scrisori cordiale cu fiica lui, iar când Margarita s-a îmbolnăvit grav din cauza subnutriției și epuizării, Jukov și-a trimis avionul Douglas DC-3 s-o ia și s-o ducă la un sanatoriu pentru copii administrat de armată, iar cinci luni mai târziu a trimis-o cu avionul înapoi acasă.[5]

Oamenii care au petrecut cel mai mult timp cu Jukov pe durata războiului au fost membrii echipei care-l ajuta – adjutanți, șoferi, bucătari, gărzi de corp și personal medical.[6] Șeful securității era Nikolai Bedov, care își amintește cât de încordat era Jukov, mai ales în timpul bătăliei pentru Moscova, când rezista adesea câteva nopți la rând fără să doarmă și bea numai cafea tare. În deplasările făcute în linia întâi, Bedov își amintea că Jukov ajungea adesea în bătaia focului, iar după bătălia de la Moscova, a devenit ținta asasinilor germani, așa că a început să călătorească sub un nume fals. Bedov sublinia că Jukov nu era niciodată deprimat, nici chiar în cele mai sumbre zile din 1941–1942: „Cu cât situația era mai gravă și mai periculoasă, cu atât era Jukov mai energic și mai controlat." Bedov recunoștea că Jukov putea să fie dur cu subordonații, dar considera acest lucru justificat de condițiile de război. Întrebat ce calități a admirat

cel mai mult la Jukov, Bedov a răspuns: „Curajul, hotărârea, sinceritatea şi, mai presus de orice, precizia în evaluarea unor condiţii complexe."[7]

Un alt colaborator apropiat al lui Jukov a fost şoferul Aleksandr Bucin. Acesta a calculat că a străbătut aproximativ 170 000 km cu Jukov în timpul războiului şi şi-a publicat memoriile sub acest titlu. Una dintre colaboratoarele menţionate în memoriile lui Bucin a fost asistenta medicală Lida Zaharova, care s-a alăturat echipei lui Jukov după bătălia de la Moscova. Ar fi fost greu de găsit o persoană mai drăguţă şi mai blândă, îşi amintea Bucin. Sfioasă şi retrasă, Lida suporta greu grosolănia şi strigătele lui Jukov, izbucnind uneori în lacrimi. Nu s-a plâns însă niciodată şi a rămas în echipă.[8]

După publicarea amintirilor, Bucin a vorbit mai mult despre relaţia lui Jukov cu Lida, susţinând că Jukov, atras de timiditatea fetei, avusese o relaţie amoroasă cu aceasta. Bucin susţinea că erau nedespărţiţi şi le plăcea să-şi arate afecţiune. După război, când Jukov a fost exilat de Stalin, Lida l-a urmat la Regiunea Militară Odessa şi apoi la Sverdlovsk, atunci când a fost transferat la Regiunea Militară Urali. Numai după ce s-a îndrăgostit de altă tânără, dr. Galina Semionova, care a devenit în cele din urmă a doua lui soţie şi mama celei de-a patra fiice, Maria, Jukov a încheiat relaţia cu Lida. Ulterior, Lida s-a măritat şi s-a mutat la Moscova, unde Jukov a ajutat-o să-şi găsească un apartament. După cum afirmă Era, mama ei, Aleksandra Dievna, ştia de această relaţie, dar s-a împăcat cu situaţia, deoarece Jukov era discret şi pentru că „ştia ce bărbat interesant era tata şi cum alergau femeile după el"[9].

Numele Lidei Zaharova apare şi într-o depoziţie a fostului adjutant al lui Jukov, A.S. Semocikin. Era imediat după război, când securitatea sovietică încerca să-l denigreze pe Jukov.

Semocikin a formulat diverse acuzaţii, printre care şi aceea că Jukov dăduse dovadă de favoritism faţă de Lida, datorită relaţiei speciale existente între ei. În ianuarie 1948, Jukov a scris Comitetului Central al PCUS, răspunzând acestor acuzaţii. În privinţa Lidei, Jukov a insistat că nu a fost vorba de favoritism. La serviciu, relaţiile cu ea au fost onorabile şi cinstite. A recunoscut că au avut o legătură amoroasă, dar a negat vehement că s-ar fi afişat în public cu ea.[10]

În timpul războiului, nu era ceva neobişnuit ca ofiţerii superiori ai Armatei Roşii să aibă o „ppj" – o soţie de campanie (*polevaia pohodnaia jena*). Jukov cunoştea fără îndoială această practică şi, în principiu, nu avea obiecţii în privinţa ei. În februarie 1945, Jukov s-a plâns de unul dintre generalii lui, pentru că petrecea prea mult timp cu amanta, dar din considerente practice, nu morale:

> Am primit informaţii […] că tovarăşul Katukov [comandantul Armatei 1 Tancuri de Gardă] este complet indolent, că nu conduce armata, stă tot timpul acasă cu o femeie, iar muierea cu care trăieşte îl împiedică să lucreze. Katukov […] se pare că nu-şi vizitează niciodată unităţile. Nu organizează operaţiile corpului şi ale armatei, motiv pentru care armata a înregistrat insuccese în ultima vreme. Cer […] ca această femeie să fie îndepărtată imediat de Katukov. Dacă acest lucru nu se va întâmpla, voi ordona să fie îndepărtată de organele Smerş [contrainformaţiile sovietice]. Katukov trebuie să se pună pe treabă. Dacă nu va trage concluziile necesare, va fi înlocuit de un alt comandant.[11]

În memoriile sale, Bucin a mai dat vreo două exemple de aventuri ale lui Jukov, înfăţişându-l oarecum ca pe un fustangiu. Date fiind statutul, înfăţişarea şi personalitatea sa puternică, nu este greu să ne imaginăm că femeile se simţeau

atrase de el. Dar, din câte ştim, numai patru femei (în afară de mama și fiicele lui) au jucat un rol important în viaţa personală a lui Jukov: Aleksandra Dievna, Maria Volhova, Lida Zaharova și Galina Semionova. Se pare, de asemenea, că lui Jukov îi plăceau femeile tinere și frumoase. Relaţiile lui cu acestea arată că prefera femeile timide, grijulii, despre care era sigur că nu se vor amesteca în viaţa lui de soldat. Absenţa oricărei mărturii negative despre Jukov din partea acestor patru femei, ca și din partea celor patru fiice ale sale spune foarte multe despre devotamentul acestora faţă de el. Și el le era devotat în felul său, dar cariera militară și datoria faţă de statul sovietic au fost întotdeauna pe primul plan.

Kursk

Problema cu auzul de care amintește Jukov în scrisorile către Aleksandra ar fi putut fi rezultatul apropierii de un mortier în timpul bătăliei de la Kursk, din iulie 1943.[12] După Moscova și Stalingrad, la Kursk a avut loc cea de-a treia bătălie decisivă din războiul sovieto-german. La Kursk, Jukov a avut o triplă contribuție. În primul rând, a ajutat la elaborarea concepției strategice care a stat la originea planului sovietic de luptă; în al doilea rând, a supravegheat pregătirile celor două fronturi principale implicate în Operaţiunea de la Kursk – Frontul Central și Frontul Voronej; în al treilea rând, în timpul bătăliei, a acționat în calitate de coordonator din partea Stavka al fronturilor Breansk, Central, Stepă și Vest.

În aprilie 1943, sosise *Rasputiţa,* sezonul drumurilor impracticabile din cauza ploilor și a topirii zăpezilor, ceea ce obligase Armata Roșie să intre în defensivă. Problema cu care se confrunta Stavka era ce să facă odată cu sosirea verii, când ploile aveau să se oprească, drumurile, să se usuce și ofensiva

putea fi reluată. Așa cum am arătat, la 8 aprilie, Jukov i-a scris lui Stalin, propunând ca armata sovietică să adopte o poziție de defensivă strategică cu scopul de a absorbi șocul următorului atac german și de a lansa după aceea o ofensivă generală.[13] S.M. Ștemenko, adjunctul șefului secției de operații a Marelui Stat-Major, își amintește că, atunci când a primit raportul lui Jukov, Stalin a cerut părerea comandanților de fronturi cu privirea la viitoarea mișcare probabilă a germanilor. Aceștia au sprijinit în unanimitate părerea lui Jukov că atacul german se va da în zona Kursk.[14] Kursk se afla în centrul unei proeminențe a liniei sovietice a frontului – o pungă – la joncțiunea Frontului Central cu Frontul Voronej. Dacă nemții lichidau punga de la Kursk, puteau să-și scurteze linia defensivă cu 250–300 km și să elibereze până la 20 de divizii în vederea desfășurării unor operațiuni ofensive. O astfel de operațiune ar fi fost foarte necesară și pentru a ridica moralul germanilor după eșecul de la Stalingrad.

La mijlocul lui aprilie 1943, după mai multe discuții purtate între Stalin, Jukov și Vasilevski, s-a căzut de acord ca Armata Roșie să rămână în defensivă până când vor ataca germanii. În memoriile sale, Jukov a notat cu litere cursive: „*Astfel, la mijlocul lui aprilie, Comandamentul Suprem luase deja o decizie preliminară în privința unei defensive deliberate.*"[15] A ținut neapărat să sublinieze acest lucru, deoarece, în timpul lui Hrușciov, Jukov a constatat că numele lui fusese șters din istoria bătăliei de la Kursk de susținătorii lui Hrușciov, care afirmau că acesta din urmă – pe atunci comisar politic al Frontului Voronej – fusese arhitectul strategiei sovietice.

Un alt participant la discuțiile din aprilie a fost șeful secției de operații a Marelui Stat-Major, generalul A.I. Antonov, care avea să fie numit curând adjunct al lui Vasilevski la Marele

Stat-Major. La fel ca Șapoșnikov și Vasilevski, Antonov era un general calm, cerebral, foarte admirat de Jukov: „Antonov era un general fără egal și un om de mare cultură, cu un deosebit farmec personal. Era întotdeauna o încântare pentru mine să-l ascult prezentând ideile strategice și tactice ale Marelui Stat-Major. […] Antonov se pricepea de minune să dea formă materialului."[16] Era o calitate pe care o admira și Stalin, iar în timpul absențelor frecvente și prelungite ale lui Vasilevski, plecat pe front ca reprezentant al Stavka, Antonov era șef de facto al Marelui Stat-Major – post în care a fost numit oficial în februarie 1945, când Vasilevski a primit comanda Frontului 3 Bielorus. Stalin, Jukov, Vasilevski și Antonov – acestea au fost inteligențele strategice care au condus Armata Roșie în timpul înaintării *na zapad* (spre vest) a acesteia, în 1943–1944, de la Kursk la Kiev, de la Veazma la Smolensk, de la Minsk la Varșovia.

După discuțiile din aprilie, Jukov a fost trimis în misiune în Caucazul de Nord, însoțit de Ștemenko, care servise în zonă înainte să intre în Marele Stat-Major. Ștemenko își amintește de obiceiul lui Jukov de a cânta la acordeon – ceea ce învățase să facă în timpul războiului – la sfârșitul fiecărei zile, de regulă, melodii înduioșătoare, foarte cunoscute, din perioada respectivă. „Muzicianul nu era foarte talentat, dar compensa prin sentimentul pe care îl punea în muzica lui", scria Ștemenko. Acesta își amintea și de calmul dovedit de Jukov sub focul inamicului. Odată, grupul lui Jukov a fost atacat din aer, dar, în loc să aștepte la marginea drumului până trecea primejdia, Jukov a insistat ca deplasarea să continue. Altă dată, Jukov a continuat să privească cu atenție un baraj de artilerie chiar și după ce inamicul a început să lovească zona în care se afla postul lui de observație.[17]

Misiunea lui Jukov era să supravegheze desfășurarea unei operațiuni menite să scoată Armata 17 germană din Peninsula

Taman, care leagă Crimeea de coasta Caucazului de Nord, în apropiere de Novorossiisk. Germanii fuseseră siliți să părăsească Transcaucazia în urma ofensivei de la Stalingrad, dar mai aveau un avanpost în Taman, ceea ce le permitea să-și protejeze pozițiile din Crimeea și să-i amenințe pe sovietici din spate. Misiunea lui Jukov nu a fost foarte reușită. Germanii au rămas pe poziții în Taman, fiind nevoie de o a doua operație amplă pentru a-i disloca. Ștemenko s-a întors la Moscova temându-se că Stalin îi va dojeni sever pe el și pe Jukov pentru eșec. Dar nu a existat niciun fel de acuzație, cel puțin nu direct la adresa lui Jukov. Mai mult chiar, în ziua în care s-a întors în capitala sovietică, pe 12 mai, Stalin a emis o hotărâre în care arăta că, în afară de el, numai Jukov și Vasilevski aveau dreptul să dea ordine comandanților de fronturi. Hotărârea era destinată șefilor diverselor arme – artilerie, aviație, cavalerie, forțele mecanizate, geniu etc. – și urmărea să-i împiedice pe aceștia să se amestece în problemele fronturilor.[18]

Următoarea misiune a lui Jukov a fost să supravegheze pregătirile cu caracter defensiv și ofensiv ale fronturilor Central și Voronej. Planul sovietic era simplu: să creeze o apărare în profunzime, capabilă să facă față atacului german și apoi să lanseze o contraofensivă.[19] În acest scop, sovieticii au realizat mai multe centuri de apărare în interiorul și în spatele pungii de la Kursk, pe o lungime de 300–400 km. Fiecare poziție defensivă era un adevărat labirint de tranșee și cazemate de beton. S-a acordat o atenție deosebită obstacolelor antitanc, căci era de așteptat ca germanii să atace cu multe blindate. Frontul Central și Frontul Voronej dispuneau de aproximativ 1,3 milioane de soldați, 19 794 de piese de artilerie și mortiere, 3 489 de tancuri și autotunuri. La dispoziția lor se afla și Armata 17 Aeriană, cu 2 650 de avioane, și Frontul de Stepă (comandat de Konev, rivalul

lui Jukov), cu o jumătate de milion de oameni și 1 500 de tancuri – rezervă strategică cu misiunea de a răspunde străpungerilor inamicului și de a sprijini contraatacurile sovietice.

În timpul pregătirilor pentru bătălia de la Kursk, sovieticii au acordat o mare atenţie aşa-numitei *maskirovka,* ascunzând concentrarea de forțe defensive și de forţe pregătite pentru contraatac. Amplasamentul posturilor de comandă a fost ţinut secret. Trupele au fost transportate și desfășurate pe poziţii numai noaptea. Comunicaţiile radio au fost manipulate în aşa fel încât să-l inducă în eroare pe inamic. Pistele de aterizare, fortificaţiile defensive și zonele de adunare a trupelor au fost camuflate, fiind create imitații menite să distragă atenţia inamicului. Prin urmare, deși spionajul german a detectat în cea mai mare parte pregătirile sovieticilor, nu a sesizat toată amploarea și forța sistemului defensiv al Armatei Roșii și, lucru încă și mai important, nici capacitatea ei de a lansa un contraatac.[20]

Pentru prima dată, au participat la o operaţiune majoră a Armatei Roșii partizanii sovietici. Aceștia au oferit informaţii ample cu privire la pregătirile germanilor și au perturbat aceste pregătiri cu sute de mici atacuri și acte de sabotaj, îndreptate în special împotriva reţelei de transport a Wehrmachtului. Când a sosit momentul să înceapă contraofensiva sovietică, partizanii au atacat sistemele de comandă și de control care asigurau spijinul necesar.

Rolul lui Jukov în aceste pregătiri a fost să efectueze inspecţii, să-l informeze pe Stalin cu privire la stadiul lor și să-și folosească autoritatea de reprezentant al Stavka și adjunct al comandantului suprem pentru a rezolva problemele de pe teren. La comanda Frontului Central se afla Rokossovski, care își amintea că „Jukov a petrecut foarte mult timp la Frontul Central în perioada de pregătire și am hotărât împreună în chestiuni de

principiu referitoare la organizarea și desfășurarea defensivei și a contraofensivei. Datorită lui, multe dintre cererile adresate Moscovei au fost satisfăcute"[21]. Un alt observator al lui Jukov în timpul pregătirilor de la Kursk a fost șoferul său, Bucin: „Zi de zi, săptămână de săptămână, Jukov traversa zona Kursk, verificând în cele mai mici detalii construcţia, consolidarea și instalarea de obstacole [defensive]."[22]

Sovieticii aveau informaţii bune cu privire la intenţiile și pregătirile de atac ale Wehrmachtului, inclusiv de la spionii lor din Marea Britanie, care aveau acces la mesajele decriptate ale conducerii germane.[23] Ceea ce nu știau era când anume va începe atacul. Această incertitudine a dus, în mai și în iunie, la o serie de false alerte cu privire la un atac german iminent.[24] În această atmosferă încordată și agitată, unii comandanţi preferau să dea ei prima lovitură, în loc să aștepte ca Wehrmachtul să facă acest lucru. Unul dintre ei era Vatutin, comandantul Frontului Voronej. „O să pierdem trenul, o să ratăm momentul", se pare că i-ar fi spus lui Vasilevski. „Inamicul nu se va mișca, curând va veni toamna și toate planurile noastre se vor prăbuși. Să ne mișcăm fundul și să începem noi primii. Avem suficiente forţe."[25] Dar Stalin și Înaltul Comandament și-au păstrat cumpătul și au așteptat.

Alerta finală a venit de la Stavka pe 2 iulie: fronturile au fost avertizate să se aștepte la un atac între 3 și 6 iulie. Operaţiunea Citadela – atacul german asupra pungii de la Kursk – a început în 4–5 iulie. Planul german prevedea o dublă învăluire a forţelor sovietice staţionate în punga de la Kursk, cu Grupul de Armate Centru și Grupul de Armate Sud. Hitler a angajat în luptă 18 divizii de infanterie, trei divizii motorizate, 17 divizii de panzere, inclusiv multe tancuri noi Tiger și Panther, care depășeau tot ceea ce aveau sovieticii în arsenalul lor. (A se vedea harta 19.) Între timp, Jukov fusese numit coordonatorul

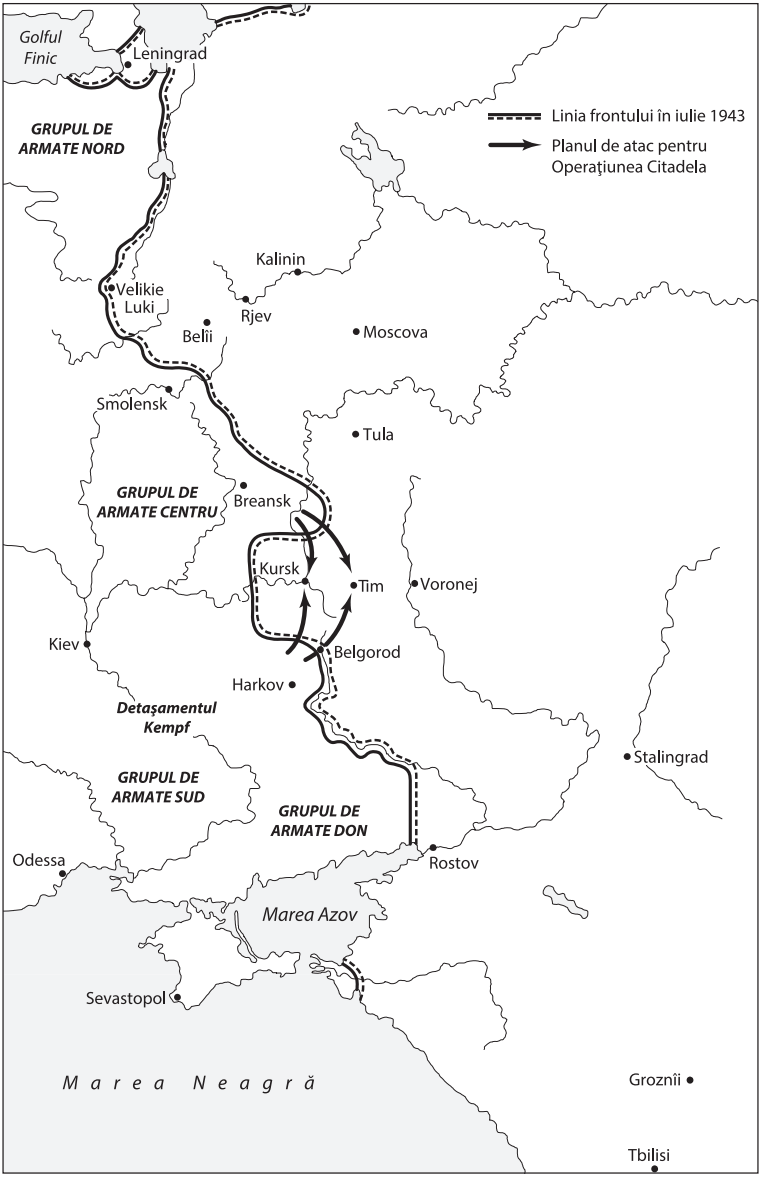

HARTA 19. *Operațiunea Citadela (iulie 1943)*

operaţiilor fronturilor Central, Breansk şi Vest (unde se anticipa că va avea loc confruntarea principală), în timp ce Vasilevski trebuia să se ocupe de Frontul Voronej. Când a început Operaţiunea Citadela, Jukov era împreună cu Rokossovski la cartierul general al Frontului Central. Jukov îşi aminteşte foarte bine începutul bombardamentului aerian şi al barajului de artilerie îndelung pregătit şi foarte intens executat de Armata Roşie împotriva nemţilor care atacau:

> Sunetul artileriei grele, explozia bombelor şi a rachetelor M-31, zgomotul Katiuşelor şi zumzetul continuu al motoarelor avioanelor fuzionau într-un fel de acorduri ale unei „simfonii" a iadului. Distanţa dintre cartierul nostru general şi trupele inamicului nu era mai mare de 20 km în linie dreaptă. Vedeam şi simţeam focul ca pe un uragan şi atunci ne-a apărut în minte imaginea îngrozitoare a capului de pod iniţial al inamicului lovit dintr-odată de un vârtej de… foc. Luaţi prin surprindere, ofiţerii şi soldaţii inamicului probabil că s-au aruncat la pământ sau în prima groapă aflată la îndemână, într-un şanţ, o tranşee, orice crăpătură, pentru a se apăra cumva de explozia cumplită a bombelor, obuzelor şi minelor.[26]

Germanii au înregistrat un oarecare progres, dar, în cea mai mare parte, apărarea sovietică a rezistat. Punctul culminant al bătăliei a fost la Prohorovka, pe 11–12 iulie, când Armata 5 Tancuri de Gardă, comandată de generalul P.A. Rotmistrov, s-a ciocnit cu două corpuri de panzere. La bătălie au participat peste o mie de tancuri, sute dintre ele fiind distruse. Sovieticii au pierdut mai multe tancuri decât germanii, dar îşi puteau permite, în timp ce Hitler a fost nevoit să anuleze atacul.

La puţin timp după înfruntarea de la Prohorovka, Jukov l-a vizitat pe Rotmistrov la postul său de comandă şi a inspectat câmpul de luptă. După cum afirmă Rotmistrov, Jukov a oprit

maşina de mai multe ori ca să privească locurile în care se desfăşuraseră recentele bătălii de tancuri:

> Era o privelişte cumplită: tancuri strivite sau arse, tunuri, transportoare blindate şi camioane spulberate, grămezi de proiectile de artilerie şi bucăţi de şenile împrăştiate peste tot. Niciun firicel de iarbă nu se mai vedea pe pământul negru. Câmpurile, tufişurile şi arbuştii fumegau încă după focurile devastatoare. Jukov privea lung la tancurile stricate şi la craterele adânci. […] Mareşalul a clătinat din cap, copleşit de ce vedea, apoi şi-a scos cascheta, aducând, se pare, un ultim omagiu vitejilor noştri tanchişti.[27]

La Kursk, Hitler a aruncat zarurile pentru ultima dată, încercând să preia din nou iniţiativa în războiul sovieto-german. După Kursk, nu mai exista nicio posibilitate ca germanii să supravieţuiască distrugătorului război de uzură pe care sovieticii puteau şi doreau să-l impună duşmanului. Drumul Armatei Roşii spre Berlin avea să fie lung şi anevoios, dar nu mai exista nicio îndoială că urma să fie o călătorie care avea să se încheie în următorii doi-trei ani.

După ce au amortizat atacul german de la Kursk, a venit timpul ca sovieticii să treacă la ofensivă. Ei plănuiau două operaţiuni: Operaţiunea Kutuzov, un atac executat de fronturile Vest, Breansk şi Central împotriva Grupului de Armate Centru din punga Orel, şi Operaţiunea Rumeanţev, un atac executat de fronturile Voronej şi Stepă împotriva Grupului de Armate Sud în zona Belgorod–Harkov. (A se vedea harta 20.) Operaţiunea Kutuzov a început la 12 iulie. La 5 august, Orel a fost ocupat de Armata Roşie, însă germanii au reuşit să-şi retragă multe forţe din încercuire. Jukov a afirmat că, dacă s-ar fi adus forţe suplimentare, germanii ar fi fost complet încercuiţi la Orel, însă Stalin a insistat asupra faptului că, în acel moment, prioritatea era ca Wehrmachtul să fie împins înapoi, nu să fie încercuit şi distrus.

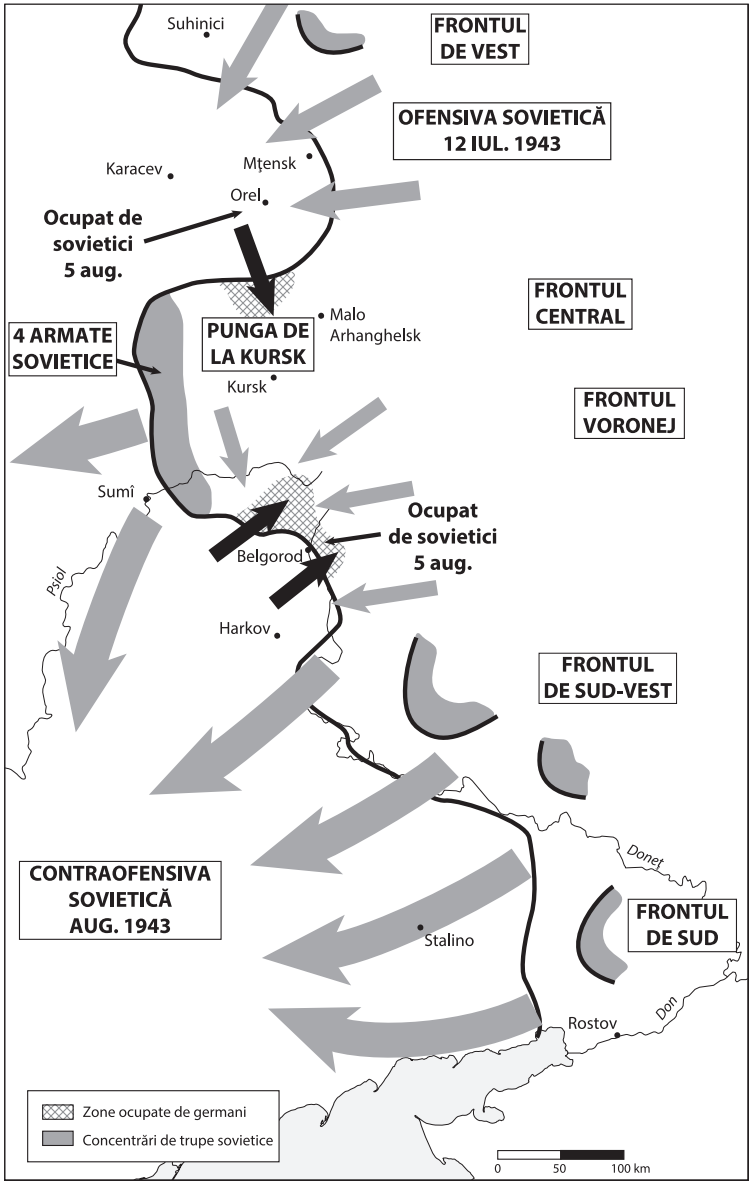

HARTA 20. *Contraofensiva sovietică de la Kursk (iulie–august 1943)*

Jukov nu a fost implicat direct în Operaţiunea Kutuzov, deoarece fusese transferat la fronturile Voronej și Stepă pentru a urmări Operaţiunea Rumeanţev. Stalin dorise să înceapă această operaţiune pe 23 iulie, dar Jukov l-a convins că era nevoie de o pauză de pregătire, astfel că ea nu a început decât pe 5 august.[28] Belgorodul a fost cucerit de Armata Roșie în aceeași zi, făcându-l pe Stalin să ordone să se tragă 120 de salve de tun la Moscova pentru a marca recucerirea lui, împreună cu eliberarea oraşului Orel. Aceasta a fost prima dintre cele 300 de serii de salve festive ordonate de Stalin în timp ce Armata Roșie înainta spre Berlin.[29] Restul operaţiunii nu a mers la fel de bine, iar Harkovul a fost reocupat abia la 23 august. Între timp, Armata Roșie lansase cea de-a treia operaţiune – Suvorov – pentru a reocupa Smolenskul. Acesta a fost eliberat în septembrie, după ce fronturile Vest și Kalinin au înaintat 250–350 km.

Ziaristul britanic Alexander Werth a vizitat Harkovul la puţin timp după ce a fost eliberat. A aflat câteva cifre sumbre. În octombrie 1941, când germanii au ocupat Harkovul, populaţia oraşului era de 700 000 de locuitori. Până când au plecat, populaţia scăzuse aproape la jumătate: 120 000 de oameni fuseseră deportaţi în Germania și puși la muncă silnică, 80 000 muriseră de foame, frig și diverse lipsuri, 30 000 fuseseră împușcaţi și mulţi alţii fugiseră la ţară.[30]

Bătălia pentru Ucraina

Operaţiunile Kutuzov, Rumeanţev și Suvorov – denumite astfel după trei mari comandanţi militari ruși din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea – au făcut parte dintr-o ofensivă de vară menită să-i împingă pe germani înapoi pe un front foarte larg. În sud, obiectivul era să se înainteze până la fluviul Nipru – următoarea linie naturală de apărare pentru Grupul de Armate Sud, aflat în retragere. Armata Roșie a ajuns la Nipru și l-a traversat

la începutul toamnei, apoi ofensiva a luat amploare, transformându-se într-o campanie generală de eliberare a Ucrainei de sub ocupaţia germană. Aşa cum spunea Evan Mawdsley, a doua bătălie pentru Ucraina (prima avusese loc în vara anului 1941) „a fost extraordinară prin amploarea ei. A fost cea mai lungă campanie a războiului, a durat peste opt luni, […] între august 1943 şi aprilie 1944, şi a cuprins un teritoriu vast, căci Wehrmachtul s-a retras mai întâi spre malul de est al fluviului Nipru, apoi mult dincolo de el, spre Munţii Carpaţi şi la frontiera din 1938 cu Polonia"[31]. La operaţiune au participat nu mai puţin de cinci fronturi: Voronej, Stepă, Sud-Vest, Sud şi Central. În octombrie 1943, primele patru menţionate mai înainte au fost redenumite, devenind fronturile ucrainene 1, 2, 3 şi 4, iar Frontul Central a devenit Frontul Bielorus. Jukov a fost puternic implicat în toate fazele bătăliei pentru Ucraina, iniţial în calitate de coordonator al fronturilor 1 şi 2 ucrainene, apoi în calitate de comandant al Frontului 1 Ucrainean. (A se vedea harta 21.)

Campania ucraineană nu s-a desfăşurat fără probleme şi dificultăţi, existând câteva momente stânjenitoare între Jukov şi Stalin. Acum, când războiul se întorsese în mod decisiv în favoarea sovieticilor şi Armata Roşie avea la dispoziţie forţe mult superioare celor germane, Stalin cerea mai multe succese din partea comandanţilor săi. Starea de încordare se datora, în general, faptului că Jukov prefera o campanie bazată pe încercuiri selective şi pe distrugerea ulterioară a unor grupări concentrate ale inamicului, aşa cum se întâmplase la Stalingrad. Stalin era sceptic, ştiind că manevrele de încercuire erau vulnerabile la contraatacuri sau operaţii de străpungere ale inamicului, aşa cum se întâmplase deja de multe ori. Din motive politice, Stalin prefera o înaintare pe un front larg, pentru a se elibera repede cât mai mult teritoriu sovietic. Până acum, Jukov avusese timp să se convingă că era pierdere de timp să încerci să discuţi cu Stalin când dictatorul luase deja o decizie.[32]

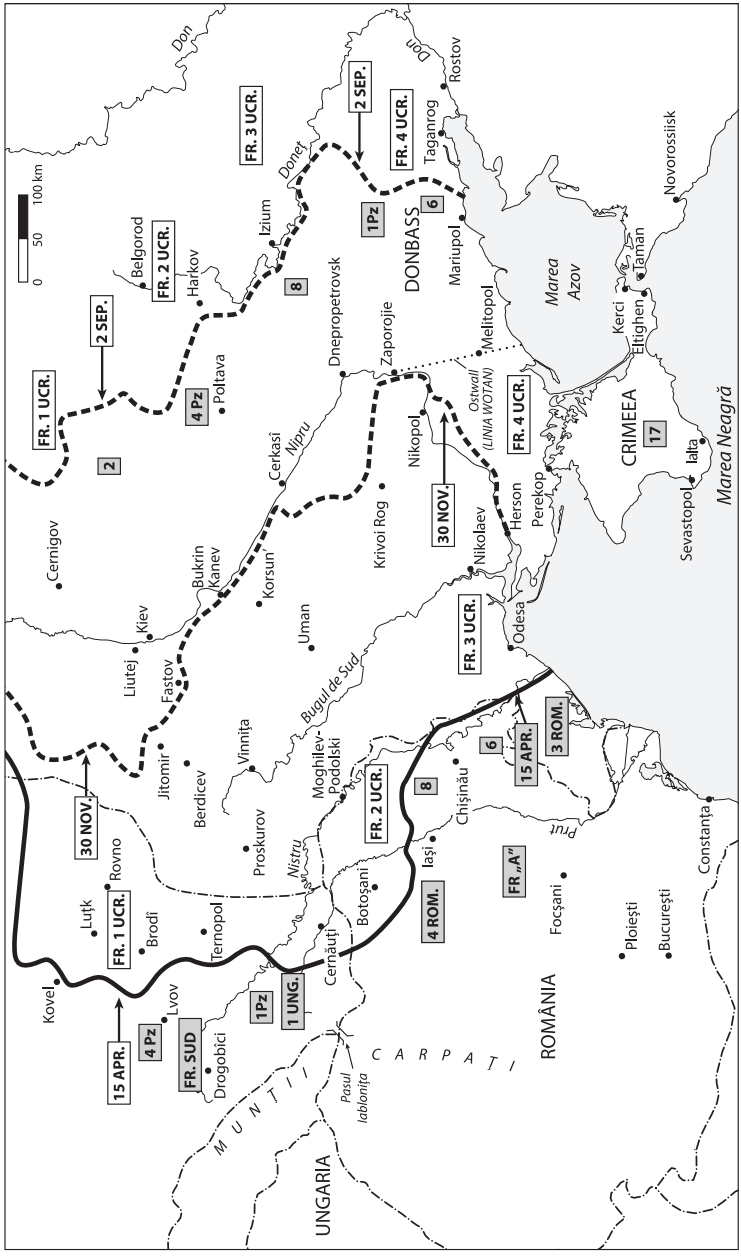

HARTA 21. *Bătălia pentru Ucraina (1943–1944)*

La 26 august 1943, fronturile Central, Stepă și Voronej au început o serie de ofensive cunoscute sub denumirea colectivă de Operaţiunea de la Cernigov–Poltava, cu obiectivul de a înainta spre Kiev și Nipru. La mijlocul lui septembrie, Armata Roșie se apropia de fluviu pe un front foarte larg. În acest moment, ofensiva combinată a intrat într-un nou stadiu, forțele sovietice încercând să ocupe și să mențină capete de pod substanţiale la nord și la sud de Kiev, pe malul vestic al Niprului, cu scopul de a încercui și de a reocupa capitala Ucrainei. Trupele tuturor celor trei fronturi au traversat fluviul, dar atacul principal a fost dat de Frontul Voronej în zona Veliki Bukrin, la sud de Kiev. Cucerirea acestui cap de pod a fost sprijinită de două brigăzi aeropurtate lansate cu mult curaj în spatele liniilor germane. La 28 septembrie, Jukov, până atunci coordonator din partea Stavka al fronturilor Voronej și Stepă, a fost numit coordonator al fronturilor Central și Voronej. Una dintre primele lui măsuri a fost să traseze din nou limitele operaţionale dintre cele două fronturi, astfel încât misiunea cuceririi Kievului a revenit acum Frontului Voronej al lui Vatutin, unde își avea cartierul general Jukov însuși, iar nu Frontului Central al lui Rokossovski. Acest lucru l-a înfuriat pe Rokossovski, care i s-a plâns telefonic lui Stalin. Dictatorul sovietic a răspuns răstit că fusese ideea lui Hrușciov și Jukov.[33]

Hrușciov era principalul conducător comunist al Ucrainei și comisarul politic al Frontului Voronej. De aceea, nu este greu de înţeles de ce dorea ca trupele lui Vatutin să aibă onoarea de a-i alunga pe germani din Kiev. Și nici nu ne este greu să ne imaginăm că Jukov dorea să împartă cu el această glorie. Jukov a colaborat foarte mult cu Hrușciov în timpul bătăliei pentru Kiev și s-au înţeles bine. Cu toate acestea, în secţiunea din memoriile sale dedicată acestei perioade, Jukov nu-l menţionează deloc pe viitorul conducător al Uniunii Sovietice.

El face doar o apreciere defăimătoare, spunând că se mânca întotdeauna bine acolo unde se afla Hrușciov![34]

Stalin i-a trasat lui Jukov sarcina să ocupe Kievul până la 7 octombrie,[35] dar acesta s-a dovedit a fi un obiectiv prea îndrăzneț. Parașutiștii nu au reușit să reziste pe pozițiile cucerite, iar extinderea capului de pod de la Bukrin a fost greu de realizat în fața opoziției germane puternice. La 24 octombrie, Jukov îi raporta lui Stalin că motivul pentru care Frontul 1 Ucrainean (Voronej) nu avusese succes până acum era acela că terenul era mai potrivit pentru apărare decât pentru atac. Inamicul se apăra pe mai multe linii, fiind foarte decis, i-a spus Jukov lui Stalin. Jukov a cerut permisiunea să oprească ofensiva și a solicitat ca frontului respectiv să i se aloce mai multă muniție, precum și încă o armată, inclusiv una de tancuri. Stalin nu a fost satisfăcut de explicația lui Jukov și a răspuns cu un ușor reproș: „Stavka vrea să sublinieze faptul că eșecul ofensivei de la capul de pod Bukrin a fost rezultatul ignorării condițiilor locale, ceea ce face ca orice acțiune ofensivă să fie dificilă, mai ales pentru o armată de tancuri. Referirea la muniția insuficientă nu este întemeiată, deoarece nici Frontul de Stepă nu a mai avut muniție și totuși… a reușit să-și îndeplinească misiunile." Cu toate acestea, Stalin a acceptat să întărească Frontul 1 Ucrainean prin alocarea de forțe suplimentare pentru a putea să ocupe mai repede Kievul.[36]

Noul plan prevedea reocuparea capitalei ucrainene până la 7 noiembrie – aniversarea Revoluției Bolșevice. În conformitate cu instrucțiunile date de Stavka, ofensiva nu s-a mai concentrat asupra zonei Bukrin, ci asupra unui alt cap de pod de pe malul vestic al Niprului, cel de la Lutej, la nord de Kiev. Atacul a început la 3 noiembrie cu cel mai mare baraj de artilerie văzut până acum pe frontul sovieto-german – 2 000 de tunuri și mortiere, plus 50 de lansatoare de rachete Katiușa, adică 320 de tunuri la fiecare kilometru – o treime din toată artileria

Frontului 1 Ucrainean.[37] În trei zile, Kievul a căzut în mâinile soldaților sovietici, iar Jukov și Vatutin au putut să-i telegrafieze lui Stalin: „Foarte fericiți să raportăm că misiunea trasată de dvs. de a elibera frumosul nostru oraș Kiev, capitala Ucrainei, a fost îndeplinită de trupele Frontului 1 Ucrainean. Orașul Kiev a fost complet curățat de invadatorii naziști."[38]

La fel ca Harkovul, Kievul fusese devastat: 6 000 de clădiri și 1 000 de fabrici jefuite sau distruse, 200 000 de civili uciși și alți 100 000 deportați.[39] Chiar lângă Kiev, la Babi Iar, a avut loc unul dintre cele mai mârșave masacre din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, 30 000 de evrei fiind împușcați de trupele SS ca represalii pentru germanii uciși de bombele cu explozie întârziată lăsate în urma ei de Armata Roșie în centrul orașului, atunci când evacuase capitala Ucrainei în septembrie 1941.

După recucerirea Kievului, ofensiva sovietică din Ucraina a continuat, iar, până la sfârșitul anului 1943, Armata Roșie își consolidase pozițiile la vest de Nipru, împingându-i pe germani înapoi pe o distanță de 80–150 km.

În decembrie, Jukov a fost rechemat la Moscova pentru a lua parte la o foarte importantă conferință a Comandamentului Suprem. Stalin tocmai se întorsese de la întâlnirea avută la Teheran cu Churchill și Roosevelt, la care aceștia îi promiseseră că forțele aliate occidentale vor invada, în sfârșit, nordul Franței în vara anului 1944. S-a căzut, de asemenea, de acord să se coordoneze operațiile strategice ale URSS și ale aliaților săi occidentali, iar Stalin se angajase să sprijine invazia din Franța prin lansarea, în același timp, a unei ofensive majore pe frontul sovieto-german.

Conferința Comandamentului Suprem de la Moscova, la care au participat Stalin, Jukov, Vasilevski și Antonov, ofițeri ai Marelui Stat-Major și membri ai conducerii politice sovietice, a fost convocată pentru a evalua situația strategică și a se stabili

un plan de acţiune pentru următoarele operaţii de anvergură. La conferinţă, Marele Stat-Major a prezentat date statistice referitoare la rezultatele de până atunci ale războiului. La sfârşitul anului 1943, jumătate din întreg teritoriul ocupat de germani fusese eliberat. După Stalingrad, germanii pierduseră 56 de divizii, iar alte 162 suferiseră pierderi devastatoare. Wehrmachtul nu mai avea capacitatea de a duce un război ofensiv pe scară largă, dar putea organiza o apărare activă: Germania şi aliaţii ei aveau încă o armată de cinci milioane de oameni, 54 500 de tunuri şi mortiere, 5 400 de tancuri şi tunuri de asalt şi peste 3 000 de avioane. Cu toate că pierderile ei le depăşeau cu mult pe cele ale germanilor, armata sovietică avea cu 30% mai mulţi soldaţi decât aceştia, 70% mai multă artilerie, 230% mai multe avioane. (Avea şi avantajul că era aprovizionată din ce în ce mai mult de SUA, Canada, Marea Britanie, Australia şi de alţi aliaţi.)

Când era la Moscova, Jukov lua masa în apartamentul privat al lui Stalin de la Kremlin. Într-un astfel de moment, Jukov a ridicat din nou problema operaţiilor de încercuire, pe care le prefera unei înaintări pe un front larg. Stalin a părut a fi mai dispus să accepte acest lucru acum, că Armata Roşie era mai puternică şi avea mai multă experienţă. Participanţii la conferinţă au decis să lanseze o ofensivă de iarnă de-a lungul unui front lung, de la Leningrad, în nord, până în Crimeea, în sud, iar accentul urma să fie pus pe operaţiile fronturilor 1, 2, 3 şi 4 ucrainene şi pe eliberarea întregului teritoriu al Ucrainei de la vest de Nipru.[40]

La mijlocul lui decembrie, Jukov s-a întors la Frontul 1 Ucrainean, iar, la sfârşitul lunii, trupele lui Vatutin au lansat operaţia din zona Jitomir–Berdicev, destinată să-i împingă pe nemţi mai departe de Kiev. O lună mai târziu, Frontul 2 Ucrainean, condus de Konev, a lansat împreună cu Frontul 1 Ucrainean o ofensivă cu scopul de a elimina o grupare germană din zona Korsun–Şevcenkovski. Jukov a urmărit ambele operaţii, iar, mai târziu, a

afirmat că fusese ideea lui să-i încercuiască pe germani cu două fronturi în punga de la Korsun–Şevcenkovski.[41] Operaţiunea de încercuire a avut succes, dar lichidarea pungii s-a dovedit a fi mai dificilă, căci germanii refuzau să se predea. Stalin nu era mulţumit de întârziere şi a dat vina pe Jukov, transmiţându-i un mesaj usturător la 12 februarie:

> În pofida instrucţiunilor mele personale, nu ai avut un plan bine gândit pentru distrugerea grupării germane de la Korsun de către fronturile 1 şi 2 ucrainene. […] Te-am pus să coordonezi acţiunile fronturilor 1 şi 2 ucrainene, dar, din raportul dumitale de astăzi, reiese că, în ciuda situaţiei grave, nu eşti bine informat despre aceasta.[42]

Câteva ore mai târziu, Stalin i-a transmis lui Jukov un alt mesaj, în care îi spunea că generalul Konev primise sarcina de a lichida gruparea din zona Korsun–Şevcenkovski şi că noua lui misiune era să protejeze operaţia lui Konev de încercarea germanilor de a străpunge încercuirea.[43]

Konev a avut nevoie de aproximativ o săptămână ca să strângă cercul în zona Korsun–Şevcenkovski şi să distrugă forţele germane prinse în capcană. Stalin a ordonat să se tragă o salvă de artilerie la Moscova în onoarea Frontului 2 Ucrainean. „Nu s-a spus niciun cuvânt despre Frontul 1 Ucrainean", s-a plâns Jukov mai târziu. „Cred că a fost o greşeală a comandantului suprem. Nu se poate tăgădui faptul că reuşita încercuirii şi distrugerii unei grupări inamice depinde de acţiunea ambelor fronturi – cel dinăuntru şi cel din afară; în această situaţie, succesul s-a datorat acţiunii strălucite a ambelor fronturi – al lui Vatutin şi al lui Konev."[44]

Vatutin era un ofiţer devotat şi simpatizat de toată lumea. Lui Jukov îi plăcea foarte mult şi, în memorii, s-a străduit să-i apere reputaţia. A fost şocat să afle că, la 29 februarie 1944, Vatutin a fost prins într-o ambuscadă şi împuşcat de naţionaliştii

ucraineni antisovietici. În ziua următoare, Jukov a fost numit comandant al Frontului 1 Ucrainean în locul lui. Vatutin a fost spitalizat la Kiev, iar Stalin l-a trimis cu avionul pe chirurgul-şef al Armatei Roşii ca să-l trateze, însă, două săptămâni mai târziu, Vatutin a decedat din cauza rănilor.

Frontul 1 Ucrainean a fost prima grupare operaţională pe care Jukov a comandat-o el însuşi după bătălia Moscovei. Misiunea lui era să continue ofensiva în Ucraina de Vest şi să ajungă la fluviul Nistru, tăind astfel posibilitatea de retragere a Grupului de Armate Sud în România. La 26 martie, în *Krasnaia zvezda* a apărut un editorial în care erau lăudate ultimele isprăvi ale lui Jukov: „În ultimele zile, Frontul 1 Ucrainean, sub comanda mareşalului Jukov, a obţinut o nouă serie de victorii excepţionale. […] Iscusinţa comandanţilor sovietici şi fermitatea trupelor sovietice au dejucat încă o dată planurile germanilor. […] Aceste victorii sunt în acelaşi timp victorii ale curajului şi priceperii noastre. […] La Londra, radioul prezintă evenimentele din Ucraina ca pe o catastrofă pentru Germania nazistă."[45] Luptele din apropierea Nistrului au continuat vreme de câteva săptămâni, dar atenţia lui Jukov s-a concentrat tot mai mult asupra planificării următoarei operaţiuni strategice de amploare a Armatei Roşii, Bagration.

Operaţiunea Bagration

Operaţiunea Bagration a fost concepută în aşa fel încât trupele sovietice să încercuiască şi să distrugă Grupul de Armate Centru – ultima grupare intactă a Wehrmachtului de pe Frontul de Est – şi să-i alunge pe nemţi din Bielorusia. La fel ca în cazul tuturor operaţiunilor Armatei Roşii din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, care s-au încheiat cu un succes spectaculos, paternitatea planului acesteia este disputată.

După cum susţine generalul Ştemenko, şeful secţiei de operaţii, planul a fost elaborat, în aprilie–mai 1944, de Marele Stat-Major, ajutat de comandanţii fronturilor respective. Deosebit de importantă, după părerea lui Ştemenko, a fost contribuţia lui Rokossovski, comandantul Frontului 1 Bielorus (fostul Front Central).[46] Jukov susţine însă că ideea fundamentală a încercuirii Grupului de Armate Centru din Bielorusia a fost propusă de el în timpul unei întrevederi din cabinetul lui Stalin, desfăşurate pe 22 aprilie.[47] Cu toate acestea, din agenda lui Stalin reiese că Jukov nu s-a întâlnit deloc cu el nici în martie, nici în aprilie 1944. Dacă o astfel de întrevedere a avut loc, ea trebuie să se fi petrecut în altă parte a Kremlinului. Se ştie însă că, la 15 mai, Stalin a emis un ordin în care spunea că, având în vedere posibilitatea ca Jukov să fie chemat „să conducă acţiuni pe mai multe fronturi", îl elibera pe acesta de la comanda „temporară" a Frontului 1 Ucrainean.[48] Înlocuitorul lui în postul de comandant al Frontului 1 Ucrainean a fost Konev. Se mai ştie că, în zilele de 25, 26 şi 27 mai, Jukov, Vasilevski, Antonov, Ştemenko şi alţi ofiţeri superiori au avut trei întrevederi lungi cu Stalin.[49] Probabil că atunci s-au luat deciziile finale cu privire la Operaţiunea Bagration. Câteva zile mai târziu – pe 31 mai – au fost emise directivele pentru fronturile respective, în care li se cerea să elaboreze planuri detaliate pentru desfăşurarea Operaţiunii Bagration. Aceste directive erau semnate şi de Jukov, şi de Stalin, reconfirmând locul privilegiat pe care acesta îl ocupa între generalii şi mareşalii dictatorului şi indicând, poate, faptul că rolul lui în elaborarea concepţiei care a stat la originea Operaţiunii Bagration a fost foarte important, aşa cum a afirmat mai târziu.[50]

Operaţiunea Bagration – denumită astfel după un erou georgian al Războaielor Napoleoniene – consta într-un atac combinat, executat de patru fronturi: 1, 2 şi 3 bieloruse şi 1 Ucrainean.

Frontul 1 Bielorus trebuia să înainteze în direcţia Baronovici–Brest–Varşovia, Frontul 2 Bielorus, către Minsk, iar Frontul 3 Bielorus, spre Vilnius, capitala Lituaniei. Acestea erau sprijinite de fronturile Leningrad şi Baltic, precum şi de Frontul 1 Ucrainean al lui Konev. Operaţiile urmau să înceapă cu înaintarea Frontului Leningrad în Finlanda la începutul lui iunie, urmată, în aceeaşi lună, de un atac-surpriză în Bielorusia şi, apoi, de înaintarea Frontului 1 Ucrainean în direcţia Lvov, pentru a împiedica transferul forţelor inamice din sectorul de sud. (A se vedea harta 22.) Cele patru fronturi principale aveau în total 2,4 milioane de soldaţi, 5 200 de tancuri, 36 000 de piese de artilerie şi 5 300 de avioane militare, sovieticii având astfel o superioritate de 2 la 1 faţă de nemţi în ceea ce priveşte efectivul, de şase ori mai multe tancuri şi de patru ori mai multe avioane şi piese de artilerie.

Planurile sovieticilor cu privire la Operaţiunea Bagration erau strâns legate de mult-aşteptata deschidere a celui de-al doilea front din Franţa. Sovieticii au fost informaţi cu aproximaţie asupra zilei Z pe la începutul lui aprilie, iar, la 18 aprilie, Stalin le-a telegrafiat lui Roosevelt şi Churchill, comunicându-le că, „aşa cum s-a convenit la Teheran, Armata Roşie va lansa în acelaşi timp o nouă ofensivă, pentru a oferi sprijin maxim operaţiei anglo-americane". La 6 iunie 1944, când au început debarcările, Stalin le-a telegrafiat lui Churchill şi Roosevelt, transmiţându-le cele mai călduroase felicitări şi i-a informat că, în conformitate cu înţelegerea de la Teheran, ofensiva sovietică de vară va fi lansată în curând „într-unul dintre sectoarele vitale ale frontului"[51].

Rolul lui Jukov în Operaţiunea Bagration a fost acela de coordonator din partea Stavka al fronturilor 1 şi 2 bieloruse. Acelaşi rol l-a avut Vasilevski în legătură cu fronturile 1 Baltic şi 3 Bielorus. Alături de Jukov s-a aflat Ştemenko, care răspundea în mod special de Frontul 2 Bielorus.

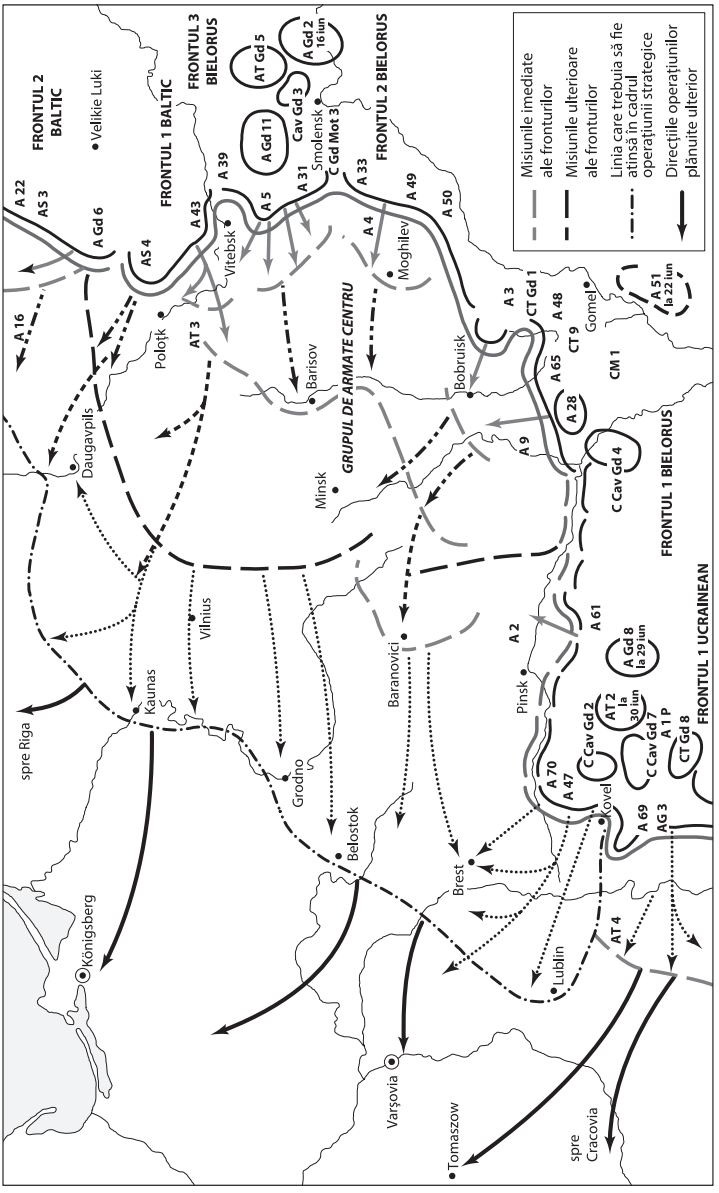

HARTA 22. *Planul Operațiunii Bagration (iunie 1944)*

Jukov şi-a petrecut majoritatea timpului la Frontul 1 Bielorus, căci servise în Bielorusia timp de şase ani înainte de război şi cunoştea această zonă foarte bine. La fel ca înainte de Kursk, Jukov a făcut foarte multe inspecţii. În memoriile sale, a prezentat în detaliu pregătirile minuţioase făcute pentru Operaţiunea Bagration. Soldaţii au beneficiat de pregătire intensivă în tactica tragerii şi tehnici de atac, s-a acordat o atenţie deosebită coordonării dintre infanterie, tancuri, artilerie şi aviaţie. Au fost create cartiere generale şi posturi comandă şi observaţie avansate, au fost elaborate proceduri de mutare a lor pe măsură ce forţele de atac înaintau. Unităţile de recunoaştere au analizat informaţiile disponibile şi au actualizat hărţile tactice şi operative destinate unităţilor din linia întâi. Ca de obicei, s-a făcut un mare efort logistic pentru a se aduce şi a se depozita în siguranţă cantităţile necesare de alimente, combustibil şi muniţie. La mijlocul lunii iunie, amănuntele operaţiunii au fost reanalizate şi s-au desfăşurat mai multe jocuri de război la nivel de armată. Au participat comandanţii de corpuri şi de divizii şi alţi ofiţeri superiori. „Am reuşit să-i cunoaştem mai bine pe ofiţerii care urmau să conducă trupele în acţiunea de distrugere a unei grupări majore a inamicului", a comentat Jukov. „Aveau o răspundere foarte mare, deoarece înfrângerea Grupului de Armate Centru însemna alungarea completă a inamicului din Bielorusia şi din estul Poloniei."[52]

Dat fiind faptul că era atât de familiarizat cu regiunea şi avea timp la dispoziţie datorită pauzelor dintre operaţiuni, Jukov a mers, probabil, la vânătoare, modalitatea lui preferată de a-şi petrece timpul liber. Fiindcă era un vânător pasionat, şi-a dus adesea ofiţerii şi comisarii la vânătoare în timpul războiului. Când a fost întrebat de ce insista ca ofiţerii să meargă cu el la vânătoare, deşi aceştia nu erau vânători, a explicat că, în

felul acesta, își demonstra încrederea în faptul că zona din spatele frontului aflată sub controlul lui era în siguranţă.[53]

Una dintre unităţile vizitate de Jukov în timpul pregătirilor pentru Operaţiunea Bagration a fost Armata 65 a generalului P.I. Batov, care făcea parte din Frontul 1 Bielorus. În memoriile sale, publicate în anul 1962, Batov i-a făcut lui Jukov un portret puţin măgulitor, înfăţișându-l ca pe un mitocan neîndemânatic. El amintește de o încercare nereușită a lui Jukov de a se cățăra până la un post de observaţie aflat într-un copac. La jumătatea distanţei, mareșalul și-a pierdut echilibrul și a căzut. Batov scrie că Jukov „și-a ieșit din fire și a ordonat ca ofițerul comandant să fie eliberat din funcţie, iar comandantul de divizie să fie trimis la o companie disciplinară.[54] Memoriile lui Batov au fost publicate însă pe vremea lui Hrușciov, în toiul campaniei de discreditare a lui Jukov, iar concluziile lui despre personalitatea și comportamentul lui Jukov sunt, în mare măsură, urmarea atacurilor critice lansate împotriva lui Jukov la vremea respectivă.

Jukov putea, într-adevăr, să fie dur, ceea ce nu era un lucru atipic pentru comandanţii Armatei Roșii. Nu toată lumea aprecia stilul lui de conducere extrem de categoric. Jukov a supărat probabil mulţi ofiţeri superiori, care erau și așa suficient de stresaţi din cauza războiului. Mai era apoi invidia provocată de statutul special al lui Jukov, mai ales de relaţia lui personală cu Stalin. Mulţi dintre generalii lui Stalin – de exemplu, Konev – erau la fel de egoiști, iar, după război, au profitat de ocazie ca să se răfuiască cu Jukov. Antipatia faţă de Jukov nu era totuși unanimă. Pentru fiecare Batov sau Konev, exista un Bagramian sau un Vasilevski dispus să sară în apărarea lui Jukov. Chiar și Konev și-a mai domolit animozitatea personală faţă de Jukov, apreciindu-i calităţile de militar. Același lucru este valabil în legătură cu atitudinea lui Jukov faţă de Konev.

Operaţiunea Bagration a început cu un val de atacuri ale partizanilor împotriva germanilor. Bielorusia era centrul principal al partizanilor sovietici şi, în vara anului 1944, aici activau 140 000 de partizani, organizaţi în circa 200 de detaşamente, în spatele liniilor Wehrmachtului. Pe 19 şi 20 iunie, partizanii au lansat un atac împotriva liniilor de comunicaţii, cartierelor generale şi aerodromurilor germane. Ei au acţionat şi ca observatori înaintaţi în cazul atacurilor masive cu bombe lansate împotriva germanilor în zilele de 21 şi 22 iunie. Atacul terestru principal a început la 23 iunie şi a fost un succes uluitor. Armata Roşie a atacat pe un front de 800 km, a zdrobit apărarea Grupului de Armate Centru şi s-a deplasat rapid spre Minsk. Capitala bielorusă a fost ocupată de sovietici la 3 iulie. Jukov a vizitat oraşul la scurt timp după aceea:

> Capitala Bielorusiei era de nerecunoscut. Comandasem un regiment acolo timp de şapte ani şi cunoşteam bine fiecare stradă, toate clădirile principale, podurile, parcurile, stadioanele şi teatrele. Acum, totul era o ruină; acolo unde fuseseră cândva blocuri întregi de apartamente, acum nu mai erau decât mormane de moloz. Oamenii din Minsk arătau jalnic, erau epuizaţi şi traşi la faţă, mulţi dintre ei având lacrimi în ochi.[55]

Într-o tulburătoare răsturnare a situaţiei catastrofale în care s-a aflat Armata Roşie la Minsk în iunie 1941, acum, 100 000 de germani au fost încercuiţi şi prinşi în capcană la est de oraş. La Stalingrad, simbolul succesului sovietic fuseseră imaginile emblematice filmate cu prilejul capitulării comandantului Armatei 6, feldmareşalul Friedrich von Paulus. În cazul Operaţiunii Bagration, memorabilă a fost imaginea celor 57 000 de prizonieri germani de război, conduşi de generalii lor pe străzile Moscovei în iulie 1944.

După Minsk a urmat eliberarea oraşului Vilnius la 13 iulie. La mijlocul lui iulie, Frontul 1 Ucrainean al lui Konev a început operaţia din zona Lvov–Sandomierz. Lui i s-a alăturat şi Jukov, care fusese numit coordonator al operaţiei din partea Stavka. Lvovul a căzut în mâinile Armatei Roşii la 27 iulie. Două zile mai târziu, Jukov a primit pentru a doua oară titlul de Erou al Uniunii Sovietice, drept recunoaştere a rolului jucat în eliberarea Bielorusiei şi a Ucrainei. În aceeaşi zi, Stalin a emis o hotărâre în care spunea că, din acel moment, Jukov răspundea nu numai de coordonarea Frontului 1 Ucrainean şi a fronturilor 1 şi 2 bieloruse, ci şi de deciziile lor operaţionale. O hotătâre identică a fost emisă cu privire la Vasilevski şi fronturile 3 Bielorus, 1 şi 2 baltice.[56] Nu este clar ce anume a determinat sau ce importanţă practică a avut decizia lui Stalin, dar aceasta a confirmat statutul lui Jukov şi Vasilevski de experţi de încredere ai lui Stalin în rezolvarea problemelor. Între 22 iunie şi 4 iulie, Grupul de Armate Centru a pierdut cinci divizii şi cu mult peste 300 000 de oameni; alţi 100 000 s-au pierdut în săptămânile următoare. La sfârşitul lui iulie, grupul încetase să mai existe ca forţă efectivă de luptă. Distrugerea Grupului de Armate Centru nu s-a realizat uşor. Principalele patru fronturi implicate în Operaţiunea Bagration au pierdut 750 000 de oameni în timpul campaniei de eliberare a Bielorusiei. Dar amploarea victoriei sovietice nu se putea contesta. La sfârşitul Operaţiunii Bagration, Bielorusia şi Ucraina de Vest erau din nou în mâinile sovieticilor; Finlanda era pe cale să capituleze; Armata Roşie pătrunsese adânc pe teritoriul statelor baltice şi, în sud, se îndrepta spre Belgrad, Bucureşti şi Budapesta. John Erickson a mers până acolo încât să afirme că, „atunci când armata sovietică a zdrobit Grupul de Armate Centru, a repurtat cel mai mare succes militar de pe Frontul de Est. Pentru

armata germană din est, a fost o catastrofă de proporţii incredibile, mai mare decât cea de la Stalingrad”[57].

Revolta din Varşovia

Obiectivul principal al Operaţiunii Bagration a fost eliberarea Bielorusiei, dar prăbuşirea Grupului de Armate Centru şi înaintarea rapidă a Armatei Roşii au propulsat forţele sovietice spre frontierele Prusiei Orientale şi spre centrul şi sudul Poloniei. La sfârşitul lunii iulie, Armata Roşie se apropia de Varşovia, capitala Poloniei, din mai multe direcţii. Amploarea penetrării Armatei Roşii spre vest a ridicat problema direcţiei viitoare a ofensivei, acum, când Bielorusia fusese eliberată. La 19 iulie, Jukov i-a propus lui Stalin o serie de operaţii cu scopul de a elibera Prusia Orientală sau cel puţin de a o izola de teritoriul principal al Germaniei.[58] Propunerile lui au fost analizate la întâlnirile dintre Stalin, Jukov, Vasilevski, Antonov şi Ştemenko de la sfârşitul lunii iulie.[59] În cele din urmă, s-a decis că Prusia Orientală era o nucă prea tare, dar operaţiile în vederea stabilirii bazei de pornire a unui viitor atac aveau să continue. Efortul sovieticilor trebuia să se concentreze asupra ocupării Varşoviei. La 27 iulie, Frontul 1 Bielorus a primit ordin să atace o suburbie a Varşoviei numită Praga, situată pe malul estic al Vistulei, şi să creeze capete de pod pe malul vestic al fluviului, la nord şi la sud de capitala poloneză. Aceste misiuni trebuiau duse la îndeplinire până la 5–8 august.[60] Un loc de frunte în ocuparea Varşoviei a fost acordat Armatei 1 poloneze, organizată de sovietici. Formată din cetăţeni polonezi deportaţi în URSS în urma invadării estului Poloniei de către URSS în septembrie 1939, Armata 1 poloneză a început să fie constituită în iulie 1943. Conducerea ei era procomunistă, iar mulţi dintre ofiţeri erau ruşi. În iulie 1944, avea aproximativ 20 000 de oameni şi

făcea parte din Frontul 1 Bielorus al lui Rokossovski. Rokossovski era el însuși pe jumătate polonez, bilingv și vorbea rusa cu accent polonez. După cel de-al Doilea Război Mondial, va deveni ministru al apărării în Polonia controlată de comuniști.

Planurile sovieticilor au fost date curând peste cap în clipa în care Armata Roșie s-a ciocnit de puternica apărare germană din zona Varșoviei. Wehrmachtul era la pământ, dar nu era terminat. Germanii au refăcut repede Grupul de Armate Centru, transferând câteva divizii din alte sectoare ale Frontului de Est și din Occident. Varșovia bara drumul spre Berlin și era un avanpost strategic esențial pentru apărarea germană. Stabilizarea pozițiilor defensive ale germanilor era favorizată și de faptul că ofensiva sovietică își pierdea treptat avântul. Trupele sovietice erau obosite, lanțul de aprovizionare al Armatei Roșii se întindea acum pe sute de kilometri, iar mutarea avioanelor pe aerodromuri mai apropiate de linia frontului perturbase activitatea aviației sovietice, situație de care profitase Luftwaffe, care a preluat într-o oarecare măsură inițiativa. Sovieticii au reușit să stabilească câteva mici capete de pod pe malul vestic al Vistulei, dar nu le-au putut păstra și au fost nevoiți să se retragă din suburbia Praga după ce Armata 2 Tancuri a fost bătută zdravăn de șase divizii germane, dintre care cinci erau de blindate. Armata 1 poloneză a suferit, de asemenea, pierderi importante în încercările ei nereușite de a stabili un cap de pod pe malul vestic al Vistulei.

La 8 august, Jukov și Rokossovski au înaintat Stavka un nou plan de ocupare a Varșoviei, care presupunea crearea unui puternic cap de pod peste Vistula, la nord de Varșovia, în zona Pultusk–Serock, și consolidarea capetelor de pod existente la sud de Varșovia. După ce se realiza acest lucru, Armata 1 poloneză trebuia să înainteze spre nord, de-a lungul malului vestic al Vistulei, și să ocupe Varșovia. Jukov și Rokossovski estimau că operațiunea putea începe la 25 august.[61] Până la urmă, ea a

fost amânată din nou şi, la 29 august, Stavka a emis o serie de directive adresate fronturilor, în care li se ordona să treacă în defensivă. Aripa dreaptă a Frontului 1 Bielorus a primit însă ordin să-şi continue eforturile de creare a unui cap de pod în zona Pultusk–Serock.[62]

La mijlocul lui septembrie, Rokossovski a reluat atacul împotriva suburbiei Praga şi a încercat din nou să creeze un cap de pod pentru Armata 1 poloneză la vest de Vistula. Dacă primul obiectiv a fost atins, eforturile lui stăruitoare de a cuceri o poziţie pentru Armata 1 poloneză dincolo de fluviu au eşuat. La începutul lunii octombrie, atacurile sovieticilor asupra Varşoviei au slăbit, iar capetele de pod de pe malul de vest al Vistulei erau în cel mai bun caz precare. La 12 noiembrie, aripa dreaptă a Frontului 1 Bielorus a primit ordin să treacă în defensivă[63], iar Armata Roşie nu a reluat ofensiva în zona Varşovia decât în ianuarie 1945.

Cursul evenimentelor militare arată că sovieticii doreau cu adevărat să ocupe Varşovia şi sperau să facă acest lucru foarte repede. Când eforturile lor au dat greş, au încercat din nou. Abia după ce s-a încheiat Operaţiunea Bagration, Stavka a renunţat la obiectivul de a ocupa Varşovia repede.[64] (A se vedea harta 23.) Cu toate acestea, s-a vorbit şi despre un scenariu alternativ, conform căruia Armata Roşie oprise în mod deliberat ofensiva pe Vistula pentru a le da germanilor suficient timp să înăbuşe revolta populară din Varşovia. Aceasta începuse la 1 august şi fusese organizată de Armata Teritorială (Armia Krajowa, AK) – armata de partizani a guvernului Poloniei în exil de la Londra. La fel ca sovieticii, partizanii naţionalişti polonezi se aşteptau ca Varşovia să cadă relativ repede şi uşor în mâinile Armatei Roşii. Obiectivul lor era să elibereze Varşovia de germani şi să preia controlul asupra oraşului înainte de sosirea Armatei Roşii.

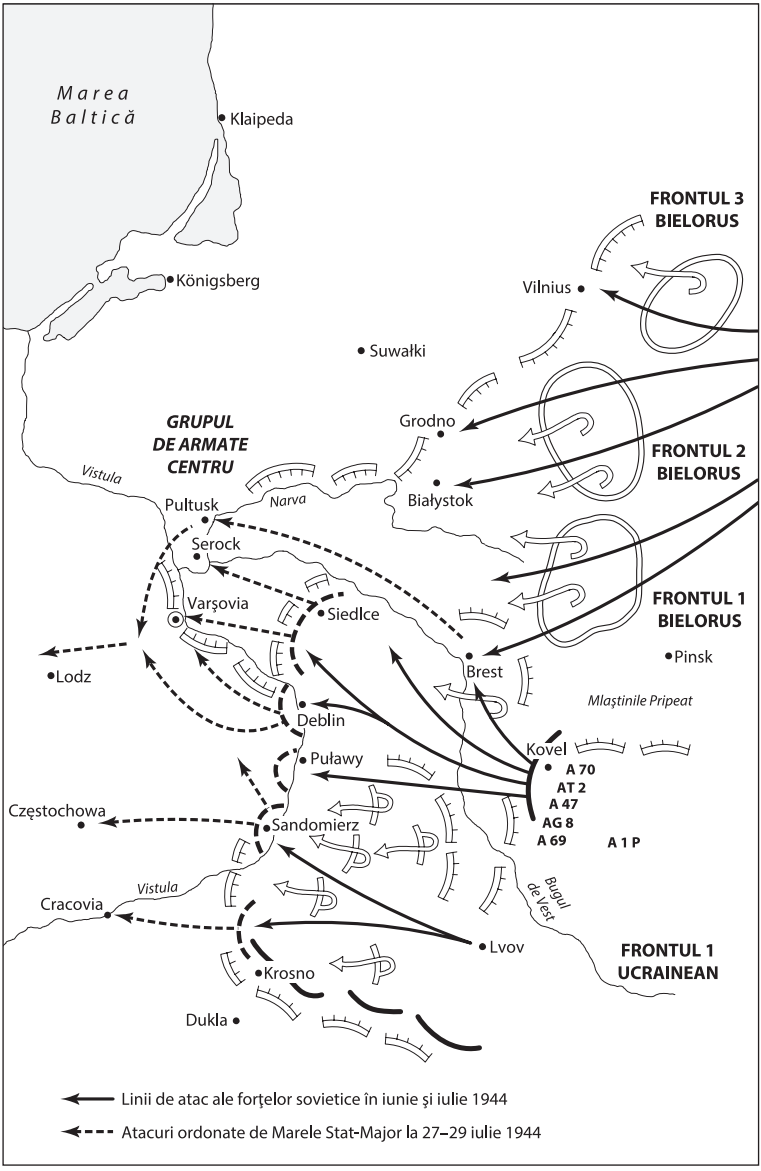

HARTA 23. *Înaintarea sovieticilor spre Varşovia (vara lui 1944)*

Fără îndoială că Stalin nu privea cu ochi buni revolta, care era de inspiraţie anticomunistă şi antisovietică, fiind îndreptată în egală măsură împotriva lui, ca şi împotriva lui Hitler. Nu există însă nicio dovadă că vedea un pericol real în AK. Avea toată încrederea că, atunci când va ocupa Varşovia, Armata Roşie va reuşi să le vină de hac polonezilor anticomunişti. Această încredere era împărtăşită şi de comandanţii lui de fronturi. „Credeţi că nu am fi cucerit Varşovia dacă am fi fost în stare?" l-a întrebat retoric Rokossovski pe ziaristul Alexander Werth într-o discuţie particulară de la sfârşitul lui august 1944. „Ideea că ne este în vreun fel teamă de AK este absurd de stupidă."[65]

De asemenea, refuzul lui Stalin de a-i ajuta pe insurgenţi a dat naştere bănuielii că ar fi fost fericit să-i vadă pe germani zdrobindu-i. La început, a fost înclinat să le dea oarece ajutor, deşi considera că revolta era prost gândită din punct de vedere militar şi sortită eşecului. Dar atitudinea lui s-a schimbat atunci când presa occidentală a început să publice articole conform cărora acţiunea AK era coordonată cu ofensiva Armatei Roşii, care încurajase mai întâi revolta, iar acum refuza să-i ajute pe insurgenţi. Când britanicii şi americanii l-au abordat pe Stalin şi i-au cerut să le ofere avioanelor lor care le paraşutau provizii insurgenţilor posibilitatea de a ateriza pe aerodromurile sovietice şi de a se realimenta, Stalin i-a refuzat. Pe 16 august, el i-a scris lui Churchill şi i-a explicat de ce:

> Acum, după ce am cercetat mai atent chestiunea Varşoviei, am ajuns la concluzia că acţiunea de la Varşovia este o întreprindere riscantă, nesăbuită şi înfricoşătoare, care pricinuieşte grele pierderi populaţiei. Nu s-ar fi întâmplat aşa dacă, în prealabil, comandamentul sovietic ar fi fost informat despre acţiunea de la Varşovia şi dacă polonezii ar fi menţinut legătura cu

acesta. Așa stând lucrurile, comandamentul sovietic a decis să se disocieze de aventura varșoviană.

La 20 august, Churchill și Roosevelt au apelat împreună la Stalin să paraşuteze provizii în Varșovia, măcar pentru a liniști opinia publică mondială. Stalin a răspuns la 22 august:

> Mai devreme sau mai târziu, adevărul despre cei câțiva criminali avizi de putere care au început aventura de la Varșovia va ieși la suprafață. […] Din punct de vedere militar, situația este cât se poate de nefavorabilă atât pentru Armata Roșie, cât și pentru polonezi. Cu toate acestea, trupele sovietice […] fac tot ce pot pentru a respinge atacurile hitleriștilor și pentru a lansa o nouă ofensivă de anvergură în apropiere de Varșovia. Vă asigur că Armata Roșie nu va precupeți niciun efort pentru a-i zdrobi pe germani la Varșovia și a o elibera pentru polonezi. Acesta va fi cu adevărat cel mai bun și mai eficient ajutor pentru polonezii antinazişti.[66]

În septembrie însă, în condițiile în care atacul lor asupra Varşoviei întârzia, sovieticii au început să fie preocupaţi de aspectul public al chestiunii. La 9 septembrie, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe a transmis un memorandum ambasadei britanice de la Moscova în care propunea să se înființeze o comisie independentă care să cerceteze cine anume era răspunzător pentru declanșarea revoltei din Varșovia și de ce aceasta nu fusese coordonată cu planul Înaltului Comandament sovietic. În memorandum se făcea cunoscut, de asemenea, că sovieticii vor coopera de acum cu britanicii și cu americanii și vor paraşuta provizii. La mijlocul lunii septembrie, sovieticii au început să-și intensifice acțiunile de paraşutare a proviziilor în Varşovia – ceea ce a coincis cu reînnoirea eforturilor Armatei Roșii de a ocupa orașul. Ajutoarele paraşutate de sovietici au fost, în general, echivalente cu cele ale britanicilor și au inclus

156 de mortiere, 505 tunuri antitanc, 2 667 de pistoale-mitralieră şi puşti, trei milioane de cartuşe, 42 000 de grenade de mână, 500 kg de medicamente şi 113 tone de alimente.[67]

La începutul lui octombrie, când revolta a fost înăbuşită, AK suferise pierderi mari, 20 000 de morţi şi multe mii de răniţi; s-au înregistrat între 150 000 şi 200 000 de victime din rândurile populaţiei civile, care a fost prinsă în bătaia focului. Iar în finalul acestei cumplite aventuri, germanii au demolat centrul Varşoviei şi i-au deportat pe supravieţuitori în lagărele de concentrare. După război, problema celor vinovaţi de această catastrofă a devenit un subiect de controversă prelungită şi adesea virulentă. Era de vină AK pentru că lansase o revoltă prematură? Era de vină Stalin pentru că ţinuse pe loc Armata Roşie? Erau de vină englezii şi americanii fiindcă nu făcuseră totul pentru insurgenţi sau pentru că încurajaseră o cauză pierdută?[68]

Din cauza acestei controverse, atât Rokossovski, cât şi Ştemenko au dedicat capitole întregi în memoriile lor încercărilor de a demonstra că Armata Roşie făcuse totul pentru a ocupa Varşovia şi pentru a-i ajuta pe insurgenţi. În memoriile sale, Jukov spune şi el cam acelaşi lucru, dar dedică puţin spaţiu detaliilor.[69] Adevărul este că Jukov vedea în ocuparea Varşoviei un eveniment secundar în comparaţie cu obiectivul strategic mult mai important reprezentat de invadarea Germaniei. Era dezamăgit că Stalin îi respinsese propunerea de a începe o amplă ofensivă în Prusia Orientală, considerând că sovieticii rataseră ocazia de a profita de deruta şi slăbiciunea germanilor după uluitorul succes al Operaţiunii Bagration – o eroare care va costa Armata Roşie atunci când va invada Germania în 1945.[70]

Un alt motiv al lipsei lui de interes retrospectiv faţă de revolta din Varşovia l-a constituit faptul că, la sfârşitul lui august,

Jukov primise o nouă misiune. Stalin hotărâse să declare război Bulgariei. Ţara nu era în război cu URSS, dar ajutase Germania nazistă în diverse feluri. Frontul 3 Ucrainean a primit misiunea de a invada Bulgaria, iar Jukov a fost trimis să urmărească operaţiunea. La comanda Frontului 3 Ucrainean se afla mareşalul Tolbuhin, fost coleg cu Jukov la Academia Militară „Frunze". La 4 septembrie, Jukov şi Tolbuhin au înaintat Stavka un plan de invazie care a fost aprobat de Stalin în ziua următoare. Planul prevedea un atac cu trei armate (27 de divizii de infanterie) şi două corpuri mecanizate. La 5 septembrie, URSS a declarat război Bulgariei. Două zile mai târziu, Frontul 3 Ucrainean a invadat ţara. Nu a fost propriu-zis un război. Armata Roşie a fost primită ca o armată eliberatoare de cea mai mare parte a populaţiei, inclusiv de armata bulgară, iar, la 9 septembrie, guvernul progerman a fost răsturnat de la putere în urma unei lovituri de stat date de comunişti la Sofia. Noul guvern bulgar a declarat imediat război Germaniei.[71]

La mijlocul lui septembrie, Jukov era din nou în Polonia şi coordona fronturile 1 şi 2 bieloruse, dar abia la sfârşitul lunii octombrie a fost eliberat formal de răspundere în ceea ce priveşte Frontul 3 Ucrainean.[72] În conformitate cu cele consemnate în agenda lui Stalin, dictatorul nu s-a întâlnit deloc cu Jukov în septembrie şi octombrie 1944. S-au întâlnit însă la 2 noiembrie, aceasta fiind prima dintr-o serie de întrevederi[73] care au dus la adoptarea unei decizii foarte importante: la 2 noiembrie, Jukov a fost numit comandant al Frontului 1 Bielorus.[74] Între timp, începuse elaborarea planurilor pentru următoarea operaţiune strategică a Armatei Roşii – invadarea Germaniei. Rolul Frontului 1 Bielorus era să înainteze în centru, dinspre Varşovia spre Berlin. La nord de Jukov avea să fie Frontul 2 Bielorus, comandat de Rokossovski, iar la sud,

Frontul 1 Ucrainean al lui Konev. Rokossovski nu a fost mulţumit de transferul lui de la Frontul 1 Bielorus la Frontul 2 Bielorus, deşi Stalin l-a asigurat că aceasta nu era o misiune de importanţă secundară. „Dacă dumneata şi Konev nu înaintaţi, nici Jukov nu înaintează", i-a spus Stalin.[75]

Jukov a fost convins că Rokossovski îl considera vinovat de îndepărtarea lui de la comanda Frontului 1 Bielorus şi a scris în memoriile sale: „Mi s-a părut că, după această întrevedere [între Rokossovski şi Stalin], Konstantin Konstantinovici şi cu mine nu am mai avut relaţiile calde de prietenie pe care le avuseserăm atâţia ani. Se pare că a crezut […] că eu am cerut să conduc Frontul 1 Bielorus. Dacă este aşa, a greşit profund."[76]

Nu avem niciun motiv să ne îndoim de cuvântul lui Jukov în această privinţă. A fost decizia lui Stalin, care a hotărât că onoarea şi gloria conducerii atacului sovietic împotriva Germaniei aparţineau adjunctului comandantului suprem.

Capitolul 10

Furtuna roșie: cucerirea Germaniei (1945)

După bătălia pentru Moscova, Jukov este cunoscut pentru rolul jucat în ocuparea Berlinului în aprilie 1945. Trupele lui Jukov au luptat și și-au croit drum spre centrul orașului, unde, la 30 aprilie, au pus steagul sovietic pe clădirea în ruină a parlamentului german, Reichstag. Între timp, Hitler murise, sinucigându-se în buncărul lui chiar în acea după-amiază. Două zile mai târziu, apărătorii germani ai Berlinului s-au predat și, la 9 mai, Jukov a avut onoarea să accepte capitularea necondiționată a Germaniei în numele lui Stalin. Victoria a fost plătită scump. În timpul asaltului asupra Berlinului, Armata Roșie a pierdut 300 000 de oameni, dintre care aproape 80 000 au murit.

Stalin și Stavka au început să planifice invazia Germaniei în toamna anului 1944, cu intenția de a cuceri Berlinul până la sfârșitul lui februarie 1945, după o operațiune de cel mult de 45 de zile. Urma apoi o pauză înainte să se reia ofensiva în timpul verii cu scopul de a lichida total regimul nazist. Cu alte cuvinte, sovieticii se așteptau ca războiul să se desfășoare după același tipar ca în ceilalți trei ani: o ofensivă de iarnă, o pauză de primăvară, apoi campania de vară. Să reținem că sovieticii nu puneau semnul egalității între căderea Berlinului și încheierea războiului. Se așteptau ca germanii să continue lupta

alte câteva luni, inclusiv în mult lăudata fortăreaţă bavareză a lui Hitler – locul de naştere a mişcării naziste, unde credeau că germanii vor opune o ultimă rezistenţă. Lupta pentru Berlin a devenit ultima mare bătălie din războiul sovieto-german numai datorită diverselor împrejurări militare şi politice şi, nu în ultimul rând, hotărârii lui Stalin ca Armata Roşie să pună mâna pe capitala Germaniei înaintea britanicilor şi a americanilor. Jukov – adjunctul lui Stalin, salvatorul Leningradului şi al Moscovei, învingătorul de la Stalingrad şi de la Kursk, eliberatorul Poloniei, Bielorusiei şi Ucrainei – era menit să joace un rol semnificativ în cucerirea Germaniei şi ocuparea Berlinului. Dar nimeni nu anticipa finalul dramatic al războiului sovieto-german care avea să cimenteze reputaţia lui Jukov ca unul dintre cei mai mari generali din istorie.

La începutul lui noiembrie 1944, Jukov a participat la mai multe discuţii lungi cu Stalin, Vasilevski, Antonov şi Ştemenko în legătură cu operaţiile din iarnă.[1] Ideea principală care s-a conturat în urma lor a fost că, la începutul anului 1945, Armata Roşie avea să lanseze o operaţiune strategică pe mai multe fronturi, înaintând de la Vistula la Oder – cele două mari fluvii care străbăteau Polonia, respectiv Germania de Est – şi apoi spre Berlin. Cele două fronturi principale implicate în ceea ce s-a numit Operaţiunea Vistula–Oder au fost Frontul 1 Bielorus al lui Jukov şi Frontul 1 Ucrainean al lui Konev. În total, Jukov şi Konev aveau 163 de divizii cu 2,2 milioane de soldaţi, 32 000 de tunuri şi mortiere, 6 460 de tancuri şi autotunuri, 4 800 de avioane. Faţă de germani, Konev şi Jukov aveau de 5,5 ori mai mulţi soldaţi, de 7,8 ori mai multă artilerie, de 5,7 ori mai multe blindate, de 17,6 ori mai multe avioane.[2] În plus, cei doi erau sprijiniţi de fronturile 2 şi 3 bieloruse la nord şi fronturile 2, 3 şi 4 ucrainene în sud.

Misiunea lui Jukov era să ocupe Varşovia, apoi să înainteze spre Poznan şi Berlin. Konev trebuia să se îndrepte spre Breslau (Wrocław) şi importanta zonă industrială a Sileziei, pe care Stalin dorea să pună mâna din motive economice, dar şi strategice.[3] Misiunea Frontului 2 Bielorus al lui Rokossovski era să atace în nordul Poloniei, spre Danzig (Gdańsk). La comanda Frontului 3 Bielorus era I.D. Cerneahovski, singurul general evreu comandant de front din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, care avea misiunea să distrugă puternicele forţe germane din Prusia Orientală, să ocupe Königsbergul şi să facă joncţiunea cu forţele lui Rokossovki, înaintând de-a lungul ţărmului Mării Baltice. Dar, în februarie 1945, Cerneahovski a fost ucis în luptă, iar locul lui a fost luat de Vasilevski, până atunci coordonator din partea Stavka al fronturilor 1 şi 2 baltice. Faptul că Vasilevski nu a jucat de la bun început un rol central în invadarea Germaniei nu înseamnă că Stalin nu-l agrea, ci că acesta intenţiona să-l pună, în acelaşi an, la comanda unui atac împotriva japonezilor în Manciuria. Deşi Uniunea Sovietică a rămas neutră în Războiul din Pacific, Stalin avea intenţia să pornească războiul împotriva Japoniei imediat ce biruia Germania. Sovieticii aveau să recâştige teritoriul şi bazele militare din China pe care le pierduseră ca urmare a Războiului Ruso-Japonez din 1904–1905.

Deşi Operaţiunea Vistula–Oder era o ofensivă complexă, desfăşurată cu mai multe fronturi, Stalin a decis să o coordoneze el însuşi, în loc să se bazeze pe reprezentanţii Stavka de pe teren, rol pe care l-ar fi jucat în mod normal Jukov şi Vasilevski. Jukov considera că Stalin a decis astfel deoarece dorea să fie el însuşi la comanda Armatei Roşii când aceasta avea să intre în Berlin, aşa cum făcuse ţarul Alexandru I atunci când armata rusă ocupase Parisul în 1814. Într-adevăr, când Averell

Harriman, ambasadorul american, l-a felicitat pe dictator pentru ocuparea Berlinului, acesta i-a spus: „Alexandru a ajuns la Paris." În orice caz, în acest stadiu al războiului, Stalin era foarte încrezător în calităţile sale de lider militar şi beneficia de ajutorul extrem de competent al generalului Antonov – care i-a urmat curând lui Vasilevski în funcţia de şef al Marelui Stat-Major – şi al generalului Ştemenko, şeful secţiei de operaţii.

Ştemenko a fost, multă vreme pe durata războiului, adjunct al şefului secţiei de operaţii a Marelui Stat-Major. Bărbat cu înfăţişare impunătoare, care şi-a lăsat mai târziu o mustaţă de-a dreptul impresionantă, a publicat, la sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970, o importantă carte despre războiul văzut de un expert, intitulată *The Soviet General Staff at War*[4]. După război, Ştemenko a fost adjunct al şefului Marelui Stat-Major, dar a fost exilat în provincie atunci când s-a certat cu Hruşciov. În 1955, când a devenit ministru al apărării, Jukov l-a adus înapoi pe Ştemenko şi l-a numit adjunct al şefului Marelui Stat-Major. În 1957 însă, când Jukov a fost demis din funcţia de ministru al apărării, Ştemenko a ajuns din nou la comanda unei regiuni militare. După căderea lui Hruşciov de la putere în 1964, Ştemenko şi Jukov s-au aliat din nou în bătălia pentru memoria istorică a Marelui Război pentru Apărarea Patriei care s-a desfăşurat cu înverşunare în anii 1960, chiar dacă amintirile celor doi nu coincideau întotdeauna.[5]

Operaţiunea Vistula–Oder

Operaţiunea Vistula–Oder urma să fie lansată pe 8–10 ianuarie, dar a fost amânată din cauza vremii nefavorabile. Stalin a fixat apoi data de 20 ianuarie pentru începerea ei, dar a devansat-o la cererea lui Churchill, pentru a slăbi presiunea creată pe Frontul de Vest ca urmare a succesului ofensivei germane din

Ardeni, din decembrie 1944. Konev a început atacul la 12 ianuarie, urmat, a doua zi, de Jukov, Rokossovski și Cerneahovski.

Primul obiectiv al lui Jukov a fost să ocupe Varșovia, ceea ce a și făcut, folosind capetele de pod existente deja pe malul vestic al Vistulei pentru a lansa dinspre sud un atac pe flancuri împotriva orașului. Armata 1 poloneză, procomunistă, a avut misiunea să intre prima în Varșovia și a făcut acest lucru la 17 ianuarie 1945. Jukov își amintește:

> Când îi asculţi pe locuitorii Varșoviei povestind despre atrocităţile naziste din timpul ocupaţiei și mai ales de dinaintea retragerii, îţi este greu să înţelegi psihologia și caracterul inamicului. Ofiţerii și soldaţii polonezi au fost deosebit de marcaţi de distrugerea orașului. Am văzut soldaţi polonezi încercaţi în luptă cum vărsau lacrimi și jurau că se vor răzbuna pe dușmanul nemilos. Cât despre soldaţii sovietici, aceștia erau cu toţii plini de mânie și hotărâţi să-l pedepsească pe dușman pentru atrocităţile comise.[6]

Jukov a înaintat apoi dinspre Varșovia spre Poznan, oraș situat la 200 km spre vest, nu departe de granița antebelică a Poloniei cu Germania. Misiunea lui era să ajungă la Poznan la începutul lui februarie, dar forţele sovietice au atins acest obiectiv într-o săptămână, ocolind însă orașul puternic apărat în loc să-l ia cu asalt. Una dintre explicaţiile vitezei uimitoare a înaintării sovieticilor este aceea că Jukov nu și-a introdus în luptă armata de tancuri decât la două sau trei zile de la începerea ofensivei, când apărarea inamicului fusese deja străpunsă, păstrându-și astfel capacitatea de a exploata în adâncime străpungerea.[7] Viteza a fost trăsătura principală a Operaţiunii Vistula–Oder. În primele 20 de zile ale acesteia, trupele sovietice au înaintat în medie 25–35 km pe zi, unele unităţi de tancuri avansând chiar de două ori mai repede.[8] (A se vedea harta 24.)

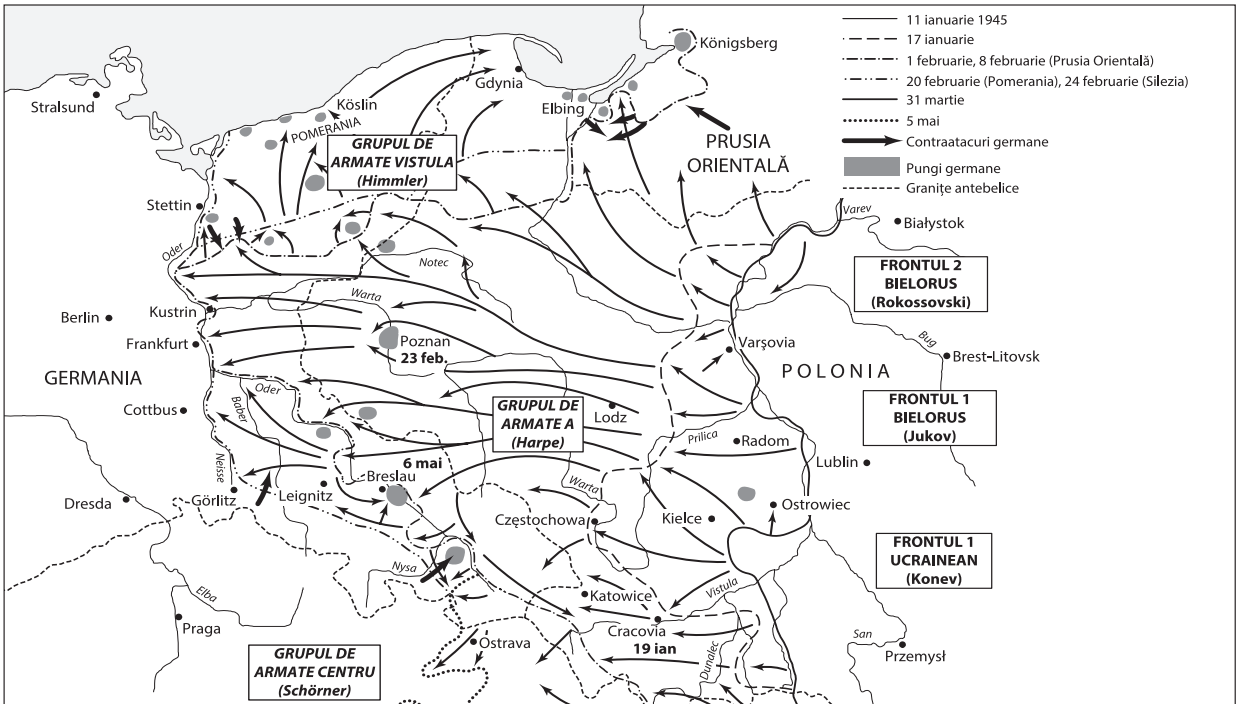

HARTA 24. *Operațiunea Vistula–Oder (ianuarie–februarie 1945)*

La 26 ianuarie, Jukov i-a propus lui Stalin ca trupele să ajungă la Oder până la sfârșitul lunii, după care, la începutul lui februarie, trupele sovietice să forțeze traversarea fluviului pe un front larg și să ocolească Berlinul pe la nord și pe la sud.[9] De fapt, acesta era un plan de încercuire a capitalei germane. Stalin l-a aprobat și, la 27 ianuarie, Jukov și-a informat trupele: „Dacă vom ocupa malul vestic al Oderului, operațiunea de cucerire a Berlinului va fi o certitudine deplină."[10] Frontul 1 Bielorus a ajuns la Oder și l-a traversat la începutul lunii februarie, stabilind un cap de pod la vest de fluviu, în zona Küstrin. Rezistența germanilor a fost foarte puternică, iar Jukov a fost silit să se regrupeze în vederea pregătirii „atacului nimicitor în urma căruia Berlinul avea să fie cucerit pe 15 sau 16 februarie", cum însuși spunea[11]. La 10 februarie, Jukov i-a prezentat lui Stalin planul de ocupare a Berlinului, operațiune programată să înceapă pe 19–20 februarie.[12] Dar, în seara zilei de 18 februarie, Jukov a primit ordin de la Stavka să oprească atacul împotriva Berlinului.[13]

Decizia Stavka a fost luată ca reacție la situația de pe flancul nordic al lui Jukov. În timp ce, în sud, înaintarea lui Konev fusese la fel de spectaculoasă ca a lui Jukov, Rokossovski rămăsese în urmă în partea de nord a Oderului. Frontul 3 Bielorus avusese dificultăți în Prusia Orientală, iar Frontul 2 Bielorus primise ordin să-i acorde ajutor. Efectul de domino al redesfășurării forțelor a încetinit înaintarea unităților lui Rokossovski pe flancul stâng și a creat un culoar, în condițiile în care armatele lui Jukov avansau rapid în sectorul central. Aceasta făcea ca trupele lui Jukov care înaintau spre Berlin să fie expuse unui contraatac din partea puternicelor forțe germane staționate în Pomerania (provincia din nordul Germaniei învecinată cu Prusia Orientală). Pentru a contracara această primejdie, Stavka i-a ordonat lui Jukov să-și ducă spre nord trupele din flancul drept,

îndepărtându-se de Berlin, şi să atace poziţiile din Pomerania. O altă complicaţie a reprezentat-o faptul că înaintarea lui Konev din sud încetinise. Frontul 1 Ucrainean a ajuns la Oderul de Sud şi l-a traversat la sfârşitul lui ianuarie, iar Konev şi-a făcut planuri grandioase de înaintare până la fluviul Elba, incluzând un atac asupra Berlinului dinspre sud, pentru sfârşitul lui februarie. Prima fază a acestei misiuni – înaintarea de la Oder la râul Neisse – s-a încheiat la mijlocul lui februarie, dar, după 40 de zile de lupte continue şi parcurgerea a aproximativ 500–600 km, trupele lui Jukov nu mai erau în stare să continue ofensiva.[14]

Această serie de evenimente a devenit subiectul unei controverse înverşunate în anii 1960, când mareşalul Vasili Ciuikov a publicat un articol în care susţinea că Jukov ar fi putut lua cu asalt Berlinul în februarie 1945, punând astfel capăt războiului. Ciuikov comandase Armata 62 în timpul asediului de la Stalingrad. După bătălia de la Stalingrad, Armata 62 fusese redenumită Armata 8 de Gardă, iar Ciuikov era încă la comanda ei atunci când aceasta a luat parte la ofensiva lui Jukov asupra Berlinului.[15]

Ciuikov a afirmat că Jukov avea suficiente forţe ca să ia cu asalt Berlinul în februarie 1945 şi că primejdia reprezentată de gruparea din Pomerania fusese exagerată. Jukov dorea să continue înaintarea spre Berlin, spunea Ciuikov, dar trebuise să cedeze în faţa lui Stalin, care insistase ca Frontul 1 Bielorus să o ia spre nord, spre Pomerania. În articolul său, Ciuikov afirma că, la 4 februarie, auzise o convorbire telefonică între Stalin şi Jukov, în timpul căreia dictatorul sovietic ordonase oprirea atacului împotriva Berlinului. Ciuikov trăgea următoarea concluzie:

> Nici până în ziua de astăzi nu înţeleg de ce mareşalul Jukov, ca prim-adjunct al comandantului suprem şi ca om care cunoştea la perfecţie situaţia, nu a încercat să-l convingă pe

> Stalin de necesitatea de a lansa ofensiva împotriva Berlinului și de a nu ataca în Pomerania. Cu atât mai mult cu cât Jukov nu era singurul care avea această părere; cunoștea foarte bine starea de spirit a ofițerilor și soldaților săi. Atunci de ce fusese de acord cu Stalin fără să crâcnească?[16]

Ciuikov nu era primul care susținea că Berlinul ar fi putut fi ocupat de Armata Roșie în februarie 1945. La 19 februarie 1945, revista *Time* a publicat un reportaj cu titlul „Când socotește Jukov de cuviință", în care se spunea:

> Săptămâna trecută, mareșalul Jukov a trebuit să facă apel la toată puterea voinței sale. Ispita era mare. Berlin, marea răsplată pentru care luptase și făcuse planuri încă de pe vremea bătăliilor de la Moscova și Stalingrad, era aproape în bătaia tunurilor sale. […] Jukov s-a oprit însă, astfel încât strânsoarea lui să devină și mai puternică. Poate că nu mai era cine știe ce primejdie, dar mai exista oarece pericol dacă încerca să dea o lovitură rapidă împotriva Berlinului. Jukov știa bine ceea ce germanii știau și mai bine: că un oraș întins devine o fortăreață, iar o forță atacatoare riscă să fie prinsă între ruinele lui de atacuri date în flanc. Asta le făcuse Jukov nemților la Stalingrad.

Time ghicise destul de bine intențiile lui Jukov, așa cum se vede din remarcile făcute de acesta la o conferință a Armatei Roșii de la Berlin, în aprilie 1946. Conferința fusese convocată pentru a discuta despre învățămintele desprinse din Operațiunea Vistula–Oder, iar unii participanți au susținut că ea ar fi putut culmina cu ocuparea Berlinului în februarie 1945. Jukov a răspuns:

> Bineînțeles că, în acel moment, Berlinul nu avea o apărare foarte puternică. Pe malul vestic al Oderului, inamicul avea numai câteva companii, batalioane și unități de tancuri izolate, dar pe Oder nu exista o apărare reală. Acest lucru se știa foarte bine. S-ar fi putut trimite armate de tancuri […]

> direct la Berlin şi ar fi ajuns, poate, la Berlin. Problema este, desigur, dacă ar fi putut să-l cucerească, iar acest lucru este greu de spus. A trebuit să rezist însă tentaţiei – ceea ce nu era deloc uşor. Comandantul nu trebuie să-şi piardă capul, nici chiar în faţa succesului. Credeţi că tovarăşul Ciuikov nu voia să se năpustească asupra Berlinului sau că Jukov nu voia să cucerească Berlinul? Era posibil să mergem la Berlin; era posibil să aruncăm forţele mobile împotriva Berlinului, […] dar nu am fi putut să ne întoarcem, căci inamicul ne-ar fi tăiat uşor retragerea. Inamicul care ataca dinspre nord putea să ne distrugă uşor infanteria, să ajungă la Oder şi să pună forţele noastre într-o situaţie dificilă. Subliniez încă o dată că este necesar să-ţi păstrezi cumpătul, să reziști ispitei şi să nu te aventurezi. Când ia o decizie, un comandant nu trebuie să-şi piardă niciodată simţul realităţii.[17]

Reacţia lui Jukov la critica ulterioară a lui Ciuikov a fost mult mai puţin relaxată, ceea ce nu este de mirare, date fiind atacurile directe lansate împotriva lui de fostul său subordonat. Jukov a subliniat primejdia reală reprezentată de gruparea din Pomerania şi a respins afirmaţia lui Ciuikov că existau suficiente forţe pentru a face faţă pericolului *şi* a merge în acelaşi timp spre Berlin. Jukov a negat de asemenea că, la 4 februarie, avusese loc o convorbire telefonică cu Stalin, remarcând că se afla în altă parte la acea dată. „Experienţa istoriei arată că trebuie să-ţi asumi riscuri, dar să nu exagerezi", a spus Jukov.[18]

Disputa dintre Jukov şi Ciuikov s-a axat pe evaluarea primejdiei reprezentate de armatele germane din Pomerania. Cât de mare era această primejdie se poate deduce din faptul că aripa dreaptă a Frontului 2 Bielorus al lui Rokossovski şi aripa stângă a Frontului 1 Bielorus al lui Jukov s-au luptat cu germanii în Pomerania aproape două luni. În timpul acestor operaţii, Armata Roşie a distrus peste 20 de divizii ale inamicului, dar

cu preţul a 50 000 de morţi, 170 000 de răniţi şi a 3 000 de tancuri, avioane şi piese de artilerie distruse.[19]

Când această chestiune a fost discutată la o conferinţă militară de la Moscova din ianuarie 1966, părerea lui Jukov s-a bucurat de sprijinul majorităţii participanţilor, printre care erau şi mulţi veterani, ofiţeri superiori în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Ciuikov (nu şi Jukov) a participat la conferinţă şi şi-a susţinut părerea, dar printre sprijinitorii lui Jukov s-au aflat Konev şi Rokossovski – niciunul dintre ei nu era prieten cu el – şi amândoi au contestat ideea că apărarea germană ar fi fost zdrobită dacă Operaţiunea Vistula–Oder ar fi continuat.[20] Deşi, ulterior, a apărat deciziile strategice ale Stavka, se pare că Jukov fusese mai puţin entuziasmat de acţiunea din Pomerania la vremea respectivă. Când Stavka i-a ordonat să transfere Frontului 2 Bielorus Armata 1 Tancuri de Gardă pe durata luptelor din Pomerania, Jukov i-a spus lui Rokossovski: „Te avertizez că armata trebuie înapoiată în aceeaşi stare în care ai primit-o."[21]

În perioada în care Armata Roşie nu a mai înaintat spre Berlin, care a început la sfârşitul lui februarie 1945, Jukov s-a întâlnit întâmplător cu cineva care avea să devină unul dintre cei mai vestiţi infanterişti ai celui de-al Doilea Război Mondial. Se crede că sergentul Joseph R. Beyrle este singurul soldat american care a luptat şi în armata SUA, şi în armata sovietică în cel de-al Doilea Război Mondial. Beyrle era paraşutist şi a fost prins de germani în Franţa imediat după Ziua Z. În ianuarie 1945, a evadat dintr-un lagăr de prizonieri din Germania de Est şi s-a îndreptat spre liniile sovietice, unde a întâlnit o unitate de tancuri a Armatei Roşii. Beyrle avea experienţă în folosirea explozibililor şi i-a convins pe comandanţii unităţii de tancuri să-l lase să lupte alături de ei. O lună mai târziu, a fost rănit

în luptă și a ajuns într-un spital militar sovietic din regiunea Landsberg (acum în Polonia). Într-o zi, s-a produs agitaţie în spital, când a venit în vizită Jukov. Acesta a fost uimit să audă că acolo se afla un soldat american rănit și, cu ajutorul unui tălmaci, a avut o conversaţie cu Beyrle, care i-a spus că nu avea acte și de aceea îi era greu să ajungă acasă. A doua zi, Beyrle a primit un act semnat de Jukov, care îi permitea să ajungă la Moscova și, de acolo, în Statele Unite ale Americii.

Povestea sergentului Beyrle a trezit interesul lumii întregi în 1994, când, la a cincizecea aniversare a Zilei Z, în cadrul unei ceremonii de la Casa Albă, preşedintele Bill Clinton şi preşedintele Boris Elţin i-au oferit fiecare câte o medalie. Beyrle a decedat în 2004, cu patru ani înainte ca fiul său, John, să fie numit ambasador în Rusia. Într-un interviu dat la Moscova în aprilie 2011, ambasadorul Beyrle declara că, în ceea ce îl priveşte, consideră că „Jukov l-a ajutat pe tatăl său să scape cu viaţă”[22].

Jukov contra Konev: cursa pentru Berlin

Jukov rămăsese cu privirea aţintită asupra Berlinului și, la sfârșitul lunii martie, a prezentat Marelui Stat-Major un plan cu două variante de reluare a atacului împotriva capitalei germane: în primul rând, o extindere a capului de pod existent la vest de Oder, în zona Küstrin; în al doilea rând, stabilirea unui nou cap de pod la nord de Küstrin și la sud de Schwedt, întărind în același timp micul cap de pod de la Frankfurt pe Oder.[23] Jukov s-a dus la Moscova să discute planurile cu Marele Stat-Major, dar propunerile lui aveau să fie depășite de evenimente.

La 31 martie, Stalin a primit un mesaj de la generalul Eisenhower, comandantul suprem al trupelor aliate din Europa, în care se prezentau în detaliu planurile strategice anglo-americane. Eisenhower i-a spus lui Stalin că obiectivul lui imediat

era să distrugă forţele germane care apărau zona Ruhr. Apoi, avea să se îndrepte spre Erfurt, Dresda, Leipzig, urmând să facă joncţiunea cu forţele sovietice în această zonă. Era posibil, de asemenea, ca forţele aliate să execute un al doilea atac în direcţia Regensburg–Linz, cu scopul de a dejuca planurile germane de organizare a unei ultime rezistenţe în sud. Eisenhower încheia cerându-i lui Stalin informaţii despre planurile sovietice.[24]

Mesajul lui Eisenhower i-a fost înmânat lui Stalin în biroul acestuia de ambasadorul american, Averell Harriman. După plecarea lui Harriman, la Stalin au venit Jukov, Antonov și Ștemenko, care au rămas cu el cam o oră.[25] Se pare că Stalin a discutat cu aceștia despre mesajul lui Eisenhower. Stalin i-a răspuns lui Eisenhower a doua zi, spunându-i că planurile strategice ale occidentalilor și ale sovieticilor coincideau. Era de acord să se realizeze joncţiunea în zona Erfurt–Leipzig–Dresda și a spus că, potrivit părerii Înaltului său Comandament, atacul principal avea să se dea în acea direcţie. Capitala germană, afirma Stalin, „și-a pierdut semnificaţia strategică din trecut, astfel încât Înaltul Comandament se gândește să rezerve forţe secundare pentru Berlin". Principalul atac sovietic, îl informa Stalin pe Eisenhower, avea să înceapă în a doua jumătate a lunii mai.[26]

Răspunsul lui Stalin a devenit ulterior subiect de controversă atunci când s-a insinuat că acesta l-a indus deliberat în eroare pe Eisenhower în legătură cu intenţiile sovietice referitoare la Berlin. Se poate însă ca Stalin să fi crezut în ceea ce spunea la vremea respectivă, dar să se fi răzgândit după aceea. Motivul care ar fi putut determina o asemenea schimbare se găsește în memoriile lui Konev. La 2 aprilie, Konev s-a întâlnit cu Jukov, Antonov și Ștemenko în cabinetul lui Stalin, întrevederea ținând două ore. După cum afirmă Konev, Ştemenko a citit

o telegramă, trimisă, evident, de un spion sovietic, în care se spunea că britanicii şi americanii se pregăteau că cucerească Berlinul înaintea Armatei Roşii. Atunci, Stalin s-a întors spre Konev şi Jukov şi i-a întrebat: „Ei, aşadar cine va lua Berlinul, noi sau Aliaţii?" „Noi vom lua Berlinul, a răspuns Konev. Şi îl vom lua înaintea Aliaţilor."[27]

A doua zi, Antonov, Konev, Ştemenko şi Jukov s-au întors în biroul lui Stalin pentru o întrevedere mai scurtă.[28] În aceeaşi zi, Stalin a semnat două directive în care le ordona lui Jukov şi Konev să cucerească Berlinul cât mai curând posibil. Frontul 1 Bielorus al lui Jukov trebuia să lanseze o ofensivă pentru a ocupa Berlinul şi a ajunge la fluviul Elba (linia de demarcaţie militară sovieto-occidentală) în termen de 12–15 zile de la lansarea operaţiunii. Frontul 1 Ucrainean al lui Konev trebuia să-i pună pe germani pe fugă la sud de Berlin, să înainteze spre Dresda în 10–12 zile şi apoi să aibă în vedere lansarea unui atac asupra Leipzigului. Linia de demarcaţie dintre Frontul 1 Bielorus şi Frontul 1 Ucrainean a fost fixată la Lübben, un oraş situat la circa 65 km sud-est de Berlin, începând cu 15 aprilie – semn că ofensiva urma să înceapă la 16 aprilie.

Potrivit planului, Jukov avea să lovească direct spre capitala germană şi să încercuiască oraşul pe la nord, în timp ce forţele lui Konev urmau să încercuiască oraşul dinspre sud. Rolul de sprijin urma să fie jucat de Frontul 2 Bielorus al lui Rokossovski, care trebuia să lanseze ofensiva spre Berlin la 20 aprilie, ca să apere flancul drept al lui Jukov de un eventual contraatac german.[29] (A se vedea harta 25.) Pregătirea rapidă indica hotărârea lui Stalin de a ocupa Berlinul înaintea aliaţilor occidentali. Dacă îi permiteau condiţiile meteorologice, putea fi sigur de succes, chiar dacă aveau să moară mulţi soldaţi sovietici care, altfel, ar fi putut supravieţui războiului.

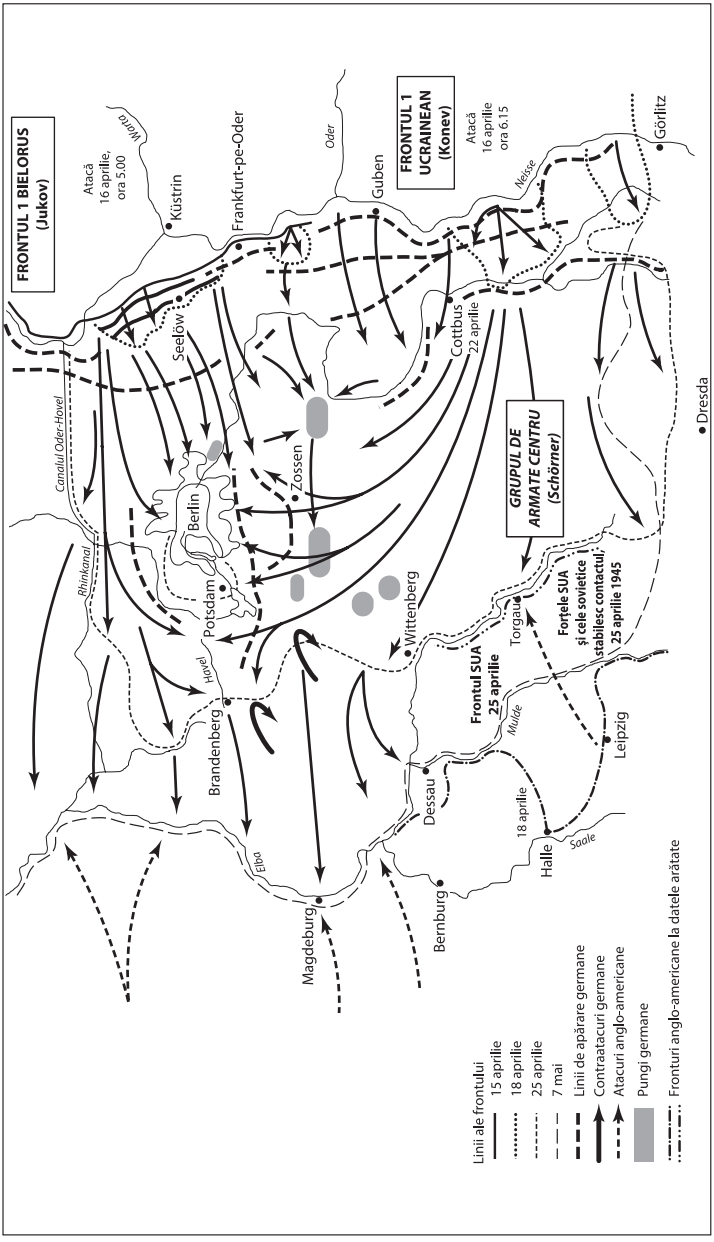

HARTA 25. *Operațiunea Berlin (aprilie 1945)*

În memoriile sale, Ştemenko insinua că Stalin a folosit linia de demarcaţie dintre fronturile 1 Bielorus şi 1 Ucrainean pentru a crea o întrecere între Jukov şi Konev. După cum afirmă Ştemenko, linia iniţială de demarcaţie era mult mai la sud, fiind modificată de Stalin atunci când Konev a protestat, spunând că ar trebui să i se dea şansa să-şi desfăşoare forţele mai aproape de Berlin. Ulterior, se pare că Stalin le-a spus lui Ştemenko şi membrilor Marelui Stat-Major: „Cine ajunge primul la Berlin, acela să-l cucerească."[30] Relatarea lui Ştemenko este, probabil, puţin dramatizată, dar nu e greu să ne imaginăm că Stalin s-a folosit de rivalitatea dintre Jukov şi Konev ca să se asigure că Berlinul va fi ocupat cât mai curând.

După afirmaţiile lui Konev, schimbarea limitei dintre fronturile 1 Bielorus şi 1 Ucrainean a fost ideea lui Stalin, nu a lui. „Oare această linie de demarcaţie de la Lübben era o chemare implicită la întrecere între fronturi? Nu pot nega această posibilitate. În orice caz, nu trebuie exclusă."[31] Jukov a negat însă ferm povestea lui Ştemenko şi a insistat că numai Frontul 1 Bielorus primise misiunea să cucerească Berlinul, iar Frontul 1 Ucrainean al lui Konev trebuia să joace un rol auxiliar doar în caz de nevoie.[32]

Berlinul era o ţintă formidabilă, cu toate că oraşul fusese atacat fără cruţare în ultimii cinci ani. Între 1940 şi 1945, aviaţia britanică a aruncat 60 000 de tone de bombe asupra Berlinului, omorând 200 000 de oameni şi distrugând 75% dintre clădirile din centrul oraşului. Mulţi berlinezi rămăseseră fără locuinţă. Înainte de război, populaţia Berlinului era de aproape 4,5 milioane de locuitori. La începutul anului 1945, mai erau puţin peste 3 milioane, inclusiv 120 000 de copii şi aproximativ 2 milioane de femei. Oraşul era plin de refugiaţi din est, voluntari străini din diviziile SS care luptaseră pe Frontul de Răsărit şi

sute de mii de persoane recrutate de germani să muncească în industria de război.

Apărarea orașului se întindea în profunzime pe 50 km și era organizată în trei zone, pline de cuiburi de mitralieră, buncăre, puncte fortificate, tranșee ascunse, șanțuri antitanc, artilerie, tancuri și tunuri antitanc. Zonele înaintate erau presărate cu mine, iar multe erau inundate pentru a încetini înaintarea sovieticilor. Turnuri antiaeriene uriașe, reprezentând apărarea antiaeriană a Berlinului, fuseseră adaptate pentru a putea fi folosite în apropiata bătălie terestră. Un milion de soldați germani sprijiniți de 1 500 de tancuri și tunuri de asalt și aproximativ 10 000 de mortiere și piese de artilerie apărau orașul și periferiile lui. Planul germanilor era să se retragă luptând pentru fiecare zonă și, dacă era posibil, să-i împiedice pe sovietici să pătrundă în Berlin sau în împrejurimile lui. În 1945, germanii erau în defensivă de mai mult de doi ani și deveniseră experți în acțiuni de retragere.

Într-adevăr, apărarea germană era o amestecătură de unități cu efective incomplete, insuficient aprovizionate, cu un număr însemnat de băieți și bărbați în vârstă, recrutați pentru lupta finală cu sovieticii. Cu toate acestea, germanii au provocat mari pierderi Armatei Roșii, care, proporțional vorbind, le depășeau pe cele suferite în campaniile desfășurate după primele luni dezastruoase ale războiului.[33]

De ce au continuat germanii să lupte când era evident până și pentru cel mai fanatic nazist că deznodământul nu putea fi decât o înfrângere catastrofală? Răspunsul scurt este că se temeau de represaliile sovieticilor mai mult decât de înfrângere. În timp ce Armata Roșie înainta în Germania de Est, propaganda nazistă desfăta populația cu povești despre atrocitățile comise împotriva civililor și soldaților germani. Deși exagerate,

unele dintre ele erau adevărate, fiind confirmate de refugiaţii germani din est. Germanii sperau, de asemenea, că, dacă vor continua să lupte, se mai putea schimba ceva – aliaţii occidentali vor ajunge primii la Berlin, Stalin se va certa cu Churchill şi Roosevelt sau mult lăudatele superarme secrete ale lui Hitler se vor materializa şi vor schimba desfăşurarea războiului.

În timpul limitat avut la dispoziţie, Jukov s-a pregătit cum a putut mai bine pentru cucerirea celei mai mari şi mai bine apărate ţinte urbane pe care a avut-o în faţă vreodată Armata Roşie. A adunat o forţă formată din 77 de divizii de puşcaşi, sprijinite de 3 155 de tancuri şi autotunuri, 14 628 de piese de artilerie şi mortiere, 1 531 de lansatoare de rachete. Pe Oder s-au construit 25 de poduri şi au fost amenajate 40 de puncte de trecere cu bacul. Geniştii lui Jukov au realizat machete ale centrului oraşului şi s-au făcut pregătiri pentru lupte de stradă de amploarea celor de la Stalingrad. În ajunul atacului principal, a fost trimis un detaşament de recunoaştere care să atragă focul inamicului şi să determine punctele slabe ale apărării germane.

Principala problemă a lui Jukov era cum să treacă mai departe de Küstrin. Trebuia să ocupe înălţimile Seelow – o culme nisipoasă cu pante abrupte, având o înălţime de 30–60 m. Puternic apărate de germani, înălţimile dominau zona, care era mlăştinoasă şi, pe alocuri, plină de apă, din cauza topirii zăpezii. Jukov a hotărât să atace frontal cu armatele sale, după care să exploateze străpungerea cu două armate de tancuri, care aveau să încercuiască Berlinul pe la nord şi pe la sud. Pentru a-l lua pe inamic prin surprindere, a decis să declanşeze atacul noaptea, acesta fiind precedat de un baraj scurt, dar intens de artilerie. Atacul a început în ziua de 16 aprilie, la ora 3 dimineaţa, cu peste un milion de obuze trase spre poziţiile inamicului. La ora

3.30, Jukov a aprins 140 de reflectoare care au luminat câmpul de luptă cu puterea a 100 000 de milioane de lumânări. „Era o imagine copleșitoare", povestește Jukov, „și nu-mi amintesc să mai fi văzut așa ceva toată viața mea." Dar așa impresionantă cum a fost, unii dintre generalii lui Jukov nu au fost foarte convinși de eficacitatea acestei tactici, iar mai târziu au spus că acele reflectoare au orbit și trupele sovietice, și pe nemți. La fel de controversată a fost decizia lui Jukov de a-și arunca tancurile în luptă după numai câteva ore de la începerea atacului. A făcut acest lucru pentru a sprijini atacul șovăielnic al armatelor sale asupra înălțimilor Seelow. Capul de pod Küstrin era însă o zonă îngustă, aglomerată, iar tancurile au umplut drumurile, frânând și mai mult înaintarea infanteriei. Jukov a avut nevoie de aproape trei zile ca să ocupe înălțimile.

Căpitanul Anatoli Mereșko, din Armata 8 Gardă, își amintește cât de frustrat era Jukov din cauza acestei situații: „Jukov era furios și vorbea în propoziții scurte, rostite pe un ton dur, fiecare însoțită de o amenințare. Trebuia să-l caut pe comandantul Corpului 29 Infanterie și să-i spun să organizeze asaltul asupra înălțimilor Seelow până la ora 15, căci altfel avea să fie demis din funcție și să piardă titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Alte amenințări au fost formulate la adresa comandanților diviziilor de gardă 47 și 82. Ordinele au fost transmise în timp util, dar destinatarii lor au făcut aceeași remarcă. Unitățile noastre de recunoaștere descoperiseră cu întârziere că poziția principală a germanilor era pe partea cealaltă a înălțimilor Seelow și nu fusese distrusă de barajul nostru de artilerie."[34]

În timp ce Jukov era imobilizat la Küstrin, Konev a pornit la atac. După cum afirmă acesta, în seara zilei de 17 aprilie, a avut o convorbire cu Stalin, în urma căreia Stavka a ordonat armatelor lui de tancuri să pătrundă în Berlin dinspre sud.[35]

Aceasta l-a făcut pe Jukov să-şi intensifice eforturile de cucerire a înălţimilor Seelow. La 18 aprilie, le-a ordonat comandanţilor să inspecteze personal unităţile înaintate şi să stabilească ce anume le ţinea în loc. Ofiţerii care se dovedeau „incapabili să-şi îndeplinească misiunea" sau demonstrau „lipsă de hotărâre" puteau fi demişi imediat.[36] Acesta era adevăratul Jukov.

În cele din urmă, trupele lui Jukov au reuşit să treacă mai departe şi, la 20 aprilie, artileria lui era în măsură să deschidă focul direct asupra Berlinului. Cursa împotriva lui Konev continua însă. În acea seară, amândoi au transmis instrucţiuni comandanţilor lor de tancuri, ordonându-le să pătrundă a doua zi în zonele de la periferia Berlinului. În ordinul lui Jukov se preciza că, imediat ce misiunea era îndeplinită, acest lucru avea să fie transmis nu numai lui Stalin, ci şi presei. John Erickson spunea: „Acest ordin nu lăsa loc interpretărilor. Jukov intenţiona să fie primul la Berlin şi nu numai Stalin, ci şi întreaga presă trebuia să ştie acest lucru."[37] În cele din urmă, în zonele de la periferia Berlinului au pătruns simultan trupele Frontului 1 Bielorus şi ale Frontului 1 Ucrainean.

Clădirea în ruină a Reichstagului era o construcţie masivă şi impunătoare din centrul Berlinului. Nu mai era decât o carcasă, căci fusese incendiată în februarie 1933, la scurt timp după venirea lui Hitler la putere. Se presupune că focul a fost pus de un comunist olandez, Marinus van der Lubbe, iar incendiul a fost folosit ca pretext pentru instituirea unui regim represiv – primul pas în instalarea dictaturii lui Hitler. Printre cei judecaţi împreună cu Lubbe a fost şi un comunist bulgar, Gheorghi Dimitrov, devenit mai târziu liderul Internaţionalei Comuniste şi confident al lui Stalin. În urma unor proteste internaţionale, a fost condamnat numai Lubbe, iar Dimitrov a

fost deportat în Uniunea Sovietică. Din punctul de vedere al sovieticilor, Reichstagul „avea toate atributele necesare unui simbol emblematic al victoriei", cum spunea istoricul militar britanic Chris Bellamy.[38]

La 23 aprilie, Stalin a dat un ordin în care preciza linia de demarcație dintre cele două fronturi, ale lui Jukov și Konev, în apropiata bătălie pentru cucerirea zonei centrale a Berlinului. Aceasta tăia Berlinul imediat la sud de centrul orașului, la o distanță de circa 150 de metri de clădirea Reichstagului, care rămânea în zona repartizată lui Jukov. Întrecerea dintre Konev și Jukov pentru ocuparea Berlinului era, practic, încheiată. Konev avea să fie părtaș la gloria ocupării capitalei lui Hitler, dar cununa victoriei avea să-i revină lui Jukov, după ce trupele lui luau cu asalt Reichstagul.[39]

În săptămâna următoare, trupele lui Konev și Jukov și-au croit drum prin luptă spre centrul orașului, cucerind stradă după stradă, clădire după clădire, așa cum făcuseră germanii la Stalingrad în 1942. Sovieticii obișnuiau să tragă cu artileria direct în clădiri, distrugându-le odată cu apărătorii lor. Demolarea Berlinului fusese începută de aviația britanică și a fost desăvârșită de Armata Roșie. Bătălia a culminat cu ocuparea clădirii Reichstagului în ziua de 30 aprilie. În acea seară, doi soldați din Armata 3 de Șoc a lui Jukov au ridicat pe clădire drapelul sovietic. Ulterior, fotograful Evgheni Haldei a refăcut scena cu alți doi soldați, încercând să creeze o imagine emblematică pentru cucerirea Berlinului de către Armata Roșie, așa cum fusese înălțarea drapelului american de către trupele SUA pe Iwo Jima cu două luni înainte. Dar, în timp ce americanii pierduseră pe Iwo Jima 25 000 de oameni, pierderile sovietice din timpul operațiunii de cucerire a Berlinului se ridicau la câteva sute de mii de oameni. A fost un preț mare, dar fără

îndoială că determinarea lui Stalin, Jukov şi Konev de a cuceri Berlinul a fost împărtăşită de restul Armatei Roşii.

Pentru Konev, consolarea a fost că trupele lui au făcut primele joncţiunea cu forţele americane la 25 aprilie, aceasta având loc la Torgau, pe Elba, la aproximativ 100 km sud-vest de Berlin. Fericitul eveniment a fost reconstituit pentru jurnalele de actualităţi şi celebrat cu salve de artilerie la Moscova.

La 1 mai, Stalin a anunţat lumii cucerirea Berlinului: „Trupele Frontului 1 Bielorus, sprijinite de trupele Frontului 1 Ucrainean […] deţin controlul deplin asupra Berlinului, capitala Germaniei – centrul imperialismului german şi focarul agresiunii germane." A doua zi, ultimii apărători germani ai Berlinului s-au predat. La sfârşitul bătăliei pentru Berlin, pierderile sovietice se ridicau la 350 000 de oameni, în timp ce germanii pierduseră o jumătate de milion, iar o altă jumătate de milion de oameni fuseseră luaţi prizonieri de sovietici. Dintre victimele germane, 125 000 de civili muriseră şi 4 000 se sinuciseseră numai în aprilie 1945.

Una dintre primele preocupări ale lui Jukov după preluarea controlului asupra Berlinului a fost să verifice dacă Hitler se sinucisese. La fel ca Stalin, Jukov era sceptic că dictatorul nazist îşi luase viaţa, temându-se că acesta scăpase împreună cu adjunctul lui, Martin Bormann. Jukov s-a dus la Cancelaria Imperială să caute trupurile carbonizate ale lui Hitler şi Joseph Goebbels, şeful propagandei naziste, care se sinucisese şi el. Nu a găsit nimic, dar i s-a spus că, în buncărul lui Hitler, se aflau trupurile celor şase copii ai lui Goebbels, otrăviţi de părinţii lor. „Trebuie să recunosc", îşi aminteşte Jukov, „că nu am avut curajul să mă duc jos şi să mă uit la copii."[40] Numai după o amplă cercetare efectuată de o echipă de criminalişti sovietici, Jukov şi Stalin au acceptat fără prea multă convingere că Hitler se sinucisese cu adevărat.[41]

La Reichstag, Jukov și-a adăugat semnătura la miile de inscripții făcute de soldații Armatei Roșii pe coloanele de la intrarea în clădire. Vizita lui Jukov la Reichstag și la Cancelarie a fost filmată, iar reportajul realizat pentru jurnalele de actualități i-a sporit faima de mare general. Câteva zile mai târziu, un moment și mai glorios a fost înregistrat pe peliculă. La 7 mai, armata germană a semnat un acord de capitulare în Franța, la Reims. Dar, întrucât acolo nu fusese prezent decât un ofițer sovietic mai puțin însemnat, Stalin a insistat ca acel act să fie provizoriu, iar Jukov să semneze actul propriu-zis de capitulare la Berlin. Ceremonia a avut loc într-o vilă din Karlshorst, în Berlinul de Est, la 8 mai. Americanii au fost reprezentați de generalul Carl Spaatz, comandantul Forțelor Aeriene Strategice ale SUA, britanicii, de mareșalul aerului Arthur Tedder, iar francezii, de comandantul suprem, generalul Jean de Lattre de Tassigny. În numele Germaniei a semnat feldmareșalul Wilhelm Keitel. Semnarea propriu-zisă a avut loc imediat după miezul nopții, în ziua de 9 mai – de aici și sărbătorirea anuală a Zilei Victoriei în Rusia la această dată. După ceremonie, Jukov i-a felicitat pe toți cei prezenți. Apoi, își amintește el, „s-a produs brusc o zarvă incredibilă în sală. Toți se felicitau și își strângeau mâinile. Mulți aveau lacrimi în ochi. Eram înconjurat de tovarășii mei de arme". După aceea, a avut loc o recepție care a ținut până dimineața și s-a încheiat cu cântece și dans. „Generalii sovietici erau neîntrecuți la dans. Nici eu nu m-am putut abține și, amintindu-mi de anii tinereții, am dansat russkaia."[42]

La 19 mai, Jukov s-a întors la Moscova, unde a aflat că Stalin decisese să-l numească comandant al forțelor sovietice de ocupație din Germania și reprezentant al sovieticilor în Comisia Aliată de Control. În timpul războiului, se hotărâse ca Germania să fie împărțită după război în zone de ocupație americană,

britanică, franceză şi sovietică. Şi Berlinul a fost împărţit în zone de ocupaţie, deşi se afla în inima Germaniei Răsăritene, care era controlată de sovietici. (A se vedea harta 26.) Comisia Aliată de Control avea sediul la Berlin şi coordona ocupaţia aliată, supraveghea aplicarea politicilor comune şi pregătea calea pentru reunificarea finală a Germaniei, după ce ţara avea să fie complet demilitarizată, denazificată şi democratizată.

În timp ce era la Moscova, Jukov a participat la mai multe întâlniri în biroul lui Stalin de la Kremlin, împreună cu Antonov, Ştemenko şi alţi ofiţeri superiori. Alte întrevederi au avut loc la sfârşitul lui iunie. Subiectul discuţiilor a fost invazia iminentă a Manciuriei de către Uniunea Sovietică.

În decembrie 1941, când Japonia a atacat SUA la Pearl Harbor, Uniunea Sovietică a rămas neutră, dar Stalin a promis că va intra în războiul din Orientul Îndepărtat de îndată ce va fi posibil. În februarie 1945, la Conferinţa de la Ialta, Stalin i-a spus preşedintelui Roosevelt că Armata Roşie va ataca forţele japoneze din Manciuria la trei luni după capitularea Germaniei, în cazul de faţă, în august 1945.

Comandant al forţelor sovietice de invazie a fost desemnat Vasilevski. Operaţiunea a început la 8 august. În câteva zile, Armata Kwantung a fost înfrântă, suferind pierderi grele, inclusiv 80 000 de morţi. Atacul Armatei Roşii a coincis cu atacul american cu bombe atomice de la Hiroshima şi Nagasaki, iar şocul produs de aceste două serii de evenimente a precipitat capitularea Japoniei la 14 august.

Jukov nu a fost implicat în operaţiunea din Manciuria, dar a simţit cu siguranţă o oarecare satisfacţie datorită succesului răsunător al Armatei Roşii şi faptului că una dintre poziţiile de pornire a invaziei sovietice a fost Halhin-Gol – locul triumfului său din august 1939.[43]

HARTA 26. *Zonele aliate de ocupație din Germania*

Jukov a fost numit în noul său post din Germania la 30 mai. La 9 iunie, a ţinut o conferinţă de presă în capitala Germaniei, la care a răspuns întrebărilor adresate verbal şi în scris de corespondenţii de presă sovietici şi străini. A fost deosebit de expansiv în legătură cu bătălia pentru Berlin, subliniind pregătirea minuţioasă a atacului sovietic şi temeritatea bombardamentului nocturn menit să-i ia pe nemţi pe nepregătite. Rugat să facă o comparaţie între bătălia pentru Moscova şi cea pentru Berlin, Jukov a arătat că, la Moscova, sovieticii au lansat o mare contraofensivă şi au apărat cu succes oraşul. Întrebat în legătură cu Halhin-Gol şi solicitat să facă o comparaţie între soldaţii germani şi cei japonezi, Jukov a răspuns cu mult tact că, deşi germanii nu mai erau inamici, el credea că aceştia erau superiori din punct de vedere tehnic japonezilor cu care luptase în 1939. A fost un spectacol impresionant din partea lui Jukov, notabil prin absenţa obişnuitelor laude aduse lui Stalin.[44]

Printre cei care au participat la conferinţa de presă s-a aflat şi Alexander Werth, corespondentul ziarului *Sunday Times* la Moscova în timpul războiului. „În cazul lui Jukov", relatează Werth, „simţeai că te afli în prezenţa unui foarte mare om. Purtarea lui era însă simplă, plină de bonomie." Werth mai nota că, deşi Jukov a adus un omagiu lui Stalin în calitate de conducător militar, „avea o opinie foarte bună şi despre el însuşi şi, cu un amestec curios de modestie şi lăudăroşenie aproape copilărească, a încercat să-şi asume merite, practic, pentru *toate* victoriile decisive ale Armatei Roşii".[45]

Paradele Victoriei

Infatuarea lui Jukov era de înţeles, dat fiind rolul imens pe care îl jucase în câştigarea războiului sovieto-german – cea mai mare confruntare armată din istorie. Părerea foarte bună pe care o avea Jukov despre sine trebuie să fi fost întărită de faptul

că Stalin îi permisese să primească onorul la marea Paradă a Victoriei din Piața Roșie.

La mijlocul lunii iunie, Jukov s-a întors la Moscova pentru a primi a treia oară titlul de Erou al Uniunii Sovietice. În preajma datei de 18 sau 19 iunie, Stalin l-a chemat la vila lui și l-a întrebat dacă mai știe să călărească.[46] Jukov a răspuns afirmativ, iar Stalin l-a informat că el va primi onorul, în timp ce Rokossovski va conduce parada. Jukov a propus ca Stalin însuși, în calitate de comandant suprem, să primească onorul, dar acesta a răspuns că este prea bătrân pentru a mai trece în revistă trupele participante la o paradă.[47] În ziua următoare, Jukov s-a dus la Aerodromul Central din Moscova, unde se desfășura pregătirea pentru paradă. Acolo l-a întâlnit pe fiul lui Stalin, Vasili, ofițer de aviație, care i-a spus că tatăl lui intenționase să primească el însuși onorul, dar, în timpul exercițiilor, căzuse de pe cal – de pe același cal pe care urma să-l călărească Jukov. Această poveste a apărut în ediția postsovietică a memoriilor lui Jukov, dar trebuie spus că Vasili – care avea probleme cu băutura și disciplina și nu se înțelegea prea bine cu tatăl său – nu era martorul cel mai demn de încredere. În plus, nu există nicio dovadă că Stalin ar fi învățat vreodată să călărească.[48]

Calul pe care a mers Jukov la paradă era un splendid exemplar pursânge arab, alb, pe nume Țpeki, recomandat de mareșalul Budionnîi, fostul șef de la cavalerie al lui Jukov din anii 1930. Parada a avut loc la 24 iunie. Când orologiul din turnul Kremlinului a bătut ora 10, Jukov și escorta lui au intrat călare în Piața Roșie. Acolo îi așteptau coloanele regimentelor unificate, reprezentând toate fronturile și armele din structura armatei sovietice. În fruntea multor coloane se aflau mulți dintre generalii și mareșalii cu care Jukov colaborase în timpul

războiului, inclusiv Vasilevski, Konev, Mereţkov, Tolbuhin, Bagramian și Eremenko. Parada Victoriei a fost un moment suprem de triumf pentru Jukov, dar gloria a fost împărţită cu ceilalţi membri ai Înaltului Comandament sovietic și, nu în ultimul rând, cu Stalin în calitate de comandant suprem. Dictatorul sovietic a urmărit desfășurarea paradei de la tribuna Mausoleului lui Lenin și a primit laurii victoriei sub forma celor 200 de steaguri de luptă capturate de la naziști și aruncate spre zidul Kremlinului de soldații participanți la paradă.

După paradă, la Kremlin a avut loc o recepţie la care au luat parte 2 500 de generali și ofițeri. Toastul rostit de Stalin a surprins probabil elita armatei sovietice aflată acolo. Când a ridicat paharul, a închinat nu pentru generalii săi, ci pentru milioanele de „oameni mărunţi", pentru rotiţele din marea mașinărie a statului, pe care se bizuiseră el și mareșalii săi pentru a câștiga războiul. Patru zile mai târziu, Stalin a fost proclamat generalisim – general suprem. Pentru Jukov și Înaltul Comandament, mesajul era cum nu se poate mai limpede: puteau să se bucure de gloria adusă de victorie, dar Stalin rămânea șeful lor.

Întrucât Parada Victoriei de la Moscova a avut un succes deosebit, sovieticii au decis să organizeze un eveniment similar la Berlin. Acesta a avut loc pe 7 septembrie și, din nou, Jukov a primit onorul. Jukov nu l-a impresionat pe cel mai mare general american prezent la festivitate, George Patton, cunoscut și el pentru irascibilitate. „Era în uniformă completă ca la opera comică și acoperit de medalii", îi scria el soţiei. „Este scund, destul de gras și are o bărbie aproape ca de maimuţă, dar ochi blânzi, albaştri." Păcat că Patton, fost cavalerist, nu l-a văzut pe Jukov călărind la Parada Victoriei de la Moscova. Poate că ar fi fost mai impresionat.[49]

O altă misiune primită de Jukov a fost aceea de a găzdui întâlnirea la nivel înalt de la Potsdam dintre Stalin, Churchill și Harry Truman, noul președinte ale SUA, care îi urmase lui Roosevelt după ce acesta decedase în aprilie 1945. În vara anului 1945, erau încă speranțe că Marea Alianță dintre Anglia, Uniunea Sovietică și SUA va continua să funcționeze, iar cele trei țări vor crea o ordine postbelică în care vor domni pacea și prosperitatea. Locul ales pentru conferință a fost Palatul Cecilienhof, una dintre puținele clădiri mari rămase intacte în zona metropolitană a Berlinului. Stalin a sosit la Berlin cu trenul pe 16 iulie 1945. Spre deosebire de Churchill și Truman, nu a manifestat niciun interes să vadă ruinele orașului și i-a cerut lui Jukov să-l primească fără ceremonie. Era însă bine dispus, își amintește Jukov, așa cum era de așteptat să fie în ajunul unei întrevederi la cel mai înalt nivel, în fosta capitală a lui Hitler, cu liderii celorlalte două state victorioase din cel de-al Doilea Război Mondial.

Jukov nu a fost delegat la conferință. Principalul consilier militar al lui Stalin la Potsdam a fost Antonov, noul șef al Marelui Stat-Major, iar discuțiile s-au referit la atacul pe care sovieticii urmau să-l dea împotriva forțelor japoneze din Manciuria, operațiune în care Jukov nu era implicat. El a participat totuși la mai multe sesiuni ale conferinței. După una dintre acestea, Truman i-a spus lui Stalin că America a testat cu succes bomba atomică și intenționa s-o folosească împotriva Japoniei. Stalin nu a reacționat la aflarea acestei informații, dar a discutat ulterior despre ea cu Jukov și Molotov, dând ordin să se accelereze realizarea bombei atomice sovietice. Un alt incident de care amintește Jukov în memoriile sale s-a produs în timpul unei recepții la care a vorbit mult timp cu Churchill despre diverse bătălii. Când au început toasturile, Churchill a

închinat pe neașteptate în cinstea lui Jukov. În răspunsul său, Jukov s-a adresat din greșeală lui Churchill spunându-i „tovarășul", dar s-a corectat repede, rostind un toast în cinstea tuturor „tovarășilor de arme" ai săi. Cu toate acestea, a doua zi, Stalin l-a tachinat pe Jukov în legătură cu noul său „tovarăș".[50]

La Potsdam, principala discuţie pe teme politice s-a concentrat asupra viitorului Germaniei. S-a convenit ca ţara să fie demilitarizată, denazificată, democratizată și obligată să plătească reparaţii de război pentru daunele provocate (în cea mai mare parte Uniunii Sovietice). La momentul potrivit, zonele de ocupaţie ale Aliaţilor aveau să fie unificate, urmând a fi instaurat un guvern german central, care să conducă un stat pașnic și democratic. Cel puțin aceasta era teoria. Practic însă, zona de ocupaţie sovietică și zonele de ocupaţie occidentale au stat la baza sciziunii politice și economice a Germaniei în momentul în care Marea Alianţă s-a destrămat în 1947–1948 și a început Războiul Rece.

Jukov și Eisenhower

În calitate de şef al administraţiei militare sovietice din Germania, Jukov a condus ceea ce avea să devină curând o vastă maşinărie de ocupaţie. Deși, pe hârtie, exercita un control civil şi militar deplin în zona sovietică, puterile lui erau mai limitate decât cele ale omologilor săi din zonele occidentale. Ministerul de Externe şi Partidul Comunist se ocupau de treburile politice în zona sovietică, în timp ce echipele de înalţi funcţionari sovietici însărcinaţi cu reparaţiile de război străbăteau ţara în voie, lipsind-o de resursele industriale şi trimițându-le în URSS. Securitatea sovietică controla acţiunea masivă de repatriere în URSS a milioanelor de prizonieri de război şi lucrători sovietici eliberaţi din lagărele de concentrare germane. Chiar şi în

domeniul militar, Jukov exercita un control indirect, prin cinci guvernatori militari provinciali.[51]

În calitate de reprezentant sovietic în Comisia Aliată de Control, Jukov avea un rol extrem de vizibil în cadrul regimului de ocupaţie. Prima întâlnire a lui Jukov cu reprezentanţii occidentali a avut loc la 5 iunie 1945, când aceştia i-au făcut o vizită la Berlin pentru a semna împreună o declaraţie referitoare la asumarea autorităţii supreme în Germania de către puterile de ocupaţie.[52] Reprezentanţii occidentali voiau ca amintita Comisie Aliată de Control să înceapă să funcţioneze imediat, dar Jukov a insistat ca, mai întâi, să fie retrase trupele engleze şi americane din zona de ocupaţie sovietică. Problema respectivă s-a ridicat deoarece, în timpul operaţiilor militare, liniile de demarcaţie din Germania, convenite între Aliaţi, fuseseră încălcate. Sovieticii, hotărâți să-și exercite puterea în zona lor fără amestecul trupelor occidentale, doreau ca britanicii și americanii să plece. Tactica de amânare a lui Jukov nu i-a plăcut generalului Eisenhower, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control, care era nerăbdător să se apuce de treabă. Când americanul a vrut să plece de la banchetul organizat de sovietici în cinstea oaspeţilor lor, Jukov a exclamat jovial: „Am să vă arestez şi am să vă oblig să rămâneţi!" Eisenhower a stat însă numai la primele toasturi.[53] În afară de acest incident, Jukov și Eisenhower s-au înţeles bine și au stabilit o bună relaţie de lucru. La prima lor întâlnire, Eisenhower i-a conferit lui Jukov titlul de Comandant Suprem al Legiunii de Merit. Câteva zile mai târziu, când i-a făcut o vizită lui Eisenhower la sediul lui de la Frankfurt, Jukov s-a revanșat, decorându-și gazda cu Ordinul Victoriei.

În august 1945, Eisenhower (împreună cu fiul său, John) a vizitat Moscova însoţit de Jukov, astfel că cei doi au avut

prilejul să discute pe îndelete. Au vorbit mult despre bătălia pentru Berlin, Eisenhower negând orice intenţie de a ocupa capitala germană înaintea sovieticilor şi dând vina pe Churchill pentru orice impresie contrarie.[54] În timpul acestei călătorii la Moscova, Eisenhower a observat că „Jukov era în mod clar marele favorit al lui Stalin… Cei doi vorbeau în termeni intimi şi cordiali".[55]

Unul dintre evenimentele la care au participat cei doi a fost o paradă a educaţiei fizice desfăşurată în Piaţa Roşie, pe 12 august. Eisenhower a asistat la paradă de la tribuna Mausoleului lui Lenin, cu Stalin în stânga şi Jukov în dreapta. Stalin a fost impresionat de Eisenhower, pe care l-a numit „un foarte mare om", care nu era „scorţos" ca majoritatea militarilor. Transmiţându-i această afirmaţie lui Eisenhower, John Deane, şeful misiunii militare americane de la Moscova, i-a spus: „Este clar că aţi vândut multe gogoşi cât timp aţi fost aici."[56]

Invitaţia adresată de Stalin lui Eisenhower de a vizita Moscova fusese determinată de o invitaţie anterioară în SUA adresată de Truman lui Jukov. Înmânându-i invitaţia la 2 august, ambasadorul SUA, Harriman, a subliniat părerea foarte bună a preşedintelui despre Jukov şi sentimentele pline de căldură pe care le nutrea poporul american atât pentru el, cât şi pentru Armata Roşie.[57] La 17 septembrie, când au răspuns invitaţiei, sovieticii au propus ca Jukov să viziteze SUA la începutul lui octombrie.[58] Dar acest lucru nu s-a întâmplat şi, în aprilie 1946, americanii au trebuit să reînnoiască invitaţia. Între timp, Jukov fusese rechemat de la Berlin la Moscova, pentru a prelua un nou post, de comandant al forţelor terestre sovietice, şi a fost nevoit să refuze din nou invitaţia pe motiv că era ocupat cu munca.[59] Adevăratul motiv al refuzului lui Jukov de a vizita SUA este posibil să fi fost însă deteriorarea semnificativă

a relaţiilor dintre sovietici şi Occident, care s-a produs la începutul anului 1946. De exemplu, în martie, Churchill a rostit la Fulton, în Missouri, celebrul discurs (adresat ruşilor) despre „cortina de fier", în care se plângea că sovieticii şi comuniştii preluaseră puterea într-o serie de ţări din Europa Centrală şi de Est şi că influenţa occidentală fusese exclusă din acea zonă. Sovieticii fuseseră în stare să ridice o astfel de cortină deoarece Armata Roşie ocupase Bulgaria, Ungaria şi România – state care luptaseră de partea Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial – pe când, în Cehoslovacia, Iugoslavia şi, în mai mică măsură, în Polonia, comuniştii erau puternici. Din punctul de vedere al sovieticilor, controlul exercitat de ei în Europa de Est era necesar ca element de protecţie împotriva unei renaşteri a Germaniei şi a posibilităţii izbucnirii unui nou război. Stalin a reacţionat cu furie la discursul lui Churchill, acuzându-l pe fostul premier britanic (care pierduse alegerile în iulie 1945) că aţâţa la război şi era un anticomunist inveterat, subliniind în acelaşi timp că acesta fusese unul dintre principalii organizatori ai campaniei occidentale antibolşevice din timpul Războiului Civil Rus.

Jukov a rămas în Germania ocupată numai câteva luni, în 1945–1946, într-o perioadă în care în relaţiile postbelice dintre sovietici şi occidentali prevala armonia. În memoriile sale, Eisenhower se exprima într-un mod laudativ la adresa lui Jukov. Nu era de acord cu ideologia comunistă a lui Jukov, dar îi respecta convingerile politice: „Nu aveam nicio îndoială că mareşalul Jukov era sincer. […] Adeziunea lui la doctrina comunistă părea să vină dintr-o convingere interioară, şi nu dintr-o constrângere exterioară." Referitor la calităţile lui Jukov de comandant militar, Eisenhower scria că acesta „are o experienţă mai îndelungată ca lider răspunzător de marile

bătălii decât oricare altcineva din vremea noastră, […] fiind limpede că este un soldat desăvârşit”[60].

Memoriile lui Jukov, publicate 20 de ani mai târziu, după două decenii de Război Rece, îl înfăţişează pe Eisenhower ca pe o persoană cumsecade, dar şi ca reprezentant al intereselor capitaliste şi imperialiste, care nu a reuşit să facă ceea ce i-ar fi stat în putere pentru a evita ruperea Marii Alianţe. În ediţia postsovietică a memoriilor lui Jukov, apare o evaluare mult mai echilibrată a lui Eisenhower. „Mi-au plăcut la el simplitatea, familiaritatea şi simţul umorului”, scria Jukov despre primele impresii legate de Eisenhower. „Mi se părea că înţelegea marile sacrificii ale poporului sovietic.”[61]

Eisenhower a fost rechemat în SUA la sfârşitul anului 1945, iar ultima întâlnire a lui Jukov cu el la Berlin a avut loc pe 7 noiembrie. Jukov a fost imediat de acord atunci când Eisenhower l-a întrebat dacă putea raporta la Washington că lucrările Comisiei Aliate de Control s-au desfăşurat într-un spirit prietenesc, fără dezacorduri majore şi în deplină armonie.[62]

Armata Roşie şi violurile

După Conferinţa de la Potsdam, Jukov a ţinut o cuvântare în faţa principalilor reprezentanţi ai Administraţiei Militare Sovietice din Germania, stabilind priorităţile politice: obţinerea reparaţiilor de război de la Germania; eliminarea ideologiei fasciste din toate domeniile vieţii germane şi sprijinirea partidelor antinaziste din Germania; dobândirea respectului poporului german ca temelie a viitoarelor relaţii sovieto-germane. Pentru atingerea acestui ultim scop era necesar să se renunţe la vechile duşmănii, lucru pe care, spunea Jukov, anumite elemente din forţele sovietice de ocupaţie nu l-au înţeles, deoarece continuau să se implice în acţiuni ilegale, în jafuri

și violențe împotriva populației locale. În timpul războiului, aceste lucruri trecuseră neobservate din cauză că oamenii se ascundeau, dar acum, „când războiul se terminase, când oamenii începeau să uite de război, era intolerabil să te duci la germani și să le furi din buzunar". Din nefericire, din cauza existenței unor „elemente criminale" printre forțele sovietice de ocupație, această practică nu încetase și submina eforturile de edificare a unei relații de prietenie cu poporul german:

> În primele zile [ale ocupației], când germanii au văzut că nu aveam de gând să-i împușcăm și că le-am dat pâine, au pus acest lucru la inimă. Propaganda [nazistă] a spus că vom distruge, vom măcelări, vom jefui și îi vom împușca pe germani. Comportamentul nostru a contrazis acest lucru. Germanii au văzut asta și au fost recunoscători. Acum, germanii sunt mai exigenți. Orice acțiune ilegală, orice act de cruzime, orice fărădelege are un efect nefast asupra relațiilor noastre. Nu consider că este vorba despre o problemă complicată și cer personal fiecărui reprezentant al Administrației Militare Sovietice, fiecărui membru al personalului nostru, ca acest lucru să înceteze. Dacă este necesar să se ia măsuri, dacă trebuie să împușcăm oameni, o vom face; nu ne vom feri să împușcăm elementele criminale.[63]

Jukov făcea aluzie la o problemă pe care nu era dispus s-o discute în public. Când Armata Roșie invadase Germania, populația civilă fusese supusă terorii. Deși propaganda nazistă exagera, jafurile, uciderile și mai ales violurile erau extrem de frecvente. Indiferent de ceea ce afirma Jukov, aceste acțiuni nu se limitau la câțiva criminali, iar fărădelegile au continuat pe tot parcursul ocupației sovietice din Germania.

În ce măsură erau vinovați Jukov și Înaltul Comandament pentru această lipsă de control asupra trupelor sovietice? Firește, soldații sovietici știau foarte bine că nu aveau să cruțe

pe nimeni atunci când vor fi invadat Germania. În drum spre Berlin, propaganda sovietică a alimentat permanent ura Armatei Roşii împotriva germanilor. De exemplu, în ajunul Operaţiunii Vistula–Oder, Jukov a emis un ordin adresat Frontului 1 Bielorus: „Vai de ţara ucigaşilor. Ne vom răzbuna cumplit pentru tot." Soldaţii Armatei Roşii nu aveau însă nevoie de încurajare pentru a se răzbuna. Fuseseră martori la politicile criminale de ocupaţie ale germanilor care duseseră la moartea a milioane de cetăţeni sovietici. Ostilitatea trupelor faţă de nemţi era accentuată şi de cele văzute în lagărele naziste de exterminare pe care le eliberaseră pe teritoriul Poloniei: Auschwitz, Belzec, Chełmno, Sobibor, Treblinka. Printre supravieţuitori nu erau numai evrei – principalele victime ale Holocaustului nazist – ci şi prizonieri sovietici de război. În timpul războiului, nemţii au făcut prizonieri 6 milioane de soldaţi sovietici, iar jumătate dintre ei au murit în captivitate de foame, boli, neglijenţă şi brutalitate. În aceste împrejurări, atrocităţile comise din răzbunare erau inevitabile. Amploarea violenţelor şi a dezordinii era însă cu totul disproporţionată, mai ales violarea în masă a femeilor germane. Numărul estimativ al nemţoaicelor violate de soldaţii sovietici se situează între câteva zeci de mii şi câteva milioane, adevărul fiind probabil undeva la mijloc. Multe dintre aceste violuri au avut loc în zona metropolitană a Berlinului, după ocuparea oraşului de către Armata Roşie.[64] Un alt oraş care a suferit foarte mult a fost Viena, unde au avut loc probabil 70 000–100 000 de violuri. În cazul austriecilor, nu a existat o incitare oficială la ură, căci Austria era considerată o victimă a ocupaţiei naziste din 1938. Cu toate acestea, mulţi austrieci luptaseră împreună cu germanii pe frontul rusesc, în special în Ucraina, iar Frontul 1 Ucrainean al lui Konev – care avea în componenţă mulţi ucraineni – era cel care „eliberase" Viena.

Armata Roșie nu a fost singura armată aliată care a comis atrocități împotriva civililor germani în timpul războiului sau în timpul ocupației. Soldații americani, britanici, canadieni și francezi s-au făcut și ei vinovați de așa ceva, deși amploarea violurilor și jafurilor comise de ei a fost mult mai mică decât în cazul sovieticilor. Când în presa occidentală au început să apară relatări despre atrocitățile Armatei Roșii, propagandiștii sovietici au răspuns arătând cu degetul spre „indisciplina" armatelor aliate.[65]

Nu există nicio dovadă că Jukov ar fi aprobat sau ar fi încurajat infracțiunile săvârșite de soldații Armatei Roșii. De fapt, a luat chiar măsuri pentru combaterea lor, nu numai prin vorbe, ci și prin fapte. La 30 iunie 1945, a dat un ordin în care menționa nemulțumirile legate de jafurile și violurile comise de „indivizi care poartă uniforma Armatei Roșii" și le-a cerut soldaților lui să rămână în spațiile destinate armatei atunci când nu erau angajați într-o misiune oficială. Pentru a-i împiedica pe soldații sovietici să aibă legături cu nemțoaicele, a ordonat ca oricine era văzut că intră sau iese dintr-o casă particulară să fie arestat. Jukov a amenințat de asemenea că avea să-i pedepsească pe ofițerii care nu erau în stare să-și disciplineze oamenii. Pe de altă parte, faptul că sovieticii afirmau în mod public că Armata Roșie era un model de disciplină și că nu exista nicio problemă în afara activităților câtorva infractori era în sine o problemă și ne ajută să înțelegem de ce au persistat violurile în timpul ocupației. În atitudinea lui Jukov față de problema violurilor exista și o urmă de frivolitate și indulgență. Se zice că el ar fi spus: „Soldați, aveți grijă ca, atunci când vă uitați la fustele fetelor germane, să nu uitați de ce v-a trimis patria aici."[66] Stalin a fost chiar mai explicit în îngăduința față de trupele sale, atunci când era vorba de femei. „Închipuiți-vă", a spus el unei

delegaţii a comuniştilor iugoslavi, în aprilie 1945, „un bărbat care a luptat de la Stalingrad până la Belgrad – străbătând mii de kilometri în propria ţară devastată, peste cadavrele camarazilor şi ale celor dragi. Cum poate reacţiona normal un astfel de om? Şi ce este aşa cumplit dacă se distrează cu o femeie, după asemenea orori."[67] Comentariile lui Stalin cu privire la „distracţie" nu puteau decât să contribuie la ignorarea violenţei sexuale împotriva femeilor.

Jukov însuşi nu a fost fără vină în ceea ce priveşte jafurile. Cât timp s-a aflat în Germania, a strâns o grămadă de trofee, inclusiv 70 de bijuterii de aur, 740 de obiecte de argint, 50 de covoare, 60 de tablouri, 3 700 m de pânză de mătase şi 320 de blănuri. Ulterior, Jukov a afirmat că a cumpărat aceste lucruri sau că le-a primit cadou, dar achiziţionarea lor nu se potrivea cu presupusele lui principii socialiste şi cu strădania lui de a demonstra, plin de infatuare, atât la vremea respectivă, cât şi în memorii, că Armata Roşie a fost un model de disciplină atât în timpul invaziei, cât şi pe parcursul ocupării Germaniei.

În februarie 1946, au avut loc alegeri pentru Sovietul Suprem, parlamentul URSS. Jukov a candidat în una dintre numeroasele circumscripţii create special pentru a facilita participarea la vot a militarilor sovietici din Germania şi din alte părţi. Aşa cum se obişnuita în sistemul sovietic, numai candidaţii sprijiniţi de Partidul Comunist aveau voie să ocupe funcţii, iar alegerea lui Jukov era un lucru hotărât dinainte. Se pare însă că participarea lui la alegeri imediat după strălucita victorie a stârnit un entuziasm sincer, la fel ca în cazul lui Stalin şi al celorlalţi lideri sovietici, iar *Pravda* a publicat un reportaj laudativ despre o adunare electorală la care a vorbit Jukov.[68]

Curând după alegeri, Jukov a fost rechemat la Moscova pentru a fi numit comandant al forţelor terestre sovietice. Numirea

lui a avut loc la 22 martie, făcând parte dintr-o serie de numiri la nivel înalt în armată. Vasilevski a revenit în funcţia de şef al Marelui Stat-Major, iar Nikolai Bulganin, care fusese comisarul politic al lui Jukov în timpul războiului, a fost numit de Stalin adjunct în Ministerul Forţelor Armate (noua denumire a Comisariatului Poporului pentru Apărare).[69] Dar, la trei luni de la revenirea sa la Moscova, Jukov a fost demis și exilat la comanda unei regiuni militare din provincie. Această turnură a evenimentelor a fost destul de neașteptată, dar s-a dovedit a fi numai primul act al dramei care avea să fie cariera politică postbelică a lui Jukov.

Capitolul 11

Exilat în provincie: dizgraţie şi reabilitare (1946–1954)

În aprilie 1946, când s-a întors la Moscova de la Berlin, Jukov nu avea nici cea mai mică idee că în viaţa lui avea să intervină o schimbare în rău. În timp ce asista la Parada de 1 Mai din Piaţa Roşie, eroul Marelui Război pentru Apărarea Patriei părea a fi menit să joace multă vreme şi în mod strălucit rolul de mână dreaptă a lui Stalin în domeniul militar. O lună mai târziu însă, Jukov era convocat în faţa Consiliului Militar Suprem şi acuzat de egoism şi lipsă de respect faţă de omologi.

Prezidată chiar de Stalin, şedinţa s-a ţinut la 1 iunie. La ea au participat liderii partidului: Lavrenti Beria, Nikolai Bulganin, Gheorghi Malenkov şi Veaceslav Molotov, precum şi mai mulţi mareşali şi generali, printre care Semion Budionnîi, Filipp Golikov, Leonid Govorov, Ivan Konev, Konstantin Rokossovski, Pavel Rîbalko, Serghei Ştemenko, Vasili Sokolovski, Aleksandr Vasilevski şi Nikolai Voronov. Ulterior, Konev şi Sokolovski au afirmat că s-au dus la şedinţă ca să-i ia apărarea lui Jukov şi chiar Jukov îşi amintea că majoritatea militarilor l-au sprijinit.[1] Este însă greu să ne imaginăm că opoziţia lor faţă de Stalin a fost altfel decât superficială. Nu avem stenograma acestei şedinţe a Consiliului Militar Superior, dar probabil că, după ce s-a citit actul de acuzare, au fost câteva luări de cuvânt în sprijinul

acuzaţiilor, urmate de o recunoaștere a greșelilor din partea lui Jukov. Cei prezenţi poate că au avut câteva cuvinte binevoitoare despre loialitatea și activitatea lui Jukov, dar asta este tot. Oricine ar fi protestat mai energic ar fi împărtășit, probabil, imediat aceeași soartă cu Jukov. Ceea ce știm sigur este că participanții la ședință au decis să-l îndepărteze pe Jukov din funcţia de comandant al forţelor terestre și să-l transfere la comanda unei regiuni militare, hotărâre adusă la îndeplinire de Consiliul de Miniștri la 3 iunie. A doua zi, Jukov a predat comanda adjunctului său, Konev.[2]

Denunţat de Novikov

Evenimentele care au dus la căderea lui Jukov în dizgraţie au început în martie 1946, când mareșalul A.A. Novikov a fost îndepărtat din funcţia de șef al Forţelor Aeriene Sovietice. Novikov era una dintre victimele așa-numitei „afaceri a aviatorilor" – o campanie de epurare a industriei aviatice sovietice pornită ca urmare a acuzaţiilor că, în timpul războiului, avioanele de luptă produse în URSS au fost de proastă calitate. Jukov era membru al comisiei însărcinate cu cercetarea chestiunii, deși nu pare să fi participat activ la lucrările acesteia.

Novikov a fost arestat în aprilie, fiind interogat de securitatea sovietică. La 30 aprilie, șeful Ministerului Securităţii Statului (în rusă: Ministerstvo Gosudarstvennoi Bezopasnosti – MGB), Viktor Abakumov, i-a trimis lui Stalin o declaraţie în care Novikov îl denunța pe Jukov, prezentându-l ca pe un „om deosebit de însetat de putere, obsedat de propria persoană, căruia îi place gloria, vrea să fie respectat, se așteaptă la supunere și nu suportă dezacordul". Novikov spunea apoi că Jukov era interesat numai de importanța rolului jucat de el în timpul războiului și minimaliza contribuţia celorlalţi. Mai rău, Novikov susţinea

că Jukov avea o atitudine lipsită de respect faţă de Stalin în calitate de comandant suprem.[3]

După moartea lui Stalin, când a fost eliberat din închisoare şi reabilitat, Novikov a pretins că atacul lui împotriva lui Jukov a fost determinat de presiunile şi tortura din timpul interogatoriilor. Acest lucru este, probabil, foarte adevărat, dar se poate ca Novikov să fi fost încurajat să-l arate cu degetul pe Jukov, deoarece considera că includerea acestuia în comisia de anchetă fusese esenţială pentru prăbuşirea lui. În orice caz, Stalin a decis să ia drept bune afirmaţiile lui Novikov şi, la 9 iunie, a dat un decret adresat eşaloanelor superioare ale armatei în care repeta acuzaţiile şi anunţa transferul lui Jukov la Regiunea Militară Odessa din Crimeea. Jukov a fost considerat vinovat de „conduită incorectă şi dăunătoare" în relaţiile sale cu Comandamentul Suprem. Ca om cu ambiţii personale exagerate, se spunea în decret, Jukov îşi arogase în mod incorect merite pentru toate marile succese operaţionale din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei şi formase în jurul lui un grup în faţa căruia îşi exprimase criticile şi dezacordurile faţă de guvern. Unul dintre succesele pentru care Jukov îşi asumase merite era cel al Operaţiunii Berlin. Dar, se spunea în document, Berlinul nu ar fi fost cucerit într-o perioadă atât de scurtă fără sprijinul armatelor lui Konev şi Rokossovski. Jukov, se mai arăta în decret, recunoscuse că „greşelile lui grave" făceau imposibilă rămânerea sa în funcţia de comandant suprem al forţelor terestre.[4]

De ce hotărâse Stalin să se folosească de acuzaţiile lui Novikov ca să-l îndepărteze pe Jukov dintr-un post în care îl numise recent chiar el? Un răspuns ar fi că Stalin avea propriile informaţii despre Jukov, care confirmau unele dintre afirmaţiile lui Novikov. Pe atunci era ceva obişnuit ca liderii militari şi politici sovietici să fie ţinuţi sub strictă supraveghere de

securitate și chiar să li se instaleze microfoane în apartamente și în vile.[5] Este greu de crezut că Jukov l-ar fi vorbit de rău pe Stalin chiar și în particular, dar nu este greu de imaginat că și-a asumat merite exagerate în legătură cu victoriile din timpul războiului. Demiterea lui Jukov pare o reacție extremă la păcatul lăudăroșeniei – la urma urmelor, o trăsătură comună a generalilor – dar, după război, Stalin își ieșea repede din fire. Era tot mai bătrân, se apropia de 70 de ani, iar războiul își pusese amprenta fizică și emoțională asupra dictatorului. Era irascibil, gata să-i dojenească și să-i critice pe apropiați pentru cele mai mici greșeli. Jukov era unul dintre cei mulți care aveau să sufere această soartă în anii 1940. De exemplu, în 1949, Stalin l-a demis pe Molotov din funcția de ministru de externe pentru că a refuzat să voteze în favoarea excluderii soției sale (care era evreică și acuzată de asociere cu susținătorii sioniști ai Israelului) din Partidul Comunist.[6] Stalin intenționa, de asemenea, să pună șaua pe militari și să nu-i lase să-și aroge merite prea mari în legătură cu cele întâmplate în timpul războiului. Demiterea lui Jukov arăta Armatei Roșii că el continua să fie șeful și îi avertiza pe ceilalți generali că nu va tolera sub nicio formă lipsa de loialitate.[7]

În anii 1960, când a fost întrebat despre demitere, Jukov a dat vina pe invidie, dar nu atât a lui Stalin, cât a celor care se învârteau în preajma dictatorului, în special a lui Beria.[8] O altă teorie a lui Jukov era că Bulganin îl montase pe Stalin împotriva lui. Bulganin era adjunctul politic al lui Stalin în cadrul Ministerului Apărării și, într-adevăr, în 1947 urma să devină succesorul lui Stalin ca ministru al forțelor armate. În ediția postsovietică a memoriilor lui Jukov, există un pasaj referitor la faptul că acesta a intrat în conflict cu Bulganin la scurt timp după întoarcerea lui la Moscova în 1946, în legătură cu lanțul

de comandă şi relaţiile dintre militari şi Stalin. Bulganin voia ca lanţul de comandă să-l includă şi pe el până să ajungă la Stalin, în timp ce Jukov voia să aibă acces direct la liderul sovietic. Din nefericire pentru Jukov, atunci când disputa i-a fost adusă la cunoştinţă lui Stalin, acesta i-a luat partea lui Bulganin. Într-o altă scriere nepublicată, Jukov spune că a intrat în conflict cu Bulganin în legătură cu comanda soldaţilor demobilizaţi care fuseseră trecuţi pe lista rezerviştilor.[9]

Jukov a plecat la Odessa la mijlocul lui iunie, cu intenţia de a se comporta normal. „Eram ferm hotărât să rămân eu însumi", i-a spus el lui Konstantin Simonov. „Am înţeles că se aşteptau să mă dau bătut şi să nu rezist o zi în funcţia de comandant de regiune. Nu puteam îngădui să se întâmple una ca asta. Firește, reputaţia este reputaţie. După un timp, devine o sabie cu două tăişuri care te poate tăia. După această lovitură, am făcut totul ca să rămân aşa cum fusesem. Aşa vedeam eu salvarea mea interioară."[10] Un alt semn exterior al normalităţii a fost faptul că, în august, Jukov a mers cu familia în primul concediu de după război, în populara staţiune balneară Soci, aflată în partea opusă Odessei, tot pe malul Mării Negre. Mareşalul Rokossovski a fost unul dintre cei care l-au însoţit în acest concediu.[11] Dar necazurile lui Jukov erau departe de a se fi încheiat. La 23 august, Bulganin i-a raportat lui Stalin că un tren cu şapte vagoane conţinând 85 de cutii cu piese de mobilier fabricate în Germania au fost oprite la vamă, la graniţa sovieto-polonă. Mobila trebuia să ajungă la Jukov, la Odessa. Trenul a fost lăsat să-şi continue drumul, dar vameşii din Odessa au primit instrucţiuni ca marfa să nu beneficieze de un tratament privilegiat.[12]

În februarie 1947, Jukov a fost exclus din categoria membrilor-candidaţi (fără drept de vot) ai Comitetului Central pe

motiv că avea o atitudine antipartinică. La 21 februarie, Jukov i-a scris lui Stalin:

> Excluderea mea din rândul membrilor-candidaţi ai Comitetului Central al Partidului m-a durut profund. Nu sunt carierist şi nu am avut nicio problemă când am fost transferat din funcţia de comandant al forţelor terestre. Timp de nouă luni, am muncit cu sârguinţă în calitate de comandant al unei regiuni militare, deşi transferul meu s-a bazat pe o declaraţie defăimătoare. Doresc să vă dau cuvântul meu de onoare că toate greşelile pe care le-am comis au fost îndreptate. Timp de nouă luni, nu am primit nicio singură mustrare că regiunea nu ar fi în bună stare. Cred că muncesc bine acum, dar se pare că defăimarea începută împotriva mea continuă. Vă rog, tovarăşe Stalin, să mă ascultaţi şi vă voi convinge că aţi fost indus în eroare de oameni răuvoitori, care m-au ponegrit.

La 27 februarie, Jukov i-a scris din nou lui Stalin, recunoscând că făcuse greşeli în timpul războiului, inclusiv aceea de a-şi atribui prea multe merite pentru succesele repurtate şi de a nu fi recunoscut pe deplin rolul comandantului suprem. A rămas însă neclintit în privinţa faptului că acuzaţia lui Novikov conform căreia avea o atitudine ostilă era o calomnie. „Tovarăşe Stalin, ştiţi că, fără să-mi cruţ viaţa, fără să şovăi în cele mai periculoase situaţii, m-am străduit întotdeauna din răsputeri să vă aduc la îndeplinire ordinele."

După standardele sovietice, protestele lui Jukov erau cât se poate de demne. Nu era ceva neobişnuit ca oameni care ajungeau în situaţia lui Jukov să meargă mult mai departe pentru a intra în graţiile lui Stalin, aducând, de regulă, laude geniului Marelui Conducător. Ambele scrisori i-au fost transmise lui Stalin de Bulganin, dar dictatorul nu a răspuns şi nu s-a mai întâlnit niciodată cu Jukov.[13] Iar campania împotriva lui Jukov

a continuat. În iunie 1947, a fost criticat pentru că, în august 1945, acordase o medalie militară cântăreţei Lidia Andreevna Ruslanova, atunci când aceasta vizitase Berlinul. (După unul dintre spectacolele ei, Jukov o acompaniase la acordeon. Nu cânta rău „pentru un mareşal", îşi amintea mai târziu cântăreaţa.) Criticat a fost şi unul dintre vechii ofiţeri politici ai lui Jukov, generalul K.F. Teleghin, care semnase şi el decretul de acordare a medaliei. Pentru Jukov, pedeapsa fusese o mustrare, dar Teleghin a fost dat afară din armată şi a devenit, din membru plin, membru-candidat al partidului. În 1948, Teleghin, Ruslanova şi soţul ei, generalul V.V. Kriukov, au fost arestaţi şi trimişi la închisoare din cauza legăturilor avute cu Jukov.[14] „În 1947, mă temeam în fiecare zi că voi fi arestat", îşi aminteşte Jukov, „şi de aceea aveam pregătită o sacoşă cu lenjerie."[15]

Mai departe s-a întâmplat ceva şi mai rău: s-a declanşat o anchetă cu privire la prada de război luată de Jukov în timp ce era comandant al zonei sovietice de ocupaţie din Germania. În ianuarie 1948, Stalin a autorizat efectuarea unor percheziţii secrete în apartamentul lui Jukov de la Moscova şi la vila acestuia de la ţară. La 10 ianuarie, Abakumov, şeful securităţii statului, l-a informat pe Stalin despre cantităţile însemnate de aur, bijuterii, argintărie, mătase, cărţi scumpe, blănuri şi mobilă străină confiscate de ofiţerii lui. Când te uitai la vila lui, i-a scris Abakumov lui Stalin, era greu să-ţi dai seama dacă aceasta se afla la Moscova sau în Germania.[16]

Printre lucrurile confiscate se găsea şi o colecţie de arme de vânătoare executate manual, inclusiv puşti fabricate de cunoscuta companie britanică Holland & Holland.

Presiunea exercitată asupra lui Jukov a crescut atunci când au fost arestaţi mai mulţi ofiţeri care lucraseră împreună cu el în Germania, printre care şi colonelul A.S. Semiocikin,

adjutantul lui Jukov din 1940 până în 1946. Declarația lui Semiocikin i-a fost trimisă lui Jukov pentru comentarii. La 12 ianuarie 1948, Jukov i-a răspuns lui Jdanov, ideologul-șef al lui Stalin, care fusese numit președinte al comisiei pentru cercetarea „trofeelor de război" ale lui Jukov. În apărarea sa, Jukov a afirmat că acele obiecte fuseseră fie cumpărate de el, fie primite în dar. A respins și afirmațiile lui Semiocikin că primise bani în plus din fondurile oficiale ca să-și plătească achizițiile. A mai subliniat că multe dintre piesele de mobilier aflate în vila lui fuseseră furnizate de Ministerul Securității Statului! Cu toate acestea, Jukov și-a exprimat regretul că achiziționase atât de multe lucruri pentru el și pentru familia lui, spunând că o parte dintre acestea ar fi trebuit date statului. Jukov încheia cerând să rămână membru al partidului pentru a putea să-și corecteze în continuare erorile și să se străduiască să devină un bun comunist.[17]

Comisia Jdanov nu a fost impresionată de pledoaria lui Jukov, nici de explicațiile lui, pe care le-a caracterizat drept nesincere și evazive. La 20 ianuarie, Biroul Politic – organul executiv al Comitetului Central – a hotărât ca lui Jukov să nu i se permită să rămână în partid, iar toate bunurile însușite în mod incorect să fie predate statului. S-a luat de asemenea hotărârea să fie transferat la comanda unei regiuni militare mai puțin importante și astfel, la 4 februarie 1948, Jukov a ajuns la Sverdlovsk în calitate de comandant al Regiunii Militare Urali.[18]

Jukov a dat vina pe Abakumov și pe Beria pentru această nouă pedeapsă, nu pe Stalin. De fapt, credea chiar că dictatorul sovietic îi luase apărarea, cerând să nu fie arestat.[19] După moartea lui Stalin, Abakumov a fost judecat pentru abuz de putere și executat, devenind țap ispășitor pentru multe dintre

epurările de la sfârşitul epocii lui Stalin, inclusiv pentru îndepărtarea lui Jukov. Dar Abakumov nu putea lua măsuri împotriva cuiva de talia lui Jukov decât cu binecuvântarea lui Stalin şi, probabil, numai la îndemnul acestuia. Dictatorul sovietic a fost răspunzător de îndepărtarea lui Jukov şi tot el a stabilit şi pedeapsa. Pedeapsa în sine – confiscarea bunurilor materiale şi exilul în provincie – a fost relativ blândă. Probabil că cel mai înjositor lucru l-a reprezentat ştergerea numelui său din istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Nu a mai fost înfăţişat în tablourile afişate la Parada Victoriei. Într-un film documentar din 1948 despre bătălia Moscovei abia se pomenea de Jukov. În august 1948, la moartea generalului Rîbalko, numele lui Jukov a fost omis din anunţul mortuar publicat de *Pravda,* în care apăreau toţi ceilalţi mareşali sovietici.[20] Într-un afiş uriaş care îl înfăţişa pe Stalin cu generalii lui de frunte, planificând şi pregătind marea contraofensivă de la Stalingrad, Jukov nu apărea.

Mulţi dintre cei implicaţi în „afacerea Jukov" au avut o soartă mult mai nefericită. Ruslanova, Teleghin, Semiocikin şi alţii au fost trimişi la închisoare. Cel mai mult au avut de suferit generalul Gordov (care comandase Frontul Stalingrad în 1942) şi generalul Rîbalcenko, şeful lui de stat-major de la Regiunea Militară Volga. Ministerul Securităţii Statului i-a înregistrat făcând remarci care demonstrau lipsă de loialitate, cu privire la tratamentul aplicat de Stalin lui Jukov. Amândoi au fost arestaţi şi împuşcaţi.[21]

Toate victimele afacerii Jukov au fost reabilitate după moartea lui Stalin, post-mortem în cazul lui Gordov şi Rîbalcenko. Jukov însuşi a insistat să fie graţiat Kriukov.[22] Reabilitarea lui Jukov a început pe când Stalin era încă în viaţă, fiind facilitată probabil şi de numirea lui Vasilevski ca ministru al forţelor

armate în locul lui Bulganin în 1949. Legăturile personale dintre cei doi au fost cimentate de căsătoria fiicei lui Jukov, Era, cu fiul lui Vasilevski, Iuri, în 1948. În octombrie 1949, *Pravda* a publicat un anunț despre decesul mareșalului F.I. Tolbuhin, iar Jukov a fost trecut printre semnatari.[23] În 1950, împreună cu alți ofițeri superiori, Jukov a fost reales în Sovietul Suprem al URSS, de astă dată ca deputat de Sverdlovsk. În 1951, a făcut parte dintr-o delegație guvernamentală care a mers la Varșovia să se întâlnească cu Rokossovski, acum ministru al apărării în Polonia. În timpul deplasării, Jukov a ținut o cuvântare despre relațiile polono-sovietice care a fost publicată în *Pravda*. În 1952, în a doua ediție a *Marii enciclopedii sovietice,* găsim un articol scurt, dar favorabil despre Jukov, în care se subliniază importanța lui în realizarea planurilor militare ale lui Stalin din timpul războiului.[24]

În octombrie 1952, Jukov a fost delegat la cel de-al XIX-lea Congres al PCUS – primul congres de la sfârșitul războiului – și i s-a redat calitatea de membru-candidat al Comitetului Central. Scriitorul și ziaristul Konstantin Simonov s-a întâlnit cu Jukov la congres, găsindu-l binedispus, deși puțin surprins de realegerea lui în Comitetul Central. Jukov părea încântat de asemenea că Simonov își publicase romanul despre Halhin-Gol. În carte, Jukov nu era pomenit direct, dar i se făcea un portret măgulitor comandantului fictiv care răspunsese de operațiune.[25]

Simonov a fost și el ales în Comitetul Central la congresul din 1952. Îl cunoscuse pe Jukov la Halhin-Gol în 1939 și avea să scrie o serie de schițe biografice care au cimentat reputația lui Jukov de figură eroică, dar umană a istoriei sovietice. Dramaturg, romancier, poet și corespondent de război, Simonov era aproape la fel de vestit ca Jukov. În februarie 1942, ziarul *Pravda* i-a publicat poezia *Să m-aștepți*, un cântec de jale care a

impresionat generații întregi de oameni sovietici și care se bucură și astăzi de o imensă popularitate în Rusia:

„Să m-aștepți și-am să mă-ntorc!
Jalea s-o alungi!
Să m-aștepți când trist se-ntorc
Ploi de toamnă, lungi.
Să m-aștepți prin ger și vânt,
Sau în veri, pe-arșiți,
Să m-aștepți când alții sunt
Morți și prohodiți!

Să m-aștepți și-am să mă-ntorc!
Moartea am s-o-nfrâng!
Creadă c-am avut noroc
Cei ce azi mă plâng!
Ei, ce n-au sperat nicicând,
Nu vor ști deloc
Că-așteptând, dorind, crezând,
Tu m-ai smuls din foc."*

Un alt semn legat de faptul că, la începutul anilor 1950, atitudinea lui Stalin față de Jukov se îmblânzise este ordinul dat de dictator ca, în romanul lui Emmanuil Kazakevici despre Operațiunea Vistula–Oder, să se pomenească numele lui Jukov în loc să se vorbească despre un „comandant de front" anonim. „Jukov are defectele lui și noi l-am criticat pentru ele", se zice că ar fi spus Stalin. „Dar Jukov a făcut treabă bună la Berlin, în orice caz, nu a dat-o-n bară."[26] În mod uimitor, însuși Jukov

* Traducere din limba rusă de Mihu Dragomir (n. red.).

credea că, dacă ar mai fi trăit, Stalin l-ar fi reabilitat pe deplin, ba chiar l-ar fi numit ministru al apărării.[27]

Sfârșitul anilor 1940 și începutul anilor 1950 au fost o perioadă complicată atât în viața politică, cât și în viața personală a lui Jukov. În 1946, când Jukov a fost trimis la Odessa, soția lui, Aleksandra, a mers cu el (cele două fete au rămas la Moscova și îi vizitau în vacanțe), dar la fel a făcut și iubita lui din timpul războiului, Lida Zaharova, deși Jukov le-a ținut departe una de alta. Lida l-a urmat pe Jukov și la Sverdlovsk, dar s-a întors la Moscova când acesta a cunoscut o altă femeie și s-a îndrăgostit de ea.[28] În vara anului 1950, Jukov a fost spitalizat la Sverdlovsk, deoarece avea probleme cu inima (suferise deja un infarct). Medicul care îl îngrijea era dr. Galina Semionova. Jukov s-a simțit curând atras de tânără. „Ceea ce mă atrăgea în mod special la ea", își amintește Jukov, „erau ochii ei mari, frumoși și calzi, eleganța și modestia ei sfioasă. Cu cât o vedeam mai mult, cu atât îmi plăcea mai mult. […] În 1951–1952, eu și Galina ne-am apropiat tot mai mult. Nici chiar atunci nu-mi puteam imagina viața fără ea."[29] La începutul anului 1953, Galina a mers la Moscova, la un curs medical. Curând după aceea a venit și Jukov, care fusese rechemat în capitala sovietică în urma morții lui Stalin, survenită în martie. Evenimentele politice dramatice în care avea să fie implicat nu au diminuat cu nimic pasiunea lui pentru Galina. Ne putem face o idee despre relația lor dintr-o scrisoare pe care i-a scris-o în august 1953, în timp ce ea se afla într-un sanatoriu, iar el se pregătea să ia parte la un exercițiu militar în care se simula un atac nuclear:

> Cum ți se par marea, soarele din sud și munții? Aș dori să fiu în locul lor, să fiu alături de tine, draga mea Galina. După ce ai plecat din Moscova, mi-a fost foarte dor de tine. În fiecare zi îmi amintesc ultimele zile, emoția ta, discuțiile noastre…

Ai început tratamentul? Respecți regimul pe care l-am stabilit de atâtea ori? Nu uita, draga mea, trebuie să fii cuminte și să te odihnești. Trebuie să dormi bine și mult, încearcă să mănânci și să nu te culci mai târziu de ora 22. Nu uita, iubito, mi-ai dat cuvântul că ai să te îngrași cel puțin 5 kilograme.

Mâine voi fi la Praga pe la ora 11. Se pare că am să rămân acolo câteva ore, apoi voi merge la Karlsbad.* Nu știu cum va fi acolo, dar mă duc plin de tristețe…

Îți urez numai bine, iubito. Aș dori tare mult să te îmbrățișez, dar nu ești aici. Îți trimit sărutări cu această scrisoare. Al tău G.[30]

Este o scrisoare tipică pentru felul cum îi scria Jukov Galinei în anii 1950, când era plecat din Moscova. Este clar că Jukov își îndreptase preferințele romantice spre Galina, deși nu s-a mutat cu ea decât la sfârșitul anilor 1950.[31] Aleksandra a aflat despre relația lor de abia în 1957, după ce s-a născut fiica Galinei și a lui Jukov, Maria. După război, Jukov a reluat legătura și cu fiica lui ilegitimă, Margarita, care l-a vizitat și la Odessa, și la Sverdlovsk. În 1948, Margarita a intrat la Universitatea de Stat din Moscova, unde a studiat dreptul. Era, fiica legitimă a lui Jukov, a urmat aceeași facultate (ulterior a devenit specialistă în drept internațional). La începutul anilor 1950, drumurile celor două surori vitrege s-au intersectat din întâmplare. Din păcate, atunci când Aleksandra a aflat, a insistat ca Era să întrerupă orice legătură cu Margarita, iar Jukov, în semn de bună-credință, să obțină un nou certificat de căsătorie, căci vechiul certificat se pierduse în anii 1920.[32]

Acestea au fost primele dintr-o serie de evenimente care au complicat viața personală a lui Jukov; ele au continuat

* Astăzi Karlovy Vary, oraș în Republica Cehă (n. tr.).

până la mijlocul anilor 1960, când, în cele din urmă, Jukov a divorţat de Aleksandra.

Moartea lui Stalin și arestarea lui Beria

Când și-a scris memoriile, Jukov a încheiat cu revenirea lui la Moscova de la Berlin în aprilie 1946. Există însă și o continuare nepublicată, în care povestește lucruri trăite după moartea lui Stalin, până în 1957, când a fost demis de Hrușciov.[33] Potrivit acestui document, la 4 martie 1953, Jukov a primit, la Sverdlovsk, un mesaj urgent. Trebuia să-i telefoneze lui Bulganin, care i-a spus să ia avionul spre Moscova în ziua următoare. Când a sosit, Bulganin l-a dus repede la o ședință a liderilor partidului, la care a aflat că Stalin era grav bolnav; într-adevăr, dictatorul a murit ceva mai târziu, în aceeași zi. La întâlnire au fost convenite mai multe schimbări, inclusiv numirea lui Bulganin ca ministru de război, Jukov și Vasilevski (ministrul în funcţie) devenind adjuncți ai acestuia. Gheorghi Malenkov a fost numit președinte al Consiliului de Miniștri (adică prim-ministru), iar Veaceslav Molotov a fost numit din nou ministru de externe, post pe care îl mai deținuse din 1939 până în 1949. Ședința a fost condusă de Hrușciov, care, în felul acesta, se arăta a fi cel mai important lider al partidului după Stalin, care era pe moarte. Jukov a fost surprins de noua lui numire, căci se știa foarte bine că nu avea prea mult respect pentru Bulganin. Mai târziu, Jukov a aflat că Bulganin se opusese numirii lui, dar fusese ignorat de ceilalți membri ai conducerii partidului. Înainte să-și înceapă activitatea în noul post, Jukov a avut o convorbire sinceră cu Bulganin și i-a spus: „Mi-ai provocat multe neplăceri, m-ai expus atacurilor lui Stalin, […] dar dacă dorești sincer să colaborăm prietenește, să dăm uitării necazurile din trecut."[34]

Jukov a ocupat un loc de cinste în garda de onoare de la funeraliile dictatorului din 9 martie, deşi Vasilevski a fost cel care a vorbit în numele armatei la mitingul popular ţinut în Piaţa Roşie.[35] „Deşi Stalin s-a purtat rău cu mine după Marele Război pentru Apărarea Patriei", îşi amintea Jukov, „l-am regretat sincer. […] După funeraliile lui Stalin, poporul sovietic a plâns în mod sincer moartea lui şi şi-a pus toate speranţele în partid."[36]

Numirea lui Jukov ca ministru adjunct a fost confirmată de Sovietul Suprem la 15 martie. La aceeaşi şedinţă, denumirea Ministerului de Război a fost schimbată în Ministerul Apărării, acesta fuzionând cu Ministerul Marinei Militare. Un alt semn al reabilitării rapide a lui Jukov a fost apariţia, în *Pravda,* în mai 1953, a unui articol în care acesta făcea referire la a opta aniversare a victoriei sovietice împotriva Germaniei naziste. Articolul se remarca prin două teme: premărirea în continuare a modului în care Stalin condusese ţara în timpul războiului şi a geniului militar al Marelui Conducător, pe de o parte, şi dorinţa Uniunii Sovietice de a avea o coexistenţa paşnică cu toate statele, inclusiv cu Statele Unite ale Americii.

Prima mare şansă a lui Jukov de a se face remarcat în era poststalinistă a venit odată cu rolul jucat de el în arestarea şefului securităţii, Lavrenti Beria. În dimineaţa zilei de 26 iunie 1953, Bulganin i-a telefonat lui Jukov şi i-a cerut să vină la Kremlin, unde s-a întâlnit cu Malenkov, Hruşciov, Molotov şi alţi conducători ai partidului. Malenkov le-a spus celor adunaţi că Beria complota împotriva conducerii de partid şi trebuia arestat. Când Hruşciov a intervenit şi a întrebat dacă existau îndoieli, Jukov a răspuns: „Ce îndoieli ar mai putea să fie aici? Misiunea va fi îndeplinită." Când Hruşciov a spus că Beria era un om puternic şi ar putea fi înarmat, Jukov a replicat:

„Nu sunt specialist în arestări și nu am mai făcut acest lucru niciodată, dar nu voi șovăi." Jukov și alți câțiva ofițeri superiori care fuseseră chemați la Kremlin au primit ordin să aștepte până vor auzi de la Malenkov semnalul stabilit dinainte și atunci să intre în încăperea în care se aflau conducătorii partidului împreună cu Beria. Două ore mai târziu, când s-a auzit semnalul, Jukov a intrat în încăpere, s-a îndreptat repede spre Beria, i-a spus acestuia că este arestat și l-a apucat de ambele brațe. Jukov și echipa lui l-au scos apoi pe Beria din încăpere și l-au trimis la închisoare.[37]

Beria a fost găsit vinovat de terorism și activități contrarevoluționare, condamnat la moarte și împușcat. Ceva mai târziu, când a fost întrebat care a fost cel mai important lucru pe care l-a făcut în viață, Jukov a răspuns: „Arestarea lui Beria."[38]

Folosirea ofițerilor superiori ai armatei în răfuiala cu Beria era un simbol al noilor relații făurite, în perioada poststalinistă, între regimul comunist și armata sovietică. După moartea lui Stalin, statutul armatei s-a îmbunătățit, ba a fost chiar glorificat, mai ales în legătură cu victoria din Marele Război pentru Apărarea Patriei. Armata a dobândit mai multă autonomie în sfera ei profesională și un rol mai important în luarea deciziei politice, chiar în contextul în care conducerea partidului a păstrat mai departe controlul. În timpul lui Stalin, securitatea fusese principalul reazem coercitiv al regimului. Acum se punea mai multă bază pe armată, ca ultim garant al existenței statului. Decizia de a-l pune pe Jukov să-l aresteze pe Beria nu a fost întâmplătoare. Era un erou care se bucura de multă popularitate și, avându-l de partea lor, conducătorii partidului puteau fi siguri nu numai de sprijinul forțelor armate, ci și de cel al unei mari părți a populației. Cu timpul, Jukov va ajunge să personifice atât echilibrul de putere dintre partid și armată,

cât şi noul activism politic al armatei – fenomen nemaiîntâlnit în Uniunea Sovietică din anii 1920 şi 1930, când forţele armate erau conduse de eroii lui Jukov, Frunze şi Tuhacevski.

În ciuda rolului jucat în afacerea Beria, Jukov nu a ajuns în centrul scenei politice sovietice decât în 1955, când a fost numit ministru al apărării. Între timp, Bulganin a avut grijă să-l împiedice să participe activ la viaţa politică. Responsabilităţile pe care le avea ca ministru adjunct al apărării l-au ţinut pe Jukov departe de atenţia lumii şi de Moscova.

Testele nucleare

Una dintre misiunile lui Jukov a fost să supravegheze dezvoltarea capacităţilor nucleare ale armatei sovietice.[39] URSS testase prima sa bombă atomică în august 1949. În anii 1950, a urmat o altă serie de teste, inclusiv explozia, în august 1953, a primei bombe sovietice cu hidrogen. În aceeaşi perioadă, sovieticii se simţeau ameninţaţi de americani, al căror arsenal era în creştere, dispunând deja de peste 1 000 de bombe atomice, inclusiv arme nucleare tactice şi de luptă aflate în Europa. Arsenalul nuclear sovietic de la ora aceea număra doar 50 de bombe, ceea ce însemna că apărarea URSS se baza atât pe arme convenţionale, cât şi pe forţe nucleare.

În toamna anului 1953, sovieticii au efectuat exerciţii militare în Regiunea Militară Carpatică, din vestul Ucrainei, iar trupele au fost supuse unui atac nuclear simulat pe câmpul de luptă. Responsabilul regiunii era Konev, care fusese numit aici în 1951, după ce îndeplinise funcţiile de comandant al forţelor terestre sovietice (1946–1950) şi inspector-şef al armatei sovietice (1950–1951). Jukov a ajutat la pregătirea şi desfăşurarea exerciţiului. S-a stabilit să se efectueze şi un exerciţiu pe viu – să se detoneze o bombă nucleară cu trupe în apropiere şi să se

observe efectele asupra comportamentului lor. Pregătirile pentru acest test, care a avut loc la Toţkoe, în sudul Uralilor, în septembrie 1954, au început în aprilie sub conducerea lui Jukov.

Înainte de plănuita detonare a bombei, populaţia locală a fost evacuată şi a primit instrucţiuni cu privire la protecţia împotriva particulelor radioactive din atmosferă. Trupele au fost instruite, echipate cu haine de protecţie şi plasate în fortificaţii special construite. Jukov a vizitat frecvent zona în care avea să se desfăşoare testul. Odată, a urmărit un atac cu tancuri care treceau printr-o zonă presupus contaminată. Se mişcau atât de încet, încât Jukov le-a oprit, i-a adunat pe comandanţii de tancuri şi i-a întrebat dacă vreunul dintre ei participase la ofensiva asupra Berlinului. Când i s-a spus că unii participaseră, le-a cerut să desfăşoare atacul cu tancuri aşa cum trebuie, ceea ce au şi făcut. Jukov era îngrijorat că soldaţii se vor speria de toate măsurile de precauţie care se luau. „I-aţi speriat prea tare pe oameni cu măsurile voastre de siguranţă", se spune că le-ar fi reproşat comandanţilor exerciţiului. „Acum trebuie să-i lecuiţi de sperietură."

Exerciţiul pe viu a început la 14 septembrie, când o bombă atomică de dimensiuni medii a fost detonată la 300 m deasupra solului. Trupele se aflau în tranşee la 2–3 kilometri de centrul exploziei, în timp ce Jukov, Bulganin şi membrii Înaltului Comandament urmăreau totul de la circa 15 km. Unda de şoc le-a aruncat caschetele de pe cap, inclusiv lui Jukov.

În general, exerciţiul a fost considerat reuşit, iar învăţămintele trase de pe urma lui s-au reflectat într-un nou ansamblu de reguli privind desfăşurarea luptelor terestre, adoptate în 1955, care prevedeau utilizarea armelor nucleare pe câmpul de luptă, precum şi bombardarea strategică a oraşelor. La îndemnurile lui Jukov, cam în acelaşi timp a avut loc transferul

armamentului nuclear de la ministerul industriei care răspundea de construcţia bombelor la armată şi la Ministerul Apărării.[40]

În calitate de ministru adjunct al apărării, Jukov a ocupat un loc important, dar secundar în ierarhia militară şi politică. Nu există nicio dovadă că ar fi exercitat o influenţă reală asupra politicii de apărare a guvernului şi nu s-a remarcat în mod deosebit ca personalitate publică la nivel naţional. Jukov ar fi putut foarte bine să rămână în această poziţie de mijloc a ierarhiei sovietice până la pensie dacă politica internă sovietică nu ar fi fost atât de capricioasă. În ianuarie 1955, aceasta a luat o turnură care l-a propulsat pe Jukov în conducerea ţării, făcând din el o persoană cu o influenţă deosebită în lupta acerbă pentru putere de după moartea lui Stalin.

Capitolul 12

Ministru al apărării: triumf și batjocură (1955–1957)

În ianuarie 1955, președintele Consiliului de Miniștri, Gheorghi Malenkov, a fost îndepărtat din funcție. Locul lui Malenkov a fost luat de Nikolai Bulganin şi astfel s-a creat un post vacant de ministru al apărării. Candidatul cel mai firesc pentru acest post era Jukov. Avea statutul, farmecul personal, energia şi determinarea necesare. Când chestiunea a fost prezentată membrilor Prezidiului (noua denumire a Biroului Politic), Jukov a cedat, plin de modestie, locul lui Vasilevski, care fusese înainte ministru de război. Vasilevski a subliniat însă că Jukov avea mai multă experienţă şi era o personalitate în cadrul forţelor armate.[1]

La originea căderii lui Malenkov și a ascensiunii lui Jukov a stat afirmarea unui nou conducător de partid, Nikita Hrușciov. Deși între Malenkov şi Hrușciov existau anumite neînțelegeri, conflictul care a dus la demiterea lui Malenkov a fost, în esenţă, unul personal. De când îi urmase lui Stalin la conducerea partidului în martie 1953, Hrușciov devenise tot mai despotic. Malenkov nu a fost singurul lider sovietic cu care s-a certat Hrușciov. Următorul a fost ministrul de externe, Veaceslav Molotov, concediat de Hrușciov în 1956, urmat apoi chiar de Jukov, în octombrie 1957.

Hruşciov era un om energic, extravagant, instabil. Nu se pleca în faţa nimănui (cu excepţia lui Stalin, când era în viaţă) şi nu-i plăcea să împartă faima cu nimeni.

Ca mulţi dintre conducătorii sovietici, Hruşciov se născuse într-o familie de ţărani. Intrase în Partidul Bolşevic în 1918, pe când avea 24 de ani, şi fusese comisar politic în Armata Roşie în timpul Războiului Civil Rus. În anii 1920–1930, a promovat în ierarhia partidului, devenind şeful organizaţiei de partid de la Moscova în 1934. În 1937, Stalin l-a numit secretar al Partidului Comunist Ucrainean. Unul dintre cele mai infame episoade din cariera lui Hruşciov este legat de rolul jucat de acesta în oribilul masacru de la Katîn, din martie–aprilie 1940. Acesta a fost numele dat executării de către autorităţile sovietice a unui număr de aproximativ 20 000 de prizonieri de război polonezi, consideraţi duşmani incorigibili ai sistemului comunist. Hruşciov împreună cu Lavrenti Beria, şeful securităţii lui Stalin, dezonorat ulterior, propuseseră ca măsură suplimentară de siguranţă deportarea în Kazahstan, pentru zece ani, a familiilor prizonierilor de război – operaţie dusă la îndeplinire la mijlocul lunii aprilie a anului 1940.[2]

În 1941, când Ucraina a fost invadată şi ocupată de germani, Hruşciov a revenit în rolul de comisar politic, activând în această calitate la Stalingrad în 1942–1943 şi, apoi, în Ucraina. După război, Stalin l-a adus pe Hruşciov înapoi la Moscova şi l-a numit din nou şeful organizaţiei de partid din capitală, ceea ce l-a plasat într-o poziţie avantajoasă în tentativa de a urma la conducerea partidului în martie 1953, atunci când dictatorul a decedat. În perioada poststalinistă, conducerea trebuia să aibă caracter colectiv – şi, câţiva ani, chiar a avut. Dar controlul exercitat de Hruşciov asupra partidului – instituţia-cheie a statului sovietic – l-a făcut să devină primul între egali şi să

deţină controlul asupra numirilor în funcţiile cele mai importante şi asupra politicilor celor mai importante.

Una dintre căile pe care Hrușciov le-a folosit pentru a-şi impune autoritatea a fost promovarea destalinizării sistemului sovietic – renunțarea la multe dintre politicile și practicile epocii staliniste. Cel mai semnificativ a fost faptul că s-a pus capăt practicii represiunii în masă și că au fost eliberați milioane de deţinuţi politici din Gulag – rețeaua sovietică de lagăre de muncă. În același timp, a avut loc un dezgheţ în politica culturală sovietică. Scriitorilor, muzicienilor și altor artiști li s-a acordat mai multă libertate de exprimare, iar ţara a început să aibă legături tot mai numeroase cu restul lumii. Și în interiorul Partidului Comunist atmosfera s-a mai relaxat, deși discuţiile în care conducerea partidului era contestată nu erau încă permise. Cu alte cuvinte, Hrușciov a patronat o formă mult mai inofensivă de autoritarism decât cea care a prevalat pe vremea lui Stalin. Represiune exista în continuare, dar disensiunile erau permise între anumite limite și atitudinea fățișă de împotrivire față de orânduire te putea trimite mai degrabă la închisoare decât în faţa plutonului de execuţie.[3]

Hrușciov l-a întâlnit pentru prima dată pe Jukov în 1940, când acesta era comandantul Regiunii Militare Speciale Kiev. Drumurile lor s-au întretăiat din nou la Stalingrad și atunci când cei doi au avut o strânsă colaborare în timpul campaniei din Ucraina, în 1943–1944. În memoriile sale, publicate în 1971, Hrușciov și-a exprimat părerea foarte bună pe care o avea despre Jukov:

> Era un organizator talentat și un lider puternic. Avea să-și dovedească valoarea în război. Am și acum un mare respect pentru el în calitate de comandant, chiar dacă drumurile noastre s-au despărţit după aceea. Nu a înţeles corect rolul

> care îi revenea ca ministru al apărării, am fost nevoiţi să luăm măsuri împotriva lui. […] Dar chiar şi atunci l-am apreciat ca soldat. […] Şi nu mi-am ascuns admiraţia faţă de Jukov nici după război, când a căzut în dizgraţia lui Stalin.[4]

Probabil că Hruşciov a văzut la Jukov ceea ce văzuse şi Stalin: o personalitate puternică, dar loială şi de nădejde. Hruşciov avea dreptate în privinţa loialităţii faţă de el, dar el nu era Stalin şi Jukov se aştepta la o anumită autonomie odată cu promovarea lui. În plus, Jukov nu putuse rezista tentaţiei de a se bucura de gloria pe care i-o aduseseră faptele din timpul războiului, ceea ce îl irita pe instabilul Hruşciov mult mai mult decât pe Stalin. Jukov nu manifestase o ostilitate vădită faţă de Hruşciov atunci când colaborase cu el în timpul războiului sau, mai târziu, ca ministru al apărării, dar atitudinea lui ulterioară fusese una de dispreţ abia disimulat. Jukov a considerat că Hruşciov l-a trădat în 1957 mai rău decât o făcuse Stalin în 1946.[5] Spre deosebire de Hruşciov, Stalin nu-i contestase cariera militară, nu pusese la cale distorsionarea faptelor lui din vremea războiului şi nici nu emisese pretenţii ridicole cu privire la rolul jucat în anumite bătălii. Iar pentru Jukov, onoarea şi mândria militară erau de cea mai mare importanţă.

Ministru al apărării

Jukov a fost numit oficial ministru al apărării la 7 februarie 1955, iar, în aceeaşi zi, a acordat un lung interviu unui grup de ziarişti americani.[6] Întrebat dacă credea că bătălia pentru Moscova fusese mai importantă decât cea de la Stalingrad, Jukov a răspuns că războiul şi-a schimbat complet cursul datorită unei serii de operaţiuni: Moscova, Stalingrad şi Kursk. Deşi el se ocupase de pregătiri în cazul Operaţiunii Stalingrad, Vasilevski fusese cel care o dusese la îndeplinire. Întrebat ce greşeli a

făcut Hitler în timpul războiului, Jukov a spus că, din punct de vedere strategic, dictatorul german subestimase capacitatea Uniunea Sovietice, iar din punct de vedere tactic, subevaluase importanţa coordonării diverselor arme şi nu apreciase la adevărata ei valoare artileria în raport cu aviaţia: „Aviaţia este o armă delicată. Depinde foarte mult de condiţiile atmosferice şi de mulţi alţi factori." Când discuţia a ajuns la chestiunea armelor atomice, Jukov a negat vehement că acestea sporesc securitatea în lume datorită efectului lor descurajator:

> Însăşi existenţa armelor nucleare presupune posibilitatea folosirii lor, iar unii demenţi ar putea merge până acolo încât să le întrebuinţeze cu orice preţ. Este de datoria noastră să facem tot ce ne stă în putere pentru ca aceste arme să fie interzise. […] Nu trebuie să uităm că armele atomice sunt cu două tăişuri: sunt la fel de periculoase pentru cel atacat ca şi pentru cel care atacă.

Jukov a mai spus că „un război nu poate fi câştigat numai cu ajutorul bombelor atomice". O mare parte a interviului a fost dedicată relaţiilor sovieto-americane, Jukov înfăţişând poziţia sovietică potrivit căreia URSS nu reprezenta o ameninţare pentru SUA şi dorea numai relaţii paşnice. El s-a plâns că bazele militare americane încercuiau Uniunea Sovietică şi a făcut apel să se pună capăt cursei înarmărilor. Jukov a încheiat amintind de bunele relaţii pe care le avusese cu preşedintele Eisenhower pe vremea când colaboraseră în cadrul Comisiei Aliate de Control din Germania şi îndemnând la reînnoirea relaţiilor prieteneşti. Lăsând la o parte răspunsurile lui pur convenţionale, se poate spune că a fost un debut politic impresionant, care transmitea încredere şi senzaţia de stăpânire excelentă a discursului.

Când a preluat postul de ministru al apărării, Jukov s-a confruntat cu o multitudine de probleme, dar cea mai arzătoare

era continuarea programului de reducere a efectivelor militare.[7] La încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, Armata Roşie avea 11 milioane de soldaţi, dar, după război, numărul lor scăzuse la trei milioane. Cu toate acestea, izbucnirea Războiului Rece în 1947–1948 a dus la creşterea efectivului la 5,4 milioane de soldaţi la începutul anilor 1950. După moartea lui Stalin în 1953, acesta a fost redus cu 600 000 de oameni, iar, în august 1955, Hruşciov a anunţat o reducere de proporţii asemănătoare. În mai 1956, s-a anunţat demobilizarea unui număr de 1,2 milioane de militari.

În timpul mandatului lui Jukov de ministru al Apărării, din februarie 1955 până în octombrie 1957, forţele armate au fost reduse cu aproximativ două milioane de oameni. Reducerile au fost operate din motive strategice şi economice. Jukov pare să fi recunoscut faptul că, în era nucleară, era nevoie de mai puţine forţe convenţionale datorită efectului descurajator al bombei atomice, mai ales că, începând cu mijlocul anilor 1950, URSS construise rachete care puteau transporta bombe pe distanţe foarte mari. (În 1957, sovieticii au lansat Sputnik – primul satelit orbital al Pământului.) „Spre deosebire de multe capete pătrate care poartă uniformă", îşi aminteşte Hruşciov, „Jukov a înţeles necesitatea reducerii cheltuielilor noastre militare."[8]

Reducerea efectivelor avea legătură cu propunerile sovietice de reducere a arsenalului şi de dezarmare nucleară. La 10 mai 1955, URSS a făcut apel la Organizaţia Naţiunilor Unite să înfiinţeze o agenţie internaţională care să supravegheze procesul de reducere semnificativă a arsenalului şi forţelor militare şi să iniţieze un proces care să ducă la interzicerea armelor atomice.[9] În urma punerii în practică a propunerilor, Uniunea Sovietică ar fi avut o armată de 1,5 milioane de soldaţi – un număr surprinzător de mic pentru o ţară de dimensiunea URSS. Jukov era un

susținător activ al acestor propuneri, dovedindu-se mai flexibil decât Hrușciov în reacțiile la obiecțiile formulate de occidentali față de programul sovietic de dezarmare. De exemplu, americanii au cerut ca avioanele lor de spionaj să poată să survoleze teritoriul sovietic pentru a verifica respectarea de către sovietici a acordurilor de dezarmare. Jukov era pregătit să accepte această cerere dacă SUA erau de acord ca și Uniunea Sovietică să efectueze inspecții aeriene ale teritoriului acestora. Unii au afirmat că scopul urmărit de Jukov era pur practic – spera să obțină mai multe informații militare despre americani decât aveau să obțină aceștia despre sovietici. Dar aceasta subestimează importanța pe care o acorda Jukov dezarmării nucleare și măsurile pe care era dispus să le ia pentru a atinge acest obiectiv. Atunci când avertiza cu privire la distrugerile pe care avea să le sufere omenirea în urma unui război nuclear, Jukov o făcea din inimă, ca unul care văzuse cu ochii lui ce înseamnă aceste distrugeri.

În același timp, oarecum în contradicție cu eforturile proprii de frânare a amețitoarei curse a înarmărilor, Moscova a decis să creeze Tratatul de la Varșovia. Acesta a fost reacția sovieticilor la reînarmarea Germaniei Occidentale și la primirea ei în NATO în mai 1955. Aceste lucruri se întrevedeau deja de mai mulți ani, iar sovieticii desfășuraseră o amplă campanie în vederea încheierii unui tratat paneuropean colectiv de securitate care să protejeze toate statele europene și să preîntâmpine nevoia reînarmării Germaniei, acțiune destinată să contracareze o presupusă amenințare sovietică la adresa Europei Occidentale. Deși aveau obiective politice și ideologice în Europa – pe termen lung doreau să vadă comunismul răspândindu-se pe tot continentul – sovieticii nu aveau niciun fel de proiect militar. De fapt, considerau că ei erau amenințați de NATO și de SUA.

Când campania pentru o securitate europeană colectivă a eşuat, sovieticii au decis să creeze Tratatul de la Varşovia, iniţial nu atât ca o replică militară a NATO, cât ca un exemplu de organizaţie de securitate colectivă neagresivă, deschisă tuturor statelor.[10] Jukov şi ministrul de externe, Molotov, au redactat termenii „Tratatului de prietenie, cooperare şi ajutor reciproc" semnat la Varşovia de sovietici şi aliaţii lor comunişti din Europa Răsăriteană în mai 1955. Implicarea lui Jukov în redactarea tratatului a fost urmarea deciziei Prezidiului de a crea un comandament militar comun al ţărilor semnatare – foarte asemănător celui care exista sub umbrela NATO. În aprilie 1955, Jukov şi Molotov au prezentat conducerii sovietice o propunere privind înfiinţarea unei organizaţii militare a Tratatului de la Varşovia constând în 85 de divizii, 32 aparţinând URSS.[11] Avea să mai dureze însă ceva timp până când Tratatul de la Varşovia să se transforme într-o alianţă militară în toată puterea cuvântului, ca NATO.

În pofida adâncirii dezbinării determinate de Războiul Rece în Europa, în iulie 1955 s-a ţinut prima conferinţă la nivel înalt a Marilor Puteri de după Conferinţa de la Potsdam din 1945. Au participat conducătorii Franţei, Marii Britanii, Uniunii Sovietice şi Statelor Unite ale Americii. Delegaţia sovietică a fost condusă de Bulganin, în calitate de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Acesta era însoţit de Hruşciov, Molotov şi Jukov. Ulterior, Hruşciov a afirmat că Jukov a fost inclus în mod special în delegaţie datorită relaţiei lui anterioare cu preşedintele Eisenhower, dar, întrucât tema întâlnirii era legată de securitatea Europei, probabil că el ar fi participat oricum.

Geneva a reprezentat prima destinaţie a lui Hruşciov în afara blocului comunist. Era dornic să facă impresie pe scena mondială. Îi stătea însă în cale atenţia pe care o acordau

mijloacele de informare în masă viitoarei întâlniri dintre Jukov și Eisenhower. În mai 1955, imaginea lui Jukov a apărut pe coperta revistei *Time*. Reportajul însoţitor era cât se poate de elogios. După cum afirmau cei de la *Time*, „Jukov este un adevărat erou popular în Uniunea Sovietică; victorioasa Armată Roșie este singura ei instituţie respectată… În confuza situaţie politică de după moartea lui Stalin, Jukov și Armata Roșie conferă regimului o aparenţă liniștitoare de stabilitate." Cititorii articolului au fost făcuți să creadă și că Jukov era singurul căruia i se datora victoria sovietică împotriva Germaniei. Printre legendele reluate în articol se găsea și aceea că, la un moment dat, demonstrase el însuși cât de important este să scuipi pe încălțăminte și s-o lustruiești curățând bocancii unuia dintre soldaţi. O altă legendă spunea că familia lui Jukov din satul său natal, Strelkovka, fusese salvată în ultima clipă de la a fi arsă de vie în casă de germani. În legătură cu Jukov și Eisenhower, revista făcea speculaţii: „Ar putea prietenia dintre doi soldaţi să stea la baza unei slăbiri reale a tensiunilor dintre SUA și Rusia?"[12]

Cu câteva săptămâni înainte de summitul de la Geneva, ambasadorul american de la Moscova, Charles Bohlen, s-a întâlnit cu Jukov la o recepţie de la ambasada britanică. Jukov, transmitea Bohlen la Washington, a subliniat nevoia de a îmbunătăți relaţiile sovieto-americane și și-a exprimat speranţa în legătură cu convorbirile bilaterale dintre Statele Unite ale Americii și URSS, precum și cu cele de la summitul celor patru Mari Puteri. Bohlen a fost impresionat de accentul pus de Jukov pe dezarmare:

> Cursa înarmărilor, a spus el, era lipsită de sens, periculoasă și, dată fiind dezvoltarea armelor atomice, orice nou război ar fi incredibil de distrugător. A spus că a făcut un studiu special asupra efectului armelor atomice și, în articolul din 8 mai

publicat de el în *Pravda* cu prilejul aniversării încheierii războiului, existaseră iniţial câteva paragrafe în care se făcea o descriere grăitoare, pe înţelesul tuturor a puterii lor de distrugere. Cu toate acestea, „redactorii" consideraseră că nu era bine să publice aceste paragrafe, căci „ar putea înspăimânta" populaţia.

Ulterior, Bulganin şi Anastas Mikoian, adjunctul preşedintelui Consiliului de Miniştri, s-au alăturat lui Bohlen şi Jukov. Bulganin a spus pe un ton cât se poate de binevoitor că Jukov era considerat „americanofil". Când Bohlen a replicat că relaţia dintre Jukov şi Eisenhower era bine-cunoscută şi arăta că prietenia dintre militari era mai solidă decât cea dintre diplomaţi şi politicieni, „atât Mikoian, cât şi Jukov s-au uitat la Bulganin şi au izbucnit în râs".[13] În memoriile sale, Bohlen a spus despre Jukov că „arăta ca un soldat – îndesat, solid ca un stejar rusesc, puţin rumen în obraji, cu ochi albaştri, limpezi. Deşi avea un zâmbet plăcut, era foarte rezervat, mai ales cu străinii. […] Transmitea un sentiment de toleranţă, chiar de respect pentru Statele Unite, şi nu aveam nici cea mai mică îndoială că afecţiunea lui pentru Eisenhower era sinceră".[14]

Jukov şi Eisenhower

La Geneva, Jukov a avut două discuţii oficiale cu Eisenhower, consemnate separat de Bohlen, care a fost interpretul lui Eisenhower, şi de Oleg Troianovski, din partea Ministerului de Externe al URSS, care a tradus pentru Jukov.[15] Jukov, îşi amintea Troianovski, s-a purtat cu multă demnitate şi diplomaţie la summit, a luat parte activ la discuţii, acceptând în acelaşi timp superioritatea lui Bulganin şi Hruşciov. Jukov nu a părut deloc a fi comandantul sever despre care se vorbea: „Se pare că ştia să se adapteze situaţiei."[16]

Prima întrevedere a lui Jukov cu Eisenhower a avut loc în timpul dejunului de la vila președintelui, în ziua de 20 iulie. Amintind de bunele relații dintre SUA și Uniunea Sovietică din timpul războiului și de activitatea lor comună în cadrul Comisiei Aliate de Control, Jukov a remarcat că, spre sfârșitul războiului, Hitler a încercat, fără succes, să strice alianța dintre cele două țări. Din nefericire, după război, „forțele întunecate" reușiseră să submineze alianța, înfățișând Uniunea Sovietică drept un stat agresiv, care plănuia să atace alte țări. Jukov i-a dat lui Eisenhower cuvântul lui de soldat că nu era adevărat și a afirmat că singurul motiv pentru care venise la Geneva fusese să se întâlnească cu președintele și să contribuie la îmbunătățirea relațiilor sovieto-americane. Eisenhower a răspuns că Războiul Rece era rezultatul acțiunilor agresive ale sovieticilor, dar Jukov nu s-a lăsat atras în dispută, spunând că se făcuseră greșeli de ambele părți și că era mai bine să se privească spre viitor decât să se scormonească trecutul.

Din punct de vedere politic, principala temă abordată de Jukov a fost nevoia de dezarmare și de creare a unui sistem colectiv de securitate în Europa pentru a facilita dizolvarea blocurilor implicate în Războiul Rece. Când Eisenhower a ridicat problema introducerii unor inspecții care să confirme respectarea înțelegerilor cu privire la reducerea arsenalelor și dezarmare, Jukov nu a avut obiecții. Cei doi au discutat de asemenea despre chestiunea chineză, Jukov insistând pe lângă Eisenhower să recunoască China comunistă și s-o primească în Organizația Națiunilor Unite. În legătură cu Germania, Jukov a reiterat părerea sovieticilor conform căreia cele două Germanii s-ar putea reunifica în contextul existenței unui sistem paneuropean de securitate colectivă, care să ofere protecție tuturor statelor europene.

Lăsând la o parte divergenţele ideologice şi politice, tonul conversaţiei dintre cei doi a fost relaxat şi conciliant. Discuţia amicală a continuat la următoarea întâlnire cu Eisenhower din 23 iulie, dar s-a concentrat pe o dispută procedurală apărută la summit în legătură cu problema care trebuia să fie discutată şi rezolvată mai întâi, reunificarea Germaniei sau securitatea colectivă europeană. Americanii doreau să rezolve mai întâi problema germană, dar sovieticii spuneau că reunificarea trebuia să urmeze creării unui sistem de securitate colectivă în Europa care să le dea siguranţa că Germania unificată nu va ameninţa URSS. Când Eisenhower a făcut apel la el să-şi folosească bunele oficii pentru a rezolva disputa, Jukov a răspuns că eforturile de realizare a unui compromis trebuie să continue până la sfârşitul summitului. În încheierea conversaţiei, Jukov şi-a exprimat speranţa că va putea să le facă o vizită nepoţilor preşedintelui în SUA, iar Eisenhower îi va vedea pe nepoţii lui de la Moscova.

În ciuda relaţiilor cordiale pe care le avea cu Jukov, Eisenhower îşi va aminti mai târziu:

> În perioada în care am colaborat în timpul războiului, fusese un om independent, încrezător în sine, care îmbrăţişa în mod evident doctrina comunistă, gata oricând să se întâlnească bucuros cu mine pentru a discuta orice problemă operaţională şi pentru a găsi împreună o soluţie rezonabilă. […] Acum, la Geneva, după mai mulţi ani, era un om supus şi îngrijorat. […] Vorbea de parcă ar fi repetat o lecţie pe care fusese silit s-o înveţe până a memorat-o la perfecţie. Era lipsit de vioiciune, nu zâmbea şi nu glumea niciodată, aşa cum făcea în trecut. Vechiul meu prieten executa ordinele superiorilor săi. Nu am rămas cu nimic după această discuţie privată, decât cu un sentiment de tristeţe.[17]

După cum afirmă Andrei Gromîko, pe atunci ministru adjunct de externe, Jukov a fost dezamăgit de președinte, spunând că Eisenhower „s-a retras în el și a rostit doar câteva platitudini. Mi-am dat seama că Jukov era tulburat și, la întoarcerea acasă, a comentat că Uniunea Sovietică trebuia «să țină praful de pușcă uscat»".[18]

Niciuna dintre amintirile ulterioare nu este confirmată de textul discuțiilor purtate la vremea respectivă de cei doi la Geneva. În realitate, amândoi deveniseră politicieni și erau dezamăgiți de faptul că celălalt nu mai era vechiul soldat din urmă cu un deceniu, de la Berlin. Așa cum i-a spus Jukov lui Troianovski când au plecat de la vila președintelui SUA, „președintele Eisenhower nu este același om cu generalul Eisenhower".[19]

Mulți ani mai târziu, Troianovski s-a întâlnit întâmplător cu Jukov la un cinematograf din Moscova la care rula *Podul de pe râul Kwai* – cunoscutul film al lui David Lean despre prizonierii de război, în care Alec Guiness interpretează rolul ofițerului britanic care colaborează cu japonezii la construcția podului cu scopul de a menține ridicat moralul oamenilor săi. Când Troianovski l-a întrebat ce părere are despre film, Jukov a răspuns că este „prea pacifist pentru mine. Prefer ceva cu împușcături ca *Tunurile din Navarone*. Eu sunt militar, am altă meserie decât dumneata".[20] De fapt, în 1955, se descurcase foarte bine în noul său rol politic și diplomatic. Se mai înmuiase ca om și devenise mai modest în urma căderii în dizgrație după război – calități care îi vor fi de mare folos când va fi trimis în exil pentru a doua oară.

Singurul rezultat practic al summitului de la Geneva a fost stabilirea unei alte întâlniri a miniștrilor de externe ai celor patru state. Primul punct de pe ordinea de zi urma să fie problema germană *și* securitatea europeană – în felul acesta evitându-se

disputa procedurală care perturbase summitul. Când miniștrii de externe s-au întâlnit în octombrie 1955, discuțiile au început bine, toți fiind de acord că era nevoie să se creeze un sistem comun de securitate în Europa. Condiția pusă de occidentali în acest scop era însă reunificarea Germaniei potrivit unor principii care echivalau cu pierderea controlului comunist asupra Germaniei de Est. Molotov a vrut să continue tratativele pe aceste principii, dar Hrușciov, care a adoptat o atitudine mai agresivă, nu l-a lăsat. Drept urmare, întâlnirea miniștrilor de externe s-a încheiat fără să se ajungă la un acord.

Cearta dintre Hrușciov și Molotov cu privire la rezolvarea problemei germane a făcut parte dintr-o luptă începută între cei doi ceva mai devreme, în același an, în legătură cu relațiile dintre URSS și Iugoslavia comunistă. Hrușciov dorea să pună capăt sciziunii ideologice care apăruse între Stalin și liderul iugoslav, mareșalul Tito, în 1948. Ca om de încredere al lui Stalin, Molotov se aflase în fruntea campaniei de excludere a lui Tito din blocul comunist și nu era dispus să infirme sau să renunțe la aspra critică ideologică făcută la adresa liderului iugoslav. Jukov a fost atras în dispută atunci când a publicat un articol în *Pravda* cu ocazia celei de-a zecea aniversări a victoriei în Marele Război pentru Apărarea Patriei, în care l-a lăudat pe Tito pentru felul în care condusese mișcarea de partizani din Iugoslavia în timpul războiului și și-a exprimat speranța că relațiile dintre Belgrad și Moscova se vor îmbunătăți. La ședința Prezidiului din 19 mai 1955, Molotov și-a exprimat dezacordul față de articol, spunând că „Armata Roșie a fost întemeiată de Troțki, dar pe el nu-l prețuim". El a caracterizat articolul lui Jukov drept „antileninist", dar, ulterior, și-a retras afirmația, spunând că fusese făcută sub impulsul momentului.[21] Molotov a pierdut bătălia, iar relațiile cu comuniștii lui

Tito au fost restabilite. La o ședință a Comitetului Central din iulie, Molotov a fost aspru criticat pentru atitudinea lui față de Iugoslavia. Jukov a participat la ședință, dar nu a luat cuvântul, evitând astfel să se implice direct în lupta dintre cei doi titani din conducerea sovietică poststalinistă.[22]

Al XX-lea Congres al partidului

La sfârșitul anului 1955, lupta dintre Hrușciov și Molotov se concentra asupra pregătirilor pentru apropiatul Congres al XX-lea al PCUS. Hrușciov plănuia să facă o amplă critică a lui Stalin, iar Molotov se împotrivea pe motiv că și realizările dictatorului sovietic trebuiau să fie recunoscute, nu doar eșecurile. El mai sublinia că, nu cu mult timp în urmă, toată lumea, inclusiv Hrușciov, îl ridicase în slăvi pe Stalin. La poziția lui Molotov au aderat alți câțiva membri ai Prezidiului, printre care Malenkov și Lazar Kaganovici, un alt apropiat al lui Stalin. Hrușciov îi avea însă de partea lui pe majoritatea membrilor Prezidiului și, în cuvântarea secretă, cum a fost ea denumită, și-a pus planul în aplicare.

Vestita cuvântare în care Hrușciov îl denunța pe Stalin și cultul personalității acestuia a fost rostită la 25 februarie 1956, într-o sesiune ținută cu ușile închise, la care au participat numai delegații la congres. Hrușciov a electrizat asistența cu descrierea regimului de teroare instituit de Stalin, care a culminat în anii 1930 cu represiunea în masă a reprezentanților oficiali ai partidului și statului. Printre victime s-au aflat membri ai corpului ofițeresc. Hrușciov a afirmat că, din 1954, peste 7 500 de victime ale epurărilor fuseseră reabilitate, multe dintre ele post-mortem. Hrușciov a criticat și modul în care Stalin a condus Uniunea Sovietică în timpul războiului. Țara nu fusese pregătită în mod adecvat pentru război, iar Stalin refuzase să ia în considerare

avertismentele referitoare la iminentul atac german. Hruşciov a afirmat că, atunci când a izbucnit războiul, Stalin a suferit o cădere nervoasă şi s-a întors la lucru numai la insistenţele celorlalţi membri ai conducerii sovietice. După ce şi-a revenit, Stalin a continuat să se amestece în chestiunile militare ca un amator şi numai liderii militari talentaţi ai ţării au salvat Uniunea Sovietică de la un dezastru şi mai mare decât catastrofa suferită de Armata Roşie în primii ani ai războiului. De asemenea, Hruşciov s-a străduit să se dea drept prietenul loial al lui Jukov, căruia îi luase apărarea atunci când fusese atacat de Stalin. După război, a spus Hruşciov, Stalin a încercat să amplifice propria contribuţie la câştigarea războiului şi să minimalizeze rolul generalilor săi, inclusiv al lui Jukov. „Nu Stalin", a conchis Hruşciov, „ci partidul în ansamblul său, guvernul sovietic, eroica noastră armată, conducătorii ei talentaţi şi soldaţii viteji, întreaga naţiune sovietică – aceştia sunt cei care au asigurat victoria în Marele Război pentru Apărarea Patriei *(aplauze furtunoase şi prelungite)*."[23] Cuvântarea secretă a lui Hruşciov nu a fost publicată oficial, dar a fost citită la şedinţele de partid din întreaga Uniune Sovietică, provocând multă confuzie şi divergenţe.

Cu o săptămână înainte de intervenţia dramatică a lui Hruşciov, Jukov prezentase un raport mai cumpătat despre problemele armatei în cadrul unei sesiuni publice a congresului. A fost un moment important pentru Jukov personal, căci era pentru prima dată când lua cuvântul la un congres al partidului şi când avea posibilitatea să facă o declaraţie amplă referitoare la politica sovietică de apărare în noua eră nucleară. Jukov le-a spus delegaţilor că un viitor război avea să fie foarte diferit de războaiele din trecut, caracterizându-se prin utilizarea pe scară largă a avioanelor şi rachetelor cu scopul de a transporta arme de distrugere în masă, nu numai bombe

atomice, ci și arme chimice și bacteriologice. Această nouă formă de război necesita transferul resurselor către forțele aeriene și apărarea antiaeriană. În același timp, forțele convenționale terestre, aeriene și maritime continuau să fie esențiale, deoarece numai ele puteau să ducă un război până la capăt. Jukov nu a ignorat factorul uman: „Mijloacele de luptă, chiar și cele mai eficiente, nu pot decide singure soarta unei bătălii sau a unei operațiuni și nu pot garanta victoria. Rezultatul unei lupte armate în viitor va fi determinat de oamenii care vor deține controlul deplin asupra mijloacelor de luptă, care vor crede în justețea războiului, care vor fi profund devotați guvernului lor și vor fi întotdeauna gata să-și apere poporul."[24] Jukov și-a încheiat cuvântarea așa cum o începuse, vorbind despre loialitatea veșnică a forțelor armate față de patria sovietică.

La Congres, Jukov a fost ales membru supleant (fără drept de vot) al Prezidiului, fiind astfel propulsat la cel mai înalt nivel al ierarhiei politice sovietice. Jukov s-a asociat imediat cu Hrușciov și cu critica adusă lui Stalin. La scurt timp după congres, a redactat un discurs despre impactul cultului personalității asupra chestiunilor militare. Discursul trebuia să fie ținut la o plenară a Comitetului Central din iunie 1956, dar, din anumite motive, Jukov nu l-a mai rostit, conducerea partidului hotărând, probabil, să mai tempereze criticile la adresa lui Stalin.

Așa cum era de așteptat, proiectul de raport al lui Jukov destinat Comitetului Central respecta ideile principale ale cuvântării secrete rostite de Hrușciov: Stalin era criticat pentru epurările antebelice din Armata Roșie, pentru rolul jucat în dezastrul din 22 iunie 1941 și pentru greșelile operaționale din primii ani ai războiului. Jukov a adăugat însă câteva critici noi, inclusiv cea referitoare la executarea pe nedrept, în iulie 1941, a generalului Pavlov și a membrilor comandamentului

Frontului de Vest, legând acest episod de apărarea onoarei Armatei Roşii împotriva acuzaţiei formulate de Stalin conform căreia aceasta se arătase prea înclinată să se retragă în timpul războiului. Jukov a subliniat numărul astronomic de victime înregistrat de Armata Roşie în primii ani de război şi a susţinut că aceasta îşi îndeplinise „cu cinste şi vitejie datoria, apărând patria socialistă". Jukov a ridicat şi problema tratamentului aplicat după război prizonierilor sovietici, mulţi nefiind prinşi din vina lor. Pe lângă faptul că mulţi dintre ei suferiseră represalii după război, acum erau trataţi prost de organele de partid şi de stat: „Trebuie să se termine cu dezaprobarea morală a foştilor prizonieri de război, să se renunţe la pedepsirea lor ilegală, să se elimine reţinerile legate de ei."[25]

Presiunile cu privire la uşurarea suferinţei foştilor prizonieri de război crescuseră de ceva vreme. În septembrie 1955, guvernul îi amnistiase pe foştii prizonieri de război condamnaţi pentru că se lăsaseră prinşi de inamic. În aprilie 1956, a fost înfiinţată o comisie, avându-l în frunte pe Jukov, care să analizeze situaţia foştilor prizonieri de război, inclusiv eventuala reprimire în partid a acestora. Comisia lui Jukov şi-a prezentat raportul în iunie, propunând mai multe măsuri menite să pună capăt discriminării împotriva foştilor prizonieri de război: compensaţii pentru timpul petrecut în captivitate; pensii pentru ei şi familiile lor; organizarea unei campanii de propagandă în care să se evidenţieze contribuţia eroică a prizonierilor de război la luptele din timpul războiului. În septembrie 1956, guvernul a emis o directivă în care cerea aplicarea completă a decretului de amnistiere adoptat în urmă cu un an.[26]

Pentru Jukov, chestiunea lui Pavlov şi a comandamentului Frontului de Vest a fost ceva mai complicată. Repudierea execuţiei acestora şi reabilitarea reputaţiei lor de patrioţi şi comunişti

nu au ridicat probleme. În anii de după moartea lui Stalin, avuseseră loc multe astfel de reabilitări. Cei implicați în afacerea aviatorilor, care dusese la demiterea lui Jukov în 1946, fuseseră reabilitați deja în iunie 1953. În iulie 1954, au fost reabilitați șefii aviației sovietice executați în octombrie 1941. Tuhacevski și grupul de generali și mareșali împușcați în 1937 pentru o presupusă conspirație împotriva lui Stalin au fost reabilitați în ianuarie 1957. Problema în cazul lui Pavlov era că nu se putea nega dezastrul care lovise Frontul de Vest în iunie 1941. Soluția acestei probleme spinoase a fost ca Marele Stat-Major să facă o cercetare a greșelilor comise de conducerea Frontului de Vest. Încheiată în noiembrie 1956, analiza Marelui Stat-Major ajungea la concluzia că, neavând experiență de comandant al unor mari unități, Pavlov nu fusese în stare să ia deciziile potrivite pe timp de război, dar nu se făcea vinovat de lașitate și nu permisese în mod deliberat trupelor sale să se lase încercuite fără luptă de germani.[27] Verdictul i-a convenit lui Jukov, căci, deși Pavlov era exonerat parțial, accentul cădea mai departe pe greșelile lui, nu pe cele ale Marelui Stat-Major, care ordonase o contraofensivă mult prea ambițioasă, provocând astfel distrugerea Frontului de Vest. Pavlov și colegii lui au fost reabilitați oficial de partid în iulie 1957.

Ungaria 1956

Odată cu promovarea sa în Prezidiu, Jukov a devenit un participant activ la luarea deciziilor politice și militare la cel mai înalt nivel, dintre care cea mai notabilă a fost cea referitoare la criza ungară din 1956. Aceasta a fost precedată și, de fapt, chiar declanșată de o criză izbucnită în Polonia. Când s-a răspândit vestea despre cuvântarea secretă a lui Hrușciov, în Polonia au crescut speranțele că ar putea avea loc o reformă fundamentală a

sistemului autoritar comunist impus după cel de-al Doilea Război Mondial. Opoziţia populară s-a amplificat, la fel şi agitaţia făcută de comuniştii care se gândeau la reformă şi care doreau o schimbare în conducerea partidului polonez. Problema s-a agravat în timpul revoltelor de la Poznan din iunie 1956, când sute de demonstranţi au fost împuşcaţi de forţele de securitate poloneze. Comuniştii polonezi au reacţionat readucându-l la putere pe Władysław Gomułka, liderul partidului din anii 1940, îndepărtat din cauză că fusese considerat prea naţionalist. Printre reformele propuse de Gomułka se afla şi înlăturarea lui Rokossovski din funcţia de ministru al apărării – propunere care a provocat o mare neliniște la Moscova, deoarece acesta era văzut drept garantul asocierii continue a Poloniei cu Uniunea Sovietică. Când protestele şi demonstraţiile de stradă s-au înteţit, Hruşciov a venit neanunţat la Varşovia pe 19 octombrie, însoţit de Molotov, Mikoian, Kaganovici, Konev şi Jukov. Scopul lor era să-l forţeze pe Gomułka să-l păstreze pe Rokossovski ministru al apărării şi să insiste ca reforma politică din Polonia să se desfăşoare într-un ritm mai moderat. În umbră se contura ameninţarea unei acţiuni militare prin care sovieticii urmau să-şi impună voinţa. Gomułka a refuzat să capituleze, dar a reuşit să-i convingă pe sovietici că nici orânduirea comunistă, nici alianţa Poloniei cu URSS în cadrul Tratatului de la Varşovia nu erau în pericol.[28] Sovieticii nu l-au putut salva pe Rokossovski, care a fost demis din funcţia de ministru al apărării şi s-a întors la Moscova în noiembrie 1956.

Între timp, în Ungaria se declanşase o criză politică şi mai gravă, inspirată tot de denunţarea lui Stalin de către Hruşciov. La 23 octombrie, forţele de securitate ungare au deschis focul împotriva mulţimilor anticomuniste care încercau să ia cu asalt principalul post de radio din Budapesta. În tot oraşul a

izbucnit o revoltă armată, iar guvernul comunist a cerut ajutor militar sovietic pentru a înăbuși rebeliunea. În acea seară, Jukov a raportat Prezidiului că 100 000 de oameni demonstraseră la Budapesta și că radiodifuziunea era în flăcări. Membrii Prezidiului au decis în unanimitate să se trimită trupe pentru a reinstaura ordinea. Jukov a fost de acord: „Nu este ca în Polonia. Trebuie să se folosească trupe, […] să se instituie legea marțială și să se introducă restricții de circulație."[29]

Trupele sovietice erau staționate în Ungaria de la sfârșitul războiului. Rămăseseră acolo și după semnarea tratatului de pace cu Ungaria, în 1947, sub pretextul că trebuiau să protejeze rutele de aprovizionare a trupelor sovietice staționate în estul Austriei, care, la fel ca Germania, era împărțită în zone militare de ocupație. În mai 1955, ocupația Austriei de către armatele sovietice și occidentale luase sfârșit prin semnarea Tratatului privind independența statului austriac. Între timp, fusese semnat Tratatul de la Varșovia, care a oferit pretextul ca trupele sovietice din Ungaria și cele staționate înainte în Austria să fie reorganizate într-un Corp Special. După cum afirmă colonelul E.I. Malașenko, comandantul trupelor sovietice de la Budapesta, înființarea Corpului Special fusese ideea lui Jukov, care comandase o formațiune similară la Halhin-Gol, în 1939.[30]

Când a început criza ungară, sovieticii aveau cinci divizii staționate în Ungaria sau în apropierea ei, iar, la 24 octombrie, au mobilizat aproximativ 30 000 de soldați și 1 000 de tancuri pentru a ocupa pozițiile strategice din Budapesta și pentru a închide frontiera austro-ungară. Planuri de urgență pentru o asemenea operație fuseseră elaborate încă din iulie 1956, așa încât sovieticii și-au atins obiectivele tactice relativ ușor.[31] Intervenția militară i-a stârnit însă și mai mult pe cei care participau la revolta armată, motiv pentru care s-a pus problema retragerii

trupelor sovietice ca parte a unui compromis politic similar celui realizat în Polonia. Când Prezidiul a discutat chestiunea la 26 octombrie, Jukov s-a opus retragerii trupelor, caracterizând această mişcare drept „capitulare". În schimb, a insistat să se folosească mai multe trupe şi să se menţină „o poziţie fermă".[32]

Situaţia de la Budapesta s-a stabilizat atunci când a venit la putere un nou guvern, condus de comunistul reformist Imre Nagy. Nagy părea să fie un Gomułka ungar şi să ofere posibilitatea realizării unui compromis care să-i satisfacă şi pe insurgenţi, şi pe sovietici. La şedinţa Prezidiului din 28 octombrie, Jukov a vorbit despre o retragere limitată a trupelor şi despre nevoia de a sprijini guvernul lui Nagy.[33] În aceeaşi zi, s-a căzut de acord asupra încetării focului, iar trupele sovietice au început să se retragă în cazărmile situate la marginea Budapestei. Răspunzând a doua zi la întrebările unor ziarişti, Jukov a spus că, „în Ungaria, situaţia s-a îmbunătăţit. S-a format un guvern în care avem încredere".[34] Atmosfera conciliantă a domnit şi la şedinţa Prezidiului din 30 octombrie, când s-a convenit să se dea publicităţii o declaraţie referitoare la stabilirea unor relaţii mai echitabile între Uniunea Sovietică şi toate ţările socialiste, nu numai Ungaria. Jukov a spus că declaraţia trebuia să exprime „înţelegere faţă de popor" şi „să pună capăt vărsării de sânge".[35] A doua zi însă, pe 31 octombrie, cei de la Moscova s-au înverşunat din nou, iar Jukov a primit ordin să elaboreze un plan de continuare a intervenţiei militare.

Schimbarea atitudinii sovieticilor a fost determinată de două lucruri separate şi distincte. În primul rând, existau semne că Nagy se pregătea să retragă Ungaria din Tratatul de la Varşovia şi să declare neutralitatea ţării (ceea ce a şi făcut la 1 noiembrie). În al doilea rând, atacul anglo-franco-israelian împotriva Egiptului din 29 octombrie avea drept scop redobândirea

controlului asupra Canalului Suez. Egiptul era aliat al sovieticilor și, așa cum le-a spus Hrușciov membrilor Prezidiului la 31 octombrie, „dacă vom părăsi Ungaria, îi vom încuraja pe imperialiștii americani, britanici și francezi. Vor considera aceasta o slăbiciune din partea noastră și vor porni ofensiva. […] Vor adăuga la Egipt și Ungaria."[36] La următoarea ședință a Prezidiului, pe 1 noiembrie, s-a discutat despre începutul celei de-a doua intervenții militare. Jukov a fost ferm, susținând că era nevoie de o acțiune decisivă. „Îndepărtați toate elementele putrede. Dezarmați contrarevoluția. Pretutindeni trebuie restabilită ordinea."[37]

Intervenția militară sovietică din 4 noiembrie 1956 a fost pe cât de sângeroasă, pe atât de hotărâtă. Purtând denumirea codificată „Vârtejul", ea a fost condusă de Konev, care a avut la dispoziție unități din Ungaria suplimentate cu altele din Regiunea Militară Carpatică, din România și din Regiunea Militară Odessa. La acțiunile desfășurate cu tancuri, infanterie și aviație, destinate să zdrobească rebeliunea de la Budapesta și din alte zone urbane, au participat în total 17 divizii. Luptele au fost deosebit de înverșunate în Budapesta, unde insurgenții au ripostat construind baricade și folosind arme de calibru mic și cocteiluri Molotov. În rândurile sovieticilor s-au înregistrat peste 2 000 de victime, dintre care aproape 700 de morți. Pierderile din rândurile populației civile și ale insurgenților s-au ridicat la 25 000 de oameni (inclusiv 5 000 de morți). Alți 200 000 de unguri au fugit în Austria, cu toate eforturile sovieticilor de a ține frontiera închisă.

Jukov a prezentat Prezidiului rapoarte regulate cu privire la acțiunea de la Budapesta.[38] În câteva zile, ordinea a fost restabilită și a fost instalat un nou guvern prosovietic, condus de Janos Kadar. După răscoală, mii de unguri au fost arestați și sute dintre

ei au fost executaţi ulterior, Imre Nagy fiind cea mai de seamă victimă. Jukov nu a lăsat să se înțeleagă faptul că ar fi avut dubii cu privire la reprimarea brutală a revoltei populare din Ungaria. Pentru Jukov şi pentru toţi liderii sovietici, orânduirea socialistă şi puterea comunistă erau în pericol nu numai în Ungaria. Se temeau de un efect de domino al revoltei populare împotriva regimului comunist care avea să destabilizeze întregul bloc răsăritean – ameninţând zona-tampon dintre Germania şi URSS pe care sovieticii erau hotărâţi s-o păstreze cu orice preţ.

Poziția lui Jukov în cadrul conducerii s-a îmbunătățit semnificativ datorită rolului hotărâtor jucat în criza ungară. În decembrie 1956, când a împlinit 60 de ani, Jukov a primit pentru a patra oară Ordinul Lenin, fotografia lui fiind publicată pe prima pagină a ziarelor sovietice, însoţită de felicitări din partea Comitetului Central şi a Consiliului de Miniştri.[39]

În ianuarie şi februarie 1957, Jukov a făcut un turneu amplu mediatizat în India şi Birmania – urmarea unui turneu similar efectuat de Hruşciov şi Bulganin în noiembrie–decembrie 1955 – având drept scop consolidarea relaţiilor sovietice cu cele două state devenite recent independente. Turneul s-a bucurat de un mare succes, iar Jukov a fost primit cu multă căldură. În India, Jukov a fost fotografiat călare pe un elefant. Ne întrebăm dacă nu cumva s-a gândit la Hannibal şi la vestita victorie a acestuia împotriva romanilor de la Cannae – bătălia cu care era cel mai des comparată lupta de la Halhin-Gol. Când Jukov s-a întors acasă, sovieticii au difuzat în premieră un film documentar color cu titlul *Vizita de prietenie a mareșalului Uniunii Sovietice G.K. Jukov în India și Birmania*.[40] În timp ce se afla în India, Jukov a ţinut un discurs la un colegiu militar în 5 februarie 1957, în care a vorbit despre problema războiului nuclear:

> Se va recurge oare la arme nucleare şi termonucleare în cazul izbucnirii unui război între coaliţiile marilor puteri? Da, fără îndoială, deoarece s-a mers prea departe cu introducerea acestor arme, care îşi fac deja simţită influenţa asupra organizării, asupra tacticii şi asupra doctrinei operaţional-strategice. […] Credem că, atât timp cât vor rămâne în arsenalele statelor, armele atomice şi termonucleare vor avea o importanţă semnificativă pentru forţele terestre, maritime şi aeriene. În construcţia postbelică a forţelor noastre armate, am pornit de la faptul că victoria într-un viitor război poate fi obţinută numai de forţele unificate ale tuturor tipurilor de arme şi forţe armate şi prin folosirea lor coordonată în război.[41]

În martie 1957, Jukov s-a dus în Berlinul de Est pentru a semna un acord de apărare cu guvernul est-german. În timp ce se afla acolo, a rostit un discurs în faţa comandanţilor trupelor sovietice din Germania de Est. În cazul unui atac al NATO, misiunea forţelor sovietice era să împiedice înaintarea forţelor occidentale şi să câştige timp pentru ca forţele din al doilea eşalon ale Tratatului de la Varşovia să avanseze. Jukov a arătat însă că nu avea neapărat intenţia să aştepte un atac al NATO. Imediat ce se constata că NATO intenţionează să lanseze un atac, sovieticii aveau să execute un atac preventiv cu scopul de a ajunge la Canalul Mânecii în două zile. Cu alte cuvinte, sovieticii plănuiau să aplice strategia preventivă pe care o avuseseră în vedere, dar nu reuşiseră s-o pună în practică în vara anului 1941, atunci când au aşteptat ca germanii să atace. Pentru a dezinforma, sovieticii au lăsat să ajungă la cunoştinţa opiniei publice o versiune modificată a discursului, conform căreia Jukov ar fi spus că strategia sovietică era de natură contraofensivă, nu preventivă şi, chiar de la început, aveau să se folosească armele nucleare, nu cele convenţionale.[42] Scopul acestei disimulări era ca NATO să fie indusă în eroare cu

privire la intenţiile sovieticilor şi să se descurajeze un atac occidental cu ameninţarea folosirii imediate a armelor nucleare.

Ideea lansării unui atac preventiv a fost exprimată din nou la o conferinţă militară ţinută în mai 1957 la Moscova, cu participarea a peste 200 de ofiţeri superiori din armata terestră, marina militară şi aviaţia sovietică. În cuvântarea lui, Jukov s-a concentrat asupra perioadei iniţiale a războiului şi a prezentat învăţămintele desprinse din lipsa de pregătire a armatei în iunie 1941. El a subliniat importanţa studierii planurilor şi intenţiilor inamicului:

> Ideea de bază a duşmanilor noştri constă în utilizarea la maximum a tuturor forţelor şi mijloacelor în perioada iniţială a războiului şi lansarea unui atac brusc asupra comandamentului şi sistemelor de control. Pentru aceasta este necesar ca apărarea antiaeriană a ţării să se ridice în mod constant la un nivel înalt, mai ales în domeniul radiodetecţiei şi al apărării antirachetă. În orice împrejurare, forţele noastre armate trebuie să fie pregătite să execute atacuri terestre, aeriene şi maritime care să lichideze orice încercare a inamicului de a da o lovitură menită să ne dezorganizeze. Unii – de exemplu, Bagramian – sunt de părere că strategia noastră trebuie să fie construită în jurul unor atacuri preventive executate prin surprindere, cu scopul de a distruge pregătirile de atac ale inamicului. Despre aceasta nu putem discuta în mod deschis.

A fost această declaraţie un mesaj adresat asistenţei că nu trebuia să discute despre strategia preventivă în curs de elaborare? Sau era un avertisment că o asemenea discuţie l-ar putea încuraja pe inamic să execute un atac preventiv? Este greu de spus şi se poate ca Jukov să fi fost nedecis.[43] Când a raportat conducerii partidului despre conferinţă, Jukov a scos în evidenţă discuţia despre perioada iniţială a războiului, dar

nu a pomenit nimic despre atacul preventiv. Conferința fusese reușită, a spus el, dar revelase faptul că teoria militară nu ținea pasul cu evoluțiile contemporane ale tehnologiei militare.[44]

Jukov îl salvează pe Hrușciov

În timpul crizelor din Polonia și Ungaria, autoritatea lui Hrușciov în cadrul Prezidiului a scăzut, iar ceilalți membri au început să dea semne de independență. Principalul beneficiar al revenirii la o conducere cu un caracter colectiv mai pronunțat a fost Molotov. Acesta fusese demis de Hrușciov din funcția de ministru de externe în iunie 1956, dar rămăsese membru al Prezidiului și, în noiembrie 1956, primise funcția de ministru al controlului de stat cu misiunea de a asigura aplicarea decretelor guvernamentale. A profitat de noua sa poziție pentru a contesta autoritatea lui Hrușciov în mai multe chestiuni interne și externe. Molotov era sprijinit de Kaganovici și de Malenkov, cei trei formând nucleul unei opoziții tot mai numeroase față de Hrușciov în cadrul Prezidiului. În tot timpul acestor dispute, Jukov a rămas un susținător ferm al lui Hrușciov. Primul își amintea mai târziu: „Personal, consideram că linia lui Hrușciov era mai corectă decât cea a lui Kaganovici și Molotov, care rămăseseră închistați în vechea dogmă și nu doreau să se schimbe în conformitate cu spiritul vremurilor."[45]

Lupta pentru putere dintre Hrușciov și Molotov a atins punctul culminant în urma unui discurs rostit de liderul sovietic la Leningrad în mai 1957, în care s-a angajat ca URSS să depășească SUA la producția de carne, unt și lapte în numai câțiva ani. Acest obiectiv absolut nerealist a fost anunțat de Hrușciov fără să se consulte cu nimeni și prefigura un stil de decizie care amenința să uzurpe puterea și prerogativele Prezidiului. Pe scurt, conducerea colectivă poststalinistă era subminată

de apariția unui nou șef. Această evoluție era dezavuată de majoritatea membrilor Prezidiului, inclusiv de Bulganin și Dmitri Șepilov, care îi urmase pentru puțină vreme lui Molotov în postul de ministru de externe (fiind înlocuit de Gromîko în februarie 1957). În condițiile în care majoritatea membrilor plini ai Prezidiului erau de partea sa, grupul Molotov a încercat să-l răstoarne pe Hrușciov de la putere.

La 18 iunie, conspiratorii l-au atras pe Hrușciov la o ședință, chipurile, a Consiliului de Miniștri, care s-a transformat însă într-o adunare neanunțată a Prezidiului. Hrușciov avea și el susținători și a reușit să respingă cererea de a demisiona imediat din funcția de conducător al partidului. Jukov și Mikoian au fost sprijinitorii lui cei mai fermi. De fapt, chiar înainte de ședință, Jukov respinsese o încercare a lui Malenkov de a-l atrage în conspirație. După cum susține Jukov, Hrușciov era derutat și demoralizat la ședința Prezidiului și numai sprijinul lui rezolvase problema. „Gheorghi, ai salvat situația", își amintește Jukov că îi spusese Hrușciov, „numai tu puteai s-o faci. Nu am să uit asta niciodată."[46] Cu ajutorul lui Jukov, Hrușciov a organizat transportul militar al membrilor Comitetului Central până la Moscova pentru a cere convocarea unei ședințe plenare a Comitetului Central. Cei trei membri ai Prezidiului din grupul Molotov – supranumit de oponenții lor „grupul antipartinic" – au fost siliți să accepte convocarea unei ședințe a Comitetului Central care să hotărască dacă Hrușciov mai rămânea la conducere.[47]

Cei aproximativ 200 de membri ai Comitetului Central fuseseră aleși la Congresul al XX-lea al partidului și erau în marea lor majoritate de partea lui Hrușciov. La plenara din 22–29 iunie, membrii așa-numitului grup antipartinic au constatat că nu formau decât o foarte mică minoritate. Jukov s-a

aflat în fruntea atacului împotriva lui Molotov și a celorlalți conspiratori. Prima cuvântare a fost rostită de Mihail Suslov, ideologul-șef al lui Hrușciov, iar a doua de Jukov, care a lansat un atac feroce împotriva grupului antipartinic, axat pe vinovăția lor pentru crimele din epoca stalinistă. Jukov a dezvăluit că, între 27 februarie 1937 și 12 noiembrie 1938, Stalin, Molotov și Kaganovici au aprobat personal 38 679 de execuții. Într-o singură zi – 12 noiembrie 1938 – Stalin și Molotov au semnat o listă pe care erau trecute 3 167 de persoane. „Nici nu știu dacă au citit acea listă", a comentat Jukov. După ce a dat mai multe detalii despre crimele săvârșite, Jukov a conchis: „Cred că este necesar să discutăm această chestiune la plenară și să li se ceară lui Malenkov, Kaganovici și Molotov o explicație pentru abuzul lor de putere." Cu toată intervenția lui Jukov, crimele din perioada stalinistă nu au devenit principala temă de discuție, în special din cauză că acestea ridicau multe întrebări incomode cu privire la rolul jucat de Hrușciov în evenimentele respective.

Jukov nu a mai luat cuvântul la plenară, dar a intervenit de mai multe ori, adesea în tandem cu Hrușciov, pentru a-i sâcâi pe membrii grupului antipartinic atunci când luau cuvântul. „Spune ceva despre răspunderea pentru crime, pentru execuții", i-a cerut el lui Kaganovici. „Aceasta este problema cea mai importantă." Se pare că i-a făcut o deosebită plăcere să-l pună într-o situație stânjenitoare pe Bulganin, care sprijinise grupul antipartinic, dar acum încerca să-și explice propriile fapte. La un moment dat, în timpul cuvântării lui Bulganin, Jukov a început să-l ia la întrebări, spunându-i: „Nu deforma lucrurile dacă vrei să fii om cinstit." Citind stenograma plenarei, ai senzația că Jukov se distra.[48]

Rezultatul plenarei a fost previzibil. Molotov, Malenkov și Kaganovici au fost excluși din guvern, din Prezidiu și din

Comitetul Central. Molotov a fost exilat ulterior ca ambasador în Republica Populară Mongolă, Malenkov a fost numit director al unei centrale electrice din Kazahstan, iar Kaganovici a devenit director la o fabrică de potasă din Urali. Bulganin a scăpat cu o mustrare, dar a fost curând demis din funcția de președinte al Consiliului de Miniștri de Hrușciov, care a preluat-o el însuși. Fără îndoială, plenara a reprezentat un mare succes pentru Hrușciov, dar adevăratul protagonist fusese Jukov. Drept răsplată, acesta a fost promovat membru cu drepturi depline al Prezidiului.

În timp ce lupta împotriva grupului antipartinic era în plină desfășurare, în viaţa personală a lui Jukov avea loc o altă dramă. La vârsta de 60 de ani, Jukov devenise din nou tată. La 19 iunie, Galina dăduse naştere fiicei lor, Maria. Jukov era încântat, i-a scris Galinei că abia aştepta să vadă copilul şi i-a promis că îi va face o vizită cât de curând, căci era prins „într-o bătălie cumplită" şi nu prea mai dormise de patru zile. Maria era însă bolnavă – avea icter şi era pasivă, cum i-a scris Galina lui Jukov. Se temeau şi ea, şi doctorii că va muri. Jukov, disperat, i-a scris Galinei la 26 iunie: „Nu am dormit toată noaptea de când am primit scrisoarea ta despre sănătatea fiicei noastre. Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva? Mi-e teamă pentru ea… Te rog să fii puternică şi să nu cedezi în faţa destinului… Slăbiciunea nu aduce niciodată victoria într-o luptă."[49] Din fericire, micuța Maria s-a făcut bine și a supraviețuit.

După plenară, campania împotriva grupului antipartinic a luat amploare. O versiune prescurtată a rezoluţiei Comitetului Central cu privire la grupul antipartinic a fost publicată în presă. Au fost convocate şedinţe de partid pentru a-i condamna pe Molotov, Malenkov şi Kaganovici. La 2 iulie, Jukov a luat cuvântul în faţa organizaţiei de partid din Ministerul

Apărării. La adunare au participat Antonov, Bagramian, Vasilevski, Konev, Mereţkov, Rokossovski şi alţi mareşali şi generali. Jukov a repetat ceea ce spusese la plenară, concentrându-se în special pe rolul jucat de grupul antipartinic în represiunile din epoca Stalin. De data aceasta, a subliniat rolul „scandalos" al lui Bulganin. După cum afirma Jukov, unul dintre scopurile complotiştilor era să-i ofere lui Bulganin controlul asupra KGB. La şedinţa Prezidiului, Bulganin se alăturase conspiraţiei, dar când a văzut încotro bătea vântul la plenară, s-a întors împotriva grupului antipartinic.[50]

O altă ocazie de a-i denunţa pe complotişti s-a ivit la mijlocul lunii iulie, când Jukov s-a dus la Leningrad să ia parte la sărbătorile prilejuite de Ziua Marinarului. În ziua de 15 a rostit o cuvântare intens mediatizată, în care a criticat grupul antipartinic, deoarece se opusese angajamentului lui Hruşciov de a depăşi SUA la producţia de carne, lapte şi unt pe cap de locuitor (remarcă salutată cu aplauze furtunoase) şi pentru că se împotrivise descentralizării deciziilor economice şi politice. Jukov a criticat însă cel mai mult grupul pentru opoziţia sa faţă de campania îndreptată împotriva cultului personalităţii lui Stalin.[51] Jukov a fost însoţit în această deplasare de „doamna Jukov" – semn că, în pofida relaţiei sale cu Galina, căsătoria cu Aleksandra încă nu se încheiase.

Atacul susţinătorilor lui Hruşciov

În octombrie 1957, Jukov a făcut o deplasare în Iugoslavia şi în Albania, cu scopul de a repeta mediatizarea şi succesul pe care le avusese mai înainte în turneul din India şi Birmania. Jukov era însoţit de un grup mare de ofiţeri superiori şi, în loc să meargă cu avionul la Belgrad, a preferat să călătorească în stil mare, la bordul crucişătorului sovietic *Kuibîşev*, care a

ridicat ancora din portul Sevastopol la 5 octombrie. Era prima călătorie pe mare a lui Jukov și se pare că i-a făcut plăcere, chiar dacă, pe atunci, nu era în cele mai bune relaţii cu marina. Dincolo de eternele rivalităţi dintre diversele sectoare ale armatei, de curând, avusese loc o dispută între Hrușciov și șeful marinei, amiralul N.G. Kuznețov, în legătură cu planurile de construire a unei mari flote de suprafaţă. Jukov sprijinise dorinţa lui Hrușciov de a avea o flotă bazată pe submarine, iar Kuznețov fusese demis în urma aruncării accidentale în aer a unui vas de război la Sevastopol, în octombrie 1955, care dusese la moartea a sute de marinari.

În timp ce traversa Bosforul, *Kuibîșev* s-a întâlnit cu vase aparţinând Flotei 6 a SUA (un portavion, un crucișător, două fregate și mai multe distrugătoare). Așa cum se obișnuia, echipajele vaselor SUA s-au aliniat pe punte și au transmis prin semnale salutul lor ministrului sovietic al apărării. Jukov nu a fost deloc încântat, ba chiar s-a plâns: „De ce trebuie să fie ăștia aici? De ce nu sunt cu vasele în apele lor?" Privind lucrurile într-o notă mai veselă, călătoria pe mare i-a oferit lui Jukov ocazia să cânte la acordeon și să se alăture grupului de instrumentiști de pe vas.[52]

Kuibîșev a ajuns în portul iugoslav Zadar la 8 octombrie, iar de acolo a început seria obișnuită de vizite, ceremonii și discursuri. Cea mai importantă dintre întrevederile lui Jukov a fost cea cu Tito, pe care l-a întâlnit în orașul lui natal din Croaţia, unde s-au dus împreună la vânătoare de capre de munte. „Pentru mine a fost o partidă foarte reușită", își amintește Jukov. „Am doborât patru capre. Tito a doborât numai una și am înţeles că nu era mulţumit de rezultat."[53] La 16 octombrie, Jukov a trimis la Moscova un raport referitor la discuţiile avute cu Tito și a subliniat că Iugoslavia dorea să-și îmbunătăţească

relaţiile cu Uniunea Sovietică şi să acţioneze împreună în baza unei platforme antiimperialiste comune. La 17 octombrie, Jukov a părăsit Belgradul, îndreptându-se spre capitala Albaniei, Tirana, unde a făcut mai multe vizite asemănătoare şi s-a întâlnit cu şeful comunist al Albaniei, Enver Hodja.[54]

Jukov nu era însă mulţumit de atenţia limitată pe care presa de acasă o acorda deplasării sale. La 12 octombrie, i-a scris lui Hruşciov ca să i se plângă de faptul că *Pravda* publica numai reportaje scurte despre vizita sa şi nu publica textul complet al cuvântărilor lui din Iugoslavia. Aceasta făcea o impresie proastă conducerii iugoslave. În cazul în care Comitetul Central considera că nu era bine să dea publicităţii cuvântările sale, i-a telegrafiat Jukov, poate că trebuia să anunţe plecarea lui din Iugoslavia. Prezidiul i-a răspuns în ziua de 14 octombrie că, în acel moment, erau două delegaţii sovietice în străinătate – nişte parlamentari aflaţi în vizită în China şi delegaţia „militară" din Iugoslavia. Dacă s-ar fi acordat mai mult spaţiu vizitei lui Jukov, s-ar fi putut ca fie opinia publică mondială, fie chinezii să nu fie mulţumiţi. Jukov nu a fost satisfăcut de această explicaţie şi, la 16 octombrie, i-a scris din nou lui Hruşciov, ţinându-i o mică lecţie de politică: „Suntem o ţară mare, baza materială şi spirituală a mişcării comuniste şi muncitoreşti, nu trebuie să jignim ţările mici de dragul intereselor Chinei."[55]

S-ar putea ca această scrisoare scrisă pe un ton iritat să fi fost ultima picătură pentru Hruşciov, mai ales că venea după o altă divergenţă politică cu Jukov. Ceva mai devreme, în acelaşi an, Jukov pledase în favoarea unui compromis cu SUA în chestiunea recunoaşterii aeriene ca mijloc de verificare a respectării înţelegerilor. Americanii susţineau ideea „cerurilor deschise" – propusă pentru prima dată de Eisenhower la summitul de la Geneva – ceea ce însemna că URSS ar fi trebuit

să-şi deschidă spaţiul aerian avioanelor-spion americane şi, în schimb, să i se ofere accesul în spaţiul aerian al SUA. Iniţial, sovieticii au fost de acord cu o versiune limitată a „cerurilor deschise", dar, în august 1957, când s-a pus problema unui acord mai larg în această privinţă, Jukov a fost pentru, în timp ce Hruşciov s-a opus. „Nu sunt întru totul de acord cu punctul de vedere al tovarăşului Jukov", a spus el Prezidiului. „Potenţialul inamicului este superior. Cine are un potenţial mai mare este mai interesat să obţină mai multe informaţii. Ei nu ştiu tot ce avem noi. Sunt de acord cu tovarăşul Jukov că inamicul nu va accepta asta. Dar dacă acceptă? Atunci o să fie rău."[56] Rezultatul acestei discuţii a fost că Uniunea Sovietică a rămas la ideea unui „cer deschis" limitat. După ce Jukov a fost demis din funcţie, Hruşciov a anulat însă şi această propunere şi a retras Uniunea Sovietică de la negocierile privind dezarmarea desfăşurate sub egida ONU.

Drama celei de-a doua căderi a lui Jukov în dizgraţie a început pe când acesta era încă în Albania. La 17 octombrie, A.S. Jeltov, şeful administraţiei politice a forţelor armate, l-a criticat la o şedinţă a Prezidiului. Activitatea politică din armată era bagatelizată, a spus Jeltov. Jukov afirmase că va avea grijă ca toate consiliile militare (organele politice din armată) să fie subordonate comandanţilor militari. După spusele lui Jeltov, Jukov îi numea pe activiştii politici „bărbile roşii" care i-ar omorî pe toţi comandanţii dacă li s-ar da cuţite. Jeltov s-a plâns că nu avea voie să se deplaseze la trupe fără permisiune şi că Jukov îl trata cu ostilitate. „De ce? Pentru că am fost, chipurile, împotriva numirii lui ca ministru. Pentru că mă opun glorificării lui." Atacul lui Jeltov trebuie să fi fost o cursă, căci el însuşi nu ar fi îndrăznit să-l critice pe Jukov în felul acesta fără binecuvântarea lui Hruşciov. La şedinţa Prezidiului au

participat Konev și mareșalul Rodion Malinovski, comandantul suprem al forţelor terestre. Aceștia au apărat starea activităţii politice din armată (deși nu pe Jukov personal), dar nu s-a ținut cont de obiecţiile lor, iar participanții au decis să creeze o comisie care să examineze problema întăririi muncii de partid în armată. Această comisie a prezentat Prezidiului un raport două zile mai târziu și a fost adoptată o rezoluţie în virtutea căreia consiliile militare deveneau răspunzătoare pentru toate deciziile importante din armată. S-a decis de asemenea convocarea, la Leningrad și la Moscova, a unor întâlniri ale activiștilor de partid din armată.

Hrușciov a luat cuvântul la două astfel de întâlniri de la Moscova, din 22 și 23 octombrie. Deși nu l-a criticat în mod direct pe Jukov, era clar că zilele acestuia erau numărate. Una dintre nemulțumirile lui Hrușciov se referea la un film documentar despre bătălia de la Stalingrad, care îi înfăţișa pe Jukov și Vasilevski drept principali arhitecţi ai contraofensivei din noiembrie 1942, când, de fapt, meritele erau ale lui și ale lui Eremenko. Două zile mai târziu, ministrul culturii a scris o scrisoare Comitetului Central în care prezenta în detaliu amestecul lui Jukov în faza de montaj a filmului, trăgând concluzia că acesta „propaga cultul personalităţii tovarăşului Jukov”.[57]

La întrunirea din 23 octombrie, Hrușciov a făcut un comentariu de rău augur. A subliniat în faţa asistenței că îl demisese pe generalul Ștemenko din funcţia de şef al serviciului de informaţii militare fiindcă el și Jukov înfiinţaseră o școală specială de pregătire a sabotorilor fără permisiunea conducerii partidului. Hrușciov le-a amintit celor prezenţi că Ștemenko fusese anterior demis din funcţia de adjunct al șefului Marelui Stat-Major din cauza legăturilor sale cu Beria și că, după aceea, fusese trimis ca șef de stat-major al Regiunii Militare Siberia.

Cu toate acestea, când a devenit ministru al apărării, Jukov l-a rechemat pe Ştemenko la Moscova şi l-a făcut şef al informaţiilor militare.[58] Hruşciov voia să spună prin aceasta că Jukov judecase greşit atât atunci când îl numise pe Ştemenko, cât şi atunci când autorizase înfiinţarea şcolii de sabotori fără permisiunea partidului.

Nu se ştie dacă informaţii despre ceea ce se întâmpla acasă au ajuns sau nu au ajuns la Jukov, în Albania. Pe 26 octombrie, când s-a întors la Moscova, avea gripă şi nu se simţea bine când a participat la şedinţa Prezidiului desfăşurată ceva mai târziu, în aceeaşi zi. Cu toate acestea, şi-a apărat în mod vehement poziţia, negând că ar fi vrut să separe armata de partid şi cerând să se creeze o comisie care să cerceteze acuzaţiile. A acceptat că existau probleme în ceea ce priveşte un cult al personalităţii care se forma în jurul lui, dar a negat că era interesat de glorie. În cuvântul său, Hruşciov a pus în discuţie disponibilitatea lui Jukov de a accepta ideea americanilor de „cer deschis" şi tot el a propus ca Jukov să fie înlăturat din funcţia de ministru al apărării, printr-o rezoluţie adoptată în unanimitate, la fel ca decizia de a-l numi pe Malinvoski în locul lui.[59]

După şedinţa Prezidiului, Jukov i-a telefonat lui Hruşciov să-l întrebe ce se întâmplă. Când Hruşciov i-a răspuns că totul se va vedea la apropiata întâlnire a Comitetului Central, Jukov a replicat: „Consider că relaţiile noastre cordiale din trecut îmi dau dreptul să vă întreb personal de ce aţi devenit atât de neprietenos faţă de mine." La care Hruşciov a răspuns: „Nu te ambala, mai avem de lucru pentru dumneata."[60]

În zilele de 28 şi 29 octombrie 1957, membrii Comitetului Central s-au reunit pentru a valida demiterea şi condamnarea lui Jukov. Din nou, Suslov a fost principalul călău al lui Hruşciov, dar acesta a fost sprijinit de o întreagă pleiadă de generali

şi mareşali dornici să se răfuiască personal cu Jukov şi să-şi demonstreze în acelaşi timp loialitatea faţă de conducerea de partid. Jukov a fost acuzat că încerca să despartă armata de partid şi că îşi asuma prea multe merite pentru victoria în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Suslov a introdus şi un element nou în critică: faptul că Jukov avea tendinţa să acumuleze putere. Acuzaţiile lui Suslov au fost susţinute de Jeltov, după care i s-a dat cuvântul lui Jukov pentru a răspunde. Cum era şi firesc, Jukov şi-a afirmat loialitatea faţă de partid şi a negat orice intenţie de a submina autoritatea acestuia în rândul forţelor armate. Dimpotrivă, politica lui fusese să-i folosească pe comandanţii militari – cei mai mulţi dintre ei fiind comunişti cu experienţă şi ofiţeri în acelaşi timp – pentru a întări rolul partidului în cadrul armatei. În timp ce vorbea, Jukov a avut parte de aceeaşi hărţuire din partea lui Hruşciov, pe care o aplicase el însuşi membrilor grupului antipartinic al lui Molotov la plenara din iunie a Comitetului Central.

Colegii ofiţeri ai lui Jukov au intervenit aducându-i o multitudine de acuzaţii. În cuvântul său, Sokolovski, şeful Marelui Stat-Major, a afirmat că Jukov schimbase fără să se consulte cu cineva un document al Marelui Stat-Major în care se spunea că Uniunea Sovietică nu va începe niciodată un război într-o declaraţie conform căreia URSS ar putea ataca prima. Mareşalul Timoşenko a reiterat ideea lui Suslov că Jukov era însetat de putere şi a subliniat tendinţa lui de a pretinde că era infailibil. Konev, la fel ca Sokolovski, a pretins că îl apărase pe Jukov împotriva atacului lui Stalin din 1946, dar acum îl critica pentru cultul personalităţii. Eremenko, care luptase alături de Hruşciov la Stalingrad, a pus accentul pe falsitatea pretenţiilor lui Jukov referitoare la organizarea contraofensivei de acolo. Ciuikov, alt general prezent la Stalingrad, s-a plâns că se înlocuise cultul lui

Stalin cu cel al lui Jukov. Rokossovski a evidenţiat vulgaritatea lui Jukov şi comportamentul său jignitor faţă de colegii ofiţeri, dând ca exemplu disputa cu Jukov din timpul bătăliei pentru Moscova. Nu era vorba despre faptul că Jukov „a fost grosolan în timpul războiului", a spus Rokossovski. „Maniera lui de a comanda era de-a dreptul obscenă; nu aveam parte decât de înjurături şi obscenităţi, amestecate cu ameninţări că va împuşca oamenii." Malinovski a subliniat şi el vulgaritatea lui Jukov, spunând că nu-l auzise niciodată rostind un discurs care să nu conţină o vulgaritate. De la plenară a absentat Vasilevski, care era bolnav. Este greu de spus dacă acesta s-ar fi alăturat sau nu celor care îl condamnau pe Jukov. Bineînţeles că ar fi fost de aşteptat aşa ceva, iar relaţiile dintre cei doi au rămas distante până în anii 1960, când Jukov a fost reabilitat pentru a doua oară.

Spre sfârşitul plenarei, Jukov a luat din nou cuvântul, a mulţumit membrilor Comitetului Central pentru criticile lor şi a recunoscut că făcuse greşeli. Într-o singură privinţă a rămas însă ferm. Vorbitorii subliniaseră faptul că nu era pentru prima când era convocat în faţa Comitetului Central ca să dea socoteală pentru erorile sale, iar, în 1946, refuzase să-şi recunoască greşelile de comportament. Jukov a ripostat spunând că, deşi acum accepta critica îndreptată împotriva lui, nu a acceptat şi nu va accepta faptul că a greşit în 1946.

Ultimul a avut cuvântul Hruşciov. Într-un discurs dezlânat ca de obicei, a dezvoltat atacul împotriva lui Jukov, incluzând aspecte ale activităţii sale din timpul războiului, mai ales în legătură cu ocuparea Kievului de către germani în 1941, cu dezastrul de la Harkov din 1942 şi cu bătălia de la Stalingrad. Hruşciov l-a mai acuzat pe Jukov că nu cunoştea tehnologia militară modernă. La sfârşitul şedinţei, s-a adoptat o rezoluţie care confirma decizia Prezidiului de a-l demite pe Jukov din funcţia

de ministru al apărării și de a-l exclude din Comitetul Central, precum și din Prezidiu.[61] Jukov a rămas membru de partid, dar, în câteva săptămâni, a fost deposedat de toate puterile.

După plenară, campania împotriva lui Jukov s-a desfășurat în armată, în partid și în spațiul public. La o ședință a membrilor de partid de la Moscova, ținută la 31 octombrie, mareșalul Moskalenko a denunțat „neseriozitatea, egoismul, aroganța fără margini și narcisismul" lui Jukov, în timp ce Malinovski a înfierat „încăpățânarea, despotismul, ambiția și dorința sa de preamărire". Poate că cea mai dureroasă lovitură a venit din partea vechiului său prieten, Bagramian, care se spune că ar fi afirmat: „Jukov este pur și simplu un om bolnav. Are preamărirea de sine în sânge."[62]

Înlocuirea lui Jukov cu Malinovski în funcția de ministru al apărării a fost anunțată lumii chiar înainte de plenară, într-o scurtă declarație reprodusă pe ultima pagină a ziarului *Pravda* din 27 octombrie.[63] La 3 noiembrie, presa sovietică a publicat rezoluția Comitetului Central referitoare la „Îmbunătățirea muncii politice de partid în armata și în marina militară sovietică", arătând că Jukov fusese demis deoarece promovase o politică de restrângere a activității partidului în rândurile forțelor armate. Rezoluția critica cultul personalității lui Jukov și efectul deformator al acestuia asupra „istoriei autentice" a Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Rezoluția se referea de asemenea la „aventurismul" lui Jukov în politica externă – probabil o referire indirectă la disputa lui cu Hrușciov în legătură cu negocierile privind dezarmarea desfășurate cu SUA. În aceeași zi, *Pravda* a publicat un lung articol al lui Konev, în care acesta ataca activitatea lui Jukov din timpul războiului. Konev sublinia că, în iunie 1941, când Germania a atacat Uniunea Sovietică, Jukov era șeful Marelui Stat-Major și ar fi trebuit să

împartă cu ceilalți vinovați responsabilitatea pentru dezastrul care a urmat. Konev l-a criticat pe Jukov și pentru că își arogase pe nedrept merite pentru operațiuni precum contraofensiva de la Stalingrad și asaltul asupra Berlinului. Konev susținea că succesele din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei au fost mai mult rezultatul eforturilor depuse de comandanții fronturilor (cum era el însuși) decât al eforturilor lui Stalin, ale membrilor Stavka și ale lui Jukov. Și, mai arăta Konev, deși îi plăcea să atace cultul lui Stalin, obiectivul lui Jukov nu era să critice acel cult, ci să făurească după aceea propriul cult.[64] Câteva luni mai târziu, Jukov s-a întâlnit întâmplător cu Konev pe stradă. Nu a vrut să stea de vorbă cu el, dar Konev s-a oferit să-l ducă cu mașina, spunând că nu uitase vechea lor prietenie. Jukov a refuzat, amintindu-i de spectacolul pe care îl dăduse la plenară, când fusese departe de a-i fi prieten.[65]

Deși, de când fusese numit ministru al apărării, în jurul lui se crease un cult al personalității, acest lucru nu fusese încurajat de el. În ceea ce privește relațiile dintre partid și armată, înlăturarea lui Jukov a fost adesea interpretată ca o dovadă a existenței unui conflict instituțional între cele două grupări și a dorinței lui personale de a afirma independența forțelor armate. Adevărul în legătură cu această chestiune este mai simplu și mai complex totodată. La vremea respectivă și, apoi, privind lucrurile retrospectiv, Jukov a negat ferm faptul că ar fi încercat să submineze controlul exercitat de partid asupra armatei. „Pentru mine personal, cuvântul partidului a fost întotdeauna lege", a spus el ulterior,[66] străduindu-se să laude rolul comisarilor politici și să sublinieze rolul conducător al partidului. Nu trebuie să uităm nicio clipă că Jukov era el însuși comunist de o viață. Avea o părere aparte despre modul în care trebuiau exercitate controlul și influența partidului în interiorul armatei. Jukov era un ferm

adept al așa-numitei *edinonacealie* – comandă unică – încă de pe vremea reformelor introduse de Frunze în anii 1920. La fel ca Frunze, Jukov era de părere că un comandant trebuia să poată exercita controlul asupra deciziilor militare fără amestecul comisarilor politici, al căror rol era să facă propagandă în rândurile forţelor armate. Garanţia controlului de partid consta în faptul că înșiși comandanţii erau sau trebuiau să fie comuniști devotaţi. Jukov dorea de asemenea ca toţi comisarii să fie și buni soldaţi, și buni comuniști.

În timpul mandatului lui Jukov de ministru al apărării, au existat numeroase inițiative și instrucţiuni destinate să întărească atât *edinonacealie*, cât și eficacitatea muncii politice din armată. De exemplu, în aprilie 1957, s-a dat un ordin cu privire la organizarea muncii de partid în armată. Potrivit unei prevederi a acestuia, se interzicea criticarea ordinelor comandanţilor la ședinţele de partid, dar restul textului era dedicat întăririi poziției comuniștilor în armată, inclusiv în raport cu atitudinea politică a ofiţerilor de carieră.[67] Multe dintre măsurile referitoare la munca de partid în armată aplicate de Jukov datau dinainte ca el să devină ministru al apărării. În mai 1956, când a dat un decret referitor la îmbunătăţirea disciplinei militare pe baza principiului comenzii unice, Jukov a cerut de fapt să se aplice o politică adoptată în 1951 – în timpul epocii staliniste.[68] Acuzaţia că Jukov încerca să submineze rolul partidului în armată a fost un pretext politic puternic pentru îndepărtarea lui din funcţie, dar era lipsită de substanţă.

Jukov credea că decizia lui Hrușciov de a-l înlătura avusese în mare măsură motivații personale, fiind determinată de spiritul independent al lui Jukov și de refuzul lui de a accepta cultul din ce în ce mai evident al personalităţii lui Hrușciov. Hrușciov se temea că Jukov, la fel ca Eisenhower, aspira la o

funcţie politică mai înaltă. „Nu mi-am dorit niciodată să am putere în stat – eu sunt militar şi armata este meseria mea", a spus Jukov.[69]

Ulterior, Jukov a afirmat că a prevăzut atacul lui Hruşciov, dar nu există dovezi din perioada respectivă care să confirme acest lucru. Există însă toate indiciile că, în 1957, Jukov a suferit de aceeaşi naivitate politică combinată cu infatuare de care dăduse dovadă în 1946, când a fost îndepărtat de Stalin.

Imediat ce Occidentul a aflat despre căderea lui Jukov în dizgraţie, au început speculaţiile în legătură cu cauzele şi consecinţele ei. Una dintre analizele cele mai corecte, făcută aproape în aceeaşi perioadă, era cuprinsă într-o notă a CIA din iunie 1959, care ajungea la următoarea concluzie: „Cauzele îndepărtării lui Jukov par să fi fost devotamentul lui faţă de datorie, aşa cum o înţelegea el, lipsa de tact politic şi strădania neabătută de a-şi asuma în mod real prerogativele teoretice ale unui membru cu drepturi depline al Prezidiului Partidului şi ale unui ministru al URSS."[70]

Cel mai profetic comentariu a fost cel al ambasadorul indian de la Moscova, K.P.S. Menon, care nota în jurnalul personal la data de 5 noiembrie 1957:

> Nicio stea de pe firmamentul rus nu a strălucit după moartea lui Stalin mai puternic decât steaua lui Jukov. Încercările care se fac acum de a-l denigra nu pot fi calificate decât ca jalnice. Poate că partidul va reuşi să ţină personalitatea lui Jukov departe de ochii publicului, dar nu va reuşi să scoată amintirea lui din inimile oamenilor. […] În cele din urmă, adevărul va triumfa, iar Clio îl va aşeza pe Jukov alături de favoriţi precum Aleksandr Suvorov, Mihail Kutuzov şi Aleksandr Nevski. […] Iar Rusia îşi va aminti întotdeauna de el cu respect şi afecţiune.[71]

Capitolul 13

Ultima bătălie: lupta pentru istorie (1958–1974)

Jukov şi-a revenit după calvarul plenarei din octombrie ducându-se acasă şi dormind. „Eram hotărât să nu devin o victimă", i-a spus el lui Konstantin Simonov, „să nu mă prăbuşesc, să nu disper, să nu-mi pierd dorinţa de a trăi. […] M-am întors acasă şi am luat un somnifer. Am dormit câteva ore. Apoi m-am trezit. Am mâncat. Am luat un somnifer. Iar am adormit. M-am trezit din nou, am luat un somnifer şi am adormit. Am ţinut-o aşa timp de 15 zile. […] În visurile mele am retrăit tot ceea ce mă chinuia. […] M-am certat. Mi-am susţinut opinia. M-am mâhnit – totul în somn. Apoi, după 15 zile, m-am dus la pescuit."[1]

Suferinţa lui Jukov era amplificată de complicaţiile continue care apăreau în viaţa particulară. După ce fusese demis din postul de ministru al apărării, soţia lui aflase despre relaţia cu Galina. Aleksandra ştia de Galina încă de la Sverdlovsk, dar nu ştia că aceasta se mutase la Moscova. Şi nu ştia nici de fiica Galinei, Maria; a aflat de existenţa Mariei abia patru ani mai târziu, când Jukov a avut nevoie de acordul soţiei sale legitime pentru a o adopta oficial pe Maria ca fiică a sa. Jukov a reacţionat la această criză personală făcând schimb de locuinţă: a dat apartamentul din strada Granovskaia în schimbul a două apartamente mai mici, unul pentru Aleksandra şi

celălalt pentru fiica Ella, iar el s-a dus să locuiască împreună cu Galina și Maria în vila sa. Nici Ella, nici Era nu au aflat despre despărţirea de facto a părinţilor lor decât atunci când cei doi au divorţat în 1965. Când au aflat, au fost de partea mamei lor și nu au mai vorbit cu Jukov timp de peste un an.[2] Apoi, în 1966, Jukov s-a însurat cu Galina.

La pensie

Când l-a demis din funcția de ministru al apărării, Hrușciov îi promisese lui Jukov că îi va da altceva de lucru, dar nu și-a ţinut promisiunea și, în februarie 1958, Prezidiul l-a pensionat, în condiţii bune după standardele sovietice. A primit o pensie bună, asistenţă medicală și socială generoasă, mașină mică pentru uz personal. I s-a permis de asemenea să-și păstreze apartamentul și vila și să poarte uniformă militară dacă dorea.[3]

Mai puţin bine-venită a fost supravegherea la care l-au supus cei din KGB. Din rapoartele acestora știm că, la pensie și în intimitatea casei sale, Jukov critica regimul lui Hrușciov. Dar nu numai acasă; în septembrie 1959, KGB i-a raportat lui Hrușciov că, la funeraliile generalului V.V. Kriukov (soţul cântăreţei Lidia Ruslanova), discutând cu alte persoane, Jukov a criticat politica partidului cu privire la pensiile militare și a spus că autoritatea tot mai mare a ofiţerilor politici slăbea forţele armate.

În mai 1963, KGB a raportat că Jukov l-a caracterizat pe mareșalul Malinovski, succesorul lui în funcția de ministru al apărării, drept un „lingău". A criticat sumele cheltuite pentru programul spaţial sovietic și darurile scumpe oferite vizitatorilor străini de seamă, lucru care nu s-ar fi întâmplat pe vremea lui Stalin. Jukov a atacat lucrarea oficială în mai multe volume editată de susţinătorii lui Hrușciov și intitulată *Istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, a cărei publicare a început în

1960.[4] În ea se afirma că ajutorul acordat de Aliații occidentali Uniunii Sovietice în timpul războiului nu fusese important. După părerea lui Jukov, livrările de materiale americane dăduseră URSS posibilitatea să-și sporească rezervele de echipament și să-și orienteze producția spre articole esențiale precum tancurile. Ofițerul KGB își încheia raportul notând că Jukov și familia sa urmau să plece curând în vacanță, ivindu-se astfel prilejul de a afla ce scria acesta în memorii.

Raportul respectiv a atins un punct deosebit de sensibil. În iunie 1963, Prezidiul a decis să trimită o delegație în frunte cu Leonid Brejnev care să-l avertizeze pe Jukov că, dacă nu înceta cu asemenea critici, avea să fie exclus din partid și arestat. Dar când Brejnev i-a făcut o vizită în cursul aceleiași luni, mareșalul a rămas neclintit. Jukov i-a spus lui Brejnev că nu putea accepta rezoluția adoptată de plenara din 1957 pentru că nu i se dăduse posibilitatea să o comenteze. Era deosebit de iritat din cauza acuzației de aventurism care i se adusese: „Când și unde am fost eu aventurier? În legătură cu ce anume am fost aventurier? Sunt în partid de 43 de ani, am luptat în patru războaie, mi-am sacrificat sănătatea pentru patrie și totuși, cumva și undeva, am săvârșit fapte de aventurier? Unde sunt faptele? Astfel de fapte nu există." Jukov a negat că ar fi criticat partidul în discuțiile cu alții și a cerut să i se dea posibilitatea să se confrunte cu acuzatorii săi. Pe de altă parte, a jurat credință veșnică partidului și l-a asigurat pe Brejnev că nu avea de ce să se teamă pentru ceea ce scria în memorii.[5]

Șters din istorie

Jukov a început să-și scrie memoriile la sfârșitul anilor 1950, în contextul unei campanii continue de discreditare atât a reputației, cât și a onestității sale. Primul atac fusese lansat

de Konev după plenară, într-un articol apărut în *Pravda*, în noiembrie 1957, în care critica diverse aspecte ale activităţii lui Jukov din timpul războiului. În 1958, generalul E.A. Boltin, istoric militar sovietic de frunte, a scris un articol bine documentat în care l-a criticat pe Jukov pentru că, în 1941, în calitate de şef al Marelui Stat-Major, nu făcuse pregătirile necesare pentru război. Greşelile săvârşite de acesta ca şef al Marelui Stat-Major erau expuse şi în volumul al doilea al istoriei oficiale a Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în care Timoşenko, comisarul poporului pentru apărare din acea vreme, era şi el criticat împreună cu Jukov. Mai dăunătoare a fost acuzaţia lui Malinovski de la al XXI-lea Congres al partidului, din 1959, că Jukov ar fi avut tendinţe „bonapartiste" – adică ar fi aspirat la puterea supremă – acuzaţie repetată de Hruşciov la al XXII-lea Congres, în 1961.[6] Aceste atacuri publice la adresa reputaţiei lui Jukov i-au ajutat pe memorialiştii militari să critice activitatea lui Jukov din timpul războiului. De regulă, ei l-au caracterizat drept ignorant în chestiunile militare complexe şi brutal în relaţiile cu ceilalţi ofiţeri.[7] În februarie 1964, Jukov i-a scris lui Hruşciov, plângându-i-se că memorialiştii şi istoricii îl înfăţişau nu numai ca bonapartist, ci şi ca aventurier, revizionist, ostil criticilor partidului la adresa forţelor armate.[8]

Pentru Jukov, tăcerea asurzitoare a multor publicaţii istorice cu privire la rolul jucat de el în război era la fel de dureroasă ca atacurile frontale. Într-un studiu din 1958 cu privire la blocada instituită asupra Leningradului nu se pomenea nimic despre rolul crucial îndeplinit de el în apărarea oraşului în septembrie 1941. Într-un studiu din 1960 despre operaţiunea din Pomerania de Est, Jukov nu era pomenit nici măcar în calitate de comandant al Frontului 1 Bielorus – unul dintre principalele fronturi implicate în lichidarea unei ameninţări germane majore

la adresa iminentului asalt sovietic asupra Berlinului. În primul volum al *Istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei* se recunoștea faptul că Jukov comandase unitățile sovietice de la Halhin-Gol, dar nu i se acorda niciun merit pentru victoria Armatei Roșii împotriva japonezilor. În 1962, mareșalul V.D. Sokolovski, fost șef al Marelui Stat-Major și adjunct al lui Jukov pe vremea când acesta era ministru al apărării, a publicat manualul sovietic de referință intitulat *Strategia militară*. Deși Sokolovski îndeplinise pe lângă Jukov diverse funcții în timpul războiului și după aceea, fostul lui șef nu figura deloc în secțiunea referitoare la dezvoltarea concepției strategice sovietice în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Jukov nu era un mare gânditor strategic, dar experiența lui practică de general din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei a contribuit în mare măsură la perfecționarea artei operaționale sovietice. Sokolovski nu a menționat nici hotărârile lui Jukov cu privire la strategia militară luate în anii 1955–1957, când fusese ministru al apărării, perioadă-cheie pentru tranziția sovietică de la conceptul de război convențional la cel de război nuclear. În 1964, Sokolovski a redactat un volum despre bătălia de la Moscova, în care abia dacă a menționat numele lui Jukov, deși fusese șeful de stat-major al lui Jukov în timpul acelei bătălii și era perfect conștient de rolul esențial pe care îl jucase acesta în acel moment hotărâtor al războiului. În 1965, Rokossovski a fost coordonatorul unui text de referință despre bătălia de la Stalingrad în care recunoașterea rolului jucat de Jukov în cadrul evenimentelor se limita la afirmația că acesta a fost reprezentantul Stavka și al lui Stalin în timpul bătăliei.[9] Jukov trebuie să se fi simțit oarecum ca Ducele de Wellington care, la bătrânețe, a remarcat că, atunci când citea relatările unor istorici despre Waterloo, începea să se întrebe dacă el însuși fusese prezent la bătălie![10]

În acest context, nu este de mirare că, în memorii, Jukov a dedicat pasaje foarte lungi apărării activităţii desfăşurate de el în timpul războiului, dând dovadă de o reticenţă evidentă când era vorba despre analiza neajunsurilor şi greşelilor proprii, în mod special pentru a nu le oferi criticilor săi şi mai multă muniţie împotriva sa.

Când a început Jukov să-şi scrie memoriile, a fost vorba despre un act de credinţă, căci nu exista nicio posibilitate ca ele să fie publicate atât timp cât Hruşciov rămânea la putere. Când Ella l-a întrebat de ce se mai obosește să le scrie, i-a spus că scrie „pentru sertar" și „pentru istorie".[11] În octombrie 1964 însă, Prezidiul, deziluzionat de eșecul politicii interne și externe a lui Hruşciov și sătul de stilul autoritar de conducere al acestuia, l-a înlăturat de la putere. La fel ca Jukov, Hruşciov s-a retras la vila lui ca să-și scrie memoriile. Publicate în Occident în 1970, acestea au produs senzaţie, iar dezvăluirile cuprinse în ele au dominat multă vreme opiniile occidentalilor despre istoria sovietică. În al doilea volum, publicat în 1974, Hruşciov a dedicat un capitol întreg demiterii lui Jukov din 1957. El a reiterat faptul că, după părerea lui, Jukov avea tendinţe bonapartiste și de aceea fusese necesar să fie înlăturat din funcţia de ministru al apărării. În acelaşi timp, Hruşciov a avut grijă să-i arate un anumit respect lui Jukov: „L-am respectat pe Jukov pentru intelectul lui și pentru spiritul practic. Am petrecut mult timp împreună discutând despre problemele noastre și vânând raţe. […] Jukov era excepţional de perspicace și flexibil pentru un militar."[12]

Reabilitarea unui nimeni

Reabilitarea lui Jukov nu a avut loc imediat după căderea lui Hruşciov, dar nici nu a întârziat prea mult. În martie 1965, Jukov a scris conducerii de partid cerând să fie reabilitat pe motiv că fusese o victimă a tendinţelor dictatoriale ale lui Hruşciov.[13]

Se pare că nu a existat un răspuns la scrisoarea lui, dar, o lună mai târziu, TASS, agenţia oficială sovietică de presă, a făcut cunoscute câteva remarci despre Jukov aparţinând vechiului său adversar, Konev. Jukov îşi avea defectele lui, spunea Konev, dar era un mare comandant militar, care trebuia să ia parte, pe drept cuvânt, la apropiata sărbătorire a celei de-a XX-a aniversări a victoriei în Marele Război pentru Apărarea Patriei. La 8 mai, Brejnev, noul lider sovietic, a ţinut cuvântarea inaugurală de la Kremlin cu ocazia acestei aniversări. Jukov a fost invitat să participe, iar când a intrat în sală, oamenii s-au ridicat în picioare şi l-au ovaţionat. Alte aplauze au răsunat atunci când Brejnev a menţionat numele lui Jukov (şi al lui Stalin) în discursul său. A doua zi, Jukov se afla din nou alături de mareşalii de la tribuna Mausoleului lui Lenin care asistau la Parada Victoriei. La recepţia de la Kremlin de după paradă, mulţimea a aplaudat când Jukov s-a aşezat la masă. Mai târziu, acesta s-a dus la Clubul Scriitorilor din Moscova şi a rostit liber un discurs care l-a impresionat pe Konstantin Simonov prin sobrietate şi modestie.[14] Era clar că anii în care fusese ţinta atacurilor hruşcioviştilor nu ştirbiseră cu nimic popularitatea lui Jukov. Era – şi avea să rămână – marele general care salvase Uniunea Sovietică de la o înfrângere catastrofală în faţa armatelor lui Hitler şi condusese apoi ţara spre marea victorie.

În noiembrie 1966, Jukov a participat la o conferinţă organizată în cinstea celei de-a XXV-a aniversări a bătăliei de la Moscova, împreună cu alţi „mareşali ai victoriei", printre care Konev, Rokossovski şi Ciuikov. Când mareşalii s-au adunat pe podium, publicul a izbucnit în aplauze care au durat câteva minute. Când acestea s-au potolit, cineva a strigat „slavă mareşalului Jukov!" şi aplauzele au reînceput – o manifestare a admiraţiei care nu a fost pe placul reprezentantului partidului care conducea adunarea.[15] În aceeaşi lună, cu o zi înainte de a

împlini 70 de ani, Jukov a primit pentru a cincea oară Ordinul Lenin – una dintre cele aproape 70 de medalii şi decoraţii primite de-a lungul vieţii, care includeau şi distincţii din Anglia, Franţa, SUA, Polonia, Mongolia, Italia, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Egipt şi China.[16]

În iunie 1965, principala revistă sovietică de istorie militară, *Voenno-istoriceskii jurnal*, a publicat răspunsul lui Jukov la critica lui Ciuikov cu privire la faptul că nu cucerise Berlinul în februarie 1945. Era un semn al faptului că, acum, se puteau publica din nou texte scrise de Jukov, iar din acest moment şi până la sfârşitul vieţii, el a cerut în permanenţă să scrie, să acorde interviuri şi să apară personal în public.[17] În apariţiile sale publice, Jukov a vorbit în special despre război, dar şi-a manifestat interesul şi pentru evenimentele contemporane. De exemplu, la un moment dat, a atras atenţia că războiul din Vietnam nu trebuia lăsat să se transforme într-un nou război mondial, a criticat implicarea Chinei în problemele internaţionale şi declaraţiile potrivnice URSS ale conducerii acesteia (era pe vremea rupturii dintre URSS şi China) şi a avertizat în legătură cu o posibilă apropiere între Beijing şi Washington.[18]

Dintre textele notabile ale lui Jukov amintim articole incluse în câteva tomuri voluminoase despre bătăliile de la Moscova şi Stalingrad, apărute în 1968, şi într-o lucrare despre bătălia de la Kursk, apărută în 1970.[19] De asemenea, Jukov a fost intervievat de realizatorii unor filme documentare despre cele două bătălii. Scenariul filmului despre lupta de la Stalingrad a suferit corecturi ample din partea lui Jukov, care i-a sfătuit pe realizatori să evite folosirea argoului din cauză că acesta putea dăuna educaţiei tinerei generaţii.[20] Simonov a văzut interviurile date de Jukov pentru documentarul despre bătălia de la Moscova şi a fost impresionat de concentrarea şi grija lui pentru detalii,

deși avea dureri din cauza unei căzături suferite în ziua precedentă.[21] În ambele documentare, atitudinea lui Jukov a fost oarecum nefirească, dar încrezătoare și impunătoare. În august 1969, fiind intervievat de televiziunea gruzină, le-a spus telespectatorilor că Stalin, compatriotul lor, a fost „un mare organizator al luptei împotriva Germaniei și aliaților acesteia", care făcuse dovada unei capacități ieșite din comun de conducere a operațiunilor strategice și a voinței de a duce lupta până la victoria finală.[22]

Jukov nu și-a petrecut însă tot timpul desfășurând activități publice sau scriindu-și memoriile. A avut grijă de fiica sa, Maria, în timp ce Galina, acum a doua lui soție, lucra la un spital din Moscova ca medic specialist în boli infecțioase. De asemenea, a reluat legăturile cu Era și Ella. Mergea des cu Galina la teatru, inclusiv la Teatrul Mare din Moscova (Balșoi), dar îi plăcea opera mai mult decât baletul. Petrecea timp în grădină și culegea ciuperci în pădurile din zonă. În vila lui era și o încăpere amenajată pentru proiecții cinematografice, iar membrii familiei vizionau filme împreună. Citea foarte mult, nu numai istorie și teorie militară, ci și clasici ai literaturii ruse. Și, ca întotdeauna, mergea la vânătoare și la pescuit.[23]

Memoriile

În iulie 1965, Jukov a fost abordat de Anna Mirkina, redactor la APN, editura Agenției de Presă Novosti, în legătură cu scrierea memoriilor. După cum afirmă Mirkina, acest gest fusese determinat de propunerea unui editor francez de a publica o serie de memorii ale unor personalități militare și politice sovietice. Jukov avusese deja contacte cu cei de la Novosti. La începutul anului 1956, agenția îi ceruse un articol despre capitularea Germaniei. În martie 1965, APN a trimis conducerii

partidului o copie a articolului, cerându-i permisiunea să-l publice. Articolul nu a fost publicat niciodată, dar informațiile cuprinse în el au fost încorporate în memorii.[24]

Jukov a invitat-o pe Mirkina la vila lui din Kunţevo, în partea de vest a Moscovei. Vila lui Jukov (oferită de Stalin în 1942) nu era un mic conac, ci o clădire mare, cu etaj. Mirkina își amintește că pereții holului de la intrare erau împodobiţi cu fotografii ale lui Jukov și ale colaboratorilor săi, făcute în timpul bătăliei de la Moscova. Holul dădea într-o sufragerie mare, somptuos mobilată, în mijlocul căreia se afla o masă mare, ovală, acoperită cu o faţă de masă albă. Deasupra mesei era suspendat un candelabru frumos de cristal. De-a lungul unuia dintre pereţi era un bufet din stejar masiv, iar, într-un colţ, o pendulă. Lângă pendulă era o măsuţă pe care se aflau un bust al lui Jukov și macheta unui tanc T-34. Sufrageria dădea spre o terasă cu o măsuţă rotundă și două fotolii.

Jukov, îmbrăcat în haine de casă, a condus-o pe Mirkina în cabinetul lui, o încăpere spațioasă, dar confortabilă și bine luminată. Aici se afla un birou acoperit cu piele verde, uzată, la care stătea Jukov cu spatele la fereastră, ca să profite de lumină. Încăperea era plină de cărţile pe care le folosea Jukov ca să-și scrie memoriile; pe perete era un portret al mamei sale.[25]

După ce Mirkina l-a convins pe Jukov că APN era o editură serioasă, care îl va ajuta să spună adevărul despre război, el a fost încântat să-i dea voie să publice memoriile. Contractul a fost semnat în august 1965, ceea ce l-a impulsionat pe Jukov să termine de scris. În toamna anului 1966, a depus la editură un manuscris dactilografiat de 1 430 de pagini.[26] Jukov nu știa să scrie la mașină și nici nu-i plăcea să dicteze. Scria de mână, pentru că, așa cum îi spusese Annei Mirkina, aceasta îl ajuta să-și organizeze gândurile. Paginile erau dactilografiate apoi de mama Galinei, Klavdia Evghenia.[27]

La mijlocul anilor 1960, lui Jukov i s-a oferit accesul la arhiva Ministerului Apărării de la Podolsk, o localitate de lângă Moscova, unde a studiat aproximativ 1 500 de documente.[28] Includerea unui număr atât de mare de citări din documentele de arhivă a dat memoriilor sale o notă unică de autenticitate și autoritate, făcând din ele o sursă de bază pentru istoricii din perioada premergătoare prăbușirii URSS și din cea a deschiderii arhivelor sovietice pentru cercetarea științifică.

Jukov nu și-a scris memoriile în izolare, ci consultându-se cu alții, discutând și corespondând cu foști colegi din Înaltul Comandament și alți camarazi din timpul războiului. Printre aceștia s-au aflat Vasilevski, Bagramian și Rokossovski. A discutat și cu redactorii de la *Voenno-istoriceskii jurnal* și cu reprezentanți ai diverselor edituri, reviste și ziare, care îi cereau texte și sfaturi. Nu toate aceste interacțiuni au fost pozitive. În aprilie 1956, de exemplu, i-a scris lui Rokossovski să corecteze greșelile pe care pretindea că mareșalul le făcuse într-un interviu despre război din *Literaturnaia gazeta*. Jukov era preocupat în special de faptul că Rokossovski nu contestase miturile despre război răspândite în perioada lui Hrușciov și, nu în ultimul rând, de exagerările cu privire la rolul acestuia în desfășurarea evenimentelor.[29]

Cel mai apropiat confident al lui Jukov din această perioadă a fost generalul A.N. Antipenko, care fusese responsabilul său cu aprovizionarea pe vremea când comanda Frontul 1 Bielorus, în 1945, și lucrase apoi cu el și în Germania, după război. Antipenko își amintea că, la scurt timp după plenara din octombrie, se întâlnise cu Jukov la un centru medical. Când s-au îmbrățișat, Jukov l-a întrebat cum de nu se temea să facă așa ceva. Când Antipenko l-a întrebat de ce ar trebui să se teamă, Jukov a răspuns că, în drum spre centru, se întâlnise cu alți doi generali cunoscuți care traversaseră strada ca să-l evite. Dar ce

voia să facă, a răspuns Antipenko, din moment ce lucrase cu Jukov în timpul războiului? După aceea, cei doi au petrecut mult timp împreună – au mers la vânătoare, la pescuit, la teatru, au discutat despre memoriile lui Jukov.[30] După căderea lui Hrușciov, Antipenko a devenit principalul promotor al reabilitării lui Jukov, arătându-i lui Brejnev și altor lideri de partid că o asemenea mișcare avea să se bucure de multă popularitate și în țară, și în străinătate. După publicarea memoriilor lui Jukov în 1969, Antipenko a scris o scrisoare principalei publicații a partidului, *Kommunist,* în care cerea să se anuleze verdictul dat de plenara din octombrie 1957.[31] Scrisoarea nu a fost publicată și nu există dovezi că o asemenea măsură radicală a fost avută vreodată în vedere în timpul lui Brejnev. Problema cu respingerea hotărârilor plenarei din 1957 era că acest lucru ar fi pus sub semnul întrebării judecata lui Brejnev și a altor membri ai Comitetului Central, care sprijiniseră atacul lui Hrușciov împotriva lui Jukov, inclusiv cea a lui Mihail Suslov, care condusese atacul și rămăsese principalul ideolog al partidului sub Brejnev. O astfel de inițiativă ar fi putut ridica semne de întrebare și în legătură cu tratamentul aplicat lui Molotov, Malenkov și Kaganovici – grupul antipartinic exclus din conducerea partidului la plenara din iunie 1957 – care făceau și ei presiuni pentru a fi reabilitați.

Relația strânsă pe care Jukov a avut-o cu Antipenko în perioada pensionării a fost o anomalie. Jukov avusese mulți susținători, admiratori, tovarăși de arme, prieteni de pahar și de vânătoare, asociați, dar puțini prieteni apropiați. În afară de Antipenko, numai despre Bagramian se mai poate spune că a avut o prietenie profundă și de lungă durată cu Jukov. În anumite momente ale vieții, Jukov a fost apropiat și de Vasilevski, dar nu și în perioada sa de dizgrație din epoca Hrușciov, după care cei doi nu au mai refăcut niciodată pe deplin relația dintre

ei. Parțiala răcire a acesteia s-a datorat fără îndoială și divorțului Erei de fiul lui Vasilevski, Iuri.

După ce și-a terminat de scris memoriile, Jukov s-a lovit de problema negocierii conținutului lor cu cenzorii sovietici. Toate publicațiile sovietice trebuiau să treacă printr-un proces de verificare și aprobare oficială, care, în cazul lui Jukov, s-a dovedit a fi unul prelungit. În decembrie 1967, impacientat, a apelat la Brejnev personal să urgenteze lucrurile, ceea ce a făcut și în februarie 1968. De abia în aprilie 1968, un grup condus de mareșalul Greciko, ministrul apărării, a prezentat referatul cu privire la memorii. Evaluarea era, în general, pozitivă, dar critică la adresa tendinței lui Jukov de a-și exagera rolul și de a nu acorda suficientă atenție contribuției colective a partidului, mai ales a conducerii acestuia. Referatul se concentra în special pe modul în care aborda Jukov perioada imediat premergătoare războiului, susținând că acesta subevalua importanța pregătirilor făcute de partid în vederea participării la război. Un aspect concret era acela că Jukov acorda prea multă importanță impactului negativ al epurărilor din anii 1930 din Armata Roșie. Concluzia lui Greciko era că memoriile trebuiau să fie publicate, dar numai după ce aveau să fie verificate și corectate în mod corespunzător.[32]

Memoriile au fost apoi încredințate unui grup editorial specializat, condus de istoricul G.A. Deborin. Grupul Deborin a făcut modificările cerute consultându-se cu Jukov și cu V.G. Komolov, un ziarist angajat de APN să intermedieze relațiile dintre autor și redactori. După cum afirmă Komolov, procesul de verificare a fost unul tensionat, Jukov opunându-se multor modificări propuse.[33] Cu toate acestea, lucrurile au mers repede și, în vara anului 1968, Comitetul Central și-a dat acordul pentru publicarea textului agreat de membrii săi.[34]

Cele câteva sute de fotografii reproduse în carte au primit şi ele aprobarea cenzorului.

Neavând acces la textul original al manuscrisului lui Jukov, este greu să ne dăm seama de amploarea modificărilor operate de cenzură, dar, fără îndoială, sute de pagini şi pasaje întregi au fost eliminate sau modificate substanţial. S-au făcut şi multe adăugiri. Un exemplu cunoscut îl constituie includerea unui pasaj în care Jukov afirma că ar fi vrut să aibă posibilitatea să-l consulte pe comisarul politic, col. Leonid Brejnev, în timpul unei deplăsări în Caucazul de Nord din aprilie 1943, dar, din păcate, viitorul lider sovietic nu a fost disponibil. „Cunoscătorii vor înţelege", îşi aminteşte Maria, fiica lui Jukov, că ar fi afirmat acesta – vrând să spună că mareşalii nu cereau sfatul coloneilor. Conform afirmaţiilor Mariei, mama ei fusese cea care îl convinsese pe Jukov că „nimeni nu va crede că el a scris aceste rânduri şi că, dacă nu va face un compromis, cartea nu va apărea deloc"[35].

Memoriile aprobate oficial au fost publicate în cele din urmă în aprilie 1969. Deşi planul era să se publice o jumătate de milion de exemplare, lipsa hârtiei a făcut să se tipărească numai 100 000, urmate de un alt tiraj de 200 000 de exemplare cu un număr mai mic de pagini.[36] Acestea s-au epuizat curând şi, în cele din urmă, au fost tipărite şi vândute câteva milioane de exemplare nu numai în Uniunea Sovietică, ci în întreaga lume, în diverse limbi. Publicul sovietic a fost entuziasmat, iar Jukov a primit mii de scrisori de la cititori care îi transmiteau felicitări, îi semnalau corecturi şi îi făceau sugestii pentru ediţiile următoare.[37] Primirea oficială a fost mai rezervată, cel puţin la început; în aprilie 1969, Comitetul Central a dat o directivă conform căreia nu era voie să se publice niciun fel de recenzie, comentariu sau fragment din memoriile lui Jukov.[38]

Cu toate acestea, în luna iulie, revista *Kommunist* a publicat o lungă și foarte favorabilă recenzie aparținând lui Vasilevski, care, plin de înțelepciune, a acordat mai puțină importanță faptelor de vitejie ale lui Jukov și a subliniat în schimb patriotismul și loialitatea lui față de Partidul Comunist și de statul sovietic. Articolul era intitulat „Sovetskomu soldatu posveaşceaetsea" (Dedicat soldatului sovietic) – aceeași dedicație care apărea în memoriile lui Jukov. O altă recenzie foarte favorabilă a apărut în numărul din noiembrie al revistei *Voenno-istoriceskii jurnal*.[39]

Triumf și tragedie

Deși publicarea memoriilor a fost un triumf pentru Jukov, ea a survenit într-un moment foarte greu din viața lui personală. În decembrie 1967, Galina a făcut o operație în urma căreia a reieșit că suferea de cancer, prognozându-se că mai avea de trăit circa cinci ani. În aceeași lună, Aleksandra a murit în urma unui atac cerebral. Jukov era bolnav și nu a putut participa la înmormântare, dar s-a încuiat în camera lui o zi întreagă.[40]

Ca și când toate aceste nenorociri nu ar fi fost de ajuns, în ianuarie 1968, pe când se afla în sanatoriul din Arhanghelskoe, la periferia Moscovei, Jukov a suferit și el un puternic atac cerebral, care i-a produs o paralizie pe partea stângă a corpului. A rămas invalid timp de o lună. După ce și-a revenit, a continuat să vorbească greu, nedeslușit și nu a mai putut să meargă decât ajutat. În decembrie, i-a scris lui Brejnev întrebându-l dacă putea să-i schimbe Zil-ul vechi de 15 ani cu o Ceaika mai confortabilă. Trebuia să meargă destul de des la o clinică pentru tratament, iar Ceaika era o mașină mai bine făcută, care îi putea asigura „o călătorie mai plăcută".[41] Ce a decis Brejnev în legătură cu cererea lui Jukov nu se cunoaște.

Boala Galinei și invaliditatea lui Jukov i-au silit pe cei doi să petreacă perioade lungi despărțiți, căci Galina mergea la tratament la diverse clinici. „Zi și noapte, nu mă gândesc decât la tine", îi scria el în iulie 1973. În noiembrie 1973, starea Galinei s-a înrăutățit, aceasta decedând la 13 noiembrie, în vârstă de 47 de ani. Jukov nu a reușit să ajungă la ea la spital să-și ia rămas-bun înainte să moară. Galina a fost înmormântată în cimitirul moscovit Novodevici, loc de odihnă veșnică pentru multe figuri proeminente ale epocii sovietice, inclusiv pentru Hrușciov, care murise în 1971. Jukov a participat la funeralii mergând în baston, ajutat de Bagramian. „Nu voi putea supraviețui unei asemenea lovituri", i-a spus el Mariei.[42]

A supraviețuit însă, ba chiar și-a revizuit în întregime memoriile pentru cea de-a doua ediție, făcând unele corecturi și adăugând capitole noi pe baza recenziilor și a reacțiilor primite de la cititori: asediul Leningradului, bătălia de la Elnea, activitatea desfășurată de Stavka și Înaltul Comandament sovietic. Ca să-l ajute pe Jukov la capitolele despre Stavka, editura a apelat la istoricul Evgheni Țvetaev, care colaborase și cu generalul Ștemenko la redactarea memoriilor acestuia. Pregătirea ediției a doua a început în 1973, dar lucrurile au mers încet, din cauza sănătății precare a lui Jukov și a recomandărilor primite de la doctori de a lucra numai o oră pe zi. Țvetaev dorea ca Jukov să prezinte în detaliu activitatea Stavka, dar Jukov a insistat asupra faptului că el scria niște memorii, nu un tratat științific. În cele din urmă, s-a ajuns la un compromis – un capitol care combina amintiri cu descrierea generală a modului în care lucra Stavka. Dar chiar și așa, acest capitol avea să devină un text fundamental pentru istoricii care voiau să înțeleagă cum a funcționat Înaltul Comandament sovietic în timpul războiului.[43]

În ciuda sănătății precare a Galinei și a lui însuși, Jukov a continuat să răspundă solicitărilor de interviuri și articole. De exemplu, în februarie 1972, TASS i-a cerut un articol care să fie publicat în ziarele pentru tineret cu ocazia zilei de 23 februarie – Ziua Armatei Sovietice. „Apărarea patriei și serviciul în armata sovietică", le-a spus Jukov tinerilor lui cititori, „sunt o obligație, o datorie nobilă, de onoare, care ține de cinste și de mândrie." În decembrie 1972, Jukov a elaborat prefața la o carte scrisă de un grup de veterani: „Anii trec. Mulți dintre veteranii de război nu mai sunt printre noi. Bătrânețea îi ajunge din urmă pe alții. Dar veteranii nu se dau bătuți niciodată. Își păstrează spiritul tânăr, rămân neobosiți."[44]

Era un epitaf potrivit pentru el însuși, căci lupta lui cu problemele de sănătate și cu bătrânețea se apropia de sfârșit. După moartea Galinei, starea lui Jukov s-a deteriorat și mai mult. Nu a mai apucat să vadă publicată ediția a doua a memoriilor. A încetat din viață la spitalul din Kremlin, la 18 iunie 1974. Memoriile revizuite au apărut după numai câteva săptămâni.

Funeraliile lui Jukov au fost cea mai mare ceremonie oficială organizată în Uniunea Sovietică după moartea lui Stalin. Printre participanți s-au aflat cele patru fiice ale lui, Era, Ella, Margarita și Maria. A fost prima și singura ocazie în care au fost văzute împreună.

Anunțul mortuar a fost publicat în *Pravda* la 20 iunie. În fruntea listei lungi de semnături ale conducătorilor politici și militari sovietici se afla cea a secretarului general al partidului, Brejnev. Anunțul suna astfel:

> Poporul sovietic și forțele sale armate au suferit o grea pierdere. A fost răpit dintre noi un distins militar și un vestit

> erou al Marelui Război pentru Apărarea Patriei. […] Partidul Comunist l-a trimis în cele mai grele sectoare ale luptei cu invadatorii fasciști germani. În calitate de comandant al fronturilor Leningrad și Vest, a fost unul dintre organizatorii apărării Leningradului și a Moscovei. […] A coordonat acțiunile fronturilor Stalingrad și Don, a jucat un rol de frunte în nimicirea forțelor hitleriste la Kursk și în eliberarea Ucrainei și a Bielorusiei. În faza finală a războiului, G.K. Jukov a comandat Frontul 1 Bielorus, care, împreună cu alte fronturi, a lichidat inamicul în propria vizuină. În toate posturile încredințate de partid, G.K. Jukov a dat dovadă de o voință neclintită, de curaj și talent organizatoric. […] Amintirea lui Gheorghi Konstantinovici Jukov – fiu credincios al partidului leninist, soldat curajos și comandant talentat – va dăinui pentru totdeauna în inimile oamenilor sovietici.[45]

Un al doilea necrolog, scris de Vasilevski, a fost publicat în *Pravda* a doua zi. Acesta aducea un omagiu mai ales artei operaționale a lui Jukov – capacității lui de a planifica, de a pregăti și de a executa operații militare de anvergură. „Având un talent militar deosebit, Gheorghi Konstantinovici a excelat în capacitatea sa de a înțelege situațiile strategice complexe și de a face o analiză corectă evoluției evenimentelor. […] În pregătirea planurilor operaționale, a avut întotdeauna o abordare creatoare, originală."[46]

În timp ce trupul neînsuflețit al lui Jukov a fost expus pe catafalc la Casa Centrală a Armatei Sovietice din Moscova, mii de cetățeni au stat la rând ca să-i aducă un ultim omagiu. Când cenușa lui a fost depusă în zidul Kremlinului la 21 iunie, principalul purtător al urnei a fost Brejnev, iar la comemorarea care a urmat, principalul vorbitor a fost Greciko, ministrul apărării.[47]

Sentimente oarecum împărțite despre Jukov apar într-o poezie aparținând scriitorului sovietic exilat Iosif Brodski*, intitulată *La moartea lui Jukov* (1974):

> „Cât de mult sânge de soldat a vărsat pe câmpii străine?
> I-a părut rău?
> Și-a amintit de ei când zăcea pe moarte în cearșafuri civile?
> Tăcere.
> Ce le va spune atunci când îi va întâlni în iad?
> «Am purtat un război.»"[48]

Se naște cultul lui Jukov

Așa cum se întâmplă adesea, după moarte, Jukov a dobândit o reputație și mai mare decât cea pe care a avut-o în timpul vieții. Funeraliile au marcat începutul unui cult care a făcut din Jukov cel mai mare general sovietic din al Doilea Război Mondial. Deși acest cult a fost ținut oarecum sub control de Brejnev, Jukov a fost glorificat în istoriografia oficială, în numeroase filme documentare despre război și chiar într-o carte special dedicată faptelor lui vitejești, scrisă pentru copii și tineri.[49] Satul lui natal a primit numele de Jukov în cinstea lui, iar, în 1980, un asteroid nou-descoperit a fost numit, de asemenea, Jukov.

La sfârșitul anilor 1980, au fost publicate două culegeri de amintiri despre Jukov.[50] Printre autori se aflau Era și Ella, care l-au prezentat ca pe un soț devotat și tată iubitor, familist care s-a străduit din răsputeri să depășească dificultățile impuse vieții personale de cariera militară. Cele două surori au dat de asemenea publicității scrisori adresate de Jukov lor și mamei lor,

* Iosif Aleksandrovici Brodski (n. 1940, Sankt Petersburg – d. 1996, New York), poet, eseist și dramaturg rus, laureat al Premiului Nobel pentru literatură (n.red.).

demonstrând că, în particular, știa să fie atent, grijuliu și blând, cu toată duritatea pe care o arăta în calitate de comandant.

O sprijinitoare la fel de înfocată a tatălui ei a fost Maria, care, după moartea lui Jukov, a moștenit documentele lui personale. Mai multe dosare au fost luate de partid și depuse în arhivele de stat, dar, printre documentele rămase, s-a aflat și manuscrisul original al memoriilor. Cea mai mare parte a textelor eliminate de cenzorii partidului erau de interes ştiinţific, dar printre acestea se afla, de exemplu, o amplă analiză făcută de Jukov epurărilor antebelice din armata sovietică, acesta referindu-se inclusiv la faptul că fusese cât pe ce să devină el însuşi una dintre victimele lui Stalin. Forma originară a memoriilor demonstra că Jukov avea o atitudine mai critică la adresa lui Stalin decât cea care reieșea din versiunea aprobată oficial în 1969 și revizuită în 1974. Ediţia a X-a a memoriilor lui Jukov, publicată în 1990 cu sprijinul Mariei, a inclus o mare parte a textelor eliminate, iar ediţia a XI-a, publicată doi ani mai târziu, a inclus şi mai multe.[51] Această nouă versiune a memoriilor l-a distanţat oarecum pe Jukov de Stalin.

Un alt eveniment important care a influenţat imaginea lui Jukov în anii 1980 a fost publicarea postumă, în 1987, a lucrării lui Konstantin Simonov intitulate *Note pentru o biografie a lui G.K. Jukov*. Cunoscutul scriitor sovietic murise în 1979, iar însemnările lui se bazau pe întâlnirile şi conversaţiile pe care le avusese cu Jukov de la sfârşitul anilor 1930 până la mijlocul anilor 1960. Prezentarea pe care i-o face Simonov lui Jukov se concentrează mai mult asupra persoanei decât asupra generalului, mai ales asupra modului în care acesta a făcut faţă din punct de vedere emoţional grelelor încercări din perioada postbelică. Cartea lui Simonov îl umaniza în general pe Jukov și îl înfăţișa pe Hrușciov ca pe o brută egoistă. În imaginea

creată de Simonov, Jukov apare, în același timp, vulnerabil sufletește, dar și calculat, introspectiv și încrezător în sine, cu o voință puternică, dar dispus la schimbare dacă experiența o justifica.[52]

Tot la sfârșitul anilor 1980 – epoca lui Mihail Gorbaciov, glasnost, și a unei mai mari deschideri a URSS față de trecutul sovietic – a apărut influenta serie de articole despre Jukov avându-l ca autor pe gen.-lt. N.G. Pavlenko și intitulată „Reflecţii asupra destinului unui comandant". Pavlenko, fost redactor-șef la *Voenno-istoriceskii jurnal*, avusese un rol determinant în republicarea lui Jukov în 1965. La fel ca Simonov, Pavlenko a evidențiat modul nedrept în care fusese tratat Jukov după război, referindu-se nu numai la perioadele de exil din timpul lui Stalin și Hrușciov, ci și la faptul că acesta nu fusese pe deplin reabilitat nici în epoca lui Brejnev. Unul dintre exemplele date de Pavlenko l-a constituit excluderea lui Jukov dintre participanții la Congresul al XXIV-lea al PCUS din 1971, deși fusese ales să participe ca delegat, de teamă ca, la congres, popularitatea lui să n-o pună în umbră pe cea a lui Brejnev.[53]

În 1991, când Uniunea Sovietică s-a prăbușit, Rusia postsovietică avea nevoie de noi eroi, care să înlocuiască simbolurile discreditate ale regimului comunist. Jukov se potrivea cum nu se poate mai bine acestui scop. La sfârșitul anilor 1980, Jukov fusese transformat într-un personaj independent, al cărui patriotism și profesionalism erau considerate mai importante decât loialitatea față de Stalin și de sistemul sovietic. Era eroul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, un război pe care marea majoritate a rușilor îl considerau încă sfânt. Era de asemenea un erou *rus* autentic. Așa cum spunea fiica lui, Era, Jukov „era în totalitate rus prin natura lui. Îi plăcea tot ceea ce era rusesc: țara și poporul, muzica și artele, obiceiurile și

mâncarea".[54] Identitatea rusească a lui Jukov a fost importantă pentru regimul postsovietic, care a înlocuit socialismul cu naţionalismul ca fundament al legitimării statului.

Un prim semn al faptului că Jukov era destinat unui statut de celebritate l-a constituit emiterea unei ruble comemorative care purta chipul lui. În mai 1994, Boris Elţin, preşedintele Rusiei, a dat două decrete referitoare la Jukov. Primul prevedea construirea unui monument dedicat lui Jukov cu ocazia aniversării a 50 de ani de la victoria în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Al doilea instituia două noi decoraţii militare, Medalia Jukov și Ordinul Jukov. Monumentul – o statuie impunătoare, executată de sculptorul V.M. Klîkov și de arhitectul U. Grigoriev, înfăţișându-l pe Jukov călare la Parada Victoriei din 1945 – a fost terminat la timp pentru aniversare, fiind amplasat la intrarea principală în Piaţa Roșie, unde este și acum principala atracţie pentru turiștii ruși și străini. Cu ocazia centenarului naşterii sale, în 1996, limitele satului natal al lui Jukov au fost extinse, localitatea fiind ridicată la rangul de oraş, iar în cinstea lui a fost inaugurat un muzeu. În 1999, guvernul Elţin a publicat raportul unei comisii prezidenţiale care îl disculpa pe Jukov de toate acuzaţiile formulate împotriva lui de Hrușciov în 1957. S-a decis de asemenea publicarea documentelor Plenarei Comitetului Central din octombrie 1957, la care Jukov îi înfruntase pe hrușcioviști și răspunsese acuzaţiilor formulate de aceștia.[55]

Aceste iniţiative guvernamentale au fost numai o componentă a recunoașterii grăbite a statutului lui Jukov de erou naţional al Rusiei: expoziţii speciale, plăci comemorative, conferinţe festive, articole laudative, documentare TV pline de respect, poezii și cântece dedicate lui, amintiri și mai elogioase ale celor care îl cunoscuseră. În 1992, a fost publicată prima dintre

numeroasele biografii ale lui Jukov în limba rusă,[56] iar pe tot parcursul anilor 1990 și după aceea, în secolul al XXI-lea, nu a trecut an fără să se publice cel puțin câteva cărți despre el și despre faptele lui de vitejie. Cea mai mare parte a acestei literaturi a fost menită să-l promoveze pe Jukov ca „mareșal al victoriei". Continuau să se audă însă, în egală măsură, voci critice cu privire la greșelile și defectele lui Jukov. Pentru acești critici, Jukov nu era un erou, ci un ticălos, un slujitor credincios și nemilos al lui Stalin și al statului sovietic, care apăra o cauză – comunismul – și un trecut pe care Rusia trebuia mai degrabă să-l dezavueze decât să-l glorifice.[57]

Au existat de asemenea numeroase reprezentări ale lui Jukov în literatura beletristică, inclusiv o nuvelă a lui Aleksandr Soljeniţîn, publicată în 1995, la puțin timp după întoarcerea sa în Rusia din exilul în Statele Unite ale Americii. Soljeniţîn îl prezintă pe Jukov scriindu-și memoriile și gândindu-se cum să înfățișeze relația sa cu Stalin. În concepția lui Soljeniţîn, Jukov fusese dominat de persoana lui Stalin, dar, în timpul războiului, îi crescuse încrederea în sine, iar relațiile bazate tot mai mult pe egalitate îl făcuseră pe Stalin să-l exileze în 1946. Jukov nu dădea însă vina pe Stalin pentru nenorocirea lui, iar credința în dictatorul sovietic îi fusese zdruncinată, dar nu distrusă de dezvăluirile lui Hrușciov de la Congresul al XX-lea al PCUS din februarie 1956.

Nuvela lui Soljeniţîn, bazată pe diverse amintiri ale lui Jukov, conține foarte mult adevăr, în sensul că înfățișează un comunist devotat, căruia îi plăcea viața de soldat și al cărui stil brutal de comandă era guvernat mai mult de judecăți impuse de situația armatei decât de opțiuni personale. Mai îndoielnică pare ipoteza lui Soljeniţîn că, în 1957, Jukov se întreba dacă ar trebui să ia atitudine împotriva partidului. Nu există nicio

dovadă în sprijinul acestei presupuneri, iar prezentarea conştiinţei comuniste a lui Jukov, deşi realizată cu multă iscusinţă de Soljeniţîn, nu ne poate convinge că ar fi şovăit în vreun fel în ceea ce priveşte încrederea sa în partid.[58]

Spre sfârşitul vieţii, Jukov a completat unul dintre acele chestionare adresate celebrităţilor, întâlnite acum atât de des în ziarele şi revistele din întreaga lume. Răspunsurile lui au fost păstrate de fiica Maria:

Î. Care este lucrul cel mai important în viaţa cuiva?

J. Sentimentul datoriei împlinite.

Î. Ce apreciaţi cel mai mult la oameni?

J. Integritatea.

Î. La bărbaţi?

J. Curajul şi îndrăzneala.

Î. La femei?

J. Fidelitatea şi afecţiunea.

Î. Culoarea dumneavoastră preferată?

J. Azuriu.

Î. Autorii preferaţi?

J. Lev Tolstoi, Mihail Şolohov, Aleksandr Tvardovski.

Î. Cei mai talentaţi comandanţi ruşi?

J. Suvorov şi Kutuzov. Este imposibil să-l desparţi pe unul de altul.

Î. Compozitorul preferat?

J. Ceaikovski.

Î. Ce nu iertaţi?

J. Trădarea!

Î. Sunteţi invidios pe vreunul dintre prietenii dumneavoastră?

J. Da! Întotdeauna l-am invidiat pe [mareşalul] Budionnîi. Este un virtuoz al acordeonului.[59]

Capitolul 14

Mareşalul Victoriei

Jukov a terminat lucrul la cea de-a doua ediţie a memoriilor în iunie 1974, cu puţin timp înainte de a se stinge din viaţă. Scrierea unei noi concluzii a fost ultimul lucu pe care l-a făcut în calitate de autor. Prima ediţie se încheiase cu un convenţional imn de preamărire adresat Partidului Comunist, glorioasei orânduiri socialiste, minunatului popor sovietic şi măreţei victorii împotriva nazismului. Deşi aceste expresii ale devotamentului au fost reluate şi în ediţia a doua, Jukov, bolnav şi apropiindu-se de sfârşitul vieţii, a fost de data aceasta într-o dispoziţie mai meditativă: „Viaţa mea, la fel ca a oricărui alt om, a fost marcată de bucurii, necazuri şi pierderi. Pentru mine, lucrul cel mai important în viaţă a fost să slujesc patriei şi poporului meu. Pot spune cu conştiinţa împăcată că am făcut tot ce am putut ca să-mi îndeplinesc datoria."

Dornic să transmită tinerei generaţii făclia slujirii patriei, Jukov îi îndemna pe tineri să aprecieze sacrificiile uriaşe ale celor care luptaseră în război, să fie înţelegători cu veteranii rămaşi în viaţă şi, mai ales, să tragă învăţăminte din istorie: „Tinerii sunt cei care trebuie să ducă mai departe cauza noastră. Este foarte important să înveţe din greşelile şi din succesele noastre."

Jukov încheia amintind de copilăria sa, subliniind rolul decisiv jucat de Revoluţia Rusă în transformarea perspectivelor

lui de tinerețe, căci aceasta îi oferise „posibilitatea de a trăi o viaţă cu totul diferită, o viaţă extrem de interesantă, plină de experienţe captivante şi de fapte importante”.[1]

Jukov a murit mulţumit de munca sa, satisfăcut că slujise cu brio partidul şi patria. Oamenii sovietici erau şi ei mulţumiţi în cea mai mare parte. Pentru ei, Jukov era eroul patriot care îşi slujise patria cu credinţă în perioade zbuciumate de criză profundă, când numai devotamentul de nezdruncinat faţă de o cauză a asigurat supravieţuirea Uniunii Sovietice. Această imagine de erou a lui Jukov rămâne vie şi astăzi în conştiinţa ruşilor, deşi puţini mai sunt cei care împărtăşesc devotamentul lui de nezdruncinat faţă de comunism.

Nu este greu de înţeles de ce continuă Jukov să se bucure de o asemenea consideraţie. Din pleiada generalilor sovietici talentaţi care au luptat şi au învins în Marele Război pentru Apărarea Patriei din 1941–1945, nicio stea nu continuă să strălucească mai puternic decât cea a lui Jukov. Numai Jukov a fost implicat în toate momentele critice şi în bătăliile decisive care au salvat Rusia şi Uniunea Sovietică de Hitler. Jukov este şi va fi pentru totdeauna „Mareşalul Victoriei” într-un război care pe 25 milioane de cetăţeni sovietici i-a costat viaţa, care a distrus o treime din avuţia naţională şi a devastat zeci de mii de sate, oraşe şi municipii. Într-un fel, a fost o victorie à la Pyrrhos, dar alternativa înrobirii de către imperiul rasist al lui Hitler era şi mai rea.

În timpul războiului, Jukov a cunoscut multe înfrângeri, iar trupele aflate sub comanda lui au suferit pierderi cumplite în drumul lor spre victorie. Câştigarea unui război tinde să anuleze însă toate criticile referitoare la conducerea unor lupte sau operaţii şi aruncă în uitare eventualele discuţii despre ceea ce s-ar fi putut întâmpla dacă s-ar fi procedat altfel sau dacă

s-ar fi luat alte decizii. În Rusia, reputaţia de mare general a lui Jukov va dăinui timp de generaţii pentru simplul motiv că, indiferent ce greşeli a făcut şi ce înfrângeri a suferit, a obţinut cele mai mari – şi mai importante – victorii.

Părerea oamenilor despre Jukov este împărtăşită şi de militarii de carieră din Rusia. În studiul său din 2004 referitor la cei mai mari generali din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, generalul M.A. Gareev, preşedintele Academiei Ruse de Ştiinţe Militare, el însuşi veteran al bătăliei de la Moscova, a apreciat calităţile de comandant ale lui Jukov, rezervele inepuizabile de energie creatoare, înţelegerea profundă şi flexibilitatea demonstrate în diverse situaţii, planificarea şi pregătirea meticuloasă a fiecărei operaţiuni în parte, viteJia şi hotărârea de a-şi atinge scopurile. În istoria militară a Rusiei, conchidea Gareev, numai Aleksandr Suvorov – generalul şi strategul rus din secolul al XVIII-lea care nu a pierdut nicio bătălie – putea fi considerat egalul lui Jukov ca mare comandant.[2]

Cu toate că a fost un mare comandant, Jukov nu a fost inegalabilul geniu militar pe care îl prezintă legenda. Nu a avut nicio contribuţie durabilă la teoria strategiei sau la doctrina militară, nici nu a lăsat posterităţii idei profunde cu privire la felul în care trebuie purtat războiul modern. Fără îndoială, a avut momente remarcabile pe câmpul de luptă – la Halhin-Gol, la Moscova şi Stalingrad, pe drumul spre Berlin în 1944–1945 – dar talentul lui era legat de desfăşurarea trupelor, nu de inovaţie sau de perspicacitatea în luptă. La fel, aşa cum stilul de conducere dur şi adesea grosolan al lui Jukov era util în momentele de criză ale războiului total, eficacitatea acestuia în alte situaţii este discutabilă. Să-i ameninţi pe oameni cu cele mai aspre măsuri disciplinare nu este în mod obligatoriu cea

mai bună metodă de a obţine de la ei un efort maxim. Mulţi alţi generali au adoptat stiluri de conducere foarte diferite, dar la fel de eficace, exemplul cel mai clar fiind Rokossovski, care credea în folosirea încurajării şi a convingerii, dar şi în impunerea disciplinei.

Ceea ce îl deosebea pe Jukov de toţi ceilalţi era voinţa lui excepţională de a câştiga. Toată viaţa a manifestat o hotărâre fermă de a reuşi, asociată cu o inepuizabilă dorinţă de a duce lucrurile la bun sfârşit. Celor din jur, voinţa nestrămutată a lui Jukov le inspira încredere în faptul că puteau reuşi chiar şi în împrejurările cele mai ostile. Acest lucru nu a fost niciodată mai evident ca în lunile din vara anului 1941 şi apoi, din nou, în 1942, la Stalingrad, când Germania şi forţele Axei ameninţau să mănânce totul în calea lor. Jukov nu a şovăit nicio clipă şi nu s-a lăsat tulburat de perspectiva înfrângerii, iar deciziile lui au fost tot timpul clare, fără echivoc.

Calmul legendar dovedit de Jukov atunci când trebuia să facă faţă unor dificultăţi aparent insurmontabile a fost nu atât o chestiune de curaj personal – deşi nu era lipsit de vitejie – cât o chestiune de autodisciplină absolută. Autocontrolul şi obedienţa pe care Jukov le aştepta de la ofiţeri şi de la soldaţi erau cele pe care şi le impunea lui însuşi. În calitate de conducător de operaţii, Jukov s-a bătut din greu cu membrii Stavka pentru deciziile pe care le prefera şi pentru a obţine forţele şi resursele de care avea nevoie ca să-i fie duse la îndeplinire ordinele. Dar odată decizia luată şi directiva emisă – chiar dacă nu obţinea tot ceea ce dorea – Jukov executa ordinele şi pretindea ca toată lumea să se comporte în acelaşi fel.

Aceste trăsături de caracter ale lui Jukov – voinţă, disciplină, hotărâre, siguranţă de sine sub focul inamicului – erau completate de importante calităţi intelectuale: claritatea viziunii şi

a scopului combinată cu disponibilitatea de a învăţa din experienţă. Toţi marii generali trebuie să aibă capacitatea de a înţelege aspectele complexe ale situaţiei lor strategice şi de a pătrunde cu mintea dincolo de confuzia de pe câmpul de luptă pentru a identifica poziţiile, deciziile şi obiectivele critice cu scopul de a lua măsurile cele mai potrivite, cele mai eficace. La fel de important este ca urmărirea consecventă a obiectivelor militare să fie contrabalansată de flexibilitatea schimbării cursului atunci când este necesar.

În primii ani ai războiului, Jukov nu a dat întotdeauna dovadă de adaptabilitatea necesară. Un exemplu îl constituie greşeala, săvârşită în calitate de şef al Marelui Stat-Major, de a nu a renunţa la ofensivă în vara anului 1941 şi de a nu adopta o defensivă strategică, ceea ce ar fi frânat, poate, mai mult fulgerătoarea invazie germană. Un alt exemplu îl reprezintă continuarea, în 1942, a seriei de operaţiuni din zona Rjev–Veazma, care erau menite să disloce Grupul de Armate Centru din poziţiile ocupate în faţa Moscovei, dar care au culminat cu eşecul Operaţiunii Marte. Cu timpul însă, Jukov a învăţat că, uneori, trebuie să te retragi atunci când este mai bine să renunţi şi când succesul de durată poate fi obţinut prin întreruperea sau încheierea unei operaţiuni.

Amploarea viziunii strategice este o altă faţetă a activităţii generalului Jukov. De nenumărate ori în timpul războiului, el s-a angajat în luptă cu scopuri extrem de ambiţioase. În iunie 1941, când germanii au invadat Rusia, ţelul lui a fost să lanseze o contrainvazie strategică pentru a schimba situaţia aproape imediat, aşa cum făcuse în timpul jocurilor de război desfăşurate în ianuarie 1941. Obiectivul contraofensivei de la Moscova din decembrie 1941 a fost nu numai să îndepărteze forţele germane de capitala sovietică, ci şi să iniţieze o operaţiune

Barbarossa în sens invers și să le alunge cu totul din Rusia. Încercuirea Armatei 6 germane la Stalingrad în noiembrie 1942 a fost văzută ca un preludiu al unor încercuiri de mai mare anvergură ale grupurilor de armate Sud și Centru. Operațiunea Steaua Polară, din ianuarie 1943, avea drept obiectiv încercuirea Grupului de Armate Nord, precum și despresurarea Leningradului. Aceste obiective grandioase nu au fost realizate, dar succesele repurtate au reprezentat elementele de temelie ale operațiunilor Bagration și Vistula–Oder din 1944–1945, care au contribuit la eliberarea Bielorusiei și Poloniei și l-au ajutat pe Jukov să ajungă în preajma Berlinului.

Acțiunile ambițioase ale lui Jukov nu erau pur și simplu o fantezie a lui. Erau rodul unei viziuni împărtășite de Stalin și de Stavka, reflectând în același timp tradiția sovietică a marilor proiecte de transformare. Gândirea militară a lui Jukov se formase în această tradiție, care, deși permitea manifestarea creativității, avea și un puternic caracter autoritar și ierarhic, punând un accent deosebit pe disciplină și pe conformitate. Pentru a-și atinge obiectivele, Jukov se bizuia mai mult pe energie și vigoare decât pe imaginație, ceea ce era în consonanță cu filozofia precumpănitoare a întregului sistem sovietic. Astfel, unul dintre factorii specifici ai marelui succes de care s-a bucurat Jukov l-a reprezentat faptul că el a fost general *sovietic,* căci este puțin probabil ca, în altă armată, să fi putut fi la fel de eficient.

Ca general sovietic, Jukov a comandat un anumit tip de armată, formată din recruți țărani cu învățătură puțină și cu instruire militară de bază. Mulți dintre acești țărani în uniformă, împreună cu părinții și bunicii lor, trecuseră prin experiența traumatizantă a colectivizării forțate. Dacă unii dintre ei erau adepți sinceri și devotați ai cauzei comuniste, cel puțin la fel de

mulţi erau ostili, ignoranţi sau indiferenţi. Este greu să ne imaginăm cum ar fi putut fi ţinuţi la un loc astfel de soldaţi în condiţiile cumplite ale luptelor sângeroase din timpul războiului sovieto-german, altfel decât printr-o disciplină dură şi pedepse exemplare. Iar acestea au fost fără îndoială dure şi nemiloase. Sovieticii au executat în timpul războiului 158 000 de soldaţi proprii. Alte zeci de mii au fost trimise la aşa-numitele batalioane disciplinare, unde aveau posibilitatea să plătească pentru infracţiunile şi delictele comise – dacă aveau norocul să supravieţuiască luptelor crâncene în care erau aruncate asemenea unităţi, în care mortalitatea era de 50%. Nu există nicio dovadă că Jukov ar fi regretat vreodată sau că ar fi avut măcar îndoieli cu privire la măsurile dure pe care le-a autorizat.

Să nu uităm că Jukov era unul dintre numeroşii generali sovietici talentaţi care serveau sub un comandant suprem extrem de eficient – Stalin. Dacă Jukov a fost cel mai mare general din al Doilea Război Mondial – în sensul că a avut o contribuţie hotărâtoare în toate momentele de cotitură ale războiului – aceasta nu s-a datorat numai eforturilor lui. Jukov a fost membru al Înaltului Comandament sovietic, care a desfăşurat o activitate colectivă admirabilă. Fără îndoială că felul în care Stalin şi-a condus generalii a contat la fel de mult ca talentul, priceperea şi faptele de vitejie ale acestora. Folosindu-se de abilitatea şi autoritatea sa pentru a crea un grup unit, alcătuit din personalităţi puternice şi adesea incompatibile, Stalin a exploatat la maximum aptitudinile lor individuale şi colective, i-a motivat şi le-a pretins o loialitate care i-a ţinut laolaltă şi la bine, şi la rău. Jukov era cel mai valoros din acest grup al lui Stalin. De nenumărate ori, el i-a oferit dictatorului sovietic victorii fără să şovăie, chiar dacă nu întotdeauna fără să-şi pună întrebări. Nu a contestat niciodată supremaţia dictatorului şi

nu a arătat că ar fi avut alte ambiţii decât să obţină victoria. A fost, într-adevăr, generalul lui Stalin.[3]

Ce asemănări şi deosebiri există între acest legendar general sovietic şi alţi mari comandanţi din cel de-al Doilea Război Mondial? Şi ce anume ar trebui să avem în vedere? Numărul victoriilor nu ne spune nimic despre cât de crâncene au fost bătăliile respective. Un profil psihologic nu ne spune nimic despre calităţile de militar. Popularitatea sau ostilitatea pe care a provoacat-o printre colegii de breaslă nu poate sta la baza aprecierii talentului sau iscusinţei. Comparaţiile sunt şi mai greu de făcut în cazul lui Jukov, pentru că, aşa cum nota Eisenhower, generalul sovietic „a avut o experienţă mai mare în calitate de conducător de mari bătălii decât oricare alt bărbat al vremurilor noastre".

Poate că cel mai potrivit ar fi să-l comparăm cu alţi mari comandanţi sovietici, mai ales cu Rokossovski, Konev şi Vasilevski. Niciunul dintre aceştia însă nu îndeplinit roluri atât de variate precum cele îndeplinite de Jukov, care a fost şef al Marelui Stat-Major, comandant de front, coordonator din partea Stavka şi adjunct al comandantului suprem. Vasilevski a avut diverse îndatoriri, dar a fost în primul rând reprezentant al Stavka şi abia la sfârşitul războiului a primit comanda unui front. Jukov, Konev şi Rokossovski au cunoscut atât eşecul, cât şi succesul şi este greu să le atribuim merite în calitate de comandanţi de front. După război, Konev şi Rokossovski s-au plâns adesea de amestecul reprezentanţilor Marelui Stat-Major şi ai Stavka, precum Jukov şi Vasilevski, în operaţiile fronturilor lor, susţinând că, în calitate de comandanţi ai unor unităţi direct implicate în luptă, ştiau mai bine cum stau lucrurile. Dar nici Konev, nici Rokossovski nu au fost niciodată nevoiţi să coordoneze şi să dirijeze de la centru operaţii care se desfăşurau

pe mai multe fronturi, prin urmare nu se știe cât de bine s-ar fi descurcat și dacă o astfel de experiență le-ar fi schimbat stilul de comandă sau le-ar fi influențat randamentul.

Temperamentele și stilurile de conducere ale lui Jukov și Konev erau foarte asemănătoare. În calitate de comandanți ai unor fronturi alcătuite din mai multe armate, amândoi și-au condus trupele cu hotărârea neclintită de a-și atinge cu orice preț obiectivele. Amândoi erau comandanți agresivi, cărora le plăcea să atace, dar știau când să anuleze un atac și să se regrupeze. Rokossovski avea o abordare mai subtilă și mai intelectuală, cel puțin în relația cu colegii și cu subordonații direcți. Așa cum nota Rokossovski în memoriile lui, și Stalin era specialist în folosirea blândeții atunci când era necesar, deși dictatorul sovietic era în stare să se dea în spectacol, să profereze amenințări și insulte – comportament tipic stilului de conducere al lui Jukov și Konev.

Dacă îl comparăm cu alți generali decât cei sovietici, Jukov pare să aibă multe dintre trăsăturile lor, atât bune, cât și rele.[4] Generalul american preferat al lui Jukov era Eisenhower, care, la fel ca el, era în stare să conducă o organizație mare și complexă, răspunzătoare pentru milioane de soldați. Amândoi au reușit acest lucru înconjurându-se de locotenenți loiali și talentați, care își făceau bine treaba. Lui Jukov îi lipsea însă diplomația lui Eisenhower. După război, amândoi au devenit politicieni de succes, dar Jukov s-a dovedit a fi mai naiv pe plan politic decât Eisenhower.

Generalul Patton este vestit pentru că a pălmuit doi soldați bolnavi, crezând că se prefăceau. Se povestește că și Jukov își lovea uneori subordonații, obicei dobândit pe vremea când făcea parte din armata țaristă, unde era ceva obișnuit. Din fericire, Patton și Jukov aveau în comun convingerea neclintită că

instrucţia şi antrenamentele reprezintă temelia unei discipline ferme pe câmpul de luptă. Amândoi erau adepţi înflăcăraţi ai ofensivei şi le transmiteau soldaţilor dorinţa de a se încăiera cu inamicul pentru a-l distruge. La fel ca Jukov, Patton a ajuns să aibă statutul unei legende în timpul războiului şi s-a bucurat de mult respect şi multă afecţiune din partea oamenilor şi a soldaţilor săi. Şi lui Jukov, şi lui Patton nimic nu le plăcea mai mult decât să fie în luptă cu ostaşii lor şi să ajungă cât mai aproape de linia frontului.

Un alt general care s-a bucurat de mult respect şi afecţiune, insuflându-le încredere soldaţilor a fost feldmareşalul britanic Bernard Montgomery. Jukov avea în comun cu Montgomery grija pentru pregătirea şi planificarea meticuloasă a operaţiilor. Amândoi consumau foarte multă energie ca să adune forţa copleşitoare necesară obţinerii unei victorii sigure. Din nefericire, amândoi au stârnit invidia şi ostilitatea omologilor lor, dar s-au bucurat de afecţiunea şi respectul altor comandanţi de rang înalt.

Jukov nutrea dispreţ faţă de generalii germani, în parte din cauza politicii lor pronaziste, dar mai ales fiindcă cei care supravieţuiseră îl plictiseau cu memoriile lor în care pretindeau că pierduseră războiul din cauza erorilor strategice ale lui Hitler, a iernii aspre din Rusia şi a efectivului net superior al Armatei Roşii, ceea ce le-a dat sovieticilor puterea de a suferi mult mai multe pierderi umane decât Wehrmachtul fără ca acest lucru să se simtă. După părerea lui Jukov, ceea ce niciunul dintre ei nu voia să recunoască era că pregătirea superioară a generalilor sovietici fusese principalul motiv pentru care germanii pierduseră războiul.

Singurul ofiţer superior german care s-a apropiat de popularitatea lui Jukov în timpul războiului a fost feldmareşalul

Erwin Rommel. Acesta era însă un tactician, nu un strateg sau organizator de operaţii de mare amploare. În timpul campaniei din Africa de Nord, unde, în cele din urmă, a pierdut, Rommel a comandat numai câteva divizii. Poate că bătăliile desfăşurate după un plan bine stabilit nu erau punctul forte al lui Jukov, dar modul în care acesta a condus luptele de la Halhin-Gol şi din timpul ofensivei de la Elnea, din august 1941, este fără îndoială comparabil cu realizările lui Rommel din Africa de Nord. Rommel a avut şi norocul de a nu fi luptat pe frontul rusesc – care a distrus reputaţia şi a luat viaţa multor generali germani.

Doi dintre ofiţerii superiori nemţi care au supravieţuit ca să poată povesti despre luptele de pe Frontul de Răsărit au fost generalul Heinz Guderian şi feldmareşalul Erich von Manstein, ale căror nume apar frecvent în memoriile lui Jukov. El citează cărţile acestora ca dovadă a veridicităţii propriilor versiuni cu privire la diverse bătălii. În scrierile sale însă, Jukov nu a făcut niciun efort să le evalueze însuşirile, cu excepţia unei referiri fugare la Von Manstein, pe care îl califică drept „întreprinzător".

În timpul Operaţiunii Barbarossa, forţele lui Guderian şi ale lui Jukov s-au înfruntat în mod direct în bătălia de la Moscova. Guderian a dat vina pe vreme pentru înfrângerea suferită în faţa capitalei sovietice, dar, aşa cum îi plăcea lui Jukov să sublinieze, gerul nu făcea deosebire între soldaţii germani şi cei sovietici. Când Armata 6 a fost înconjurată la Stalingrad, Von Manstein comanda forţele care aveau misiunea să spargă încercuirea sovietică. Operaţiunea respectivă a eşuat, dar Manstein a jucat ulterior un rol important în retragerea forţelor germane la sud de Rostov-pe-Don, luând parte la încercarea eşuată a lui Hitler de a pune stăpânire pe câmpurile petroliere de la Baku. La fel

ca Jukov, Manstein s-a dovedit a fi la fel de iscusit în defensivă, ca şi în ofensivă.

Poate că cea mai interesantă este comparaţia dintre Jukov şi generalul Douglas MacArthur. La fel ca Jukov, MacArthur a fost luat prin surprindere de forţa atacului inamic de la începutul Războiului din Pacific şi, drept urmare, a suferit o serie de înfrângeri dezastruoase şi costisitoare în bătăliile cu japonezii din Filipine, în 1941–1942. MacArthur a pus la cale o ripostă constând într-o serie de operaţiuni strălucite cu mijloace amfibii, cu scopul de a pune din nou stăpânire pe acele insule, pe Borneo şi Noua Guinee. Dacă japonezii nu s-ar fi predat în august 1945 ca urmare a detonării bombelor atomice de la Hiroshima şi Nagasaki şi a invadării Manciuriei de către sovietici, MacArthur ar fi condus trupele care ar fi invadat Japonia şi ar fi trebuit să treacă un test militar de aceeaşi amploare cu cele cărora Jukov a trebuit să le facă faţă de multe ori în timpul războiului. Cu Jukov, MacArthur avea în comun încrederea în propria intuiţie şi judecată mai presus de a altora şi faptul că nu-i plăcea să-şi recunoască greşelile. Jukov nu a mers însă aşa de departe ca MacArthur în memoriile sale, în care acesta din urmă ajunge la concluzia că nu a făcut greşeli majore în cariera sa militară.

Concluzia pe care o putem trage în urma acestor comparaţii este că Jukov nu a fost „cel mai bun general din toate timpurile" în niciun domeniu al vieţii militare, dar a fost cel mai bun general priceput la toate din al Doilea Război Mondial. A îmbinat dibăcia şi curajul în luptă cu o viziune strategică ambiţioasă, cu hotărârea şi talentul organizatoric. Le-a insuflat afecţiune şi încredere soldaţilor proprii – dar şi teamă – dacă nu un respect sincer tuturor omologilor săi. Era stoic în înfrângere şi exuberant în victorie. Părea să aibă rezerve inepuizabile

de energie și o infinită voință de a reuși, indiferent cât de grele erau împrejurările.

Acestea au fost calități de care Jukov a trebuit să facă uz și după război, când a fost atacat personal de Stalin și apoi de Hrușciov. În ambele situații, și-a păstrat cumpătul și a luat hotărârea de a reveni după căderea în dizgrație. Tenacitatea lui Jukov din perioada postbelică este aproape la fel de impresionantă ca activitatea lui din timpul războiului. La fel ca atunci, Jukov a ieșit triumfător din înfrângeri și împrejurări potrivnice.

Regimul sovietic astăzi dispărut a creat contextul politic și cultural în care s-au petrecut biruințele și necazurile din viața și cariera lui Jukov. În calitate de comunist devotat, a sprijinit acest regim; a fost un regim pe care l-a slujit, un regim căruia i-a fost credincios, indiferent de neajunsurile acestuia. În mod paradoxal, numai prăbușirea regimului sovietic în 1991 a făcut posibilă cercetarea menită să distrugă miturile și deformările politice și să-l prezinte în mod corect pe Jukov ca om și general.

Legenda lui Jukov a continuat să se amplifice în perioada postsovietică. Noile surse de informații fac însă posibile separarea mitului seducător de realitatea adeseori banală și sesizarea corectă a complexității și contradicțiilor unui om provenit dintr-o familie de țărani săraci și devenit un mare general și erou nu numai al poporului rus, ci și al tuturor celor care prețuiesc inegalabila lui contribuție la victoria împotriva Germaniei naziste.

Note

În această secțiune se folosesc următoarele titluri prescurtate și abrevieri:

RGVA – Rossiiskii Gosudarstvennîi Voennîi Arhiv (Arhiva Militară de Stat Rusă)

Zhukov, *Reminiscences* – G.K. Zhukov, *Reminiscences and Reflections,* 2 vol., Progress Publishers, Moscova, 1985.

Jukov, *Vospominania* – G.K. Jukov, *Vospominania i razmîșlenia,* ed. a XI-a, 3 vol., APN, Moscova, 1992.

CAPITOLUL 1 – Sic transit gloria: *ascensiunile și decăderile mareșalului Jukov*

1. Această relatare cu privire la Parada Victoriei se bazează în special pe filmul sovietic realizat cu acel prilej pentru jurnalele de actualități și intitulat *Parad Pobedî 1945.* Textul dactilografiat al discursului lui Jukov a fost prezentat la o expoziție de la Moscova din 10 aprilie 2010, cu ocazia sărbătoririi a 65 de ani de la victoria obținută în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Informațiile cu privire la repetițiile făcute de Jukov provin de la fiica lui, Era, cu care autorul a discutat la Moscova în aprilie 2010.
2. Discuție a autorului cu Era Jukova, Moscova, aprilie 2010.
3. K. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* APN, Moscova, 1989, p. 330.
4. A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova,* Vniigmi-Mțd, Moscova, 2000, p. 24.

5. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî,* Demokratia, Moscova, 2001, partea întâi, doc. 9–10.
6. „F. I. Tolbuhin", *Pravda,* 19 octombrie 1949.
7. *Bolşaia sovetskaia enţiklopedia,* ed. a II-a, Oghiz, Moscova, 1952, pp. 222–223.
8. *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* vol. 2, APN, Moscova, 1988, p. 70.
9. „U groba velikogo vojdea", *Krasnaia zvezda,* 9 martie 1953.
10. *Time,* 9 mai 1955.
11. *Istoria Velikoi Otecestvennoi voinî Sovetskogo Soiuza*, 6 vol., Voenizdat, Moscova, 1960–1965.
12. C. Ryan, *The Last Battle,* NEL, Londra, 1968, p. 169.
13. E. Salisbury (ed.), *Marshal Zhukov's Greatest Battles,* Sphere, Londra, 1971 (publicată iniţial de Harper & Row, 1969), p. 4.
14. Recenzia lui Erickson poate fi găsită într-un dosar al lui Jukov care conţine tăieturi din presa străină despre el însuşi. Dosarul se află la Arhiva Militară de Stat Rusă (Rossiiskii Gosudarstvennîi Voennîi Arhiv – în continuare, RGVA), f. 41107, op. 1, d. 85.
15. G.K. Jukov, *Vospominania i razmîşlenia,* APN, Moscova, 1969. O traducere în engleză a fost publicată sub titlul *The Memoirs of Marshal Zhukov,* Jonathan Cape, Londra, 1971.
16. G.K. Jukov, *Vospominania i razmîşlenia,* 2 vol., APN, Moscova, 1974. Această ediţie a fost publicată în engleză, în două volume, cu titlul *Reminiscences and Reflections,* de Progress Publishers din Moscova, în 1985.
17. „V poslednii put: pohoronî marşala sovetskogo soiuza G.K. Jukova", *Pravda,* 22 iunie 1974.
18. V. Suvorov, *Ten pobedî,* Harvest, Doneţk, 2003, pp. 17, 26.
19. G.K. Jukov, *Vospominania i razmîşlenia,* 3 vol., ed. a X-a şi a XI-a, APN, Moscova, 1990–1992. Ambele ediţii redau cu litere cursive materialul eliminat în trecut. După cum susţine Otto Preston Chaney, în ediţia a X-a s-au adăugat 125 de pagini, iar în ediţia a XI-a încă 35: O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, p. 527.

20. Dosarele din fondul personal Jukov se găsesc la RGVA. Sunt aproximativ 190 de dosare constând în manuscrise și materiale legate de amintiri, discursuri, articole, corespondență, suveniruri personale (f. 41107, op. 1–2). Arhiva deține și o serie de dosare ale lui Jukov despre bătălia de la Halhin-Gol (f. 32113, op. 1).

CAPITOLUL 2 – *Tinerețea legendară: de la fiul de țăran la soldatul comunist (1896–1921)*

1. Dacă nu se menționează altfel, informațiile biografice cuprinse în acest capitol provin din primele trei capitole ale memoriilor lui Jukov: G. Zhukov, *Reminiscences and Reflections,* vol. 1, Progress Publishers, Moscova, 1985 (în continuare Zhukov, *Reminiscences*). Această traducere în limba engleză din 1985 a ediției ruse revizuite a memoriilor lui Jukov publicate în 1974 este cea la care ne vom referi pe tot parcursul cărții. De notat că Jukov își sărbătorea ziua de naștere pe 2 decembrie, aceasta fiind data menționată de multe lucrări sovietice de referință. Acest lucru se explică prin faptul că, atunci când s-a născut Jukov, în Rusia se mai folosea calendarul iulian, care, la acea vreme, era în urmă cu 12 zile față de cel gregorian, utilizat în alte țări. În secolul al XX-lea, diferența dintre cele două calendare a crescut la 13 zile. În 1918, bolșevicii au adoptat calendarul gregorian, astfel încât toată lumea a trebuit să-și schimbe data nașterii. Mulți, asemenea lui Jukov, au adăugat 13 zile la data nașterii, și nu 12, așa cum ar fi trebuit.
2. V. Daines, *Jukov,* Molodaia Gvardia, Moscova, 2005, p. 9.
3. M. Jukova, *Marșal Jukov – moi oteț,* Izdanie Sretenskogo Monastîrea, Moscova, 2005, p. 25. O altă sursă susține că mama lui Jukov avea 29 de ani când s-a căsătorit cu Konstantin.
4. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 19.
5. M. Jukova, *Marșal Jukov,* p. 34.
6. A.N. Bucin, *170 000 kilometrov s G. Jukovîm,* Molodaia Gvardia, Moscova, 1994, pp. 29–30.
7. A se vedea amintirile fiicei Era, „Oteț", în *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1998, p. 30.
8. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 24.

9. Citat de A. Axell, *Marshal Zhukov: The Man Who Beat Hitler,* Pearson, Londra, 2003, p. 2.
10. E. Jukova, „Interesî Otţa", în *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* vol. 1, pp. 47–48. O analiză a cărţilor rămase de la Jukov şi a însemnărilor făcute de el pe acestea se găseşte la V.S. Astrahanski, „Biblioteka G.K. Jukova", *Arhivno-informaţionnîi biulleten,* nr. 13, 1996.
11. *Marşal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodţa,* Glavarhiv Moskvî, Moscova, 2005, pp. 21–22.
12. G.K. Jukov, *Vospominania i razmîşlenia,* ed. a XI-a, vol. 1, APN, Moscova, 1992, p. 64 (în continuare, Jukov, *Vospominania*). Această a XI-a ediţie a memoriilor lui Jukov va fi folosită pe tot parcursul cărţii de faţă. Este cea mai cuprinzătoare versiune a memoriilor lui Jukov. Această conversaţie a fost omisă din versiunea publicată în perioada sovietică. Politica bolşevicilor (comuniştilor) era să se opună războiului şi să încerce să răstoarne guvernul ţarist, în timp ce afirmaţia lui Jukov arată că politica lui la vremea respectivă era mai degrabă patriotică decât socialistă. Ulterior, Jukov a afirmat mereu că a luptat în patru războaie pentru patria lui: Primul Război Mondial, Războiul Civil Rus, războiul din 1939 cu Japonia, purtat în Mongolia, şi cel de-al Doilea Război Mondial.
13. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 43.
14. *Ibidem*, p. 49.
15. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 86, l. 5.
16. Zhukov, *Reminiscences,* p. 52.
17. M. von Hagen, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917–1930,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., , 1990, p. 39.
18. Daines, *Jukov,* p. 28.
19. V. Krasnov, *Jukov: marşal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2005, pp. 18–19. În memorii, Jukov face o confuzie, afirmând în mod inexact că, la 1 martie 1919, când a intrat el în partid, nu exista statutul de membru-candidat al partidului.
20. B.V. Sokolov, *Gheorghi Jukov: triumf i padenia,* Ast, Moscova, 2003, p. 44.

21. Aceste documente se găsesc la Krasnov, *Jukov,* pp. 24–31.
22. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 85–87.
23. E. Jukova, „Oteț", în *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* p. 30.

CAPITOLUL 3 – *Viața de soldat: formarea unui comandant roșu (1922–1938)*

1. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 75.
2. A se vedea în legătură cu Armata Roșie în perioada interbelică: J. Erickson, *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918–1941,* ed. a III-a, Frank Cass, Londra, 2001; M. von Hagen, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917–1930,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1990; R.R. Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers: A Social History of the Red Army, 1925–1941,* University Press of Kansas, Lawrence, 1996; R.R. Reese, *Red Commanders: A Social History of the Soviet Army Officer Corps, 1918–1991,* University Press of Kansas, Lawrence, 2005; S.W. Stoecker, *Forging Stalin's Army: Marshal Tukhachevsky and the Politics of Military Innovation,* Westview, Boulder, Colorado, 1998; W.J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Stress,* Presidio, Novato, Calif., 1997; L. Samuelson, *Plans for Stalin's War Machine: Tukhachevskii and Military-Economic Planning, 1925–1941,* Palgrave, Londra, 2000; D.R. Stone, *Hammer and Rifle: The Militarization of the Soviet Union, 1926–1933,* University Press of Kansas, Lawrence, 2000.
3. J. Stalin, *Leninism,* Allen & Unwin, Londra, 1942, p. 366.
4. În convorbirea avută cu ea la Moscova, în aprilie 2010, Era, fiica lui Jukov, mi-a spus că, în familia lor, Stalin nu era nici adulat, nici denigrat.
5. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 97.
6. *Ibidem,* p. 98.
7. V.A. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006), p. 22.
8. O parte dintre aceste documente sunt reproduse de V. Krasnov în *Jukov: marșal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2005, p. 44 ș.u.

9. A.L. Kronik, „Molodost marşala", în I.G. Aleksandrov (ed.), *Mareşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* APN, Moscova, 1988, p. 66.
10. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 107.
11. K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970, p. 84. Despre Rokossovski, a se vedea R. Woff, „Rokossovsky", în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 2001.
12. I.K. Bagramian, *Tak şli mî k pobede,* Voenizdat, Moscova, 1988, p. 7. Despre Bagramian: G. Jukes, „Bagramyan", în Shukman (ed.), *Stalin's Generals.*
13. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 108.
14. *Ibidem,* pp. 109–113.
15. I. Mastîkina, *Jenî i deti Gheorghia Jukova,* Komsomolskaia Pravda, Moscova, 1996. Această broşură cuprinde convorbirile pe care Mastîkina le-a avut cu fiicele lui Jukov şi cu alte persoane, publicate iniţial în ziarul *Komsomolskaia pravda,* 7 iunie 1996, 23 august 1996, 30 august, 1996, 4 octombrie 1996.
16. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* p. 33.
17. În legătură cu elaborarea doctrinei militare sovietice înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, vezi M.R. Habeck, *Storm of Steel: The Development of Armour Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919–1939,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2003; S. Naveh, *In Pursuit of Military Excellence: The Evolution of Operational Theory,* Frank Cass, Londra, 1997; H. Fast Scott şi W.F. Scott (ed.), *The Soviet Art of War,* Westview, Boulder, Colorado, 1982; S.J. Main, „The Red Army and the Future War in Europe, 1925–1940", în S. Pons şi A. Romano (ed.), *Russia in the Age of Wars, 1941–1945,* Feltrinelli, Milano, 2000.
18. Despre Tuhacevski: S. Naveh, „Tukhachevsky", în Shukman (ed.), *Stalin's Generals.*
19. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 137–139.
20. Erickson, *The Soviet High Command,* p. 800.
21. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova*, p. 22.

22. *Marşal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodţa,* Glavarhiv Moskvî, Moscova, 2005, pp. 48–49.
23. În anii 1980, s-a spus că Rokossovski a afirmat într-o discuţie privată cu doi ziarişti sovietici că Jukov nu fusese promovat, ci îndepărtat din funcţia de comandant de brigadă în urma plângerilor venite din partea subordonaţilor lui, care-l considerau prea sever şi nepoliticos (N.G. Pavlenko, „Razmîşlenia o sudbe polkovodţa", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10, 1988, p. 17). Discuţia cu Rokossovski ar fi avut loc în vara anului 1966, într-o perioadă în care Jukov nu fusese încă pe deplin reabilitat după izolarea sa în timpul lui Hruşciov. Relaţiile dintre cei doi erau în continuare foarte proaste, deoarece Jukov credea că Rokossovski colaborase cu susţinătorii lui Hruşciov în acţiunea de minimalizare a rolului jucat de el în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei.
24. A.M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981, pp. 485–486. Despre Vasilevski: Jukes, „Vasilevsky", în Shukman (ed.), *Stalin's Generals.*
25. Krasnov, *Jukov,* pp. 74–76.
26. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 119.
27. *Ibidem,* pp. 136–139.
28. *Ibidem,* pp. 141, 162.
29. L.F. Minuk, „Komandir divizii", în *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1998, pp. 100–115.
30. Amintirile celor două fiice pot fi găsite în *ibidem.* A se vedea şi următorul interviu cu ele: „Papa cetverok ne liubil. Dnevnik smotrel pridircivo", *Izvestia, 1* decembrie 2006. (Îi mulţumesc prof. Stephen White pentru copia acestui articol.)
31. Zhukov, *Reminiscences,* pp. 171–174.
32. M. Fainsod, *How Russia Is Ruled,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1963, p. 479.
33. În legătură cu epurarea Armatei Roşii înainte de război, a se vedea R.R. Reese, „The Impact of the Great Purge on the Red Army", *The Soviet and Post-Soviet Review,* vol. 19, nr. 1–3, 1992; R.R. Reese, „The Red Army and the Great Purges", în J.A. Getty şi R.T. Manning (ed.), *Stalinist Terror: New Perspectives,* Cambridge University Press,

Cambridge, 1993; O.F. Suvenirov, *Traghedia RKKA, 1937–1938,* Terra, Moscova, 1998; P.P. Wieczorkiewicz, *Lancuch Smierci: Czystka w Armii Czerwonej, 1937–1939,* RYTM, Varşovia, 2001; A.A. Pecenkii, *Voennaia elita SSSR v 1935–1939gg: repressii i obnovlenie,* Moscova, 2003.

34. Literatura referitoare la Marea Teroare este foarte bogată. O foarte bună culegere de documente găsim la J. Arch Getty şi O.V. Naumov (ed.), *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1999.
35. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 171.
36. Jukov, *Vospominania,* vol. 1, cap. 6, *passim*.
37. Citat de O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, pp. 54–55.
38. La începutul anilor 1990, s-au publicat documente din care reiese că Jukov a formulat el însuşi cel puţin o acuzaţie împotriva uneia dintre victimele epurărilor. Ulterior însă, s-a aflat că acel „G. Jukov" menţionat în presupusul document incriminator era un alt Jukov. Vezi W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, pp. 234–235.

CAPITOLUL 4 – *Halhin-Gol (1939): un general primeşte botezul focului*

1. Textul celor mai multe dintre ordinele lui Voroşilov este reprodus de V. Krasnov în *Jukov: marşal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2005, p. 98. Ordinul original, împreună cu alte documente citate de Krasnov, a fost prezentat în cadrul expoziţiei dedicate bătăliei de la Halhin-Gol de la RGVA din Moscova, în aprilie 2010.
2. Scrisoarea este reprodusă de E. Jukova în „Interesî otţa", în *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1998, pp. 52–53. În memoriile sale, Jukov scria că l-a văzut pe Voroşilov pe 2 iunie şi a sosit în Mongolia pe 5 iunie. De asemenea, lasă să se înţeleagă că a fost trimis la Halhin-Gol cu scopul de a prelua comanda, nu doar ca să efectueze o inspecţie. Documentele arată altceva. A se vedea Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 177–178.

3. A se vedea E.O. Clubb, „Armed Conflict in the Chinese Borderlands, 1917–1950", în R.L. Garthoff (ed.), *Sino-Soviet Military Relations*, Praeger, New York, 1966; J. Colvin, *Nomonhan,* Quartet, Londra, 1999; G. Lenson, *The Damned Inheritance: The Soviet Union and the Manchurian Crisis, 1924–1935,* Diplomatic Press, Tallahassee, Florida, 1974.
4. J. Haslam, *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933–1941,* Macmillan Press, Londra, 1992, pp. 93–94.
5. Krasnov, *Jukov,* pp. 100–101.
6. *Ibidem,* pp. 101–102.
7. V. Daines, *Jukov,* Molodaia Gvardia, Moscova, 2005, p. 95.
8. Krasnov, *op. cit.,* pp. 112–114. Această secţiune a cărţii conţine mai multe ordine date de Jukov în această perioadă. Originalele (văzute de mine) se găsesc la RGVA, f. 32113, op. 1, dd. 3, 5.
9. Krasnov, *op. cit.,* pp. 118–120, citează textul discuţiei lui Jukov cu Şapoşnikov şi al discuţiei lui Voroşilov cu Kulik, precum şi instrucţiunile date de acesta din urmă lui Kulik să nu se amestece.
10. Daines, *op. cit.,* pp. 114–116.
11. V.A. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006, p. 83; J. Erickson, *The Soviet High Command: A Military-Political History,* 1918–1941, ed. a III-a, Frank Cass, Londra, 2001, p. 533.
12. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 185–186.
13. *Ibidem,* pp. 186–188.
14. Textul ordinului se găseşte la Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* pp. 233–234.
15. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 192.
16. Krasnov, *op. cit.,* p. 137.
17. Citat de B.V. Sokolov, *Gheorghi Jukov,* Ast, Moscova, 2003, p. 143.
18. K. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* APN, Moscova, 1989, pp. 319–320.
19. Alte dovezi cu privire la relaţiile încordate existente între Ştern şi Jukov se găsesc în memoriile gen.-mr. P.G. Grigorenko. Disident sovietic în anii 1960 şi 1970, Grigorenko a stat mai mulţi ani închis de autorităţi într-o unitate de psihiatrie, pe motiv că

s-a opus orânduirii comuniste şi de aceea probabil că era nebun. Grigorenko a murit în 1987, la zece ani după ce a emigrat forţat în SUA. În iunie 1939, Grigorenko era unul dintre proaspeţii absolvenţi ai Academiei Marelui Stat-Major al Armatei Roşii care au fost trimişi în Orientul Îndepărtat, unde servit în Grupul de Fronturi al lui Ştern. Grigorenko îi face un portret foarte puţin măgulitor comandantului militar Jukov, afirmând că, în timpul bătăliilor din iunie, acesta a răspuns la atacurile succesive ale japonezilor transferând elemente dintr-un sector în altul, din care cauză linia frontului a devenit un talmeş-balmeş de detaşamente temporare. Grigorenko atribuie această eroare elementară faptului că Jukov nu urmase cursurile Academiei Marelui Stat-Major şi nu avea studii militare. El mai susţine că problema s-a rezolvat numai după intervenţia lui Ştern. Trebuie să spunem că această poveste are puţine şanse să fie adevărată. Jukov nu studiase la Academia Marelui Stat-Major, dar absolvise multe alte cursuri pentru comandanţi şi era un ofiţer superior cu experienţă, care nu ar fi putut face o greşeală atât de grosolană. Adevărul este că, în memoriile sale, Grigorenko este extrem de pornit pe Jukov. În schimb, Ştern apare aproape ca un sfânt, atribuindu-i-se meritul de a fi ieşit învingător la Halhin-Gol. Atitudinea diferită a lui Grigorenko faţă de Ştern şi de Jukov poate fi pusă, cel puţin parţial, pe seama destinului celor doi bărbaţi. În timp ce Jukov a devenit cel mai vestit militar al Uniunii Sovietice, Ştern a căzut victimă epurării staliniste din octombrie 1941 şi a fost executat. A se vedea P.G. Grigorenko, *Memoirs*, Norton, New York, 1982, pp. 105–129.

20. Scrisoarea este reprodusă de E. Jukova în „Interesî otţa", pp. 53–54.
21. Daines, *op. cit.,* pp. 126–127.
22. A.D. Coox, *Nomonhan: Japan Against Russia, 1939,* Stanford University Press, Stanford, Calif., 1990, p. 572. Bătălia de la Cannae a avut loc în anul 216 î.H., în timpul celui de-al Doilea Război Punic dintre Roma şi Cartagina.
23. W.J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Stress,* Presidio, Novato, Calif., 1997, p. 213.

24. O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, pp. 68, 72, 74.
25. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* pp. 309–310. Un alt ziarist prezent a fost D.I. Ortenberg, redactor la *Krasnaia zvezda* în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Amintirile lui despre Jukov de la Halhin-Gol, care transmit aceeași impresie ca și cele ale lui Simonov, se găsesc în „Nezabîvaemoe", la S.S. Smirnov ș.a. (ed.), *Marșal Jukov: kakim mî ego pomnim,* Politizdat, Moscova, 1988.
26. K. Simonov, *Tovarișci po orujiu,* Gosudarstvennoe Izdatelstvo Hudojestvennoi Literaturî, Moscova, 1961. Romanul a fost publicat pentru prima dată în 1952.
27. „O kampanii 1939g v raione r.Halhin-Gol", RGVA, g. 32113, op. 1, d. 2. Raportul a fost semnat și de comisarul politic M.S. Nikișev.

CAPITOLUL 5 – *La Kiev: jocuri și pregătiri de război (1940)*

1. În legătură cu discursul lui Stalin, a se vedea: O.A. Rjeșevski și O. Vehvileainen (ed.), *Zimneaia voina, 1939–1940,* Nauka, Moscova, 1999, pp. 272–282. O traducere în limba engleză se găsește la A.O. Chubaryan și H. Shukman (ed.), *Stalin and the Soviet-Finnish War, 1939–1940,* Frank Cass, Londra, 2002.
2. „*Zimneaia voina*": *rabota nad oșibkami, aprel–mai 1940g.,* Letnii Sad, Moscova, 2004, doc. 82; și *Glavnîi voennîi sovet RKKA, 1938–1941: dokumentî i materialî,* Rosspen, Moscova, 2004, p. 5. Un bun rezumat al reformelor lui Timoșenko se găsește la W.J. Spahr, *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Duress,* Presidio, Novato, Calif., 1997, cap. 10. Jukov a devenit membru al Consiliului Militar Superior la 24 iulie 1940.
3. J. Colvin, *Nomonhan,* Quartet, Londra, 1999, p. 13.
4. A se vedea V. Anfilov, „Timoshenko", în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 2001. Timoșenko nu a publicat memorii.
5. *Na priome u Stalina,* Novîi Hronograf, Moscova, 2008, p. 300. A doua zi, Jukov s-a întâlnit din nou cu Stalin. Întrevederea a fost mult mai lungă, dar s-a desfășurat în compania altor ofițeri

superiori (p. 301). În memoriile sale, Jukov datează în mod eronat întâlnirea cu Stalin și numirea lui la Kiev la începutul lui mai 1940.

6. Jukov, *Vospominania,* vol. 1, p. 287.
7. „O prisvoenii voinskih zvanii vîsșemu nacealstvuiușcemu sostavu Krasnoi Armii", *Pravda,* 5 iunie 1940.
8. A se vedea mai multe detalii la R.S. Irinarhov, *Kievskii osobîi,* Harvest, Minsk, 2006, și M. Meltuhov, *Upușcennîi șans Stalina,* Vece, Moscova, 2000.
9. Jukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 227–228.
10. R.R. Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers: A Social History of the Red Army, 1925–1941,* University Press of Kansas, Lawrence, 1996, pp. 175–185. Reese se bazează pe documentele Regiunii Kiev existente în RGVA.
11. Invazia sovietică a fost în general pașnică și lipsită de incidente, dar, în memoriile sale, Jukov descrie un episod în care a ordonat ca două brigăzi aeropurtate, sprijinite de două brigăzi de tancuri să pună stăpânire pe două poduri peste râul Prut. Scopul era să-i împiedice pe români să încalce o înțelegere care interzicea scoaterea echipamentelor și proviziilor din teritoriile ocupate. A doua zi, Stalin i-a telefonat lui Jukov și i-a spus că ambasadorul român s-a plâns că tancurile sovietice au aterizat pe malul Prutului. Stalin a vrut să știe cum a fost posibil acest lucru și a râs atunci când Jukov i-a explicat că numai trupele aeropurtate au ajuns cu avionul la poduri; tancurile merseseră separat pe șosea. Se pare că cenzorii sovietici nu aveau simțul umorului, căci tot acest pasaj a fost șters din memoriile lui Jukov. După cel de-al Doilea Război Mondial, România controlată de comuniști a devenit aliată a URSS, dar pierderea Basarabiei și a Bucovinei de Nord a rămas un punct sensibil pentru români. Pasajul ofensator nu a reapărut în memoriile lui Jukov decât în ediția a zecea, publicată în 1990. Jukov, *Vospominania*, vol. 1, pp. 289–291.
12. Textul directivei este reprodus de V. Krasnov în *Jukov: marșal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2005, pp. 150–154. Vezi și Reese, *Stalin's Reluctant Soldiers,* p. 184.

13. K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970, p. 5.
14. O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, pp. 81–82. Un extras din memoriile lui Kalașnikov se găsește în *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța,* Glavarhiv, Moscova, 2005, pp. 97–99.
15. *Khrushchev Remembers,* Sphere, Londra, 1971, p. 144.
16. Vezi O. Rjeșevski, „Shaposhnikov", în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals.*
17. *1941 God,* vol. 2, Demokratia, Moscova, 1998, pp. 557–571.
18. *Ibidem,* vol. 1, doc. 95.
19. *Ibidem,* doc. 117.
20. *Ibidem,* doc. 134.
21. G. Gorodetsky, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1999, pp. 121–124.
22. M.V. Zaharov, *Generalnîi ștab v predvoennîe godî,* Ast, Moscova, 1989, pp. 220–224.
23. *1941 God,* vol. 1, doc. 224.
24. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 121.
25. I.H. Bagramian, *Tak șli mî k pobede,* Voenizdat, Moscow, 1977, pp. 7–9.
26. V.A. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006, pp. 110–113.
27. Documentele conferinței sunt reunite în volumul intitulat „Nakanune voinî: materialî soveșceania vîsc ego rukovodeașcego sostava RKKA 23–31 dekabrea 1940g", *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 12 (1), Terra, Moscova, 1993.
28. G. Jukov, „Harakter sovremennoi nastupatelnoi operații", în *ibidem,* pp. 129–151.
29. *Ibidem,* pp. 152–172.
30. D.G. Pavlov, „Ispolzovanie mehanizirovannîh soedinenii v sovremennoi nasupatelnoi operații i vvod mehanizirovannogo korpusa v prorîv", în *ibidem,* pp. 252–300. Despre rolul lui Pavlov în elaborarea doctrinei sovietice cu privire la tancuri, vezi:

M.R. Habeck, *Storm of Steel: The Development of Armour Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919–1939,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2003, *passim*.

31. „Zaklucitelnaia reci narodnogo komissara oboronî Soiuza SSR gheroia i marşala Sovetskogo Soiuza S.K. Timoşenko na voennom soveşceanii 31 dekabrea 1940g", *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 12 (1), Terra, Moscova, 1993, pp. 338–372.
32. *Na priome u Stalina,* p. 322.
33. Relatarea completă a acestui episod se poate găsi în ediţia necenzurată a memoriilor lui Jukov, *Vospominania,* vol. 1, pp. 291–292. Se pare că Timoşenko a ţinut seama de corecturile lui Stalin înainte ca discursul să fie publicat sub formă de broşură pentru a fi distribuit în cadrul armatei. A se vedea *1941 God,* vol. 1, p. 498, nr. 2. Un exemplar al discursului lui Timoşenko, publicat în 1941, se găseşte în colecţia de documente Volkogonov de la Biblioteca Congresului SUA, secţia manuscrise.
34. În legătură cu jocurile de război, a se vedea Zaharov, *Gheneralnîi Ştab v predvoennîe godî,* pp. 239–250; Gorodetsky, *Grand Delusion,* pp. 127–129; P.N. Bobîlev, „K kakoi voine gotovilsea Gheneralnîi Ştab RKKA v 1941 godu", *Otecestvennaia istoria,* nr. 5, 1995; B. Fugate, L. Dvoretsky, *Thunder on the Dnepr: Zhukov-Stalin and the Defeat of Hitler's Blitzkrieg,* Presidio, Novato, Calif., 1997), cap. 1. Fugate şi Dvoretsky prezintă jocurile de război în conformitate cu ipoteza lor, după care planul sovietic de reacţie în cazul unui atac german implica sacrificarea deliberată a Regiunii de Vest a lui Pavlov cu scopul de a atrage Wehrmachtul în interiorul Rusiei, înainte de a lansa o contraofensivă, ceea ce s-a produs în cele din urmă la Moscova, în decembrie 1941. În legătură cu aceasta, ei susţin că, în februarie 1941, a avut loc un al treilea joc de război, din care Pavlov a fost exclus şi în care s-a folosit acest scenariu. Este o idee speculativă interesantă, dar nu există dovezi directe în acest sens; ar însemna ca lui Stalin, Jukov şi Timoşenko să li se recunoască o clarviziune pe care n-au avut-o în realitate.
35. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 89.

36. E. Mawdsley, „Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940–1941", *International History Review,* decembrie 2003, pp. 826–827.
37. K. Meretskov, *Serving the People,* Progress Publishers, Moscova, 1971, pp. 122–127; *Na priome u Stalina,* p. 322.

CAPITOLUL 6 – *Arhitectul dezastrului? Jukov și 22 iunie 1941*

1. Jukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 379–380.
2. *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 13 (1), Prikazî Narodnogo komissara Oboronî SSSR, 1937–41, iiunia 1941g, Terra, Moscova, 1994, doc. 108.
3. În legătură cu relațiile sovieto-germane din 1939–1941, vezi G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006, cap. 2.
4. Rapoartele disponibile ale serviciului de informații al armatei sovietice sunt strânse în volumul *Voennaia razvedka informiruet: dokumentî Razvedîpravlenia Krasnoi Armii, 1939–1941,* Demokratia, Moscova, 2008.
5. *Ibidem,* doc. 7.13, 7.22, 7.33, 7.38, 7.47, 7.57, 7.65, 7.82.
6. E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941–1945,* Hodder Arnold, Londra, 2005, pp. 33–34.
7. *1941 God,* vol. 1, doc. 273–274, vol. 2, doc. 549. D.M. Glantz, *Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War,* University Press of Kansas, Lawrence, 1998, pp. 100–101; E. Mawdsley, „Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940–1941", *International History Review,* decembrie 2003; M. Meltuhov, *Upușcennîi șans Stalina,* Vece, Moscova, 2000, pp. 347–348.
8. *1941 God,* vol. 1, doc. 315. Notă: textul planului din martie dat publicității este incomplet.
9. *Ibidem,* vol. 2, doc. 473.
10. A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965, p. 132.
11. A se vedea J. Forster și E. Mawdsley, „Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", *War in History,* vol. 11, nr. 1, 2006.

12. E. Mawdsley, „Crossing the Rubicon", p. 838.
13. *1941 God,* vol. 2, doc. 481–483; L. Rotundo, „Stalin and the Outbreak of War in 1941", *Journal of Contemporary History,* vol. 24, 1989, p. 283.
14. E. Mawdsley, *op. cit.*
15. *Na priome u Stalina,* Novîi Hronograf, Moscova, 2008, pp. 334–335.
16. *Voennaia razvedka,* doc. 7.90, 7.91, 7.95, 7.97, 7.98, 7.104.
17. G. Gorodetsky, *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1999, pp. 287–293.
18. *Voennaia razvedka,* doc. 7.107.
19. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 276.
20. În legătură cu Stalin și cele întâmplate la 22 iunie 1941, vezi G. Gorodetsky, *Grand Delusion,* și Roberts, *Stalin's Wars.*
21. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 277.
22. În legătură cu momentul întrevederii lui Jukov și Timoșenko cu Stalin din 21–22 iunie, vezi *Na priome u Stalina,* pp. 337–338.
23. O traducere a textului celor trei directive se găsește la D.M. Glantz, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia, 1941,* Tempus, Stroud, 2001, pp. 242–243.
24. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 284–285.
25. I.K. Bagramian, *Tak șli mî k pobede,* Voenizdat, Moscova, 1988, p. 65.
26. *Na priome u Stalina,* p. 339. În memoriile sale, Jukov spune că a sosit la Moscova în seara zilei de 26 iunie și s-a dus direct la biroul lui Stalin (Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 305). Conform agendei lui Stalin, Jukov a fost acolo între orele 4 și 5, precum și între 9 și 10.
27. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 309. Agenda lui Stalin confirmă că acesta a lipsit de la birou în ziua respectivă.
28. A. Mikoian, *Tak bîlo,* Vargrius, Moscova, 1999, p. 390.
29. *The Memoirs of Marshal Zhukov,* Jonathan Cape, Londra, 1971, p. 268.
30. *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 16 (1), Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, Terra, Moscova, 1996, doc. 41.
31. *1941 God,* vol. 2, doc. 635.

32. *Organî Gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR v Velikoi Otecestvennoi voine*, vol. 2, cartea 1, Rus, Moscova, 2000, doc. 379, 436, 437, 438.
33. G. Jukes, „Meretskov", în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 1997.
34. Vezi *Organî Gosudarstvennoi bezopasnosti,* doc. 293, 306, 384, 413, 424, 490, 550.
35. O parte dintre aceste directive se găsesc în vol. 16 (1), Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god.
36. *Ibidem,* doc. 115, 117. Alte discuții sunt reproduse de Jukov în memoriile sale.
37. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, doc. 101.
38. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 379–380.
39. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 54, l. 57.
40. *Na priome u Stalina,* pp. 343–345.
41. *Russkii arhiv,* vol. 13 (2), Prikazî Narodnogo komissara Oboronî SSSR, 22 iiunia 1941g–1942g, doc. 36.
42. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, doc. 168.
43. *Ibidem,* doc. 10, p. 361.
44. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, doc. 255.
45. Citat de A.M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981, p. 110.
46. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, doc. 280.
47. *Ibidem,* doc. 130.
48. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, p. 383.
49. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, doc. 15, pp. 365–366.
50. H.C. Cassidy, *Moscow Dateline,* Houghton Mifflin, Boston, 1943, p. 123. În ceea ce privește relatarea acestei vizite de către Werth, vezi A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965, pp. 188–195.
51. Citat de Glantz, *Barbarossa,* pp. 90–91.
52. Citat de V. Krasnov, *Jukov: marșal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2000, pp. 210–212.
53. Jukov, *Vospominania,* vol. 1, pp. 304–305.
54. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 17, ll. 1–50. Acest text dactilografiat de 50 de pagini, intitulat „Nacealnîi period Velikoi Otecestvennoi Voinî" („Perioada de început a Marelui Război pentru Apărarea

Patriei"), este varianta unui capitol din memoriile sale. Citatele sunt de la pp. 38–41. Dosarul conține mai multe astfel de documente, inclusiv câteva fragmente scrise de mână.

55. *Ibidem,* p. 265.

CAPITOLUL 7 – *Generalul lui Stalin: salvarea Leningradului și a Moscovei (1941)*

1. *Na priome u Stalina,* Novîi Hronograf, Moscova, 2008, pp. 614–615.
2. Rezumatul părerilor lui Jukov despre Stalin este extras din Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, cap. 11. După prăbușirea regimului sovietic, acest capitol a devenit destul de stânjenitor pentru editori, care voiau să-l prezinte pe Jukov ca antistalinist, așa încât au adăugat o notă în care arătau că prezentarea făcută de Jukov lui Stalin era în conformitate „cu spiritul vremii" (Jukov, *Vospominania,* vol. 2, p. 73).
3. A se vedea, de exemplu, „Korotko o Staline", *Pravda,* 20 ianuarie 1989.
4. *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 16 (1), Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god, Terra, Moscova, 1996, doc. 82.
5. *Ibidem,* doc. 83.
6. Citat de N. Lomaghin, *Neizvestnaia blokada,* vol. 1, Olma-Press, Moscova, 2002, p. 63.
7. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 398–401. Într-o altă versiune aflată în arhive, Jukov dă ziua de 7 septembrie ca dată a întrevederii lui cu Stalin și spune că Stalin l-a întrebat unde dorește să meargă în continuare. A propus Leningrad sau sud-vest. Când Stalin a hotărât să-l trimită la Leningrad, Jukov l-a propus pe Timoșenko la comanda Frontului de Sud-Vest. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 54, l. 58.
8. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 1, pp. 417–418.
9. *Na priome u Stalina,* p. 349.
10. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941, doc. 252, 253.
11. Extrase din memoriile lui Feduninski și Bîcevski se pot găsi la S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II,* Souvenir Press, Londra, 1970.

12. Citat în D.M. Glantz, *The Battle for Leningrad, 1941–1944,* University Press of Kansas, Lawrence, 2002, p. 76.
13. *Ibidem,* pp. 81–82.
14. Citat de Ella Jukova, „Interesî otța", în I.G. Aleksandrov (ed.), *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* APN, Moscova, 1988, pp. 54–55.
15. Glantz, *The Battle for Leningrad,* p. 83; J. Erickson, „Zhukov", în M. Carver (ed.), *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century,* Pen & Sword, Barnsley, 2005, p. 250; E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941–1945,* Hodder Arnold, Londra, 2005, pp. 84–85; V. Beșanov, *Leningradskaia oborona,* Harvest, Minsk, 2006, pp. 124–125.
16. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941, doc. 339.
17. În legătură cu asediul Leningradului, vezi inegalabila lucrare a lui Harrison E. Salisbury, *The 900 Days,* Harper & Row, New York, 1969.
18. *G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi: sbornik dokumentov,* Mosgorarhiv, Moscova, 1994, doc. 3, 5, 7, 17.
19. I.S. Konev, „Oseniu 1941 goda", și G.K. Jukov, „Vospominania komanduiușcego frontom", în vol. *Bitva za Moskvu,* ed. a III-a, Moskovskii Rabocii, Moscova, 1975, pp. 55–56, 68–69. Prima ediție a acestei cărți a apărut în 1968. Înainte să publice articolul lui Konev, editorii i-au trimis un exemplar și lui Jukov pentru observații. Jukov a răspuns cu vehemență, afirmând că articolul lui Konev conținea atâtea neadevăruri, inclusiv în legătură cu propria numire în calitate de comandant al Frontului de Vest, încât, dacă era publicat în forma respectivă, el își retragea articolul din carte (RGVA, f. 41107, op. 1, d. 77, l. 8). În cele din urmă, articolul lui Konev a fost publicat aproape neschimbat, împreună cu cel al lui Jukov.
20. K. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* APN, Moscova, 1989, p. 364.
21. A se vedea V. Krasnov, *Jukov: marșal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2000, pp. 237–241. Versiunea lui Vasilevski se situează între cea a lui Konev și cea a lui Jukov: „La 9 octombrie, în timpul unei discuții banale cu comandantul suprem, s-a luat decizia de a uni Frontul de Vest cu Frontul de Rezervă într-un singur

Front de Vest. Noi toți, inclusiv Konev, […] am fost de acord cu propunerea lui Stalin de a-l numi pe Jukov comandant al frontului combinat." A.M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981, p. 115.

22. Despre Konev, vezi: O. Rzheshevsky, „Konev", în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 2001, și J. Erickson, „Konev", în Carver (ed.), *The War Lords.* Memoriile lui Konev au fost publicate în engleză sub titlul *Year of Victory,* Progress Publishers, Moscova, 1969. Versiunea completă a memoriilor în rusă: I.S. Konev, *Zapiski komanduiușcego frontom,* Voenizdat, Moscova, 1981.
23. Mawdsley, *Thunder in the East,* p. 95.
24. *G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi,* doc. 23. În legătură cu panica din Moscova, vezi: R. Braithwaite, *Moscow 1941,* Knopf, New York, 2006, cap. 12; A. Nagorski, *The Greatest Battle,* Aurum, Londra, 2007, cap. 7; A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan Books, Londra, 1965, pp. 224–233.
25. W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, p. 72. O versiune a memoriilor lui Ortenberg se găsește la S.S. Smirnov ș.a. (ed.), *Marșal Jukov: kakim mî ego pomnim,* Politizdat, Moscova, 1988.
26. *G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi,* doc. 12.
27. Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941, doc. 66.
28. *Ibidem,* doc. 32.
29. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 31.
30. *Ibidem.*
31. J. Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union,* Hutchinson, Londra, 1943–1944, pp. 21–23.
32. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 66.
33. *G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi,* doc. 37.
34. K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970, p. 78.
35. Citat de O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, p. 179. Această afirmație a fost omisă din ediția publicată a memoriilor lui Rokossovski.

36. *Ibidem,* pp. 85–86. În memoriile sale, Vasilevski face un comentariu asemănător despre atitudinea lui Stalin din timpul bătăliei pentru Moscova: „Stalin putea să fie foarte irascibil și tăios; dar și mai izbitoare era preocuparea lui pentru subordonați în asemenea momente grele." Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* p. 118.
37. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* p. 121.
38. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 44–46.
39. *Na priome u Stalina,* p. 355.
40. *G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi,* doc. 62.
41. D. Glantz, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia, 1941,* Tempus, Stroud, 2001, p. 188.
42. Citat de E. Mawdsley, *December 1942: Twelve Days That Began a World War,* Yale University Press, Londra, 2011, pp. 219–220.
43. *Bitva za Moskvu: Moskovskaia operația Zapadnogo fronta, 16 noiabrea 1941g.–31 ianvarea 1942g.,* Tranzitkniga, Moscova, 2006, p. 240. Acesta este studiul Marelui Stat-Major sovietic referitor la contraofensiva de la Moscova. A fost unul dintre numeroasele studii scrise și distribuite în secret în timpul războiului cu scopul de a analiza principalele operații și de a face cunoscută experiența dobândită în urma acestora. Studiile respective sunt de o valoare inestimabilă datorită clarității cu care descriu desfășurarea bătăliilor din punct de vedere sovietic și referirilor la documente importante de arhivă, care nu pot fi găsite nicăieri altundeva.
44. A. Werth, *The Year of Stalingrad,* Hamish Hamilton, Londra, 1946, p. 99.
45. Citat de A.M. Vasilevsky în *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981, p. 152.
46. Rezumatul făcut de mine operațiunilor din zona Rjev–Veazma din 1942 se bazează pe lucrarea lui S. Gherasimova, *Rjev 42: poziționnaia voina,* Iauza-Eksmo, Moscova, 2007. Aceasta conține mai multe hărți și un apendice cu ordinele importante ale Stavka. Cifrele date de Gherasimova cu privire la pierderi au fost contestate de generalul M.A. Gareev în „O nașih potereah podo Rjevom i Veazmoi", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 3, 2002.

47. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 62. Într-un interviu nepublicat, acordat publicației *Voenno-istoriceskii jurnal* în anii 1960, Jukov a fost mai critic la adresa comportamentului lui Efremov decât în memoriile sale, dar și-a asumat el însuși eșecul, subliniind că aceasta nu a fost singura operațiune în care s-au făcut greșeli (*Kommunist,* nr. 14, 1988, p. 96).
48. A se vedea V. Melnikov, *Ih poslal na smert Jukov? Ghibel armii ghenerala Efremova,* Eksmo, Moscova, 2009. De asemenea, Krasnov, *Jukov,* pp. 304–331; Spahr, *Zhukov,* pp. 84–87; Chaney, *Zhukov,* pp. 197–200.
49. O copie a acestui document se găsește în colecția de documente Volkogonov de la Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
50. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 52–55.
51. *Ibidem,* p. 86.
52. *Khrushchev Remembers,* Sphere, Londra, 1971, pp. 536–537.
53. K.S. Moskalenko, *Na iugo-zapadnom napravlenii,* ed. a II-a, vol. 1, Nauka, Moscova, 1975, pp. 168–213.
54. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* pp. 163–164.
55. I.K. Bagramian, *Tak șli mî k pobede,* Voenizdat, Moscova, 1998, pp. 305–353.
56. Documentele respective se găsesc la D.M. Glantz, *Kharkov 1942: Anatomy of a Military Disaster Through Soviet Eyes,* Ian Allan, Shepperton, 1998. Prețioasa carte a lui Glantz cuprinde și relatarea detaliată a luptei, precum și o prezentare extinsă a analizei făcute dezastrului de către sovietici.
57. *Ibidem,* pp. 224–225.
58. *Ibidem.*
59. A se vedea M.N. Ramanicev, „Nevidannoe ispîtanie", în G.N. Sevasteanov (ed.), *Voina i obșcestvo, 1941–1945,* vol. 1, Nauka, Moscova, 2004, p. 88.
60. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* p. 157.
61. A se vedea P.P. Cevela, „Novîe ispîtania", în V.A. Zolotarev și G.N. Sevasteanov (ed.), *Velikaia Otecestvennaia voina, 1941–1945,* vol. 1, Nauka, Moscova, 1998–1999, pp. 325–327. De asemenea, Ramanicev, „Nevidannoe ispîtanie".
62. Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union,* pp. 32, 34.

CAPITOLUL 8 – *Arhitectul victoriei? Stalingrad (1942)*

1. B. Wegner, „The War Against the Soviet Union, 1942–1943", în H. Boog ș.a. (ed.), *Germany and the Second World War,* vol. 6, Clarendon Press, Oxford, 2001.
2. H.R. Trevor-Roper, *Hitler's War Directives, 1939–1945,* Sidgwick & Jackson, Londra, 1964, p. 117.
3. J. Stalin, *On the Great Patriotic War of the Soviet Union,* Hutchinson, Londra, 1943–1944, p. 38.
4. Trevor-Roper, *Hitler's War Directives,* pp. 129–130.
5. Extrase ample din rapoartele zilnice ale Marelui Stat-Major sovietic se pot găsi în *Stalingradskaia bitva,* 2 vol., Olma-Press, Moscova, 2002. Volumele conţin şi mai multe articole reproduse din presa sovietică a vremii, precum şi directive Stavka, rapoarte ale fronturilor şi armatelor şi multe alte documente.
6. *Stalingrad, 1942–1943: Stalingradskaia bitva v dokumentah*, Biblioteka, Moscova, 1995, doc. 109–110, 120.
7. *Hronika ognenîh dnei, 17 iulia 1942, 2 fevralia 1943,* Volgograd, 2002. Data respectivă rezultă din studiul Marelui Stat-Major sovietic cu privire la bătălia de la Stalingrad, elaborat în 1943. A se vedea L. Rotundo (ed.), *Battle for Stalingrad: The 1943 Soviet General Staff Study,* Pergamon-Brassey's, Londra, 1989, pp. 12–13.
8. O traducere completă a Ordinului nr. 227 găsim la G. Roberts, *Victory at Stalingrad: The Battle That Changed History,* Pearson/Longman, Londra, 2002.
9. A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965, partea a IV-a.
10. „Na iuge", *Krasnaia zvezda,* 19 iulie 1942.
11. „Ob ustanovlenii polnogo edinonacealia i uprazdnenii instituta voennîh komissarov v Krasnoi Armii", *Krasnaia zvezda,* 10 octombrie 1942.
12. În legătură cu discuţiile dintre Stalin şi Churchill din august 1942, a se vedea G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006, pp. 134–143.
13. J. Erickson, „Zhukov", în M. Carver (ed.), *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century,* Pen & Sword, Barnsley, 2005, pp. 251–252.

14. Despre Ciuikov: R. Woff, *Chuikov*, în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 2001.
15. În legătură cu bătălia de la Stalingrad, a se vedea Roberts, *Victory at Stalingrad*; A. Beevor, *Stalingrad,* Penguin, Londra, 1999; W. Craig, *Enemy at the Gates,* Hodder & Stoughton, Londra, 1973; M. Jones, *Stalingrad: How the Red Army Triumphed,* Pen & Sword, Barnsley, 2007; D.M. Glantz și J.M. House, *Armageddon at Stalingrad,* University Press of Kansas, Lawrence, 2009; J.S.A. Hayward, *Stopped at Stalingrad: The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East, 1942–1943,* University Press of Kansas, Lawrence, 1998.
16. În memorii, Jukov scrie că s-a dus la Stalingrad pe 27 august. Cu toate acestea, agenda lui Stalin și alte documente arată că Jukov a fost la Moscova până pe 31 august.
17. *G.K. Jukov v Stalingradskom bitve: sbornik dokumentov*, Biblioteka, Moscova, 1996, pp. 66–67.
18. *Stalingrad, 1942–1943,* doc. 220.
19. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 93–99.
20. Rotundo (ed.), *Battle for Stalingrad,* p. 415.
21. A se vedea *Stalingrad, 1942–1943,* doc. 221, 225, 227, 228, 229, 231, 258.
22. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 129.
23. Diverse articole, editoriale și declarații publicate în *Izvestia, Pravda* și *Krasnaia zvezda* începând cu 29 noiembrie 1942.
24. D.M. Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War*, Frank Cass, Londra, 1989, cap. 5.
25. D.M. Glantz, *After Stalingrad: The Red Army's Winter Offensive, 1942–1943,* Helion, Solihull, 2009, p. 391.
26. O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, p. 237.
27. *Na priome u Stalina,* Novîi Hronograf, Moscova, 2008, pp. 396–398.
28. Glantz, *After Stalingrad,* p. 426. Acest document este unul dintre multele de acest fel aparținând lui Jukov, citate textual de Glantz în volumul său. Aprecierile mele referitoare la Operațiunea Steaua Polară și la rolul jucat de Jukov se bazează aproape în întregime pe cartea lui Glantz.
29. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 150–152.

CAPITOLUL 9 – Na zapad! *De la Kursk la Varşovia (1943–1944)*

1. Ella Jukova, „Interesî otţa", în *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1998, p. 55.
2. Era Jukova, „Oteţ", în *ibidem,* p. 43.
3. *Ibidem,* p. 56.
4. Scrisori din octombrie 1943 şi februarie 1944, citate de V. Daines, *Jukov: rojdennîi pobejdat,* Iauza/Eksmo, Moscova, 2008, pp. 384–385, 406–407.
5. I. Mastîkina, *Jenî i deti Gheorghia Jukova,* Komsomolskaia Pravda, Moscova, 1996, pp. 86–87. Reproducerea fotografică a scrisorilor lui Jukov către Margarita se găseşte în vol. *Gheorghi Jukov: albom,* Poligrafresursî, Moscova, 1995. „Douglas" la care se referă Margarita este probabil versiunea avionului american fabricat de sovietici sub licenţă. În timpul războiului, aceste avioane – numite Lisunov Li-2 – au fost transformate pentru uz militar şi echipate cu armament.
6. Când a pregătit a doua ediţie a memoriilor, Jukov a scris mai multe pagini în care mulţumea diverşilor membri ai echipei care l-a ajutat. Din anumite motive, aceste pagini nu au fost publicate (RGVA, f. 41107, op. 1, d. 52, ll. 72–76).
7. Amintirile lui Bedov se găsesc în articolul său intitulat „Readom s marşalom" şi la V. Peskov, „Govoreat sputniki Jukova", ambele în vol. *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek.*
8. A.N. Bucin, *170 000 kilometrov s G. Jukovîm,* Molodaia Gvardia, Moscova, 1994, p. 42. Aceste memorii constau într-o serie de convorbiri cu N.N. Iakovlev, care a publicat prima biografie rusă serioasă a lui Jukov în 1992.
9. B.V. Sokolov, *Gheorghi Jukov: triumf i padenia,* Ast, Moscova, 2003, pp. 433–442; „Jenî i doceri Marşala Jukova", *Komsomolskaia pravda,* 7 iunie 1996, 22 august 1996, 30 septembrie 1996. Îi sunt recunoscător lui Boris Sokolov pentru că mi-a transmis aceste referinţe la interviurile Mastîkinei, care au fost reproduse în lucrarea ei intitulată *Jenî i deti Gheorghia Jukova.*
10. *Gheorghi Jukov: stenogramma Okteabrskogo (1957g.) plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî*, Demokratia, Moscova, 2001, p. 593.

11. R.R. Reese, *Why Stalin's Soldiers Fought,* University Press of Kansas, Lawrence, 2011, pp. 300–301.
12. W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, p. 133.
13. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 150–152.
14. S.M. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War, 1941–1945,* vol. 1, Progress Publishers, Moscova, 1970, pp. 152–153. A se vedea și documentele din „Podgotovka k Kurskoi bitve", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 6, 1983.
15. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 160. Jukov plasează discuțiile pe 11 și 12 aprilie, dar agenda lui Stalin arată că aceste întrevederi extrem de importante cu Stalin au avut loc în 16–18 aprilie. A se vedea *Na priome u Stalina,* pp. 403–404.
16. *Ibidem,* pp. 211, 159. Despre Antonov, a se vedea eseul lui Richard Woff din H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 1997. Rokossovski îl admira și el pe Antonov, descriindu-l ca pe un „maestru al artei operaționale", dar se plângea că nu ridica niciodată obiecții în fața lui Stalin.
17. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War,* Progress Publishers, Moscova, 1985, vol. 1, p. 90; vol. 2, p. 473.
18. O copie a acestui ordin se găsește în colecția de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
19. În legătură cu planurile și pregătirile sovieticilor, vezi D.M. Glantz și J.M. House, *The Battle of Kursk,* University Press of Kansas, Lawrence, 1999.
20. D.M. Glantz, *Soviet Military Deception in the Second World War,* Frank Cass, Londra, 1989, pp. 146–182.
21. K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970, p. 202. O versiune mai amplă a memoriilor lui Rokossovski, publicată în 2002, conține materiale suplimentare în care se consideră obiceiul Stavka de a recurge la reprezentanți precum Jukov drept un obstacol inutil între comandanții fronturilor și Stalin și Marele Stat-Major (K. Rokossovski, *Soldatskii dolg,* Olma-Press, Moscova, 2002, pp. 265–266). Se pare că era o nemulțumire frecventă și previzibilă a comandanților fronturilor, care firește că

doreau acces direct la Înaltul Comandament de la Moscova. Cei ca Jukov și Vasilevski, care erau reprezentanți ai Stavka, apărau sistemul ca o verigă necesară în lanțul de comandă. Se pare că aceasta era și părerea lui Stalin și a Marelui Stat-Major, deoarece, în timpul războiului, a existat mereu o tendință de întărire a autorității reprezentanților Stavka.

22. Citat de Daines, *Zhukov,* p. 358.
23. T.P. Mulligan, „Spies, Ciphers and «Zitadelle»: Intelligence and the Battle of Kursk, 1943", *Journal of Contemporary History,* vol. 22, 1987; V. Korovin, *Sovetskaia razvedka i kontrrazvedka v godî Velikoi Otecestvennoi voinî,* Rus, Moscova, 2003, pp. 113–122.
24. Vezi „Podgotovka k Kurskoi bitve", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 6, 1983.
25. A.M. Vasilevsky, *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981, p. 272.
26. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 182. În legătură cu Prohorovka, a se vedea V. Zamulin, *Demolishing the Myth: The Tank Battle at Prokhorovka,* Helion, Solihull, 2011.
27. *Main Front: Soviet Leaders Look Back on World War II*, Brassey's Defence Publishers, Londra, 1987, p. 118.
28. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 194, 208.
29. A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965, p. 619.
30. *Ibidem,* pp. 551–552.
31. E. Mawdsley, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941–1945,* Hodder Arnold, Londra, 2005, pp. 274–275.
32. Zhukov, *Reminiscences,* p. 213.
33. Rokossovsky, *A Soldier's Life,* p. 211.
34. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 233.
35. V. Krasnov, *Jukov: marshal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2000, p. 408.
36. Documentul poate fi găsit în *ibidem,* pp. 409–412.
37. J. Erickson, *The Road to Berlin,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1983, p. 141.
38. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 221.
39. A. Read și D. Fisher, *The Fall of Berlin,* Pimlico, Londra, 2002, p. 153.

40. Singura sursă de informații cu privire la această conferință este Jukov (*Reminiscences,* vol. 2, pp. 225–231). Vasilevsky (*A Lifelong Cause,* pp. 307–309) vorbește și el despre conferință, dar citise memoriile lui Jukov înainte să le scrie pe ale sale. Nu există nicio dovadă în agenda lui Stalin că a avut loc o astfel de conferință, dar, dat fiind numărul mare al participanților, oricum ea nu s-ar fi ținut în biroul acestuia. Jukov plasează conferința la mijlocul lui decembrie, dar o cronologie detaliată a peregrinărilor lui din timpul războiului arată că aceasta trebuie să fi avut loc la începutul lunii. A se vedea S.I. Isaev, „Vehi frontogo puti", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10, 1991. Este un document foarte util, dar, acolo unde există omisiuni, autorul acceptă ca atare afirmațiile lui Jukov din memorii.
41. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 238.
42. Documentul este reprodus de Krasnov în *Jukov,* p. 417.
43. În memoriile sale, Jukov citează acest al doilea mesaj, dar nu și pe primul, spunând că mustrarea nu-i era adresată lui, ci lui Vatutin: Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 247–249.
44. *Ibidem,* p. 250.
45. Citat de Daines, *Zhukov,* pp. 421–422.
46. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War,* vol. 1, cap. 11.
47. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 257 ș.u.
48. O copie a ordinului se află în colecția de documente Volkogonov de la Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
49. *Na priome u Stalina,* pp. 433–434. După cum afirmă Ștemenko (vol. 1, p. 238), întâlnirile cu Stalin au fost precedate de discuții în zilele de 22 și 23 mai, cu participarea Marelui Stat-Major, a lui Jukov, Vasilevski și a altor comandanți de fronturi.
50. *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 16(4), Stavka VGK: dokumentî i materialî, 1944–1945, Terra, Moscova, 1993, doc. 113–116. A se vedea de asemenea D.M. Glantz și H.S. Orenstein, *Belorussia 1944: The Soviet General Staff Study,* Frank Cass, Londra, 2001, pp. 14–28.
51. *Stalin's Correspondence with Churchill, Atlee, Roosevelt and Truman, 1941–1945,* Lawrence & Wishart, Londra, 1958, doc. 260, p. 215; doc. 274, p. 224.

52. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 273–274.
53. *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* pp. 324–325.
54. Un extras din memoriile lui Batov se găsește la S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II,* Souvenir Press, Londra, 1970, pp. 417–420. În anii 1970, când cartea lui Batov a fost republicată, aceste pasaje defăimătoare despre Jukov au fost eliminate. A se vedea și Spahr, *Zukhov: The Rise and Fall of a Great Captain,* p. 149.
55. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 279.
56. Stavka VGK 1944–1945, doc. 162–163, p. 120.
57. Erickson, *The Road to Berlin,* p. 228.
58. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 286–287.
59. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War*, vol. 2, pp. 71–81; *Na priome u Stalina*, p. 438.
60. *SSSR i Polșa, 1941–1945: k istorii voennogo soiuza,* Terra, Moscova, 1994, doc. 7, p. 201.
61. *Ibidem,* doc. 29, pp. 218–219. O traducere a acestui document se găsește la Shtemenko, vol. 2, pp. 93–94.
62. *Ibidem,* doc. 55, p. 245.
63. *Ibidem,* doc. 100, p. 310.
64. Despre Operațiunea Bagration și tentativa nereușită de ocupare a Varșoviei, a se vedea A. Tucker-Jones, *Stalin's Revenge: Operation Bagration and the Annihilation of Army Group Centre,* Pen & Sword, Barnsley, 2009.
65. Werth, *Russia at War,* p. 786.
66. *Stalin's Correspondence with Churchill, Atlee, Roosevelt and Truman*, doc. 321, p. 254; doc. 322–323, pp. 254–255.
67. Shtemenko, vol. 2, pp. 102–104, și A. Chmielarz, „Warsaw Fought Alone: Reflections on Aid to and the Fall of the 1944 Uprising", în *The Polish Review,* vol. 39, nr. 4, 1994, p. 421.
68. Rolul lui Stalin este analizat în detaliu de G. Roberts în *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006.
69. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 301–303.
70. *Ibidem,* p. 310.

71. *Ibidem,* pp. 296–300; *Liberation Mission of the Soviet Armed Forces in the Second World War,* Progress Publishers, Moscova 1975, pp. 172–182.
72. Stavka VGK 1944–1945, doc. 234, p. 162.
73. *Na priome u Stalina*, p. 443.
74. Stavka VGK 1944–1945, doc. 248, p. 170.
75. Rokossovsky, *A Soldier's Life,* p. 267.
76. Jukov, *Vospominania,* vol. 3, p. 175. Aceste fraze au fost omise în ediţia sovietică a memoriilor.

CAPITOLUL 10 – *Furtuna roşie: cucerirea Germaniei (1945)*

1. *Na priome u Stalina*, p. 443.
2. S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II,* Souvenir Press, Londra, 1970, p. 467.
3. Stalin i-a vorbit lui Konev despre Silezia ca fiind „aur" şi i-a dat instrucţiuni să nu se atingă prea tare de resursele industriale. I. Konev, *Year of Victory,* Progress Publishers, Moscova, 1969, pp. 5, 67–68.
4. S.M. Shtemenko, *The Soviet General Staff at War, 1941–1945,* 2 vol., Progress Publishers, Moscova, 1970, 1986. Primul volum a fost publicat iniţial în rusă în 1968, al doilea, în 1973.
5. Referitor la cariera lui Ştemenko din timpul războiului, a se vedea G. Jukes, *Shtemenko*, în H. Shukman (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 2001.
6. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 319.
7. O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, p. 297. Chaney subliniază că, în 1966, când Jukov a primit Ordinul Lenin cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani, s-a menţionat în mod special utilizarea blindatelor în timpul Operaţiunii Vistula–Oder.
8. După război, Operaţiunea Vistula–Oder a fost considerată de Marele Stat-Major sovietic un model de ofensivă tip blitzkrieg; interviu cu şeful Marelui Stat-Major rus, *Krasnaia zvezda,* 7 mai 2005.
9. *Russkii arhiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 16 (4): Stavka VGK: dokumentî i materialî 1944–45 gg, Terra, Moscova, 1993, doc. 40, pp. 326–328.

10. Citat de P.T. Kuniţki, „Padenie Berlina: kogda ono moglo sostoiatsea?", *Voenno-istoriceskii jurnal*, nr. 9, 2006.
11. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 328.
12. „Marșal G.K. Zhukov: nastuplenie na Berlin mogu naceat 19–20.2.45", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 2, 1995.
13. Kuniţki, „Padenie Berlina".
14. Konev, *Year of Victory,* pp. 5 ș.u.
15. Despre Ciuikov, a se vedea R. Woff, *Chuikov*, în Shukman (ed.), *Stalin's Generals. Memoriile lui Ciuikov în engleză: The Beginning of the Road,* MacGibbon & Kee, Londra, 1963.
16. O traducere a articolului lui Ciuikov se găsește la Bialer, *Stalin and His Generals,* pp. 500–505.
17. Citat de M.I. Golovin, „Uroki dvuh operaţii", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 1, 1988, p. 25. Data operaţiunii este preluată de la Kuniţki, „Padenie Berlina".
18. G. Jukov, „Na Berlinskom napravlenii", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 6, 1965. O traducere a acestui articol se găsește la H.E. Salisbury (ed.), *Marshal Zhukov's Greatest Battles,* Sphere, Londra, 1971. Ciuikov a răspuns la articolul lui Jukov într-o scrisoare adresată consiliului de redacţie al revistei *Voenno-istoriceskii jurnal,* în care reitera opinia că Berlinul ar fi putut fi cucerit în februarie 1945. Redactorul revistei, N.G. Pavlenko, i-a trimis scrisoarea lui Jukov pentru comentarii. Jukov a fost împotriva publicării ei, deoarece, spunea el, „afirmaţiile lui Ciuikov nu sunt confirmate de o analiză ştiinţifică a situaţiei de la vremea respectivă". În august 1956, Pavlenko i-a scris lui Ciuikov în numele colectivului de redacţie, respingând scrisoarea. El a subliniat că Jukov, cu sprijinul Stavka, s-a străduit, până la mijlocul lui februarie, să cucerească Berlinul: „Nici Stavka, nici comandamentul Frontului 1 Bielorus nu s-au abţinut să atace Berlinul până la 20 februarie." RGVA, f. 41107, op. 1, d. 71, ll. 54–74.
19. V.A. Zolotarev și G.N. Sevasteanov (ed.), *Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* vol. 3, Moscova, Nauka, 1999, p. 251.
20. A se vedea Kuniţki, „Padenie Berlina", pp. 5–6.
21. K. Rokossovsky, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970, p. 305.

22. Îi sunt recunoscător ambasadorului Beyrle pentru că mi-a acordat acest interviu și pentru că mi-a furnizat informații despre tatăl său. Povestea lui Joseph Beyrle se poate consulta la adresa www.506infantry.org/stories/beyrle_his.htm. A se vedea și relatarea lui Thomas H. Taylor cu privire la faptele de arme ale lui Beyrle: *Behind Hitler's Lines,* Ballantine, New York, 2004.
23. F.D. Vorobiev ș.a., *Poslednii șturm (Berlinskaia operația 1945g),* Voenizdat, Moscova, 1970, pp. 44–45. A se vedea și J. Erickson, „Poslednii Shturm: The Soviet Drive to Berlin, 1945", în G. Bennett, *The End of the War in Europe 1945,* HMSO, Londra, 1996, p. 21.
24. Citat de C. Ryan, *The Last Battle,* NEL, Londra, 1968, p. 142.
25. *Na priome u Stalina,* p. 450.
26. Textul mesajului lui Stalin este reprodus în O.A. Rjeșevski, „Poslednii șturm: Jukov ili Konev", *Mir istorii,* http://gpw.tellur.ru.
27. Konev, *Year of Victory,* p. 79. Konev plasează această întâlnire pe 1 aprilie, dar, conform agendei lui Stalin, ea a avut loc pe 2 aprilie (*Na priome u Stalina*, p. 450). Nici Jukov, nici Ștemenko nu menționează acest incident în memoriile lor, deși cel din urmă vorbește despre convingerea generală a membrilor Stavka că Aliații intenționau să cucerească Berlinul înaintea Armatei Roșii.
28. *Na priome u Stalina,* p. 450.
29. O.A. Rjeșevski, „Vzeat Berlin! Novîe dokumentî", *Novaia i noveișaia istoria,* nr. 4, 1995.
30. Bialer, *Stalin and His Generals*, p. 500.
31. I.S. Konev, *Zapiski komanduiușcego frontom,* Voenizdat, Moscova, 1981, p. 404.
32. Jukov, *Vospominania,* vol. 3, pp. 225–226. Acest pasaj a fost omis în ediţiile sovietice ale memoriilor lui Jukov.
33. În legătură cu bătălia Berlinului, a se vedea: A. Beevor, *Berlin: The Downfall 1945,* Penguin, Londra, 2002; A. Read și D. Fisher, *The Fall of Berlin,* Pimlico, Londra, 2002; Ryan, *The Last Battle;* și T. Le Tissier, *Marshal Zhukov at the Oder,* Sutton, Stroud, 2008.
34. Citat de M. Jones, *Total War: From Stalingrad to Berlin,* John Murray, Londra, 2011, pp. 280–281.
35. Konev, *Year of Victory,* pp. 105–108.

36. J. Erickson, *The Road to Berlin,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1983, pp. 571–572.
37. *Ibidem,* p. 578.
38. C. Bellamy, *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War*, Macmillan, Londra, 2007, p. 664.
39. *Ibidem,* p. 586. O copie a acestui ordin se găsește în colecția de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
40. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 395.
41. A se vedea L. Bezymenksi, *The Death of Adolf Hitler,* Michael Joseph, Londra, 1968.
42. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, p. 401.
43. Întâlnirile lui Jukov din cabinetul lui Stalin din mai–iunie 1945 sunt consemnate în *Na priome u Stalina,* pp. 454–457. Despre Stalin și războiul din Orientul Îndepărtat, a se vedea T. Hasegawa, *Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 2005, și G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006, pp. 279–295. Există informații neconfirmate potrivit cărora s-a discutat de asemenea despre invadarea și ocuparea insulei Hokkaido din nordul Japoniei, dar Jukov a respins această idee, pe care a considerat-o o „escapadă". A se vedea J. Haslam, *Russia's Cold War,* Yale University Press, New Haven, Conn., 2011, p. 60.
44. „Press-konferenţia u marşala G. Jukova", *Pravda,* 10 iunie 1945. Jukov a fost însoţit la această conferinţă de presă de A.I. Vîşinski, adjunctul comisarului pentru afaceri externe.
45. A. Werth, *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965, pp. 889–893.
46. Data specificată de Jukov este destul de corectă. La 19 iunie, el a participat la o consfătuire militară în cabinetul lui Stalin, unde s-a discutat despre intrarea sovieticilor în războiul din Orientul Îndepărtat, programat să înceapă în august, cu un atac împotriva japonezilor în Manciuria, în august: *Na priome u Stalina,* p. 457.
47. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 423–424.

48. W.J. Spahr, *Zhukov. The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, pp. 192–193.
49. *Ibidem,* p. 194. Patton a murit într-un accident de automobil în decembrie 1945.
50. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 442, 449–451.
51. Cele două studii clasice despre regimul sovietic de ocupație din Germania sunt cel al lui J.P. Nettl, *The Eastern Zone and Soviet Policy in Germany, 1945–1950,* Oxford University Press, Londra, 1951, și cel al lui N.M. Naimark, *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1995.
52. B.R. von Oppen, *Documents on Germany Under Occupation, 1945–1954,* Oxford University Press, Londra, 1955, pp. 29–35.
53. R. Murphy, *Diplomat Among Warriors,* Doubleday, New York, 1964, pp. 258–259.
54. Jukov, *Vospominania,* vol. 3, pp. 317, 350–351.
55. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 347.
56. Colecția de documente Eisenhower, dosarul principal antepreziденțial, cutia 110, dosarul despre Iosif Vissarionovici Stalin, Deane către Eisenhower, 28 august 1945; Biblioteca Prezidențială Eisenhower, Abilene, Kansas.
57. *Sovetsko-amerikanskie otnoșenia, 1939–1945*, Materik, Moscova, 2004, doc. 346.
58. *Ibidem,* doc. 8.
59. *Ibidem,* doc. 104, 107.
60. Spahr, *Zukhov: The Rise and Fall of a Great Captain*, pp. 185–186.
61. G. Jukov, *Vospominania i razmîșlenia,* vol. 3, APN, Moscova, 1992, p. 35.
62. G.P. Kînin și J. Laufer (ed.), *SSSR i ghermanskii vopros, 1941–1949,* vol. 2, Mejdunarodnîe Otnoșenia, Moscova, 2000, doc. 54.
63. „Stenogramma vîstuplenia glavnonacealstvuiușcego SVAG – Glavnokomanduiușcego GSOVG G.K. Jukova", *Sovetskaia voennaia administrația v Ghermanii, 1945–1949,* Rosspen, Moscova, 2005, pp. 90–100.
64. A se vedea Naimark, *The Russians in Germany,* cap. 2.

65. *SSSR i ghermanskii vopros*, doc. 42.
66. Naimark, *op. cit.,* p. 77.
67. G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006, p. 264.
68. „Marșal G.K. Jukov u svoih izbiratelei", *Pravda,* 28 ianuarie 1946.
69. *Gheorghi Jukov: Stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ȚK KPSS i drughie dokumentî*, Demokratia, Moscova, 2001, doc. 1.

CAPITOLUL 11 – *Exilat în provincie: dizgrație și reabilitare (1946–1954)*

1. G. Jukov, „Korotko o Staline", *Pravda,* 20 ianuarie 1989.
2. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ȚK KPSS i drughie dokumentî,* Demokratia, Moscova, 2001, partea 1, doc. 2, p. 640.
3. *Ibidem,* pp. 586–591.
4. *Ibidem,* doc. 3.
5. A se vedea P. Sudoplatov, *Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness – A Soviet Spymaster,* Warner, Londra, 1994, pp. 313–314, 328.
6. G. Roberts, *Molotov: Stalin's Cold Warrior,* Potomac, Washington, D.C., 2012, pp. 17–18.
7. A se vedea G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006, cap. 11.
8. *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* vol. 2, APN, Moscova, 1988, p. 70.
9. Jukov, *Vospominania,* vol. 3, p. 364; Jukov, „Korotko o Staline".
10. K. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* APN, Moscova, 1989, p. 330. Acest pasaj mi-a fost semnalat de O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1966, pp. 373–374.
11. S.P. Markov, „Poslevoennîe godî", în vol. *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1988, p. 21.
12. Document în V. Krasnov, *Jukov: marșal velikoi imperii,* Olma-Press, Moscova, 2000, p. 463.
13. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea I, doc. 6, 8, n. 11, p. 643. Conform agendei lui Stalin, ultima lui întrevedere cu

Jukov a fost la 29 aprilie 1946. Contrar anumitor informații, Jukov nu a participat la ședința Comitetului Central la care a fost exclus.

14. *Ibidem,* doc. 9, și n. 13, p. 643; W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, pp. 206–207.
15. A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova,* Vniigmi-Mtsd, Moscova, 2000, p. 24.
16. Document în vol. lui Krasnov, *Jukov,* pp. 467–470.
17. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* pp. 591–593.
18. *Ibidem,* partea I, doc. 10.
19. Jukov, „Korotko o Staline".
20. „Pavel Semionovici Rîbalko", *Pravda,* 28 august 1948.
21. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo*, pp. 641–642.
22. *Reabilitația: kak eto bîlo,* vol. 1, Materik, Moscova, 2000, doc. 26–27.
23. „F.I. Tolbuhin", *Pravda,* 19 octombrie 1949.
24. *Bolșaia sovetskaia ențiklopedia,* ed. a II-a, Oghiz, Moscova, 1952, pp. 222–223.
25. Spahr, *Zhukov,* p. 209.
26. Chaney, *Zhukov,* p. 380.
27. *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek*, vol. 2, p. 70.
28. I. Mastîkina, *Jenî i deti Gheorghia Jukova,* Komsomolskaia Pravda, Moscova, 1996, pp. 78–79.
29. *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța,* Glavarhiv, Moscova, 2005, p. 491. Citatul este dintr-un „jurnal" al lui Jukov aflat în posesia fiicei lui, Maria. Jurnalul pare să fie un document retrospectiv, și nu unul contemporan, iar data alcătuirii lui este necunoscută.
30. *Ibidem,* pp. 493–494.
31. *Ibidem,* pp. 495–503.
32. I. Mastîkina, *Jenî i deti Gheorghia Jukova*, *passim*.
33. „Posle smerti Stalina", *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* pp. 620–639. Originalul acestui document se găsește la RGVA, f. 41107, op. 2, d. 1 și constă într-o dactilogramă nesemnată, nedatată, necorectată. Așa cum afirmă editorii volumului, se pare că documentul a fost alcătuit nu de Jukov, ci de altcineva, pe baza unor discuții avute cu el. Editorii datează documentul pe la 1963–1964.
34. „Posle smerti Stalina", p. 621.

35. „U groba velikogo vojdea", *Krasnaia zvezda,* 9 martie 1953.
36. „Posle smerti Stalina", p. 622.
37. *Ibidem,* pp. 623–624. După cum afirmă Hrușciov, Jukov a intrat în încăpere și a strigat la Beria: „Mâinile sus!" Când Beria a întins mâna după servietă, Hrușciov, temându-se să nu aibă acolo o armă, l-a apucat de braț. *Khrushchev Remembers,* Sphere, Londra, 1971, pp. 303–304.
38. Chaney, *Zhukov,* p. 388.
39. Acest paragraf se bazează pe informații preluate din lucrarea lui D. Holloway, *Stalin and the Bomb,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1994, p. 325 ș.u. Câteva documente referitoare la testul (exercițiul) de la Toțkoe se găsesc în colecția de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
40. În anii 1980, unii dintre soldații care participaseră la exercițiu au afirmat că s-au îmbolnăvit în urma expunerii la radiații. S-a raportat de asemenea o incidență mai mare decât cea obișnuită a cazurilor de cancer în regiunea Toțkoe. Aceste afirmații și rapoarte le-au dat apă la moară criticilor lui Jukov. De exemplu, Viktor Suvorov a comparat dezgustat „experimentul lui Jukov" de la Toțkoe cu experimentele medicale naziste efectuate pe prizonierii din lagăre în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Ceva mai echilibrată a fost părerea lui David Holloway, cel mai mare expert occidental în programul sovietic de construcție a bombei atomice, care a subliniat că americanii au efectuat exerciții similare și a comentat: „Este clar că s-au luat măsuri de protecție a soldaților și sătenilor; este însă la fel de limpede că Înaltul Comandament nu vedea cu ochi buni ceea ce aveau să găsească trupele pe un câmp de luptă nuclear și a dorit să creeze aceste condiții în cadrul exercițiului." Holloway, *Stalin and the Bomb,* p. 328.

CAPITOLUL 12 – *Ministru al apărării: triumf și batjocură (1955–1957)*

1. *Prezidium ȚK KPSS, 1954–1964,* vol. 1, Rosspen, Moscova, 2004, p. 40.
2. A se vedea G. Roberts, „Stalin and the Katyn Massacre", în G. Roberts (ed.), *Stalin: His Times and Ours* IAREES, Dublin, 2005.

3. Despre Hrușciov: W. Taubman, *Hrușciov – omul și epoca sa,* traducere de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, București, 2017.
4. *Khrushchev Remembers,* Sphere, Londra, 1971, p. 144.
5. Convorbire a autorului cu Era Jukova, Moscova, aprilie 2010.
6. „Marshal G.K. Zhukov Interviewed by William Randolph Hearst, Jr., J. Kingsbury Smith, and Frank Conniff, February 7, 1955", *New Times,* nr. 8, 1955. Interviul a fost publicat în *Pravda* la 13 februarie.
7. A se vedea M. Evangelista, *„Why Keep Such an Army?": Khrushchev's Troop Reductions,* Cold War International History Project, document de lucru nr. 19, decembrie 1997.
8. *Khrushchev Remembers: The Last Testament,* André Deutsch, Londra, 1974, p. 15.
9. „Proposal of the Soviet Government on the Reduction of Armaments, Prohibition of Atomic Weapons, and Elimination of the Threat of Another War", *New Times,* nr. 20, pp. 2–6.
10. A se vedea G. Roberts, *A Chance for Peace? The Soviet Campaign to End the Cold War, 1953–1955,* Cold War International History Project, documentul de lucru nr. 57, decembrie 2008.
11. „Protokol o sozdanii obedinenenia komandovania voorujennoi silî Gosudarst. Uceastnik Dogovora o drujbe, sotrudnicestve i vzaimnoi pomoșci", Arhiv Vneșnei Politiki Rossiiskoi Federații, f. 6, op. 14, pap/4, d. 54, ll. 68–74.
12. „Russia's Marshal Zhukov", *Time,* 9 mai 1955.
13. Raportul lui Bohlen către secretarul de stat al SUA, John Foster Dulles, 10 iunie 1955; colecția de documente Eisenhower, dosarele Anne Whitman, seria internațională, cutia 49, URSS 1953–55, dosarul 1, Biblioteca Prezidențială Eisenhower, Abilene, Kansas.
14. Citat de O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, p. 400.
15. Documentul în care Bohlen a consemnat două convorbiri se găsește la Biblioteca Prezidențială Eisenhower: colecția de documentele Dulles, corespondență generală și seria memorandumuri, cutia 3, dosar: Strict confidențial U-Z (2). Discuțiile consemnate de Troianovski: *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a II-a, doc. 11–12. Copii de arhivă ale documentului lui

Troianovski se găsesc la Rossiiskii Gosudarstvennîi Arhiv Noveișei Istorii, f. 5, op. 30, d. 116. Cele două texte nu diferă semnificativ. Se obișnuia ca, după întâlnire, interpreții sovietici și occidentali să-și compare notițele. Rezumatul meu combină ambele texte.

16. O. Troianovski, *Cerez godî i rasstoiania,* Vargrius, Moscova, 1997, p. 191.
17. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 402.
18. A. Gromîko, *Memories,* Hutchinson, Londra, 1989, pp. 166–167.
19. O. Troianovski, *op. cit.,* pp. 193–194.
20. *Ibidem.*
21. *Prezidium ȚK KPSS, 1954–1964,* vol. 1, pp. 41–42; A. Fursenko și T. Naftali, *Khrushchev's Cold War,* Norton, New York, 2006, pp. 28–29.
22. În legătură cu lupta dintre Molotov și Hrușciov, a se vedea G. Roberts, *Molotov: Stalin's Cold Warrior,* Potomac, Washington, D.C., 2012.
23. *Khrushchev Remembers*, p. 539.
24. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* p. 124.
25. *Ibidem,* p. 148.
26. *Ibidem,* pp. 126–33; *Reabilitația: kak eto bîlo,* vol. 2, Materik, Moscova, 2003, doc. 8, partea 1, doc. 14, partea 3.
27. Acest document, împreună cu mai multe documente conexe, poate fi găsit în colecția de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.
28. *Sovetskii Soiuz i vengherskii krizis 1956 goda,* Rosspen, Moscova, 1998, doc. 83. Mai multe documente din acest volum se găsesc traduse în limba engleză pe site-ul Cold War International History Project.
29. *Ibidem,* doc. 82.
30. E.I. Malașenko, „Osobîi korpus v ogne Budapești", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10–12, 1993, nr. 1, 1994. Acestea sunt amintirile lui Malașenko din 1956.
31. A se vedea *ibidem* și *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a II-a, doc. 39.
32. *Sovetskii Soiuz i vengherskii krizis*, doc. 100.

33. *Ibidem,* doc. 105.
34. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 413.
35. *Sovetskii Soiuz i vengherskii krizis*, doc. 115.
36. *Ibidem,* doc. 125.
37. *Ibidem,* doc. 132.
38. *Ibidem,* doc. 159, 160, 166, 179, 180, 184, 188, 192. Copii de arhivă ale acestor documente de găsesc în Fondul 89: Partidul Comunist Sovietic la judecată, op. 45, dd. 26–40.
39. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a II-a, doc. 44.
40. Despre vizita lui Jukov în India și Birmania: Chaney, *Zhukov,* pp. 417–419; W.J. Spahr, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, pp. 228–230.
41. Citat de V.A. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006, p. 250.
42. A se vedea S.A. Christensen și F.P. Jensen, *Superpower Under Pressure: The Secret Speech of Minister of Defence Zhukov in East Berlin, March 1957,* www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_zhukov/zhukov.cfm. Link-urile către cele două versiuni ale discursului lui Jukov se găsesc pe același site (Parallel History Project).
43. „Iz vîstuplenia marshala Jukova na naucinoi konferenţii mai 1957g". Îi mulţumesc dr. S.A. Christensen pentru că mi-a pus la dispoziţie o copie a acestei cuvântări, aflată în arhivele militare cehe.
44. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo*, partea a II-a, doc. 49.
45. „Posle smerti Stalina", în *ibidem,* p. 625.
46. *Ibidem,* pp. 628–630.
47. Taubman, *Hruşciov,* pp. 360–367.
48. *Molotov, Malenkov, Kaganovici, 1957: stenogramma iiunskogo plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî,* Mejdunarodnîi Fond, Demokratia, Moscova, 1998, pp. 38–39, 41, 67.
49. *Marşal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodţa,* p. 498.
50. „Vîstuplenie marşala Sovetskogo Soiuza G.K. Jukova na sobranii partiinogo aktiva Ministerstva oboronî i Moskovskogo garnizona 2 iulia 1957g". Exemplar din colecţia de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secţia manuscrise.
51. „Anti-Party Bloc Fought Exposé of Stalin Cult – Zhukov", *The Current Digest of the Soviet Press,* vol. 9, nr. 25, 1957.

52. Spahr, *Zhukov*, pp. 236–237; Fursenko și Naftali, *Khrushchev's Cold War*, p. 77; *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța*, pp. 373–375.
53. „Posle smerti Stalina", p. 633.
54. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.),* partea a IV-a, doc. 15, 18, 19.
55. *Ibidem,* doc. 12–14.
56. *Prezidium ȚK KPSS, 1954–1964,* vol. 1, p. 264. A se vedea de asemenea Fursenko și Naftali, *Khrushchev's Cold War,* p. 153.
57. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.),* partea a IV-a, doc. 1–6, 10, 15.
58. *Ibidem,* p. 217.
59. *Ibidem,* doc. 15–16.
60. „Posle smerti Stalina", p. 635.
61. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.),* partea a V-a, doc. 19.
62. Sursa acestor citate este biograful american al lui Hrușciov, William Taubman, care comenta: „Cu asemenea prieteni și colegi, Jukov nu avea nevoie de dușmani." Taubman, *Hrușciov,* pp. 414–415.
63. Chaney, *Zhukov,* p. 445.
64. I.S. Konev, „Sila sovetskoi armii i flota – v rukovodstve partii, v nerazrîvnoi sveazi s narodom", *Pravda,* 3 noiembrie 1957.
65. „Posle smerti Stalina", p. 639.
66. *Marșal Zhukov: polkovodeț i celovek,* vol. 2, APN, Moscova, 1988, p. 71.
67. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.),* pp. 605–611.
68. *Ibidem,* partea a II-a, doc. 29. Acesta a fost documentul pentru care Jukov a fost atacat cel mai mult la plenara din octombrie a Comitetului Central care l-a demis din postul de ministru al apărării și l-a exclus din conducerea partidului. A se vedea și T.J. Colton, „The Zhukov Affair Reconsidered", *Soviet Studies,* vol. 29, aprilie 1977.
69. „Posle smerti Stalina", p. 632; *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* vol. 2, p. 70.
70. Studiul CIA: „Party-Military Relations in the USSR and the Fall of Marshal Zhukov, 8 June 1959", p. 42, www.foia.cia.gov. Îi mulțumesc lui Mark Kramer pentru că mi-a indicat această sursă.
71. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 464.

CAPITOLUL 13 – *Ultima bătălie: lupta pentru istorie (1958–1974)*

1. K. Simonov, *Glazami celoveka moego pokolenia,* Moscova, APN, 1989, p. 391. Acest pasaj mi-a fost semnalat de O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, pp. 464–465.
2. I. Mastîkina, *Jenî i deti Gheorghia Jukova,* Komsomolskaia Pravda, Moscova, 1996, pp. 56–57; convorbire a autorului cu Era Jukova, Moscova, aprilie 2010.
3. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ȚK KPSS i drughie dokumentî,* Demokratia, Moscova, 2001, partea a cincea, doc. 37–38; RGVA, f. 41107, op. 1, d. 73, ll. 1–2. Vechiul lui adversar, Nikolai Bulganin, a semnat decretul guvernamental cu privire la condițiile de pensionare – a fost unul dintre ultimele acte emise de el ca președinte al Consiliului de Miniștri înainte ca Hrușciov să-l demită în martie 1958.
4. P.N. Pospelov (ed.), *Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskogo Soiuza,* 6 vol., Voenizdat, Moscova, 1960–1965.
5. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a cincea, doc. 39–41 și pp. 611–614. Brejnev a fost însoțit de un alt membru al Prezidiului, Z.T. Serdiuk.
6. A se vedea T.J. Colton, „The Zhukov Affair Reconsidered", în *Soviet Studies,* 29 aprilie 1977; P.M. Cocks, „The Purge of Marshal Zhukov", în *Slavic Review,* vol. 22, nr. 3, 1963; M. Gallagher, „Trends in the Soviet Historiography of the Second World War", în J. Keep (ed.), *Contemporary History in the Soviet Mirror,* Praeger, New York, 1964.
7. A se vedea extrasele din memoriile lui Batov, Belov, Biriuzov, Bîcevski, Ciuikov și Rokossovski în S. Bialer, *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II,* Souvenir Press, Londra, 1970.
8. *Gheorghi Jukov: stenogramma,* partea a cincea, doc. 42.
9. D.V. Pavlov, *Leningrad v blokade,* Voenizdat, Moscova, 1958; A.S. Zavealov și T.E. Kaleanin, *Vostocino-pomeranskaia operația,* Voenizdat, Moscova, 1960; *Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskogo Soiuza,* vol. 1, pp. 240, 244; V.D. Sokolovski (ed.),

Voennaia strateghia, Voenizdat, Moscova, 1962; Bialer, *Stalin and His Generals,* p. 25; K.K. Rokossovski (ed.), *Velikaia pobeda na Volghe,* Voenizdat, Moscova, 1965.

10. Remarcă făcută de Brian Bond în recenzia sa la lucrarea *Marshal Zhukov's Greatest Battles,* în *The Listener,* 31 iulie 1969. Exemplar din seria dosarelor personale ale lui Jukov, RGVA, f. 41107, op. 1, d. 85.
11. A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova,* Vniigmi-Mtsd, Moscova, 2000, p. 10.
12. *Khrushchev Remembers: The Last Testament,* André Deutsch, Londra, 1974, pp. 13–14.
13. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo*, partea a șasea, doc. 6.
14. O.P. Chaney, *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996, pp. 468–470.
15. G.A. Kumanev, *Readom so Stalinîm,* Bîliia, Moscova, 1999, pp. 144–148. Acest volum conține și textul cuvântării rostite de Jukov la conferință (pp. 160–172).
16. *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța*, Glavarhiv, Moscova, 2005, p. 544.
17. O documentație bogată se găsește la RGVA, f. 41107, op. 1, d. 54.
18. „Neskolko voprosov iz sovremennogo polojenia", RGVA, f. 41107, op. 1, d. 78, ll. 80–82.
19. *Bitva za Moskvu,* Moskovskii Rabocii, Moscova, 1968; *Stalingradskaia epopeia,* Nauka, Moscova, 1968; *Kurskaia bitva,* Nauka, Moscova, 1970.
20. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 76, ll. 2, 31–128.
21. Chaney, *Zhukov,* p. 475.
22. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 79, ll. 49–50.
23. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova,* p. 47; *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța,* pp. 503–507. Acesta este un fragment din memoriile Mariei.
24. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a șasea, doc. 6.
25. A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova, passim*. Cabinetul lui Jukov, inclusiv biroul și alte piese de mobilier, sunt recreate la

Muzeul Jukov. Biroul din muzeu este acoperit cu postav roșu, nu cu piele verde, cum spune Mirkina, dar poate că Jukov a pus ca acesta să fie refăcut.

26. Mirkina spune că manuscrisul a fost predat în martie 1966, dar, în corespondența sa, Jukov afirmă că a făcut acest lucru în toamnă.
27. G. Jukov, „Korotko o Staline", *Pravda,* 20 ianuarie 1989.
28. A. Samsonov, „Looking Truth in the Eye", *Moscow News,* nr. 18, 1987.
29. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a șasea, doc. 7.
30. N.A. Antipenko, „Mî znali druga druga 25 let", în *Marșal Jukov: polkovodeț i celovek,* vol. 1, APN, Moscova, 1988, p. 324.
31. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a șasea, doc. 3, 4, 9, 18, 19; RGVA, f. 41107, op. 1, d. 119.
32. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo,* partea a șasea, doc. 12, 13, 15.
33. A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova*, pp. 53–55.
34. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo*, partea a șasea, doc. 16–17.
35. Citat de Chaney, *Zhukov,* p. 476 și W.J. Spahr, *Zhukov, The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993, p. 262.
36. RGVA, f. 41107, op. 1, d. 54, l. 75.
37. Câteva exemple sunt reproduse de A. Mirkina, *Vtoraia pobeda marșala Jukova*, pp. 103–126.
38. Spahr, *op. cit.,* p. 262.
39. A. Vasilevski, „Sovetskomu soldatu posveașceaetsea", *Kommunist,* iulie 1969; A. Beloborodov, „Polkovodeț o voennîh sobîtiah i liudiah", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 11, 1969.
40. Convorbire a autorului cu Era Jukova, Moscova, aprilie 2010.
41. RGVA, f. 41106, op. 1, d. 172.
42. *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța,* pp. 508–515. Aceasta este un fragment din amintirile Mariei și conține corespondența dintre Jukov și Galina din ultimii lor ani de viață.
43. E. Țvetaev, „Poslednii podvig G.K. Jukova", în S.S. Smirnov ș.a., *Marșal Jukov: kakim mî ego pomnim,* Politizdat, Moscova, 1988.
44. RGVA f. 41107, op. 1, d. 54, l. 184; d. 73, l. 113.

45. „Marşal Sovetskogo Soiuza Gheorghi Konstantinovici Jukov", *Pravda,* 20 iunie 1974.
46. A. Vasilevski, „Pameati slavnogo polkovodţa", *Pravda,* 21 iunie 1974.
47. „V poslednii put: pohoronî marşala Sovetskogo Soiuza G.K. Jukova", *Pravda,* 22 iunie 1974.
48. Traducere făcută după versiunea în limba engleză a lui Geoffrey Roberts.
49. S. Alekseev, *Rasskazî o marşale Jukove,* Malîş, Moscova, 1977. Existenţa acestei cărţi mi-a fost semnalată de bibliografia adnotată cuprinsă în inestimabilul volum al lui V.A. Afanasiev, *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006.
50. *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* 2 vol., APN, Moscova, 1988; *Marşal Jukov: kakim mî ego pomnim*, Politizdat, Moscova, 1989.
51. G.K. Jukov, *Vospominania i razmîşlenia,* 3 vol., ediţiile a X-a şi a XI-a, APN, Moscova, 1990–1992.
52. Însemnările lui Simonov au fost publicate în 1987, în principala publicaţie sovietică de istorie militară, *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 6, 7, 9, 10, 12. Materialul a fost reprodus în Simonov, *Glazami cloveka moego pokolenia.*
53. N.G. Pavlenko, „Razmîşlenia o sudbe polkovodţa", în *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10–12, 1988.
54. *Marşal Jukov: Polkovodeţ i celovek,* vol. 1, p. 35.
55. *Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî*, pp. 583–584.
56. N. Iakovlev, *Jukov,* Molodaia Gvardia, Moscova, 1992. Iakovlev publicase mai înainte o scurtă biografie a lui Jukov pentru tineri: *Straniţî jizni marşala G.K. Zhukova,* Detskaia Literatura, Moscova, 1985. Se cuvine să menţionăm şi o biografie siriană a lui Jukov, publicată în limba rusă în 1991: M. Tlas, *Marşal G.K. Jukov: polkovodeţ, strateg,* Leksika, Moscova, 1991.
57. A se vedea de exemplu: A.N. Merţalov şi L.A. Merţalova, *Inoi Jukov,* Moscova, 1996; A.N. Merţalov, „G.K. Jukov v publikaţiah za period s 1996 do 2001gg", *Voenno-istoriceskii arhiv,* nr. 5 şi 6, 2001; B.V. Sokolov, *Gheorghi Jukov: Triumf i padenia,* Ast, Mosco-

va, 2003; V.M. Safir, „Novîe mifî o Velikoi Otecestvennoi; data izgotovlenia – 2006 god", *Voenno-istoriceskii arhiv,* nr. 9 și 10, 2007.
58. A. Solzhenitsyn, „Times of Crisis", în volumul propriu intitulat *Apricot Jam and Other Stories,* Canongate Books, Edinburgh, 2011 (ed. rom. *Dulceața de caise,* traducere de Cecilia Maticiuc, Editura Univers, București, 2015).
59. *Marșal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodța*, Glavarhiv, Moscova, 2005, pp. 490–491.

CAPITOLUL 14 – *Mareșalul Victoriei*
1. G.K. Zhukov, *Reminiscences,* vol. 2, pp. 474–481. A se vedea și *The Memoirs of Marshal Zhukov,* Jonathan Cape, Londra, 1971, pp. 690–692.
2. M.A. Gareev, *Polkovodțî pobedî i ih voennoe nasledie,* Isan, Moscova, 2004, pp. 125–137.
3. Despre Stalin în calitate de comandant suprem, a se vedea G. Roberts, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006.
4. Pentru comparații este indicată culegerea lui M. Carver, *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century,* Pen & Sword, Barnsley, 2005. Ea include eseuri despre Jukov și Konev de John Erickson.

Bibliografie

Surse de arhivă

Arhiv Vneşnei Politiki Rossiiskoi Federaţii (AVPRF) – Arhiva de Politică Externă a Federaţiei Ruse.

Colecția de documente Eisenhower, Biblioteca Prezidențială Eisenhower, Abilene, Kansas.

Fondul 89: Partidul Comunist Sovietic la judecată (Hoover Institution, colecția de microfilme).

Rossiiskii Gosudarstvennîi Arhiv Noveişei Istorii (RGANI) – Arhiva Rusă de Stat de Istorie Recentă.

Rossiiskii Gosudarstvennîi Arhiv Soţialno-Politiceskoi Istorii (RGASPI) – Arhiva Rusă de Stat de Istorie Social-Politică.

Rossiiskii Gosudarstvennîi Voennîi Arhiv (RGVA) – Arhiva Militară de Stat Rusă.

Colecția de documente Volkogonov, Biblioteca Congresului SUA, secția manuscrise.

Ziare

The Current Digest of the Soviet Press
Izvestia
Komsomolskaia pravda
Krasnaia zvezda (Steaua roșie)
Pravda

Documente date publicității

1941 god, 2 vol., Demokratia, Moscova, 1998.

Gheorghi Jukov: stenogramma okteabrskogo (1957g.) plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî, Demokratia, Moscova, 2001.

G.K. Jukov v bitve pod Moskvoi: Ssbornik dokumentov, Mosgorarhiv, Moscova, 1994.

G.K. Jukov v Stalingradskoi bitve: sbornik dokumentov, Biblioteka, Moscova, 1996.

Glavnîi voennîi sovet RKKA, 1938–1941: dokumentî i materialî, Rosspen, Moscova, 2004.

„Kievskaia nastupatelnaia operaţia v dokumentah", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 11, 1983.

KPSS o voorujennîh silah Sovetskogo Soiuza: dokumentî, 1917–1968, Voenizdat, Moscova, 1969.

Kurskaia bitva, 2 vol., Olma-Press, Moscova, 2003.

„Marşal G.K. Jukov: nastuplenie na Berlin mogu naceat 19–20.2.45", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 2, 1995.

Marşal Jukov: Moskva v jizn i sudbe polkovodţa, Glavarhiv, Moscova, 2005.

Molotov, Malenkov, Kaganovici, 1957: stenogramma iiunskogo plenuma ŢK KPSS i drughie dokumentî, Moscova, Mejdunarodnîi Fond „Demokratia", 1998.

Organî Gosudarstvennoi bezopasnosti SSSR v Velikoi Otecestvennoi Voine, vol. 2, Rus, Moscova, 2000.

„Pobeda na Kurskoi dughe", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 7, 1983.

„Podgotovka k Kurskoi bitve", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 6, 1983.

Prezidium ŢK KPSS, 1954–1964, vol. 1 şi 2, Rosspen, Moscova, 2004, 2006.

Reabilitaţia: kak eto bîlo, 2 vol., Materik, Moscova, 2000, 2003.

Reabilitaţia: politiceskie proţessî, 30–50-h godov, Politizdatel, Moscova, 1991.

Russkii arkiv: Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945, Moscova, Terra, 1993–2000.

Vol. 12 (1) Nakanune voinî: materialî soveşceania Vâsşego rukovodeaşcego sostava RKKA, 23–31 dekabrea 1940g

Vol. 13 (1) Prikazî narodnogo komissara oboronî SSSR, 1937–41, iiunia 1941g
Vol. 13 (2) Prikazî narodnogo komissara oboronî SSSR, 22 iiunia 1941g– 1942g
Vol. 13 (3) Prikazî narodnogo komissara oboronî SSSR, 1943–1945gg
Vol. 14 (1) SSSR i Polşa, 1941–1945: k istorii voennogo soiuza
Vol. 14 (2) Krasnaia Armia v stranah Ţentralnoi, Severnoi Evropy i na Balkanah: dokumentî i materialî, 1944–1945
Vol. 16 (1) Stavka VGK: dokumentî i materialî 1941 god
Vol. 16 (2) Stavka VGK: dokumentî i materialî 1942 god
Vol. 16 (3) Stavka VGK: dokumentî i materialî 1943 god
Vol. 16 (4) Stavka VGK: dokumentî i materialî 1944–1945gg
Vol. 23 (1) Gheneralnîi Ştab v godî Velikoi Otecestvennoi Voinî: dokumentî i materialî 1941 god
Vol. 23 (2) Gheneralnîi Ştab v godî Velikoi Otecestvennoi Voinî: dokumentî i materialî 1942 god
Vol. 23 (3) Gheneralnîi Ştab v godî Velikoi Otecestvennoi Voinî: dokumentî i materialî 1943 god
Vol. 23 (4) Gheneralnîi Ştab v godî Velikoi Otecestvennoi Voinî: dokumentî i materialî 1944–45gg

Sovetskaia voennaia administraţia v Ghermanii, 1945–1949, 3 vol., Rosspen, Moscova, 2004–2006.

Sovetskii Soiuz i vengherskii krizis 1956 goda, Rosspen, Moscova, 1998.

SSSR i ghermanskii vopros, 1941–1949, vol. 2, Mejdunarodnîe Otnoşenia, Moscova, 2000.

Stalingrad, 1942–1943: Stalingradskaya bitva v dokumentah, Biblioteka, Moscova, 1995.

Stalingradskaia bitva, 2 vol., Olma-Press, Moscova, 2002.

Voennaia razvedka informiruet: dokumentî razvedîpravlenia Krasnoi Armii, 1939–1941, Demokratia, Moscova, 2008.

Von Oppen, B.R. (ed.). *Documents on Germany Under Occupation, 1945–1954,* Oxford University Press, Londra, 1955.

„Zimneaia voina": rabota nad oşibkami, aprel–mai 1940g., Letnii Sad, Moscova, 2004.

Lucrări de referinţă

Gheorghi Jukov: albom, Poligrafresursî, Moscova, 1995.

Isaev, S.I., „Vehi frontovogo puti", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10, 1991.

Marşal Sovetskogo Soiuza G.K. Jukov: kronika jizni, Russkaia Kniga, Moscova, 1998.

Na priome u Stalina: tetradi (jurnalî) zapisei liţ prineatîh I.V. Stalinîm (1924–1953), Novîi Hronograf, Moscova, 2008.

Platanov, S.P. (ed.), *Vtoraia Mirovaia Voina, 1939–1945: albom shem,* Voenizdat, Moscova, 1958.

Rjeşevski, O.A. (ed.), *Kto bîl kto v Velikoi Otecestvennoi voine, 1941–1945,* Respublika, Moscova, 2000.

Taylor, B., *Barbarossa to Berlin: A Chronology of the Campaigns on the Eastern Front 1941 to 1945,* 2 vol., Spellmount, Staplehurst, 2003–2004.

Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945gg: kampanii i strateghiceskie operaţii v ţifrah, 2 vol., MVD Rossii/Glavarhiv Goroda Moskvî, Moscova, 2010.

Memorii

Aleksandrov, I.G. (ed.), *Marşal Jukov: polkovodeţ i celovek,* 2 vol., APN, Moscova, 1988.

Antipenko, N., „Ot Vislî do Odera", *Voenno-istoriceskii jurnal*, nr. 3, 1965.

Bagramian, I.K., *Tak şli mî k pobede,* Voenizdat, Moscova, 1988.

Bialer, S., *Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II,* Souvenir Press, Londra, 1970.

Bucin, A.N., *170 000 kilometrov s G. Jukovîm,* Molodaia Gvardia, Moscova, 1994.

Cassidy, H.C., *Moscow Dateline,* Houghton Mifflin, Boston, 1943.

Ciuikov, V.I., *Koneţ Tretego Reiha,* Rossia, Moscova, 1973.

–, *Ot Stalingrada do Berlina,* Voenizdat, Moscova, 1980.

Eremenko, A.I., *Stalingrad,* Voenizdat, Moscova, 1961.

„G.K. Jukov: iz neopublikovannîh vospominanii", *Kommunist,* nr. 14, 1988.

Griogorenko, P.G., *Memoirs,* Norton, New York, 1982.
Gromîko, A., *V naceale voinî,* Ast, Moscova, 2006.
–, *A Soldier's Duty,* Progress Publishers, Moscova, 1970.
Gromyko, A., *Memories,* Hutchinson, Londra, 1989.
Jukov, G., „Korotko o Staline", *Pravda,* 20 ianuarie 1989.
Jukova, M., *Marşal Jukov – moi oteţ,* Sretenskogo Monastîria, Moscova, 2005.
Konev, I., *Year of Victory,* Progress Publishers, Moscova, 1969.
–, *Zapiski komanduiuşcego frontom,* Moscova, Voenizdat, 1981.
Kuznețov, N.G., *Kursom k Pobede,* Golos, Moscova, 2000.
–, *Nakanune,* Voenizdat, Moscova, 1969.
Main Front: Soviet Leaders Look Back on World War II, Brassey's Defence Publishers, Londra, 1987.
Malaşenko, E.I., „Osobîi korpus v ogne Budapeşta", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10–12, 1993, nr. 1, 1994.
Mastîkina, I., *Jenî i deti Gheorghia Jukova,* Moscova, Komsomolskaia Pravda, 1996. Interviuri cu fiicele lui Jukov şi altele, publicate iniţial în *Komsomolskaia pravda,* 7 iunie, 22 august, 30 septembrie, 3 octombrie 1996.
Meretskov, K.A., *Serving the People,* Progress Publishers, Moscova, 1971.
Mereţkov, K.A., *Na slujbe narodu*, Politizdat, Moscova, 1968.
Mikoian, A., *Tak bîlo,* Vargrius, Moscova, 1999.
Mirkina, A., *Vtoraia pobeda marşala Jukova,* Vniigmi-Mţd, Moscova, 2000.
Moskalenko, K.S., *Na iugo-zapadnom napravlenii,* ed. a II-a, 2 vol., Nauka, Moscova, 1975.
Naimark, N.M., *The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945–1949,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1995.
„Papa cetverok ne liubil. Dnevnik smotrel pridircivo", *Izvestia,* 1 decembrie 2006 (interviu cu Era şi Ella Jukova).
Rokossovski, K., *Soldatskii dolg,* Olma-Press, Moscova, 2002.
Samsonov, A.M. (ed.), *9 Maia 1945 goda,* Nauka, Moscova, 1970.
–, *Stalingradskaia epopeia,* Nauka, Moscova, 1998.

Shtemenko, S., *The Soviet General Staff at War, 1941–1945,* 2 vol., Progress Publishers, Moscova, 1970, 1986.
Simonov, K., *Glazami celoveka moego pokolenia,* APN, Moscova, 1989.
Smirnov, S.S. ș.a. (ed.), *Marșal Jukov: kakim mî ego pomnim,* Politizdat, Moscova, 1988.
Sudoplatov, P., *Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness – A Soviet Spymaster,* Warner, Londra, 1994.
Ștemenko, S., „Kak planirovalas posledneaia kampania po razgromu ghitlerovskoi Ghermanii", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 5, 1965.
Troianovski, O., *Cerez godî i rasstoiania,* Vargrius, Moscova, 1997.
Vasilevski, A.M., *A Lifelong Cause,* Progress Publishers, Moscova, 1981.
Zaharov, M.V., *Gheneralnîi ștab v predvoennîe godî,* Ast, Moscova, 2005.
Zhukov, G., *Reminiscences and Reflections,* 2 vol., Progress Publishers, Moscova, 1985.
–, *Vospominania i razmîșlenia,* ed. a X-a și a XI-a, 3 vol, APN, Moscova, 1992.

Studii secundare

Abaturov, V., *1941: na zapadnom napravlenii,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2007.
Afanasiev, V.A., *Stanovlenie polkovodceskogo iskusstva G.K. Jukova,* Sveatigor, Moscova, 2006.
Andy, J., *Politics and the Soviet Military: Civil-Military Relations in the Soviet Union in the Khrushchev Era, 1953–1964,* teză de doctorat, University of Birmingham, 2011.
Antonov, V.S., „Tri epizoda iz memuarov znamenitogo polkovodța", *Voprosî istorii,* nr. 3, 2003.
Astrahanski, V.S., „Biblioteka G.K. Jukova", *Arhivno-informaționnîi biulleten,* nr. 13, 1996.
Axell, A., *Marshal Zhukov: The Man Who Beat Hitler*, Pearson, Londra, 2003.

Beevor, A., *Berlin: The Downfall 1945,* Penguin, Londra, 2002.
–, *Stalingrad*, Penguin, Londra, 1999.
Bellamy, C., *Absolute War: Soviet Russia in the Second World War,* Macmillan, Londra, 2007.
Beşanov, V., *God 1942 – „Ucebnîi",* Harvest, Minsk, 2002.
–, *Leningradskaia oborona,* Harvest, Minsk, 2006.
Bezymenski, L., *The Death of Adolf Hitler,* Michael Joseph, Londra, 1968.
Bitva pod Kurskom, Hranitel, Moscova, 2006.
Bitva za Berlin, Ast, Moscova, 2007.
Bitva za Dnepr, 1943g, Hranitel, Moscova, 2007.
Bitva za Moskvu, Moskovskii Rabocii, Moscova, 1968.
Bitva za Moskvu: Moskovskaia operaţia zapadnogo fronta, 16 noiabrea 1941 g. – 31 ianvarea 1942 g., Tranzitkniga, Moscova, 2006.
Bîkov, K., *Harkovskii „Kotel" 1942,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2007.
Bobîlev, P.N., „K kakoi voine gotovilsea Gheneralnîi Ştab RKKA v 1941", *Otecestvennaia istoria,* nr. 5, 1995.
Boog, H. ş.a. (ed.), *Germany and the Second World War,* vol. 6, Clarendon Press, Oxford, 2001.
Braithwaite, R., *Moscow 1941,* Knopf, New York, 2006.
Carver, M. (ed.), *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century,* Pen & Sword, Barnsley, 2005.
Chaney, O.P., *Zhukov,* ed. rev., University of Oklahoma Press, Norman, 1996.
Chmielarz, A., „Warsaw Fought Alone: Reflections on Aid to and the Fall of the 1944 Uprising", *The Polish Review,* vol. 39, nr. 4, 1994.
Christensen, S.A., Jensen, F.P., „Superpower Under Pressure: The Secret Speech of Minister of Defence Zhukov in East Berlin, March 1957", www.php.isn.ethz.ch/collections/coll_zhukov.
Chubaryan, A.O., Shukman, H. (ed.), *Stalin and the Soviet-Finnish War, 1939–1940,* Frank Cass, Londra, 2002.
Cocks, P.M., „The Purge of Marshal Zhukov", *Slavic Review,* vol. 22, nr. 3, 1963.

Colton, T.J., „The Zhukov Affair Reconsidered", *Soviet Studies,* vol. 29, aprilie 1977.

Colvin, J. *Nomonhan,* Quartet, Londra, 1999.

–, *Zhukov: The Conqueror of Berlin,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 2004.

Coox, A.D., *Nomonhan: Japan Against Russia, 1939,* Stanford University Press, Stanford, Calif., 1990.

Craig, W., *Enemy at the Gates,* Hodder & Stoughton, Londra, 1973.

Daines, V., *Jukov,* Molodaia Gvardia, Moscova, 2005.

–, *Jukov: rojdennîi pobejdat,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2008.

Erickson, J., „Poslednii Shturm: The Soviet Drive to Berlin, 1945", în G. Bennett (ed.), *The End of the War in Europe 1945,* HMSO, Londra, 1996.

–, *The Road to Berlin,* Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1983.

–, *The Road to Stalingrad,* Harper & Row, New York, 1975.

–, *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918–1941,* ed. a III-a, Frank Cass, Londra, 2001.

–, „Zhukov", în M. Carver (ed.), *The War Lords: Military Commanders of the Twentieth Century,* Pen & Sword, Barnsley, 2005.

Evangelista, M., *„Why Keep Such an Army?": Khrushchev's Troop Reductions,* Cold War International History Project, document de lucru nr. 19, decembrie 1997.

Fainsod, M., *How Russia Is Ruled,* Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1963.

Forster, J., Mawdsley, E., „Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", în *War in History,* vol. 11, nr. 1, 2006.

Fugate, B., Dvoretsky, L., *Thunder on the Dnepr: Zhukov-Stalin and the Defeat of Hitler's Blitzkrieg,* Presidio, Novato, Calif., 2001.

Fursenko, A., Naftali, T., *Khrushchev's Cold War,* Norton, New York, 2006.

Gallagher, M.P., *The Soviet History of World War II: Myths, Memories, Realities,* Praeger, New York, 1963.

–, „Trends in the Soviet Historiography of the Second World War", în J. Keep (ed.), *Contemporary History in the Soviet Mirror,* Praeger, New York, 1964.
Gareev, M.A., *Polkovodțî pobedî i ih voennoe nasledie,* Isan, Moscova, 2004.
Garthoff, R.L. (ed.). *Sino-Soviet Military Relations,* Praeger, New York, 1966.
Getty, J. Arch, Naumov, O.V. (ed.), *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932–1939,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1999.
Getty, J.A., Manning, R.T. (ed.), *Stalinist Terror: New Perspectives,* Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
Gherasimova, S., *Rjev 42: poziționnaia voina,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2007.
Glantz, D.M., *After Stalingrad: The Red Army's Winter Offensive, 1942–1943,* Helion, Solihull, 2009.
–, *Barbarossa: Hitler's Invasion of Russia, 1941,* Tempus, Stroud, 2001.
–, *Colossus Reborn: The Red Army at War, 1941–1943,* University Press of Kansas, Lawrence, 2005.
–, *Kharkov 1942: Anatomy of a Military Disaster Through Soviet Eyes,* Ian Allan, Shepperton, 1998.
–, *Soviet Military Deception in the Second World War,* Frank Cass, Londra, 1989.
–, *Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War,* University Press of Kansas, Lawrence, 1998.
–, *The Battle for Leningrad, 1941–1944,* University Press of Kansas, Lawrence, 2002.
–, *Zhukov's Greatest Defeat: The Red Army's Epic Disaster in Operation Mars, 1942,* Ian Allan, Shepperton, U.K., 2000.
Glantz, D.M., House, J.M., *Armageddon at Stalingrad,* University Press of Kansas, Lawrence, 2009.
–, *The Battle of Kursk,* University Press of Kansas, Lawrence, 1999.
–, *To the Gates of Stalingrad: Soviet-German Combat Operations, April–August 1942,* University Press of Kansas, Lawrence, 2009.

Glantz, D.M., Orenstein, H.S., *Belorussia 1944: The Soviet General Staff Study,* Frank Cass, Londra, 2001.

Golovin, M.I., „Uroki dvuh operaţii", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 1, 1988.

Gorodetsky, G., *Grand Delusion: Stalin and the German Invasion of Russia,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1999.

Habeck, M.R., *Storm of Steel: The Development of Armour Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919–1939,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 2003.

Hagen, M. von, *Soldiers in the Proletarian Dictatorship: The Red Army and the Soviet Socialist State, 1917–1930,* Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1990.

Haslam, J., *The Soviet Union and the Threat from the East, 1933–1941,* Macmillan, Londra, 1992.

Hayward, J.S.A., *Stopped at Stalingrad: The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East, 1942–1943,* University Press of Kansas, Lawrence, 1998.

Holloway, D., *Stalin and the Bomb,* Yale University Press, New Haven, Conn., 1994.

Iakovlev, N., *Jukov,* Molodaia Gvardia, Moscova, 1992.

Irinarhov, R.S., *Kievskii osobîi,* Harvest, Minsk, 2006.

Isaev, A., *Berlin 45-go,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2007.

–, *Gheorghi Jukov,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2006.

–, *Mifî i pravda o marşale Jukove,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2010.

–, *Nastuplenie marşala Şapoşnikova,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2005.

–, *Stalingrad,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2005.

Jones, M., *Stalingrad: How the Red Army Triumphed,* Pen & Sword, Barnsley, 2007.

–, *Total War: From Stalingrad to Berlin,* John Murray, Londra, 2011.

Juk, U.A., *Neizvestnîe straniţî bitvî za Moskvu,* Hranitel, Moscova, 2005.

Karpov, V., *Marşal Jukov,* Vece, Moscova, 1994.

Krasnov, V., *Jukov: marşal velikoi imperii,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2000.
Kulikov, V.G., *Tri marşala pobedî,* RAN, Moscova, 1999.
Kumanev, G.A., *Readom so Stalinîm,* Byliia, Moscova, 1999.
–, *Stalingradskaia bitva,* Bimpa, Moscova, 2007.
Kuniţki, P.T., „Padenie Berlina: kogda ono moglo sostoiatsea?", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 9, 2006.
Le Tissier, T., *Marshal Zhukov at the Oder,* Sutton, Stroud, 2008.
Lenson, G., *The Damned Inheritance: The Soviet Union and the Manchurian Crisis,* Diplomatic Press, Tallahassee, Fla., 1974.
Lomaghin, N., *Neizvestnaia blokada,* 2 vol., Olma-Press, Moscova, 2002.
Malkov, V., „Pocemu marşal Jukov ne letal v SŞA?", *Sputnik,* nr. 5, 1994.
Mawdsley, E., „Crossing the Rubicon: Soviet Plans for Offensive War in 1940–1941", *International History Review,* decembrie, 2003.
–, *December 1941: Twelve Days That Began a World War,* Yale University Press, Londra, 2011.
–, *Thunder in the East: The Nazi-Soviet War, 1941–1945,* Hodder Arnold, Londra, 2005.
Melnikov, V., *Ih poslal na smert Jukov? Ghibel armii ghenerala Efremova,* Eksmo, Moscova, 2009.
Meltuhov, M., *Upuşcennîi şans Stalina,* Vece, Moscova, 2000.
Merţalov, A.N., „G.K. Jukov v publikaţiah za period s 1996 do 2001gg.", în *Voenno-istoriceskii arhiv,* nr. 5 şi 6, 2001.
Merţalov, A.N., Merţalova, L.A., *Inoi Jukov,* Moscova, 1996.
Mulligan, T.P., „Spies, Ciphers and «Zitadelle»: Intelligence and the Battle of Kursk, 1943", *Journal of Contemporary History,* vol. 22, 1987.
Murphy, R., *Diplomat Among Warriors,* Doubleday, New York, 1964.
Nagorski, A., *The Greatest Battle,* Aurum, Londra, 2007.
Naumov, V.P., „«Delo» marshala G.K. Jukova, 1957g.", *Novaia i noveişaia istoria,* nr. 1, 2001.
Naveh, S., *In Pursuit of Military Excellence: The Evolution of Operational Theory,* Frank Cass, Londra, 1997.

Nettl, J.P., *The Eastern Zone and Soviet Policy in Germany, 1945–1950,* Oxford University Press, Londra, 1951.

Operația „Bagration", Olma-Press, Moscova, 2004.

Pavlenko, N.G., „Razmîșlenia o sudbe polkovodța", *Voenno-istoriceskii jurnal,* nr. 10–12, 1988.

Pavlov, D.V., *Leningrad v blokade,* Voenizdat, Moscova, 1958.

Pons, S., Romano, A. (ed.), *Russia in the Age of Wars, 1941–1945,* Feltrinelli, Milano, 2000.

Pospelov, P.N. (ed.), *Istoria Velikoi Otecestvennoi Voinî Sovetskogo Soiuza,* 6 vol., Voenizdat, Moscova, 1960–1965.

Read, A., Fisher, D., *The Fall of Berlin,* Pimlico, Londra, 2002.

Reese, R.R., *Red Commanders: A Social History of the Soviet Army Officer Corps, 1918–1991,* University Press of Kansas, Lawrence, 2005.

–, *Stalin's Reluctant Soldiers: A Social History of the Red Army, 1925–1941,* University Press of Kansas, Lawrence, 1996.

–, *Why Stalin's Soldiers Fought,* University Press of Kansas, Lawrence, 2011.

Rjeșevski, O.A., „Poslednii șturm: Jukov ili Konev", *Mir istorii,* http://gpw.tellur.ru.

–, „Vzeat Berlin! Novâe dokumentî", *Novaia i noveișaia istoria,* nr. 4, 1995.

Roberts, G., *A Chance for Peace? The Soviet Campaign to End the Cold War, 1953–1955,* Cold War International History Project, document de lucru nr. 57, decembrie 2008.

–, *Molotov: Stalin's Cold Warrior,* Potomac, Washington, D.C., 2012.

–, *Stalin: His Time and Ours,* IAREES, Dublin, 2005.

–, *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939–1953,* Yale University Press, Londra, 2006.

–, *Victory at Stalingrad: The Battle That Changed History,* Pearson/Longman, Londra, 2002.

Rokossovski, K.K. (ed.), *Velikaia pobeda na Volghe,* Voenizdat, Moscova, 1965.

Rotundo, L., „Stalin and the Outbreak of War in 1941", *Journal of Contemporary History,* vol. 24, 1989.
Rotundo, L. (ed.), *Battle for Stalingrad: The 1943 General Staff Study,* Pergamon-Brassey's, Londra, 1989.
Runov, V.A., *Jukov protiv Galdera,* Yauza-Eksmo, Moscova, 2010.
Ryan, C., *The Last Battle,* NEL, Londra, 1968.
Safir, V.M., „Novîe mifî o Velikoi Otecestvennoi", *Voenno-istoriceskii arhiv,* nr. 9–10, 2007.
Salisbury, H. (ed.), *Marshal Zhukov's Greatest Battles,* Sphere, Londra, 1971.
Salisbury, H., *The 900 Days: The Siege of Leningrad,* Harper & Row, New York, 1969.
Samuelson, L., *Plans for Stalin's War Machine: Tukhachevskii and Military-Economic Planning, 1925–1941,* Palgrave, Londra, 2000.
Scott, H. Fast, Scott, W.F. (ed.). *The Soviet Art of War,* Westview, Boulder, 1982.
Shukman, H. (ed.), *Stalin's Generals,* Phoenix, Londra, 1997.
Simonov, K., *Tovarişci po orujiu,* Gosudarstvennoe Izdatelstvo Hudojestvennoi Literaturî, Moscova, 1961.
Sokolov, B.V., *Gheorghi Jukov: triumf i padenia,* Ast, Moscova, 2003.
Sokolovski, V.D. (ed.), *Voennaia strateghia,* Voenizdat, Moscova, 1962.
Spahr, W.J., *Stalin's Lieutenants: A Study of Command Under Stress,* Presidio, Novato, Calif., 1997.
–, *Zhukov: The Rise and Fall of a Great Captain,* Presidio, Novato, Calif., 1993.
Stalingradskaia epopeia, Nauka, Moscova, 1968.
Stoecker, S.W., *Forging Stalin's Army: Marshal Tukhachevsky and the Politics of Military Innovation,* Westview, Boulder, 1998.
Stone, D.R., *Hammer and Rifle: The Militarization of the Soviet Union, 1926–1933,* University Press of Kansas, Lawrence, 2000.
Stone, D.R. (ed.), *The Soviet Union at War,* Pen & Sword, Barnsley, 2011.
Suvorov, V., *Beru svoi slova obratno,* Harvest, Doneţk, 2005.

–, *The Chief Culprit: Stalin's Grand Design to Start World War II,* Naval Institute Press, Annapolis, Md., 2008.
–, *Icebreaker: Who Started the Second World War,* Hamish Hamilton, Londra, 1990.
–, *Ten pobedî,* Harvest, Doneţk, 2003.
Sverdlov, F.D., *Oșibki G.K. Jukova (god 1942),* Monolit, Moscova, 2002.
Taubman, W., *Hrușciov – omul și epoca sa,* traducere de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, București, 2017.
Taylor, T.H., *Behind Hitler's Lines,* Ballantine, New York, 2004.
Tlas, marșal M., *G.K. Jukov: polkovodeț, strateg,* Leksika, Moscova, 1991.
Trevor-Roper, H.R., *Hitler's War Directives, 1939–1945,* Sidgwick & Jackson, Londra, 1964.
Tucker-Jones, A., *Stalin's Revenge: Operation Bagration and the Annihilation of Army Group Centre,* Pen & Sword, Barnsley, 2009.
Ustinov, D.F. (ed.), *Istoria Vtoroi Mirovoi Voinî, 1939–1945,* 12 vol., Voenizdat, Moscova,
Vorobiev, F.D. ș.a., *Poslednii șturm (Berlinskaia operația 1945g),* Voenizdat, Moscova, 1970.
Vorotnikov, M.F., *G.K. Jukov na Halhin-Gole,* OKI, Omsk, 1989.
Weeks, A.L., *Stalin's Other War: Soviet Grand Strategy, 1939–1941,* Rowman & Littlefield, Lanham, Md., 2002.
Werth, A., *Russia at War, 1941–1945,* Pan, Londra, 1965.
–, *The Year of Stalingrad,* Hamish Hamilton, Londra, 1946.
Yarushina, L.V., *Stalingrad,* Penguin, Londra, 1999.
Zamulin, V., *Demolishing the Myth: The Tank Battle at Prokhorovka,* Helion, Solihull, 2011.
Zavealov, A.S., Kaleanin, T.E., *Vostocino-pomeranskaia operația,* Voenizdat, Moscova, 1960.
Zolotarev, V.A., Sevasteanov, G.N. (ed.), *Velikaia Otecestvennaia Voina, 1941–1945,* 4 vol., Nauka, Moscova, 1998–1999.

Tabel cronologic

1 decembrie 1896	Se naște, în localitatea Strelkovka, provincia Kaluga (Rusia), Gheorghi Konstantinovici Jukov.
1903	Începe școala elementară.
1908	Pleacă la Moscova să lucreze ca blănar.
august 1914	Izbucnește Primul Război Mondial.
august 1915	Este recrutat în armata țaristă și repartizat la cavalerie.
octombrie 1916	Este rănit în luptă și decorat pentru vitejie.
martie 1917	Țarul Nicolae al II-lea abdică în urma unei revolte militare izbucnite la Petrograd.
noiembrie 1917	Bolșevicii răstoarnă guvernul provizoriu și pun mâna pe putere.
1 octombrie 1917	Se înrolează în Armata Roșie.
martie 1919	Devine membru-candidat al Partidului Comunist.
octombrie 1919	Rănit în luptă în Războiul Civil.
1920	Se căsătorește cu Aleksandra Dievna.
martie 1920	Se înscrie la cursul pentru comandanți de cavalerie ai Armatei Roșii de la Reazan.
mai 1920	Devine membru cu drepturi depline al Partidului Comunist.
octombrie 1920	Este avansat comandant de pluton și apoi de escadron.
1921	Moare tatăl lui Jukov.
martie 1921	Este decorat pentru vitejie.

iunie 1922	Este numit comandant de escadron în Regimentul 38 Cavalerie.
martie 1923	Este avansat adjunct al comandantului Regimentului 40 Cavalerie.
iulie 1923	Este numit comandant al Regimentului 39 Cavalerie Buzuluk.
octombrie 1924	Urmează Școala Superioară de Cavalerie de la Leningrad.
1928	I se naște fiica Era.
1929	I se naște fiica Margarita. Frecventează cursurile Academie Militare „Frunze" de la Moscova.
mai 1930	Este avansat comandant al Brigăzii 2 Cavalerie din cadrul Diviziei 7 Samara.
februarie 1931	Este numit inspector adjunct de cavalerie.
septembrie 1931	Japonia invadează Manciuria.
ianuarie 1933	Hitler vine la putere în Germania.
martie 1933	Este numit comandant al Diviziei 4 Cavalerie (Voroșilov).
1935	I se conferă Ordinul Lenin.
1937	I se naște fiica Ella.
mai 1937	Este arestat și executat mareșalul Tuhacevski. Încep epurările în armată.
iulie 1937	Japonia invadează China.
iulie 1937	Este numit comandant al Corpului 3 Cavalerie din Bielorusia.
martie 1938	Este transferat la comanda Corpului 6 Cazaci.
iunie 1938	Este numit adjunct al comandantului Regiunii Militare Bieloruse.
mai 1939	Este trimis la frontiera mongolo-manciuriană.
iunie 1939	Este numit comandant al Corpului Special 57 de la Halhin-Gol.
iulie 1939	Corpul 57 devine Grupul de Armate 1, sub comanda lui Jukov.
20 august 1939	Este lansat atacul împotriva forțelor japoneze de la Halhin-Gol.
23 august 1939	Se semnează Pactul sovieto-german.

30 august 1939	Devine Erou al Uniunii Sovietice în urma luptei de la Halhin-Gol.
1 septembrie 1939	Germania invadează Polonia.
17 septembrie 1939	Uniunea Sovietică invadează estul Poloniei.
decembrie 1939	Uniunea Sovietică invadează Finlanda.
martie 1940	Tratatul de pace sovieto-finlandez.
mai 1940	Este numit comandant al Regiunii Militare Speciale Kiev. Reintroducerea gradelor de general și amiral în armata sovietică.
2 iunie 1940	Prima întâlnire cu Stalin.
5 iunie 1940	Este avansat general.
22 iunie 1940	Capitularea Franței.
28 iunie 1940	Conduce ocuparea de către sovietici a Basarabiei și a Bucovinei de Nord.
18 decembrie 1940	Hitler emite directiva cu privire la Operațiunea Barbarossa.
25 decembrie 1940	Jukov prezintă raportul intitulat *Caracterul operațiilor ofensive contemporane*.
ianuarie 1941	Participă la jocurile de război ale Marelui Stat-Major.
14 ianuarie 1941	Este numit șef al Marelui Stat-Major.
februarie 1941	Este numit membru supleant al Comitetului Central la a XVIII-a Conferință a partidului.
15 mai 1941	Este prezentat planul sovietic de atac preventiv împotriva Germaniei.
22 iunie 1941	Germania invadează Uniunea Sovietică.
30 iunie 1941	Căderea orașului Minsk.
10 iulie 1941	Se înființează Stavka, cartierul general de campanie al Comandamentului Suprem.
29 iulie 1941	Este îndepărtat din funcția de șef al Marelui Stat-Major și numit comandant al Frontului de Rezervă.
8 august 1941	Stalin devine comandant suprem al forțelor armate.
august 1941	Jukov conduce contraofensiva de la Elnea.

septembrie 1941	Căderea Kievului şi blocada asupra Leningradului.
11 septembrie 1941	Este numit comandant al Frontului Leningrad.
11 octombrie 1941	Este numit comandant al Frontului de Vest.
5 decembrie 1941	Începe contraofensiva de la Moscova.
ianuarie 1942	Lansarea primei operaţiuni din zona Rjev–Veazma.
iunie 1942	Germanii lansează ofensiva în sud, spre Baku şi Stalingrad.
iulie 1942	A doua operaţiune din zona Rjev–Veazma.
17 iulie 1942	Începe bătălia de la Stalingrad.
28 iulie 1942	Stalin emite Ordinul nr. 227 – *Ni şagu nazad!* (Niciun pas înapoi!).
26 august 1942	Jukov este numit adjunct al comandantului suprem.
noiembrie 1942	A treia operaţiune din zona Rjev–Veazma (Operaţiunea Marte).
19 noiembrie 1942	Operaţiunea Uranus – contraofensiva Armatei Roşii de la Stalingrad.
ianuarie 1943	Supraveghează operaţiunile de despresurare a Leningradului.
18 ianuarie 1943	Este avansat mareşal al Uniunii Sovietice.
februarie 1943	Capitularea finală a germanilor la Stalingrad.
iulie 1943	Bătălia de la Kursk.
noiembrie 1943	Eliberarea Kievului.
1944	Moare mama lui Jukov.
iunie 1944	Operaţiunea Bagration; începe Ziua Z în Franţa.
august 1944	Insurecţia de la Varşovia.
septembrie 1944	Supraveghează invadarea Bulgariei de către forţele sovietice.
12 noiembrie 1944	Este numit comandant al Frontului 1 Bielorus.
ianuarie 1945	Lansarea operaţiunii Vistula–Oder; ocuparea Varşoviei.

18 februarie 1945	Stavka opreşte înaintarea Frontului 1 Bielorus spre Berlin.
16 aprilie 1945	Lansarea atacului asupra Berlinului.
25 aprilie 1945	Forţele americane şi sovietice se întâlnesc pe Elba.
30 aprilie 1945	Hitler se sinucide.
mai 1945	Armata Roşie ocupă Berlinul, iar Jukov acceptă capitularea Germaniei.
30 mai 1945	Este numit comandant al forţelor sovietice de ocupaţie din Germania.
24 iunie 1945	Jukov conduce Parada Victoriei din Piaţa Roşie.
iulie–august 1945	Participă la Conferinţa de la Potsdam.
februarie 1946	Este ales în Sovietul Suprem.
22 martie 1946	Este numit comandant al forţelor terestre sovietice.
iunie 1946	Este demis din funcţia de şef al forţelor terestre sovietice şi trimis la Odessa.
februarie 1947	Este exclus din Comitetul Central al partidului.
ianuarie 1948	Este acuzat că a luat pradă de război din Germania.
februarie 1948	Este transferat la comanda Regiunii Militare Urali.
1950	Este reales în Sovietul Suprem. O cunoaşte pe Galina Semionova la Sverdlovsk.
octombrie 1952	Participă la al XIX-lea Congres al partidului şi este ales în Comitetul Central.
martie 1953	Se întoarce la Moscova şi este numit ministru adjunct al apărării. Moare Stalin.
iunie 1953	Îl arestează pe Beria.
1954	Moare sora lui Jukov, Maria.
septembrie 1954	Supraveghează testele şi exerciţiile nucleare de la Toţkoe.
februarie 1955	Este numit ministru al apărării.
mai 1955	Semnarea Tratatului de la Varşovia.

iulie 1955	Participă la summitul de la Geneva și se întâlnește cu Eisenhower.
februarie 1956	Este ales în Prezidiul Comitetului Central la Congresul al XX-lea al partidului.
25 februarie 1956	Hrușciov rostește cuvântarea secretă la Congresul al XX-lea al partidului.
noiembrie 1956	Jukov supraveghează intervenţia militară sovietică în Ungaria.
ianuarie–februarie 1957	Face o vizită în India și Birmania.
iunie 1957	Conduce apărarea lui Hrușciov împotriva unei încercări de răsturnare a acestuia de la putere inițiate de așa-numitul grup antipartinic.
iunie 1957	I se naște fiica Maria.
octombrie 1957	Comitetul Central îl demite pe Jukov pentru că a îndepărtat armata de partid.
februarie 1958	Este pensionat de către Prezidiu.
1959	Este atacat la Congresul al XXI-lea al partidului de ministrul apărării, Malinovski.
1961	Este atacat la Congresul al XXII-lea al partidului de Hrușciov.
octombrie 1964	Căderea lui Hrușciov.
1965	Divorţează de Aleksandra Dievna.
1966	Se căsătorește cu Galina Semionova.
noiembrie 1966	I se conferă Ordinul Lenin.
decembrie 1967	Moare Aleksandra Dievna.
ianuarie 1968	Suferă un atac cerebral.
aprilie 1969	Publicarea primei ediţii a memoriilor lui Jukov.
septembrie 1971	Moare Hrușciov.
noiembrie 1973	Moare Galina Semionova.
18 iunie 1974	Moare la spitalul din Kremlin.
iulie 1974	Publicarea ediţiei revizuite a memoriilor lui Jukov.

Index

Abakumov, Viktor, 318, 323, 324, 325
Afrika Korps, 229
AK-47 (Kalaşnikov), puşcă automată, 108
Albania, 366, 369, 371
Albastru, Operaţiunea, 209–214
Alexandru I, ţar al Rusiei, 18, 280
Antipenko, A.N., 388–389
Antonov, A.I., 244–245, 258, 262, 269, 279, 281, 290, 291, 301, 306, 366
Antonov, A.S., 45–46
Armata din Orientul Îndepărtat, 71, 81
Armata 6 (germană), 211, 222, 229, 412
Armata Teritorială Poloneză (AK), 271, 273, 275
arme atomice, 340
arme bacteriologice, 352
arme chimice, 352
Associated Press, 160
Auschwitz, 313
Australia, 259
Austria, 313, 356, 358,
Austro-Ungaria, 36, 109, 356

Babi Iar, 258
Bagramian, Ivan K., 56, 57, 58, 113, 146, 157, 204, 266, 305, 361, 366, 374, 388, 393
Bagration, Operaţiunea, 20, 261, 262–269, 271, 275, 407
Baku, 181, 207, 208, 210, 212, 216, 412
Balcani, 36, 110, 111, 127
Baltic, Frontul, 263, 268, 280
Baltică, Regiunea Militară Specială, 105, 129, 137, 141
Barbarossa, Operaţiunea, 127, 141–158, 182, 207, 412
Baronovici, 263
Basarabia, 106, 107, 111, 127, 426
batalioane disciplinare, 408
Batov, P.I., 266
Bedov, Nikolai, 240, 241
Belgia, 36, 115
Belgorod, 251, 253
Belgrad, 268, 315, 349, 366, 368
Beria, Lavrenti, 317, 320, 324, 330–332, 337, 370

Berlin, 20, 21, 107, 201, 278, 279–281, 284–287, 289–303, 305, 306, 313, 319
Beyrle, John, 15, 289
Beyrle, Joseph R., 288–289
Bielorus, Frontul, 254
Bielorusia, Regiunea Militară, 49, 65, 67, 69, 77, 82–83, 103, 122
Bielorusia, 58, 66, 119, 261, 267, 268, 269
Birmania, 359, 366
Biroul Politic, 125, 149, 324, 336
Bîcevski, B.V., 177
blitzkrieg, 19, 61
Bliuher, V.K., 71, 72
Bogdanov, M.A., 85
Bohlen, Charles, 344–345
bolşevici, 30, 39, 40–41, 42, 43, 44, 45, 49–50, 51, 52, 56, 79, 80, 151, 178, 188, 417, 418
Boltin, E.A., 381
Bormann, Martin, 299
Breansk, 181
Breansk, Frontul, 156, 186, 243, 250, 251
Brejnev, Leonid, 26, 380, 384, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 398
Brest-Litovsk, Tratatul de la, 42
Brodski, Iosif, 396
Bucin, Aleksandr, 241, 242, 248
Budionnîi, Semion, 66, 71, 126, 151, 184, 304, 317, 401
Bulganin, Nikolai, 316, 317, 320–321, 322, 326, 330, 331, 333, 334, 336, 343, 345, 359, 363–366

Cassidy, Henry C., 160
Cehoslovacia, 310, 385
Cerneahovski, I.D., 280, 282
Cernigov–Poltava, Operaţiunea, 256
Chaney, Otto Preston, 14, 93
Chełmno, 313
Churchill, Winston, 24, 216, 217, 258, 263, 273, 274, 281, 295, 306–307, 309, 310
Cir, râu, 213, 227
Citadela, Operaţiunea, 248, 250
Ciuikov, Vasili, 219, 285, 286, 287, 288, 372, 384, 385
Comisariatul pentru Apărare, 65, 89, 147, 151
Comisariatul Poporului pentru Afaceri Externe, 274
Comitetul Central, 125, 152, 326, 365, 368, 390, 391
Comisia Aliată de Control, 300, 301, 308, 311, 340, 346
Coreea, 78, 79, 81
Cracovia, 110, 111, 132
Crimeea, 45, 181, 209, 210, 212, 246, 259
Croaţia, 142, 367

Deane, John, 309
Deborin, G.A., 390
Dimitrov, Gheorghi, 135, 297–298
Doneţ, Bazinul, 209
Donskoi, Dimitri, 189

Efremov, M.G., 199, 201
Egorov, A.I., 71, 72
Eisenhower, Dwight, 56, 289, 290, 307–311, 340, 343, 344, 345, 346–350, 368, 376, 409, 410
ejovşcina, 73

Elba, fluviu, 285, 291, 299
Elnea, ofensiva de la, 125, 155, 158–167
Elţin, Boris, 289, 399
Eremenko, A.I., 157, 158, 213, 220, 222, 224, 226, 227, 305, 370, 372
Evghenia, Klavdia, 387

Feduninski, I.I., 177
Feklenko, N.V., 76, 82, 83, 95
„Frunze", Academia Militară, 59, 63, 276
Frunze, Mihail V., 53, 58, 62, 333, 376

Gareev, M.A., 404
Gărzile Roşii, 56
Gdańsk (Danzig), 280
Geneva, Summitul Marilor Puteri, 23, 344, 348, 368,
GKO (Comitetul de Stat al Apărării), 150, 152, 186
Glantz, David, 15, 179, 225, 226, 232
Goebbels, Joseph, 299
Golikov, Filipp I., 128–129, 317
Gomułka, Władysław, 355
Gordov, V.N., 213, 220, 325
Govorov, L.A., 59, 317
Greciko, A.A., 26, 390, 395
Gromîko, Andrei, 348, 363
GRU (Direcţia Principală de Informaţii), 128, 136, 139, 141
Guderian, Heinz, 156, 157, 412

Hailastîn-Gol, râu, 87, 89
Halhin-Gol, 76–98
Hamar Daba, 87
Harkov, 37, 39, 202–206, 212, 231, 235, 251, 253
Harriman, Averell, 281, 290, 309
Helsinki, 101
Hiroshima, 301, 413
Hitler, Adolf, 70, 97, 98, 107, 111, 126–127, 135, 142, 144, 173, 181, 208, 212, 229, 248, 278, 295, 299
Hodja, Enver, 368
Holocaust, 144, 313
Hozin, M.S., 177, 182, 232
Hruşciov, Nikita, 108, 146, 158, 185, 203–204, 256, 330, 331, 336–339, 341, 343, 349, 350, 351–352, 354, 355, 358, 362, 363–377, 379, 381, 383, 397, 414

Ialta, Conferinţa de la, 301
Internaţionala Comunistă, 80, 135
Istra, 188, 190
Istra, râu, 192
Iugoslavia, 310, 349, 350, 366, 367, 368
Iuhnov, 198

Înaltul Comandament sovietic, 20, 71–72, 91, 149, 163, 248, 290, 305, 312, 388, 393, 441, 451
înălţimile Fui, 87
înălţimile Seelow, 295, 296

Jdanov, A.A., 324
Jeltov, A.S., 369
Jitomir-Berdicev, Operaţiunea, 259
Jukov, Aleksei, 32

Jukov, Konstantin, 31, 33
Jukov, Ustinia, 31, 32
Jukova, Aleksandra Dievna, 46, 59, 68, 69, 77, 237, 241, 243, 328, 329, 330, 366, 378, 392
Jukova, Ella, 18, 25, 35, 68, 69, 74, 179, 237, 379, 383, 386, 394, 396
Jukova, Era, 14, 18, 21, 46, 59, 68, 69, 74, 179, 237, 238, 386, 394, 396, 398
Jukova, Galina, 26, 241, 243, 328, 329, 365, 366, 378, 379, 386, 392, 393
Jukova, Margarita, 44, 59, 240, 329, 394
Jukova, Maria (fiică), 31, 32, 34, 240, 241, 329, 365, 378, 379, 386, 391, 394, 397, 401
Jukova, Maria (soră), 32, 58, 237
Jupiter, Operațiunea, 229

Kadar, Janos, 358
Kaganovici, Lazar, 350, 355, 362, 364, 365, 389
Kalaşnikov, Mihail, 108
Kalinin, 186
Kalinin, Frontul, 184, 194, 196, 198, 199, 202, 225
Kaluga, provincia, 31, 32, 37
Katukov, tovarășul, 242
Katîn, masacrul de la, 337
Keitel, Wilhelm, 300
Kerci, Peninsula, 209
KGB, 152, 366, 379, 380
Kiev, Regiunea Militară Specială, 57, 101, 103, 104, 105–108, 111, 127, 129, 137, 338
Kirov, Serghei, 73
Kirponos, M.P., 157
Kolceak, Aleksandr, 43
Kommunist, 389, 392
Komolov, V.G., 390
Konev, I.S., 176, 177, 184–185, 194, 196, 202, 218, 246, 259, 260, 262, 263, 266, 279, 280, 282, 284, 285, 288, 289–303, 305, 317, 318, 319, 333, 355, 358, 366, 370, 372, 374–375, 381, 384, 410
Königsberg, 280
Krasnaia zvezda, 89, 187, 215, 261
Krasnodar, 45
Krivaia, râu, 227
Kronik, A.L., 55, 56
Kriukov, V.V., 22, 323, 325
Kuban, 210, 214
Kuibîșev, 237
Kuibîșev (crucișător), 366, 367
Kulik, G.I., 84, 85
Kursk, 19, 25, 212, 235, 236, 237–277
Kutuzov, Mihail, 18, 189, 196, 377
Kutuzov, Operațiunea, 251, 253
Kuznețov, N.G., 367
Kwantung, Armata, 79, 81, 87, 94, 96, 301

Ladoga, lac, 176, 182
lagăre de exterminare, 313
Lebensraum, 71
Leipzig, 35, 290, 291
Lenin, Vladimir Ilici, 39, 41, 54, 69, 188, 189
Letonia, 97, 98, 110, 127
Liaodong, Peninsula, 78
Liga Națiunilor, 99

Lovat, râu, 234
Lubbe, Marinus van der, 297
Lübben, 291, 293
Lublin, 110, 111, 132, 145
Luftwaffe, 150, 179, 209, 220, 229, 270

Maikop, câmp petrolifer, 210
Malaşenko, E.I., 356
Malenkov, Gheorghi, 317, 330, 331, 332, 336, 350, 362, 363, 364, 365, 389
Malinovski, Rodion, 370, 373, 374, 379, 381
Mannerheim, Linia, 99, 100, 101
Marea Britanie, 23, 36, 97, 98, 131, 140, 183, 248, 259
Marte, Operaţiunea, 199, 225, 226, 229, 231, 234, 236, 406
maskirovka, 86, 87, 227, 247
Mehlis, Lev, 151
Menon, K.P.S., 377
Mereşko, Anatoli, 296
Mereţkov, Kiril A., 100, 110, 111, 114, 118, 119, 122, 150, 165, 305, 366
Mikoian, Anastas, 147, 149, 345, 355, 363
Minin, Kuzma, 189
Minsk, 58, 59, 105, 109, 112, 142, 147, 263, 267
Minuk, L.F., 67, 68
Mirkina, Anna, 386–387
Mojaisk, Linia, 186
Moldova, 38, 106
Molotov, Veaceslav, 23, 127, 147, 149, 175, 195, 217, 306, 317, 330, 336, 343, 349, 350, 355, 362–365
Montgomery, Bernard, 411
Moscova, bătălia pentru, 168–206
Moskalenko, K.S., 203, 204, 374
Munţii Caucaz, 207, 208
Mussolini, Benito, 127, 229

Nagasaki, 301, 413
Nagy, Imre, 357, 359
Narva, 232
Nevski, Alexandru, 189, 215, 377
Nicolae al II-lea, ţar, 39, 40, 78
Nipru, fluviu, 154, 156, 157, 158, 205, 238, 253, 254, 256, 257, 258, 259
Nistru, fluviu, 38, 261
NKVD (Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne), 151, 152
Novikov, A.A., 318, 319, 322

Oder, fluviu, 279, 284–287, 289, 295
Odessa, Regiunea Militară, 321
Ofensiva din Ardeni, 281–282
Ordinul nr. 270, 153
Ordinul Steagul Roşu, 46, 56
Organizaţia Naţiunilor Unite, 341, 346
Ortenberg, David, 187

Pactul sovieto-german (1939), 96, 107, 126, 139
Partidul Comunist Ucrainean, 145, 256, 37
Patru-şi-Jumătate, subofiţer, 38
Patton, George S., 56, 305, 410, 411
Paulus, Friedrich, 219, 222, 227, 229, 267

Pavlov, D.G., 114, 117–119, 138, 147, 149 –150, 184, 352–354
„Planul Jukov", 291
Polonia, 20, 97–98, 103, 106, 109–110, 112, 115, 119, 142, 162, 165, 254, 270, 276, 279, 289, 310,313, 326, 354 –357, 362, 385, 407, 477
Pomerania, 284–288, 381
Port Arthur (Lushan), 78
Potsdam, Conferința de la, 306, 307, 311, 343, 479
Poznan, 280, 282, 355
Pripeat, Mlaștinile, 109, 142, 145
Prohorovka, 250
Prusia Orientală, 110, 112, 119, 129, 131, 142, 269, 275, 280, 284
Pskov, 232

Rasputița, 188, 231
Războiul Civil Rus, 46, 114
Războiul Civil din Spania, 63, 114
Războiul de iarnă, *vezi* Războiul Sovieto-Finlandez
Războiul Ruso-Japonez din 1904–1905, 78, 94, 98, 280
Războiul Ruso-Polonez din 1919–1920, 98
Războiul Sino-Japonez din 1937, 78, 80
Războiul Sovieto-Finlandez, 98–99, 477
Regiunea Industrială Centrală, 33
Regiunea Militară Carpați, 333, 358
Regiunea Militară Siberia, 370
Regiunea Militară Specială Vest, 116–117, 129, 138
Regiunea Militară Urali, 241
Reichstag, 20, 278, 297–298, 300
Revoluția Rusă, 30, 402
Rîbalcenko, general, 325
Rîbalko, Pavel, 317, 325
Rjev, 159, 196–202, 406, 478
Rokossovski, Konstantin, 13, 17, 27, 226 –229, 247, 250, 256, 262, 270–271, 273, 275–282, 284, 288, 304, 317, 319, 321, 326, 355, 366, 373, 382, 384, 388, 405, 409– 410
Romanenko, P.L., 116
Romanov, dinastia, 39–40
România, 106, 119, 127, 131, 139, 229, 261, 310, 358
Rommel, Erwin, 229, 412
Roosevelt, Franklin D., 217, 258, 263, 274, 295, 301, 306
Rotmistrov, P.A., 250
Ruhr, 290
Rumeanțev, Operațiunea, 251
Rusia în Primul Război Mondial, 30, 35–36, 57, 60
Ruslanova, Lidia Andreevna, 21, 22

Salisbury, 25
Salisbury, Harrison E., 25
Saturn, Operațiunea, 229, 231
Semocikin, A.S., 241–242
Sevastopol, 209, 367
Shanghai, 80
Siberia, 43, 79–80, 84, 96, 189, 370,
Simonov, Konstantin, 21, 74, 94, 95, 164, 184, 326, 378, 384, 394, 398
Slovacia, 142
Sluțk, 66, 68

Smerş, 242
Smolensk, 92, 112, 124, 142, 158, 194, 218, 245, 253
Smuşkevici, I.V., 82–83
Sobibor, 313
Sofia, 36, 276
Sokolovski, V.D., 317, 382
Soljeniţîn, Aleksandr, 400–401
soţie de campanie, 242
Sovietul Suprem, 315, 326, 331, 479
Spahr, William J., 14, 93
Spania, 6, 114, 142
Sputnik, 340
Stalin, Vasili, 104, 304
Stalingrad, 19, 25, 43, 103, 171, 202, 207, 209, 210, 212–213, 216–219, 222–227, 229, 231, 232, 236, 240, 243–244, 246, 254, 259, 267, 269, 279, 285, 286, 295, 298, 315, 325, 337, 339, 370, 372–373, 375, 382, 385, 395, 404–405, 407, 412
Stalingrad, Frontul, 213, 220, 227, 325
Staraia Russa, 175, 232, 234
Statul-Major, Academia, 57, 113, 424
Stavka (Cartierul General al Înaltului Comandament), 150, 152–153, 156–157, 169, 173, 175, 182–183, 188, 190, 193, 201–202, 204–206, 208, 213, 220, 222, 227, 231, 234–235, 243, 245, 247–248, 256–257, 263, 268, 270–271, 276, 278, 256–257, 263, 268, 270–271, 276, 278, 288, 296, 375, 382, 393, 405, 407, 409, 477, 479
Steaua Polară, Operaţiunea, 232, 234–236
Strelkovka, 31, 34, 42, 58, 195, 237, 244
Suez, Canalul, 358
Suslov, Mihail, 371–372,
Suvorov, Aleksandr, 377, 401, 404
Suvorov, Operaţiunea, 253
Suvorov, Viktor, 26
Sverdlovsk, 324, 326, 328–330, 378, 379

Şapoşnikov, Boris, 84, 85, 95, 109, 110, 119, 122, 155, 156, 157, 161, 176, 177, 192, 202, 220, 245
Şcerbakov, A.A., 186
Şepilov, Dmitri, 363
Ştemenko, S.M., 244, 245, 246, 262, 263, 269, 275, 279, 281, 290, 291, 293, 301, 317, 370, 371, 393
Ştern, Grigori Mihailovici, 84, 85, 89, 90, 91, 94, 97, 105, 116–117, 150

Taifun, Operaţiunea, 183
Taman, Peninsula, 246
Tambov, Revolta de la, 45, 46, 62
TASS, agenţie de presă, 92, 139, 384, 394
Tassigny, Jean de Lattre de, 300
Tedder, Arthur, 300
Teheran, Summitul de la, 258, 263
Teleghin, K.F., 323, 325
Time, 23, 236, 286, 344
Timoşenko, Semion Konstantinovici, 64, 101–104, 108, 111,

112, 114, 117, 118, 122, 126, 128, 131, 134, 136, 138, 139, 140, 144, 149, 150, 151, 153, 159, 166, 176, 177, 194, 203, 204, 213, 372, 381
Tito, mareșal, 349, 350, 367
Tolbuhin, F.I., 22, 59, 276, 305, 326
Torța, Operațiunea, 217
Toțkoe, 334
Transcaucazia, 208, 246
Tratatul privind independența statului austriac, 356
Troianovski, Oleg, 345, 348
Troțki, Lev, 71, 73, 349
Truman, Harry, 306, 309
Tuhacevski, Mihail N., 62, 71, 72, 333, 354
Tula, 186, 194
Tulenev, I.V., 114
Tupikov, gen.-mr., 157
Turcia, 36

Ucraina, 33, 37, 39, 51, 105–109, 111, 142, 146, 163, 189, 205, 208, 253–261, 337
Ulan Bator, 97
Uranus, Operațiunea, 222–231

Varșovia, Revolta din, 269–277
Varșovia, Tratatul de la, 342, 343, 355, 356, 357, 360
Vasilevski, Aleksandr M., 65, 110, 131, 134, 136, 193, 210, 204, 206, 220, 223–225, 244, 245–246, 250, 258, 262, 263, 268, 269, 279, 280, 301, 305, 316, 317, 325, 330, 336, 373, 388, 392, 395, 409
Vasilevski, Iuri, 326, 390,
Vatutin, N.F., 111, 119, 131, 138, 146, 213, 226, 227, 248, 256, 258, 259, 260–261
Veazma, 196–202
Vilnius, 263, 268
Vistula, fluviu, 270, 271, 279
Vistula-Oder, Operațiunea, 281, 282–289
Vladivostok, 32, 78, 79
Volga, fluviu, 142, 210, 211, 214, 218, 219, 222
Volhov, Frontul, 58, 231, 232
Volhova, Maria, 43, 59, 240, 243
Von Bock, Fedor, 211, 212
Von Manstein, Erich, 412, 413
Von Weichs, baron, 212
Voronej, Frontul, 213, 235, 243, 244, 246, 248, 250, 251, 253, 254, 256, 257
Voronej, provincia, 214
Voronov, Nikolai, 317
Voroșilov, Kliment, 71, 76, 82–85, 90, 92, 102, 103, 104, 126, 151, 175, 176

Wehrmacht, 19, 112, 125, 139, 142, 165, 182, 198, 201, 207, 212, 219, 226, 231, 247, 248, 251, 254, 259, 261, 267, 270, 411, 428
Werth, Alexander, 160, 192, 215, 253, 273, 303
Wrocław (Breslau), 110, 280

Zaharov, Matvei, 111
Zaharova, Lida, 241, 243, 328
Ziua Armatei Sovietice, 394
Ziua Z, 288

Cuprins

Prefață 5
Cuvânt-înainte și mulțumiri 13
Capitolul 1 — Sic transit gloria: *ascensiunile și decăderile mareșalului Jukov* 17
Capitolul 2 — *Tinerețea legendară: de la fiul de țăran la soldatul comunist (1896–1921)* 30
Capitolul 3 — *Viața de soldat: formarea unui comandant roșu (1922–1938)* 48
Capitolul 4 — *Halhin-Gol (1939): un general primește botezul focului* 76
Capitolul 5 — *La Kiev: jocuri și pregătiri de război (1940)* 99
Capitolul 6 — *Arhitectul dezastrului? Jukov și 22 iunie 1941* 124
Capitolul 7 — *Generalul lui Stalin: salvarea Leningradului și a Moscovei (1941)* 168
Capitolul 8 — *Arhitectul victoriei? Stalingrad (1942)* 207
Capitolul 9 — Na zapad! *De la Kursk la Varșovia (1943–1944)* 237
Capitolul 10 — *Furtuna roșie: cucerirea Germaniei (1945)* 278
Capitolul 11 — *Exilat în provincie: dizgrație și reabilitare (1946–1954)* 317

Capitolul 12 — *Ministru al apărării: triumf și batjocură (1955–1957)* 336
Capitolul 13 — *Ultima bătălie: lupta pentru istorie (1958–1974)* 378
Capitolul 14 — *Mareșalul Victoriei* 402

Note 415
Bibliografie 461
Tabel cronologic 475
Index 481

CORINT
ISTORIE

Titlu	Autor	Preţ
21 august 1968. Apoteoza lui Ceaușescu	Lavinia Betea, Florin-Răzvan Mihai, Ilarion Țiu	37,50
Abandonaţii. Destinele unor tineri americani în Rusia lui Stalin	Tim Tzouliadis	39,90
Adolf Hitler. O viaţă în imagini	María J. Martínez Rubio	39,90
Antoniu şi Cleopatra. Adevărul din spatele celei mai frumoase poveşti de dragoste din lumea antică	Diana Preston	37,50
Asasinarea arhiducelui	Greg King, Sue Woolmans	42,50
Atlas istoric Duby. Toată istoria lumii în 300 de hărți		44,90
Attila Hunul. Teroarea barbară şi prăbuşirea Imperiului Roman	Christopher Kelly	34,90
Balcanii. O istorie despre diversitate și armonie	Andrew Baruch Wachtel	27,50
Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin	Any Knight	39,90
Călătoria prin Eldorado. Zece ani de lagăre sovietice	Nikolai Vasilievici Sablin	37,50
Călăul lui Hitler. Viaţa lui Heydrich	Robert Gerwarth	39,90
CIA şi asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	34,90
CIA. Războiul secret împotriva terorismului	Mark Mazzetti	34,90
Confesiunile unui fost islamist	Maajid Nawaz	34,90
Conversații cu Regele Mihai	Stelian Tănase	44,90
Conversaţii cu Stalin	Milovan Djilas	19,90
Coreea de Nord. Între fascinație și teroare	Loretta Napoleoni	27,50
Crimeea și noul imperiu rus	Agnia Grigas	39,90
Cu Hitler până la sfârşit. Memoriile ordonanţei lui Hitler	Heinz Linge	29,99
De la SSI la SIE	Florian Banu	39,90
Destin în bătaia vântului. Jurnal	Evghenia Ghinzburg	34,90
Destin deturnat. O istorie a lumii prin ochii Islamului	Tamim Ansary	39,90
Dezastrul de la Cernobîl	Svetlana Aleksievici	33,62
Dispărută în Moscova	Marguerite Harrison	34,90
Două surori. Din Norvegia în jihadul din Siria	Åsne Seierstad	39,90
Dragoste și revoluție	Florin Țurcanu, Enis Tulça	27,50
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Werth	24,90
Duduia. Scrisori din exil ale Elenei Lupescu	Diana Mandache	34,90
Ecaterina cea Mare	Henri Troyat	34,90
Edit von Coler. Agentă nazistă la Bucureşti	Jacques Picard	10,00
Ekaterinburg. Ultimele zile ale Romanovilor	Helen Rappaport	34,90
El Narco. Cartelurile de droguri din Mexic	Ioan Grillo	34,90
Evadare din lagărul 14. Incredibila odisee a unui om din Coreea de Nord până în lumea liberă	Blaine Harden	27,50
Evita. Viaţa secretă a Evei Perón	Nicholas Fraser, Marysa Navarro	29,90
Fiica lui Stalin – Viaţa extraordinară a Svetlanei Allilueva	Rosemary Sullivan	39,90
Genghis-han și naşterea lumii moderne	Jack Weatherford	39,90

Titlu	Autor	Preţ
Grace de Monaco. Povestea unei prinţese	Jean des Cars	24,90
Harem. Lumea din spatele vălului	Alev Lytle Croutier	34,90
Hitler aşa cum l-am cunoscut	Heinrich Hoffmann	24,90
Iadul dezlănțuit. Al doilea Război Mondial văzut de contemporani (1939–1945)	Max Hastings	59,90
Iranul meu. Gustul amar al revoluției	Shirin Ebadi	29,90
ISIS. Armata jihadului	Michael Weiss, Hassan Hassan	29,90
ISIS. Califatul terorii	Loretta Nepoleoni	24,90
ISIS. Jocul morții	Mark Bourrie	29,90
ISIS. Negustorii de oameni	Loretta Napoleoni	29,90
Islamism. Planul secret de creare a califatului	Glenn Beck	29,90
Islamiştii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	24,90
Islamiștii europeni	Robert S. Leiken	39,90
Istoria terorismului	Randall D. Law	39.90
Ivan cel Groaznic	Henri Troyat	24,90
În buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale celui de-al Treilea Reich	Joachim Fest	22,50
În căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	19,90
În furtuni de oțel	Ernst Jünger	37,50
În inima mării	Nathaniel Philbrick	29,90
În slujba Kremlinului. Spioni care au schimbat cursul istoriei	Vladimir Fédorovski	27,50
Însemnări intime și politice (iulie 1941–martie 1942)	Adolf Hitler, François Delpla	39,90
Întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei fetiţe din Cambodgia	Loung Ung	29,99
Întoarcerea acasă. Povestea adevărată a unui drum anevoios spre libertate	Slavomir Rawicz	29,99
Jacqueline Bouvier Kennedy Onassis	Barbara Leaming	34,90
Jurnal, vol. 1	Ion Rațiu	39,90
Jurnal, vol. 2	Ion Rațiu	39,90
Jurnalul de la Guantánamo	Mohamedou Ould Slahi, editat de Larry Siems	34,90
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al Revoluţiei Ruse	Helen Azar	27,50
Jurnalul unui soldat din Legiunea Străină	Simon Murray	34,90
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez din Escadrilele Sinucigaşe	Yasuo Kuwahara, Gordon T. Allred	29,90
Kiseleff 10. Fabrica de scriitori	Marin Ioniță	34,90
Leii din Kandahar. O poveste de război despre forţele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	32,50
Leningrad. Tragedia unui oraş sub asediu, 1914–1918	Anna Reid	37,50
Mafia arabă în România	Marius Oprea	34,90
Maria Antoaneta. Procesul reginei	Raphael Dargent	37,50

Titlu	Autor	Preţ
Masacrul din Darfur	Mukesh Kapila	34,90
Mărturie din iad	Immaculée Ilibagiza, Steve Erwin	34,90
Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului	John Freely	34,90
Memorii	Ernst Röhm	44,90
Mica enciclopedie a Marelui Război (1914–1918)	Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu	24.90
Moscova, 1941. Sfârşitul *blitzkrieg*-ului	Rodric Braithwaite	39,90
Munca forțată din România în regimul comunist	Nicoleta Ionescu-Gură	25,20
Neînfricații. Evadări spectaculoase din lagărele japoneze	Mark Felton	29,90
Niciun pericol. Povestea adevărată a unui soldat care a luptat în războiul CIA împotriva comunismului	Robert Baer	19,90
Niculae Filipescu. Însemnări	N. Polizu-Micşunești	29,90
Noii împărați. Putere și dinastii comuniste în China	Kerry Brown	29,90
Noul țar	Steven Lee Myers	39,90
O istorie secretă a Revoluției Ruse	Victor Loupan	24,90
O lume secretă. Mari spioane din secolul al XX-lea	Vladimir Fedorovski	24,90
O revoltată în Rusia bolșevică	Evghenia Iaroslavskaia-Markon	24,90
O viaţă în Gulag	Dmitri Vitkovski	22,50
O zi în Roma Antică. Secrete și curiozități	Alberto Angela	34,90
Omul de Neanderthal. O poveste rescrisă de știința modernă	Dimitra Papagianni Michael A. Morse	39,90
Parisul anilor nebuni	Mary McAuliffe	44,90
Petru cel Mare	Henri Troyat	34,90
Prin deșert spre libertate. Fuga mea din Coreea de Nord	Eunsun Kim, Sébastien Falletti	24,90
Putinofobia. Rusia contemporană și angoasele Occidentului	Giulietto Chiesa	24,90
Război	Sebastian Junger	29,90
Războiul redescoperit 1914–1918	Stéphane Audoin-Rouzeau, Annette Becker	29,90
Războiul unei familii 1914–2014	Stéphane Audoin-Rouzeau	19,90
Regele Carol al României. Povestea unei vieţi	Mite Kremnitz	19,90
Regina Deșertului. O femeie în Arabia	Gertrude Bell, Georgina Howell	34,90
Regina Elisabeta a II-a	Andrew Marr	34,90
Regina Victoria	Matthew Dennison	24,90
Retragerea lui Napoleon din Rusia. Memoriile maiorului Vionnet	Louis Joseph Vionnet	29,90
Rola 800	Marius Oprea	39,90
Rudolf de Habsburg	Christine Mondon	24,90
Rudolf de Habsburg și secretele de la Mayerling	Jean des Cars	44,90
Rusia explodează. Planul secret pentru resuscitarea KGB-ului	Iuri Felştinski, Aleksandr Litvinenko	34,90

Titlu	Autor	Preţ
Saga dinastiei Romanov	Jean des Cars	34,90
Saga reginelor	Jean des Cars	34,90
Sahara. O poveste adevărată despre supraviețuire	Dean King	39,90
Secretele morţii lui Mussolini. Adevărul despre controversata execuţie!	Luciano Garibaldi	29,90
Secretul lui Leonardo	Costantino d'Orazio	34,90
Singur în Damasc. Viața și moartea spionului israelian Eli Cohen	Samuel Segev	34,90
Siria. De ce s-a înșelat Occidentul	Frédéric Pichon	24,90
Statul în secolul XXI. Modelul chinez	Dan Tomozei	34,90
Şef în Gulag. Amintirile unui ofiţer sovietic	Feodor Mociulski, Deborah Kaple	29,90
Sfârşitul. Rezistenţa sfidătoare şi înfrângerea Germaniei lui Hitler, 1944–1945	Ian Kershaw	39,90
Sissi, împărăteasa Austriei	Jean des Cars	33,62
Sissi. Biografia împărătesei Elisabeta de Austro-Ungaria	Angeles Caso	38,44
Spionul lui Stalin. Richard Sorge şi reţeaua de spionaj din Tokio	Robert Whymant	39,90
Stalingrad. Cum a triumfat Armata Roşie	Michael K. Jones	29,90
Stalingradul de pe Yangtze. Bătălia pentru Shanghai – 1937	Peter Harmsen	37,50
Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia sovietică a anilor 1930	Sheila Fitzpatrick	34,90
Suleyman Magnificul şi sultana Hurrem	Erhan Afyoncu	24,90
Sultana Kösem	Aslî Eke	29,90
Supravieţuitorii. Monarhia la începutul secolului XXI	Peter Conradi	39,90
Timur Lenk	Arnaud Blin	27,50
Tunelurile terorii. Războiul dintre Hamas și Israel	Alan Dershowitz	34,90
Turcia, între nebunie și melancolie	Ece Temelkuran	34,90
Turcia lui Erdoğan	Ahmet İnsel	27,50
Turcia și fantoma armeană	Laure Marchand și Guillaume Perrier	24,90
Ultimul an din viața Elenei Ceaușescu	Lavinia Betea	29,90
Un martor al Marii Uniri	Ionel Pop	27,50
URSS în Afganistan (1979–1989)	Rodric Braithwaite	39,90
Yitzhak Rabin. Soldat, lider, om de stat	Itamar Rabinovich	24,90

În curând:

Democrația sub asediu. România în context regional
de Armand Goșu și Alexandru Gussi (coordonatori)

Fotografia mareşalului Gheorghi Konstantinovici Jukov
apărută pe coperta numărului din 31 iulie 1944 al revistei americane *Life*.

Jukov (în dreapta) împreună cu mareșalul Konstantin Rokossovski.

Jukov (în stânga) fotografiat în apropiere de Varșovia (1944).

Jukov semnează înțelegerea cu privire la capitularea necondiționată
a Germaniei la Berlin, pe 8 mai 1945.

Jukov și feldmareșalul britanic Bernard Montgomery (în stânga lui Jukov), la Berlin, în mai 1945. În stânga lui Montgomery se află mareșalul sovietic Rokossovski.

Jukov în capitala germană, pe 5 iunie 1945.

Jukov îi înmânează feldmareșalului Bernard Montgomery
Ordinul Victoriei la 21 iunie 1945.

Jukov la parada trupelor aliate desfășurată la Berlin, pe 7 septembrie 1945, în cinstea victoriei împotriva Japoniei.

Monumentul lui Jukov, ridicat în 1995, în apropierea Kremlinului,
cu prilejul sărbătoririi a 50 de ani de la încheierea
Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

Pentru comenzi și informații, contactați:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, București, cod poștal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Calea Plevnei nr. 145, sector 6, București, cod poștal 060012
Tel.: 021.310.15.30
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

Format: 16/54x84;
Coli tipo: 31

Tiparul executat la:

artprint®
start printing smart